Madách Imre

Költemények
Második kötet

Madách Könyvtár — Új folyam 105.

Sorozatszerkesztő: Andor Csaba

Madách Imre művei VIII.

Költemények 2.

A Madách összkiadás sorozatszerkesztője: Bene Kálmán

A sorozat eddig megjelent köteteit lásd az utolsó lapokon!

Madách Imre

Költemények

Második kötet

Madách Irodalmi Társaság
Szeged
2019

A könyv megjelenését támogatta:

a Nemzeti Együttműködési Alap

és Czellér András

Sajtó alá rendezte, a szövegváltozatokat,
szövegmagyarázatokat összeállította és az előszót írta:

BENE KÁLMÁN és ANDOR CSABA

Készült Budapesten, 2019-ben. Felelős kiadó:
Bene Zoltán, műszaki szerkesztő, borító:
Andor Csaba

ISBN 978-615-5462-24-5
ISSN 1219–4042

BEVEZETÉS

Madách Imre összes műveinek kiadásában a drámák és a levelezés új közzététele után a költemények (Madách lírai és epikus versei) kerültek sorra. Ez a bevezető kiadásunk második költemény-kötetéhez készült. Az első részt (MK 100.) követően a költő tervezett verskiadása kéziratának második részét dolgoztuk fel, az abban szereplő hét nagy versciklus 144 versét.

A versgyűjtemény második kötete tehát hét sorszámozott versciklust tartalmazott (de más szemszögből 8, vagy 9 ciklusról is beszélhetünk, hiszen a hetedik – *Epigrammák* – összefoglaló cím alatt három különböző karakterű verscsoport található: *Emléklapokra, Egy őrült naplójából* és *Vegyesek* címmel) és még egy epilógus, az *Útravaló verseimmel* c. hosszú elégikus búcsúvers, számvetés. A kötet cikluscímeiből az első háromé tematikus jellegű, a következő három csoport inkább az ún. gondolati versekhez áll közel. A hetedik ciklus három alciklusának közös címe az *Epigrammák,* noha egyetlen jellemzőn, a rövid terjedelmen kívül egyik alciklusra sem találó igazán ez a műfaji besorolás.

A második rész verseinek korábbi megjelenéseiről és szövegközlésünk elveiről

A költemények második kötetében szereplő versek korábbi megjelenéseiről az előző részben már számot adtunk, bár inkább csak a szerző életében megjelenteknél törekedtünk teljességre.

A *Tragédiá*t közreadó szerkesztők időnként arra törekedtek, hogy legalább ízelítőt adjanak Madách verseiből is, ennek ellenére a 20. század első felében csak egy önálló verskötet látott napvilágot, a Vajthó László szerkesztette *Magyar Irodalmi Ritkaságok* sorozat 48. köteteként (*Madách Imre versei*, kiadta dr. Bajusz Györgyné és Tanártársai leánygimnáziuma, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, [1933]). A megtévesztő cím ellenére, a 104 oldalas könyv kizárólag szerelmes, ill. a

szerelmekhez szorosan kapcsolódó verseket tartalmazott (pl. *Fagyvirágok*), pontosabb lett volna tehát a *Madách Imre szerelmes versei* cím. Igaz, a rövid bevezető szerint: „Madách Imre összes verseinek első teljes kiadása indul meg az itt közreadott kötetkével. […] Abban a rendben és azzal a szöveggel adjuk itt a verseket, amint költőjük életének legutolsó hónapjaiban sajtó alá rendezte […]” (4. oldal). A kötet unicusnak bizonyult (sohasem jelent meg a teljesnek elgondolt kiadás második kötete), de ami mégis különleges erénye: könyvek és lapok helyett valóban a kéziratokat vette alapul, tehát filológiai pontosságra törekedett, s a *Szerelem* ciklust teljes egészében közölte.

Palágyi Menyhért a *Madách Imre válogatott munkái*ban (Bp., Lampel Róbert [1903]) úgy ítélte meg, hogy a fő mű közreadása mellett a legfontosabb: annak változtatásait, szövegvariánsait bemutatni, továbbá a versekből bő válogatást adni. Ami az előbbit illeti, sok furcsaságra valószínűleg ő figyelt fel elsőként, így pl. a párizsi színből következetesen kihagyott kéziratsorra: „E guillotine is szinte hallgatózik.” (Erre majd 20 évvel később az első kritikai kiadásban Tolnai Vilmos hívja fel a figyelmet, anélkül, hogy Palágyira hivatkozna.) A versek itt fele részben a szerelmi, fele részben a gondolati költeményeket tartalmazzák, köztük pl. a máig fontosnak tartott *Éjféli gondolatok*at és *A halál költészeté*t.

Voinovich Géza is szükségét érezte annak, hogy a *Madách Imre munkái*ban (Kisfaludy-Társaság, Bp., 1928) a *Tragédia* mellett a versekből is válogasson, nagyjából hasonló terjedelemben és összetételben, mint ahogyan Palágyi tette. S hogy melyikük volt a jobb filológus? Palágyi sohasem tett közzé kritikai kiadást, Voinovich ezzel szemben megindította Arany János műveinek kritikai kiadását. Mégis Palágyi volt az, aki a *Tragédia* kéziratának számos szövegvariánsát közreadta, míg Voinovich (erre már Kozocsa Sándor is felfigyelt, lásd: MK 75. 155!) ezt szükségtelennek ítélte meg, sőt: kihagyott egy sort a 4. színből! („Dicsőséget csak, s az megnyílt előttem”.) Ami pedig a verseket illeti, minden jel szerint Gyulai szövegközlését vette át, pl. a *Fagyvirágok* VIII. részében két helyen is előforduló (és Madáchtól idegen) ’lyányka’ szóalak ezt világosan jelzi.

De térjünk vissza egy pillanatra a 19. századhoz! Korábban nem figyeltünk fel rá, de tény, hogy a *Tragédia* mellett (amennyire a rendelkezésünkre álló információkból meg tudjuk ítélni) ekkoriban még kizárólag a versek jelentek meg idegen nyelven, éspedig németül. Csak felsorolni tudjuk a bibliográfusok által leírt eseteket: az *Őszi érzés* két antológiában is szerepelt, *Herbstgefühl* címmel (Leipzig–Pest, 1874, Barth-Grill „Ungarische Lyriker"; Stuttgart–Leipzig, 1897, „Ungarischer Dichterwald"), az utóbbi kötetben emellett az *Emlékszel-é* is megtalálható, *Gedenkst du noch?* címmel. A *Dalforrás* ugyancsak kétszer szerepelt német kötetben, *Liderquelle* címmel (Leipzig, 1889. Verlag von Wilhelm Friedrich „Schwicker: Geschichte der ungarischen Literatur, S. 856.; Stuttgart–Leipzig, 1897. „Ungarischer Dichterwald" S. 163–165.), az elsőként említett kötetben pedig a *Fogságomból* egy részlete is olvasható, *Fühlst du Geliebte, meiner Seele flügel* címmel. Mindezt azért is tartottuk fontosnak megjegyezni, mert ezek szerint a német ajkúak bizonyos mértékig a 19. századi költészetünk részének tekintették Madách költészetét is, mint ahogyan az is elgondolkodtató, hogy mit tartottak fontosnak kiemelni belőle.

Szövegközlésünk elvei nem változtak, azokat a költemények első kötetében találhatja meg az olvasó (MK 100. 8–13.).

A második kötet verseinek sorrendjéről

Általában itt is azt az elvet követtük, hogy a szerző szándéka szerinti sorrendben közöltük a verseket. Az első kötetben volt róla szó: három esetben a *Foglalat*ban Madách római számmal (III) jelezte, hogy máshová sorolta át azokat, éspedig a második kötet harmadik ciklusába *(Kedvcsapongások)*. Most valóban ott találjuk az átsorolt műveket *(Otthon, Megnyugvás a sorsban, Emlékezés az első szerelemre)*.

A Lujza emlékét idéző *Fagyvirágok* [189] Halász Gábornál az élő lányokhoz írt versek után szerepelt, vagyis a *Szerelem* ciklusban, jóllehet Madách szándéka ebben az esetben is egészen más volt. Valóban: a szerelem és a szerelem emléke két merőben különböző dolog, az élő személyhez fűződő viszonyunk óhatatlanul különbözik a halotthoz vaő viszonyunktól. A félreértés oka ebben az esetben egyszerű: a gyakran hivatkozott 10. fólión a Lujzához írt verscímek után valóban ott szerepel ennek a ciklusnak a címe is, csakhogy ebben az esetben valójában nem a verseit, hanem a szerelmeit csoportosította Madách, őket sorolta fel (természetesen nevek említése nélkül, csupán a tagolással jelezve, hol kezdődnek és végződnek az egyes hölgyekhez írt versek), és minden verset igyekezett felsorolni, amely velük kapcsolatos volt. Így néhány olyan vers is szerepel a cédulán, amelyet egészen máshová sorolt, nem a *Szerelem* ciklusba. A *Fagyvirágok* mellett ilyen az *Egy eladó leányhoz* és *A rab, virágaihoz* is. Ezek az 1942-es kiadásban a *Szerelem* ciklusban szerepelnek. Ugyanakkor Halász Gábor megoldása más szempontból nagyon logikus. Hiszen furcsa, hogy a költő tervezetében a *Fagyvirágok* és *A „Fagyvirágok" felolvasása után* egészen máshol szerepel. Az olvasó joggal kérdezheti: ugyan miféle felolvasásról ír a költő, hiszen maga a *Fagyvirágok* csak sok száz oldallal hátrébb, nem is az első, hanem a második kötetben található! Akkor már logikusabb a Lujza-versek után szerepeltetni a *Fagyvirágok*at, majd a *Lujza leánytársához* c. verset, ezt követően pedig *A „Fagyvirágok" felolvasása után*t. Ennek ellenére mi megmaradtunk Madách logikája mellett, pedig ha valahol, akkor itt nagyon is szükség lett volna a más Madách-verseknél olykor előforduló szerzői lábjegyzetre, amely megadja a címben szereplő kisebb versciklus helyét. Érthetetlen, hogy a költő miért nem tartotta szükségesnek megjegyezni, hogy a második kötetben valóban lesz majd egy *Fagyvirágok* c. ciklusa. *A rab, virágaihoz* [190] a korábbiak értelmében (MK 100.) Veres Pálnéhoz szóló vers, amely a házaspár pozsonyi Vízikaszárnyában tett látogatásának emlékét őrizte meg, ezt is „visszatettük" oda, ahová Madách szánta.

A második kötet felépítéséről, forrásairól és verseinek értékeiről

A tematikus ciklusok

Ebben az alfejezetben a második kötet első három ciklusáról tennénk néhány észrevételt. Azért adtuk a *Tematikus ciklusok* összefoglaló címet, mert e verscsoportok jellemzője, hogy az epika határvidékén járva, inkább epikolírikus, mint lírai karakterrel jelenítik meg témájukat, meglehetősen didaktikus módon. Ha műfaji besorolást kellene adni e verseknek, akkor az első *Benyomások,* impresszionista hangulatú dalok helyett inkább életképek sorozata, a második *Jellemzések* többsége zsánerkép akar lenni, a *Kedvcsapongások* jó része pedig bordal.

A *Benyomások* 15 versének majdnem mindegyike epikus helyzeteket, rövid életképeket vázol fel, ebben a ciklusban érezhető leginkább Petőfi és Arany követése. A népies hangot, nyelvet is próbálgatja, nem sok sikerrel. Így a minták követése többnyire igen gyenge utánzássá süllyed, esztétikai értékét nézve e ciklus verseinek többsége bizony a Madách-líra átlagszínvonalát sem éri el.

Vegyük sorba a ciklus darabjait! Az első vers, a *Romon* Madáchnál szokatlanul rövid opusz, amely azzal célozza meg az eredetiséget, hogy ellentétes jelentést ad a romantikus sablonnak: a várromok nem a dicső múltra emlékeztetik a költőt, örül pusztulásuknak, hiszen ezáltal egy szabadabb, boldogabb kor jöhet el. Kölcsey *Husztj*ának halvány visszfénye a vers. A lírai közhelyektől való eltérés a szándéka a lényegesen hosszabb *Őszi sétá*nak is: az astrofikus versben nem az elmúlást, a halálvárást állítja párhuzamba az ősszel. Ez az ősz virágzó életkép-sorozat, csupa derű. Csak a fiatal lányokon szemét legeltető öreg pap bemutatása bicsaklik meg kissé a vers utolsó harmadában. Kevesebb több lett volna: az első 60 sor, a leíró rész sokkal elevenebb, mint a tényleges sétát elmesélő második fele a versnek. Nincs szerencsénk a következő évszakverssel sem: a *Nyári estén* egy túlírt Petőfi- és Arany-utánzat, mesterkélt életképek sora ismét, ráadásul a plágiumhoz közelítő, igen halvány *Családi kör*-reminiszcenciákkal. Ahol pedig nem Petőfiék sorvezetőjét látjuk, ott a még rosszabb almanach-költészet „bűvös-bájos” édeskedését véljük kihallani.

Jobb vers az *Egy lovaglás* talányos, bár kissé homályos példázata a három kilovagló barátról és a szerelem erejéről. Valami hasonlót akar mondani az ötödik vers is: az *Egy látogatás* lírai hőse meglátogatja máshoz férjhez ment egykori kedvesét, s az ott talált boldog családi idill mélységesen elszomorítja.

A legszűkebb válogatásba is beférne a következő költemény. Az *Egy nyíri temetőn* Madách egyik legmodernebb verse: mintha Vajda János filozofikus tájlírájának egyik szép darabját olvasnánk. Itt végre semmi esemény, történetmesélés – csupán hangulat, felkavaró, torkon ragadó, lenyűgöző.

Megközelíti nívójában az előző verset a *Zsibvásáron* c. költemény. Egy elhunyt nő holmijainak árverése, kótyavetyéje a vers felülete: az egykor fontos személyes emlékek, tárgyak méltatlan kezekbe kerülnek, kacatokká, kigúnyolt, értéktelen semmiségekké válnak. A vásárlók panoptikumát, miként London, Prága vagy Bizánc kisszerű figuráit, egy-két jellemző vonással vázolja fel Madách. Vörösmarty hangját – itt nem bántó utánzásként – többször kihallhatjuk a költeményből. A következő versben is megvolt a lehetőség, hogy hasonló hatást váltson ki, mint a *Zsibvásáron*. Hasonló hatású lehetett volna a *Télen* c. vers is. A hangulatos, dermesztően kísérteties szánutazás itt is történetbe torkollik, és ismét a *Családi kör* szolgai másolása teszi tönkre a vers értékeit. A következő versnél, az *Egy régi házra* címűben a romantika hagyományos szembeállítása jelenik meg. Egy régi vár hősi életéből tűnnek fel képek, majd mindezt szembeállítja a *korcsult utód* jelenével.

Hasonlóan két világot állít szembe az *Isten keze, ember keze* is. Az első rész himnikus dicsérete az Isten teremtette világnak, egy panteisztikus természeti idill, Madáchnál kivételesen gazdag nyelvi világgal. A rövidebb második rész a megcsúfolt, elsilányított, az emberek által tönkretett természetről szól. A nagyszabású költemény sokkal közelebb áll *Az ember tragédiája*, vagy a *Tündérálom* eszméihez, mint a ciklus többi, epikus életképeket felrajzoló darabjához.

Petőfieskedés a következő két vers: a *Csárdában* mellett elég újraolvasnunk a *Kutyakaparó*t, hogy elszomorodjunk a Madách-mű felett, az *Alföldi utazás* életképekkel és szentimentális szerelmi bölcselkedésekkel dúsított alföldi tájleíró versezet. A csárdaversben még a csaplár

és a költő beszélgetése dicsérhető (Bóka László emiatt értékeli nagyra – és túl – e költeményt), de a szokványos betyárromantikát felhasználó befejezés hamis és közhelyes. Az utazás-versnél is inkább Petőfi *Az Alföld*je és *Tiszá*ja a mérték, Madách verse felejthető.

Ez a Petőfit utánzó hang, néha már a példakép másolása a jellemzője a ciklus további darabjainak is. *Az Alföldön* még az *Alföldi utazás*nál is gyengébb: ez is a Családi kör ismételt újraírása. A szerkesztő úgy véli, ha valóban ezt a verset küldte be Aranynak a *Tragédia* előtt Madách, akkor Arany szerkesztői üzenete csak úgy értelmezhető, hogy e vers *nem* mutat oroszlánkörmöket. (A kérdésről ld. Bárdos József: *Ex leone leonem.* c. tanulmányát! MK 48. 101–109.) A *Hazaérkezéskor* a *Füstbement terv* és a *Szülőföldemen* c. Petőfi-versek témájának gyenge újrafogalmazása, az *Ősszel* c., *Veres Gyula komámhoz* alcímű életkép viszont, annak ellenére, hogy a *Családi kör* némileg itt is hatott, egészen élvezhető népies alkotás. A vers nagyobb hatásának egyik oka feltétlenül az élményszerűség lehet: önéletrajzi hitelessége, az együtt hallgatás, darvadozás hangulatos leírása teszi széppé. Dicsérhető a Madáchnál ritkán alkalmazott változatos verselés is (egy rímtelen sor és egy ölelkező rím – xabba – kombinációi a jambikus verselésű strófák).

A *Jellemzések* ciklus 18 verse jórészt portrékat rajzol, a többségében halványra, erőtlenre sikeredett zsánerképek közé egyetlen vers nem illeszthető be – sem műfaját, sem esztétikai értékét tekintve. Ez a kivétel a *Szélhárfa* 16 (!) sora, igazán szép, tömör, dal-formájú ars poetica, olyan vers, ahol a Madách-líra zeneiségében és a képi világában is felveszi a versenyt kora legnagyobbjaival.

A többi? Kisebb-nagyobb értékek, szép részletek szinte mindegyikben felfedezhetőek – teljességében, egészében azonban nincs több kiemelkedő alkotás. Kiemelhetők a maradék 17 versből, a kompozíció szerencsés megoldása miatt, a három egyenlő részre bomló versek. Így *A család képe*, amely három (eléggé közhelyes) metaforára épül (a férfi hegy, a nő róna, a gyermek „patakcsa"), *A könnyek*, ahol három esőcsepp válik azonossá három könnycseppel, s jellemzi a férfiút, a lányt és itt harmadikként a honfit. Ez a vers esztétikai minőségében jóval felülmúlja az előzőt. Hasonló felépítésű a *Csillagok* mesterkélt példázata a hősiességről és a szerelemről. Mintha ujjgyakorlat lenne a

lényegesen kidolgozottabb, színvonalasabb *Életünk korai*hoz. A szép gondolati vers a *Tragédia* eszmeiségéhez, nyelvéhez, szelleméhez áll közel – a szerelemről és a szabadságról, küzdelemről és szükségszerű bukásról szól a 48 rímtelen jambikus sorban íródott költemény. (Érdekes, amikor Madách lemond a rímről, melynek amúgy sem nagymestere, rögtön hatásosabbá válik lírája is.) Eredeti és ötletes, ahogyan felépíti gondolatmenetét a gyermekkori vágyak meghiúsulásától az ifjúi szerelmi csalódásokon át a nép szabadságáért küzdő férfi bukásáig, majd a nagyszerű verszárlatig (melyet a versben egyedüli, először megcsendülő rímpárral emel ki a szerző). Igazi Madáchhoz méltó vers: létkérdéseket boncol, nemcsak rímtelen jambusaival, de dialógusaival is a dráma műneméhez közelít. Arany Jánosnak is tetszett ez a vers, hisz Madáchnak ezt a költeményét jelentette meg először, 1863-ban folyóiratában, a *Koszorú*ban.

Az egy-egy alakról szóló jellemzések, zsánerképek vannak a legnagyobb számban a ciklusban. Kisebbik csoportjuk női arckép, a *Szerény leány* és a *Leány panasza* c. jellegtelen dalocskák könnyed, derűs képeket szerettek volna felvillantani, de nem sok eredménnyel járt a törekvés; a *Leány és nő* mondanivalója a *Csak tréfa* c. dráma nőszemléletét tükrözi, de színvonalát tekintve messze jár attól. *A gyermekgyilkos* c. hosszú, rapszodikus drámai monológ a gyermekét megölő, majd önmagát a törvény kezére adó megesett leányról szól, szentimentálisan, s nehezen viselhető moralizálással. A bevezető természeti képsorozat viszont szép, többet ígért.

A másik csoport öt férfiportréja sem tartozik a lírai életmű kiemelkedő darabjai közé. *A megváltó* c. vers Petőfi radikális verseit idézi, a jobb utánzások közé tartozik. Talán ez a társadalombíráló, forradalmi hangvétel miatt került a középiskolai tananyagba. *Az aggastyán* hőse visszatérve szülőhelyére, felkeresi és keresi ifjúsága nyomait, míg végül a nosztalgikus, szentimentális emlékidézése nyomán a temetőben köt ki. Az itt megelevenedő kísértetek, szellemek bemutatása emlékeztet a *Nyári nap, téli éj* c. ballada temetőjelenetére – csak éppen lényegesen gyengébb megvalósításban. *A hódító* portréjának sematikus romantikus példázata egy ellentétre épül: ami a hódító király számára dicsőség, fény, az a népnek elesett fiúk, mankók, nyomor. Hasonlóan rövid és

jelentéktelen a *Katona dala.* A művet témája alapján a *Tábori képek* c. ciklus alkotásaihoz, a hangját kereső, próbálgató költő művének gondolhatjuk, valahonnan a 40-es évek elejéről. *A rab utolsó útja* egy kivégzésre vitt rab fárasztóan hosszú moralizáló elmélkedése arról, hogy *Nem lopni annál még nem nagy erény, / Ki a bőségnek lágy párnáin él…*

A vár és kunyhó motívumot állítja középpontba két rövid vers: *A koldus és gyermeke* és az *Élet és halál.* E két rövid műhöz hasonlíthatjuk a korábban már említett, epikus versnek besorolt *Karácsonykor* c. regét az első kötetből. Ez volt a téma legsikerültebb feldolgozása.

Még két cím tartozik a ciklusba: a három részre osztott, 28 versszakos török tárgyú *Fény- és árnyképek* (a *Jellemzések* ciklus helyett inkább az epikus költészet darabjai között lett volna a helye), valamint *Az élő halott* c. rövidebb allegorikus költemény. Ez utóbbi kissé homályosan követi Vörösmarty *Élő szobor* c. versének alapvető képét, illetve valamennyire emlékeztet témájában Vajda híres allegóriájára, a *Virrasztók*ra.

A második kötet harmadik verscsoportja is 18 költemény. A *Kedvcsapongások* ciklusban talán a legerőteljesebb Madách versei között a Petőfi ihletés, szinte valamennyi bordal, vagy annak karakteréhez közel álló dal.

A *Kedvcsapongások* verseinek legnépesebb csoportja a bordaloké. Már az első vers, a *Bokrétát a kalpagomhoz* nem hagy kétséget afelől, hogy Petőfi ilyen versei voltak Madách ihletői: a *Borozó* jellegzetes jelzős szerkezetét, a *gondűző borocskát* idézi verse zárlatában. Hasonlóan sematikus bordal a *Dáridóban* és a *Bordal* c. darab is, bár ez utóbbi keserű zárása már madáchos hang. A műfaj két legjobb darabja a *Bor mellett* és a *Pereat* címűek, e versek egymás mellett állnak a ciklusban és felépítésüket, refrénes szakaszaikat, versformájukat tekintve is közel állnak egymáshoz. Mindkettő keserű bordal, nem kizárt, hogy allegorikus tartalmuk az ötvenes évek madáchi élethelyzetét és az önkényuralom reménytelen korhangulatát tükrözik.

A bordalok mondanivalójával rokon a ciklus 2. és 3. verse, a nagyon hasonló versformájú *Életbölcsesség* és *Vigadjunk*. Mindkét versben szervező elem a hatásos refrén, s mindkettőre érvényes a carpe diem üzenete.

Egészen más értelmű életbölcsességet fogalmaz meg a *Megnyugvás a sorsban* c. tömör allegória a magányról és az élet értelméről. A szirt Madách önmagát értelmező jelképévé válik: a címmel ellentétben a sivár magány nem vigasztalan végzetünk, hiszen egyetlen apró mozzanat, a fecske megmentése célt, értelmet ad a szirt létezésének.

A nő és a szerelem dicsérete, ünneplése szintén a bordalokhoz közeli téma, a ciklus hat verse *(Legényszabály, Könyv nélkül élek, Nős ember dala, Most élveznék csak, Legénygazdaság, Felköszöntés)* könnyed, derűs hangon próbálja ezt az érzést megénekelni. Az első közülük a madáchi nőfelfogás játékos, tréfás megfogalmazása (még Éva paradicsomi csínyére is utal benne!), a harmadik szintén a nők hamisságáról, csalfaságáról dalol. Az utolsó vers a *Vigadjunk* párdarabja a refrén kezelésében és az ellentétező szerkesztés tekintetében.

A szerelmi témájú *kedvcsapongások* legkomolyabbika az *Emlékezés az első szerelemre* c., Petőfi *Tündérálom*ját idéző, némiképp utánzó, hosszú költemény.

Az előző versektől eltérő, kissé elnyújtott és unalmas, érzelmes családi idillt rajzol az *Otthon* c. vers, amelyben – sajnos – ismét Arany *Családi kör*ének ihletését fedezhetjük fel. Hasonlóan gyenge utánérzés a ciklus utolsó verse: mintha Petőfi buzdító jellegű katonadalait a szabadságharc idejéből próbálná a szerző újraírni a *Toborzó*ban.

Ezeknél sokkal értékesebb, s Madách költészetében ritka formaiszerkesztési bravúr *A világ baja.* Kitűnő a vers koncepciója, játékos alapötlete (vannak, akik gyorsan felejtenek, mások nem tudnak feledni, ám egyik csoport sem áll jó oldalon, mindkét csoport nem jó oldalon áll), s hasonlóan remek, a Weöres Sándor-i variácós versek kompozíciójához méltó a vers ellenpontozó, bravúros szerkesztése, felépítése.

Gondolati költemények

Ebben az alfejezetben a második kötet második három ciklusáról kísérlünk meg néhány észrevételt tenni. Azért adtam a *Gondolati költemények* összefoglaló címet, mert e három verscsoportban a filozofikus, gondolkodó költő lép elénk elsősorban. A *Benső küzdés*ben a töp-

rengő, vívódó poéta arcéle rajzolódik ki, az *Elmélkedések* cikluscím eleve jelzi, hogy gondolati líráról van benne szó, s a hatodik ciklus darabjai, a *Levelek* is elmélkedő jellegűek.

A *Benső küzdés* 13 költeménye véleményem szerint az egyik legegységesebb, legjobb színvonalú Madách-ciklus. Talán azért is, mert nagyon saját, bensőségesen átélt témát pendít meg e költeményekben: az élet, halál, hit és szerelem létkérdéseiről ír, ráadásul a következő két ciklusnál lényegesen tömörebben, rövidebben, arányosabban felépítve.

Nézzük végig a költeményeket! A kezdő vers, az *Ifjan haljak meg* képgazdag, egységes hangulatú, jó szerkesztésű költemény, néhány eredeti megoldással. A második vers, a *Megelégedés* a *Tragédia* szellem–anyag vitáját előlegezi, keletkezését tekintve a *Csak tréfa* szövegrészletére épül.

Természethimnusz, idill és ars poetica a *Dalforrás,* Madáchnak a szó leghétköznapibb értelmében is egyik legszebb verse. Az öt 12 soros strófa mindegyike egy-egy művészi feltételes körmondat, ráadásul mintha az egész vers az első strófát ismételné, variálná módosított szöveggel, mint egy nagyra nőtt refrént. A természet és a költészet szépségeinek összeolvadása, s mindennek Madách életében játszott szerepe a vers tárgya, az idill csak a vers végére komorul el.

A vihar a szabadságharc emlékének megidézése a versben, amikor a költő lelkében *honfi dal* termett, s úgy érezte: e téren nem lehetett boldog, elégedett. Talán azért, mert amikor *cserek dűl*tek ki (ld. a *Csák végnapjai* első változatából a *Mózes*be került szövegmotívumot a kidőlt faóriásról!), nem lehetett jelen, nem vehetett részt a dicső harcokban.

A *Tragédia* lírai előzményei között az egyik leggyakrabban említett mű a *Hit és tudás*. Az előző természethimnusz itt *édenrőli álom*má válik, a paradicsomi harmóniát a tudás fája bontja meg. Akár a *Tragédiá*ban is olvashatnánk az utolsó előtti strófát: *Megszakadt a mindenség gyűrűje, / Melyben Isten, ember együtt éltek, / S a nagy űrt tán át sem tudja szállni / Isten gondja és emberremények.*

A *Búm és örömem* c. astrofikus félrímes versben harmadfeles és kettes rövid jambusi sorok váltakoznak. A költő kínosan ügyel, hogy sikerüljön a ritka versforma, ne törjön a ritmus – törik helyette az ellentétekre épülő, közhelyes költemény. A következő egy vadromantikus

őrült-vers – de ez nem Petőfi-ihletés. Az *Őrüljek meg* egy – az előzőhöz hasonlóan – strófákra nem osztott alkotás, de hosszabb sorokkal: páros rímű ötös jambusok sorakoznak benne. Az őrült, mint a *Mózes* prófétaasszonya, Mária, szent és jós, istenek társa.

A következő négy vers a halálvágyról szól, meglehetősen egyenetlen színvonalon. A *Kórágyon* mindent feladó soraiban legfeljebb az őszinte megrendülést lehet értékelni, a *Sírom* szépelgő-szenvelgő astrofikus soraiból még ezt sem. A téma leginkább eredeti (versformában is különleges: 6/6/12/6 szótagos, félrímes trochaikus strófák) feldolgozása az *Őszi érzés.* Szép az útra készülő fecske és a halni készülő költő párhuzama. Mesterkélt és lapos, sikerületlen viszont a negyedik vers, a *Harangszó.*

A sztoikus magatartás dicsérete a *Kő keblet adj* c. fohász Istenhez. Tömör (4 versszak csupán), emelkedett hangú romantikus költemény, a kissé szokványos, közhelyes képvilág ellenére. A következő kis vers Madáchnál már-már epigrammatikus méretű: a *Jaj csak panaszt ne* mintha az előző vers folytatása lenne, mind hangnemében, mind tartalmában.

A legszínvonalasabb, legtöbbet emlegetett *Tragédia*-előzmények közé tartozik a ciklus utolsó verse, az *Ó- és újkor.* Mint a századvég híres verse, Reviczky *Pán halála* c. példázata, ez a költemény is a pogány görög világ és a keresztény világ szembeállítása. A költői kérdések után mindig Hellasz boldog, kiegyensúlyozott életét festi a költő – majd szembeállítja a múltat a jelennel, ahol más az istenhit, a szerelem, a politikai küzdőtér és a halál is.

Az ötödik ciklus az *Elmélkedések.* A 15 költeménynek itt a nagyobb része tartozik a Madách-líra kiemelkedő teljesítményei közé. Ez az a verssorozat, amely legtöbbször mutat a *Tragédia* irányába, amely leginkább tükrözi azt a személyes és nemzeti szenvedéstörténetet, amit a költő a szabadságharc bukása utáni évtizedben átélt.

A ciklus első verse, a *Számoltam magammal* hosszú számvetés, létösszegzés. Jellegzetesen madáchos vers, képeiben, gondolkodásában és szókincsében *egyiránt* (az egyaránt helyén nagyon sokszor e szó áll Madách műveiben). A *Visszatekintés* egyetlen metafora szellemes kibontása, árnyalása: a férfi, nő egyaránt forrás, kis patak, amely az idő múl-

tán csak a férfiaknál változik poshadt vízzé, vagy kiszáradt mederré – a nőt *tisztább lelkülete* megóvja ettől.

A következő költemény, Mikszáth Kálmán kedvenc Madách-verse, az *Elveink.* Ennek a párrímes hosszú szakaszokból álló, lassan hömpölygő költeménynek a kepleri hangulata megfoghatta, megragadhatta Mikszáth Kálmánt, s a gyarló ember lírai (ön)portréja állandó (játékos, humoros, szatirikus, gúnyos, ironikus vagy éppen maliciózus) Madách-hivatkozásává vált. Tíz írásában idézte a költemény refrénjét: *Ah lám az ember ilyen gyenge, gyenge!* A vers talán rímeinek, képeinek szépségével, eredeti eszmékkel nem is dicsekedhet, de egységes hangulattal, egyfajta magyar, hűbelebalázsos szplínnel annál inkább. Nem véletlenül közölhette Arany a Koszorú 1863-as évfolyamában.

A mese kívánságokat teljesítő jótündére és Vörösmarty *Csongor és Tündé*je ihlette *A betelt kívánságok* c. költeményt. Az álomvers felépítésének jellege hasonlít a *Tragédiá*éhoz – a költő itt álmában egy vágyait beteljesítő tündér segítségével keresi boldogságot, a beteljesülést. Keresi a hatalomban (ld. Fejedelem!), a tudásban (ld. Tudós) és a szerelemben (ld. Tünde – ám Madách rossz élettapasztalatainak megfelelően itt ez az út is zsákutca, a tündértől kapott legszebb lány nem a megtalált megoldás, Vörösmarty ábrándos hitével szemben itt egy reális, csalódással záruló szerelmi kapcsolat lesz a vég) – így ebből az álomból ébredve is a küzdés marad pusztán a költőnek.

A következő két költemény egyértelműen Petőfi-hatás, mind eszméiben, mind formájában. A *Nem féltelek hazám!* Petőfi refrénes buzdító verseire emlékeztet 48–49-ből, de itt egyértelmű a vers szövegéből: már a bukás után (Branyiszkó *kőrakása!*), az önkényuralom idején biztatja a költő honfitársait. Feltűnnek soraiban a magyar hazafias líra reformkori motívumai is (*Kárpát* vadásza, a lengő *dús kalász,* a rónaság és a délibáb stb.), sőt, a Marseillaise hangját is felidézi az első szakasz: *Bár ellened tör frígye zsarnokoknak, / Bár ellened tör irigy szolgahad…* stb. Az utolsó versszak pedig Mózes példájára hivatkozik, drámájának motívumát felhasználva: *Hogy a jobb gyermek győzzön, Mózses elhalt / A pusztában s egy nemzedék vele.*

A másik vers, a *Nyújtsunk kezet!* a *Palota és kunyhó* (Petőfi) alapmotívumára épül, ám Petőfivel szemben nem a társadalmi különbségek lázító igazságtalanságait hangsúlyozza: a szabadságharc bukását a *vár és gunyhó* embere egyaránt súlyos csapásként élte át, áldozatuk közös, túlélni, továbbélni csakis összefogásuk segíthet. A patetikus költemény záró szakaszának fohásza Istenhez ismét a *Tragédia* hangját idézi fel előttünk.

Az *Elmélkedések* első igazán monumentális, hosszú gondolati verse az *Éjféli gondolatok.* Madách legismertebb romantikus látomásai közé tartozik, a pesszimista költemény a tömegek megítélésének mélypontja. A *Tragédia* egyik legfontosabb eszmefuttatása, Lucifer érvelése a nagy emberekről és a nagyságot lehetővé tevő történelmi helyzetről már itt is olvasható, még a példának említett történelmi nevek is egyezőek (ld. Leonidas!). De figyelemre méltó a vers képvilága is: a monumentális kozmikus képek Vajda János líráját előlegezik.

A megalkuvás ellen agitáló egyszerű, tömör, határozott kiállás a *Csak béke, béke* c. költemény. Mindezt a *Tragédia* hangján, motívumaival. Különösen szembetűnő a vers közepének szoros szövegegyezése a *Tragédia* nagyon híres, közismert soraival: *Küzdés az élet, nyugvás a halál;* ill.: *A cél halál, az élet küzdelem,* de ilyen a vers zárlata is: *Én küzdve bukhatom, / De a sorssal sohasem alkuszom.*

A ciklus kilencedik verse a leghosszabb terjedelmű és legmélyebben átélt filozófiai költemény, az öt részre osztott, 73 strófás (292 soros) poéma, *A halál költészete.* A *Tragédiá*t tervező költő lírájának kohójában forrt ki. A vers a következőképp épül fel: I. részében a halált megszólító egy-egy fenséges költői kérdéssel indít és zár. A küzdelmes és sokféle, nagyon különböző emberi életutak, egyéni sorsok vége egy – a vigasztaló szent anyaként elébünk lépő – szelíd, szép halál. A II. részben már másik arcát látjuk: a pusztító, rettenetes, hatalmas halál kerül a szelíd anya helyébe, Isten büntetéseként. A két rövidebb rész után a vers harmadik része a *költőietlen korcs* életet állítja szembe a fenséges, magasztos halállal, a pusztulással. A nyüzsgő, mozgalmas élettel teli emberi világot *megszenteli csókjával a halál*, a természet úrrá lesz a romok felett. A negyedik részben a nagy emberek hiábavaló küzdéséről s a hitvány tömegekről elmélkedik a költő, a *Tragédia* hangján. Vajda gondolati verseire emlékeztetnek a kezdő strófák szenvedélyes kérdései. A *szolgalelkű, kishitű* élet, a hitvány tömeg és a *bitorlott nagyság* egyaránt elvész a sírban, de a *valódi győztesen kikél*.

A monumentális költemény legterjedelmesebb fejezete a záró rész. A hang itt válik egészen személyessé: a halni készülő költő tekint vissza benne életére és hazája eddigi sorsára, a bukott harcokra. Nem tudja: fennmarad-e neve, műve – de legalább abban reménykedik, hogy nemzete boldog lesz. Rendkívül hatásos, szemléletes az első három strófa, a halálról gondolkodó, titkait fürkésző költő portréja, ahogyan odarajzolja magát a város (Pest) és a hazája térképére. Ám még inkább remekbe szabott a három záró szakasz, melyben Madách megvallja: fél attól, hogy a feledés vár majd rá, hogy a halál számára csak *szelíd anya*, s nem a halhatatlanságot ígérő istenasszony lesz – de reméli: kudarcáért kárpótolja majd, hogy nemzete élni fog és boldogul.

A halál költészete, Madách monumentális töprengése a halálról Vajda János halál-lírájában folytatódik, szélesül és mélyül el. Olyan szintén monumentális méretű, filozofikus Vajda-versekben, mint a *Végtelenség, Halál, Nyári éjjel, Hosszú éjjel* stb.

Egészen más súlyú és fajsúlyú a ciklus következő verse, mely ugyan szintén a halálról ír, de teljesen más összefüggésben. Egyszerű, félresiklás nélkül papírra vetett sirató az *Egy menyasszony sírján*, melyben a költő azt a sokszor megírt közhelyes vigaszt fogalmazza meg, hogy a nő ifjúságában virág, boldogsága zavartalan, melynek költészetét, *hímporát* feltétlenül letörölné az idő múlása. Egyszerű – és szimpla a vers, az *Elmélkedések* legtöbb darabjához képest súlytalannak tetsző.

A következő két gondolati verset Madách családi tragédiái ihlették, mindkét vers tragikumát felerősíti a személyes érintettség, a gyász, a mély fájdalom. A *Pál öcsém sírjánál* is a halálról elmélkedő alkotások közé tartozik: csak az említett ok miatt sokkal sötétebb, pesszimistább képet fest *A halál költészeté*nél is. Pál halálát nem tudja vigasztalónak elfogadni, a halál utáni örök élet egy beteljesületlen, bevégzetlen életpálya után pokollá válna.

A kegyetlen sorssal pörölő sorok között ismét Vajda halállírája idéződik fel tudatunkban, a befejezés különösen párhuzamba állítható Vajda *Nyári éjjel* c. versének zárlatával. Íme:

Ölj meg, de igazán, valóban,
Örökre öld meg lelkemet.
Ne keljen gondolat agyamban,
Ne tudja, hogy volt s még lehet… (Madách)

Ez egyben légy, uram, kegyelmes,
És megbocsájtom én neked,
Hogy adtad e nem kért, keserves
Siralomházi életet… (Vajda)

A testvéri tragédiák másik nagy költeménye a *Mária testvérem emlékezete.* Madách Máriának és férjének, Balogh Károlynak megrendítő sorsa, brutális legyilkoltatásuk olyan mély és fájdalmas sebet ejt a költő lelkén, hogy nem csodálkozhatunk azon, hogy ez a vers lesz Madách lírájában a nép, illetve a tömegek megítélésének mélypontja. Gondolati versei közül talán a legösszeszedettebb, legfrappánsabb ez a 14 szakaszos mű. A keserű, vádló hangú versindítás egy vádló, nagyon súlyos mondattal zárul: *…a nép, melyért férjed harcra szállt, / Melyért vivott, az gyilkolt agyon.* – majd ebből következik a nép elleni szenvedélyes, hosszú tízszakaszos vádbeszéd, a végén az ítélettel: *…a nép hadd tűrjön, hogyha oly silány, / Sorsát szenvedni hagytátok csak itt.* Mégis, ez a legsötétebb, legpesszimistább vélemény biztatással zárul. Mintha a *Mózes* megoldását fogalmazná itt meg lírai vetületben a költő.

A harmadik közvetlenül a családról és -hoz szóló vers a sorban a *Gyermekimhez.* A hosszú bölcselkedés a gyermekről mint az Isten és ember között álló lényről szól, akinek anyja a természet (!). Az a tény, hogy a valódi édesanya kimarad e versből, továbbá, hogy a megszólítottak ketten vannak (egy *komoly fiúcska* és egy *kicsi fürge lány* – az-az Aladár és Ára) arra a következtetésre ösztönöz, hogy ez a gyerekekbe kapaszkodó, kicsit didaktikus, kissé kenetes hangú papoló versezet valamikor a válás után keletkezhetett, tehát 1854 végén, vagy 55 elején. Ezért nem került szóba az igazi édesanya és a harmadik gyermek, Jolán, aki anyjával távozott egy időre Sztregováról.

A következő fennkölt hangú, mesterien felépített romantikus óda a ciklusban az *Intés.* A vers valószínűleg a szabadságharc bukása utáni legsötétebb években, tehát az ötvenes évek elején születhetett, hiszen a bukásban is kitartó, haza iránti hűségükben rendíthetetlen honfiakról szól. E hazafiakat klasszikus példák felidézésével biztatja – előbb Aeneas, azután a zsidóság hűségéről, majd Jóbról és a zsidók bábeli (babiloni) fogságáról ír –, e példákhoz hasonlóan a magyarságnak is össze kell fogni, ki kell tartani. Megrendítő és egyben felemelő a vers záró sora: *Nem hagytuk el egymást, de Isten elhagyott.*

A ciklus záró verse a *Síri dal.* A vers a szabadságharc eltiprását panaszoló hazafias költemény a korszak elégikus ódái közé tartozik. Tematikusan rokon a vers Petőfi *Európa csendes*-ével, itt is a harcában

magára hagyott magyarságról szól a költő, de – mint a befejező szakaszokból kitűnik – már a bukás, a hősi tragédia után írta a költeményt. Itt is szerepel Madách költészetének egyik hangsúlyos motívuma, Leonidás példája.

A második kötet hatodik ciklusa hét madáchos episztolát tartalmaz. A *Levelek* nagyobbik felét, az első 4 költeményt Madách feleségéhez kapcsolhatjuk. Az első darab, a *Távolból* c. négyrészes episztola valószínűleg a legkorábban keletkezett, hiszen 1845 táján, még az udvarlás korszakában íródhatott. (Bár a levél képei alapján Madách felhasználhatta korábbi szerelmi költészetének motívumait is, erre utal a vers IV. részében található szövegegyezés a *Csak tréfa* drámarészletével, vagy a *fagyvirág* kép.) A verses levelet akár négy szerelmes udvarló vers ciklusának is felfoghatjuk, változatos bókokkal, olykor eredeti, ötletes képekkel. Kiemelkedően hatásos a IV. rész szellemes ötlete: a költőt imádottja távollétében egy másik lányka kárpótolja – de reá nem szabad féltékenykedni, hisz ez a lányka: a költészet.

A legrövidebb verses levél a szenvedélyes, felháborodott hangú *Egy vetélytárshoz* c. Valószínűleg Lisznyai Kálmánról lehet szó. Ez a levél tehát nem Erzsihez – de Erzsiről szól. A feleség a címzettje viszont a következő két episztolának. A *Hozzá mint nőhöz* c. háromrészes költői levél szövegéből kitűnik, hogy az már a válás után keletkezett. Legérdekesebb része a harmadik, amely egy utolsó találkozásról ír, megrendülve a nő közönyén.

E sorok is bizonyítják: Madách Erzsi hibái, bűnei ellenére, a válás után is szerette feleségét. A feleségéhez szóló negyedik levél a *Fogsággomból.* A költemény első része a költő fájdalmas hangú üzenete a családhoz: ne felejtsék. Különösen eredeti a példázat a virágágy közepéből kitépett virágról, s megrendítő a legkisebb gyermekhez intézett szózat. A második rész az otthon idilljének hangulatos felidézése. A harmadik felvonás a szabadulás napjának érzéseit fogalmazza meg – úgy tűnik belőle, hogy Madách fél valamitől, sejt valamit arról, hogy nem ugyanazt a nőt, érzéseket találja majd otthonában, mint akit és amit elválásukkor ott hagyott.

A ciklus további három levelét barátokhoz írta a költő. A *Költő barátomhoz* c. episztoláját egy olyan ismerőséhez intézi, aki az ő hatására vált költővé (ld. az első 4 sort!). Előbb el akarja riasztani a göröngyös pályától, a költészet e korban rengeteg lemondást, önfeláldozást kíván. De Madách szerint a *szent költészet* menedék is a hétköznapok világából. A levél második felében Madách a vátesz-költő romantikus felfogását vallva megjósolja a szebb jövőt.

A ciklus utolsó két verses levelének címzettje Szontagh Pál. Ez az a két költemény, amelynek keletkezési idejét is pontosan tudhatjuk, hiszen ezek a ciklusban szereplő levelektől nem túlságosan eltérő szöveggel Szontagh Pálhoz címzett leveleiben is megtalálhatóak. Az *Egy szerelmes barátomhoz* első szövegének, a tényleges levélnek a keltezése 1856. aug. 11. A vers arról szól, hogy a házasság megöli a szerelmet (1856-ban ezt Madách személyes tapasztalatával erősítheti), így aztán szellemes érvek és hatásos képek (különösen a gyöngytermő kagyló, valamint a hajós és a part példái) sorával inti, óvja barátját egy ballépéstől.

A *Levelek* ciklusából a legismertebb, legtöbbet idézett verssé a *P. barátomhoz* c. episztola vált. A *„Pálnak töltött méreg”* második szövegváltozata levelei között *Üdvözlet Pál barátomnak!* címmel, 1857. febr. 7-ei dátummal lelhető fel. (A Bérczy Károly emlékbeszédéből ismert Madách-jegyzet a vers első, elveszett fogalmazványán állt, sajnos ezt a változatot *Bérczy Károly látta utoljára*. Lásd: MK 45. 420!) A 48 soros, tömör, keserű hangú költemény Madách egyik legegységesebb verse. Egyetlen ellentét mesteri kibontására épül: minden szent eszme látszat, csalás – ne vedd komolyan, csak *kacagj, kacagj.* (12-szer ismétlődik e szó.) A vers felsoroló-ismétlő-fokozó retorikája igen hatásos.

Az epigrammák három alciklusa

A fenti cím alatt három kisebb ciklust helyezett el a tervezett verseskötet végén Madách: a 15 versből álló *Emléklapokra,* a 29 részes *Egy őrült naplója* és a *Vegyesek* 38 kis versből álló csoportját. Ennek a 82 rövid versnek nagy része igen távol áll a klasszikus epigramma-fogalomtól. Szemben a társszerzőkkel írt *Nógrádi képcsarnok*kal, e versek közül egyik sem disztichon formában íródott – de vannak itt a tartalmukban ténylegesen az epigrammákhoz sorolható sírfeliratok és az iro-

nikus, csipkelődő gnómák mellett hölgyek emlékkönyvébe írt *szép sorok* (az első ciklus), Arany *apró műfaját* mintául vevő szellemes, vagy legalábbis annak szánt szösszenetek, Petőfi *Felhők*jére emlékeztető pesszimisztikus, világfájdalmas sóhajok (a második ciklus), tömör verses adomák, példázatok stb.

Az *Emléklapokra* c. 15 kis vers tehát főleg emlékkönyvekbe írt/szánt szép sorok, kettő kivételével természetesen hölgyek, részben szerelmei emlékkönyvébe. A két kivétel a 4. *H. I.-nek* és 12. vers, *A csibukcsihoz,* melyek közül az első egy ifjú külföldi tanulmányútja előtt adott atyai jó tanácsokat tartalmaz, a másik, kissé homályos versike viszont mintha tévedésből került volna ide a *Vegyesek*ből, ahol több hozzá hasonlítható portré-vers szerepel. A 11., az *Egy nevelő* címűnek ugyanúgy nő (Veres Pálné!) a címzettje, mint a másik tíz névvel címzett és a másik három cím nélküli versnek. A hölgyek emlékkönyvébe írt versek szinte mindegyike bókoló, udvarló jellegű. Kivétel csupán a *Csernyusné,* hiszen ez a négy sor Károly, öccse anyósához íródott, a kivégzett, mártírhalált halt Csernyus Emánuel özvegyéhez, született De la Motte Izabella grófnőhöz, valamint a lányához *Emmá*hoz, öccse feleségéhez írt kis költemény. A versek élén álló nevek többsége Madáchnak azon szerelmeire utal, akiket a *Szerelem* ciklus múzsáinál azonosítottunk már, egyedül Cserny Ida kiléte ad okot ma is találgatásokra. A legszebb emlékkönyv-vers rangját (szubjektív értékítélet) a Lamott Rozáliához írt két strófának ítélném oda. (De la Motte Rozáliához csak egyetlen egy vers szól a *Szerelem* ciklusban, *A galambok* c. népdalimitáció.)

A második „kisciklus", Madách Imre *Felhők*je 29 versből áll. Ez az egyetlen igazi kisciklus az *Epigrammák* részben, cím nélküli, csak számozott darabokból (mint pl. a *Vadrózsák* vagy a *Fagyvirágok* esetében) áll, ezért ezt az alciklust egy versként sorszámozzuk, mint az említetteket. A Madách-szakirodalom régi, kissé felületes megállapítása, hogy e verseket mind a *Csak tréfa* c. drámából vágta ki a költő, legalábbis vitatható. Az *Egy őrült naplójából* ciklus 29 versének egyikét, a 17-iket megjelentette Madách a *Fővárosi Lapok*ban, *Csalódás* címmel. A szélsőséges érzelmeket felvonultató, világfájdalmas, keserű költemények hangját, stílusát, indulatait jól jellemzi a 15. darab három strófája (*Ah, a világ egy nagy patkányfogó […]* stb.).

A legtöbb vers, mintegy 38 „epigramma" tartozik a *Vegyesek* közé. Ezek között már jó néhány minősíthető epigrammának a szó szoros értelmében is. Epigrammák pl. a ciklus sírversei: *Petőfi sírjára, Az aradi sírra, Egy mártír sírján, Egy zsarnok sírjára, D. l. M. Grnő sírjára* és a *Sírjánál ugyanannak.* Közülük is az első, amely még a költő életében megjelent a Vasárnapi Újságban *Petőfi* címmel.

Ez a vers is többrészes, mint az *Emlények* Arany Jánosnál, különösen az első részében, Madáchnál unikumnak számító többszótagos tökéletes, tiszta rímelése emelkedett hangvétellel társul. Ugyanakkor természetesen nem érheti el Arany mélyen átélt, személyes veszteségét sirató versének színvonalát Madách Petőfi halálában a nemzet gyászát, megrendülését hangsúlyozza.

A következő három sírfelirat is a szabadságharc bukásához kapcsolódik – sajnos nagyon a kor hasonló verseinek átlagába simulóan. Talán csak a negyedik sírvers *(Egy zsarnok sírjára)* emelhető ki némileg: nem a mesterségbeli tudás, a verselés miatt, de figyelemre méltó a költeményke közhelyes kezdését követő szellemes zárlata. Az utolsó két sírfelirat nem közösségi jellegű: a rokonsághoz tartozó gróf De la Motte Károlyné gróf Szapáry Lujza 1854 októberi halála után keletkezett. Érdekesség: az első vers szövegváltozata egyúttal egy kőirat is – az idős hölgy sírkövére vésve. (MK 8. 160–165.)

A másik, epigrammának minősíthető csoport az a 12, nagyrészt kétsoros gúnyolódó-csúfolódó portrévers (a következőkről van szó: *Az őszinte ortodox, Közönséges ember, Hívatlan párthív, Megvesztegethetlen, Egy demagóghoz, Egy nagyravágyóhoz, A megtért, Egy papra, Az entuziaszta, Rögtönző, Filiszter, Egy barátomhoz*), melyek közül néhány abban is segítségünkre van, hogy azonosítsuk: melyik epigrammát írhatta Madách Imre a *Nógrádi képcsarnok*ból. A *Vegyesek* néhány darabja és a Szontaghgal és Pulszkyval közösen írt epigrammagyűjtemény néhánya között ugyanis olyan feltűnő motívumegyezés van, hogy azokról az epigrammákról nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy az Madách műve. (Erről részletesebben a Költemények 3. kötetében írunk majd.) Csak egyetlen bizonyító erejű példát idézünk, az utolsónak írtat: *Mint uj Mózes hozod pusztákra népedet; / Szép szóval tartod azt az ó manna helyett, […]* stb.

A kiválasztott epigramma is bizonyítja, hogy Mózes példája milyen gyakori motívuma Madách életművének. Hasonlóan gyakori a *hernyó–lepke* szembeállítás is a Madách-művekben, vessük csak össze a következő luciferi mondatot az *Egy barátomhoz* c. epigrammával:

Eszedbe hozni hernyó voltodat,
Ha önhitedben lepkeként csapongsz
A hernyóból lesz mindég tünde lepke,
S te, nagy szellem, filiszterré lehetsz-e?

A *Vegyesek* további kis verseit még három nagy tematikus csoportba soroltuk be. Hét-hét vers szól a szerelemről, nőről, illetve a szabadságról, politikáról, néptömegről, az utolsó hat egy-egy kis példázat.

Az első csoport tehát *(Művészet és természet, A költő és kedvese, Egy kacér hölgyhöz, Egy hölgyhöz, Ki a hibás?, Leányálom, Metamorfózis)* nőkről, szerelemről szól, könnyedén, játékosan. Különösen habkönnyű, incselkedő hangú, szinte már pajzán az első és utolsó vers a felsoroltak közül. A *Metamorfózis* hat sora még némely tankönyvbe is bekerült, annyira jellemzőnek érezhették Madách nőfelfogására a szójátékos rímes kis verset. Egy másik hetes verscsoport témája a szabadság, a szabadságharc bukása, a néptömegek és a nagy ember viszonya. A versek *(Nép szava, A szabadságháború, Költő és szabadság, Honfibú, Helyes súlyarány, Dicsőség és gyalázat, Kormányzási ildom)* közül az utolsó kissé kilóg: inkább a megyei közigazgatás, politika görbe tükre. A többi vers közül leginkább a *Költő és szabadság* emelkedik ki hatásos, ötletes, egymással szembeállított két metaforájával.

Az utolsó hat vers *(A történeti jog, Különböző világnézlet, Hit és tudás, A mester és a tanítvány, Próza és poézis, Nagyok eszköze)* mindegyike epikus indíttatású, Madách tömör aforizmáira emlékeztető rövid példázat. A hat vers között akad könnyed hangvételű, szellemes vers (az első két cím), komolyabb hangú, erkölcsi, világnézeti jellegű üzenetet hordozó alkotás (az utolsó három) és – sajnos ki kell mondanunk – olyan szintű másolás, melyet bizony a plágium tárgykörébe sorolhatunk csak *(Hit és tudás)*. A derűsebb darabok közül a *Különböző világnézlet*et ajánlanánk a Madách-versekkel ismerkedők becses figyelmébe mint leginkább szórakoztatót.

A különböző nézőpontok váltogatása, a színe és fonákja együttlátása egyik legjellemzőbb ismertetőjegye Madách stílusának. Így van ez a

verscsoport komolyabb és komorabb darabjainál is, melyek közül legszebb, leghatásosabb példának a *Nagyok eszköze* c. költeményt tartjuk.

Az *Epigrammák* közel száz versének vázlatos bemutatása után Madách tervezett verseskötetéből csak egy verset nem említettünk eddig. Ez egy epilógus-vers, hisz Madách ügyel arra, hogy ciklusokra osztott kötetét elő- és utóhanggal keretezze be. Az *Útravaló verseimmel* c. hosszú elégikus búcsúvers nem eléggé megkomponált, az epigrammák viszonylagos tömörsége után határozottan bőbeszédűnek, fecsegőnek látszik (e tekintetben a prológus, a *Sárga lomb* ötszakaszos dala élvezhetőbb volt). Ugyanakkor elmondható: az *Útravaló* jól összegzi a Madách-líra motívumait, tipikusan Madách-költemény. Mint annyi helyen, itt is 11-es és 10-es keresztrímes jambusi sorok találhatóak, továbbá nemes eszmék komoly átéléssel, a kívánatosnál hosszabbra nyújtott szöveggel, némiképp szenvelgő modorban, pátosszal, s a képek helyén pedig szó, szó, szó.

A versek életrajzi háttere

Kötetünk több versében is megjelennek életrajzi motívumok. Az *Őszi séta* [110] „Velem volt a pap is" sora az alsósztregovai plébánosra, Bódi Ferencre vonatkozik. Madách egy rajzán meg is örökítette őt (MK 7. 48. rajz), amelyen jól látható, hogy idős, testes férfi. Neve az 1837 és 1850 közti anyakönyvi bejegyzésekben fordul elő, ebből következően legkésőbb 1850-ben íródhatott a vers.

Az *Egy látogatás* [113] sokáig talányos vers volt; ma már tudjuk, hogy Madách első szerelme, Szojka Sámuelné Massa Fanni volt a meglátogatott hölgy, a helyszín Szécsény, az időpont pedig minden valószínűség szerint 1862 kora ősze. (MK 79.)

Az *Egy nyíri temetőn* [114] keletkezésének körülményeit csak találgathatjuk. Nem túl gyakran járt a szerző a Nyírségben. Leginkább anyai nagyanyja rokonainál, Székelyben (ahol birtoka is volt). A versben szereplő temető is valószínűleg Székely temetője lehetett. Lehetséges, hogy ezt a temetőt örökítette meg egyik rajzán is (MK 7. 27. rajz).

Az *Egy régi házra* [117] is most először került új megvilágításba, korábban ugyanis semmiféle feltételezés sem volt a helyszínt illetően. Minden jel szerint a gácsi [ma: Halič] Forgách-kastélyról van szó, amelynek a költő gyakran volt a vendége, hiszen a kastély több lakójával is jó viszonyban volt. Az egyik versszak az, ami árulkodó: *Gyári munka csörtetése hallik, / Hol hajdanta fegyver csattogott. / Szörnyű harcok büszke bajnokának / Únokája rőföt forgat ott.* Gácson Madách idejében az ország egyik legnagyobb posztógyára működött.

Talányos vers az *Alföldi utazás* [120] is. A „Lánykámmal utaztam" részlet az egyetlen körülmény, amelyből következtetni tudunk. Mivel harmadik szereplője nincs a versnek, ezért nyilván Fráter Erzsébettel történt az utazás, nem sokkal az esküvőjük előtt. Az *Ősszel* [121] alcíme: (Veres Gyula komámhoz) nem kíván különösebb magyarázatot. Az biztos, hogy 1859 ősze a legkorábbi lehetséges dátuma a történetnek (s így a vers keletkezésének is), mivel ekkor költözött Veres Gyula családjával a Sztregovához közeli Nógrádszakálba, és Madách Imre is ekkor vált rövid életű lányának, Veres Máriának a keresztapjává.

A *Hazaérkezéskor* [122] sokáig vitatott vers volt. Egyes vélemények szerint az egyetemi évei alatt (vagy után) Pestről hazatérő ifjú költeménye volt, más vélemények szerint a fogságból szabaduló rabé. Ma már biztos, hogy az utóbbiról van szó, hiszen egy 1851-es és egy 1852-es halálesetre is utalás történik benne. A *Hogyha a lelkész itt volt ebéden* Bukva György evangélikus lelkészre való utalás (aki különben Madách keresztapja volt); a lelkészlak (ma is) a kastély tőszomszédságában áll. *Ott függ némán most is még a csengető, / Mért is szólna? – messze van a temető.* Valóban, csengetéssel is jelezni lehetett a „szomszédnak" az ebéd kezdetét. A temető viszont a falu másik végében van, ahová az 1851-ben elhunyt lelkészt eltemették.

Az *Otthon* [151] datált vers; bár a kéziraton ennek semmi nyoma sincsen, a Vasárnapi Újságban a cím alatt az 1849-es évszám állt.

Az *Emlékezés az első szerelemre* [153] rejtélyét mindmáig nem sikerült megnyugtatóan tisztázni. Azt ugyan ma már tudjuk, hogy Massa Fanni volt a költő legkorábbi szerelme, s vannak is olyan motívumok a versben, amelyek szerint valóban róla van szó, de vannak ennek ellentmondó részek is; lehet, hogy valójában több ifjúkori szerelmére gondolt, s talán az életrajzi elemeken kívül fantáziaképek is hatással voltak az alkotásra.

A *Levelek* ciklus címe önmagáért beszél. Egykor elküldött verses leveleit (pontosabban azok némelyikét) is szerette volna megjelentetni a költő. Ennek biztos jele, hogy az *Egy szerelmes barátomhoz* [196] és a *P. barátomhoz* [197] eredeti, Szontagh Pálnak levélként elküldött változata megtalálható Madách Imre levelezésének kötetében (MK 87.), mivel ebben az esetben a ténylegesen elküldött levelek is fennmaradtak. Nyilván a további öt vers (amelyek közül három versciklus) is eredetileg levél volt. Ugyanakkor érdekes, hogy az 1847. augusztus 12-én Csesztvéről elküldött verses levelet nem kívánta felvenni a versei közé. Lehetséges, hogy a levél fogalmazványát nem őrizte meg? Ez is egy lehetőség, de van egy prózaibb magyarázat is. A verses levelet még 100 évvel később se merte senki sem hiánytalanul közreadni! Az *Aki nem ismeri a görögök farkát* kezdetű részt ugyanis obszcénnek minősítették, és pontozással helyettesítették. (MK 45. 239., MK 100. 161.) Ennél is komolyabb akadályt jelenthetett, hogy a verses levélben Pulszky Ferenc és Tompa Mihály neve is szerepelt, és egyikükre nézve sem volt hízelgő, amit a verseikkel kapcsolatban írt. Túlságosan személyeskedő tehát a vers, s így nem illett a többi közé. Nem véletlen azonban, hogy a jelen bevezetőben erre a verses levélre hosszabban kitértünk. Van ugyanis egy olyan részlet is benne, amely a jelen kötetet érinti: *Tudod még „Estémet" milly rútúl le rántád* (MK 100. 162.). Mivel *Este* vagy *Estém* c. verse nem maradt fenn a költőnek, arra kell gyanakodnunk, hogy a *Nyári estén* [111] lehetett a Szontagh részéről szigorú kritikával illetett mű, amely tehát ezek szerint 1847. augusztus 12-e előtt keletkezett.

A *Távolból —hez* [191] egyes darabjait (valószínűleg nem is egyidejűleg, hanem apránként) Fráter Erzsébetnek küldte el. A vers első változatának címében még szerepelt a címzett neve, amelyet azonban (szokatlan módon) nem is áthúzott, hanem körkörös vonalakkal tett teljesen olvashatatlanná a szerző, a foglalatban pedig az említett – a nevet hosszú vonallal helyettesítő – címet tüntette fel. Ugyanígy hozzá szól a *Fogságomból* is [194], továbbá a *Hozzá mint nőhöz* [193]. Marad két vers, amelyekkel kapcsolatban korábban legfeljebb feltevések fogalmazódtak meg.

Az *Egy vetélytárshoz* [192] nyilván ahhoz a férfihoz szól, aki (talán csak Madách feltételezése szerint, talán valóságosan is) elcsábította a feleségét. Ellentétben a Palágyi Menyhért nyomán elterjedt vélekedéssel (aki Hanzély Ferencet tartotta Erzsi csábítójának) legvalószínűbben Lisznyai Kálmánról lehet szó a versben. (MK 3. 118.; MK 92. 100–101., 143–144.)

A *Költő barátomhoz* [195] címzettjéről sajnos semmit sem tudunk.

Az *Epigrammák* ciklus az *Emléklapokra* alciklus 15 versével kezdődik. Szerencsés helyzetben vagyunk, mert az első 11 versnél elég egyértelmű, hogy kiknek az emlékkönyveibe íródtak a sorok. Többnyire a név vagy a monogram az, ami elárulja, bár az *Egy nevelő* cím semmitmondó, és maga a vers sem árulja el a címzett kilétét. Ma se tudnánk, ha nem tették volna közzé (mindkét érintett halála után sok évvel) az eredeti változatát, amely Veres Pálné emlékkönyvében szerepelt.

A címzettek tehát a következők: *1. Mária* (Cserny Mária) [198] *2. Lujza* (a költő ifjúkori szerelme, akinek családnevét nem ismerjük) [199], *3. Etelke* (nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay Etelka) [200], *4. H. I.-nek* (baráthi Huszár István; Huszár Károly és Tersztyánszky Mária fia) [201], *5. Ida* (szemerei Matkovich Ida) [202], *6. Amália* (losonczi Gyürky Amália) [203], *7. Lamott R.* (de la Motte Rozália) [204], *8. Cserny Ida* (keőkeszi Csernyus Ida) [205]. Itt meg kell állnunk a felsorolással; Madách minden jel szerint hibát vétett. Semmi jele annak, hogy Cserny Máriának lett volna Ida nevű rokona, ugyanakkor Csernyus Ida a költő sógornőjének, Csernyus Emmának (Madách Károly feleségének) a húga volt, akinek utóbb (1856. április 7-én) Felsőzellőben ő volt a házassági tanúja is. Nyilván az ő emlékkönyvébe került ez a vers, persze még a házassága előtti időszakban, hiszen abban „lányka”-ként szerepel. De folytassuk a sort: *9. Csernyusné* (keőkeszi Csernyus Emánuelné gr. de la Motte Izabella; Csernyus Emma és Ida édesanyja) [206], *10. Emma* (Madách Károlyné Csernyus Emma) [207], *11. Egy nevelő* (farádi Veres Pálné beniczei és micsinyei Beniczky Hermin) [208]. A fennmaradó négy versnél ([209]–[212]) viszont semmi támpontunk sincs.

Az *Epigrammák* harmadik alciklusa, a *Vegyesek* is sok esetben egy-egy jól meghatározott személyhez szól (vagy annak az emlékét idézi).

De azért vannak talányos esetek is. A *7. Egy mártír sírján* [220] elvben a szabadságharc bármelyik mártírját jelölhetné, ám a (meghökkentő) kezdőszavak: *Emléked nincs*, ezt kizárják, hiszen az aradi vértanúknak vagy Batthyány Lajosnak az emlékét nagyon is őrizte az utókor. Ha most azt feltételezzük, hogy közeli személyről lehet szó, akkor *Csernyus Emánuel* a szóban forgó mártír, akinek feleségéhez és két lányához is írt egy-egy verset. Róla valóban megfeledkeztek már a kortársak is, pedig ő is a szabadságharcot követő megtorlás áldozata volt. A *14. Egy hölgyhöz* [227] Fráter Erzsébethez szól, mivel a kézirat második változatán az „Erzsi” név szerepel a vers címétől balra. Az *Egy barátomhoz* [228] pedig Szontagh Pálhoz, hasonló okból: a második változat címének bal oldalán ugyanis az „Sz. P.” monogram olvasható. Sógornőjének még egy családtagja szerepel a *Vegyesek* ciklusban, mégpedig kétszer: a *24. D. l. M. Grnő sírjára* [237] és a *25. Sírjánál ugyanannak* [238]. Gr. de la Motte Károlyné gr. Szapáry Lujzáról van szó, akinek sírkövén ma is olvasható Madách verse, s onnan tudhatjuk meg azt is, hogy pontosan tíz évvel a költő előtt, 1854. október 5-én halt meg (74 éves korában). Valószínűsíthető az is, hogy a *19. Egy zsarnok sírjára* [232] kiről szólhat. Nyilván az 1853-ban elhunyt Haynauról.

Ezt követően olyan versek sora következik, amelyek a Szontagh Pállal és Pulszky Ferenccel közösen írt *Nógrádi képcsarnok* darabjai. Mindmáig ez az egyetlen támpontunk annak eldöntéséhez, hogy az epigramma-gyűjteménynek mely darabjait írhatta Madách. Elképzelhető azonban az is, hogy a kötetbe felvenni tervezetteken kívül is voltak versei a korai gyűjteményben, de azokat alkalmatlanoknak találta arra, hogy a kiadni szándékozott gyűjteménybe felvegye. Lássuk tehát a neveket! *26. Egy papra* (Pap Ferenc) [239], *27. Hívatlan párthív* (Lisznyai Kálmán) [240], *28. Megvesztegethetlen* (Muzslay Sándor) [241], *29. Egy demagóghoz* (Repeczky Ferenc) [242], *30. Egy nagyravágyóhoz* (Imádi Károly alias Imádi ólim Szmolik) [243] *31. Helyes súlyarány* (Dubraviczky Zsigmond) [244], *32. Dicsőség és gyalázat* (gr. Forgách Antal) [245], *33. Kormányzási ildom* (gr. de la Motte Antal) [246], *34. A megtért* (Horváth Elek) [247], *35. Nagyok eszköze* (gr. Forgách Sándor) [248], *36. Az entuziaszta* (Mérey Móric) [249], *37. Rögtönző* (Baloghy László) [250]. A *Vegyesek* utolsó darabjának:

38. Filiszter [251] nincs címzettje, a *Nógrádi képcsarnok* variánsa előtt ugyanis név helyett ez áll: *Többen.* (Ezekről a személyekről a Költemények harmadik kötetében írunk majd ismertetőt.)

Kéziratok

A kézirati katalógusban (MIKL) leírtakhoz csak egyetlen kiegészítést tudunk fűzni. Abban csupán egy olyan vers volt, amelynél hiányzott egy részletnek a javított kézirata. A *Fagyvirágok* ciklusnak Gyulai Pál egy olyan javított részletét is közre adta, amelynek csak a javítási szándékát jelezte a szerző, de maga a javítás nem található meg a fennmaradt kéziratok között. A mostani munkálatok során azonban kiderült, hogy a *Sírom*nak is csak egy olyan kézirata maradt fenn, amelyet előbb sorról sorra áthúzott, majd az egészet törölte a szerző, és melléírta: *„Melléklet”*. Gyulai nyilván ezt az azóta elveszett végső változatot tette közzé, hiszen az ő verse teljesen eltér az áthúzott első variánstól.

Halász Gábor mindkét esetben (bár erre nem utalt) átvette Gyulai Pál közlését. De honnan tudjuk, hogy átvette? Nem lehetséges, hogy amikor az 1942-es összkiadást sajtó alá rendezte, még megvolt mindkét kézirat, s csak a későbbiekben vesztek el? Nem, ez nem történhetett meg. Madách kötetterve ugyanis a Kézirattár által 1-től 103-ig sorszámozott lapokból áll; ezek a sorszámok nyilván jóval korábban kerültek a lapokra, mint ahogyan Halász Gábor elkezdte a kiadás előkészítését. (Valószínűleg a gyűjteményi gyarapodás, vagyis 1913 után nem sokkal.) Márpedig jelenleg sem hiányzik egyetlen lap sem. Vagyis mindkét esetben a külön lapon szereplő javítás Gyulainak még rendelkezésére állt, a későbbiekben azonban, mielőtt még az egész hagyaték a Magyar Nemzeti Múzeumba került volna, nyoma veszett.

Kötetünkben a *Fagyvirágok* elveszett javításrészletét (de csak az érintett versszakokat!) a Gyulai-féle kiadás alapján adjuk közre, míg a *Sírom* esetében a főszöveg teljes egészében a Gyulai-féle kiadás átvétele; az utóbbi esetben Madách kézirata csak a szövegváltozatoknál szerepel első variánsként. De itt is mindkét esetben elvégeztük a helyesírás korszerűsítését.

A *Levelek* ciklus hét verse közül kettőnek (*Egy szerelmes barátomhoz* [196] és *P. barátomhoz* [197]) ismerjük a levélként fennmaradt változatát is (lásd: összkiadásunk VI. kötetét: MK 87. 175. és 179. levél), amiből arra következtethetünk, hogy valószínűleg mindegyik vers egy vagy (a sorszámokkal tagolt változatoknál) több levél volt eredetileg.

A fennmaradt két levél astrofikus; a verseket viszont strófákra tagoltuk, mert Madách alkotói módszere alapján ezt a szándékot feltételezhetjük.

Mivel a levelezés-kötet betűhív közlésre törekedett, ezzel szemben Madách műveit a mai helyesíráshoz igazodva adjuk közre, ezért a két szöveg egybevetésénél a helyesírási eltérésektől eltekintettünk. Itt jegyezzük meg, hogy voltak olyan verses levelei is a szerzőnek, amelyeket nem vett fel a versei közé, továbbá több levelének is volt versbetétje (rövid, a levél tartalmához kapcsolódó verses rész) vagy vers melléklete (a levéltől független vers). Ezeket majd a költemények harmadik kötetében adjuk közre.

A második kötet sorrendje és verselése (j: jambikus és tr: trochaikus lejtést jelző rövidítéssel) főszövegünkben s jegyzeteiben a következő:

I. BENYOMÁSOK

[109] ROMON	j
[110] ŐSZI SÉTA	j
[111] NYÁRI ESTÉN	j
[112] EGY LOVAGLÁS	j/tr*
[113] EGY LÁTOGATÁS	j
[114] EGY NYÍRI TEMETŐN	j
[115] ZSIBVÁSÁRON	tr
[116] TÉLEN	tr
[117] EGY RÉGI HÁZRA	tr
[118] ISTEN KEZE, EMBER KEZE	tr
[119] CSÁRDÁBAN	tr

*Kétfajta sorlejtés, emelkedő után ereszkedő. Páratlan és páros sorok váltakozása, a két sor egybeolvasva jambikus.

[120] ALFÖLDI UTAZÁS	tr
[121] ŐSSZEL	j
[122] HAZAÉRKEZÉSKOR	tr
[123] AZ ALFÖLDÖN	tr

II. JELLEMZÉSEK

[124] A CSALÁD KÉPE	tr
[125] A MEGVÁLTÓ	j
[126] CSILLAGOK	tr
[127] AZ AGGASTYÁN	tr
[128] SZÉLHÁRFA	j
[129] A KÖNNYEK	tr
[130] A HÓDÍTÓ	j
[131] A KOLDUS ÉS GYERMEKE	j
[132] ÉLET ÉS HALÁL	j
[133] SZERÉNY LEÁNY	tr
[134] ÉLETÜNK KORAI	j
[135] EGY ELADÓ LEÁNYHOZ	tr
[136] A GYERMEKGYILKOS	trochaikus és daktilikus*
[137] LEÁNY PANASZA	tr
[138] KATONA DALA	tr
[139] LEÁNY ÉS NŐ	tr
[140] A RAB UTOLSÓ ÚTJA	j
[141] FÉNY- ÉS ÁRNYKÉPEK I–III.	j/tr**
[142] AZ ÉLŐ HALOTT	tr

*A *Gyermekgyilkos* c. költemény számos sorában megfigyelhetőek a daktilusok a trocheusi sorokban.

**A *Fény- és árnyképek I–III.* c. költemény sorlejtése részenként változik, előbb jambikus, majd trochaikus sorokból épült.

III. KEDVCSAPONGÁSOK

[143] BOKRÉTÁT A KALPAGOMHOZ	tr
[144] ÉLETBÖLCSESSÉG	j
[145] VIGADJUNK!	j
[146] LEGÉNYSZABÁLY	j
[147] KÖNYV NÉLKÜL ÉLEK	j
[148] A VILÁG BAJA	j
[149] BORDAL	j
[150] FELKÖSZÖNTÉS	tr
[151] OTTHON	tr
[152] MEGNYUGVÁS A SORSBAN	tr
[153] EMLÉKEZÉS AZ ELSŐ SZERELEMRE	tr
[154] NŐS EMBER DALA	j
[155] MOST ÉLVEZNÉK CSAK	j
[156] DÁRIDÓBAN	tr
[157] PEREAT	j
[158] BOR MELLETT	j
[159] LEGÉNYGAZDASÁG	j
[160] TÁBORBAN	tr

IV. BENSŐ KÜZDÉS

[161] IFJAN HALJAK MEG	j
[162] A MEGELÉGEDÉS	j
[163] DALFORRÁS	j
[164] HIT ÉS TUDÁS	tr
[165] BÚM ÉS ÖRÖMEM	tr
[166] ŐRÜLJEK MEG	j
[167] KÓRÁGYON	tr
[168] SÍROM	tr
[169] ŐSZI ÉRZÉS	tr
[170] HARANGSZÓ	tr
[171] KŐ KEBLET ADJ!	j
[172] JAJ, CSAK PANASZT NE!	j
[173] Ó- ÉS ÚJKOR	tr

V. ELMÉLKEDÉSEK

[174] SZÁMOLTAM MAGAMMAL tr
[175] VISSZAPILLANTÁS tr
[176] ELVEINK j
[177] A BETELT KÍVÁNSÁGOK tr
[178] NEM FÉLTELEK, HAZÁM j
[179] NYÚJTSUNK KEZET! j
[180] ÉJFÉLI GONDOLATOK j
[181] CSAK BÉKE, BÉKE j
[182] A HALÁL KÖLTÉSZETE I–V. j
[183] EGY MENYASSZONY SÍRJÁN j
[184] PÁL ÖCSÉM SÍRJÁNÁL j
[185] MÁRIA TESTVÉREM EMLÉKEZETE j
[186] GYERMEKIMHEZ tr
[187] INTÉS j
[188] SÍRI DAL j
[189] FAGYVIRÁGOK I–VIII. j/tr*
[190] A RAB, VIRÁGAIHOZ tr

VI. LEVELEK

[191] TÁVOLBÓL —HEZ I–IV. tr
[192] EGY VETÉLYTÁRSHOZ j
[193] HOZZÁ MINT NŐHÖZ I–III. tr
[194] FOGSÁGOMBÓL I–III. tr
[195] KÖLTŐ BARÁTOMHOZ j
[196] EGY SZERELMES BARÁTOMHOZ j
[197] P. BARÁTOMHOZ j

*A *Fagyvirágok* ciklusának első hét darabja emelkedő, jambikus sorokból, a VIII. rész ereszkedő lejtésű, trocheusi sorokból áll.

VII. EPIGRAMMÁK

EMLÉKLAPOKRA 1–15.

[198] 1. MÁRIA j
[199] 2. LUJZA j
[200] 3. ETELKE j
[201] 4. H. I.-NEK j
[202] 5. IDA tr
[203] 6. AMÁLIA j
[204] 7. LAMOTT R. j
[205] 8. CSERNYUS IDA tr
[206] 9. CSERNYUSNÉ j
[207] 10. EMMA tr
[208] 11. EGY NEVELŐ tr
[209] 12. A CSIBUKCSIHOZ j
[210] 13. [LEGYEK HÁT LEPKE…] j
[211] 14. [KICSINY EMLÉKET ÍGÉRTÉL…] j
[212] [15.] [A BÉRCNEK, MIT MEG NEM INGAT…] tr

[213] EGY ŐRÜLT NAPLÓJÁBÓL 1–29. j

VEGYESEK 1–38.

[214] 1. MŰVÉSZET ÉS TERMÉSZET j
[215] 2. EGY KACÉR HÖLGYHÖZ j
[216] 3. AZ ŐSZINTE ORTODOX tr
[217] 4. A KÖLTŐ ÉS KEDVESE tr
[218] 5. PETŐFI SÍRJÁRA j
[219] 6. AZ ARADI SÍRRA j
[220] 7. EGY MÁRTÍR SÍRJÁN j
[221] 8. KÜLÖNBÖZŐ VILÁGNÉZLET j
[222] 9. A TÖRTÉNETI JOG j
[223] 10. HIT ÉS TUDÁS j
[224] 11. A MESTER ÉS A TANÍTVÁNY j
[225] 12. KÖZÖNSÉGES EMBER j
[226] 13. PRÓZA ÉS POÉZIS j

[227] 14. EGY HŐLGYHÖZ j
[228] 15. EGY BARÁTOMHOZ j
[229] 16. KI A HIBÁS? j
[230] 17. LEÁNYÁLOM j
[231] 18. METAMORFÓZIS j
[232] 19. EGY ZSARNOK SÍRJÁRA j
[233] 20. NÉP SZAVA j
[234] 21. A SZABADSÁGHÁBORÚ j
[235] 22. KÖLTŐ ÉS SZABADSÁG j
[236] 23. HONFIBÚ j
[237] 24. D. L. M. GRNŐ SÍRJÁRA j
[238] 25. SÍRJÁNÁL UGYANANNAK j
[239] 26. EGY PAPRA j
[240] 27. HÍVATLAN PÁRTHÍV j
[241] 28. MEGVESZTEGETHETLEN j
[242] 29. EGY DEMAGÓGHOZ j
[243] 30. EGY NAGYRAVÁGYÓHOZ tr
[244] 31. HELYES SÚLYARÁNY j
[245] 32. DICSŐSÉG ÉS GYALÁZAT j
[246] 33. KORMÁNYZÁSI ILDOM j
[247] 34. A MEGTÉRT j
[248] 35. NAGYOK ESZKÖZE j
[249] 36. AZ ENTUZIASZTA j
[250] 37. RÖGTÖNZŐ j
[251] 38. FILISZTER j

[252] ÚTRAVALÓ VERSEIMMEL j

Madách Imre tervezett
verskiadása második kötetének
főszövege

I. BÉNYOMÁSOK

[109] ROMON

Nem, nem siránkozom feletted, ó, rom,
Nem állt melletted fényes szellem őrt,
Mig életed a szépet nem lehelte,
És nem volt nagyszerűn, hogy porba dőlt.

A korszellem hágott merev nyakadra,
Erős léptére roskadt szét falad:
A népszabadság, a közművelődés
Világot rázó léptei alatt.

Ott álltál hosszú századon keresztül
Mint éji rém, erősen, zordonan,
Ameddig tornyod árnya ért a völgybe,
Nyomor tenyészett rabság lánciban.

Te eldűlél, és a völgy felvirúla,
Mosolygó szellem ott fészket rakott,
Ipar s boldogság most a fényből élnek,
Mit írigy tornyod egykor elfogott. –

S téged, te ronda vár, azért hagyott meg
Csak a szabadság áldó Istene,
Hogy lássuk, mily bizton terjed hatalma,
S hűven védjük, mit már adott keze.

[110] ŐSZI SÉTA

Ősz volt és effelett
Vasárnap délután.
Ki a szabadba vont
Kettős sejtés talán,
A nyugvás ünnepét
Méltón hogy ott ülöm,
Hol Isten ünnepel,
A hangzatos mezőn,
S hogy lelkemet a csók
Varázsa tölti meg,
Mellyel minden, mi élt,
Mosolygva halni megy,
Mint hogyha mondaná:
Élvezni most siess,
E fényes pillanat
Után fed síri mez.
De ah, mért is teszek
Az őszhöz sírt, halált,
Hervadt virága bár,
S zengő dala elállt!
Szerény lány a tavasz,
Kit lángszivünk ölelt,
Ébredt, s ím oldalán
Telt báju nőre lelt
Az őszben, és ölén
Felejti szívesen
Költői álmait,
Oly édes a jelen,
Mert hol csak vágy epedt,
Hol csak virág nyilott,
Mint játszi gyermekek,
Gyümölcsök függnek ott.
Az őszi alkonyat
Arany sugáriban

Tündöklött a liget
Sárgán és pirosan.
A szőlős hegytetőn
Pajkos dal zengedez,
Nehéz hétköznapok
Kedves visszhangja ez.
Sok csintalan fiút
S lányt láttak, mint komát,
Tőlük lesé el a
Bor lángját, mámorát.
A röppentyű meg ott,
Mely az égen szalad,
Eltévedt szemsugár,
Féket tört gondolat. –
A szőlős kert alatt
Kis pásztortűz lobog,
Kövér juhnyáj között
Vidám kolomp konog.
Tilinkó sír – odább
Telt csűrök állanak,
Hangmértes csépeik
Most szintén nyugszanak.
Csak néha kurjogat
Itt-ott egy szérű őr,
S nyugodtan a kazal
Vetett aljába dől.
Lement már a Nap is,
Harangszó jött elém,
S eközben újra a
Kertekhez érkezém.
A harmat lassudan
Épp a mezőkre szállt,
Midőn előttem a
Falu vén hársa állt.
Velem volt a pap is,

Az áldott jó öreg,
Testével szellemét
A kor nem törte meg.
S ki túl fél századon
Csak szenvedést tanult,
Mint mondá, eddig is
Még élni meg nem unt.
Örült, ha másokat
Vigadni láthatott
S im a vén hárs előtt
Most is megállított,
Köszvényes lábait
Hogy megpihenteti,
De hát biz' ő csak a
Szemét legelteti.
Legény és szép leány
Volt ott egész sereg,
Kik tréfa s dal között
Játszottak egeret.
Jaj a lánynak, kit a
Legényhad elfogott,
Jó, hogy nem hal bele,
Oly sok csókot kapott;
Bizonnyal, azt hiszem,
Csupán az menti meg,
Hogy híven visszaád
Mindent, mindenkinek.
Jóízűn ezt tovább
Papom sem nézheti,
Egyszer tekintetét
Csak elfelejtheti,
S egy arra surranó
Pajkos lánygyermeket
Felfog, de ó, jaj, ez
Menten csókol kezet.

Hallgatva felsohajt
Az áldott jó öreg,
Elballag, tűzhelye,
Szobája oly hideg.
Búsan tekint körül,
Tükrét törülgeti,
Tágúl a régi por,
De ó, nem évei.
Méláz és ujja ír
Vén könyveknek porán,
Eszmél, s leány nevet
Talál a – Biblián.

[111] NYÁRI ESTÉN

A fáradalmas nap s a csendes éj
Csatában állnak kék bérceknek ormán,
Kiomló vérök a gyors fellegek
Ezüstös szárnya szélein ragyogván.

Mint hogyha ember kétkedőleg áll,
Remény, lemondás lesz-e harci bére,
És szíve vérzik, míg a csendes éj
Szét nem teríti szárnyait fölébe;

És a heves nap nyomdokába jő
Szelíd emlékek rezgő holdsugára,
Vérző sebünket bémerítve a
Mosolygó búnak enyhe harmatába.

A bérc lábánál messze rét terül,
Kaszák pengése elhangzott felette;
Csak a patakcsa suttog halk zenét,
Ha tükörébe kis virág hajol be.

S tovább siet, mert messze, messze még
A tenger, melynek keblén béke várja;
Mellette a pór lassan lépeget,
Miért sietne, kis falvát ha látja.

Eléje jő már enyhe szelleten
Az estharangnak reszkető beszéde,
S levont süveggel mén a pór odább,
Úgy érzi, mintha szentegyházba lépne.

És a beszédet kezdi érteni –
Lágy szellő suhan forró homlokán el,
Felszárogatja azt, majd harmatot
Hullat, majd ismét illatot ragad fel.

Kigyúlnak eközt itt-ott kis tüzek,
Sir a furulya – és kurjong a pásztor,
A nyáj kolompol, tüsszög és legel,
A visszhang ébred ostorpattogástól.

Száll zsongva a sok esteli bogár
A tűz felé, és egyre-egyre koppan –
A denevér cincogva surran el
Mint sejtés, félig körrajzolt alakban.

Majd a brekeke ébredez körül,
Mindent betölt és egy rezgésbe olvad,
Elkábít, mintha a Föld szelleme
Felköltött volna minden kis füszálat.

S e szívverést csak egy hang zengi át,
Ez életzajból egy dal zeng csupán ki,
A csattogányé utca-hosszan ím,
S dalát az ifju nép dallal kiséri.

És mintha a szent béke, mit lehel,
Egész világon széjjeláradozna,
A Föld és ég, e régen elszakadt
Két testvér igy dűl egymásnak karába.

Az ég Földünknek gyászát ölti fel,
S ezen csillagként égnek fénybogárkák,
A méla Hold a frígy apostola,
S ezüst sugári azt összébb csatolják.

A pór előtt áll most már a falu,
Előtte mennek bőgő marhanyájak,
Meg-meg ritkulva egy honos kapun,
Míg körmeik porfelhőket kavarnak.

S a porfelhőben fel-feltűnedez
Egy-egy háztűz vidám fellobbanása;
A tűz fellobbant, mert bogárszemű
Menyecske rőzsét most rakott reája –

Melléje téve szépen, rendesen
Mázos bögrékben a szűk estebédet,
S kisgyermekével karján a söpört
Udvarra megy, hogy várja ott a férjet.

A font kapun most tért be a tehén,
Vidáman menve a nagyobb leányhoz,
Jól tudja már, hogy símogatja majd,
S kicsiny kezében néki sós kenyért hoz.

Mig a pajzánabb, a vadabb fiú
Dobogva jő a tüszögő lovakkal,
És a csikorgó gémnek vályuján
Meg-megkinálja most huzott itallal.

Szent egyszerűség, boldog kis világ,
Hol együtt él még Isten, ember, állat – –
Csak lépj be – akit illyen rév fogad,
Ah, annak lelke nem, csak teste fárad.

A kis menyecske csókkal jő elé,
Mögötte szűköl a házacska őre,
Az örvös eb, és úgy tolakodik
A zajgó kis család vidám körébe.

Majd a kis lakba nyit be a család,
Az estebéd már párologva várja,
A gazda osztja ki a kenyeret,
A háziasszony áldást ad reája.

Regét hallgatnak aztán a fiúk,
S ki mit tapasztalt aznap, elbeszéli;
Odább vetetten áll a tornyos ágy,
Melyben megélnek tündérhon regéi.

Felette testvér fejdelmek gyanánt,
Az álom és a szerelem honolnak;
Testvéreül csókolják a nyomort
A dús szerencse választott fiának.

Egyformaságot hozva a világ
Széttépett, feljajdúló énekébe,
S ki fél éltében szenvedt, fáradott,
Dús kárpótlást talál másik felébe',

Mig írigyen néz, aki éberen
Száz csillámot hajt – s lelke szeretetlen,
Ha elhagyottság – halvány gond szava
Riasztja tőle az álmot szünetlen.

[112] EGY LOVAGLÁS

Hárman lovagolánk ki,
Három jó barát,
Zengő tavasz vidéken,
Zöld mezőkön át.

Az egyiknek fejében
Nagyravágy lakott;
Azt nézte csak, s követte,
Mint lángoszlopot.

A másiknak szivében
Ült könnyelmüség;
Mindenben élvezet volt
Őneki a vég.

Én a kedves leányhoz
Vágyódtam csupán,
Ha meglát, mint örül majd,
Úgy elgondolám.

És bár minden kebelben
Más érzés lakott,
Fel-felrivalgó dalban
Mind találkozott.

Oly szépnek látsza az út,
Mint tündéri kert,
És kis madár, ha zenge,
Szívünknek felelt.

Az egyik azt hivé, hogy
Néki tiszteleg,
Én meg, hogy üdvözölve
Kedvesen cseveg.

Amíg másik barátom
Mit sem gondola,
És keblét átrezegte
A madár dala.

De értünk rengetegbe,
Orditott a szirt,
És mintha néki fájna,
A zápor lesírt.

Elnémult énekünk, nem
Vert már össze szűnk,
Magába elzárkózva
Ment mindenikünk.

Az egyik szinte őrjöng,
Célja messze van,
S kétkedni kezd szerencse
Csillagaiban.

A másik meg vacogva
Szidja a napot,
Mosolygva, hogy kicsalt, és
Aztán megmosott.

Csak én megyek nyugodtan –
Mert nem kétkedem,
Egy angyal szent imája
Jár itt is velem.

Az illy imát hallgatják
A magas egek – – –
És őtet a nagy Isten
Bennem áldja meg. –

[113] EGY LÁTOGATÁS

Csak egy pillantást még a boldogságba,
Ó, hogy kiván, hogy sóvárog szivem,
S ha önmagában többé nem találja,
Még jólesik, ha azt másban lelem.

Mint a szülő a gyermek örömében
Megifiúlva örömet talál,
Csak egyszer lássalak még életemben
Én is, ki egykor mindenem valál! –

Talán egy hangod, mint visszhang a múltból,
Egy elnémult húrt szűmben felverend,
Talán egy eltévedt szép szemsugártól
A múlt reám halvány árnyat vetend.

Fel, fel! – sima deszkás palánkhoz értem,
Szerény akácok állták azt körül,
Elgondolám még egyszer szép beszédben,
Hogy mondom el – szivem mint fél, örül.

Elgondolám, hogyan fogom találni,
Betoppanásom majd hogy hatja meg,
Bú lészen-é arcán, vagy kedv sugári –
S imé, szivem szorul – térdem remeg.

A tágas udvar jólétet lehellett,
Ott gabnakazlak, itt fa boglya állt,
Magas kútágas nyújtózott középett,
Gyümölcsös kertből a kis ház kivált.

Fa-tornácán arany csövek füzéri,
Baromfihad zsibajgott ajtaján,
Mosolygó arccal ő állott közötte,
És kis keze tartott rendet csupán.

Meglátott végre, és előmbe lépett,
Arcán mosolya meg sem változott,
Erősen fogta a kezem kezébe,
Mig én karom sem bírva álltam ott.

Parancsolá egy ácsorgó suhancnak
A férjet felkeresni, s bémenénk,
Hallgattam – nem hivén alkalmatosnak
Elmondni, mit oly szépen rendezék.

„Ön most is oly szép! – szóltam végre mégis –
Mint az ikergally, mely ablakban állt,
Amíg társára a tél hólepelt visz,
Az benne már rokonra sem talál.” –

„Hagyjuk, barátom, a gyermekbeszédet,
A mámor elmúlt, s így kell jőnie –
Örvénybe űzné, megtörné a szívet,
S szerelmünk egykor boldogíta-e?

Nem, nem, gyötörtük egymást, bár szeretve,
Ön a könyűt csókkal leégeté,
Férjem letörli csak – de ah, helyette
A béke földjét tárta szűm elé.

Teremtve járok és rendezve benne,
Áldás gyanánt kiséri léptemet,
A megelégedésnek őszi fénye,
A szenvedély viharjai helyett.”

Most lépe a szobába házigazdám.
„Nézd – monda a nő –, régi kedvesem!” –
Ah, e nyíltság szivemnek drága titkán,
Mint árulás, oly szörnyen fájt nekem.

A férj nyugodt maradt, még szívesebb lett,
Tréfát vegyített üdvözlésibe,
Ó, jaj, még csak nem is félté a hölgyet,
Kiért e szív oly annyit szenvede.

Pedig tudám, szeret – s mégis gyötörtem,
Lepergő könnye fájó kéjt adott.
Ő csak becsűli – s hol poklot kerestem
Én, ő csendes tanyát bír lelni ott.

Piros pofájú gyermekek robogtak
Be ekkor, éles szóváltás között,
Kicsinyke képet rángattak, koboztak,
Anyám, anyám, itélj e kép fölött! –

Én rajzolám azt egykor – ismerém jól,
Helyette a lány egy rózsát adott,
A hervadt rózsa most is szívemen volt,
S a képért pajkos gyermek birkozott.

A nő itélte legkisebb fiának,
S megcsendesülve állták mind körül. –
Mig ezt simítva, csókot adva annak,
Emelkedett ki a csoport közül,

Mint dús gyümölcsfa. – Elszorulva néztem
E bűvös képet – búsan, csendesen.
A gyermekarc – a nő – mosolyga fényben,
80 És mégis oly roszúl esett nekem.

A férj vonásival láttam vonásit
Eggyé olvadva – ó, jaj, mennyi vád!
Hogy mindazt, amit szívem óhajtott, hitt,
Egy boldogabb embernek adta át.

85 Magamra néztem aztán, s szűm virágit
Látván, hogyan maradtak üresen,
Érzém, nem az enyém már e világ itt,
88 S elsompolyogtam – árva idegen.

[114] EGY NYÍRI TEMETŐN

Kopár homok, ameddig lát szemed,
Domb domb után, mint órjás sírmezőben,
Poshadt mocsár lent, fent fehér mezében,
Mint kósza lélek, egy-egy nyír mered.

5 Mély hallgatás – mint földalatti hang
Hallik csak a bölömbika nyögése,
Bibic-sirás – varangyok ümmögése,
Míg széltűl űzve nyargal a katang.

A dombhajláson néma temető,
10 Nincsen kerítve, árnyas fák nem állnak
Őrűl a porladók nyugodalmának,
Csak árvalány-haj, ami benne nő.

Sötétlő fejfák állnak föld felé
Hajolva, hosszú, egyhangú sorokban,
15 Mint sors betűi, mellyekkel nyugodtan
Mulandóságunkat följegyezé;

Nem hirdetvén reményt, sem földi hírt,
Csak kérlelhetlen számokban mutatva:
Hány élet folyt a mindenség dalába,
20 Mely mint kitépett hang, magába sírt.

S a délibáb, ez édes, csalfa kép,
Ha néha báját még itt is kitárja,
S tündéri éltet költ a sírtanyára,
Mint dús szivünk, ha a világba lép.

25 Egy forgatag jő, s széjjeltépve hull
Foszlányokká a képzelet világa,
A kék eget fövényfelleg takarja,
Más nem marad, mint a fejfák alul.

Méltóbb tanyát nem lelhet a halál,
30 Itt ég, föld gyászol összeolvadottan,
Természet s ember csillámló zajában
Ellentétet vérző szűnk nem talál. –

[115] ZSIBVÁSÁRON

Megfáradt kedéllyel, életuntan
A nyomor fog megbékítni engem,
Gondolám, ha látom, mint törekszik,
Fárad és küzd még az is, hogy éljen.

5 Zsibvásárra értem; szerte-széjjel
Korhadt házi bútorok hevertek.
Válogattak köztük, felrugák ezt,
Ócsárolták azt, avagy nevettek.

Ottan mérnek egy vas sírkeresztet,
10 Fontra adják, míg hajdan ki tudja,
Hogy nehezkedett egy árva szívre
A kicsiny kereszt világnyi súlya.

Itt imádságos könyv vár sorára,
A sajtárus nézi fütyörészve,
Hajdan egy megtört szív jó barátja,
Aki vigasztalta, vele érze.

Sárga lombot lök belőle sárba,
Szebb napokból megszentelt ereklyét,
S hogy súlyával meg ne rövidíse,
Gondtalan lábbal tapodja azt szét. –

Nyoszolyát vesz ottan a kerítő,
Szent tanyáját szerelemnek egykor,
Üreset most, mint a téli fészek;
Dalja, tudja Isten, hol barangol. –

Trágár élccel hordja el magával
Egy korcsmáros bájos hölgynek arcát;
Majd ivószobára fog lenézni,
Melyet hódolat melengetett át.

A lámpát meg egy tolvaj vevé meg,
Melynél a bölcs éjeket virasztott,
S míg az éjnek titkait kutatta,
Élvezetlen hagyta a világot.

Ó, szentségtörő, gyalázatos faj,
Sírokon vásárt nem félsz-e ütni?
Nem lép-é elődbe a kisértet,
Melynek csendjét vad zajod elűzi?

Minden vágyad pár fillért keresni,
S egy világnak romját árusítod –
Mért nincs megváltónk korbácsa nálam,
Hogy szétverném ronda társaságod?

Vagy nem néz-e már e dőre földre,
Aki nyúgodott a vas keresztnél?
S a könyv asszonyának szent imája
Nyom nélkül veszett-e el, mint a szél?

Tán az ágyat, e tündérvilágot,
Eladák, mivel megéhezének;
Vagy megráncosodtak, s arcaiknak
Rózsájával elhervadt szerelmek?

Hát a bölcsnek észlámpája is csak
Úgy aludt ki, mint kicsinyke mécse?
A száraz lomb, bájos nőnek arcán,
Önmagát már réges-rég tulélte? – –

Más világ lép fel, ha mi leléptünk,
Ami nékünk szent volt – gúny a tárgya,
Veszne bár emlékünk is magunkkal,
S mit szerettünk, szűnk egész világa! –

[116] TÉLEN

Üdvözölve légy, mely itt terülsz előttem,
Szép fehér világ a távol vándorától,
Nagyszerű fehér könyv, melybe gondolatját
Isten írja, menten emberek mocskától.

Elveszett a mesgye, mellyet kapzsiság vont,
Mit kicsínyes tervvel emberkéz irányza;
Hol az Isten ír a télben és halálban,
Ott beáll a végzet szent egyformasága.

Csak az alkonyat von még bibor palástot,
Nyom nélkül sikamló szánomnak körébe,
Nincs egyéb nesz mint az ostorpattogás, és
Tüsszögő lovamnak kisded csengetyűje.

Szól a csengetyűcske, félbe nem szakasztva
Vidám dalt tanúló visszhangok szavától,
Sír árván, magában, mint halál harangja,
Mely szegények sírján búcsuzó gyanánt szól.

És előttem a Nap vérszinű golyója,
Oly borongo arccal ég, mint síri lámpa,
Azt hinné az ember halvány fátyolában,
Hogy tán elfogyott már minden hő sugára.

S íme, a végső jel is letűne lassan,
Melly a föld és ég közt állott még határul,
És egész világ egy órjás jéggolyó lett,
Mely tán egy titánnak épült sírlakául.

Árván elhagyottnak, idegennek érzi
Itt magát a szikra, embernek szivében,
Mint egyetlen gyöngye éltető melegnek,
A sötét enyészet jegült tengerében.

Sűrűn kezd havazni, s elborít, mint hogyha
Jőne a halál, hogy végképp eltemessen –
Barna varju károg még csak a ködárban,
És követ – talán hogy a sírhoz kisérjen.

S mintha a sírlakra hantokat hánynának,
Mind sötétebbé lesz a télnek határa:
Az utat csak olykor egy bokrocska jegyzi,
Szép fehér ruhában, mellékében állva.

S míg mellette a szán gyorsan elsikamlik,
Súgár ágakat nyújt a bokor feléje;
Gyönge fagyvirágot hullat arcaimra,
Mintha hogy maradjak, esdekelve kérne.

S messze elszalad bár szánom a bokortól,
A bokor még mindég integet utána,
Mintha fájna néki, hogy magára hagytam,
S mintha mégis boldog utazást kivánna.

Most fenyőerdőbe visz magányos útam,
Zölden állnak a fák, bár hó ül felettek,
Mint mosolygó arcú ifju vándorok, kik
A fagyos haláltól útközt meglepettek.

Itt-ott félig égett, barna törzsök állnak,
Mint órjási rémek, elnyújtott karokkal,
Beljebb mind sötétebb, s a sürű homályát
Lelkem népesíti szörnyű alakokkal.

A fenyőágak közt búsan jajgat a szél,
És a vadmacskának átható sirása.
Hah, de hát e fénypont, mely szemembe ötlött,
Mit jelent? Azt hinném nyáron, fénybogárka.

S a kicsinyke szikra mindinkább kiválik
A sötétből, mintha szinte nőve nőne,
S íme, a vadonban egy egész világot
Látok, hogy melegszik és virul körötte.

Ebnek ugatása jő előmbe onnan,
Mint honosb világból jól ismert üdvözlet,
Majd fehér füstoszlop a magas kéményből
Int, hogy arra tartsak, s a vándor pihenhet.

A kisded vadászlak ajtajában állok,
Bent a kandallónál a család melegszik,
Rég történtekről szól a jó házi gazda,
Térdein figyelve kis fiúcska fekszik.

Fonva ülnek a nők, míg nagyobb fiúcskák
A tüzet élesztik, fürgén sürgölődve,
Most pillantják csak meg a bejött vendéget,
S üdvözölve jőnek nyájasan elébe.

A tűznél a legjobb helyre kényszerítik,
És kérdésre kérdést tesznek a világról,
Melynek vad beszéde nem hat el idáig,
Melynek bús visszhangja lelkeikben nem szól.

Ó, csak egy nem kérdez, nem zajong körűlem,
A serdülő lányka, hátra áll szerényen,
Hinnéd, hogy szobor, ha keble nem dobogna,
S élet nem beszélne lángoló szemében.

A kandalló végre lassanként kialszik,
S a kiváncsiságnak kérdése kifárad,
Elmenének tőlem mindnyájan nyugodni,
Csak lelkem nyugalmat még itt sem találhat.

Ott ülök magamban, ablakomra a szél
Jő kocogni, mintha írigyelne engem,
S mondaná, hogy holnap újra a vadonba
Űz a sors, hogy itt csak vendégként melegszem.

S én a hajadonra gondolok s utamra,
Melynek pusztaságán e csendes lak vára;
S gondolok éltemre, melynek pusztaságán
Érek-é még illyen csendes jó tanyára?

S íme újra szürkül már a téli hajnal,
Én nehéz kebellel végbucsúkat intek;
Mint rég ismerősök a faház lakói
Jószivű áldással szánomig kisérnek.

S amidőn lovamnak kisded csengetyűje,
Mint halál harangja, úgy konog előttem:
Visszanézve látom a leánynak arcát
Állni ablakánál égve, elmerülten. –

Ó, leányka, látom-e még egyszer arcod? –
Életem vad út, mely ritkán visz virághoz.
Hej, de a virágnak megmaradt emléke
Éltem vadonára még soká varázst hoz.

[117] EGY RÉGI HÁZRA

Ősi ház! négy század krónikája
Van felírva barna faladon,
Fájó érzelem, áhítatos bú
Fogja el lelkem, ha olvasom. – – –

Látom udvarodban a sorompót,
S benne vívni vértes hősöket,
Játszanak csak, ámde játékoktul
Elpuhult korunk ma elijed.

Pártás szűzek nézik ablakukból,
Mosolyukban osztva harci bért;
És sovárgja azt a bajnok, aki
Nem könyörge még az életért.

Bent fegyverrel ékitett teremben
Tölgyasztalnál vidám társaság,
Órjás serleg bujdosik közöttük,
Hegedősök ajkán hős danák.

Házias nők sürgenek körűlök,
Osztva lángbort, lángoló kegyet.
És pajzánan próbálják emelni
A fegyvert, melyet hivök letett.

S ím az őrtoronynak kürtje harsan,
Dobogó híd csörren hirtelen,
Felriad mind, fegyvert fog legottan,
És a kastély bástyáján terem.

Zúg az ostrom, a hősök csatáznak,
Nők ápolják, hogyha kap sebet,
És sok ifjú a vérző baráttól
Írigyel ily ápoló kezet.

Még a holt sincs veszve mindörökre,
Elfeledve könyrületlenül,
Éjjelenkint, amint éle, érze,
Lelke jár a kastélyban körül. – – –

Sírba szállt e kornak nemzedéke,
Csak te élted azt túl, ősi ház!
Köveid dacoltak az idővel,
Ah, de rád terűle szörnyü gyász.

Védő szellemed rég elriasztá
Kisszerű hitetlenség zaja;
A korcsult utód kis szellemének
Meg nem nyílik a sír ajtaja.

Vész, gyönyör mint ikrek nem fogannak
Többé egy anyának méhiben,
Mind a kettő halovány alak lett,
S a középszerűségben terem.

Megriaszt, mi túl eszünk határán,
Féket törve új uton megyen,
S mert pokolról nincsen már fogalmunk,
A szív már a mennyben sem hiszen.

Gyári munka csörtetése hallik,
Hol hajdanta fegyver csattogott.
Szörnyű harcok büszke bajnokának
Únokája rőföt forgat ott.

S míg nagyapja egy szép pillantásért
Ontva vérét, dúlta a csatát,
Nyúlat űz harcvágya, hogyha ébred,
Számolván: a bőr mi hasznot ád.

Hogyha vígad, vesz meszely borocskát,
S egy szegletben költi el maga,
Mellyet őse forgatott, előtte
Most mesés a bujdosó kupa.

Elhamvadt a nőnek dicssugára,
S a pártával régen sírba szállt,
Eszközzé silányodott szerelme,
Áru lett, mi istenségül állt.

A költészet bájtündére gyorsan
Fut földünkről feltarthatlanul,
Számok jőnek mindenütt nyomában,
Kisszerű létünknek átkaul.

[118] ISTEN KEZE, EMBER KEZE

Hadd dicsérje más a város tarkaságát,
A kalmár világot, mely száz izgatást ád,
A káprázatot, mit öndicsőségére,
Mint egy új istenség, emberkéz elére:
Nékem nem világom, én szorult kebellel
Messze, messze vágyom tömkelegéből el,
A vadonba. – Ott van Istennek világa,
Áhitattal lépek a szentelt határba,
Ott még nem dúlt ember, ottan mindenen még
Őserő zománca, mint túlföldi csók ég.
A Nap mostan ébred – mint ifjú oroszlány,
Aranyos serénnyel erdős hegynek ormán,
S míg a kis pacsirta, ittasan gyönyörtől,
Mint merész imádság, égbe száll a földről,
S dalja a magasban fellegek közé vesz –
A szép virradatnak hirdetője ő lesz.
És dalára a sok kis madárka felkel,
Fészke párkányára lép ki játszi kedvvel,
S dalgazdag kebellel most gondolja éppen
A megújult földnek millyen új dalt zengjen.
Fent a légben délnek vándorlói jőnek,
Kóvályogva nyékén elhagyott fészköknek;
Hogy vagytok, hogy vagytok, súg a szél elébek,
Rá a csattogány mond bűbájos regéket.
Most meg ők kérdik már, mily világ foly itten –
És a cserfa rezdül: vártunk hólepelben.
Eközt felmelegszik, tarka gyíkok jőnek
Sütköződni ordas púpján a csertőnek,
Kelnek már egyenkint, pirosan mint lányok,
Könnyel és mosollyal a kicsiny virágok.
A Nap sejti: a könny s a mosoly kit illet,
Első súgarával megcsókolja őket;
S amint a szorgos méh jő, s mézet sovárgva,

A virláglánykákat körüldongicsálja,
Már mosolygó arccal, játszi kedvteléssel,
Jobbra-balra ingva, hívják s űzik őt el.
Foszlik a mezőn is már az a hűs fátyol,
Mely csillámló röpke, mint álmunk hajnalkor,
Már csak az erdőben űl az éj homálya,
Míg egyszer ragyogni kezd agg koronája,
Mintha a vénségnek kedve kerekednék,
Bár lelkében a bú honosulttá lett rég.
S míg dús oszlopzatja szentegyház gyanánt áll,
A lomb színes ablak, bolygó napsugárnál,
Orgonája a szél, mely dallamba olvad,
Száz hanggal, mit nem tudsz, honnan és hová hat.
Méltóságos csenddel jár az őz eközben,
Olykor megrettenve az erdőfeneken,
A zsolnának hogyha kopogása hangzik,
Vagy sudar fák ormán a mókus cikázik;
S hol mormogva habzik a hegyi patakcsa,
Ott pihen meg végre biztosan,nyugodtan
Ércfényű acsáknak múlató tanyája,
S mint király körülnéz a széles vadonban. –
Ó, dicső világ! Te Isten szent világa,
Hozzád vonz szivemnek érzeménye, vágya!
Itt még nem dúlt ember, itten mindenen még
Őserő zománca mint túlföldi csók ég. –
Majd ha általlépi ember szent határod,
Eltörűli rólad mind e szűz zománcot;
Mintha látnám, amint egyenként letépi
Bájad, sebhelyét szűm mindeniknek érzi.
Harmatos virágid szénának kaszálja,
A rétet kicsínyes mesgyével hasítja,
Hogy elég tér nyíljon a kálmáros útnak,
Százados szent fáid bárd alatt lehullnak.
Többé a pataknak ári sem henyélnek,
Mert eléje súlyos gyári munkát vetnek.

A hegyet megnyitják, benne kincset ásnak,
Sok ezer teremtmény nyomorúságának.
Délceg őz sem jár már többé e vidéken,
Jármos marha húz csak búsan az ekében;
Elrettenve elmegy a dalos madárka,
A bérc nem felel, csak emberek jajára.
Elhervad, kipusztul Isten szent világa,
Jő helyébe ember dőre alkotása.
S Édenünk helyett, mit Földön Isten alkot,
Emberkéz alkotja számunkra a poklot. –
Hah, de mit látok? mi romrakás előttem?
Hajdan vár, uralgó az egész vidéken,
Most gyopárral hímzett domb alá rejtőze,
Mintha szégyenelné – sajnálná, hogy éle.
Ámde képzetemben állnak még a termek,
Bennök víg barátok dombérozva ülnek,
Most készült el a vár – szolganép alkotta,
Sok közűle éltét a munkában hagyta.
Hej, de még ki gondol erre a víg torban,
A várúr nevére habzó serleg koccan,
S rableány-ajakról zeng a pajkos ének,
Mulattasson, hogyha érte megfizetnek;
Fesse be a könnyek útját és mosolygjon,
Majd keserghet otthon a kedves halotton. –
Ó, csábító arcu, rettentő világ, te,
Ragyogó tivornya, síroknak felette,
Hol vagy – hol vagy innen? –, büszke palotádnak
Fűlepett sírhantján százados fák állnak.
Tán belé unál a gyáva színlelésbe,
Festéked lement, a ronda váz kitűne –
Míg megszánt az Isten, és lepelt dobott rád,
Eltakarva bűnöd s szégyened világát,
És helyébe Isten szent hatalma lépett,
Mely gondos szülőként kísér minden léptet.

S míg az ember dőrén és elbizakodva,
Sebhelyeket vág, ha alkotni akarna,
A kegyes istenkéz újra magához hí,
És a sebhelyeket lassan behegeszti.

[119] CSÁRDÁBAN

Pusztaság előttem és megettem,
Roskadoztam – forró Nap felettem,
Kantáron vonszolva paripámot,
Ím, előttem kisded csárda állott.
Vajh, ki tud méltó dalt illy örömről?
Gondolám, nékem már ott ebéd fől. –
„Hej, korcsmáros – szólottam megállva,
Ő rám bámult, s nem felelt szavamra –,
Hát ki fogja meg lovam kantárát?”
„A cövekhez kösse csak a szárát.”
„Aztán lesz-e majd neki mit enni?” –
„Hogyha tetszik a padlásra menni.”
„Mindég jobban! Hát én mit ehetnék?”
„Ami a tarisznyában vagyon még.”
Ezzel egykedvűen széttekintve,
Az asztalfőn hosszan felkönyökle,
Mely körül betyárok múlatoztak,
Árnyékában száraz gallylugosnak.
Jó időt csak vártam, zúgolódtam.
Végre is magam, hogy jól meguntam,
Mit tudhattam tenni okosabbat,
Nézni kezdtem a víg cimborákat,
Savanyú bort iddogált az első,
Pajtásával koccintván, köszönt ő,
S széles jókedvében bút, szerelmet
Énekelve, egy népdalt teremtett.

Jött a korcsmárosnak barna lánya,
Bort vivén a vendégek számára,
S a másik betyár általkarolta,
Megcsókolva istenigazába’.
Egy percig lelkét a kép betölté,
S ellöké, nem volt rá gondja többé.
Míg eközben bundáján heverve,
Harmadik pajtásuk sütköződe,
Élvezé a Nap meleg sugárát,
Nézte pipafüst ábránd-világát.
S boldog volt, hogy él, e sík hazája,
S bényargalja, mint a felleg árnya. –
Isten áldjon meg, te jó korcsmáros,
Jóléttel hogy nem voltál túlságos!
Most látom, hogy megelégedéssel
Boldognak lehetni, mily kevés kell.
S a betyároknak közébe ültem,
Ott danoltam, ittam, elmélkedtem,
Megcsókoltam a kis barna lánykát,
Megráztam bajtársim kérges markát.
Elfogott a puszták őrtündére,
Költő bája, szent egyszerüsége;
S elmulatva száraz gallylugosban,
Estve volt, hogy ismét elutaztam.

[120] ALFÖLDI UTAZÁS

Forró nyárközépen a Nap délen állott,
Lánykámmal utaztam Alföld sík vidékén,
Falunak menénk el széles utcáján, de
Nem járt benne ember, nem volt ott élőlény.

Gólya állt féllábon csak a házfedélen,
S kerepelt kocsinknak szokatlan zajára,
A zárt ajtónál meg a fehér eb szunnyadt,
S fel-felmordult olykor, megszakadt álmába'.

Hosszú nádkerítés nyúlt az utca mellett,
Általszőtte azt a tök lankadt indája,
Kint a faluvégen, bádog tetejéről
A toronynak, kakas nézett a pusztára.

Elmaradt lassanként a falu megettünk,
Kútágas nyújtózott a gyepről az égnek,
Míg nehány akácnak enyhadó árnyában,
Egy csomóba bújva, marhák delelének.

Távolabb aranyzott dús kalász borítá
A félig levágott végtelen mezőt el,
Kévéken nyugodtak a fáradt kaszások,
S a lánykák mulattak koszorú-kötéssel.

Ezzel elmaradt a legvégső életkép,
Véghetlen homoktér nyúlt izzón előttünk,
Nem volt a reménynek egy füszála rajta,
S mi a puszta képén búsan elmerengtünk.

Oly jól összehangzott az borús szivünkkel,
Távolról fénylett csak a toronynak orma,
Messziről mosolygott, dőre képzeletként,
Ránk a délibábnak fényből szőtt világa.

A vakító fényben izzadt lovaink csak
Lassan haladának, elnyújtott fejekkel,
S ostorpattogás és biztató szavak közt
Őrlék a homokot a kocsikerekkel.

Útfelen ökörfark állt portól lepetten,
Kék szamárkenyérrel, búsan elkókadva,
Ollyan mozdulatlan, oly némán, merően,
Mintha kőből volna még az is faragva.

Tán még az árnyék is elhagyá itt tárgyát,
Kiesebb tanyát hogy keressen magának,
Tán még a szellő sem jár e pusztaságon,
Martalékul esni félvén a halálnak.

Összenéztünk, s lelkünk a kéjtől megújult,
Életet találni egymásnak szemében,
Érzők, mely szükséges e két szív egymásnak,
És egymáson kívül más egyébje nincsen.

Hajh, de milly életnesz támad most körűlünk,
Mintha a halottak újra ébrednének,
Száz nyelvű titkos szó mellettünk, felettünk,
Mellyen láthatatlan szellemek beszélnek.

Most fülünkbe súgnak titkos, édes sejtést,
Majd ismét hajunkkal játszanak pajzánan,
Megcsókolják újra forró homlokunkat,
S nyom nélkül repülnek – merre, merre, honnan?

Felretten szavukra a szamárkenyér is,
S hajlong, mintha régi bajtárst üdvözölne,
Míg a népes nádas, recsegő zenével,
Futni indul, mintha őrült táncra menne.

S a szellembeszédre az ég is figyelmez,
Gyors vitorlázással barna felhők jőnek,
S mint felvillanó bú férfiúi arcon,
Árnyaik a síkon úgy végig lebegnek.

Szégyen bosszujában bömbölnek magukban,
Gyors repűlésben, hogy túl nem szárnyalhatják
A víz színén csúszó kis fecskét, az Isten
E megtestesített pajzán gondolatját.

Fényes ködből épült órjás oszlopzatnak
Látszik az eső ott, melyre a felhő dől,
S lassú méltósággal, zuhogó moraj közt
Jő sötét terhével a látkör széléről.

Végre a felhő a tó fölébe ére,
S rég vált kedvesekként bámulnak egymásra,
Nézd, ó, lányka, nézd, bár oly távol egymástól,
Egymásnak alakját tükrözik csak vissza.

A vészes felhő most még egyszer megdördül,
Végignyargal rajta a harag villáma,
Mint emlékünkben, ha már a révnél állunk,
Még egyszer villan fel sorsunk sok csapása,

S jól ismert szavára a tó kezd habozni,
Mint a kedves keble visszonlát percében,
Hallva kedvesének átélt szenvedését,
Azután egy percre csendes, néma minden.

Mostan megeredt a felhőnek könyűje,
Sűrűn hull a zápor, ég, föld összeolvad,
A felhő a tónak dűl vágyó karába,
S ott talál zajongó keble nyúgodalmat. –

Ó, nő, hogyha sorsunk eltép is egymástól,
A tó és a felhő legyenek eszedben,
Hogyha szenvedénk és könnyezénk egymásért,
Szenvedés s könyű még egyesít jövőben.

Nézd, a Nap kisüt már, mint föléled minden,
Gyémántoktól csillog az Alföld rónája,
Szívárvány csatolja az eget földünkhöz,
Zálogul, hogy még van Istennek ránk gondja.

[121] ŐSSZEL

(Veres Gyula komámhoz)

Tán már elázik a világ,
Úgy pocskol kint az őszi esső.
Az ég mint szürke remete,

Egykor örömnek embere,
Mostan bűnbánatos kesergő. –

A fákon sárga lombcsomók
Víztelve már alig fityegnek,
Csak úgy hajol, görbűl az ág
Alattuk, míg mint cimborák,
Végképp elázva földre esnek.

Abroszba burkolt némberek
Szaladnak végig a híg sáron.
Jól el van dugva a fejek,
De lábikrájuk bánja meg,
A pap nekik már megbocsásson.

Egész udvar konyhába gyűl,
Pipára gyújt ez, az melegszik,
A tűz vigan libeg-lobog,
A lány kacsint, a vén morog,
S a munkás gondot mind felejtik.

Loncsos kuvasz rázkódik a
Pitvarban és ásít bujában,
Én is szintúgy megkívánom,
Oly átkozott az únalom
Az embernek így egymagában.

Száz mértföld most szomszéd, barát,
Nem is tudom, van-é még ember,
De íme ostorpattogás –
Utána lassu caplatás –
Kapumba, lám-e, kocsi hajt fel.

Gőzölgve áll meg a fogat,
Míg a kocsis nagy néha mordul,
Kibontakozni alig bír
Bundájából, s ez szinte sír –
Kedves komám a tőszomszédbul.

Hová lett most a rút idő?
Nem gondol arra senki többet,
Minden sürög, tetszélkedik,
Vajon kedve miben telik?
Nyaggatja, kémli a vendéget.

A kandallóban tűz lobog,
A pipa vár, s mit a ház adhat,
Mindennek a legis java,
S mi a kevés borsa-sava,
A jó sziv, illeti komámat.

Besompolyog a vizsla is,
Gazdájaért fontos személy ma,
Tudtával van, hogy ünnep ez,
Vadászó pajtársat keres,
S jő ismerős barátkozásra.

Majd megered kérdés, beszéd,
Komoly s vidám tárgy tarka-barkán,
Míg lesz kedélyes hallgatás,
Csak néha perceg a parázs,
És a tücsök ciripel halkan.

Úgy látszik, hogy zeng éneke
A tűzhely játszi tündérének,
Száz ábrándkép körüllebeg,
A pípafüsttel, s édesek
Az eszmék, melyek ekkor jőnek.

S bár senki sem szól, mindenik
Oly jól mulat mégis magában,
A gondolat is jobban foly,
Ha tudjuk, hogy velünk gondol
Rokon lélek – meleg szobában.

[122] HAZAÉRKEZÉSKOR

Ó, fogadd be, ó, fogadd be újra
Ősi ház, a rég elvándoroltat!
Itten állok ajtód küszöbénél,
Tőled várva vígaszt és nyugalmat,
Mint gyermek, ki játék közben elesett,
Anyjának karjában keres menhelyet.

Reszket a kéz, mely kilincseden van,
Reszket a szív titkodat kitárni;
Látlak még: minő voltál bucsúmkor,
Hogy fog most a visszatért találni?
Változál-e úgy te is, mint gyermeked?
Ó, mert azt már bennem meg sem ismered.

Vágyaim nem fértek kis körödbe,
Messze intett ragyogó reményem,
Egy világot kívánt felkarolni
Magasan héjázó szenvedelmem,
Most mit visszahoztam: vágy és szerelem,
E kis házban könnyen megférnek velem.

Milly üres, mi néma lett itt minden,
Mit hajdanta képzetem hímzett ki,
Pókháló függ a poros falakról,
Eltörülvék pálmafás vidéki,
És egök, mely bájló fényben ragyogott,
Most már ollyan szürke és olyan kopott.

Itt játszottuk gyermekharcainkat,
Várainkat székekből csináltuk,
Nagyszerű volt a vár s harc előttünk,
S a termet királyinak találtuk.
Összesorvadott-e a roppant terem,
Hogy szűknek, sötétnek látszik most nekem?

S jött tanítónk, elmúlt a varázslat,
Oktatott, mint mondák, bölcseségre,
Mink izzadtunk, s hallgatók, mikor szól,
Melly ebédhez hív, a csengetőcske.
Gyermekörömek ti, gyermekbánatok,
Milly őszinték és mily semmik voltatok!

Hogyha a lelkész itt volt ebéden,
És a jó ősz vélünk elenyelge,
Oly nagy esemény volt az előttünk,
Millyen most bármi alig lehetne.
Ott függ némán most is még a csengető,
Mért is szólna? – messze van a temető.

Estve itt gyűltünk a kandallóhoz,
Itt atyám ült, nagy karosszékében,
S míg beszélt, én gondolám magamban,
Hogy hatalmasb ember nála nincsen.
Most a kandallóban a hamu hideg,
S szívemből kihaltak a kegyeletek.

Itten áll még most is az üres szék,
És megváltónk képe függ felette,
Hozzá jártam titkos vágyaimmal,
S ő mosolygott rám, vagy visszainte.
Mostan már csak vászon lett, meredt, hideg,
Intési számomra többé nincsenek.

S vén cseléd te, akit úgy szerettünk,
S féltünk, aki jártál néma renben,
Mint erőmű a szülői házban,
Hogy lehetsz munkátlan, sír ölében?
Nézd az óra, mellyet te igazgatál,
Most is még serényen, egykedvűen jár.

Hej, hát itt, hol sírba egy világ dőlt,
S oltárának elporlott zománca,
Itt, hol a romok közt rengő szívvel
Jár, ki az elhunyt világot látta,
Csak ez óra járja még mindég utát,
S mint midőn elmentem, félkettőt mutat.

Hátha még az a félkettő lenne,
Melly akkor volt, amidőn elmentem,
S álom volna minden bú, csalódás,
Mit vándorlásim között szenvedtem!
Szűm a régi körben boldog lenne-e,
Mellyet olly epedve, vágyva feste le?

S boldog volt-e akkor? ó nem, ó nem!
Bár most gyermekfájdalmit kacagja,
Úgy sírt akkor, játszere ha eltört,
Mintha most vesztett célját zokogja.
S mint most bájleplében a múlt visszaint,
Akkor a jövőre vágyva tűre kínt.

[123] AZ ALFÖLDÖN

Ó, szép Alföld, tárt s rejtélyes könyv, te,
Ős mitossza a magyar nemzetnek!
Felhő vagy te, néped a villámlás,
Mellyek egymásért, együtt születnek.

Tárd ki kebled egyszer még előttem,
Lássak lányt, szépet, mint délibábod,
Férfiút, ki oly szilaj, mint a mén,
Mely bejárja végig a pusztákot.

Halljak dalt, merészet, mint magas sas,
Melynek árnya leng a síkságon le,
Andalítót, mint a nádasoknak
Lágy szellőtől suttogott zenéje.

Érezzem pusztáid végtelenjét,
Mellyen büszkébb lelkünk szárnyalása,
Melyben önbecsérzetünk növekszik,
S a természet karját frigyre tárja.

Nyisd meg nékem vendégszeretettel
Nádfedésű halászgulibádat,
Bibliás szent egyszerűségében
Hadd töltsem le e nehány órámat. –

Sajka ring a part bozót füzében,
Susogó nádtenger leng körűle,
A halászlak feltárt ajtajánál
Tűz lobog fel, fényes füst felette.

Illatos gyepágyon elterülve
Ül körűl a kis család hallgatva,
S elmereng soká a csillagokban,
Pásztortűzben gazdag éjszakára.

Míg egy csonka ifjú a családból
Kezd beszélni, s hősies regéje
Kezd beszélni nagyszerű napokról,
Mellyeket sírjokba elkisére. –

„Nem pásztortűz ége akkor itten,
Nem legeltek csendes marhanyájak,
Tábor volt e puszta, őrtüzekkel,
Csillogó, s körül hősök tanyáztak.

Pásztorsíp helyett dobok peregtek,
S ösztökéjét a suhanc eldobta,
Mintha hívta volna tündér szózat,
Árván hagyta az ekét magára.

Elhagyá honn kedvesét is, és ez
Szökevényét táborban kereste,
Nem hogy visszahívja, búcsúcsókját
Hozta el csak, mellyet az felejte.

Látta a falunak vén harangja,
Hogy legjobbjai mind elhagyák már,
És szavára senki nem figyelmez,
Mert Isten most véráldozatot vár.

Otthagyá tornyát, és ágyuvá lett,
Állt mellette hű harangozója,
S híveit miként templomba szokta,
Most bömbölve hívta szent csatára.

Ó, ha láttad, láttad volna, gyermek,
A honvédet, víg dalt énekelve
Nézni a halál hideg arcába,
És rohanni véres győzelemre.

Ó, ha láttad, láttad volna, gyermek,
A huszárt mint lakodalmi népet,
Kardját cifraságnak vélted volna,
És az mégis vészt, halált terjesztett.

Vagy ha láttad volna füstfellegben
Mennydörgő ágyúknak villanását,
Míg a háromszín zászló ragyogva,
Mint szivárvány törte a borút át.

Tudnád, millyen kéj fogott el akkor,
Hogyha végre a táborba szálltunk,
Békötöztük vérző sebeinket,
Megtörültük füsttől barna arcunk.

Ott sütköztek hős vezéreink is,
Nem tűrtek elébbvalót a harcban,
Ámde a tűznél csak bajtársakká,
Egyenlőekké váltak mindnyájan.

Gyakran éhezénk, fagyos eső vert,
S éneklénk – vezérink ott valának,
Szenvedtek velünk, kik kiskoruktól
Ültek bíborán dús uraságnak.

Keblükről levették az érdemjelt,
S feltüzék a rongyos atillára;
Szemeikben könyü és mosoly volt,
Fordítván az egészet tréfára.

Mind elmúlt az buborék módjára.
Mért maradtam én meg sírásónak?”
Hallgatott az ifjú, és egész kör
Gondolá folytatását szavának.

Míg a gyermek, kit előbb szólított,
Felsohajtva szólt: „Ó, bátya, mondd meg,
Volt-e még huszár s honvéd, nem voltak
Ennyi fényes csillaga az éjnek?

Én azt tartom: eggyel akkor is több
Lesz, ha tested, bátya, sírba mégyen.
És ha Isten úgy akarja, mint én,
Egykor véled ragyogok az égen.”

Elhamvadt lassúdan a kicsiny tűz,
A család betért a gulibába;
Nyugszik minden, még csak a serdűlő
Gyermek méláz a gyepen magába’.

Halvány Hold ezüstös súgaránál,
A harctérnek sírjai kinyílnak,
S a haragvó hősök széltül űzött
Tűzlidércek képében futkosnak.

A sík puszta száz pásztortüzével,
Mint táborhely újolag feléled.
S a vad ménes földrázó futását
Tarthatni huszárok seregének.

Harci dal a nádasnak zenéje,
Míg a messze felvonúló felhő
Viharon jő, harci paripáján,
S meg-megbődül, villámot lövellő.

Szól az ágyú, ütközetre fel, fel,
Tombol a mén, ég a gyermek arca;
Érzi, érzi, hogy seb vérzik mellén,
S haldokolva hull a harcpiacra.

Szellő játszik izzadt homlokával,
S hős szellemnek érzi illetését.
A szellő virágot hajt reája,
S kedvesének érzi ölelését.

Megnyugodva dűl a sír ölébe,
S néz még egyszer társi seregére,
Végső erejével int utánok,
Búcsuzásul és kiált: „Előre!”

S ím, e szóra álmából feléled,
A Nap felkelt, szívárvány az égen,
Messze fénylő ragyogással játszik
Délibáb, a megfrissült vidéken.

„Hála Isten, hogy még ezt megértem,
Győztünk, győztünk!” – mond a feleszmélő.
Ott lobog fel a háromszín zászló,
Ottan csillámlik a szuronyerdő.

Ámde amint sebhelyéhez kapna,
Érzi, melle ép, hogy álmodott csak,
Felkél és egyhangú nyúgalomban
Áll előtte képe a pusztának.

Hej, de a szellem, mely leng felette,
Nem vesz el, míg áll az ősi puszta!
S meg-megjő, hogy tündérujjal szőjön
Egy-egy álmot a puszták fiára.

II. JELLEMZÉSEK

[124] A CSALÁD KÉPE

Hegy legyen a férfinak valója,
Kívül zordon, láng szivében,
S kőhéjában léha, gyáva,
Hogy arany van, meg se lássa,
Csak ki érte küzd, s munkál erősen.

Homlokát cserkoszorú övezze,
Keble drága bort teremjen,
Szívderítőt, s hogyha úgy kell,
Részegítőt szellemével,
Az valódi férfi, aki illyen.

Légyen a nő lelke róna, síkság,
Ismered pár pillanatra,
Rajta dús kalászi lengnek
A mindennapi kenyérnek,
És mosolyg a kedv piros virága.

S hogy kedves zománca megmaradjon,
Éjszaknak kemény fagyától
Óvja a hegy, oldalánál
A síknak, mely őr gyanánt áll,
S nem retten meg a sors viharától.

Ámde aztán, hogyha küzdve híven
Szembeszáll a bérc a bajjal,
És borong cseres tetője,
A sík vígaszul feléje
Mosolyogjon tündér délibábbal.

És ha hegy a férfi, róna a nő,
Gyermekök a szós patakcsa;
Hegy vezérli küzdni őtet
Szirtélekkel. Dús mezőket
Csendesen élvezni sík tanítsa.

[125] A MEGVÁLTÓ

Ki hirdeté szabadságunk tanát?
Ki hirdetett testvér-szeretetet,
Hogy a nép hallá zengni szent szavát,
És a bitorlott nagyság reszketett?

Ha ember volt, ah, úgy megistenült,
Ha Isten volt, le kellett jőnie
A nép közé, melyen nagy átok ült,
Hogy átszenvedjen minden kínt vele.

És szóla: „Néked egy világ jutott
Osztályba nép; ki zárt belőle ki,
Az ég helyettesül meg nem bizott
Nagyok, népem bitorló isteni.”

De a nagyok azt mondák válaszul:
„Minden pánt hulljon-e hát szerteszét?
Az Isten nem jár lázadt koldusul.”
S keresztre vonták a nép istenét.

Szél hordta el földünkről szent tanát,
Az istenember mennybe visszatért;
Az úr csak úr, a nép csak rab maradt,
S a régiért új szenvedést cserélt.

Ha éhesen kivánja szent jogát,
Megváltójához küldik menten őt,
Köztünk csak a véres kereszt maradt,
Ijeszteni a jogkövetelőt.

[126] CSILLAGOK

Csillagokra néz a gyermek:
„Adj közűlök, jó anyám! –
Mond – hadd játszom vélek én is,
Oly szépen néznek le rám.”

„Gyermek! messze ég a csillag,
Emberkéz nem éri fel,
Ott a szellemek hazája
Mély titokban ünnepel.”

És a gyermek fájdalommal
Anyjának karára dűl:
„Mért is oly szép a csillag, ha
Ég elérhetetlenül.”

Föltekint könyes szemekkel,
És a csillag, ím, leszáll,
Bájsugáru halvány arca
A gyermek könyében áll.

Néz az ifjú lángszemekkel,
Vágyva szívet, vágyva hont,
És e két vezércsillaggal
Hévvel a csatába ront.

Ah, de látja, lány szerelme,
Mint a csillag, oly hideg,
S szolgabűnnel lelkeikben
Szűletnek az emberek,

Gyermekálma jő eszébe,
Hű anyáért néz körül.
Édesanyja már csak a föld,
Felzokog s ölébe dűl.

És leszáll a csillag újra,
Sírja ormán ott viraszt.
Ó, való-e most, vagy újra
Egy könyű rajzolja azt?

[127] AZ AGGASTYÁN

Hosszú, hosszú évsor folyt azóta
Kis falum, hogy tőled váltam én.
Most emlékek könnye reng szememben,
Amint akkor fénylett a remény.

Hogy megnőttek, hogy kizöldülének
E még akkor oly kicsinyke fák!
Bokrétát adhattak csak bucsúmkor,
Most koporsót adhat minden ág.

Itt a gyep a kertek lába mellett,
Itt játszottunk pajzán gyermekek,
S hallgatók vidám kicsi lánykákkal,
A madárkák hogy mint zengenek.

Zöldül a gyep, bár füszáli mások,
Gyermekek cikáznak most is itt,
S mintha látnék régi cimborákat,
Ollyan ismerősök arcaik.

Ó, s ők mégsem régi jó barátim,
Gyermekik vagy unokáik tán,
Kikben atyjok, mint hervadt virágszál,
Megujult, ha jő az új korány.

Koldus jő görnyedve ott az úton,
Hószakállal, mankóval kezén,
Hajh, teremtő Isten! legvidámabb
Játszótársam volt egykor e vén.

Ifjuságából mi van még benne?
Vagy mi van még bennem? semmi már.
A kalitka megmaradt, s belőle
Ifjuságunk, a madár, kiszállt.

Hát ez ablak? ezt is jól ismérem,
A leánykát ott szerettem meg.
És szerelmünk számoló szülőtől
E vén bükk hűsébe rejtezett.

A bükk zöldült, csalogányok szóltak,
A Hold fénypalástot vont fölém,
Minden úgy volt, mint most, minden, minden,
Egy nem volt csak, mert más voltam én.

Hah, mi ez? valóság-é vagy álom?
A vén bükk árnyában két alak!
Ó, te vagy, te vagy, kedves leányka,
Régi fényben, mint imádtalak.

Hol rejtőztél az idők fagyától,
Mely fölöttem oly pusztítva kél,
Hogy ifjúságom hűtlen barátként
Emlékemben is már alig él.

Ím, a házból jő az agg szülő is,
Téli arcán hó a ritka haj;
Minden, minden régen múlt napokból,
Számolás itt, ott érzés, sohaj.

A vén nőre Hold sugára fényt vet,
És arcának sírja, ím, kinyíl,
Míg belőle régi ismerőként
Szellem kél, s a múlt időkről hír.

Ő volt a lány, akit én imádtam,
Mostan ő a számoló szülő,
Most gúnyolva nézi a szerelmet,
Akkor érte halni kész volt ő.

Hát ha látna, mostan illy alakban,
Aki csókomnál úgy reszketett,
Érzené-e, hogy lelkünk rokon még,
És hogy a frigy égben köttetett?

Mind nem érzené, mint én nem érzem,
Mások lettek most, kik mink valánk,
Mink a vének nyomdokába léptünk,
Akiket rég föld alá rakánk.

Gyors folyó az élet, mely fölé itt
Fénypalástot Nap sugára sző,
Ott sötétlő fűzeknek tövénél
Gyászos a hab, mint a szemfedő.

S egymást űzi bár mindég a hullám,
S új hab jő, a régi elmegyen,
Fényt, árnyat nem visz egy sem magával,
Ott áll az, a kitüzött helyen. – –

El most innen, kis falumba beljebb,
Minden ház jó ismerő velem,
A holdfénynél ablakik ragyognak
Rám mosolygva, oly rejtélyesen.

Várva várom, hol köszönt barátkéz,
Hol néz bajtárs ki az ablakon,
S új arc bámul mindenünnen csak rám,
Mindenütt új nemzedék vagyon.

Ballagok hát, mint a kósza lélek,
Messzebb, messzebb árván, hontalan,
Mint utolsó ember, aki él még,
És világa romladékban van.

Eltemettem, aki vélem vígadt,
Eltemettem, aki üldözött,
Eltemettem azt is, aki egykor
Tán sírt volna még sirom fölött.

Kísértetnek néz az ifju élet,
Kísértetnek én a házakat.
A teremtő ember sírba szállott,
És sárfészke, mint váz megmaradt.

Ím, most látom, temetőbe értem,
Fejfa annyi csak, mint mennyi volt.
Hej, de itt is régiek helyébe
Minden sír kapott már új lakót.

Hold fényéből szőtt halvány palástban
Most kelnek fel a sírszellemek,
És én bennek régi cimborákra,
Régi játszótársakra lelek.

Itt van, itt az én vesztett világom,
A földön már idegen vagyok.
Innen intnek édes nyúgalomra
Jól ismert, testvéries karok.

Halni, halni hát! s majd hogyha járnak
Hozzám sírni gyászos unokák,
S a sírokra, mellyek nékünk szentek
Voltak egykor, a felejtés hág,

Ó, ne bánjuk, illat úgyis a gyász,
Mellyet hervadó virág lehel;
Aki a virányt nem ismeré, mért
Volna annak gyászos síri jel.

Majd ha egykor unokánk is meghal,
S minket is örök feledség fed,
Él még a lélek, mely bennünk éle;
Névben változott csak, lényben egy.

[128] SZÉLHÁRFA

Szélhárfa a költő keble, ha
Némán, magába zárva áll,
Sok szép daleszme szunnyadozva,
Mint a virág bimbója vár.

S ha illatos szél lenge csókja
Hoz rája rózsalevelet,
Megcsendül, ím, a hárfa hangja,
És zeng édes, lágy éneket.

Ha jő az ősz fagyos szelével,
És sárga lombot hord legott,
Gyászos rokonság érzetében
A hárfa húr is felzokog.

De hogyha Istennek haragja
Viharzik a szent hon felett,
Mi hárfa volt, most vész harangja,
És felsikolt és megreped.

[129] A KÖNNYEK

Három cseppet külde Isten
Égből e szegény világra.
Ez legyen szivünknek, úgymond,
Minden kínja, boldogsága.
És az első csepp lehullott
Lány keblén virágfüzérre,
S lett belőle tünde harmat,
Lett belőle lány könyűje.
Éltető az s felderítő,
Enyhe hervadó virágnak,
Édes, kínos gyöngye ez szűnk
Vágy- s reménydús korszakának.

S hogyha lánykönny hull az arcra,
Szebben fejlenek virági;
Hogyha lány sír, bánatából
Is menyország mosolyog ki.
És a másik csepp lehullott
Edzett férfiú-kebelre,
Szirtet ért ott, és lepattant,
Eltarolt mezőre esve.
S férfikönnyé lett legottan,
Lett legottan jégviharrá,
Mely csak akkor oszlik el, ha
A mezőket verte tarrá.
Férfikönnyé, melly a keblet
Meghasítja, hogyha csordul,
S visszafoly a szívbe, ott hogy
Elrejtőzzék drága titkul.
S ím lehull a végső csepp is,
Bujdosó hazafi-fejre;
Száraz ágnak nem kell harmat,
És tovább hull a tengerbe.
Ottan nyugszik a fenéken,
Híven óvja őt a tenger,
Híven óvja honfi keble,
Egynek tartván életével.
Csak ha fergeteg a tengert,
S vész a szent hont felkeverte,
Akkor jő fel napvilágra
Honfiszív és tenger gyöngye.

[130] A HÓDÍTÓ

Ül a király magas fejdelmi széken,
Harag lobog fel vad lángként szemében,
A szomszéd ország most haragja tárgya,
Miért virágzóbb, mint saját határa.

„Hát tűrjem-é – mond –, nem, nem Istenemre!
Hogy árnyat vessen agg fejem diszére.”
Kezével inte, arca elborongott,
S körülhordozták országán a kardot.
Sok hősi nép gyülöngött táborába,
Míg harci kürtök buzdíták csatára.
És sok vitéznek csordul drága vére,
Míg a király várából nézve nézte. –
Lent a mezőkön eltiport vetések,
Kalász helyett most csontokat teremtek,
De semmi – a király győzelmet ére,
Örök dicsőség győzelmes fejére.
„Fel most, barátim, ünnepelni vígan!
– Mond a király kedvének mámorában –
Előttem bús ne légyen már ma senki,
Vagy aki az, váramban elfelejti.”
S a vad öröm zaját a szél lehordja,
A vár alatt terűlő pusztaságra,
Hol árvák s özvegyek mély gödröt ásnak,
Az elhullt bajnokok nyugodalmának.
És oszlop jő a mély sírnak fölébe,
Győzelmi jel az agg király nevére,
S míg homlokára új korona szálla,
Mint a vitézség érdemlett jutalma,
Lent addig a sebzett hősök magoknak,
Feldúlt falvakban, mankókat faragnak,

[131] A KOLDUS ÉS GYERMEKE

Kereszt alatt az útfelen
Vén koldus kéreget,
Mellette szőke kis leány
Nyújt esdeklő kezet.

Reggeltől a kisded család
Vigaszt hiába vár,
Míg fergetegnek szárnyain
Az alkonyat leszáll.

Az ősznek megritkult haját
Hideg szél lengeti,
A fagylaló esőt sovány
Arcába kergeti.

Dörögve, mint órjás ökül,
Eget-földet megráz,
És a villám lángostorul
A felhők közt cikáz.

S míg fénye dicskört von legott
A kőkereszt fölé,
Ez mint az égnek kegyjele
Tün a kis lány elé.

Ő már nem érzi a vihart,
Ő mosolyog, örűl,
Míg ájtatos sohajjal a
Kereszt lábára dűl.

De a vén koldus felkacag,
Ő csak villámot lát,
Az éjnek érzi csak szelét,
És érzi nyomorát.

[132] ÉLET ÉS HALÁL

Végsőt lehelt a várnak embere,
Kinos fohász volt véglehellete;
Előtte nyílott száz terv, száz remény,
Megtörve most az Úrnak végzetén.

Mellette a kis ház megnépesült,
Egy pór kebelre első nap derült;
Nap és élet, más semmi, semmi sem,
Mint szenvedés és dőre küzdelem.

S szintén fohász volt első létjele:
Ott búcsúszó, itt harcnak kezdete.
S a két fohász így, amint elvegyült,
Isten trónjához hírnökül repült,

A föld folyását rajzolván le ott,
S szó nélkül mindent, ami küzd, mozog.
Eközben esni kezd szép csendesen,
Az ég a holtnál sírva van jelen,

S keresztvizet a gyermekfőre hoz,
A Nap kisüt, s víz, könny leszáradoz.
A gyermek serdül, a sír felvirul,
Virágja lesz gyermek játékaul;

Első játéka már halotti jel,
Mellyel talán a sors jegyezte el. –
Ifjúvá fejlett a gyermek legott,
S a vár lányával hogy találkozott,

Mindkettőben volt ifiúi szív,
Melynek lángjával a sors átka vív,
Sohajt mindkettő, és a két sohaj
Istenhez száll, egy felhő szárnyival,

Mert a világról rég száműzetett,
Talán az égben lel még menhelyet.
A vár leánya asszonnyá leve,
S ismét sohajtól rendül meg szive,

A pór kétségbe esve sírba dűl,
S haldokló ajkán is még sohaj ül;
Ott kezdete egy szív küzdelminek,
Itt fájó harcot csendesíte meg.

Majd a pór sírján is virág fakad,
A várgyermek meg azzal játszogat,
És mindezen a sors ércszála megy:
Rabért – rab, bölcső és koporsó egy.

[133] SZERÉNY LEÁNY

Hallá anyjától sokat
A kislány beszélni már,
A férfi, hogy mily gonosz,
Csábító és csapodár.

Ámde mégsem gondolá,
Hogy nézése is megárt;
Hej, de most tapasztalá
Templomban, hogy odajárt.

Bújt szegényke eleget
Más leánytársak mögé,
S a jó lányok szívesen
Álltak kis társuk elé.

Jaj, de mind haszontalan,
Mert csatos könyve felett,
Hogyha olykor keresé
Nézésével az eget,

Annyi szem nézett reá
Útközben, hogy elakadt,
És csak Isten őrizé,
Sírva ott hogy nem fakadt.

Hej, kislány, ha megszeppensz
Már a szemtől oly nagyon,
Mit téssz majd, ha véletlen
Szűdben ellenség terem? –

[134] ÉLETÜNK KORAI

Sír, sír a gyermek, játékért eseng,
Egy lepkeszárny vágyát betöltené.
„Majd hogyha megnősz és kedved telik,
Vehetsz magadnak tarka lepkeszárnyt
– Mondják –, de addig várj, gyermek s tanulj!”
És vár a gyermek, vár, amíg kinő
Az iskolából, s hogy vehetne már
Játékot, lepkeszárnyat: nem mosolyg
Ez rája többé, mint előbb tevé.
Lelkében az üdv és pokol lakik,
A serdülő, a tiszta szerelem,
Szeszélyesen repül az ég felé,
Túlszárnyal rajta, és túl a Napon.
Alkot magának tündér életet,
S nem kedves már előtte más gyönyör,
Mint mellyért küzdött, mellyért véreze.
De a szülőknek féltő gondjai,
A külvilág részvéte, és ezer
Érdeknek ónja rácsimpaszkodik.
„Várj – szólanak –, míg férfivá leszesz,
A férfi majd okosabban szeret.”
Szeretni s okosan, mi gúny, mi gúny!
Csak az szerethet, aki tiszta még,
Mint a sugár, mely mindenen aranyt lel,
Kit még a dőre emberbölcseség
Mindent gyülölni s félni nem tanít. –
Az ifjú hallgat, bú sorvasztja el;
Kioltják napját, hogy ne égessen,
És napja nélkül élte megfagyott.
És férfivá lesz, pillantása gyász,
Nem nő fejére már virágfüzér,
Fel nem vidítják őt madárdalok.
Egy van csak, ami lelkesíti még:
A népszabadság. Szíve, mely saját

Keblében, hogy verjen, már nincs miért
Dobogni, a közzel tanulni kezd.
S elébe lép az állam zordonan
Kiáltva rá: „A föld rég osztva van,
Ábrándképednek nem maradt helye!
A síron túl van boldogabb haza,
Ki itt elégedetlen, menjen át,
De itten pártos és bünhődni fog!”
S a férfit a bú aggá érleli,
Fejét a földre szegzi, mintha ott
Keresné, hogy majd álma teljesül.
Kinyíl a sír, fáradtan dűl belé;
De az igért reményvilág felett,
Ki tudja, mit rejt ismét a kereszt.

[135] EGY ELADÓ LEÁNYHOZ

I.

Szép lányok sorában voltál a legisszebb,
Nem volt arc mosolygóbb, nem volt szem szerényebb,
És midőn mélyében arcom festve láttam,
Hittem, ott vagyok már mennyek országában.
Kebled érzeményi mostan fejledeznek,
Védjük ifjuságod, s a világ szelének
Még nem érezhették fagylaló hatását.
Tisztán látom benned Isten gondolatját,
Nem kell, csak kezedbe a liljomnak szála,
És szentnek állítlak a szentelt oltárra.
Hát még amint lelked versenyezve szálla
Vélem, túl a földön, a tündérvilágba,
Hittem, most lelék már lelkemnek párjára,
Hittem, nem leszek már a világ árvája.
S mint Isten házában, lelkem úgy reszketett,
Amint lábaidhoz tettem szerelmemet,

Hogy nem lészen-é az megbántó ajándék
Kebled oltárán, hol olyan tiszta láng ég.
Balga szív! Ki hitte, ó, ki hitte volna,
Hogy tükör előtt volt mindez bétanulva,
És kit úgy imádtam, szűm ez ideálja
Nem más, mint egy csínos eladó leányka,
Mások hozzá feltett kalapokkal lépnek,
Ami nékem szentség, tárgya élceiknek.
És te, velek együtt mosolyogsz és múlatsz,
Rólam is, ha úgy jő, élceket szikráztatsz.
Hej, hiába, a jó kálmár kedvére tesz
Mindennek, ki tudja, komolyan melyik vesz.

II.

Ó, mivel vagy jobb, mondd, mondd, a kéjleánynál?
Csábít, mint te, ő is, s mint te, jó vevőt vár –
Egyitek sem adhat mennyet, csak selyemből,
Rózsátok csinált, nem nő fel szívetekből.
Hogyha mosolyogtok, nézitek, jól áll-e?
Hogyha sírtok, a könny megszámolva foly le,
S hogyha egykoron majd halni hív a végzet,
Akkor is csábító alakot, helyt néztek.
Ó, nem féltek-é, hogy a nagy Isten megver,
Illyen vásárt ütni legszentebb tüzével?
Rongy csecsebecsékért, egy nehány forintért,
Vagy főkötőt várva, mint legisnagyobb bért.
Így lesüllyedt hát az éneklett nőszellem,
Hogy nemesb életcél már előtte nincsen?
Úgy a férfi mégis, mégis jobb a nőnél,
Mert ha már hazud, hát büszkébb díjat is kér.
Ah, de mit beszélek? – adhatsz még te üdvet,
Oly természetes vagy, csak jól zárd be szűdet!
Mit tesz az, nejévé hogy azért levél csak,

Mert esetleg éppen nem jövének jobbak.
Küzdő szenvedélyek és lélekrokonság
Mind elcsépelt szalma, dőre fecsegés csak,
Őrült vagy költő, ki azzal tépelődik,
Szíve megszakad – és mosolyogva nézik.
Boldog férjed egykor hóhalmára dűlve,
S szívveréseidnek kéjében merülve,
Távolról sem sejti – amik benne vannak,
Kényelem – szabadság – s arca hiányzik csak. –

[136] A GYERMEKGYILKOS

Zúg a téli éj hideg szele,
Míg előtte száraz lomb szalad,
Itt-ott baljóslásu csillagok,
Mint aludt vércseppek állanak.
A mocsáros parton fűzfaerdő
Nyújtja égnek száraz ágait,
Mint könyörgő, esdő karjait
És az ágak oly tompán csörögnek,
Mint a csontváz karjai. Felettek
A gyöngébb ágacskák meg zokognak,
Mint didergő árva gyermekek,
Rájok éles zúz pereg –
Rémes éj – ó, rémes éj! – –
És ki az, ki ottan tántorog
Pongyolában haloványan?
Elszórt barna hajzat leng utána,
Mint gyászos palást vagy rémkiséret.
Üldözik tán kósza szellemek,
Avégett tekint szét olly ijedve,
Forgó szemmel jobbra, balra,
És takarja el fülét, hogy
Rémes daljokat ne hallja! – –

Ím karján csecsemőt visz, a csecsemő sír,
S elhal a sírás éji viharban;
Roskad a nő, vérzik a lába
A kavics élén. – – – –
„Ó, hideg, úgy-e, az éj gyermekem!
Majd melegebb nyoszolyát vet anyád,
Hogy ne nevessen bélyegedért,
Mellyet már születés nyoma rád,
Az erényes ember.” – –
Most megáll és ás, ás görnyedezve,
Izgatástól reszkető karokkal;
Nő a kis gödör, felreppen a por,
Felhőként az éji viharral.
S hogy kinéz a Hold hegyek mögül,
A nő felsikoltva összedűl,
S kérdi újra, hogy felvánszorog:
Nincsen-é kilesve a titok?
Majd gödörbe fekteti fiát,
Csókot nyom sirója homlokára,
És a könnyű, mellyet ejt reája,
Mint gyémántcsepp megfagy hirtelen.
„Hah! – kiált a nő – ki szól velem,
Vagy te dobbantál meg csak, szivem?
Nincs körűlem áruló tanú;
Néma fák, vad bokrok és kövek,
Úgy mint az erényes emberek,
Káröröммel el nem vesztenek.
Ó, ne zokogj, ne zokogj gyerekem!
Hisz te a célra jutottál,
Melyhez a hosszú életen át,
Kín s nyomorúság közt jut az ember.
Nem juta néked ugyis örökül
Földi szerencse és becsület,
Szolga levél, hogy rád süte a Nap,
És a nyomor, bűn jegyesed.”
S gyermekére hantot hány legott,

Halkabb lesz a sírás, mígnem elhal,
A nő felkacag vad borzalommal,
És a kín szobrává változott. –
„Elhallgattál hát, kicsinyem,
Ó, te megáldnál, jól tudom, engem,
Mert hogy a szégyent s annyi keservet
Véled e kisded hantba temettem!
Jó neked ott lent, ottan is érzed,
Ami reád még jó jöhetett:
A Napnak melegét, levegőjét
A szabad égnek.
Vad bokor áll őrt majd porodon,
S míg lent édesen álmodozol,
Meg sem is érzed, hogyha megtapod
A hideg tél és erényes ember. – –
Őket átkozd, az erényeseket,
Kik kigyófajzatként, sima nyelvvel
Csábítják a gyönge nőt el,
S hogyha enged a szerelemnek,
Mit szivébe Isten önte,
Kéjhölgy – – s ronda fattyu gyermek
Hő szerelme bús gyümölcse.
S ajtaján, ha kérnek enyhet,
Gúnymosolygó büszke arccal
Alamizsnát vetnek eléjök.
Isten, Isten, verd meg őket! – – – –
Néked jó itt lent gyerekem,
Ó, de én, de én, ki szégyenemmel
Az anyaszívet nem temetém el,
Mit tegyek én?
Fel! biró elébe tört kebellel,
Öljenek el az erényesek! – – –
Hadd nyugodjam gyermekemnél én is,
S ők reszkessenek!” – – –

[137] LEÁNY PANASZA

A költőnek boldogsága,
Hogy szerelmét eldanolja,
S a könny, mely hull énekére,
Harmat szívének sebére.
De a lánynak, de a lánynak
Szenvedni kell csak magának,
Lopva törli a könyét le,
Hogy kínzója meg ne sejtse;
Gúnyának lenne csak tárgya,
S más boldogabb hiúsága.
Virágot hát a fejemre,
Ó, mosolygás, jöszte, jöszte!
Fedd rózsával a keservet,
Míg találok csendet, enyhet,
Éjjelén a sírfeneknek –
S majd ha visznek a legények,
Mondják: „Víg lány volt, kár érte.”
Nem tudják, hogy megtört keble.

[138] KATONA DALA

Indulóra pörg a dob, szól
A harsona.
El hát innen, más vidékre,
Fel, katona!
Úgy tekintsék itt a lányok,
Hogy mindnyájan,
Egytől-egyig elhullottunk
A csatában. –
Nékik is jobb, nincs költségük
Fátyolokra,
Nékünk is jobb, mert miénk még
Ez az óra.

A jövőben a halál már
Ránk köszönthet,
El ne sírjuk hát hiába
Ezt a percet!
Hisz azért van minden tájnak
Tán virága,
Hogy bárhol pihen a bajnok,
Ott találja.
S hol számára a dicsőség
Majd ágyat vet,
Ottan is virágszál álljon
Ágya mellett.

[139] LEÁNY ÉS NŐ

Táncteremben hosszú sorban lányok ülnek.
Bájmosolygás játszik arcán mindeniknek;
Mind megannyi angyal, tiszta liljomszállal,
Hogy lábukhoz esnél, ájtatos imával. –
Meg sem foghatná az ember, hogy mint támad
Az az elterjedt faj, az asszonyi állat,
Melynek arcán nincsen költészet zománca,
S elhalványult lelke nem angyalok társa;
Hogyha nem tudnók, mint lett angyalból ördög,
Hogyha nem látnók, mint lesznek lányokból nők.
Szerelem az Éden, lánnyal élünk benne,
Két fának tilos csak csábító gyümölcse.
Egyik átkos fája a mindentudásnak,
Másik büszke fája halhatatlanságnak;
Házasság a kigyó, s e gyümölcsökből hoz,
Elborúl az Éden, únalom árnyékoz,
S az öröktartásnak rémes ijedelme
Űz ki a kertből, nem bírván ember keble.
S hogy vesztett üdvünkhöz út se vezessen már,
Társalmi erényünk a Kerub lángkarddal.

[140] A RAB UTOLSÓ ÚTJA

Mi bámuló, mi zajgó sokaság,
Mely ott az utcán jár oly gondtalan,
Mi kedves látvány bilincselte le,
Mi nagyság az, mely itt csodálva van?

Középen halad kisded taliga,
A taligában halvány férfi ül.
Rongyok fedik, békó van karjain,
S részvétért hasztalan tekint körül.

De nem; hisz oldalánál ül a pap,
Előtte ül meg a zordon bakó,
Hit és törvény, ily kettes kíséret
Nyomor között is vígaszt adható.

De vígaszos eszméket szül-e most
A rab fejében a kis taligán? –
Mig ez lassan zökög, a békó cseng,
Olvassuk meg redőzött homlokán: – –

„Isten vagy sors, ki földünkre vetél,
Adtál-e életemhez is jogot?
Vagy ellöktél, mint száraz gallyt a fa,
Melyet vihar hány, forgószél kapkod?

Ellöktél, örökösen küzdeni
A társasággal hitvány létemért,
Vagy miért adád örökös átokul
Az önmegtartás ösztönét – miért?

Mért nem nézett halványabban felém
A Nap, s virágos nyárnak Édene?
Mért vágytam élni én is, mint a dús,
Hogy vétkezzem, s pokolra szálljak le? –

Ó, hit nemtője! kit sok balga szív
Oly fennen hirdet, hozzám mint jövél?
Első léptemnél rémnek láttalak,
Míg másnak benned őrző csillag kél.

Vérző keblemre nem hintettél írt,
Nem volt arcádon szende nyugalom,
Hej, a szegényre a hit is ha néz,
Néz asszott arccal, vérben, zordonon.

Lemondást hirdetsz, mondod, aki a
Másét kivánja, mély pokolra száll,
Körülnézék, éltem volt csak enyém,
Mint a vadé, ki dús zsákmány közt jár.

A dúsra a hit is mint kéjleány,
Mosolygóbb arccal néz, s ha mondja is,
Ne kérdd másét, még ez nem nagy dolog
Annál, kit bőség vágy felé sem visz.

A hittel jött a törvény szelleme,
A törvény, mellyet a boldog csinál,
Mely mint hajó védi, ki benne ül,
De a fuldokló védjeül nem áll.

Gúnyol, ki mondja: óv a társaság,
Nem egymásért lép az ember belé,
De egymás ellen. – Ó, áldásait
Szivem már sokszor, sokszor érezé.

Vagy mit nyerék már tőle? Ó, miben
Segített? s bűn-e hát, hogy ég adott
Létem becsültem többre, mint ezen
Rabok nyakára épült templomot?

Elítélének az erényesek,
Gyalázat- s bűnnel nékem veszni kell.
S mi az erény? e gyáva dőre gőg,
Mely tapsokat és tetszést követel:

Szép csillogó ruha, mely színpadon,
Hol nincs baj, jó a bölcset játszani,
De ó, ki éhezett közöttetek?
Hányan tudják mi az, lemondani!

Nem lopni annál még nem nagy erény,
Ki a bőségnek lágy párnáin él,
De mondjatok le, s ím, ki van, ki van
Közöttetek, ki e szótól nem fél?

Ki van közöttetek, ki keblet tár,
Ha a próbának vészes napja jő,
Halvány erényetek csak kényelem,
És gyávaságnak posványában nő.

Ó, hisz sokkal, sokkal kényelmesb ám
Nem tenni bűnt annak, kit végzete
Szelíden visz keresztül életén.
Engem rémként korbáccsal kergete.”

Eközben a taliga elhaladt,
A bámuló nép munkájára tér,
Feledve már a bűnös és bakó,
Még fel sem száradt a kiontott vér.

S midőn üresen jő a taliga
S üres bilincs csörög már rajta csak,
Ki gondol arra, hogy együtt vele
A rab hibái is lehulltanak.

Hogy nem fog lopni, mert nem éhezik,
S a gazdag is, ha majd hozzá leszáll,
Egyenlő lett azzal, ki ellen itt
Hiú erénnyel vértörvényt csinál.

[141] FÉNY- ÉS ÁRNYKÉPEK

(a török világból)

I

Fehér galamb száll végig az égen,
Gyászos nőtől jött búcsúgondolat,
Távol bús várnak ül le tetején;
De a búcsú a vártömlöcbe hat.

Ott ül magában némán a fogoly,
Sötét bár, mégis büszke homloka,
Mint cser, mely a villámtól megreped,
De meghajolni nem tanul soha.

Valának véle több rabtársak is,
Egyenként jöttek értök s elvivék,
Olyankor kint a fegyver csattogott,
S beállt megint a néma csendesség.

„Ismét szabaddá lőn ma egyikünk” –
Mond a rab, s a falra keresztet vág,
Nő a keresztek száma, s fogyton fogy
A börtön mélyében a társaság.

„Melyikre jő a sor?” – így beszélnek,
Míg egy marad, és búsan felsohajt:
„Ha elmegyek, nem lesz bajtárs, aki
E falra itt keresztet véssen majd.” –

Nehány kavics most minden birtoka
És társasága, mellyel még mulat,
Elszórja őket, és mint kincs után,
Utánuk minden szegletben kutat.

Majd zeng édes dalt, mint a rab madár,
S a vártetőn rá a galamb felel,
Majd zeng, mint a vihar, hős csatadalt,
De visszhangot, ki tudja merre lel. – –

*

A várban fent zajos tivornya van,
Győzelmi mámor lelkesít fel ott.
Habzó pohárral vígan éltetik
Szerencséjét, s a bajnok zsarnokot.

A féketlen kedv már nem tud határt,
S ím tompán, rémesen a föld alúl,
Baljóslatú dal zeng, s szavára az
Egész kör dermed, elhalványúl.

Kihull kezökből a habzó pohár,
Szorult kebellel minden összenéz,
Mint hogyha távol dörgés hirdeti,
Hogy közeleg már a földrázó vész.

Biró s elítélt szerepet cserél,
Ez reszket, míg amaz emelten jár.
A szent ügy legszebb győzedelme ez,
Mely csillagként sötét egünkön áll.

II

A mecsetben millyen pompa?
Fegyveres nép áll az ajtón.
Az imám zeng, zúg az ének,
Ah, de tompán, ah, de fájón.

Hálaünnepet rendelt a
Basa, hogy győzelmet ére,
S gúnyul az egeknek áldoz,
Bár poklot illetne bére.

S énekelni kell a népnek,
Melyt békóba vert hatalma;
Hálát adni szent oltárhoz,
Fegyveres néppel hajtatta.

És azért a hálaének
Ollyan tompa, ollyan fájó,
És az égnek ajtajáról
Visszapattan az imámszó.

A kőemlék, mellyet épít,
Lassan földdé porladoz szét,
Mint a zsarnokság és minden,
Ami Istenünk ellen vét.

*

Temetőben, nagy sír mellett
Kis kereszt, fából faragva,
Számtalan népség körűle,
Síri dalt zeng térden állva.

Hős elestek nyugszanak lent,
Kik jogért, hazáért vívtak,
Sírjokon testvér szemekből
Őszinte könyek fakadnak.

Lopva jöttek csendes estve,
Zsarnokuk hogy meg ne tudja;
Ámde Isten jól figyelmez
Szívük suttogó dalára.

És midőn jő fegyveres had,
S a sírókat elzavarja,
Jő helyettük a tavasz, mely
A sírt rózsákkal takarja.

S nyílnak zöld-, veres-, fehéren
Mindörökké, míg tavasz kel,
Mint fel kell virulni mindnek,
Miben Isten örömet lel.

III

Mily zaj kél a csendes éjszakában?
Fegyveres nép, menekvő csapat,
Dob pereg két viskó ajtajában,
Láncon hurcolnak ifiakat.

Hidraként fejet emelt-e újra
A legyőzött polgárháború,
És őrült elragadtatásának
Színhelyévé lőn-e e falu?

Zászló leng-e ismét kint az utcán,
Mely körül tolong az ifjuság,
Kard után éhes szemekkel nézve,
És utánad, dőre szabadság.

Oltár áll-e ismét a zászlónál,
Melyhez nő s agg búcsúképpen jár,
Pazaran szórván reá fillérét,
Melytől áldást a hazára vár?

Nem, nem, mind nincs itt e rendetlenség,
A basa bölcs működése ez,
Az fut csak, ki áldását nem érti,
Vándor utazó, nyugodt lehetsz.

Az adót szedik csak szolganépek,
Ottan a dob ím azért pereg,
És az ifjú láncban csak azért van,
Mert ujoncoz a török sereg.

*

Ó, de Isten, kit nem veszteget meg
Álfény, s nem riaszt meg emberkar,
Mondd, előtted vajjon mellyik kedvesb:
Ez új rend, vagy a régi zavar? –

[142] AZ ÉLŐ HALOTT

Elbotolt világrázó csatában,
S harcterére dűlt az óriás,
Mint villám, mely legnagyobb fényében
Hangtalan sírt önmagának ás.

S bár mindent tud, ami van körében,
Mindent érez, mindent hall és lát,
Lelke megfeszített erejével
Fel nem bírja vészt hozó karát.

Nyugszik mint holt, s ronda odujából
Törpe, mérges fajzat búv elő,
Sárt dobál arcára, s fegyverezve
Légyfullánkkal, majomgúnnyal jő.

Majd bátrabb lesz, felmász kebelére,
És ottan tart undok lakomát,
Gyáva kérkedéssel feldicsérve
Mint győzelmeset, hitvány magát.

Ó, mi kín, mi kín az óriásnak
Látni, tudni mindezt körüle,
S egy rázkódással le nem dobhatni,
Nem sújthatni egyet közibe.

Ah, de lelke minden erejével
Fel nem bírja vészt hozó karát.
Ég, dördülj meg, hogy feleszmélhessen,
Több nem kell, hogy megmentse magát!

III. KEDVCSAPONGÁSOK

[143] BOKRÉTÁT A KALPAGOMHOZ

Bokrétát a kalpagomhoz,
Fürge lánykát az ölembe,
Édes-bús dalt ajakamra,
Habzó poharat előmbe!

Míg csokor van kalpagomnál,
Van lány is, ki azt kötötte,
És előbb, mint az lehervad,
Meg van már ez is ölelve.

Mert a lányka hevenyében
Megcsókolva kétszer édes,
Kétszer édesb a csók érte,
A csókolt, ha kissé zsémbes.

S míg hamis lány űl ölemben,
Addig édes-bús dal is van,
S bút elölni, kéjt nevelni
Jó, ha bor van a pohárban.

Még az sem lehet jó ember,
Aki sose tett bolondot,
Hogyha hóbort nincs a szívben,
Szeretet erénye sincs ott.

Aki mással nem nevetgél,
Mással biztosan nem is sír,
Embert gyűlöl, merthogy érzi,
Tisztább érzéssel ő sem bír.

Pedig higgyétek, barátim,
Az ember nem rossz, de gyenge,
Sírjunk-é hát s káromkodjunk,
Vagy mosolygjunk csak felette?

El veled, te ronda bankó,
Nálam nem penészedel meg,
Örök ifjusága van a
Dalnak, bornak, vídám kedvnek.

Hogyha még akad bohó, ki
Érted ezeket eladja,
Hadd vigyen hitvány papíros,
A bölcs élvez és kacagja. –

Minden édesen lefolyt perc
Egy-egy csillag lesz a sírban,
S addig is mint tündérének
Elkisér az élet útján.

S észre sem vesszük, ha aggság
Lép elénk, nyugton mosolygunk,
Nem nyom a bűn, hogy élvezni
Valaha elmulasztottunk.

S bár elhangzott a dal, a lány
A virággal rég lehervadt,
Gondüző borocska mellett
Emlékök még egyszer áthat.

[144] ÉLETBÖLCSESSÉG

Az ifju lélek, ha világba lép,
Mint Nap, fényárban lát mindent körében,
Mig végre eszmél, s látja, hogy mocsár,
Miről lopott sugár reng gazdag ékben.
Boldog, ha megbékélve a világgal,
Tovább ragyog, s nem gondol a mocsárral.

Az ifju lélek, ha világba lép,
Azt tartja, Isten mása minden ember,
Míg végre eszmél, s látván, hogy nem az,
Ördögnek nézi csalt kebel dühével.
Boldog, ki megbékélve a világgal,
Sem ördögöt, sem angyalt nem keres már.

Az ifju lélek, ha világba lép,
Csillagnak tartja a lány szerelmét,
Örjöngve küzd, kételkedik, remél,
Mig eszmél, s porban látja istenségét.
Boldog, ki megbékélve a világgal,
Csillag helyett beéri jó parázzsal.

Ki is gondol függvén a hókebel
Kéjhalmain, hogy csontváz van alattok?
Csontvázzá lesz minden gyönyör, ha azt
Hideg kebellel végig boncolátok.
Boldog, ki megbékélve végzetével,
Élvezni tud a perc költészetével.

[145] VIGADJUNK!

Hadd nézze halvány arccal a világot,
Kinek tetszik, mondván: mi rossz, ravasz!
Szánjátok őt, de meg ne hallgassátok,
Barátim, mert valódi vétek az.
Mig van tavasz, ifjúság, szerelem,
Örüljetek, szeressetek velem!

Ha mondják, nincs költészet már a földön,
S érzésink ellen száz veszélyt gördít
A kalmár számitás, kedves barátim,
Minket tán ez csak el nem tántorít?
Mig van tavasz, ifjúság, szerelem,
Örülhettek, szerethettek velem!

De sebesen jő a halál – siessünk,
Hogy üresen leljen minden kehelyt,
Mit ér, ha meg nem gyújtva tán tovább tart
A fáklya – de poros zugban hevert.
Mig tart tavasz, ifjúság, szerelem,
Siessetek örülni hát velem!

Hisz majd jövend más nemzedék helyünkre,
Ha már végképp élvezni nem tudunk.
Derék fiúk lépendnek nyomdokunkba,
Kikben örömmel megujulhatunk.
Közöttük él lelkünk s oly végtelen,
Mint a tavasz, ifjúság, szerelem.

[146] LEGÉNYSZABÁLY

Jól tudjuk, mily rossz borda volt
Már a legelső némber is,
Tudjuk, hogy rossz bordának az
Egész fajtája mind hamis.

Ellenkezésből ett csupán
Almát az első ősanya,
S ellenkezés lön így a nő
Kiváló fő tulajdona.

Azért, ha hallja, hogy csinos
Ma is, tudjátok, mit teszen,
Azért is és azért is, ah,
Legcsintalanabbá leszen.

S mégis hol van, hol férfiú,
Ki lányt nem csókol, nem szeret?
Hej, aki ily rossz fajt imád,
Bizon még rosszabb faj lehet.

De ifjak! Már saját fajunk
A lánynál is ha gonoszabb,
Előzzük meg, rajtunk hogy ők
Ne fogjanak ki legalább.

Mutassuk, hogy szivünk hideg,
Nem csábit el szép szemsugár;
S velünk azonnal a leány
Ellenkezésből szembeszáll.

Hogy meghódítson, elkövet
Mindent, aztán arathatunk
Hű ölelést, méz csókokat,
Mikről oly sokszor álmodunk.

De okosan, ne adjuk ám
Magunkat végképp meg soha,
Mert keble csak addig meleg,
Amíg csábíthat általa.

Míg kín s öröm között reménnyl,
S kételkedik, addig szeret;
Ha látja, hogy már rabja vagy,
Kegyetlenül ki is nevet.

S kezdődik a nagy büntetés,
Amint az régen írva áll:
„Hamis bálványt aki imád,
Elevenen pokolra száll.”

[147] KÖNYV NÉLKÜL ÉLEK

Csak hadd számítson a fukar
Száz évvel is előre,
És a jelenből kínosan
Nézzen sok bölcs jövőnkbe,

Mi gondom rá, vig a jelen,
Melyben könyv nélkül élek,
Ne háborítson benne meg
Látása a jövőnek!

Láttam már én sok bölcs urat,
Dolgát rendezni szépen,
Egy perc, s ledűlt a kártyavár
A sors leheletében.

És végre a tudósnak is
Könyvéből, vajh, mi haszna?
Ha tudja is, mért van tavasz,
De azt mégsem csinálja.

Én két betűből olvasom
Éltem jó, rossz folyását,
E két betűt égből irá
Szemébe egy leány át.

Ha mosolyog, van tavaszom,
Ha bús, hát várva várok;
De nem számítok, s meg se lep,
Ha ott bármit találok.

Telt csalfasággal, jól tudom,
Ez is, de két betűben;
Lányé legyen bár, nem lehet
Oly annyi, mint egy könyvben.

És e két szép hamis betű
Oly fényes és enyém csak,
Nem nyújt gyönyört más könyv gyanánt
Egész vevő világnak.

Nem is számítva azokat,
Kik kölcsönkönyvvel élnek.
S ezenfelűl a plágium
Orzásától se félek!

S ha büszke az ujonc iró
Arcára, műve címén;
Szemében látni arcomat
Még büszkébbé levék én.

Csak egy a baj, más könyvet el-
Dobhatni, hogyha régi;
Mig ezt, könyv nélkül tudjuk bár,
A padra nem tehetni.

[148] A VILÁG BAJA

Szép volna szép világod, Isten!
Csak egy hibája rontja meg,
Sokan hogy nem tudnak feledni,
S mások mindent felejtenek.

Belépünk a fényes terembe,
Urat fogunk mutatni ott,
S előnkbe lép hitelezőnk, ki
Feledni, ó jaj, nem szokott.

Megyünk élvezni a tavasznak
Ezer hangú zöld Édenét,
S kisértetűl az elhagyott lány,
Könyezve, vélünk szembe lép.

Megyünk a dicsvágy súlyos útján,
S vetélytársunk előnkbe áll;
Rég forralt bosszúterve útat,
Hogy megmarhasson, most talál.

De kérjünk balviszonyba esve,
Védenctől hálaérzetet,
Ámulva látjuk, hogy biz ő már
Réges-régente elfeledt.

Menjünk kisírni bánatunkat
A kedveshez – hisz rábizánk
Üdvünket –, ah, most nem fogadhat,
Várjunk, míg sor kerül reánk.

Vagy a dicsvágy sikamlós útján,
Gondoljuk, óv a jó barát,
Tán óvna is, de meg nem ismer,
Nem ösmeri csak önmagát.

Ha a hitelező, megunt lány,
Vetélytárs úgy felejtene,
Mint védencünk, mint jó barátunk,
Mint szűnk imádott kedvese;

Ha jó barát, védenc, ha kedves
Emlékben oly hűn tartana,
Mint a hitelező, megunt lány,
Vetélytárs nem felejt soha,

Szép volna szép világod, Isten!
S legszebb az lenne, úgy hiszem,
Sokan hogy nem tudnak feledni,
S mások felednek hirtelen.

[149] BORDAL

Elröpülnék, ollyan széles
Jó a kedvem,
Hogyha illyen jó helyen nem
Lennék itten.
Cimborák közt, kik közűl a
Tele pohár
Minden kicsínyes érdeket
Elmosott már.
Héj, bár lenne a pohár nagy,
Mint a tenger,

És egész egy országból így
Mosná azt el!
Forrna össze minden szív, mint
Szíveink ma,
Míg tart köztünk a pohárnak
Bujdosása!

*

Fel barátim a pohárral,
Újra-újra,
A jégszívű józanoknak
Bosszujára,
Kik szivünknek mámorát csak
Megkacagják,
S a költészetet számokkal
Elriasztják!
Volna mámorunk bár tenger
Vad viharja,
Hogy kőszikla lelköket meg-
Rázni bírja!
Tudnák meg, mi korcs az élet,
Hogyha józan,
Minden szépnek, nagynak anyja
Mámorban van!

*

Fenekig most, mind éltesse,
Akit gondol,
Éltében ki legkedvesebb
Tünde mámor!
Íme, én is felköszöntlek,
Aki értesz,
S hogyha nincsen ollyan e bor,
Méreggé lesz!
Mért nincs a fenék oly messze,
Mint a csillag,

Hogy míg szárazon marad majd,
Én meghaljak! – –
Hej, mert hogyha e bor elfogy,
És reggel lesz:
Szerelem, barátság, mámor,
Minden elvesz! – –

[150] FELKÖSZÖNTÉS

Férfiakkal harcra szállni,
A síkon bátran megállni,
Ez legyen dicsőségünk.
Ámde, hogy majd győzni bírjunk,
Kell, hogy légyen kikkel vívnunk,
Éljen hát ellenségünk!

Lánykákkal szelíden bánni,
És velök jóban maradni,
Ez legyen az örömünk.
S hogy minél előbb megérjük,
Megcsókoljuk, átöleljük,
Éljen, akit szeretünk!

Kit gyülölni senki sem bír,
Az után szerető sem sír,
S szerető csak kell nekünk.
Hogy becsüljük a csók mézét,
Ismernünk kell a lét mérgét,
Éljen hát ellenségünk!

Egyet még, és el a borral,
Nem látjátok-é, mámorral
Úgyis hogy megtelt fejünk?
Bornál erősebb a szép szem,
Barna kislány, érzem, érzem – –
Éljen, akit szeretünk!

[151] OTTHON

(1849)

Messze tőlem dőre földi gondok,
E küszöbnek kívüle maradtok,
Szent e hely, kicsiny világom ez;
Messze tervek, szomja hír- s aranynak,
Helyt bizonnyal ottan nem találnak,
Ahol üdvöt a jelen szerez. –

Ott kinn oly haszontalan csatázok,
Mindeneknek az utában állok,
Itt teremtek, alkotok magam;
S látva, millyen jól tenyész körűlem,
Minden bennem él, és veszve vélem,
Istenülve élek, boldogan.

Itt virágim gazdagon fejelnek,
S áldozatként illatot lehelnek,
Amiért, hogy híven ápolom;
Ott a fácskák, mellyeket neveltem,
Játszi árnyat vonva már felettem,
Állanak, gyümölcsben gazdagon.

És madárkák jőnek messze földről,
Menten itten állnak üldözéstől,
Hogy dalok közt nyugton költsenek;
Szebben fénylik a Napnak sugára,
Lágyabb a szellőnek suttogása,
Telkemen – hogy lakja szeretet. –

Ott a kis ház, ajtajában állva,
Vár a kedves ölelő karába,
És szemében tiszta érzelem;
Mint virág él, illatot lehelni,
Ő szeret, mert kell neki szeretni,
És nem tudna élni nélkülem.

S ha körülfon, mint egy bájgyűrűvel,
Hó karokkal, forró, lágy kebellel,
E szent körbe nem fér semmi gond;
Messze zúg el a hálátlan élet,
Hír, kajánság, megcsalt szenvedélyek
Hangja elhal, míg hozzánk beront.

Ó, csak egy van, ami még érhetne,
Hogyha a sors jókor eltemetne,
Írigyelve boldog létemet;
S nézek gyermekemre nőm karában,
Benne egy megifjodott világ van,
S nem félek, hogy a sír eltemet.

Ő csatáz és lelkesül helyettem,
Nem kidőlt fa, hulló csillag éltem,
Emlék nélkül, mely hiába vesz.
És a nő, ki csókol életemben,
Halhatatlanít majd gyermekében,
Síromon meg gyászkönyűje lesz.

Ó, de el, de el a házküszöbről,
Csípős őszi szél fú a hegyekről –
Föl van szítva kandallónk tüze –
És körűle néhány jó barát vár;
Pipafüsttel, tajtékzó pohárnál,
Majd feledve lesz az ősz szele.

S ha kocogtat olykor ablakunkra,
Új hasábot hányunk a zsarátra,
És regélünk rég történteket: – –
Hű szerelmet, bút, tündérvilágot,
Pajzán tréfát, óriási harcot,
Melyben egy nagy nemzet vérezett. – –

Nőm is ott ül – kisfiú ölében,
Kis fakardot forgatván kezében,
Anyja lopva könnyeket töröl.
Ó, a boldogság itt mind valódi,
És könyűt csak költészet fakaszt ki
Múlt idők történeteiből. – –

[152] MEGNYUGVÁS A SORSBAN

Istenem! – mond a szirt – mért teremtél
Itten állni századokon által?
Korbácsolva a habok dühétől,
És csatázva a tengerviharral!

Vészredőzött homlokom kopáran
Áll, nem érzem a tavasz virágit,
Villám látogat csak, míg körűlem
Mindenen hő napsugár világit.

S ím, amint ekképp panaszol a szirt,
Messze földről szállva jő a fecske,
Szárnya lankad és lejjebb hanyatlik,
Egy perc még! s a tenger eltemette.

Ott áll a szirt, mint állt ezredévig,
A madárka megpihenhet ormán,
S háladalt mond, fészkéhez legottan,
Új erővel, messzebb vándorolván.

S a kopár szirt nem panaszkodik már,
Ezredévre van vigasztalása:
Öröme a dal, s a végezetnek
Végtelenje – szent megnyúgovása.

[153] EMLÉKEZÉS AZ ELSŐ SZERELEMRE

Ringass, ringass pille szárnyú képzet!
Múlt idők álmába vissza, vissza!
Lengjen egyszer még előmbe képed,
Első szerelem, te ég leánya!

Látom őt, gyermek még, s hajadon már,
Gyászat ölte, s vitték társaságba,
Bábja mától rá már hasztalan vár,
Kis testvérét hogy temetni látta.

Reszketett a sok idegen arctól,
A vígasz meg úgy sajgott szívében,
Semmi jót sem várhatott azoktól,
Kik testvérét most vivék ki éppen.

Én ülék csak mellé, néma ajkkal,
Sírdogáltunk együtt, s felmosolygánk;
Nem kötöttünk frígyet nagy szavakkal,
S öntudatlan máris frigyben állánk.

Érzé, ő nélkűlem árva lenne,
Érzém én is, hogy védője lettem,
S a kicsiny fázó, hogy átmelengne,
Szánakozva e kebelbe vettem.

*

Nőtt a lány, tükröt kezdett keresni,
Tükröt leltem én a lány szemében.
Ő virágbokrétát ment ki szedni,
Én madárzenét hallgatni mentem,

S mert madárkák ottan hangicsálnak,
Hol virágok gazdagon teremnek,
Hogyha lépteink találkozának,
Arról csak madár s virág tehetnek. –

Mint delejtü-vágy is öntudatlan
Vonja egymást, s együtt megpihennek,
Vágyunk sem volt más, mint hogy nyugodtan,
Egymás mellett nézzünk a nagy égnek. –

Ott ülénk az ingó puha fűben,
Kis szerencse-koszorút kötözve,
Nem mondók, de szűnk érzette híven,
Mindenik hogy mit gondolt felette.

Melegen nézett a Nap reánk le,
Mink meg egymásnak szemébe néztünk,
S nem tudók, hogy szem vagy napsugár-e,
Amitől úgy általmelegedtünk.

Végre a leszálló est űzött szét;
Azt hivők, temérdeket beszéltünk,
S hallgatók csak szíveink verését,
S hallgatván egymás szemébe néztünk.

*

A lány báji mind inkább fejeltek,
Mindenik bájt már születni láttam,
S úgy érzém, mind általam teremtek,
Mindenikre ollyan büszke voltam.

Őrizém a szellőtől, sugártól.
Féltem, hogyha másnak nyílni látom,
S mégsem tudtam semmit is a vágyról,
A lánykát, hogy bírni én ohajtom.

Szerelemmel tölt be már az égtől
Föld poráig a világ egészen,
És nem ismerők azt még nevéről,
Csak mint Istent, százezer müvében.

S szentségsértő nyelv, ha tán kimondja
E nevet – megdöbbenünk reája,
S mint virágot őszi szél, ha rontja,
Elporlik szívünk üde zománca.

Folyt a kor ez öntudatlan üdvben,
Hej, de mi nem érezők folyását!
Ifju szívnek holnap és ma nincsen,
Hogy kitűzze a hajnal határát,

Melyet ébredő lelkünk elé fest,
S jött a búcsú, nékem válni kellett,
Átkaroltam egyszer még a kedvest,
Ajkam ajkára csókot lehellett.

Száz merész terv hívott, hogy kivánjam,
Menni kell, merre a lélek űz, hajt;
S csendesen gondoltam csak magamban:
Lányka, boldog, aki boldogít majd.

Ó, de amint csókomnál, először
Ellenkezve, elpirult szerényen,
Hangja elhalt a nagy szívveréstől,
S hosszabb volt a csók, mint volt különben.

Érezém, hogy akit oly kicsínyen,
Árván vettem egykor e kebelbe,
Úgy megnőtt, hogy bétölté egészen,
És nélkűle árva szűm leendne.

Érezém, testvéri csók nem úgy ég,
Mint amelytől így kigyúla arca,
És a boldog tán én is lehetnék,
Kit majd boldogítand a leányka.

Elrohantam mégis; intve inte
Ragyogó harc izgató varázsa,
A zajgó lét ismeretlen élve
Elborított, mint tengernek árja.

A csörömpölő nap mámorában
Elfásultnak hittem már e keblet,
Ah, de éjjel! álom szállt le hozzám,
S benne a lány arca ott derengett.

*

Vissza-visszavont szellemkarokkal,
Könnyet ejte az örömpohárba –
Szemrehányás társult a mosollyal.
Ó, jövök, jövök, lelkem virága!

*

Megjövék, nászünnepet találtam,
Bokrétát nyújtottam az arának,
Reszketék és elsápadva láttam,
Harmat renge kelyhén a virágnak.

Vajh, mi harmatcsepp az, drága lány, hisz
A virágot nem hajnalban szedtem. –
Halvány lett ő, halvány lettem én is,
S most sugám először, hogy szerettem.

Síri hang volt e most született szó,
És emléke mégis millyen édes,
Kínja is, ha már ily boldogító,
Mily végetlen üdvre lenne képes. – –

*

Ó, ha most sokat probált szivemmel,
Mellyet meg nem ráz már bú viharja,
Mint a sziklát – ámde fényözönnel
A mosolygó Nap sem aranyozza,

Gondolok e csendes örömökre,
Mint a lepke hímes tünde szárnya,
Gondolok mind e szelíd keservre,
Édesebbre, mint az üdvnek álma,

Úgy vagyok, mint agg, ki gyermekének
Játékát könnyel s mosolygva nézi,
Néki mindörökre elveszének,
S már többé varázsukat sem érti.

[154] NŐS EMBER DALA

Rám sem néznek már a leányok,
S hajdan csinosnak mondtanak,
Esetlen bókom megnevették,
Most élcemen ásítanak.

Ó, honnan ez, hisz arcom ép még,
Nem verte azt el a ragya,
Eszem nincs fogytán napjaimmal,
S kopván fényesb, mint kard vasa.

Mért ment hát így becsem le mégis,
Mint számé sorshuzás után?
Múlt évi naptáré, amellyet
Gyujtónak használunk csupán?

Ó, jaj, tudom, mi szörnyü vétkem,
Hibáim mért ollyan nagyok.
Megsúgjam-é hamis leánykák?
Úgy-é bár hogy az: nős vagyok.

De hogyha így bántok ti vélem,
Én sem kiméllek, s ismerek
Minden furfangot, harci cselt, mit
Leány kigondol, elkövet.

Elmondom a legényseregnek,
Elmondom, hogy ne higgyenek,
Midőn arcátok és ruhátok
Mind egyiránt ünnepiek.

Jók vagytok akkor, s szépek is mind,
De lessenek meg láttalan
A tűz körül, gond s munka közben
Ha únatkoztok – pongyolán;

Akkor látják meg majd csak a vészt,
Mely egykor a férjnek jutott,
De lám, alig kezdek beszélni,
S csókkal már majd megfojtotok.

De ó, jaj, egyik sem pirúl el,
És egy sem vonja el magát.
Inkább futnátok, minthogy ily hűn
Ölelitek a – bácsikát. –

[155] MOST ÉLVEZNÉK CSAK

Mint annak, aki szomjún
Nyúl tölt pohár után,
A lángbornak zamatja
Elvész haszontalan,

Ugy az ifjú sem élvez,
Az élet öröme,
Lángtól égő szivének,
Csak szomját tölti be.

Mint kincsásó, bírvággyal
Csak aranyat kutat,
S gondatlan eltapodja
A kis virágokat,

Ugy az ifjúnak fenn jár
Korlátlan képzete,
Mig az öröm virági
Hervadnak körüle.

Mint pályabér után a
Szerény hiába les,
Mert az a vakmerőnek
Kivívott bére lesz,

Ugy az ifjú sziv is csak
Eped, vágyik s nem mer,
Míg késő bánatával
Rádásul gúnyt is nyer.

Én már nem érzem többé
Ifjak mohó szomját,
Becsűlöm hát és ízlem
A lángbor zamatát.

Én már hiú vággyal nem
Keresek aranyat,
Minden virág illatja
Nekem hát élvet ad.

És hála Istenemnek,
Nem is vagyok szerény,
Amért más is pályázhat,
Mért ne legyen enyém?

Most már tudnék élvezni,
Csak most már igazán,
Midőn, hajh, nemsokára
Már nem lehet talán.

[156] DÁRIDÓBAN

Van-e még a hegedűben?
Húzd, cigány,
Azt a csárdást, hadd pördüljön
Az a lány!

Van-e még gazdánknak illyen
Ó bora?
Hadd igyuk meg, ne maradjon
Holnapra!
Eljöhetne török, tatár
Vagy orosz,
Rác, oláh, szerb, és ki tudja,
Millyen rossz,
Annak állna házigazdánk
Jó bora,
S abban másnak csak ne ázzék
A foga!
Húzd cigány, húzd, hadd ne higgyék,
Hogy busúl
A magyar, hogy házában nem
Ő az úr!
Hadd ne leljen abban senki
Örömöt,
Hogy szivünk már bánatában
Megtörött! –
Fel-le fordul a szerencse
Kereke,
Aki mit nyert, hogy ha bírja,
Hadd vigye! –
Azt a csárdást! a magáét
Hadd vigye
A legény is, de csak úgy, ha
Bír vele,
S úgy bír csak, ha a lány szívből
Véle jár,
Másképp együtt törni, rakni
Mit használ? –
Szomorú a magyar nóta
Eleje,
Sírva indul a magyar is,
El vele.

Ámde aztán víggá válik
A sora,
Hogy kedvvel néz Isten is le,
Rá maga.
Három a tánc! hogy volt, hogy! most
Szaporán!
A legvígabb hátra vagyon
Még talán.
Vad kéjén, ha megdöbben az
Idegen,
Megdöbbent már máskor is, fel
Sem veszem.
Peng a sarkantyú, kipördül
A bajúsz,
Hozzá minden lánynak ajka
Odahúz.
Így mutatja ifju és lány,
Hogy magyar,
Mássá lenni nem is tud, nem
Is akar.

[157] PEREAT

Soká hivénk, mindég hiába,
S megint csak hittünk, bár a hit
Mindannyiszor hiú lidércként
Sárban hagyott, hinárba vitt.
El hát a hittel, félre véle!
Fel, fel, kiáltsuk: pereat!
Szivünkben úgy, miként ez a bor –
S vágjuk falhoz a poharat!

Soká szerettünk, mindhiába,
Mi áldozánk, más élvezett,
Hej, aki gyűlöl, nem csalódik,
S nem fosztja meg a szeretet.
El hát a szeretettel végre,
Fel, fel, kiáltsuk: pereat!
Szivünkben úgy, miként ez a bor –
S vágjuk falhoz a poharat!

Rég kábit a remény csilláma,
Míg szívünk vére folydogál,
Kétségb'esetten jól tudom, hogy
Régen kiszenvedt volna már.
El hát, el a reménnyel végre!
Fel, fel, kiáltsuk: pereat!
Szivünkben úgy, miként ez a bor,
S vágjuk falhoz a poharat!

És mégis, hogyha elvesz a hit,
El a remény és szeretet,
S helyette kétely, gyűlölet, meg
Kétségb'esés foglal helyet:
Akkor mi is, s vélünk min a szív
Hőbb vágya függ – mind pereat,
S mint hogyha elfogy a nemes bor,
Vágjuk falhoz a poharat!

[158] BOR MELLETT

Kivül sötét van és hideg,
Világos, jó meleg szobában
Meghitt kisded társaság van,
Emlékét még ez őrzi meg,
Rég elmúlt, boldogabb napoknak – –
De szomjúk tán, kik ott hallgatnak?
Csitt hát, csitt, mit beszélünk,
Nem kérdik azt mitőlünk,
A múltra mi gondunk,
Igyunk, igyunk! – –

Gonosz szél kezd kint lengeni,
Minden nagy és szép a halálé,
S amint közénk is tolja már bé
Jég szellemét – úgy érzeni –
Köszöntésül hát a halálnak – – –
De szomjúk tán, kik ott hallgatnak?
Csitt hát, csitt, mit beszélünk,
Örüljünk, hogy mi élünk,
Másokra mi gondunk,
Igyunk, igyunk! – –

Kivül tél van, szállong a hó,
Télben van a tavasz reménye,
Bízzunk hát, higgyünk a jövőbe',
Mert már ma rossz, holnap lesz jó.
Hát a jövő dicső tavasznak – –
De szomjúk tán, kik ott hallgatnak?
Csitt hát, csitt, mit beszélünk,
Mi ahhoz úgysem értünk.
Jövőre mi gondunk,
Igyunk, igyunk! – –

Múlt és jövő, remény, halál,
El vélek, mind nem kell minékünk!
Élvezzünk csak, s mi fő, szeressünk,
Majd gyermekünk tán jobbá vál,
Mint elhibázott nemzedék, mi,
S jobb sorsot vív vagy érdemel ki –
De csitt, csitt, mit beszélünk,
Busuljon más helyettünk,
Nincs semmire gondunk,
Igyunk, igyunk! – –

[159] LEGÉNYGAZDASÁG

Legénység, ó, rideg legénység,
Testtel, lélekkel unlak tégedet,
Zsémbelve járok udvaromban,
Haszontalan keresve életet.

Van-e még ember, nem tudom, mert
Szavamra minden csak visszhangot ad.
Szobám poros, ágyam hideg, bús,
Örömmel csak vén házi eb fogad.

Kertem giz-gazt terem virágul,
És elhagyottság a világba űz,
De fáraszt csak zaja, nem nyugtat,
És vissza-visszaint a házi tűz.

Ágyamban forgok hosszú éjjel,
És reggelig azon gondolkodom:
Mi kellene nekem, hogy jobbra
Fordulna e jajos állapotom.

Megvan, tudom, kicsiny csinos nő,
S eszméimet tovább, ha követem,
Minő legyen, hogy nézzen az ki,
Kisül, hogy ollyan, mint szerelmesem.

Akkor nem kell éltet keresnem
A mostan oly hangatlan udvaron,
Tövis helyett virág terem majd
Kertemben, és szivemben, jól tudom.

Megértem, hogy nem visszhang minden,
Nem űz világba kínos gondolat,
Ha megjövök, csókkal fogad majd,
És általmelegíti ágyamat.

Míg hogyha unni kezdem üdvöm,
Mert emberszívnek megnyugvása nincs,
Kissé megkínoz, s hogyha békél,
Újból érzem, hogy szíve mily nagy kincs.

[160] TÁBORBAN

Hej, azért van lábam, lábam,
Hogy a csárdást járjam, járjam;
És azért nőtt a bal karom,
Hogy öleljem a galambom;
De a jobb meg azért terme,
Hogy hazámat védelmezze,
Dicsőségért, szabadságért
Pazarolva ontsa a vért,
Vért, melyben keresztelkednek
Fiai a dicsőségnek,
Vért, melyről Krisztus tanított,
Hogy lemos százados átkot.

Hej, azért van szám, azért van
Hogy dalolhassa a nótám,
És azért lett mellem, mellem,
Hogy rajt, bokrétám viseljem;
De a mellben szív azért van,
Hogy helyt álljon a csatában.
Jól áll sebhez a virágszál,
Szebb az ének ágyuszónál;
Rólam is mond tán az ének:
Fia volt a dicsőségnek.
S hogyha elhordja is a szél
Síromnál lány sír, virág kél.

Hej, ha még ma meg is halunk,
Vigadtunk már és csatáztunk,
Mindennap fegyverünk éle
Lapot írt a történetbe.
Míg apáink megvénültek,
S nem tudják, hogy minek éltek.
Sokat küzdöttek, fáradtak,
Pályabért mégsem arattak.
De tisztesség! ők neveltek
Szabadságnak, dicsőségnek,
S most is, hogy a honnak adtak,
Nékik csak könnyek maradtak.

IV. BENSŐ KÜZDÉS

[161] IFJAN HALJAK MEG

Csak azt adná az Isten,
Hogy ifjan haljak el,
Nem már midőn kifáradt,
Elfásult a kebel.

Míg veszteség nem érte
Ifjúi lelkemet,
S a hitnek tengerében
Hajóm a szeretet.

Mert aki kétkedik már,
Hajós a tengeren,
Ki egy-egy árut eldob,
Hogy mentve más legyen.

S egymásután kidobja
Kincsét mind, míg magát
Is, puszta csolnakával,
Hullámsír fogja át.

Vesszek, mint tűzgolyó, mely
Midőn legszebben ég,
Midőn szomszédos éggel,
Akkor hull szerteszét.

S ha lelkem, mint a csillag,
A síron túl ragyog,
Legyen, kinek vesztem fáj,
Ki érettem zokog.

Ne fogyjon, mint a mécses,
Mely elfeledve áll,
Lelkem, míg hamvadozva
Eloltja a halál.

Ha csúszva föld porában
Egy hosszú korszakot,
Veszejté szent zománcát,
Mit Istentől kapott.

Hogy bűn- és számolásnak
Mocskával terhesen,
Ha látná önmagát a
Hajdan ifjú kebel:

Borzadna önmagától.
S az ítéletnapon
Isten sem ismerné fel,
Hogy képe volt azon.

[162] A MEGELÉGEDÉS

Pór lelkek költék, hogy erény legyen
A megnyugvás sorsunkba'; ó, nem az!
Csak addig Isten képe a kebel,
Míg kétkedik, feljebb tör és csatáz.

A gyáva test, mint renyhe börtönőr,
Le a göröngyhöz vonja emberét,
Világa ez, mint féregé a gaz,
Túl rajta nem viszi tekintetét.

S ha foglya ekkor magasabbra int,
S a csillagok felé büszkén repül,
A börtönőr remegve fogja el,
Félvén eltéved, avagy elmerül.

S harc támad köztük, véres, iszonyú,
Harcuknak tére az emberkebel,
A harctér vérzik, tart az ütközet,
Míg egyik bajvivónak veszni kell.

Ha a sárból gyúrt börtönőr veszít,
Az istenszikra vissza, égbe száll,
Ez az, mit a por embere remeg,
A nagyszerű, a győzelmes halál.

Ha a test győz, szellem szárnya lehull,
A lepkéből csuszó féreg lesz, és
A por közt nyugton hizlalja magát,
S ez az erényes megelégedés.

Kiszúrjam-é hát a vágyó szemet,
Hogy meg ne kívánja a csillagot?
Kiöljem-é keblem érzéseit,
Hogy néma csend s megnyugvás légyen ott?

Miként velőtlen szent csontváz felett;
S ezért köztisztelet lesz majd a bér.
A tiszteletnél a küzdő kebel
Bánatkönyűje, vajh, mi többet ér! –

Pór lelkek költék, hogy erény legyen
A megnyugvás sorsunkba', ó, nem az!
Hadd bírja más, keblem te míg lehelsz,
Magasbra törj, kételkedjél, csatázz!

[163] DALFORRÁS

Ha a zöld gyep hullámira terűlök,
S eltölt körűlem mindent napsugár,
S mig elkábúlok fényétől, melegje
Mint új élet forrása végigjár:
Nem is tudom már, lelkem hol végződik,
Vagy a Nap fényének hol kezdete,
Csak azt tudom, hogy ollyan édes élni
Keblünknek ott, hol minden él vele.
Nem is tudom: az életnek zsongását
Hallottam-é, vagy szűmben dal terem,
Arany felhőnek árnya szállt-e végig,
Vagy életöröm-ittas érzelem?

Ha dombtetőről nézek ifju hajnalt,
S virágkelyhekből száll az illatár,
Mint áldozat, ragyog a játszi harmat,
S üdvözletet danol a kis madár:
Nem is tudom már, lelkem hol végződik,
Avagy hol van a hajnal kezdete,
Csak azt tudom, hogy olly édes szeretni
Szivünknek, hol minden szeret vele.
Nem is tudom, a kis madárnak dalját
Hallottam-é, vagy szűmben dal terem,
Virág illatja-é ez édes mámor,
Avagy te vagy, ifjúi szerelem?

Ha elhangzott a munkás nap zajgása,
S halkan felkél a halvány holdsugár,
Mig a halál- s titoknak őrtündére
Csillagleplével mint kisértet jár:
Nem is tudom már, lelkem hol végződik,
Hol kezdődik a csendes éjszaka,
Csak azt tudom, hogy kétség s nyúgalom közt
Kell mindkettőnek hullámoznia.

Nem is tudom, a csillag ragyogását
Csodálom-é, vagy szűmben dal terem,
Kisértetes denevér surran-é ott
Az éjen által, vagy bús szellemem?

Ha jő az ősz, virágink elbucsúznak,
Fagyos szél sír madárdalok helyett,
Pereg a zúz, repülnek a vadlúdak,
Bucsúzva ködlepett rónák felett:
Nem is tudom már, lelkem hol végződik,
Hol kezdődik a halvány ősz köde,
Csak azt tudom, hogy ollyan édes halni
Keblünknek, hol minden meghal vele.
Nem is tudom, hervadt virág száll-e ott,
Avagy lelkemben őszi dal terem,
Darvak repülnek-é a szürke égen,
Vagy messze sejtésű képzeletem?

Ha megriad a vészek trombitája,
És összefutnak barna fellegek,
Mint harcosok, a villámok cikáznak,
Ordít a szikla, az erdő recseg:
Nem is tudom már, lelkem hol végződik,
Hol kezdődik a vészek fellege,
Csak azt tudom, hogy dúlni és enyészni
Szeretne e haragvó szív vele.
Nem is tudom, a felhő villámlott-e,
Avagy lelkemben honfi dal terem,
De azt tudom, hogy itt cserek dűlnek csak,
És ez, és ez, hajh, nem elég nekem!

[164] HIT ÉS TUDÁS

Mint szép álom emléke, ha ébredsz,
Édesen reng képzeteden által,
Úgy a lélek édenről álmát
Is elhozza e földre magával.

Nékem is volt édenről álmam,
Élt, mosolygott az egész természet,
Rózsa és Nap, csermely, lombos árnyék,
Rejtélyesen suttogott szerelmet.

Minden lombból angyalok intettek,
A pataknak megvolt őrtündére,
Hírnök szállt le, úgy hivém, az égből,
Hogyha csillag hullt a temetőre.

Lent a sírban nem lakott enyészet,
Új életnek volt csak virradása,
És fölötte csillag szőnyegével,
Tárva állott új kristály lakása.

Boldog voltam, élettől környezve,
Isten néze rám milljó szemével,
És ha dördült, az ég szent haragja,
Ha derült, mosolygása fogott el.

Mért ültette Isten Édenébe
A tudásnak széles águ fáját?
A fa terjedt, s lassanként elölte
Árnya a kertnek minden virágát.

Elporlott a természet zománca,
Rothadt bűz váltá fel a szerelmet,
Csak halált lelék a rózsaajkon,
S a virágszál csak halált lehellett.

Elhamvadt a csillag ragyogása,
És megannyi kín honává süllyedt,
Mely felett halál leng, és halál szül,
Új halálnak martalékul, éltet.

A kék ég igéret-országának
Léggé olvadt kristály ívezetje,
És dorgáló üstökös kering ott,
Hol szűm a menyországot kereste.

Árván bolygok a vad rengetegben,
Nincs, ki útam őrszemmel kiséri,
És ha összeroskadok, nincs angyal,
Ki reám szent álmait vezérli.

Megszakadt a mindenség gyűrűje,
Melyben Isten, ember együtt éltek,
S a nagy űrt tán át sem tudja szállni
Isten gondja és emberremények.

Fényét vesztett csillag néz az égről,
Letarolva a mező zománca – – –
Egy dacolt csak a közös romlásnak:
A mély sírnak örök éjszakája.

[165] BÚM ÉS ÖRÖMEM

Ha bú rágódik
E kebelen,
Hallgatva némán
Elviselem.
Mért mondanám meg,
Mit szenvedek,
Vigasztalnának
Az emberek,
És vigasztalni
Aki akar,
Ó, az nem érzi,
A bú mint mar.
Az csak gúnyolja
Szűnk érzetét,
S mivel könyűnkkel
Egyet nem ért,
Azt, ami nékünk
Oly nagy, oly szent,

Kicsinyli csak, mint
Szentségtelent.
De hogyha szűmbe
Száll az öröm,
Elrejteni bár-
Mint küszködöm,
Mint a szegénynél
Talált arany,
Napfényre jő fel,
Akaratlan.
Marokkal szórja
Azt szerteszét,
Kifogyhatlannak
Hivén kincsét:
Kivánnám én is
Jókedvemben,
Még a pokol is,
Hogy részt vegyen!
Felőle zengjen
A kis madár,
S az üstökös, mely
Oly messze jár.
Vérengező vad
A bú, a gond,
Odúban fészkel,
Titokban ront
Hangos pacsirta
A boldogság,
Mely fellegről más
Fellegre hág;
S ha elrejtem bár
Kalitkába,
Kihat, elárul
Zengő dala.

[166] ŐRÜLJEK MEG

Ó, sors! nálad kegyetlenebb mi van?
Ha széttépsz minden pántot zordonan,
Mely éltünkhöz kötött, egyet meghagysz,
És ez egy által újra kínozasz. –
Ez egy mi volna más, mint a remény,
Mely még a sírnak is vak éjjelén
Keblünkbe éltet olt, hogy a halált
Is élő holtakként szenvedjük át. –
El hát veled, ne üldözz már tovább,
Legyen körülem minden pusztaság,
Szakadj te is meg legvégső kötél,
Hadd őrüljek meg, kínom véget ér,
S kacagva mondom majd: Üdvöz legyen
A régi romján szebb új életem! – – –
Nem feldúlt templom, mint ti hiszitek
Az őrült, mellyet minden istenek
Elhagytak, sőt villám ütvén belé,
Ez Enclysionná szentelé.
S mint sírtetőkre éjjel csillag száll,
Keblébe is hatalmas isten jár,
S mig a testet sorvasztva rontja el,
Lelkét magával elragadja, fel
A csillagok honáig, s túl azon,
A testnek nyűgétől már szabadon. –
Mert nyűg a test, hol istenszikra van,
És gyáva, kicsinyes korlátiban,
Minőket a világ elébe von,
Nem érti meg, mi túl repűl azon. –
Kacagja hát csak a por gyermeke,
Ha szállni kezd korlátlan szelleme,
S a végtelenbe nyargal, hol legott
Vad üstökössel bizton társalog,
Majd még magasb körökbe tévedez,
Hatalmasb szellemeknek társa lesz,

S hol két világunk egymással rokon,
Ott jár ámulva a határokon.
Megérti, az égről pokolba le,
Hogy minden egy nagy lánc egy-egy szeme,
Melyet mint dal, mint összhang foly körül
Az Isten lelke véghetetlenül. –
E dal egy hangja volna a világ,
Ha volna úgy, minőnek alkoták;
De az ember teremteni akart,
Kitépte földét, s elrontá a dalt. –
Azóta éltünk mint vad ének zeng,
Széthangzik minden, rémesen kereng,
S kinek szent ihletéstől ittasan
Az összhangzásról még sejtése van,
Keblében fáj a szellemszó s kisír,
Félszeg földünkre szokni hogy nem bír.
S e szózat az, melly az őrültben forr,
Mit szerelem súg, a költő danol,
Mely lelkesített, jóslott, vezete
Mindenben, mit Földünk nagyot szüle.
Azért megvetve ő is ellenét,
Meglátogatja régi menhelyét,
S mint isteneknek társa, alkot ott
Magának összhangzóbb, szebb csillagot.
Magas lakából a föld s embere,
Szemében porszemmé törpülnek le,
És rajta dőre éji képzetek
Lesznek minden keservek, örömek. –
Hadd őrüljek hát meg, s üdvöz legyen
A régi romján szebb új életem! –

[167] KÓRÁGYON

Vad láng ég arcámon, ereimben
Pusztító tűz lüktet vér helyett,
Érzem, érzem minden dobbanással,
Életem mi gyorsan elsiet.

Láthatatlan lelkek szítogatják
Azt talán, mint ember a tüzet,
S hagynak egy szűt lassan hamvadozni,
Míg egy vulkánt gyújtnak más felett.

Az nyugodtan, csendességben élhet,
Ah, de költő-kéjt csak ez talál,
Üdvözölve légy hát, pusztító tűz,
Üdvözölve nyugtató halál!

Ó, ne küzdj tovább is ellenébe',
Makacsan még, ifiú kebel,
Ó, ne nyújtsd a létet, melyben úgyis
A létért már csak harcolni kell.

Teljes éltemben mindég kerültem
Minden rossz érzést, rossz bényomást,
Ámde, hogyha már kerülhetlen lett,
Elszántan fogadtam a csapást,

És ki van, ki szívesen felkelne,
Hogyha fáradtan elszenderűl,
Ó, ki van, ki szívesen születnék,
Ha nyugodni sír ölébe dűl?

S épp nékem e hangyaboly világon
Vágyaim mi végett függjenek?
Mellyen, érzem, Isten egyedül nagy,
S oly kicsik, törpék az emberek.

Hogyha felmarad lelkemnek énje,
A nagyot tisztábban élvezem;
Hogyha hamvamat széthordja a szél,
Búm is elhagy, mindegy hát nekem.

Jöjjön bármi, vétkek súlya nem nyom,
Sok volt e szív gyöngesége bár,
A nagy percben mind nem sokba számol,
És letörli végképp a halál. –

[168] SÍROM

Egyszerű fenyődeszkából
Adjatok nekem koporsót,
Melyen tegnap még vihar sírt,
Melyen tegnap még madár szólt!

Zöld mezét mely nem löké el,
Közepette szörnyü télnek,
Mint a költő, emberek közt,
Ifjuságát a kebelnek.

Sírom kint álljon szabadban,
Honnan messzi, messzi látni;
Nap sugára, éj viharja
Járjon azt meglátogatni!

Emberkönny csak fájna nékem,
Bár valódi, bár ál lenne,
S lelkem sírban sem kesergne,
Ámde életet szeretne.

S életem lesz a természet
Minden szívedobbanása,
A madárdal – a ködös Nap,
Rózsaár – levél hullása.

Kis virág hajol siromra,
Ő emlékszik, azt hiszem, rám;
Hogyha hallom a pacsirtát,
Azt hiszem, dalom zengik tán.

S fergeteg ha jő robogva,
Gondolom, hogy népem ébred,
Számadást tart – és haragján
Múltja vesz – jövője éled.

S álmodom tán így sokáig,
Ámde dőre nem lesz álmom,
Egykor testesül bizonnyal,
Jól tudom, s nyugodtan várom.

[169] ŐSZI ÉRZÉS

Házam ajtajában
Űlök őszi estve,
Fecskék gyülekeznek, útra készülőben,
A kis házfedelre.

Puszta a völgy, észak
Zord követje jár itt,
S elvivé magával a mosolygó nyárnak
Eltévedt virágit.

Látta szeretőjük,
A dalos madárka,
Kebleikre vágyott, s elnémulva bútól,
Készül messze útra.

Könnyü néki válni
A fagyos mezőtől,
Hol csak pusztulás szól, s gyászos síri hangok
A vesztett örömről.

Könnyü elröpülni,
Sejtéstől vezetve,
Hogy mély tengeren túl megleli virágit,
Még szebben fölélve.

Ah, de mély a tenger,
Szárnya bírja-e majd?
Messze kéklik a part, s part-e vagy ködoszlop,
Mit találni óhajt?

Kis dalos madárka,
Társ tevéled lelkem:
Zengtem mint te, én is szép dalt a tavasznak,
Mit szivemben leltem.

S jött a fagylaló szél,
A világnak lelke.
Hervadtak virágim, s a tapasztalásnak
Zúzza jött helyette.

És én éltem, amíg
Halni megtanultam.
Vesztve vesztettem, míg puszta életemtől
Megválok nyugodtan.

Mert valódi áldás
Sorsunk és nem átok,
Hogy minden napunk egy örömet tesz sírba,
Míg vágyunk utánok. –

Most úgy függök én is
Már csak a világon,
Mint a száradó lomb, s messze, szebb hazába
Engem is sejtés von.

Ó, de mély a sír is,
S ami int, ha part-e
A vesztett virággal? – S a sejtés, ki tudja,
Honnan, merre, merre? – –

[170] HARANGSZÓ

Megkondúl a völgy harangja
Alkonyatkor, csendesen,
Édes-kínos áhitattal
Hallgatom meg a hegyen.

Egykor e harang szavából
Csak gyönyört értettem én,
Mert tudám, hogy várakozva,
Hő kebel dobog felém.

S míg a kedves jelre lánykám
Felpirul, s előmbe néz,
Nékem a kétes homályból
Csókot int a drága kéz.

Később, hogy kedves halottat
Rejte tőlem is a sír,
Esdettem, hogy más kimondja,
Amihez szűm szót nem bír. –

És kimondta a harangszó,
Mint egy résztvevő barát,
Aki egykor örömünket
Osztá, mint most szűnk, baját.

Majd meg egykor mint a munkás,
Fáradalmas hét után,
Esdve várom a harangszót
Életemnek alkonyán.

S hogyha küzdelmim korának
Hétköznapja telve lesz,
Ismét e szelíd harangszó
Nyugtot nékem is szerez.

[171] KŐ KEBLET ADJ!

Kő keblet adj, kő keblet Istenem!
Egyéb áldásod nem kell már nekem.
Ha vészt, vihart egykedvűn nézhetek,
Sohase szórjon fényt rám napsugár,
Virányt ne hozzon homlokomra nyár,
Kövült kebellel én boldog leszek.

Hisz oly nagy a rossz, s oly kicsíny a jó,
Mint vészüzött tengerben a hajó,
Melyet révénél sokszor sír fog el.
Minden kicsiny virágnak férge van,
Elbájol és aztán hervad korán,
Hogy kínosan sirassa a kebel.

A szerelem: villámos felleg az,
Mely felragyog, de méhe néma gyász.
Nem csábít többé az sem engemet,
S te sem borostyán, szép örök füzér,
Mely szíveinknek vérét szíva él,
S legszebben díszlel szent romok felett.

Kő keblet hát, kő keblet Istenem!
S ha a vihart egykedvűn nézhetem,
A kéj s öröm kis ár lesz mindezért.
Arany békó az, melly életre hív,
Hogy kínpad szenvedése közt a szív
Mindvégig tűrve ontson drága vért.

[172] JAJ, CSAK PANASZT NE!

Jaj, csak panaszt ne, s gyáva könyeket,
Az ember sajnál, avagy kinevet!
Mindegy, mindkettő dölyfnek gyermeke,
És megvető felsőbbség érzete.
Kínjára is még büszke kebelem,
Azért ne szánjon senki, senki sem!
Ha elbirom, mit a sors rám vezet,
Nem kell, hogy más sajnáljon engemet,
Ha nem birom, ha vesztek a csatán,
Ne tudja azt is senki, hogy bukám.

[173] Ó- ÉS ÚJKOR

Mért nem imádunk most, mint hajdanán,
Hellasz napos, olajfás partjain!? – –
Midőn füzéres fejjel áldoztak
Mosolygó istenek oltárain?
Hittek, mert köztük laktak, élveztek
Isteneik, s parancsuk is ez volt.
Evégett alkottak berket, Napot,
Evégett zúgott hab, szolgált a Hold. –
Ledönték lángoló oltárukat,
És jött helyébe vérző feszület,
Egy Isten szenvedt rajta, s vérzeni
Kell annak is, aki Istent szeret.
Mit oly bőven hintett szét a nagy ég,
Élvezni bűn lett ajándékait,
Az Istent tőlünk égbe számüzék,
És idegen lett szellemünk is itt.

Mért nem szeretünk most, mint hajdanán,
Hellasz napos olajfás partjain!
A lány lány volt, nem lestek benne mást,
Az ifju élvezett hó halmain.
A természet gyújtá meg lángjukat,
S tartott, míg lángjok élvezet vala,
Hálával tették le a poharat,
Ha forró szomjuk elmúlt általa.
Ma a lányt ideállá emelék,
Céllá tevék, azért silányult el,
Azért találja gyakran ördögnek
Az ideált váró megcsalt kebel.
Vár a leány, kibe szeressen majd,
Ki jő, kihez halálig kötve lesz,
Jő az ifjú, s egy édes pillanat
Mindkettőjökre ércbilincset tesz.

Mért nem foly a világ, mint hajdanán,
Hellasz napos, olajfás partjain?!
Kint folyt le az élet és küzdelem,
A közpiacnak néphullámain.
Az ifju öntudattal lépe fel,
Nyílt volt előtte száz közhasznu tér,
Tudá, hogy a polgárerény útján
Mindenki amennyit nyom, annyit ér.
Ma rejtekben kél minden esemény,
A köztér puszta, csak bitó van rajt,
Hiúz szem néz a házi tűz megé,
S mosolygás leplez tőle minden bajt.
Ma az ifjú, ha érzi önbecsét,
Kétségbeesve megdermed, mint kő,
Mert számadásba most az embernek
Nem súlya többé, már csak száma jő.

Mért nem halunk most úgy, mint hajdanán,
Hellasz napos, olajfás partjain?!
Szender volt az örömrózsák felett,
Vagy a dicsőség szent babérain.
Máglyáról láng közt szállt fel szellemünk,
De a honos föld körében maradt,
Itten danolt és itt melegedett,
Mint fönix, öltvén új alakokat.
Most mély gödörbe süllyesztnek alá,
Hol Nap nem ér, hol rothadás lakik,
Halálunk büntetés egy vétekért,
Mely ezredektől ránk nehezkedik.
Lelkünk a földről messze vándorol,
Új, ismeretlen hon határihoz,
Hol egy megfoghatatlan istenség
Reánk, ki tudja, millyen végzést hoz.

V. ELMÉLKEDÉSEK

[174] SZÁMOLTAM MAGAMMAL

Bimbók voltak érzeményeim,
Fejledezni kezdtek kelyhei.
S vágyva lég és napsugár után,
Epedének a világba ki.

Ah, de ollyan égető a Nap,
S a világnak szele oly hideg,
Megrettenve, hogy virágaim
Hő szivembe menekültenek.

Ez volt már csak korlátolt honuk,
Vad fiúkként, anyakéz alatt,
Tombolának ott féketlenül,
S tűrte a szív bántalmaikat.

Sőt, elkényeztetett gyermekit
Még szorgosabb gonddal őrizé,
Hej, mert mindeniknek vesztével,
Ő lett volna csak szegényebbé!

Mostan számoltam már sorsommal,
Nincs öröm, mely meglephetne még,
S mely nyugalmam megzavarhassa,
Nincs számomra ollyan veszteség.

S hogyha nem nyil is már több füzér
Halántékimon, hát mit tesz az,
Hisz virága a fagynak is van,
Hervadhatlanabb, mint a tavasz. –

Zöldülő lomb az emberkebel,
Mellyet elkap a lét folyama,
E folyó kövesít, s a lombból
Nem marad meg más, mint alaka. –

Mindegy, szunnyad-é vagy meghalt már
A szívnek indúlatserege,
Bölcsőn és koporsón egyiránt
Leng a béke védő szelleme. –

S mégis, mégis, mért tolul könyű
Szemeimbe, visszagondolva
Az időre, melyben szívemnek
Vére annyi harc között folya? –

Látom, látom, szenvedélyeink
Könyve a sziv, égessük el bár,
Elhamvadott lapjain is még
Minden szó olvashatóan áll. –

Ó, a bú: seb életfáinkon,
Mellyet a sors haraga hasít,
Béhegedhet a seb, de mi sem
Törli el mély forradásait.

Míg örömünk csak zengő madár,
Melly életfáinkon megpihen,
Elröpül, s elzengett daljával
Többé emlék, nyom sincsen jelen. –

Ah, de el veled, hiú panasz!
A lemondás tudományában
Minden óra egy-egy tanitás,
S szűm már benne jól előre van.

Így van az jól, így kell lennie,
Aki az életnek színpadán
Nem szereplő már, s müélvet les
Tarka tömkelegéből csupán,

Azt ne hányja szilaj indulat,
Jól isméri bár mindeniket,
S amint egy- vagy másnak hangja szól,
Megisméri a természetet.

Így van az jól, így kell lennie,
A vezér, ki harcokat intéz,
Nincs vér- s füstvakított tömegben,
De nyugodtan, tiszta dombról néz.

S a költő, ki alkotni akar,
Mint Isten világot, küzdje le
Mind a szenvedélyt előbb, mellyel
Új világát népesíti be.

Akkor aztán ő parancsoland
A szellemnek, mellyet felidéz,
S míg kezében tartja gyeplüit,
El nem ragadhatja őt mint vész.

Emlékének tárházaiból
Választ renddel minden érzetet,
Mint ruhát, melyet egykor viselt,
S egyben vígadt, másban szenvedett.

S hogyha kész világa, a tömeg
Bámulattal mond: mi szép, mi hű!
Nem tudja, hogy kedves halottjait
Koszorúzta a megbékélt szű.

[175] VISSZAPILLANTÁS

Hogyha képzeletnek szárnyain
Visszaszállok gyermekéveimbe,
Úgy hiszem, hogy más, hogy jobb világ,
S fényesebb a Nap, mely ég felette,

Ottan látom cimboráimat,
Lelkök mind megannyi tiszta forrás,
Égnek tükre most, de egykoron
Látom mindenik mi szép medert ás.

És tekintek újolag körül,
Hol lelek meg egy-egy régi képet,
Merre folyt a jól ismert patak,
Ért-e szirtet, ért-e dús mezőket,

Megtalálom egyikét megint,
Szűk mederbe zárva hajtni malmot,
Míg a másik poshad, mert belé
A pajzán sors köveket hajított.

Ott a veszteg tó lett sírja, egy
Szép folyásra indult kis pataknak,
Mint erőnknek a köznapiság,
S most vizéből marhanyájt itatnak.

Rég kiszáradt medret látok ott,
Míg amaz, tisztítva a csatornát,
Föld alatt foly. – S társa ékesen
Mint szökőkút járja a bolondját.

A hatalmasok játékaul,
Egykor oly rokon volt e kebellel,
Most ha hallja gáttörő szavam,
Még köszönni is alig merészel.

Rútul bánik az élet velünk,
Porba dönti, ami felmagaslik
Színén. – Ah, de vigaszul terem
Mégis, amint egy arcban sugárzik.

Üdvöz légy, hölgy, gyermekévi társ!
Lelked ép forrás volt még csak akkor,
Áldást termő friss patakcsa most,
Melynek árja dús virágmezőn foly.

Ó, a nő jobb, mint mi férfiak!
Kis világa a szív birodalma,
Melynek, mint istenség, Édenét
S kárhozatját is csak ő alkotja.

Messze zajlik tőle a világ,
Melyben vérzik s küzd a férfi keble,
Uralomvágy, hírszomj és erő
Ismeretlen zúgván el felette. –

[176] ELVEINK

Hűs őszi est, a szél sivítva jára,
S kocogni jött szobámnak ablakára;
Szobámban halvány lángu lámpa ége,
Én gondolkodva néztem bús szemébe,
És éjsötét volt lelkem gondolatja,
Előttem állt az ínség rémalakja.
Hányan éheznek, fáznak most az éjben,
Mig én világom kényelemmel élem.
Igy elmélkedtem, s kissé fázni kezdtem.
Egy jó palack bort hát elémbe vettem,
És ivogattam, mindent elfeledve.
Ah, lám, az ember illyen gyenge, gyenge! –

Kifogyván végre a bor a pohárból,
Gondolkodám a bor áldott honáról.
Hazámnak halvány képe állt előttem,
Én véle sírtam, a jövőn törődtem:
Ó, aki érze honfibút, a férfi,
Azt már nagyobb bú e földön nem éri,
Mert minden kín csak édes szenvedés lesz,
Mely e keservtől egy percünket elvesz.
Igy elmélkedtem, s egy kicsinyke pára,
Fájó szurással a szemembe szálla.
Én feljajdultam, mindent elfeledve.
Ah, lám, az ember illyen gyenge, gyenge! –

A halvány lámpa lassúdan kihamvadt,
S engem még ébren tarta lelki bánat;
Gondoltam szívem bús történetére,
A zord halálra s a lány szép szemére:
Ó, akit a sors ily vadul lesújta,
Hogyan lehetne annak földi nyugta.
Szivembe nem fog az többé belépni,
Vagy a hitványat én fognám kitépni.
Igy elmélkedtem mindég halványabban,
Mig elcsitult a gondolat agyamban,
És elaludtam, mindent elfeledve.
Ah, lám, az ember illyen gyenge, gyenge! –

[177] A BETELT KÍVÁNSÁGOK

„Mért küzd keblem – gondolám magamban –,
Ó, mi az, mi megnyugtatna már?”
S ím, szavamra egy hatalmas tündér,
Rózsafellegen hozzám leszáll.

„Kívánj – mond –, s mit kívánsz, teljesűlend!”
És kivántam trónt, országokat,
Fél világ uralt, míg más felében
Rettegék nevem s hatalmamat.

Így éltem sokáig, s jött a tündér,
Újra kérdvén: „Boldog vagy-e már?”
„Nem, nem, tündér, amit én kerestem,
Megnyugvást, szűm mostan sem talál.

Mit használ a trón nekem s dicsőség,
Mily kéjt lel gyöngyében a csiga?
Benső boldogságomnak még jobban
Érzem, a trónon mi sok hija.

Vagy bájosb-é rajta álmom? Ó, nem!
Több gyönyört birok-é el, mint más?
Fellebbenti-é előttem a sír
És menyország titkát bűvarázs?

Vidd el trónodat, tündér, s helyébe
Adj nekem mérhetlen tudományt,
Nem mely a virág szirmát olvassa,
S minden légynek osztálynevet ád!

Tudományt adj, mely lelkét felfogja
A világnak, melyben ront, teremt,
A műhelyt mutasd meg, melyben készül,
Ami lent küzd, ami fénylik fent!”

S ím, szemem előtt egy nagy koporsó
Tárul fel, benn rothadás nyüzsög,
„Születés” áll írva rajt, s felette
E szó: „Szükségesség” mennydörög.

„Ó, e szót, e látványt hadd felednem,
Vagy többé Földön nincs örömem!”
A nemtő érint büvös ujjával,
És a látvány elvesz elülem.

„Látom, tündér, tudomány, dicsőség
Boldogsághoz földön nem vezet,
Egy van, egy van, nékünk üdvösséget
Itt lent nyújtó, s ez az élvezet.

Adj nekem lányt, szépet, mint tavasz reg,
Hőt, mint nyár, csendest, mint őszi est!”
S ím, a nemtő röpke fellegekben
Száz meg száz bájos alakot fest.

„Válassz!” – úgymond. „Ó, hogyan válasszak,
A legszebbet szebb követi még,
Hogyha mind nem bírhatom, egy sem kell,
Mindenik mérhetlen veszteség!”

„Ember! – mond a nemtő –, e képeknek
Számolhatlan, végtelen sora,
Hogy bírhatnád mind, gyarló kebellel,
Mit a képzelet csak alkota?”

„Adj hát egyet, s a többit tüntesd el!”
S ím, karomba lánykát ölelek.
„Megvan hát nyugalmam, érzem, érzem,
Hála néked, nemtő – szeretek!”

„Kéjben – mond ő – nem lesz megnyugvásod,
A kéjhúrnak felzengő szava.
Kell, hogy szűnjék, a kéj győzelem, mit
Sok balsors felett szűnk nyer vala.

Inger a kéj, epedés a célhoz.
Önbecsérzet és kiváncsiság,
Hogyha mézben fuldokolsz, nem édes,
S ímelgő, ha nem őrzi fullánk.

A lányszív megtelhetik érzéssel,
Lányt az ég szeretni alkota,
Abban él, virúl, abban hervad le
Mint virággal, lelke, illata.

Férfiszívben más érzések élnek,
Tetterő, küzdések vihara,
Ott a szerelem csak úgy mosolyg fel,
Mint vadonban a kis ibolya.

Megfáradt kedélyed leszakasztja,
S illatánál megfrissül megint,
A virág lehervad, sorsa bételt,
És számodra messzebb pálya int.

Ott is lesz virágszál, melly enyhít, de
Még olyat nem alkotott az ég,
Melly örök friss, s illatával enyhít,
Valahányszor lelked szomja ég.”

S a nemtőnek teljesült jóslása,
Vágyam elhalt, halványult a lány.
Ellökém, s hozzám volt bilincselve,
Sírtam, épphogy őtet választám.

Vágytam a földet, és vágytam könnyét,
Küzdésit, s im, a nemtő megszánt,
Ébredék otthon, kicsiny szobámban,
Boldogan, hogy álmom már nem bánt.

Érzém gyöngyből, hogyha nincs is tenger,
Gyöngyök minden tengerben vannak,
Úgy fogadjuk, amint adta a sors,
És lehetünk itt is boldogak!

[178] NEM FÉLTELEK, HAZÁM

Bár ellened tör frígye zsarnokoknak,
Bár ellened tör írigy szolgahad,
Földönfutó népek megostromolnak,
Mint tengerár, megállsz, ha szikla vagy.
Nem féltelek, hazám!

Eldűltél volna, mint cser a viharban,
Ha a végzet nem nézett volna ki,
Hogy élj, nem törtek meg véres csatákban
A balszerencse századévei.
Nem féltelek, hazám!

Ameddig áll Branyiszkód kőrakása,
Mint órjás harcaid emlékjele,
Regét mond róla a Kárpát vadásza,
S viharként leng rajt hősök szelleme,
Nem féltelek, hazám!

Ameddig látom Alföld rónaságát,
Felette múltak délibábja kel,
Szent vér hizlalja lengő dús kalászát,
És tápot a test, lélek benne lel,
Nem féltelek, hazám!

Az ősi bűn küldött ránk sujtoló kort;
A lánc helyét csak szent vér mossa le;
Hogy a jobb gyermek győzzön, Mózes elhalt
A pusztában, s egy nemzedék vele,
Nem féltelek, hazám! –

[179] NYÚJTSUNK KEZET!

Sok századig valánk szomszédosok,
Lakunk fényes vár s szűk gunyhó vala,
Vad átok ült rajtunk, és boldogok
Sem itt, sem ottan, nem voltunk soha.
Egymásnak nem hivénk, fel nem fogánk,
Hogy várban és gunyhóban egy a hon,
Áldása, átka együtt hull reánk,
Együtt sújt és emel mint közvagyon. –
Leégett a vár, a gunyhó vele,
S az egybeomló hamvrakás felett,
Közös búban ki együtt könnyeze,
Megérti egymást, s nyújt testvérkezet.

Gyanakodás volt minden életünk,
S a közelítést meg sem kísérlők,
Úgy hittük, nincsen egy köz-érzetünk,
Közös szónk, egymást hogy megértenők.
S fiát vesztette, ím, a vár ura,
Fiat vesztett a gunyhó embere;

Bámulva látjuk, hogy közös szava
Van szívünknek, mert van köz-érzete.
Elszállt felettünk a halál szele,
Egy bánat ért, s a kettős sír felett
Megértjük egymást, bűnk megszentele,
S bár késő tán, nyújtunk testvérkezet!

Ó, vár ura, ó, gunyhó embere!
Keserveinkben hol lelünk vigaszt?
Mindkettőnknek csak a kegy istene,
Bár érdemetlenül, nyújthatja azt.
Ím, egy hit, egy remény terjeszti szét
Hát mindkettőnk felett védszárnyait,
Együtt könyörgjük Istennek kegyét,
És szíveinkben, ha erős a hit:
Talán megszán még, és szent szelleme
Leszáll közénk, s a közoltár felett,
Ha szűnk őszinte volt, azt dörgi le:
„Örülj! nem késő nyújtasz még kezet!”

[180] ÉJFÉLI GONDOLATOK

Éj van, síri csend lép a zajnak helyébe,
Halvány rezegéssel ég a mécs szobámban.
Nyitva áll előttem a történeteknek
Könyve, vértől ázva mindenik sorában.

Itten, rabigára termett nép körében,
Megváltóját látom keresztre feszítve,
Ott a kérkedő bűn ül fényes ruhában,
S vesszejét csókdosni dűl a nép elébe.

Ez tehát a büszke ember története!
Lelkem elszorul, hogy mért is küzd hiába?
Mért imád erényt, mit csak kacag az ég is,
Míg a bűnt hű társa, a pokol feltartja.

S ím, előmbe tűnik Brutus nagy alakja,
Mint csillag, ragyogva saját önmagában,
Értem nagyságát, ah értem, hogy nagyobb még,
Mert magasztos fénye nem a sikertől van.

S hogyha századokig tart az éj, nem hosszú,
Hogyha illyen csillag kel fel benne végre,
Mert hogy felragyogjon minden pompájában,
Szüksége vagyon a csillagnak az éjre.

Értem, hogyha százszor trónra lép a rabló,
Míg egy Brutus jő, és megbukik harcában,
Az ezt elbeszélő világtörténetben
Nem bűn, de erénynek dicsőítése van.

Ah, de kínos érzés bánt egyszersmind engem,
Látva életemnek, hogy felét leéltem,
S amit méltó lenne örökös betűkkel
Feljegyezni, eddig még semmit nem tettem.

És ki tudja: jő-e még kor, hogy tehessek?
Ó, hány Leonidas, hány Grachus megy sírba,
Senkitől nem sejtve, mert ennek a forum,
Annak Thermopylae nem jöve utába!

A hatalmasoknak itt is nagy előnyük,
Hova ők belépnek, míg mi odaküzdünk,
Megtört keblünk. Nékik esemény már létök,
Millyet mi csak szívünk vérével teremtünk.

Hej, pedig ki tudja, marad-é belőlünk
Más egyéb a névnél, hogyha sírba szállunk?
Nem hullunk-e vissza, mint a zuhanó csepp
A tengerbe, vesztve percnyi ragyogásunk?

Elszorult kebellel lépek ablakomhoz,
Megnyitom, kidűlök az éj tengerébe,
Lent a temető van néma hallgatásban,
Fent milljó világok csillagfényü képe.

Köztetek hát e Föld is csak egy fényes pont,
S oly kicsinynek érzem az embert s világát,
Mintha porszem lenne roppant sivatagban,
Melynek dőre híre nem nagy éleményt ád.

Hej, ki tudja, hányszor vérzett el egy Sertor
A csillagban, melly ott ég, mint lámpa fénye,
A csillag halványan, egykedvűen ég csak,
Nem jő hír, dicsőség porlakunkra tőle.

S míg Földünkön népek küzdnek vérben állva,
Földünk, mint kis szikra áll a mindenségben,
A lehulló hősök híre itten él csak,
A kis szikra egyik kisded szögletében.

S itt is ezerekből csak nehány marad fel,
A tömeg elvérzik, és nyugszik rakáson;
Örök koszorúért adhatni cserébe
Percnyi létet, de a tömeget csodálom:

Elveszett, mint szám, hogy másnak fényt szerezzen,
Avagy boldogítá-é tán az utódot?
Nem váltotta azt meg a vér rabbilincsből,
Nem javúl, a korcs szül mindég újabb átkot.

Itt nyugosznak sorban hősök s rab utódik,
Ablakom előtt a csendes temetőben,
Hírök, jármok eltűnt, el a kor közöttük,
Összefolytak a sors örök gyűrűjében.

Vérzettek mindvégig, mint a gladiátor,
Éltökért; s ez élet harcuknál nem volt más,
Ó, hát érdemes-e élni, ha minden perc
Csak a feledésnek szánt sírgödrünkön ás?

Érdemes-e vívni eszmékért, melyeket
A megváltozott kor csak mosolygni fogna,
Míg fehérlő csontja a két ellenségnek,
Névtelen halomban korhad összehordva. –

És mért lesz a gyermek, ki Cato lehetne,
S meghal torokgyíkban, csecsemő korában?
Vagy megannyi lángész, aki sírban nyugszik
Eltörpülve, éhen, alkalom hiányban? – –

Mind betölti-e hát Földön hivatását,
Csak egyetlenegy, a kérkedő ember, nem,
Vagy örök határzat áll-e őrt felette,
S mindezeknek sorsa nem merő véletlen?

Úgy hát mért is vérzünk, minden talpalatnyi
Földért végzetünkkel új csatára szállva,
Hogyha ércbilincsen vonz a sírhoz, mellyen
Már előre meg van éltünk sorsa írva.

Úgy az ember hitvány eszköze a sorsnak,
S tenni semmit nem bír önnön erejével,
Győz, ha sors könyvében úgy vagyon megírva,
Avagy ismeretlen s nyom nélkűl enyész el.

Úgy egyenlőek hát Nero bűnsúlyával
Aristides minden ragyogó erényi,
Vihar az, ez súgár, melly öntudat nélkül
Csak az örökös sors nagy céljait végzi.

Avagy él a lélek, még túl is a síron,
És miként a dőre buborék, nem vész el,
Ott a csillagok közt, ott vagyon hazája,
S Földünkön csak mint a vándormadár lép fel.

Akkor, hogyha végre szent honát elérte,
Hátrahagyva itten a pornak salakját,
Csillagos dicsében csak mosolygni fogja
Itt, e Földön töltött néhány pillanatját.

Akkor döre minden küzdés a magasra,
Aki ottan él, hol csillagok születnek,
S néz a végtelenbe, nem nagyon örűlend
Hangyaboly világunk múlandó hirének,

Mellyet, mint virágnak illatát, szél hordja,
S bojtorján tenyészik a hősnek felette,
S míg egy-egy emlékkő dacol az időnek,
Már a kőnek hőse rég el van feledve.

[181] CSAK BÉKE, BÉKE

Új még a sír, szent halma még kopár,
Halottjának még vérzik kebele,
Ki a szabadság kétségbeesett,
Végső küzdésében elvéreze.
Hős szelleme még el sem nyúgodott,
Szárnycsattogása most is hallik ott,
S ti alkudoztok már a békeért,
Odadva minden elvet és szent vért. –

Nem féltek-é, nem féltek-é pulyák,
Hogy a halottak átkot mondanak,
S melyet kikoldulátok, béketek
Elváltozik halál nyugalmának?
Küzdés az élet, nyugvás a halál.
Ha nyári égen fergeteg is áll,
Mit féltek! Így virul fel a vidék,
S ha itt-ott fújt is, nem nagy veszteség.

Ti tömjénnel vívjátok az eget,
Mit döngetéssel vívott a titán.
Ti fényleni kivántok, s égni nem,
Mit a rothadt fa tud maga csupán.
Örüljetek csak békéteknek hát,
Mint féreg, ha oroszlányt vérben lát.
Tenyésszetek. – Én küzdve bukhatom,
De a sorssal sohasem alkuszom.

[182] A HALÁL KÖLTÉSZETE

I

Miben van ollyan nagyszerű költészet,
Rejtélyes mélység, mint benned, halál?
Ki ott lakol, hol a korlátos élet
A végtelennel kezet fogva áll. – –

Vadon zajong az élet működése,
Előzködik és küzd a sokaság,
Egymást törik hullámi, mások buktán
Emelkedik, ki a felszínre hág.

Csusz a nyomor, görbedve szidja sorsát,
Emelten jár a vétkes hatalom,
Dicsőségért lemond ez az örömről,
Amazt emészti kincs utáni szomj.

Tündéri ábránd az ifjú világa,
Mig a hivőé lemondás, ige,
Ez élvet kerget, amaz igazságot,
Mit fátyolával Isten elfede.

S tovább rohan mind, vélvén, a tömegtől
Az ő ösvénye messze elszakad,
S míg minden más a pusztaságba téved,
Csak ő lelé meg az igaz utat. –

S imé, eléjök lépsz, halál, szelíden
Magadhoz térited mindnyájokat,
S öledben megbékél, mi az imént még
Haraggal zúgott, százfelé szakadt.

Ó, vajh mi rosszul ismert tégedet, ki
Undok rémnek festett, szent anya vagy,
Kinek hangját a gyermek hogyha hallja,
Jő és minden játékot abbahagy.

Kebledre dűl, s te könnyeit letörlöd,
Leleplezed a titkok fátyolát,
S hiú törekvéseit elcsitítod,
Dalolván néki a halál dalát.

Édesnek, szépnek kell e dalnak lenni,
Melyet tanyáján a halál susog,
Hogy a létnek hullámi rá figyelnek,
És a vad szenvedély elandalog.

Csodáljam-é hát, hogy félénk madárként
Költészetem is messze menekül
Az utcának zajától, s megpihenni
A csendes sírnak szent ormára ül?

II

Halál, halál, száz alakú tündér, te,
Hogy szellőztessem arcod fátyolát?
Midőn lelkem már sejt, megfogni nem bír,
Mert elkábulva új alakba' lát.

Kinek imént még mint szelíd anyának,
Magához inte jótevő keze,
Villámot szór most, s nagyszerű alakja
Mond: én vagyok a sorsnak istene.

Fejét a csillagdús ég koszorúzza,
Inogva reszket a föld, melyre hág,
Dűl és rombol minden tekinteténél,
S minden rom ismét egy-egy új világ.

Emelt homlokkal jár a harcmezőkön,
És nemzeteknek ír ott végzetet,
Jár büszke trónok eldűlt romladékin,
Jár elfelejtett istenek felett.

Keresztülnyargal a széles világon,
Zúgó viharral tüzes paripán,
Oroszlánnyal játszik puszták fövényén,
Jégpalotát lakik a föld sarkán.

Vulkánt hamvaszt el, bérceket mos széjjel,
Tengert száraszt ki, megtölt völgyeket,
Felkerekíti a puszták homokját,
És száz hiú emberműt eltemet.

S csak ott, hol ő van, ott van Isten háza,
Csak benne látjuk istenünk képét,
Mint a Napot, mely elvakít fényével,
Árnyában látjuk, melyt a tóra vét.

És megnyugszunk, hogy mint hű szolga által,
Isten mindent halál által teszen,
Mert amint így dúl, tisztít és a sírból
Ifjultabb élet bölcseje leszen.

III

Mit is szülhetne nagyszerűt, költőit
Az élet, költőitlen korcs maga,
Kalmár lelkének bélyegét hordozza
Átok gyanánt minden, mit alkota.

Fénytermei csak büszke kőrakások,
Miket hiúság és nyomor emel,
Piarcai önérdekű küzdtérek,
Hol lelkünk csak botránkozásra lel.

Sáfárkodik közöttük kisszerű faj,
És elriaszt minden költészetet,
Mig a romlás nehezkedik fölébe,
S a hétköznapnak rögtön véget vet.

Elfut előle a mozgalmas élet,
S ha a korcs faj hiú zaja eláll,
Akkor szétnéz, s ünnepies világát
Megszenteli csókjával a halál.

Rejtélyes dicst von a rom homlokára,
Legendát sző a puszta kő fölé,
Felássa a gyöngyöt a düledékből,
Helyheztetvén a csillagok közé.

S mint mártír, aki vérkeresztelésben
Tisztúla meg, nyer csillagkoszorút,
Úgy embermű is a romlásnak csókja
Által megszentesül, és dicshez jut.

A cirkusz, mellyen nincs egyéb nesz, mintha
Egy-egy követ söpör le vad madár,
A fórum, mellyen már csak bojtovány leng,
S a szél felejtett szónokszéken jár,

Nagy dolgok színhelyévé alakúl át
Annak, ki érez, gondolkodni tud,
S úgy lép belé, mint rejtélyes szentélybe,
Mig a kis lélek magányától fut.

Amott a múltak felidézett lelke
Zúg el mint nagyszerű tragédia,
Itt a küzdelmek elhaló zajából
Kél nemesülten a história.

És Isten is gyönyörködni kezd bennök,
Hol a festék lehullt, teremt mohot,
Hol az oszlop ledűlt, dús kárpótlásul,
Karcsú virágos hársfa nő ki ott.

Zengő fészket rak a beomlott sírnak
Bozótos ormára a kis madár,
S ha elpusztult, az elfeledt oltárra
A kis tücsök még ciripelni jár.

S midőn szép nyári nap a szomszéd dombon
Botjára dűl a pásztor, s andalog,
És nyája mintha szinte gondolkodnék,
Bámul, bámul, mig a kolomp konog,

Vagy estve a pásztortüzek kigyúlnak,
Vijjong a bíbic, hol a nyáj legel,
A Hold felkél, és legfényesb sugára
Reng a romon mint tündéri lepel,

Akkor rejtélyes dalt susog a szellő,
Mely a romoknak kúpjain elment,
Ezcr csoda kél lengő árnyékukban,
Kitárja titkát a sír odalent.

S míg századoknak költői nemtője
A hallgatag oszlopsorok közt jár,
Az ámuló pásztornak kurjongása,
Szent borzalomnak miatta eláll.

IV

Romlás! ki a követ megdicsöíted,
Nincs-é irgalmad emberek iránt?
A várost szent rommá teszed, s azokkal,
Kik egykor bírták azt, kezed mint bánt?

Elszállt-e a nagyság is a tömjénnel,
S az eldűlt oltár eltemette-e,
Vagy mint a szél, elnyargal a romok közt,
Elzúg-e a dicsőség is vele? –

Nem, nem! halál a nagy lelkek barátja,
Ő osztja szét a csillagkoszorút,
Csak a sírnak vak éjjelén keresztül
Vezet fel a magasba biztos út. –

Ó, szolgalelkű, kishitű az élet,
Gyáván hajol meg bálványok előtt,
Csókdossa a szekérnek kerekét, mely
Díszmenetében eltapodja őt.

Ha a valódi nagynak káromlás jut,
Maszlagpohár vagy véres feszület,
Tapsol a pór, mert kárörömmel nézi
A törpe, hogyha a nagy elesett.

Reáhajol és gúnymosollyal arcán
Kicsínyes gyöngéit keresgeti,
És mintha önmagát mentné ki véle,
Örül, ha egy-két foltját felfedi.

Ó, fáj, fáj látni a nagynak bukását,
Hulláját nem kiséri senki sem,
Félvén, e tisztességgel tán azoknak,
Kik most erősek, kedvetlent teszen.

Nem tudják-é ezek, hogy egykor ők is
Le fognak tűnni, s a hitvány tömeg,
Mely sírni fél, s most őket hordja díszben,
Később elestök tapsolandja meg?

Kegyelet hát az elesett vágytársnak,
Mit sírján gyújtunk, a mécs nékünk ég,
Itt győztünk, az elég, biró közöttünk,
Ugyis más lesz majd a sír és az ég.

Ó, fáj, fáj látni a nagynak bukását,
Mint hogyha istenszobrot döntnek el,
Mit áhitat emelt, népek imádtak,
S most gúnyosan tapod hitlen kebel.

A porban fekvő istenség képének
Nem vallja híveül ki sem magát,
Sarat dob rá, s mond: ím, hogy lenne Isten,
Ki jelt még e köszöntésre sem ád.

Nem mond hálát azért ki sem a Napnak,
Mert egy világnak szűli a tavaszt,
Hatását csak kicsíny énjéhez méri,
S ha szenvedett alatta, szidja azt.

De tűrelem csak, míg jő az enyészet,
Az üldött nagyság e védszelleme,
S midőn az önző érdek- s félelemnek
Elhangzott, elhalt kisszerű nesze,

Ott vész a sírban a bitorlott nagyság,
Mig a valódi győztesen kikél,
S midőn egészen elveté az embert,
Félistenképpen újolag felél.

Menten minden salaktól, a legenda
Rejtélyes és magasztos lepliben,
S ha a bámúló késő ivadékok
Előtt alakja ekként megjelen:

Ez ő, ez ő, mondják majd, kit kortársi
Elismerének, ó jaj, a vakok,
De szíveinkben szent leend örökké,
Míg percenként gördülnek századok.

Mint Krisztus, akit szinte felfeszített
Az élet, e kislelkű uzsora,
Mig a halál keresztjének szent oltárt,
Magának Isten jobbján helyt ada.

V

Ifjú zajos városnak közepette
Állok magamban, csendes piacon,
Körűlem dudva nő, homok terűl el,
Felettem csillaghímes ég vagyon.

Hallom mint zúg le a Dunának árja,
Kelet- s nyugotra tárván karjait,
Éjszakról a Kárpát idáig nyúl le,
Délről belátom Alföld síkjait.

S mint hogyha mindez titkos szót hallgatna,
S mint hogyha e szó lenne a halál,
Ugy érzem, lelkem reszket, és reá is
A sírnak nagy, bús gondolatja száll.

Elszenderült a városnak mozgalma,
Napszámát végzé minden, és pihen,
Hogy holnap új erővel szembeszálljon,
Kalmárkodása kis küzdelmivel.

Hej, illyen az élet, tán nincsen senki
Mindnyájok közt, ki téged sejtene,
Ki e téren felkélsz, midőn lenyúgodt
A város, múlt napok nagy szelleme.

Ki sincs, ki értené, hogy majd ha egykor
E város végálomra szenderül,
S elvész mint búborék minden, mi benne
Most fénylik és küzd, fárad és örül,

Ha ércjármát az ős Duna lerázta,
A vár ledűl s a termeken fű nő,
E tér fog élni csak, s zarándokolva
Hozzá távolról ájtatos nép jő.

Kicsinyszerű az élet, ritkán jőnek
Mint röpke álmok nagyszerű napok,
Talán csak hogy ne essenek kétségbe
Embernagyságon törpe századok.

Milljók elvesznek s nem marad utánuk
Nyom, míg egy jő, s felvési nagy nevét
A szent gúlára, mely évezredeknek
Temetőjére büszke árnyat vét.

Én láttam, éltem nagyszerű időket,
Szorítottam nem egy mártírkezet,
Megrészegített a dicsőség árja,
Mely szétsugárzott egy ország felett.

Ugy érzém, nékem is van abban részem,
A honnak lévén én is gyermeke,
S nem írígylém mástól, akármi fényes
Volt a sugár, mit osztályul nyere.

Elmúltak az idők, elvesztek véle
Bajnokai, lealkonyult a fény,
Sírjoknál eldőlt nagyság emlékével
Kicsinységemben megmaradtam én.

Talán, hogy én is óvjam a sírlámpát,
Mit kegyelet tinéktek félve vitt,
Hogy helyrehozzam a nép gyávaságát,
S a hatalom féltékeny gondjait.

Hogy oly korban, hol sírni is erő kell,
Könnyel szenteljem fel bús lantomat,
Mig az enyészet számotokra is majd
Méltóbb dijul csillagkoszorút ad.

Boldog mindaz, ki Földön bír teremtni,
Irígyletes lett az az épitész,
Ki a szívnek gunyhót, a szépnek szobrot
Emel, vagy a hivőnek oltárt vés.

Míg szív, müvészet és hit élni fognak,
Él ő is, és ha műve elporlott,
Kövei még mondják: Isten teremtett,
De lángész adott örök alakot.

S hát még ti, akik eszméket vevétek,
Barátim, kő helyett müvetekhez,
Ti vagytok boldogok, mert alkotmánytok
Ha dűlt, erősbnek szent alapja lesz.

Vitázhatlan nyereményül maradva
A haladás s szabadság részire,
Mit erősségül emberi méltóság
Mártírok vérével pecsétele.

Ti hát veszhettek, néktek már az élet
Nem adhatott egyebet, mint halált,
Mig a halál rátok örök életnek
Hervadhatlan koszorújával várt.

Ti már nyughattok fűves sír ölében,
Hallgathatjátok a puszták szelét,
Élvezhetitek azt a híves árnyat,
Melyet reátok a szomszéd bérc vét. –

Ti élni fogtok, míg a puszta s bérc él,
De én az utcazajban küszködöm,
S ki tudja, a tolongó sokaságon
Felűlemelkedni lesz-e erőm? –

Vagy eltapodnak, s nyom nélkűl enyészek,
Felejtett sír dől rám mint éjszaka,
S mellette a halál nem istenasszony
Gyanánt viraszt, csak mint szelíd anya.

Mindegy, ha sírdalúl egy édes dalt mond
Mindarról, amit itt szűm szeretett,
S dicsőségért kárpótlásul suttogja:
Nyugodjál békén, boldog nemzeted!

[183] EGY MENYASSZONY SÍRJÁN

Hogy tudtál éppen most meghalni, lány,
Mi üdvöt adhat Isten még neked,
A szép világért, mellyet itt hamar
Hervadni hagytál, sírhantod felett;
S mely mint bimbó, csak egy sugárra várt,
Hogy feltárhassa, amit méhe zárt.

Mi édesebb, mint ily reményvilág,
Az égnek is talán fél üdve az,
Hogy sejtelem. – S a nyárnak kincsinél
Ezért vonzóbb a bíztató tavasz.
És mégis, lányka, boldog vagy, hiszem,
Hogy most fekhettél sírba, csendesen.

Midőn Isten legszebbet gondola,
Akkor teremte, jókedvvel, leányt,
S a lány oly tiszta még, hogy arcain
Ragyogni látunk mennyei korányt.
Nincs földi gond, nincs számoló világ
Előtte, csak csók, csak dal és virág.

De mint a lepke híme szárnyait,
Letörli sorsa az igézetet
A nő arcáról, s ül rá házi gond,
Meghűlt szivébe emberismeret.
S ha visszagondol, hogy minő vala,
Szemébe könny gyűl, feltör sóhaja.

Te élvezéd mind, éltünkben mi jó,
Csók közt alkottál fellegvárakat,
Bírtál imádott vőlegényt, kiről
Hivéd, hogy párja nincs az ég alatt,
És boldog szűd nem ábrándúla ki,
Nem érték a sors csalódásai.

S midőn betelni tudtad vágyadat,
A köznapiság nem zavarta meg,
Nem jött elődbe halvány házi gond,
Letörlő róluk a költészetet,
Költővilágod síron túl kisér,
Mert ó, leányka, még nem szenvedél.

És mint a rózsa téli hó alatt,
Tavaszt álmodva vár, mig az beáll,
Te is folytathadd kedves álmodat,
Melyből durván fel nem riasztatál.
Aludjál hát csak, boldog vagy, hiszem,
Hogy most fekhettél sírba csendesen.

[184] PÁL ÖCSÉM SÍRJÁNÁL

Sirodnál állok, kedves Pál öcsém,
S könyemnél a sír néma, hallgatag,
Ki hinné, hogy alatta, mint enyém,
Oly zajgó szív s érzések nyugszanak.

Még tegnap egy vágy együvé csatolt,
S lelkünkben egy szent eszménykép lakott,
Még tegnap együtt küzdénk, fáradánk
Megérteni az életcélokot.

Ma sír takar, szavamra nem felelsz,
Mint aki pályázás közben leül,
S vetélytársára sajnálkozva néz,
Mért fárad ollyan ernyedetlenül.

A távol intő cél után, melyért
Ő is hevült, de látván, balgatag,
Csalóka az, útközben félreállt,
S szemén köny ég, de szívén nincs harag.

Ó, jaj, hogy így van, bölcsőnk és a sír
Egy pont csak, mely körül futunk, futunk,
S midőn lihegve összeroskadánk,
Mindig csak a kis pont körül vagyunk.

Minden miveltségünk Bábel-torony,
Vágyunk felérni véle az eget,
S hosszú fáradság, épités után
Oly messze az, mint volt fejünk felett.

Mért fáradál te is hát, jó öcsém,
Miért művelted hévvel lelkedet?
Hogy ott légy, hol a gyermek és buta,
Kit véled együtt a sír eltemet? –

Hisz azt mondják: egyenlők lelkeink,
S az ember itt csak vendégként mulat,
Ott túl feledve minden szenvedély,
Játék, keserv, a sír felett marad. –

Ah, úgy te többé nem vagy már öcsém,
Erényeid, gyöngéid elhagyád,
Mi a miénk volt, s amért szereténk,
Levetkezéd, nem ismernénk reád.

Mi kötne össze, együtt érzenünk;
Hideg s döbbentő a tökélyesség,
Minden, mi vonz, ami meleget ad,
Az ember keblében egy gyengeség.

Te más lény lettél, voltad elveszett,
Csak a költőből él az, amit írt,
Mint a lehervadt rózsáról viszen
A röpke illat még mulandó hírt.

De a költő is halvány árnyképét
Lelkének bírja csak kizengeni,
S ezzel halálból szívvilágának
Vajh, mily csekélyke részét menti ki.

S hát még te, aki nem költél, öcsém,
Burokban haladt köztünk lelked el,
Veled mindent mint hulló csillagot,
Nyom nélkül nyelt el a halott lepel.

Ó, mért él hát az ember, mért löké
Az Isten egy percre világába,
Hogy öntudatra ébredezve, az
Örökkévalóságot átlássa.

Átlássa istensége szikraját,
A roppant tért és a nyügöt nyakán,
S mint trónjáról száműzött istenség,
Sírnál álljon meg percnyi lét után. –

Vagy nem vesz el a munka és erő,
De méltó bért túl mindenik arat,
S míg szellemed magasb körökbe lép,
A durvább lélek tőled elmarad?

Sajátjaul maradnak érzeti,
Eszmék, kapcsok, itt miket kivíva,
S lelkünk folytatja, dicsőülve bár,
Ez életben megkezdett útjait?

Ez is szörnyű, kétségb'ejtő ez is,
Enyészni jobb, mint illyen öröklét,
Melyben még egy szál múltunkhoz csatol,
S árnyat reá Földünk emléke vét.

Vagy a gyermek, ki itt sem élvezett,
Ott küzdjön-é fel, s küzdjön bűntelen?
S ki van, kinek nincs gondolatja, mely
Pokollá lenne örök üdvében?

S te is, ki itt már felküzdél, öcsém!
Hogyan türöd majd örök éltedet?
Te, akinek tett volt egész valód,
A nyúgalom halál leend neked.

Ha látod a lányt, kit szerettél itt,
S lelkeddel oly rokon lénynek hivél,
Hogy testben agg, lélekben halványul,
S a köznapiság mocskában alél,

Ha látod vészben, kiket szeretél,
S óvnod, vezetned őket nem lehet,
Ha köztünk napról napra mindinkább
Hanyatlani látod emlékedet,

És látod a hont, jogot és erényt
Vérezve, s nem siethetsz védeni:
Örökléted örök keserv leend,
S enyészetért fogsz csak könyörgeni.

[185] MÁRIA TESTVÉREM EMLÉKEZETE

Hiven követted férjedet, Marim,
Balsors s szerencse közt az életen,
S midőn a síron állt meg csillaga,
A sírba is követted őt, hiven.

Ó, néktek jó, együtt veszétek el,
Férj, nő és gyermek, s a védett haza,
Mért vágynátok még élni, véletek
Van mind, mi néktek itt kedves vala.

De egy emlék van, egy, mely hogyha él
Még lelketekben, ó, kinos nagyon,
Hogy a nép, mellyért férjed harcra szállt,
Melyért vivott, hogy az gyilkolt agyon.

Nem fáj elesni hóhérbárd alatt,
Ha vértanúság koszorúja vár,
Nem kín megbukni, hogyha a csapást
Vad ellen méri, s az fejünkre száll,

Hiszen százszor győz a zsarnok erő,
Mig az igazság százszor megbukott,
Ki fogja mégis a vérzők közül
Irigyleni a győztes zsarnokot?

De így a jó baráttól, akiért
Szivünk legjobb véréből áldozánk,
Orgyilkot nyerni hálaszó helyett,
Ez, ez hozhat kétségbesést reánk.

A népszabadság eszményképe volt
Zord éltetekben a vezérfonal,
Azért türétek, s a sír küszöbén
Szakadt az el, hagyott vigasztalan.

Ott láttátok, hogy álomkép csak az,
Miért szenvedtetek oly hősien,
Ott láttátok, hogy aki még csatáz
A nép javáért, millyen esztelen.

Igen, mert már bilincs van sütve a
Nép bölcsejére, sorsa szolgaság,
Az egyesért van csak teremtve is,
Ki önhittel görbedt nyakára hág.

Ez él csupán, utána milliók
Csak az egyes értékét növelik,
Magukban mit sem számoló jelek,
Miket összadnak vagy letörülik.

Nehéz lehet embernek lenni, hogy
Csak egy-kettő van milliók helyett.
De még nehezb embernek lenni, hogy
Ne szállja meg lelkünk népgyűlölet.

Ti gyűlölet helyett szerettetek,
S ne bánjátok meg csalódástokat,
Oly sok nemes kebelnek véletek
Osztályrészűl ez átkos sors maradt.

Ha Isten van – mint hisszük – olly igaz,
Csalódástok hozzá közelebb vitt,
S a nép hadd tűrjön, hogyha oly silány,
Sorsát szenvedni hagytátok csak itt.

De hogyha a nép is megnemesül,
Ha emberré lesz, gondolkodni fog,
Lengetni zászlóit, szellemetek
Lejő megint, s ti megbocsájtotok.

[186] GYERMEKIMHEZ

Játsszatok körűlem, kedves gyermekim,
Kis komoly fiúcska, kicsi fürge lány,
Zajgjatok jól, bátran, ó, ne féljetek,
Alkalmatlanokká hogy lesztek talán.
Hogy lennétek? én is játszom véletek,
Elvész tán egy-két daleszmém általa,
Ámde érte gazdag kárpótlás gyanánt
Megzendül lelkemben szentebb dal szava.
Ó, mi nagyszerű, mi szép a gondolat,
Melly a Bibliának szent lapjain áll,
S mely szerént méltó bért a bűn és erény
Késő unokákban is bizton talál. –
Enélkül milljók is csak magányosok,
Másnak búja, kéje kit sem érdekel,
Ezzel lesz milljókból egy emberiség,
Melynek keblében csak egy szellem lehel.
Fény, nyomor, jövő, múlt, mind közös vagyon,
Itt van, mért kell tenni, tűrni hogy mért kell,
És a földön szinte honosabbá vál
A lélek, hogy rajta örök honra lel.
Játsszatok körűlem, kedves gyermekim,
Ím megifiúlok én is bennetek,
Olly édes dal az, mit a gyermek beszél,
S mellyet én lassanként már-már feledek.
Néktek nem nyílt még meg, kedves gyermekim,
A rettentő örvény, mellyen éltünk foly,
Hímes szőnyegével bétakarta azt
Szerető anyátok, a természet, jól.
Ti játsztok, nevettek a lágy szőnyegen,
Hallgattok vihart és lágy madárzenét,
Nézitek a súgárt s fényes árnyait,
Mellyeket a villám s Nap világa vét.
Néktek még ez mind egy: még előttetek

A kis csillag hit, a rózsa szeretet,
A mély örvénynek csak fényes tükre van,
És mosolygó Isten mindezek felett.
Ti még értitek a nagyszerű zenét,
Melytől a népdalnak szent visszhangja jő,
Mely reggel felébreszt, este elcsitít,
És nyugalmatokba édes álmot sző.
Mely végtől-végig zeng a természeten,
S illat, fény, zene csak egyes hangjai,
Melly a nyári légen végig árjadoz,
S zeng, ha megerednek vad viharjai,
Mellyet minden ért, mint szentlélek szavát,
Melynek minden kedves hangjain beszél:
Csillag és a fűszál, állat, gyermekszív,
Mind, mi a természet keblén függve él.
Csak a büszke ember, aki elszakadt
Tőlük, önmagában bízva, balgatag,
Az nem érti, s annak a széles világ
Ollyan szomorú lesz, és oly hallgatag.
Köztük örvény-képen az okoskodás
Végtelenje tátong, mindég éhesen,
Hit, remény és élet, mind beléje hull,
S mégis, mindég ott van, megtölthetetlen.
Rajta át nem értjük a dalt, mellyen szól
Gyermek anyjával, a természet velünk.
S mégis, hogyha halljuk titkos hangjait,
Fájó kéj reszketi által kebelünk.
És ez az, mit érzünk, hallgatván zenét,
Míg szivünkben a hang fájó hangja reng,
És ez az, mit érzünk, amidőn a szem
A természet gazdag bájain mereng. –
S boldog még, kinek fáj az, hogy feledé
A dalt, s lelke mélyén szent sejtelme van,
Hogyha vonzza őtet, és merít, merít,
Bár mind, mit merít, csak víz s nem a folyam,

Élő ér, ég tükre. Mindegy, játsszatok
Csak, szép gyermekim, az elfeledt zene
Nékem még kedves, és tán általatok
Egy-egy kis sugára béhat lelkembe. – –
Ó, mi rejtélyes, mi szent a gyermekfő,
Angyal és ember közt ő tán a közép,
Isten sem vonó még kezét róla el,
Amidőn félősen a világba lép.
Védül adta néki a természetet,
Játékául minden, minden kincseit,
A Napnak dúsgazdag, meleg aranyát,
A hajnalnak pírját, az éj gyöngyeit.
És társául adta a hű állatot,
Melly a gyermekhez szít ollyan szívesen,
S aki angyal s ember közt volt a kapocs,
Állat s ember közt is ily kapocs leszen. –
Ó, néztétek-é már jól az állatot,
Benne is érzés van, gondolat honol,
Millyen esdve néz ránk, szólni vágynék tán,
És nem szabadulhat varázsláncitól.
Nékem e tekintet ollyan szomorú,
Mintha mondaná: nézd, nézd testvéredet,
Bár elsőszülött vagy, s nékem Istenem,
Meg ne vess, Isten van szinte feletted,
S mint hozzád képest szűm rejtélyes burok,
Nem vagy-é előtte ily burok talán?
Nézd a gyermeket, ki szinte lassudan
Tárja szárnyait ki, élte folyamán.
Ellökvén magától a természetet
És menyet, az angyalt és az állatot
Emberré lehetni küzd, tűr, vérezék,
Hogy megint csak visszaeshessék legott. – –
Ó, mi rejtélyes, mi szent a gyermekfő,
Már a férfi mind az, ami lehetett,
S kétkedő, komoly, mig a gyermekben egy

Születendő világ szunnyad, s ő nevet.
Ó, mi nagyszerű, mi szent ez a mosoly,
Krisztus így szunnyadt a merülő hajón,
Szent lehet az a dal, mit a természet
Suttog gyermekinek ily megnyugtatón.
Játsszatok hát vélem, kedves gyermekim,
Tán majd ez az édes nyugtató zene,
Mellyen a természet véletek beszél,
Szíveteken által elhat lelkembe.

[187] INTÉS

Dűl, dűl az ősi ház fejünk felett,
Minden nap eldönt egy szent oszlopot,
Fut minden, és ragad ki, amit bír,
Csak ami köz, védőkart nem lel ott.
El, el veled, vész ülte palota,
Kis új tanya vár ránk, a nyúgalom,
Hadd vesszenek családi istenink,
Amit hittünk, mindaz már régi lom.
Megállj, ó, őrült nép, halld, halld e szózatot:
Ne hagyjuk el egymást, ha minden elhagyott!

Trójának égő romladékiból,
Hős Aeneas kivitte istenit,
Rabságain keresztül Izrael
Hiven megőrzé frigyszekrényeit.
S veszett honuk felélt új földön is,
A megmentett honi oltár felett,
Neked magyar oltárod és jövőd
Itt van leásva, azt el nem vihetd,
Tartsd hát mint frigykötést e szentelt szózatot:
Elhagytad istenid, ha e hont elhagyod!

Ülj csak, mint Jób, dűlt házad ajtaján,
S ha gúnymosollyal mond az idegen:
Koldus vagy. Az vagyok, mondd, kincsedet
Míg összegyűjtéd, őrze fegyverem.
Ha kérd aztán hiú emlékeket,
Ha kérdi: mért halványak arcaid?
Mondd: emlékem sír, vérem elfogyott,
De keblemet fenntartja drága hit!
Hogy rám a sors ura nagy hívatást bizott,
Választott eszköze hát el sem hagyhatott.

Fogj édes testvéreddel hű kezet,
Kitől hosszú bűn átka tépe el,
S hogy szent csatán egy sorban álltatok,
Halálra vérze már mindkét kebel;
S ha ülsz vele folyóid partjain,
Mint Bábel mellett a rab Izrael,
Sírd a vizekbe múltad könnyeit,
S dalolj reményt; s ha mégis veszni kell,
Csak egy pajzs fedjen el, hordván e mondatot:
Nem hagytuk el egymást, de Isten elhagyott!

[188] SÍRI DAL

Dalt, síri dalt akarnék zengeni,
Nem lágy panaszt feletted, hősi nemzet,
De bút, végetlent, szív minőt nem érzett,
S nem sírtak még el ember könnyei.

Nem egy kiégett szívért zeng e húr,
A szív önkínját önmaga viselje,
E dal hazám, egy sashon rekviemje,
S az énekes nem Cherub, de Hadúr,

Ki nemzetéhez mennydörögve szólt,
Ki néki messze fényt sugárzó karddal
Szerzett hazát, nem hagyja, hogy könyárral
Mosódjék most is a vért szokta holt.

Nem tűri ő, hogy lant epedjen ott,
Hol ő beszél, ott bércek csapnak össze,
Hol ő itél, ott vér a sors betűje,
És egy egész nagy nemzet a halott.

Ily dalt, ily dalt akarnék zengeni,
Nem lágy panaszt feletted, hősi nemzet,
Nagy volt halálod, szent végső küzdelmed,
Irígyelhetnek a Föld népei.

Rohant a zsarnokság, mint tengerár,
Te voltál a szabadság végbástyája,
Kezedben volt a népjogok zászlója,
Melytől egész Föld retteg, avagy vár. –

Hiven betöltötted napszámodat,
Szived szent vére folyt a küzdelemben,
Karod lankadt, néztél kétségbesetten,
Hol lelsz frigyest, hol lelsz bajtársakat?

Ők szégyeneljék, kik nem jöttenek,
Elhagytak önzőn, gyáva felfogással,
Te elbukál, de együtt szent zászlóddal,
S az önző népek, ők rettegjenek! –

A zsarnokság rohan, mint tengerár,
A végső gát lehullt vitéz népemmel,
És látván, mily hálátlan volt az ember,
Új Leonídaszt a Föld nem talál.

Vad harci mén tiporja majd le, szét
A művelődés szent kelyhű virágit,
Csak népem nem érzendi vad csapásit,
Ő nem lesz rab, mert meghalni nem félt.

Ő zászlójával nyugszik sírban lent,
S mig a világon egy-egy jobb kebel lesz,
Szent áhitattal lép sírja széléhez,
S vezércsillagja hős neve leend.

S ha még itt-ott magyart szül bús anya,
Nem lesz hon, mely fiát lebilincselje,
Melyért hevüljön, folyjon szíve vére,
S lesz a világszabadság harcosa.

[189] FAGYVIRÁGOK

(Lujza sírján)

I

Ki sír velem, ah, Istenem, ki sír?
Avagy nyugton viselni ily keservet,
Mely végtelen, mint istenek hatalma,
Emberkebellel egyedül ki bír?
Egész keservem négy rövidke szó,
Egykedvüen, vajh, hányszor mondjuk el,
Ha a lélekharang konogva szól –
Ki gondol arra, hogy tán egy kebel
Kíntól reped meg? –
Én már tudom, mert én is érezém.
Értem, mi kín az, egyedül kesergni,
Midőn zokogjuk: ő többé nem él. –
Ah, én is tudnék egy rokon kebelt,
Egész széles világon egyet, egyet,
Reá hajolva kínomat kinyögni –
De mostan, ó, hová, hová hajoljak,
Midőn épp érte kellene kesergnem! –

Ó, lány! Miért haltál meg, mondd, miért
Cseréltél e forró kebel helyett
Hideg sírt? –
Nem szívtam el – csókolva – lelkedet.
Hová lett most az árva, elszakadva
Világától, e szerető kebeltől?
Hol tévelyeg rideg, sötét magányban,
Világa nélkül a szegény, szegény! – –
Talán nevettem, amíg haldokoltál,
Talán vigadtam, amíg szenvedél,
S nem jött el, hogy megintsen, szellemed.
Van-é, van-é hát még szellemvilág? –
Ó, lány, te el nem hagytál volna engem;
Te hűtelen levél hozzám bizonnyal,
Hogy dúltad volna fel a szép világot
Különben, mellyet Istenként teremtél,
Igy, egycsapásra?
Vagy nem melengetém el csókjaimmal
Eléggé tőled a zordon halált?
Miért az inkább engem nem talált?!
Miért maradtam meg, mint a virágszál,
Ablak között az első téli éjre,
Hogy lássam még az eltarolt mezőket,
S butól hervadjak lassanként utánuk? –
Átok reád szív! mért vagy olly erős,
Világoddal mért nem roskadsz te is le,
Mért élsz, hogy romjain virasztva számold
Csak veszteségeid hosszú sorát?
Vagy mért a természet, mért oly kegyetlen?
Mosolyg, örül egész világ körülünk,
Mint hogyha kárörömmel felkacagna,
Hogy néma tél ül a kebelben. –
Mért játszik a Napnak sugára
A síron, mint a kis virágon,
S a fejfáról madárka énekelget,

Míg lent halott van.
Miért, ha egy szív megreped,
Nem gyászol véle minden élet?
A pusztaságban résztvevőt találna
Az árva szív.
Míg így azt látja csak,
Hogy isteneknek gondjuk nincs reája,
S ha egy ember vesz, egy virág lehullt,
Mindegy előttük, ők mosolyganak csak,
Az ember oly kicsinyke – nyomorult.

II

Hát itt vagyok megint, ó, drága völgy,
Ajtód előtt állok, kicsinyke ház!
Jól ismerélek egykor, s most miért
Egész valódnak arculatja más?

Hisz egykor itten az élet lakott,
Most a halál ütött sötét tanyát –
Elszállt a szellem, s hullájára a
Természet dobta halvány fátyolát.

Elváltozott azóta szívem is,
Sok édes hangú húrja megrepedt,
Együtt sirathatjuk, mely elrepült,
A ránk mosolygó kedves szellemet.

Téged nem költ fel a pacsirta-dal,
Engem fogadni lánykám nem siet,
Neked nem zeng a visszhang dalra dalt,
S nekem nem mondja senki, hogy szeret.

Mi jólesik e gyász is, hogy közös,
S fonyadt lombod közt a szél zúgva jár,
Míg véle a nászkoszorúra szánt
Virág hervadtan a sírkertbe száll.

Csak szállj virág, mit is keressz te itt,
Rejtőzzél hozzá, szállj a sírba le,
Meleg van ott, keresztjét éri csak
És engem a tél fagylaló szele.

Vidítsad ott, vidítsd a drága lányt,
Ki életében úgy ápolt, nevelt,
Súgj a tavaszról édes álmokat,
Míg álmában is szebb valóra kelt.

S midőn tavasszal feljössz újolag,
Ne hagyjad ott legszebb testvéredet!
Ki rátok küldi – Isten – a tavaszt,
Hogyan sajnálna tőle – életet?

III

De a hó könnyen olvad, s mély a sír,
Ó, türelem, csak türelem azért:
Egy perc meghozza a legszebb dijat,
Egy hosszu élet szenvedésiért.

Még itt feküsznek feltárt könyvei,
Itt a füzér, mellyet félbenhagyott,
És a nekem szánt drága kis levél,
Félig megírva, végét várja ott.

Sétálni ment talán csak asszonya,
De jaj, mikor, mikor tér vissza majd,
Ha elfeledt levélt, szivet, füzért,
Ha lelke már nem vágyik és ohajt?

De el, sötét kép, ó, hisz ő enyém,
Mind egyre megy: halott, távollevő?
Ez és az emlékünkben él csupán,
S még jobb a holt, mert nem lesz hitszegő.

Mindkettő a jövőben visszatér,
Hervadtan bútól a rég elszakadt,
Mig a halott szunyadva édesen,
Virágzóan, mosolygva megmarad. –

IV

Hah! ő beszél-e, vagy kint sír a szél?
Koporsóját verik, vagy szűm dobog?
Mindegy, mindkettő híven őrzi őt,
És mindkettő felett a hit ragyog.

Zug a szél, mint kisértetes beszéd,
Kocog, kocog szobámnak ablakán,
És fagyvirágok néznek rajta be,
Hervadt virágok halvány lelke tán.

Megnépesül szent képekkel szobám,
S szivemben is egy fagyvirág terem,
A fagyvirág Lujzám, mécsem lobog,
Ah, érzem szellemcsókod, kedvesem. –

V

Kifáradt munkás hogyha megy nyugodni,
Rendén van az, nyugodjék csendesen! –
Ha ősszel a lomb sárgán hull a földre,
Hulljon – helyette más üdébb terem.

De csak feltűnni, s télre válni újra,
Hogy veszte jobban öljön, a tavaszt –
De a hajnalnak már vak éjbe fúlni,
Ó, jaj, ki látta, jaj, ki látta azt? –

Nem, nem, ki rózsát hintettél körödben,
Amíg magadnak csak tövis maradt,
Kell, hogy siron tul újra összeszedjed
A nékünk nyújtott bájvirágokat.

Nem kétkedik az a jövő világról,
Kinek szivében szent halottja van,
Lehull előtte a sötét sorompó,
Mit a halál von ollyan zordonan.

Fél lelke túl van, s hogyha földi kínok
Emésztik – onnan hoz szelíd vigaszt,
S felettem is szép Lujza drága képe,
Mint egy-egy enyhe álomkép, viraszt.

Suttogva mondja: „Addig álmodol te
Leánykádról, míg kebleden leled,
De még könyű lesz akkor is szemedben,
Mely nélkülem örülni elfeledt.

És nékem is könny fog szememben égni,
A boldog percben, mert eszembe jő,
Milyen soká valál e bús világon
Hived nélkül, te árván szenvedő.”

VI

Lelkemben elvonult már a vihar,
Nyugodt vagyok megint, mint hajdanában,
Hiszen nyugodt a holt is sírlakában,
Csak a haldokló küzd fájdalmival.

Csak az ujon felásott sír kopár,
Később virágok termenek felette,
Keblemben is halott van bár temetve,
Arcámon elvonúl egy-egy sugár.

A hosszu bánat csendes lesz s szelíd –
Szelíd, mint éj, melyen reng Hold világa,
De mégis éj, csak gyászt mutat sugára,
Egy árva bimbót létre nem derít.

S ha zeng dalom, mint sírőrző teszek,
Ki lámpákat rak az emlékkövekre,
Azok diszeül, akik eltemetve,
Alattuk a mély sírban fekszenek. –

Bár csillagot gyújthatnék mécs helyett,
Bár zengenék dalt, mely mindég fog élni,
És egy világot részesemmé tenni
Bírnék tebenned, szent emlékezet!

Könyülne lelkem, mert Lujzám neve
Ereklyéül maradna a világnak,
Emlékeül szent könnyek hullanának
Midőn felőle szólna a rege.

Míg így magam türök, jaj, egyedűl,
És vélem együtt búm is sírba száll le,
Nem gondol senki a lány szent nevére,
Érzés, keserv, mind feledésbe dűl.

VII

Hová e kő, lánykám sírjára tán?
Hagyjátok azt a büszke férfiúnak,
Fellengő álmait hadd nyomja le,
Hogy meg ne törje zárját sírlakának.

A gyönge hölgyre púha gyep való,
S virágok, e kis földi csillagocskák,
Hadd álljanak őrt testvérök felett,
És rezge árnyuk fátylával takarják.

Majd a virághoz eljár kis madár,
Az sír felette, hogyha néma lettem,
Mosolygni fog, mint egykor a leány,
A sírvidék is, ahová temettem.

S ha majd lenéz a csillagok közül,
Csendes lakát szivesen látja így meg;
Irás se álljon sírján, csak neve,
E név egész világa az erénynek,

Mint hogyha látjuk Istennek nevét.
Ti ismerétek őt, s él lelketekben,
Mig az utóvilágnak hasztalan
Írnók le oly hideg, rideg betűkben.

Az ő jelképe itt ez áloé,
Mely egy-egy században virágzik egyszer,
És mint a földön minden, ami jó,
Alig születve már meghalni tér el.

Egy reggel kezdett ő is fejleni,
Mig az egekbe nyúlt fel szép virága,
Isten megkedvelé, s letépte, hogy
Gyönyörködtesse édes illatárja.

VIII

Néked a korán sírt érzés ásta, lányka
Kétszeresen érzél bánatot, gyönyört te,
Köznapi lelkeknek hosszú életútja,
Kurta életedben ár gyanánt futott le.

Lányka, nemesebb lény voltál, mint az ember,
S épp azért nem voltál tán való közéjök,
Néked fájt, amit más néz mosolygó szemmel,
S végre elriasztott hitvány törpeségök.

Dal, virág s az élet mind szebb gondolatban,
Mint megtestesülve – elvesz szűz zománca.
Tán az Isten üdve is csupán abban van,
Hogy mit itt mi élünk, ő azt csak gondolja.

Megnyugszom hát én is, lányka, végzetedben,
Hisz örök csalódás lenne földi sorsod,
Eltörpülni látnád, amit képzetedben
Alkotál. – Istennél most már folytathatod.

[190] A RAB, VIRÁGAIHOZ

Hogyha jő a tél, és azt hiszed már,
Elfelejtett tán az Isten is,
S a haláltusában megmeredt szív
Semmit nem fél és semmit se hisz,

Akkor jő kelet mosolygó lánya,
A tavasz tündére, s hoz vigaszt,
Börtönömnek néma üregében,
Ó, mi édes kéjjel érzem azt.

Őszi lombja voltam már a létnek,
Kebléhez szorított a halál,
S életet, virágot hozva, íme,
Jött a nemtő, s az te, nő, valál.

Itten álltok, kedves kis virágim,
A szabadság- s Napnak gyermeki,
Én is az vagyok, s együtt fogunk most
E börtönben búsan tengeni. –

Hatalomszó tart lezárva engem,
S titeket mért súlyta, gyönge nő?
Ó, amaz, hogy kínozzon, gyötörjön,
S édes enyhet küldni tette ő.

Hoztok is ti enyhet, szép virágim,
Illatoztok s meghaltok bele,
Mint a lélek, mely másoknak élve,
Nyugton tűr, akármi végzete.

Ó, ne sajnáljátok hát a kertet,
Melyben lepke s lágy szellő ölelt,
S hogy nem ékesítitek színárral
A legszebb és legnemesb kebelt!

Ím, minthogyha tündérszó beszélne
Lombotokból, én megértelek,
Tudjátok ti, szentebb hívatás az
Mindezeknél, mely van véletek.

Itten álltok, kedves kis virágim,
És anyátok megkeres, a Nap,
Melegebben néz be börtönömbe,
S mosolyán e szív is boldogabb.

Nézz be, nézz be, éltem csillagzatja!
Tőled jő minden, mi jó, mi szép,
És előled bűn, vakság, enyészet.
Megrettenve gyászos éjbe lép.

Nézz be, nézz be, lelkem csillagzatja,
Hol te nem vagy, Isten sincsen ott,
Csak virágimról ne csókoljad le,
Mely rajtok függ, azt a harmatot!

E cseppen megosztozunk, virágim,
S a sugáron is megosztozunk,
Minden ez, de a legkedvesebb is,
Amit még az élettől birunk.

E kicsiny csepp hoz hírt, hogy virág nem
Hervad árván, harmat élteti,
E kicsiny csepp hoz hírt, hogy keservünk
Harmatát szintúgy még megleli.

A sugár meg nagynak vallja Istent,
Sorsunkat felhő borítsa bár;
S hogyha éj van, épp, mivelhogy éj van,
Minden szív bizton hajnalra vár.

VI. LEVELEK

[191] TÁVOLBÓL —HEZ

I

Vajjon jobban fáj-e egyik szív, mint a más,
Vagy vérző sebét csak jobban eltakarja?
S kétszeresen fáj – ó, mért nem terme kőnek,
Hogyha Isten férfi kebelébe szánta? –
Amidőn elváltam tőled, drága lélek,
Hittem, lesz erőm is elszenvedni épen,
Ah, hogyan csalódtam, azt te értheted csak,
Aki szintúgy szenvedsz, elszakadva tőlem. –
Vissza-visszanéztem, s látva szép szemedben
A könnyet ragyogni, jólesett szivemnek,
Mígnem a távolság elrejté irígyen
Tőlem szemeid, hogy érettem könyeznek.
S lelkemet egészen kendődön felejtém,
Mellyel kis kezed még végbucsúkat inte,
Hej, de e kedves jel, e fehér zászló is
Végre elmerült a kéklő messzeségbe.
S mint az áradattól űzött fut magasbra,
És ismét magasbra a habok dühétől,
Lelkem is házadra menekűle, mely még
Szirt gyanánt állott ki a látkör ködéből.
Ott pihent meg újra, s elvonult előtte
A kis házban átélt boldog, csendes élet,
Mégegyszer bucsúzott el minden virágtól,
Mellyet pályájáról a végzet letépett.
Eltűnt a fedél is, míg csak a hegyeknek
Csúcsain merengett képzeletvilágom,

S elmosódván ők is, megszakadt szivemnek
Végsö szála, mely még életünk felé von.
S mint a megszakadt húr, felsikolt utószor,
Felsikojta lelkem, veszve volt világa,
Melyben élt s honos volt, mint vad áradatnak
Habját, a távolság árnya eltakarta.
Ó, mi végtelen tér van, lánykám, közöttünk,
Elhal a sohajtás, míg hozzád elérhet
Mért nyil itt virág is, hisz lehervad addig,
Míg édes követként küldeném tenéked.
Mért él itt a visszhang, hogyha nem tanulhat
Dalt, amint éneklik édes rózsa ajakak.
Mért zeng a pacsirta, hisz nem versenyezhet
Kedves hangzatával bűbájos szavadnak.
Tán azért, azért, hogy hozza az eszembe,
Benned mit veszíték, és búmat nevelje,
Mint hajós előtt, ha köd gyanánt oszol szét,
Amit vágyó szívvel esd, hazája képe.
Ó, de jó az Isten, itt se hágy lerogyni,
Itt is őrszemekkel, csillag ég felettem,
Mint rég ismerős, mint régi jó barátom,
Aki fényle ott is, ahol én szerettem.
Hozzá feltekintve képzelem magamnak,
Hogy te is, leányka, hozzá feltekintesz,
És a rajta eggyé olvadt két tekintet,
Lelkeink között majd szellemhíd gyanánt lesz.
S eltün a távolság végtelenje köztünk,
Képzeletben újra bírlak, drága lányka,
S míg neked szemedben játszik a kis csillag,
Engem emlékeknek sző körül sugára.

II

Messze, messze földről küldöm e levélkét,
Mint Noé galambját zöld ágért tehozzád.
Áradat borítja nékem is világom,
S csak te küldheted meg a reménynek ágát.
Küldöm e levélkét mint szelíd galambot,
Mely tavaszt keresni messze földre száll el,
Küldöm életemnek napja, lányka, hozzád,
Árva szűm telének búskomor hirével.
Hogyha e levélke mint széltől üzött lomb,
Fényben és illatban dús körödbe jő meg,
Megbocsájtasz, úgye reszkető szavának,
Megbocsájtasz, úgye gyászoló mezének?
Ó, mi írigy a sors! amily zúgva szálltak
Bűbájos körödnek üdvadó órái,
Messze válva tőled, mindenik rövid perc
Lomha lassusággal most pótolja azt ki.
Jó, hogy még az emlék halvány holdvilága,
Összeszedve a Nap eltévedt sugárit,
Fenn viraszt az éjben, zálogául annak,
Hogy nem tünde álom volt, miben szivem hitt.
Ó, mi írigy a sors, friss forrást mutat fel,
A kietlen puszták lankadt vándorának,
S hogyha égő ajkkal nyúl epedve érte,
Látja, hogy csalóka, tünde délibáb csak.
Amidőn legédesb, tépi széjjel a dalt,
S elszakasztja éltem lánykám életétől,
Napszokott virágot elhervadni ültet
Jéghazába, messze kedvesem szemétől.
És én, balga, tűröm e szegény világban,
Mellyet mint kietlen pusztát, tüske ver fel,
S az öröm csak itt-ott elszórt kis virág rajt,
Melly oly súlyos útat tán nem is érdemel,
Hogy nehány virágom is meddőn lehulljon,

S méze bűbáján csak meg se részegüljek,
Annyi születendő csókod kárba menjen,
Míg mint elvadult mén, elszáguld az élet.
Ah, de zúgolódom, hálátlan teremtés,
Mit tesz az, ha néhány rózsácskám lehulla,
Amidőn tudom jól, hogy magad enyém léssz,
Rózsató, te, újak örökös forrása.

III

Gondolatkertemből küldenék virágot,
Mert szeretted egykor annak tarkaságát,
De ha mind elküldöm, ami téged illet,
Mind elküldöm én úgy lelkem gondolatját.
S vég nélkül ha írok, mindég újat, újat,
Mindég azt írom csak, lányka, hogy szeretlek,
Ezt pedig tudod már, vagy ha mégse tudnád,
Meg sem írom azt, mert úgysem értenéd meg.
Ládd, igy boldogítasz tudtodon kivűl is,
Mert a boldogság, mint a virág illatja,
Szerető keblének akaratlanúl is,
Részegítő kéjét messze szétárasztja.
Álmodtam felőled, forró ajkaidról,
Szívtam én legédesb mézét a világnak,
Érezém szivednek gyorsuló verését,
Forró hullámzását kebeled havának.
És midőn ébredtem, bús, rideg tanyámon,
Még szemem sokáig nem merém kinyitni,
Mert tudám, hogy álmom képzeletvilágát,
A valónak ádáz ujja eltörűli.
S olly erősen függünk álomképeinken,
Hogy bár tudjuk, a sors mást végzett felette,
Visszatartóztatjuk árva szűnknek írul,
Öncsalódásunkat néhány percenetre.
S most Isten megáldjon, lelkem szép virága!
Ládd, mi önzö e szív, rád áldást kivánok,

Mert ha homlokodra áldást küldne Isten,
E kegyében ismét csak szűm lenne boldog.
Vagy mindég csak e sziv búját tárjam-é fel?
Könnyeznél miattam, s ismét engem érne
Veszteség, madárként hogyha elriadna,
Játszi kedved engem ígéző szeszélye. –
Nem, nem, inkább a bút, mely rád vethet árnyat,
Add nekem, s ha van még, ami engem érne,
Egy örömsugár, vedd – kedves lesz keservem,
Mellyet tőled nyertem, illy árért cserébe.
Hisz most is, ha a múlt képe látogat meg,
Bár a dús nyárnak csak halvány fagyvirága,
Kedvesebb nekem, mint minden, ami környez,
Mert felőled hoz hírt, szűm tündér leánya!

IV

Hódoló köszöntést a legszebb leánynak,
Forró csókot annak, akié szerelmem,
S ha viszont szeretne, éltem boldogságát
Üdvösségem volna lábához letennem.
Hódoló köszöntés, forró csók, leányka,
Téged illet, azt szűm önmagában érzi,
Életemnek üdvét bízzam-é kezedre,
Arról szíved tudna csak nekem beszélni.
Ah, de vallomását amíg ellesem majd,
Szózatos szemedből, elszakadva távol,
Únalmas napokban egy mosolygó lányka,
Játszi kedvteléssel némileg kárpótol.
Ó, ne félts, ne félts, szent e leányka csókja,
Tiszta ölelése, mert az a költészet,
S kedves csak nékem, mert ollyan lankadatlan
Mond a boldogságról és rólad regéket.
Márpedig elégszer a szememre hánytad,
S rút dolog valóban – feledékenységem,

Kell tehát, hogy mindég szemmel is tartsalak,
Hogy rólad beszéljek, rólad emlékezzem.
Ah, de félre már most, félre, dőre féltés,
E kis zsémbelődés, úgy hiszem, elég már,
Hogy teljes gyönyörrel a kibékülésnek
Csókja átrezegjen – mely máris soká vár.
Hányszor voltam én is féltő – mennyi szépet,
Mennyi kínt nem raktam össze vádbeszédnek!
Harclihegve tiszta szemeidbe néztem,
S mindent feledék, csak azt nem, hogy szeretlek.
Ó, bárcsak nézhetnél szintén a szemembe,
És többet megértnél és jobban, bizonnyal,
Mintha festve festem bánatom, reményem,
Sok halott betűnek egyhangú sorával. –
Értenéd szememből – amit én sem értek,
Hogy ki sorscsapással bátran szembeszállok,
S még meg nem riasztott a nagyok haragja,
Reszketek, ha látom kis gyermekded arcod.
Értenéd, hogyan van: a népnek csatára,
Mert költő valóban, más mi is lehetne,
Aki gyűlöl önkényt, zsarnokot megátkoz,
Kényednek hajol meg, s áldást kér fejedre.
Áldást kér, mi balga – hol van az kivűled?
Nem tőled jön-e mind, amit árva szűm kap,
Még a barna ég is jobb kedves szemedben,
Vélem sír, örül, míg az a kék ragyog csak.
Ó, mi kincset adjak hát, mondd, hódolásul,
Hű, ígaz szivemnél nem lelek egyébre,
S azt nem adhatom, mert régen a tiéd már
Minden boldogsága – vágya és szerelme.

[192] EGY VETÉLYTÁRSHOZ

Elárulál! – ó, gyermekéveinknek
Kisértete, mondd, nem jött-é eléd?
Nem borzadál-e, mint a templomrabló,
Midőn a legszentebbet illetéd?

E legszentebb nem más, mint a barátság,
Lelkünk magával égből hozza le,
Nem függ szárnyán sem érdek ronda mocska,
Sem élvezetnek önző ingere.

S te könnyelműen dobtad el cserébe
A nő porban csuszó szerelmeért,
Melynek még röpte sincsen a siron túl,
Mert az anyaggal, szépséggel alélt.

Mely mint virág, ragyogni van teremtve,
S gyümölcsöt hozva már el is veszett,
Mint tánc, zene, pár percre ha mulattat,
De nem foglalja el a szellemet.

Vagy iskolában él csak a barátság,
S az életnek zajától elröpül?
Mindegy, barátom, én el nem itéllek,
Az ég itél az árulás felül.

És az lesz átkod, amiért eladtál,
A szerelem. Rábízván sorsodat,
Tenger habjára alapítál csendet,
Fövény alapra márványvárakat. –

Mért nem választál csúnya nőt magadnak,
Vétkezni renyhét, bűnre ostobát,
Az vitte volna, néma türelemmel,
Mindennapiságodban az igát.

De nézzed, ó, hölgyednek bájvonásit,
Az életet, mely rajtok tündököl,
Fog-é az majd mind szűk körödbe férni,
Vagy mint vad ár felzajlik és kitör?

Csak addig jó a nő, míg azt se tudja,
Hogy rosszá is lehet, ha úgy akar,
Ő tudja már, mert el bírt hagyni engem,
És bennem a varázst, mely véd, takar.

Elárul téged is később, bizonnyal,
Talán egy érdemetlenebb miatt,
Vagy nem hiszed, hogy ily cserét tehetne?
Hisz nő elméje, vágya ingatag!

Kietlen puszta szíve birodalma,
S ha reng felette fényes bűvölet,
Mi dalra, üdvre költ, nem ő sugárzza,
De lelkünk az, mi fényárt rája vet.

Mit vesztettem hát? bálványok dülének
Szivemben össze, semmi, hogy velök
Lelkemnek istenségét is kilöktem,
S kihalt világom, egyedűl ülök.

Az ördög jő, és gúnyosan vigasztal:
„Vigadj! hűtlen nő – rossz barát veszett –,
Nincsen ki osztályrészedet szükítse,
Magad vagy úr egész világ felett.”

[193] HOZZÁ MINT NŐHÖZ

I

Értem életemben sok sötét napot,
S egy-egy édes perc volt csak közötte,
Ennyi gyászon ily kevés öröm,
Tán igen drágán is volt fizetve.

Ó, de nem drágán, egy csillagért mi sok?
S az öröm ily csillag életünkben,
Mely csak akkor éghet fénnyel igazán,
Hogyha barna éj van a kebelben. –

És mégis haragszol, hogy megőrizém
E nehány perc emlékét e könnyben,
Üdvem kérted egykor, és lemondtam én,
Hagyd meg érte most csordúló könnyem.

Szent az, mint amely függ számüzött szemén,
Benne egy világa van lefestve,
Vedd el tőle azt is, összeroskadoz;
Vagy tovább miért, miért is élne? –

Ó, ha tudnád azt, mi édes érzeni,
Bú, öröm legyen bár, ami éltet,
Ismernéd kiégett szív kietlenét,
Meghagynád nekem e végső könnyet.

Hisz nyugodt lehetsz, nő, hisz nem gyötrelek
Többé boldogság után reménnyel,
Régen általláttam, hogy szivem soha
E világon boldogságra nem lel.

S még csak azt ohajtom, hogy boldog te légy,
Hogyha halnom is kell szépem, érted,
Mint istenfi, aki hűn kiszenvedé
A megváltott Földért a keresztet.

II

Tudtam volna boldog lenni én is,
Nékem is mosolygott a világ,
Tettem volna mint más, űzve élvet,
S ellökvén, ha hervadt a virág.

Balga voltam – nem előre néztem
Új földért – csak hátra, hasztalan.
Ó, de hát vesztéssel aki nem lép
A világba, oly boldog ki van?

A jövő kétes reményvilága
Még a múlt sírormokon viraszt,
E két testvér csókja a jelen, mely
Amint kéjt szül, úgy megfojtja azt,

Játékául a sötét sírőrnek,
S jó ha még ily játékunk lehet,
Múlt időkből, mellyel gyermekekként
Elcsitítjuk a keserveket.

Ily szép emlék boldogabb napokból
Benned, ó nő, nékem is jutott,
Hála, hogy reményünk amiként fogy,
Emlékinknek kincse mind nagyobb.

Amit élvezék, mindaz sajátom,
Többé tőlem azt el nem vehedd –
Hogyha csalfaság volt bár, vagy álom,
Emlékemben szinte egyre megy. –

Csak halkan lépj fel, kíméljed a bút,
Fel ne rettentsd álmából megint,
És ne mondd, hogy megnyugodva éppen,
Már feléd mosolygó pálya int.

Hadd ne tudjam, hogy mely felnyitott könyv
Volt nekem, szűd már nem értem én,
S minden gondolatnak, mellyet egykor
Én irék be, más van már helyén.

Arcodat se lássam, félve látnám,
Mint ki reggel kis kertébe lép,
S ottan éjjel fergeteg viharzott,
Ottan minden pusztulási kép.

Szétoszolna tünde ideálom,
Míg így bírlak – aminő valál.
Tegnap váltunk, azt hiszem magamban,
S reggel csókom újra megtalál.

Csak ne gúnyolj, mert hogy nem valóság,
Halkan lépj fel, kíméld álmomat,
Engem boldogít, és bármi légyen,
Mély homály födi határukat.

Mindkettőben érzünk kéjt, keservet,
És mosolygunk, hogyha vége van,
Mindkettőből emlékink maradnak – –
Álmodnom hát engedj boldogan!

III

Hát megtörtént az, amitől remegtem,
Hát látnom kelle téged újolag, nő,
És látnom így, hogy arcodon ne légyen
Egy kis sugár is, a múltban merengő.

Csak egy vonását a sajnálkozásnak,
Csak egy nyomát a titkos szenvedésnek,
Megnyugtatásaul szerelmi búmnak,
Hazudtad volna, hogyha már nem érzed.

Silány vigasz – de mégis némi vígasz,
Mint Hold, mely nappal elsápadva lép le,
De éjjel mégis oly kedves vezér az,
Ha elhagyott, mi fényesebben ége. –

Ah, a boldogság lég az ifjúságnak –
Látatlan környez, öntudatlan éltet,
S csak már, midőn hullámi megfogyának,
Érezzük a siralmas veszteséget. –

Én sem becsültem, míg fényes napom volt,
Most egy sugárt is hasztalan kivánok –
Tar a himes mező – virága elholt,
Csak arcod az, min még rózsát találok.

Egykor hivém, nekem fog nyílni kelyhe,
S fájó tövis maradt csak e kebelben;
Ah, látom, a virág úgy van teremtve,
Hogy csak kacérkodjék a tarka kertben.

Ragyogj tehát nő, ó ragyogj, csodálva,
Lelkem lemonda úgyis a reményről,
Ha már másnak nyílsz, úgy még jólesik, ha
Nyílsz fényben, és keresve mindenektől.

Csak amidőn találkozánk, szememnek
Mutattál volna bánatosabb arcot,
Ne láttam volna, sírján érzetemnek,
Nászt ülni az idegen boldogságot.

[194] FOGSÁGOMBÓL

I.

Messze földnek gyászos börtönéből
Jő hozzátok e kicsiny levél,
Mint madárdal, szabadon csapongva,
Bár dalosa szűk fogságban él.

Most értem már, oly fájó gyönyörrel,
Hogy mit hangicsál a rabmadár,
Énekével lopva a szabadba
Menekűl, és kis fészkére jár.

Érzed-é, nő, lelkem suhogását,
Mint rejtélyes, zokogó szelet?
Érzed-é, ha homlokon csókollak,
És utánad a két gyermeket?

Kedvteléssel látom, kis körödben
Minden úgy megy, mint megszokta rég,
Még nyomom sehol sincs eltörülve,
S mostan lenne csak, hogy elmenék.

Ablakhoz futsz, mintha várva várnál,
Kis fiacskám kérdi: hol apám?
Székem ott áll könyves asztalomnál,
Istállóban tombol paripám.

Látom, látom, érzitek hiányom,
Ó, mi édes szűmnek ez, mi jó!
Ah, de a kor mint víz összesímul
A barázdán, mit vág a hajó.

Kedvesünk, ki messze vála tőlünk,
Nagy hiányt hagy szívünk fenekén,
Mintha a legszebb tőt kiszakítják,
Dús virágágy kellő közepén,

Ah, de a virágok összenőnek,
A hiány fogy, kissebbűl a kár,
Míg a kedves, hogyha visszatérne,
Útban lenne, s helyt sem lelne már.

Ó, de e nap, úgye, messze van még?
Látod, látod eszmém mily sötét,
Szellememhez volt ragadva az árny,
Mellyet a börtön foglyára vét.

Súlyos az árny, rémek népesítik,
Mint sírt, melyben érző szív lehel,
Hallja még az élet lüktetését,
S fél, feledve részvétlen vesz el.

Hát fiacskám? – Sorsomról tanítsd ki,
Hogy míg él, sose feledje el,
És erényt, bűnt mérni ne tanuljon
A siker hiú mértékivel.

A hatalmas törvényt lát, lerontja,
Mint egy Isten, tesz amit akar,
Egy szó van mégis, min nincs hatalma,
Melyet lelkünk mint kincset takar.

Lám, körűlem sem mosolyg az élet,
Barna szűk fal a bús láthatár,
Ámde fent az égnek egy darabját
Látom, mellyen csillagírat áll,

S értem, mit bír itt lent a hatalmas,
Értem odafent az istenit,
S fent csapongok, amíg kongni hallom,
Ajtómnál az őrnek lépteit. –

Kis leánykám? néki mit üzenjek?
Mindhiába, ő nem értne meg!
Most tanulja még csak mondogatni,
Mik szivünknek legszentebb nevek.

S éppen mostan nem csókolhatom meg,
Éppen most nem látja az atyát,
Kérdené, ki az, ha visszatérnék,
Félne tán, mint idegent ha lát.

Ó, tanítsd, tanítsd meg, nő, nevemre,
És tanítsd meg, mint szeret a nő,
Hogy majd egykor ő is tenni tudjon,
Úgy miként te, hogyha nagyra nő.

És azoknak, kiknek szíveikben,
Úgy mint eddig, most is van helyem,
Mondd: ne szánjanak, könyet, sohajtást,
Jól tudják ők, hogy nem kedvelem.

Tenger éltem, rajta most vihar zúg,
Ők a gyöngyök, mellyeket kimos,
Sajnálhatni-é azt, akinek még
Balszerencse is kincseket hoz? –

Szent halott a hon, mi az utódok,
Szenvedést hagyott csak ránk keze,
Szégyenelném, hogyha szent hazámnak
Én lennék felejtett gyermeke. –

Ó, ne írigyeljék azt barátim,
Pótolják inkább a helyemet,
Vigalomban igyanak helyettem,
És ha az idő jön, tegyenek!

II

Jó természet, mellyel Istenem megáldott,
Most, a próba napján, emberül megállott;
Aki a világot mosolyogva néztem,
Meg nem törve várok, hosszu türelemben.

Ó, pedig bájos volt, melytől eltépettem,
Melyben munkálkodtam, költöttem, szerettem,
Az a kis világ, és most elválva tőle,
Van szüksége szűmnek nem csekély erőre.

Fel-feltűnedeznek képei előttem,
Édes tarkaságuk elszorulva nézem,
Mint édes visszhangját a tündérregéknek,
Mellyeket télesten tűzhelynél mesélnek.

Látom házikónkat csendesen, szerényen
Állani akászok titkos rejtekében,
Nyíltan, védtelen, mert fel nem költi vágyát
Írigynek, hiúnak, küszöbén nem lép át,

Csak jó pajtás, és hoz ünnepet a háznak,
Szívességet néz csak, s lel kedvet magának.
Látom, udvarunkban mint munkál serényen
A cseléd, danolva, mint saját körében,

Aki fárad értem, és danolni látom,
Legszebb diadalmam, tiszta boldogságom.
Látom a kis forrást, lábánál a hegynek,
Siető hullámi édes dalt rebegnek,

Sokszor ellesém azt tőle nyári este,
Míg a bükk borongó gyászban állt felette,
S míg felém szállott a rétek illatárja,
Megcsendült a régi templom kis harangja.

Ó, vén templom, látlak, látlak a dombélen,
Melly alatt a helység nyúlik el szerényen,
Nálad gyűltek össze, harmat ülte pázs'ton,
Táncra és dallásra nyári éjszakákon,

Ifjak és leányok, mellettek csendesen
Állott a temető a Holdnak fényében.
Kertünknek széléig marhák legelének,
Szólott a tilinkó, fénybogárkák égtek.

Ott álltunk kapunkban, nőm, emlékszel-é még,
Amint e tündéri képen elmerengénk?
Akkor tértünk vissza a messzelátóról,
Honnan a szem széles földet bébarangol,

És a gondolat mint sas repül felette,
Mígnem az éj árnya lassanként bélepte.
Csillagok tűntek fel a sötétkék égen,
Választánk közűlök, már hazamenöben.

Elnémult már minden, a pásztor nótája
Kísért el csak minket kertünk kapujába.
Ó, e bűvös körben magamat ha látom,
Ollyan idegennek, oly másnak találom

Attól, ami lettem, hogy köztem s közötte
Semmit sem lelek, mi együvé kötözne.
Hej, de nem tovább, el, el emléketekkel,
Aki tűrni bírok, meg nem tört kebellel,

Küzdeni a sorssal, vesztem az erőmet,
Hogyha ábrándozni kezd szivem felőled.
Most pedig csak várni, várni kell nyugodtan,
Minden szenvedésben egy vigasztalás van,

A tudat, mindennek hogy megjő a vége,
A megszabadulás, a megnyugvás véle –
S ami most gyötör, mi sújt, midőn múlttá lesz,
Győzelmes lelkünkbe egy emlékgyöngyöt tesz. –

III

Eljött hát a szabadúlás napja,
Végre, végre megnyílt börtönöm,
Arcom illatos szellő csókolja,
Enyhe hangja részvevő öröm.

Hogy körülzajong e gondtalan nép,
S ennyi közt nincs egyik is talán,
Aki értené, hogy a szabad lég
A boldogság és élet csupán. –

Elkábulva tántorgok közöttök,
A szabadságtól úgy elszokám,
Végtelenje hogy már szinte ellök,
Félelem, szédűlet száll reám.

Börtönömnek szűk körébe szokva,
Mint madár, mely szállni elfeledt,
Visszanézek, és sötét alakja
Mint kisértet, úgy látszik, követ.

El, csak el, majd elrejt szent ölébe,
A természet, rég látott barát.
Úgy mosolygsz, mint búcsuperceidben,
Bár azóta egy tél zúga rád. –

Ó, ha ott is mindezt így találnám,
Hol szivem szeretteit hagyám!
Vajh a nyárnak kéje vár-e ott rám,
Vagy hideg telet lelnék csupán?

Ó, ki tudja? Az tartott fel eddig,
Hogy lelkem közétek visszajárt,
S bár viharnál az ész gyorsabban vitt,
Szívemnek még mindég lassan szállt.

S most, midőn szabad vagyok mehetni,
Aki úgy epedtem értetek,
Minden léptemnél erőm enyészni
Érzem, s a jövőtől rettegek.

Keblem elszorul, szorongva kérdem,
Mit lelek, nem ért-e semmi baj?
S hogyha a kis házküszöbhöz értem,
Mosolyod fogad-e, vagy sohaj?

Minden eszmédet láttam születni,
Mellyel ébredsz s elnyugszol megint,
E kedves dalt durván összetépni
Küldte a sors a válási kínt.

Hogy kötöm meg, és értem meg ismét
Ezt a már-már elfeledt zenét?
Szíveink közt annyi idegen kép,
Mérges árnyat mindkettőnkre vét.

Itten állok végre s félve félek
Fellebbenteni a kárpitot.
Míg mindnyájatokat átölellek,
S egy csók mindent magyarázni fog.

[195] KÖLTŐ BARÁTOMHOZ

Mondod, hogy én ébresztém szellemét
A költészetnek kebledben, barátom.
Jaj néked, és jaj nékem úgy, soha
E bűnt magamnak én meg nem bocsátom.

Mért nem mondám, hogy démon, űzzed el,
Mely szívered kiszíjja, sírba fektet,
S békés polgár, jó férj, ki lehetél,
Kis tűzhelyedtől mély örvénybe kerget.

Mért nem mondám, hogy mint a bányarab,
Míg kincset ás a költő a világnak
Halványan, kincsrakásai között
Csak bánatot, csak kínt szerez magának. –

Tán felköltöd majd halvány Cassiust
Hű Brútusával új és szent csatára?
Ó, hagyd nyugodni, mért ébredjenek
A gyáva nép bilincsének szavára.

Azt lássák-é csak, hogyha olykor egy
Magasztos lélek méltóan cselekszik,
Addig rágódnak rajta a henyék
Korcs felfogással, míg átoknak érik.

És elpirulsz előttük önmagad,
Hogy ténta csak, mit szent harcokban ontasz,
S míg a világon bűn, önkény uralg,
Nyugodt lélekkel rímelhetsz, dalolhatsz.

Avagy költesz magasztos érzeményt?
Kacag az ifju, a leány nem ért meg,
Csalt érzeted sír, fűzérért eseng,
És meghajolsz az emberek bűnének.

Jaj, hogyha úgy van, vessed el neved,
Az árva lantot meg akaszd fűzfára!
De nem, nemes szűd nem kér tapsokat,
Lantodnak égből szállt alá varázsa. –

Szent a költészet, melly égből jőve,
Az élettenger egy mentő naszádja,
Hová még lelkünk szabadulni bír,
Ha a mocskos hab majdnem elragadja.

Tündérsziget, hol még erény honol,
S az Édennek leng tiszta levegője,
Melyben minden tárgy fényesebb, nemesb,
És a göröngy is át van szellemülve.

A harmaton, mely a pór lábait
Áztatja csak, bájának reng varázsa,
Ő súg a szellőben titkos danát,
Melly ellen a pór bundát vesz magára.

Ő leng a harcok zászlaja felett,
Hogy rongyai szentelt dicskörben állnak,
Ő nemesíti győztes homlokát,
E kéjet karddal megcserélt parasztnak.

Ő az, mi lánykánk homlokán ragyog,
S ígéretet varázsol bájkörébe,
Mi az oltárnak ég feszűletén,
S vígasztalást mosolyg a szenvedőre.

A költő Isten kedves eszköze,
Melly által halhatatlanságot oszt szét,
A múlt örökségét ő óvja meg,
És a távol jövőbe jós sugárt vét.

Ó, hát kövesd szivednek istenét,
Légy költő: felfogásban, gondolatban,
És mint Isten, te öntesz szellemet
Oda, hol nélküled csak rossz göröngy van.

Országodon a nagyság és erény,
Mit az imént csak gúnyolt a tömeg még,
Mint megláncolt oroszlányt, széttöri
Bilincseit, s a gúnyolók remegjék!

[196] EGY SZERELMES BARÁTOMHOZ

A lány, barátom, érzem én is,
Éjnek mosolygó csillagárja,
Tündéri rózsakert a télben,
Költőnek legszebb gondolatja. –

Lányok közül szép szőke csillag,
Akit választál, ám szeresd őt,
Méltó költői kebeledre,
De mert szereted, ne legyen nőd. –

Ismérem lelked büszke röptét,
Házasságban te boldog nem lész,
Szabad tengerre, nem tűzhelyre
Való a villámnyargaló vész.

Te ha szeretsz, költői hévvel,
Nehéz küzdés kell érzetednek,
S mint gyöngyök a beteg csigában,
Örömeid kínban teremnek.

Te ha szeretsz, költői hévvel,
Az szűdnek szent imádkozása,
S addig buzgó csak az imádság,
Míg kétes sorsunk üdve, átka. –

Te ha szeretsz, költői hévvel,
Átszellemül szerelmed tárgya,
És délibábként lesz szivednek
Csalókán intő ideálja. –

Ó, mondd, a villám-nyargaló vész
Bír-e soká fényesen égni?
Csak a csillag pislog szünetlen,
Hideg keblét tűz nem emészti.

Mondd, vérző harc s imádkozás közt,
Emberszív meddig össze nem dűl?
Csak a közömbös néz nyugodtan,
Nem fél és nem vár a jövőtűl.

S az ideál, mely délibábként
Ragyog, s imádod vágyva, hévvel,
A megszokás és házigond közt
Párázatként nem oszlik-é el? –

Hajósnak édenül int a part,
Kiköt, s tapodja azt nyugodtan,
A bűvös festék elmosódott,
Előtte terméketlen föld van.

Ha bírod őt, kit úgy imádasz,
Kit csak ragyogva, félve láttál,
S majd életednek sáros útján,
Hozzád nyügözve mindég ott áll;

Nem akkor jő mint égi szellem,
Ha lelked Istennel telik meg,
S az únalom s gond hétköznapján
Még gondját toldja perceidnek.

Nem léssz-e mint hajós a parttal,
Mint az imádságban kifáradt,
Mint kagyló, mely gyöngyében elhal,
Mint múló fénye a viharnak?

Ki gazdasszonyt keres magának,
Az lelhet véle házi béket,
Kinek nehány parázsa van csak,
Az házasodjék, s óvja őket!

Ki megfontol minden tulajdont,
S mint árut választ nőt magának,
Az házasodjék, és örülhet
Jólétének, piros fiának.

De aki költő, érzelemmel
Egy ideált ölel szivéhez,
Igába hajló Pegazusként,
Bírásában boldog sohsem lesz.

Te, aki illyen ideált bírsz,
Tartsd meg szived istenségének,
Ne vond le a földnek porába,
Átkául mind a kettőtöknek!

[197] P. BARÁTOMHOZ

Komoly színben nézed te a világot,
Barátom, ó, hisz jobb hasznát vehetd,
Csak addig őrülésig bús az arca,
Amíg az ember rajta jót nevet.

Tréfának nézi Isten is e Földet,
Tréfának ember, amit rajt mível,
Különben a szép mindenség köréből
Rég, mint fekélyt, úgy lökte volna el.

Ha híres férfit látsz, amint vezérel
Országokat, s vág fontos arcokat,
Magasb lénynek tekinted áhitattal,
És törpének hiszed saját magad,

Hiszed, hogy minden léptén bölcseség van,
S ki fel nem fogja őt, csupán te vagy,
Kacagj, kacagj, mert a nagy férfiú, ah!
Egy szállal sem különb, mint tenmagad.

Ha szent ügy zászlaját látod kitűzve,
S alatta hangzik ihletett beszéd,
Mig lelkesült csoport gyülöng alája,
És nőni érzed a nép szellemét:

Kacagj, kacagj, mert minden egyes érzi,
Hogy a zászló csak vastag ámitás,
Nehány deáké a gúny s lelkesűlés,
A többieknek célja, elve száz.

Ha látsz ifjút, ki lángérzést lehelve
Leánykájáért, halni esd, ohajt,
Kacagj, kacagj, s meglátod, mint felejti,
Mint hagyja el, ha csábszavára hajt. –

Ha látsz nőt, aki keble édenével
Bűvös csókjával éltet, üdvözít,
Kacagj, kacagj, most olvasá meg az árt,
Melyért eladta szívét, bájait.

Ha látsz anyának gyermeket hizelgni,
S kebledben ébred tiszta kéjsugár
A természet szavára, ó, kacagj fel,
Hiszen csínt tett, vagy játékszerre vár.

Ha látsz haldoklót térni Istenéhez,
S elfogja lelked méla áhitat,
Kacagj, Istent vágynék megcsalni, percnyi
Bánattal, hosszú bűnös út miatt.

És jő a pap, áldást mond a halottra,
Buzgón hajolnak meg vén térdei,
Kacagj, mert amíg ajkai mozognak,
A temetési díjt számolja ki.

Te komolyan veszed nagyon, barátom,
Az életet, ne vedd, mert jaj neked!
Kacagj velem, míg a sok kacagásban
Szíved kigyógyúl, avagy megreped.

VII. EPIGRAMMÁK

EMLÉKLAPOKRA

[198] 1. MÁRIA

Kérded, hogy sajnálnám-e,
Leányka, vesztedet?
Nem! mert annak, ki sajnál,
Vigasza is lehet.

Egy szál köt életemhez
S hozzád – ha megszakad,
Mint a hajóst s keservét,
A sír együtt fogad.

[199] 2. LUJZA

Ha nem szerettem volna még hazám,
Érted szerettem volna meg, leány,
Mely tégedet szült s édes szót adott
Ajkidra, szűmhöz tart méltó jogot.

Ha nem szeretnélek még tégedet,
Hazám tanítna, hogy szeresselek,
Ki bús anyámnak oly hű lánya vagy,
A hű fiútól illet hódolat!

[200] 3. ETELKE

Ah, jól teszed, leány, hogy adsz emléklapot,
Melyről, ha feledél, olvashatod nevem,
Melyen te vésve vagy, ha a lap elszakad,
Szükségem sincs reá többé – mert az szívem.

[201] 4. H. I.-NEK

Külföldre mégy, öcsém,
Tanulni szépeket.
Én társul egy kicsiny
Méhét adok veled.

Hallgasd, s boldog leszesz:
Mint ő mézet csinál
Méregből – méz lehet
Mind, mit tapasztalál.

S miként mézét a méh
Kasába hordja el,
Hazád legyen a kas,
Melyért munkálni kell.

S amint együttesen
Munkál az útitárs,
Ne dicsvágy, csak közügy
Vezessen, merre jársz!

Ha gyűlölsz, abban is
Kis méhedet kövesd,
Gyülöljed a herét,
Mely munkálkodni rest.

S miként anyját a méh
Feltétlen tiszteli,
Anyád is tőled ezt
Méltán követeli.

[202] 5. IDA

Búcsuzásul íme, íme,
Nefelejcsnek szent virága,
Sárga és kék színnel ékes,
Nézd, mi zöld lengőke szára.

Sárga a féltés, ennélkül,
Ah, valódi szenvedély nincs.
Zöld remény a viszontlátra,
Elválás percében ez kincs.

De ha a sárga dacára
A zöld mégis elhervadna,
Akkor is, fájó talizmán,
Szűmnek a kék szín maradna.

[203] 6. AMÁLIA

Két arca van, leány, a szerelemnek,
Elbájol ez, az megdermeszt, megöl.
Enyelgő társa volt eddig szivednek,
Ó, bár sose tudj a másik felől.

[204] 7. LAMOTT R.

Hogy a végetlen szépet élvezhesse
A korlátolt emberkebel,
A jó Isten fény-, illat- és zenére
Osztotta azt a földön el.

Hogy illat-, fény- s zenének bűvarázsa
Együtt renghesse szűnket át – –
Isten téged teremte jókedvében,
Mint ígéző harmóniát.

[205] 8. CSERNYUS IDA

Boldogságról írjak én e
Lapra néked, azt kivánod. –
Ah, miért? hisz azt szivedben,
Lányka, úgyis feltalálod.

Írd le, írd le nékem inkább
Egyetlen egy gondolatod,
Bírjak életem könyvében
Én is egy sugárzó lapot. –

[206] 9. CSERNYUSNÉ

Kis lelkek vígasztalnak
Sok veszteségidért.
Én nem, hisz jól tudom, hogy
Szivedhez egy sem ért.

Ami rajtad becses volt,
Az érintetlen áll,
S abban, amit szerettél,
Meg nem csalatkozál.

[207] 10. EMMA

Jól tudom, bár ah, nem érzem,
Mily kincs a nő, mely szeret.
A házoltár veszta lángja,
Amit keble rejteget. –

Hogyha e szent láng kialszik,
Összedűl a templom is –
Szűz kedélyed azt megóvja,
S férjed nyugodt, benne hisz. –

[208] 11. EGY NEVELŐ

A müvész, ki alkot – s szépet hoz világra,
Önmaga tesz fűzért fényes homlokára.
Azt, ki a természet nemtőjét segéli,
Áldását és bájat szétosztani, mérni,

A nemtő mosolygóbb arccal nézi végig.
De ki embert képez, Istenként cselekszik,
Míg előre küzd az ember, lelke él, hat.
S legszebb hála, amit egy fölemelt társ ad.

[209] 12. A CSIBUKCSIHOZ

Nem hitvány bírvágy, felforrt szenvedély,
Mit istenszikra és végzet mível,
Eggyé zavarja bár a gyáva pór,
Az süllyeszt, undorít, mig ez emel.

[210] 13. [LEGYEK HÁT LEPKE…]

Legyek hát lepke, hogyha úgy kivánod,
De drága hölgy, te meg vagy a tavasz,
Melyekből élek, bájid a virágok,
Elvész a lepke, hogyha elhagyasz.

[211] 14. [KICSINY EMLÉKET ÍGÉRTÉL…]

Kicsíny emléket ígértél nekem,
De nem csodálom, hogyha elfeledted,
Egy szál virágot oly könnyen feledhet
Leejtni a dús nyár kopár helyen.
Te se csodáld, hogy én el nem felejtém,
Kopár helyen hiánya oly nagy, oly mély.

[212] [15.] [A BÉRCNEK, MIT MEG NEM INGAT…]

A bércnek, mit meg nem ingat a vihar,
Napsugárban sem terem virága,
Akinek szivében nem dúlt kárhozat,
Annak zárt az üdvnek is világa.

[213] EGY ŐRÜLT NAPLÓJÁBÓL

1.

Hová lett a tavasz rózsája,
Arcom rózsái hová lettenek?
Azt nyár heve, ezt férfiú erő
Érlelni vágyó éhe ölte meg.
A nyár gyümölcsözött, megfagyhatott,
De az erő hová lett nyomtalan?
Magát emészté fel, csatázva
A kisszerű kor szűk korlátiban.
Mint a malomkő, hogyha búza nincs rajt,
Mint elvetett kard, hogyha nem vívhat bajt.

2.

A hős oroszlány hitvány tőrbe hull,
A szív, mely Brutusszá lehetne,
Kis szép kezek közt olykor megtörik,
S egy élc, a síremlék felette. –

3.

Gyakran visszajáró lelkek gyötrenek,
Érzéseknek hívják azt az emberek;
Elfüstölni őket, ó jaj, nincs szerem,
Ábrándos rémlátó hát csak a nevem.
S felvilágosodott kornak közepett,
Dolgom a hitetlen nép közt nem mehet.

4.

Hitvány erőmü az az ember;
Az ész, e mozgató alig keres
Annyit, mint amit rossz fütője,
A jó gyomor tőle igénybe vesz. –
25 És sokszor egy nap is már többet kér,
Mint amit az egész erőmü ér.

5.

Mért ámít a hit szolgája minket,
Hogy siron túl majdan helyre áll
A szent egyenlőség, és a dússal
30 A szegényre is hason sors vár?
Szentmisék könyörgenek azért, míg
A szegénynek szószólója nincs,
Véle vándorol a másvilágra
Bűn, gyalázat, nyomor és bilincs.

6.

35 Kacagok, ha hallom mondani,
Emberben hogy égi szikra él,
S társadalma viszonyairól,
Művelődéséről fenn beszél.
Két vezérrugója van csupán,
40 A gyomor s a szemnek ingere;
Az szülé, mivel csak kérkedünk,
S társadalmunk ennek gyermeke.

7.

Az angyalt oltárképen a művész
Csak a gyomor tájáig festi le,
45 Azért angyal, onnan mi emberek,
Ah, nem vagyunk egyenlőek vele.

8.

El a lángésszel – rontás lényege,
Mint Istené, ki rontással teremt.
Nem fér kicsinyesen elrendezett
50 Földünkre ez sem, ront tehát mindent.
S ha a végetlent érzi a tömeg,
És dűlt sorompó van csak körüle,
Megdöbben lelkének legmélyeig,
Gyötörvén őt kicsinység érzete.
55 Annak legjobb minden csak úgy, mint van,
Új békót rá, ha tűri, tűrje azt!
S ha rég megszenvedt bűn megtestesül,
Imádja ostorát, a megszokást.
Mért fél egymástól, és önkénytesen
60 Mint börtönőr, egymást mért őrizi?
Mért a milljó türő ember között
A sok egyes, hogy milljó feledi?

9.

Ó, hiú ember, nyelvedben is
Szemtelen hizelkedel magadnak,
65 A jót emberségesnek hivod,
És embertelen neve a rossznak.
Hej, pedig fordítva
Sokkal jobban volna!

10.

Jól ismerlek, hizelgő macskafaj,
Szivedbe húzva lappang a köröm.
Te nem vagy bűnös, ez természeted,
De aki még neked hisz, gyűlölöm.
Hogyan gondolhat benned annyi jót,
Hogy a végetlen sok szép szó után,
Mit elszórsz, szűdben is marada még
A jóból némi kis salak talán.
Mért nem néz körmöt kérges jobbodon?
Természetétől illyen mindenik,
Ki jobbjáról leköszörűli azt,
Annak mélyen szivébe rejtezik.

11.

A Nap sugárának hét színe van,
A pénz fényének színe számtalan,
A hír, erény, dicsőség illyenek. –
Hát a barátság, hon és szerelem?
Kegyelt váltó, mely készpénzül megyen.
S végszámadáskor nem kell senkinek.

12.

Megmondom e kor embere minő:
Házasságrontó, szerelemszövő.
Tanácsban dús, tettben szegény Lázár,
Ebédhez gyors, éheshez késve jár.
Halottnál sír, de ínségnél siket,
Más örömén sír, más baján nevet.
Virágot is csak érdekből nevel,
Hogy legszebb díszében törhesse el,
A kis báránytt levágni rendeli,
De vérét folyni mégsem nézheti.

Köszönt négy cifra lónak, s hogyha jő
Isten szamáron, megtagadja ő.
Felrúgja az embert, mint az ebet,
De azt hiszi, hogy mindent jóvá tett,
Ha öndicsőségére szobrot rak
Sírjára az egykor felrúgottnak.
Az emberen, mert ember, nem segít,
S ha mégis adja gyér filléreit,
Isten nevében adja, attól vár
Jutalmat, mit koldus nem adhat már.
Tál vízben nézi a tengervihart,
Színpad diszítményén a reghajnalt.
Valódi vészt nem bírna lelke el,
Szabadban meg hives szél fú reggel.
De egy szivemnek mégis vígasza:
Hogy jobb az ember sosem is vala.

13.

Halovány erényök, halvány bűnök,
Az színlés csak, nem feláldozás,
Sírnak rajtad, hogyha bajba estél,
Imádkoznak, s cselekedjék más.
De nem is rabolnak vakmerően,
Lopnak csak mosollyal ajkukon,
Nem gyilkolnak férfias nyíltsággal,
Gombostűkkel szurkálnak agyon.
Lennének jók, hogy szerethetném, vagy
Gyűlöletre elég gonoszak,
És becsülni tudnám jóban, rosszban,
Erejeért akaratuknak.
Míg így undorral köpöm ki őket,
Oly émelygően lágymelegek,
És kerűlöm leverő unalmát
Egyhangú, kicsínyes körüknek.

14.

Ó, ne higgye senki, hogy az embert
Szeretem, ha könyörülni lát,
Enmagamnak fájdalmas csak látni,
A nyomort a gazdag természet ölén.

15.

Ah, a világ egy nagy patkányfogó,
Ki benne van, rést mindhiába kér,
Hogy éljen, fel kell falni társait,
A legerősebb végre csak megél.
Ah, a világ pillangógyűjtemény,
Rendezve a szárnyak fénye szerint.
De tű vagyon keresztül minden szűn,
És szárnya nélkül rút hernyó lesz mind.
Ah, a világ gyermeknek jó lehet,
Ki redves fát vesz el csillag helyett,
Én láttam a gyöngyöt, még mint könyűt,
És a rubint vércseppnek seb felett.

16.

Mi egy embernek bukta? dráma csak,
Bár sírunk rajta, mégis csak mulattat.
És szidjuk a hőst, ha megszabadul,
Hogy elrontá könyekkel vett tréfánkat.

17.

Egyetlen egyszer hittem, hogy miattam
Hull szép szemekből részvét harmata,
Megint csalódtam, a nő könnyezett, mert
Vetélytársán szebb főkötő vala.

18.

Az ember már mint ember, mit sem ér,
Szintúgy szégyenli nyomorú faját,
Száz címet vesz, lesz mindenféle úr,
De senkit sem csal meg, csak önmagát.

19.

Ó, szerelem! te édes gyötrelem, te,
Te kétkedő hit, könnyező gyönyör,
Érzém hatalmadat, mely mint varázsfű
Egyszerre gyógyit, és egyszerre öl. –
Látom most, millyen dőre, hasztalan vagy,
De jólesik, hogy lelkemben lakál,
Nem is jó ember, aki nem imádott
Eszmét, az ész előtt mely meg nem áll.
Feláldozás, hon, hit, mind illyen eszmék,
De mégis, lelkünk égből hozta le,
És közelébb áll Istenéhez a szív,
Mely mindezeknek volt lakóhelye.
S ha a tapasztalás kiábrándít is,
A megcsalt szív becsében nem veszít,
Szégyellje a lány s a világ, ha oly korcs,
Hogy bé nem tölti szívünk vágyait.

20.

Mi vagy te szerelem? tán égi tűz,
Miként hiú gőggel dicsekedel.
Por lánya vagy, s felforralt vérünkkel,
Mint illat a virággal, hervadsz el. –

Szerettem én is, s gyakran gondolám,
Ha harminc évvel kedvesem előtt
Meghalnék, s ő mint agg követne csak,
Rokonnak érzené-e lelkem őt? –

21.

Sokan jutának végínségre már,
Kincset keresvén, ahol semmi sincsen;
Legtöbb őrült, szerelmi áldozat,
Vagy az ég titkát kutatá erősen. –
Nősültek volna csak meg mindazok,
Szerelmes egy sem volna már, s mind józan.
Csak lettek volna pappá mindezek,
Csupán azt néznék, ami a Földön van.

22.

A lány büvös növény, virága oly deli,
De elrejtett gyöke méreggel van teli.
A lány tűz, messziről világol, melegít,
Közelről gyilkosan éget vagy megvakít.

23.

Mért nem hervad szivünk is, mint a lány,
Mért oly muló tartós szerelmünk tárgya?
Nem szűnk hűtlen, de ideálja az –
Vagy hol van, mely mint megbájolt maradna?
Mely elsö csókján égett, a zománc
Ellebben, mint a puszták délibábja,
S kiábrándult szűnk bájvilág helyett
A puszták sivatagjait imádja? –

24.

Önzővé szülé a végzet már az embert,
Látkörében mindég ő foglal középhelyt;
S mentől távolabb van valamely tárgy tőle,
Annál halványabbá, kisebbé foly össze.

25.

Mit kérsz Istent? ő szóra mit sem ád.
Gúnyul ragyog jó- s rosszra egyaránt.
Véráldozat égett oltárain,
Midőn olykor lejött, mivel megszánt.
Az ég magas! – mig a sohaj felér,
Esővé lesz, s az is, ha földre hull,
A nyomorúság szenvedésitől
Csak a dúsak termése gazdagul.

26.

El, el, ne lássak emberalakot,
Elútálnám az Istent általa,
Kiről azt mondják, hogy hatod napon
Saját képére embert alkota. –
Avagy jobb volt az ember akkoron,
S azóta Istenünk trónról bukott,
Hogy így elnézi, amint ördögök
Bírják a néki szentelt templomot?
Nem, nem, galambból nem lesz keselyű,
Az ember ollyan, amilyen volt rég,
Azért mondá az Úr már kezdetben:
„Megbántam ím, hogy embert alkoték.”

27.

A nagy Kopernik csillagrendszere
Legbiztosabb vezér az égen fent,
Ily biztos rendszer emberek között
Gaznak, csalárdnak tartani mindent.
Gyéren hoz üstököst a Föld s az ég.
S az is, ki tudja, rendbontó-e még?

28.

Ember! te nagyszerű méregfa,
Környezetedet is megmérgezed,
Ím bűneidet eltanulja
Leghűségesb barátod is – ebed;
S míg jó ruhához hízelegve jő,
A rongyos koldust megugatja ő.

29.

Mit nékem az egész emberiség,
Nem vágom meg miatta ujjamat,
De hívjatok kiirtani, megyek,
S kivégezem végül enmagamat;
Hogy újra Isten légyen már az úr,
És Éden kerte újra felvirul.

VEGYESEK

[214] 1. MŰVÉSZET ÉS TERMÉSZET

Tolong a sokaság, bámúl egy képet,
Ennél szebbet, mond, még nem szült müvészet.
A bámulók közt egy cigány is ott áll,
Napbarnitott leányt tartván karánál:
„De hisz te többet érsz ám – mond – e képnél,
S ki mostan gúnyol, estve szinte rátér.”

[215] 2. EGY KACÉR HÖLGYHÖZ

Mért oly nehéz e szív, hisz aki benne él,
Oly röpke az a nő – oly könnyü, mint a szél.

[216] 3. AZ ŐSZINTE ORTODOX

Tanaink oly szentek, oly valók,
Hogyha Krisztus szállna újra le,
És ellenkezőjét mondaná,
Mint eretnekkel bánnánk vele.

[217] 4. A KÖLTŐ ÉS KEDVESE

Mint sas száll a költő csillagok honába,
Ah, de oly kietlen a hir fénysugára!
S ím, hogy meg ne fagyjon a költő kebel,
Eltakarva híven feltörő szárnyával,
Mint ökörszemecskét lopja be magával
A kedves leánykát, kit megénekel.

[218] 5. PETŐFI SÍRJÁRA

Nem mondja kisded síri jel:
E zugban porlik tested el.
És jól van az, mert így a sír,
Amellyen egy hon népe sír,
5 S körülragyogja szellemed,
Egész e honnak keble lett.

———

Te a szabadságot megüdvözölted
Még bölcsejében, az viszont neked
Utolsó búcsuzásaképp megírta
10 Ágyúdörgésekkel – sírversedet.

[219] 6. AZ ARADI SÍRRA

Nem néztetek erőst, hogy szolgáljátok,
Ki fényesen majd jutalmazni tud,
Akit szolgáltatok, egy árva hon volt,
4 Ím, sírotokra emlékkő se jut.

[220] 7. EGY MÁRTÍR SÍRJÁN

Emléked nincsen, és mégis kiáltva
Beszéli, hogy nem élsz, hogy megbukál,
A népszabadság, mely nyög eltiporva,
4 A bűn, mely ismét emelt fővel jár.

[221] 8. KÜLÖNBÖZŐ VILÁGNÉZLET

Huszárok mennek a falu alatt,
Kitódul a nép, hogy bámulja őket,
Az ifju lelkesülve mond: „Mi kéj,
Milyen dicsőség a katonaélet!”
5 De apja fejvakarva mond: „Be sok
Sujtás, zsinór, mi költség az országnak!”
A lányka meg sohajtva mond: „Be kár,
8 Hogy mennek, köztük szép legények vannak!”

[222] 9. A TÖRTÉNETI JOG

„Apám! apám! – mond a mágus fia –
Szentségeink között jár egy egér,
Mindent bemocskol, megrág. Tűrjük ezt?
Adj engedelmet, és a gaz nem él! –”
5 „Ne bánd, fiam, azon egérnek már
Nagyapja is azt tette, amit ez,
Kell hogy legyen hozzá magasb joga,
8 Ilyen merész bűnt másképpen nem tesz.”

[223] 10. HIT ÉS TUDÁS

„Szörnyű rablás történt, ó mesterem
– Mond Ízisz papjához ifjú segéde –,
Én is hibáztam, ah, de megbocsáss,
Mert így jövék csak az átkos merényre.
5 Fölemelém a leplet, embernek
Érintni mellyet tilt hitünk törvénye,
Mely a legszentebb szentséget fedi,
És melly előtt hittel hull a nép térdre.

Elcsábitott a dőre tudni vágy,
De ó, mit láttam, semmi sincs alatta!”
„Hallgass, fiam – mond a pap –, épp azért
Mindenki, amit hisz, ott feltalálja.”

[224] 11. A MESTER ÉS A TANÍTVÁNY

„Mester! taníts, taníts meg festeni!
Képében a Napot megdicsöítem!”
„Én – mond a mester –, hogyha árnyait
Birom ellesni, azzal is beérem.”

[225] 12. KÖZÖNSÉGES EMBER

Világra lett, nőszült és elvesze,
Ezért kár volt emberré lennie.

[226] 13. PRÓZA ÉS POÉZIS

Csodálod a virágnak színeit,
Imádod a lányt eszménykép gyanánt,
Fellelkesülsz a nagyság szavaira,
Költő vagy, minden hétköznapi bánt,
S mégis, ha a virágnak gyökere
Nem lenne földben, hervadna korán,
Ha a prózába sose szállna le,
Nem lenne oly virágzó a leány.
S midőn a szónok úgy fellelkesít,
Előbb már odahaza jóllakott. –
Így jár karöltve eszmény és göröngy,
Nem szabad azt széjjelszakítanod.

[227] 14. EGY HÖLGYHÖZ

Most látom, mily erősen
Valál szivembe nőve,
Amint kitéplek onnan,
Utánad foly ki vére.

[228] 15. EGY BARÁTOMHOZ

A hernyóból lesz mindég tünde lepke,
S te, nagy szellem, filiszterré lehetsz-e?

[229] 16. KI A HIBÁS?

Játék gyanánt veszed a férfi szíveket,
Látom, játék nélkűl a gyermek nem lehet.

Az álgyöngy játéknál egyéb mi lenne más?
Most ítéljétek meg, ki köztünk a hibás!

[230] 17. LEÁNYÁLOM

Szőlőtő az agg szülő, mellette
Jó fia mint védő támasz áll;
Ámde a szőlőnek súgár is kell –
S ezt szerető menyében talál. –

[231] 18. METAMORFÓZIS

Midőn a lányka csak menyasszony,
Még csupa menny az egész asszony.
Később, amint lesz menyecske.
Fogyton fogy a menny, s lesz mennyecske.
Míg végkép elfogy a menny lassan,
S csak az asszony marad meg pusztán.

[232] 19. EGY ZSARNOK SÍRJÁRA

Követ sírjára, hisz nem nőne ott virág.
Mi könnyhullás frissítené azt fel?
Mindenkit illet egy-egy rész könyű,
Ő részét még éltében költé el. –

[233] 20. NÉP SZAVA

A nép szava fenyítő üstökös,
Feltűnik olykor – elhalaványul.
Kigúnyolják – de egyszer visszatér,
S kihányja a Földet sarkaibul.

[234] 21. A SZABADSÁGHÁBORÚ

Mint villámlás valál, fényes, rövid.
Nem tudni honnan, nem tudni hová.
Azt sem tudnók, voltál-e igazán,
Ha a rom, mit hagyál, nem mondaná.

[235] 22. KÖLTŐ ÉS SZABADSÁG

Nap a szabadság, nincs nélkűle élet,
És nincs öröm, hová nem néz be,
Arany zománcot von a pórgunyhóra,
Meg a magas kastélyfedélre.

És Hold a költő, mely, ha az éj eljő,
Még egy sugárt hoz el magával,
Zálog gyanánt, hogy a Nap még nem halt meg,
Hogy eljő még a véres hajnal.

[236] 23. HONFIBÚ

Nem volna életemben bánatos perc,
Nem volna szűmben néma fájdalom,
Ha lelkemből kihalna drága képed,
Ha sorsodat nem érzeném, ó, hon!
És mégis, e bú is ha kiszakadna
Szűmből, elhagyna minden örömem,
Hisz e szentelt bún kívül más örökség,
Bukott hazámtól nem maradt nekem.

[237] 24. D. L. M. GRNŐ SÍRJÁRA

Mindig mások javára fáradál,
Mindig csak másoknak kedvéért éltél,
Ha megkivántad már a pihenést,
Meg kell nyugodnunk, hogy sirodba tértél.

De aki már ugy elkényeztetél,
Ez első búnál, mellyet most okoztál,
Bár tudjuk, sírod néked mennyet ad,
Te is elnézed, hogy szemünkben könny áll.

[238] 25. SÍRJÁNÁL UGYANANNAK

Szeretted egykor e csendes helyet,
Mely pusztaság volt, mostan kert gyanánt áll,
Szeretted gyermekid, s körűlötted
Kigyúlt megannyi békés házi oltár.

Most árnyában virágos fáidnak,
Hamvaid édesebben pihenhetnek,
Emléket meg magadnak alkotál,
Hálás szivében kedves gyermekeknek.

S míg sírodon napfény és árnyék reng,
Gyümölcsfa áll, virágot hord a szellet,
Míg köztünk szeretet s egység lakik,
Nálunk mulat, s viraszt felettünk lelked.

[239] 26. EGY PAPRA

Ki mondja, hogy nem vagy jó pásztor felüled,
Hisz szalmán tartod a nyájt, s mégis jól fejed!

[240] 27. HÍVATLAN PÁRTHÍV

Nekünk vágyol szolgálni, mondod. Kérlek,
Ha ez való, ne tarts velünk, de vélek!

[241] 28. MEGVESZTEGETHETLEN

Rád bizton számolunk, hogy pártunkon leszesz,
Oly árut, mint te, tán csak senki meg nem vesz.

[242] 29. EGY DEMAGÓGHOZ

Mint új Mózes, hozod pusztákra népedet.
Szép szóval tartod azt, az ó manna helyett,
Elhalt Mózes, de a népé lett Kánaán;
Célt csak te érj, a nép elveszhet a pusztán.

[243] 30. EGY NAGYRAVÁGYÓHOZ

Fényes útat választál magadnak,
Legfényesbek a legsárosabbak.

[244] 31. HELYES SÚLYARÁNY

Ha kar kell, szívesen látom a tömeget.
Ha ész kell, szívesen fogadjon engemet.

[245] 32. DICSŐSÉG ÉS GYALÁZAT

Ha milliókat meghódoltatál,
Dicsedre még nem szolgál néked az.
Csak arról tesz tanúságot, minő
Hitvány volt a tömeg, és millyen gaz.

[246] 33. KORMÁNYZÁSI ILDOM

Dicsekedel, hogy száz elem között
Mi ildomos békét tartasz te fel.
Egy rész bakban van, más fegyverben áll,
Amaz a veretett, emez meg ver.

[247] 34. A MEGTÉRT

Hazád sorsát sötét színnel festetted.
Egy kegysugár hullt rád – derűl, ugy érzed.

[248] 35. NAGYOK ESZKÖZE

Az a hasáb, mely Huszt elégeté,
Egyetlen eszmét sem tett semmivé.
S számára még dicsőség sem jutott.
Ki felhasználta, hogy szétporladott,
Hitvány hamvát lábával rúgta szét,
S a szél elhordta jótevőn nevét. –

[249] 36. AZ ENTUZIASZTA

Mégy hát te is, „előre!” jelszavad,
Már útiterved kész, csak egy baja,
Beszédedben míg forr a gőzkazán,
Egyet nem tudsz még: merre és hova.

[250] 37. RÖGTÖNZŐ

Nagy vagy, ha önmagát legyőzni naggyá tesz.
Müvednek része mind egymás bakója lesz.

[251] 38. FILISZTER

Nem vagytok hidegek, nem vagytok melegek,
Még epigrama sem telik belőletek.

* * *

[252] ÚTRAVALÓ VERSEIMMEL

Sokat, sokat értem már életemben,
Temérdek bút küldött reám az ég,
De hála Isten! a sors éjjelében
Ragyogó csillagom is volt elég.

Érinte elválás, halálnak árnya,
Majd újra édes emlék ringatott,
S feláldozó rokon szivet találá
Kietlenben, a bús elhagyott.

Hittem, kétkedtem, vágytam és lemondtam,
Mosolygtam, sírtam, múlton és jövőn,
Tündérek játsztak vélem napsugárban,
Kisértetekkel jártam sírmezőn.

Sokan szerettek, és sokat szerettem,
Bántottak is, de szűmben nem maradt
Fulánk. Baráti serleggel nevettem,
És más ha sírt – szememből könny fakadt.

Láttam lezúgni nagy napok viharját,
Dicsőség, börtön ismerős velem,
Ha napsugár, avagy villám futá át
E szívet, elzengé azt énekem.

Elzengte akaratlan mint madárka,
Kit nem kérdünk, ha dall, mit éreze,
Nem kérdik, az ősz búcsúzó avarja
Miért halvány, piros vagy fekete.

Csak azt hallgatják, hóditó-e hangja,
Csak azt nézik, ragyog-é a levél,
Ki gondol a madárra és a fára,
Ki a költőre, hogy mi sorsban él?

Ez a dicsőség! Ó, hideg, hideg kép!
30 Étetrózsáinkból halálfüzér.
Küzdtérre érte, ó, szivem sosem lép,
Mint a madár, az őszi lomb se kér.

De jólesik tudnom, nem a sikamló
Út volt utam, mely semmiségbe vész,
35 És felsohajtnom: veszhet már a kagyló,
A drágagyöngy, mely élni fog, ha kész.

Ó, bár gyöngy lenne mindenik dalocskám,
S fényt hintne arra, mit megénekel,
Nézné irigyen a tömeg, csodálván
40 A fényt, mit költő választottja lel.

Csak ők tudják, kikhez dalom beszéle,
Mit tűr a kagyló, mely gyöngyöt terem,
S csak ők érezzék, míg zeng dalom fénye,
Körűlöttük zokogni szellemem.

45 S ha nem lesz már, ki vélem sírt s örűle,
Ha nem lesz már többé, kit érdekel:
Vajon, hogy e dalt éppen így elzengje,
Min ment keresztül a költő kebel;

Még akkor is, ha egy-egy jobb kebelnek
50 Szót kölcsönözni tudna énekem,
Valódi égi kéjt csak úgy lelendek,
S örök ifjúság akkor jut nekem.

Mert nem ha újat mond, ér szívhez a dal,
Csak hogyha azt, mi benne szunnyadoz
55 Életre költi – vágyainkkal él-hal,
Mosolyt a kedvnek, búnak könnyt ha hoz.

E dőre könyvből is csak úgy lesz ének. –
Vegyen hát minden, ami illeti,
Borágot, rózsát vagy ciprust füzérnek –
60 Vegyen, ha szíve dallal van teli.

És míg öröm, bú, hit meg kétkedés lesz,
Tél és tavasz, ifjúság, szerelem,
Míg szent eszmékért ember harcol, érez,
64 Mindebből osztályrész jutand nekem.

* vége *
*

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Általános megjegyzések

GYP *Madách összes* kiadása csak válogatás, a versciklusok sorrendje egészen más, mint HG kiadásáé, és még inkább eltér M elképzelésétől. A *Benyomások* Gyulainál a III. sorszámú; közvetlenül a *Szerelem* ciklus után nála a *Benső küzdés* következik. M-nál a második kötet I. ciklusa GYP-nál a III. verscsoport.

M az idézet kezdésénél a ” jelet használta, a végénél a „ jelet, vagyis éppen fordítva, mint a mai magyar nyomtatásban. Ezt általában nem jeleztük külön. HG következetesen a “ jelet használta az idézetek végén ” helyett. Ha egyéb tekintetben egyezett a szövege a K, GYP vagy a fsz szövegével, akkor ezt az eltérést sem jeleztük külön. Végül GYP jelölését se tekintettük érdemi eltérésnek: ő rendszerint az ún. francia idézőjelet használta, de a magyar szokásnak megfelelően fordítva: » az idézet kezdetét, « a végét jelöli.

M írásmódjának (az adott korban elterjedt) további sajátossága, hogy a mássalhangzók megkettőzését néha föléhúzással jelezte.

Az első szövegváltozatokat az első kötet kiadásához hasonlóan itt is teljes szöveggel közöljük, betűhíven, a megkülönböztetés céljából kisebb betűvel és más betűtípussal. Ezután következnek a végső változat: a K, GYP, HG és főszövegünk variánsai. Ahol megoldható volt, az első változatot két hasábba tördeltük; ez egyes esetekben csak a sorszámozás mellőzésével volt megoldható.

M is, a különböző kiadások is váltakozva jelezték a közbevetéseket: néha két vessző, máskor két gondolatjel közé ékelve a közbevetett részt. Mi az utóbbi mellett döntöttünk. (A vessző olykor sűrűn előfordul a szövegben is, ezért a funkciója nem mindig egyértelmű; a gondolatjel – különösen párban használva – ritkán fordul elő a versekben, így kevésbé adhat okot félreértésre.)

Rövidítések és jelölések

K	kézirat. OSZK kézirattára.
GYP	*Madách Imre összes művei – Lyrai költemények* (I. kötet, 5–279. Bp., Athenaeum 1880, sajtó alá rendezte: Gyulai Pál).
HG	A költemények első teljesnek szánt kiadásának szövege. (*Madách Imre összes művei.* I–II. kötet, Bp., Révai, 1942. – II. kötet 5–851. Szerkesztette: Halász Gábor.)
Ko	Koszorú (Arany János által szerkesztett, hetente kétszer megjelenő szépirodalmi folyóirat, 1863–1865).
FL	Fővárosi Lapok (szépirodalmi napilap, 1864–1903).
Rk	*Részvét könyve* (szerkesztette: Gyulai Pál, Pest, Magyar Írók Könyvműhely, 1863).

M	Madách Imre.
M jav.	Madách Imre javítása a kéziraton.
MIKL	*Madách Imre kéziratai és levelezése /katalógus/,* összeállította: Andor Csaba és Leblancné Kelemen Mária, PIM, Bp., 1992.
MIT	Madách Irodalmi Társaság. Honlapja: www.madach.hu
MK	Madách Könyvtár Új folyam. A MIT könyvsorozata.
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum.
VU	Vasárnapi Ujság (hetilap)
c.	című
sh	sajtóhiba.
áth.	áthúzott, áthúzva.
fsz	főszöveg (a költemény általunk gondozott, létrehozott új szövege).
jav.	javítás, általában helyesírási korszerűsítésre utal.
ld.	lásd!
pl.	például.
<*vár*>	Ha a kéziratban a szerző áthúzott vagy átírt szövege olvasható, a szavakat dőlt betűvel, ékzárójelben közöljük.
<<...>>	Áth. szöveg a kihúzott szövegrészen belül.
[5]	Egy adott költemény sorszáma. [Ez pl. a *Fehér rózsa* című versé.]
5, 7, 25	Utalás a versek sorszámaira.
/	A verssorok végének technikai jelzése folyamatos írásmódnál.
∪ – / ∪ –	Rövid és hosszú szótagok jelzése, ahol a versritmust is elemezzük a szövegváltozatokban. A példa két jambus jelzése, emellett gyakori a trochaikus lejtésű (– ∪) vers is.
<.....>	Az olvashatatlan áthúzást, átírást pontokkal jelöljük.
.....	Kihagyás az idézett szövegben.
„…”	Az epikus versekben Madách nem jelölte kéziratában a párbeszédeket, mi főszövegünkben Halász Gábor kiadásának példáját követtük, és idézőjelet használtunk. Pl. „Álljatok meg, álljatok barátim, / Itt vagyok honn” – szólt Bogdány vitéz, (*Erős akarat*)
»…«	Úgynevezett *belső idézet*. Ha egy versben több megszólaló van, az első szavait idézőjellel különítjük el az elbeszélő részektől, de ha a második megszólalást az első idézi, ezt az *idézeten belüli idézetet ezzel az új jelzéssel, egy másik idézőjellel* (»…«). (Ld. a *Tábori képek* ciklus néhány versét!) Ha egy versben több megszólaló van ugyan, de azokra *csak* a történetmondó utal, akkor a párbeszéd minden megszólalása normál idézőjelbe kerül. (Ld. pl. a *Karácsonykor* c. verset!)
EV	Első változat. Általában külön kézirat alapján. *Megkülönböztetésül a főszövegek alapjául szolgáló kézirattól, ezeket a versváltozatokat teljes szöveggel, betűhíven, 8 pontos garamond kurzívval közöljük, gyakran két hasábban.*
[…]	Kiadásunkban a szövegváltozatok gondozóinak [Bene Kálmánnak és Andor Csabának] megjegyzéseit szögletes zárójelbe tettük.

I. BENYOMÁSOK

[109] ROMON

K: MIKL 338. – FH 1397. 37. fólió rektó [GYP kiadásában ez a vers nem szerepel.]

1–4 K: <*Nem, nem siránkozom feletted óh rom,*> / <*Az eszme átkos*> [A köv. sor K-ban jelezte ezt a szerző, egy nyíllal:]
<*Átkos az eszme mellynek sírja vagy:*>
<*Nemtőd*> [Beszúrva:] <*mig élt*> <*a szépet nem lehelte*> [Aláírva és áth.]:
<*fényes szellem őrködik feletted*>
<*midőn bukál nem volt*> [Majd ezalatt:]
<*Élted nem vólt szep, halálod nem na*gy.>
[Az első versszak javítása a lap tetején:]

1 K, HG: Nem nem siránkozom feletted *óh* rom, ♦ fsz: …feletted, ó, rom,

2 K: <*Nem állt fényes*> Nem állt melletted fényes szellem <*nem állt melletted*> őrt, ♦ HG, fsz: Nem állt melletted fényes szellem őrt,

3 K: Mig él<*tél*>eted a' szépet <*te*> nem lehelte<*d*> ♦ HG, fsz: Mig életed a szépet nem lehelte,

4 K: És <*fejed porondba*> nem volt nagyszerűn, hogy porba <*le*>dőlt.
HG, fsz: És nem volt nagyszerűn, hogy porba dőlt.

5 K: A' kor<*nak*> szellem<*e*> hágott merev <*fokodra*> nyakadra,
HG, fsz: A korszellem hágott merev nyakadra,

7 K: A népszabadság, a <*szellem*> közművelődés [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

8 K: Világot <*ingató*> rázó léptei alatt. ♦ [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

11 K: <*Ahol [?]*> Ameddig tornyod<*nak*> árnya ért a' völgybe,
HG, fsz: Ameddig tornyod árnya ért a völgybe,

12 K: <*Ott csak [?] nyomor vólt szolga ....ban*> [majd:] Nyomor tenyészett <*szolg.... .....*> rabság lánc*z*iban. ♦ HG, fsz: Nyomor tenyészett rabság lánciban.

13 K: Te el dűlél és a völgy felvir<*ágzott*>úla ♦ [HG és a fsz sora azonos a jav. K-sorral.]

14 K: Mosolygó szellem <*rakott ott tanyát*> ott <*ott*> fészket <*rakott*> rakott [majd:] <*Sok népet verve[?]*> <*Csendes falak csendes falvakról [?]*>
HG, fsz: Mosolygó szellem ott fészket rakott,

17 K: <*A fényből mit irígy boltod [?] .....*> [majd:] S téged <*romodban*> te ronda vár <*csak*> azért <*hagyott meg*> <*kimél csak*> hagyott meg
HG, fsz: S téged, te ronda vár, azért hagyott meg,

18 K: <*A*> Csak a <*nép*>szabadság áldó *i*stene, ♦ HG, fsz: Csak a szabadság áldó Istene,

19 K: Hogy lássuk, mi*lly* bizton…♦ HG, fsz: Hogy lássuk, mily bizton…

20 K: 'S hű<*n*>ven védjük <*meg*>, mit már adott keze. ♦ HG, fsz: S hűven védjük, mit már adott keze.

[110] ŐSZI SÉTA

K: MIKL 314. – FH 1397. 37. fólió rektó és verzó [GYP kiadásában nem szerepel ez a vers. A K-ban a versnek két változata van, a kusza kézirat-lapon az első változat mellé van írva a végső változat, amelyben szintén sok a jav.]
[Az EV betűhív szövege, függőleges vonallal áth., a K első hasábjám:]

Őszi séta *[Első változat]*

Szép őszi estve vólt
Egyik vasárnapon
S ez akaratlanúl
Ki a' szabadba von,
Mint hogy ha mondaná
Élni siessetek,
Ez végső mosolyom
Aztán halni megyek
Le tűnt a' természet
Költői bájkora
Le hervadt a' virág
El halt édes dala.
'S mint szerelmes fiú
Ki ifjú lányt ölel
Fel eszmél mert a' lányt
Neéül vette el
'S a' szende szűz helyett
Kit ölelt ez előtt
Talál most kebelén
Egy megtelt báju nőt.
Kinek csók és mosoly
Ül forró ajkain
'S piros fiú enyelg
Mellének halmain.
'S a' föleszmélt fiú
Felejti szívesen
Költői álmait
Olly bájos a jelen
Igy a' természet is
Felejti szívesen
Virágit és dalát
Ha az ősz megjelen

A főszöveg variánsai

5–6 K: A nyugvás ünnepét méltó<*[..]*>n <*ülni meg*> hogy ott ülöm [A K-ban néhány soron át a két rövid sort egy sorba írta M.] ♦ HG, fsz: A nyugvás ünnepét / Méltón hogy ott ülöm

7 K: Hol *i*sten ünnepel ♦ HG, fsz: Hol Isten ünnepel

9 K: 'S hogy lelkemet a <*lány*>csók ♦ HG, fsz: S hogy lelkemet a csók

11– K: Mellyel minden mi élt, <*s*> mosoly<*gott*>gva halni megy

12 HG, fsz: Mellyel minden, mi élt, / Mosolygva halni megy,

20 K: <*s ...*> s zengő dala elállt ♦ HG, fsz: S zengő dala elállt!

20. sor után áth. sorok:
<*Hol csak sohaj epedt, hol csak virág nyilott*>
<*Mint játszi gyermekek gyümölcsök függnek ott.*>

25– K: <*Kinek keblén ... .*> <*Felejti szivesen*> Az őszben, <*im*>

26 és ölén felejti szívesen ♦ HG, fsz: Az őszben, és ölén / Felejti szívesen

27– K*: <Költői álmait*> <*Oly édes a jelen*> [Majd:] Költői álmait, oly

28 <*bájos*> édes a jelen, ♦ HG, fsz: Költői álmait, / Oly édes a jelen,

29 K: Mert <*H*>hol csak <.....> vágy epedt, ♦ HG, fsz: Mert hol csak vágy epedt,

33. sor előtt áth. sorok:
<Mint teljes báju nő>
<'S mosolygva osztja szét>
<A munkás nép között>
<Hosszú gond sikerét.>
33 K: *<A lemenő napnak>* Az őszi alkonyat [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
35 K: Tündök*<ölt>*lött a' liget [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
36. sor után áth. sorok:
<'S hol csak élet fakadt>
<Hol csak virág nyilott>
<Mint játszi gyermekek>
<Gyümölcsök függnek ott.>
38 K: *<Dal 's>* pajkos *<szó>* dal*<uk>* *<között>* zengedez ♦ HG, fsz: Pajkos dal zengedez,
39 K: *<Borrá most szűr<etnek>tenek>* Nehéz hétköznapok [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
40 K: *<Pirosló fürtököt,>* Kedves vi*sz*hangja ez ♦ HG: Kedves vi*sz*hangja ez. fsz: Kedves visszhangja ez.
42 K: 'S lányt *<hivtak>* láttak mint komát ♦ HG, fsz: S lányt láttak, mint komát,
45 K: *<Az a>* A röppentyű meg ott [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
46 K: Mel*<l>*y az égen szalad [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
47 K: El tévedt *<pillantás>* szemsugár ♦ HG, fsz: Eltévedt szemsugár,
53 K: *<A pásztor elterül>* Tilinkó sír – odább [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
54 K: *<'S mélázva fütyörész>* [Majd:] *<A szilváskert alatt>* *<A>* Telt csűrök állanak ♦ HG, fsz: Telt csűrök állanak,
55 K: *<Míg megnőtt nyájára>* *<..... .....>* [Majd:] *<Megelégedve néz>* [Végül:] Hangmértes csépeik [Ez utóbbi HG és a fsz sora is]
57– K: *<Faluhoz közelebb>* Csak néha kurjo*n*gat *i*tt ott egy *szérü őr*
58 HG: Csak néha kurjogat / Itt-ott egy szér*ű* őr, ♦ fsz: …egy szérü-őr, [Jav., a K jambusának visszszaállítása.]
59 K: *<Tölt csűrök állanak>* [Majd:] *<Csépek viszhangzanak>* [Végül:] S nyugodtan a kazal [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
60 K: *<Köztük hangmértes>* Vetett aljába dől. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
60. sor után négy áth. sor:
<Be gyűjt az ember is>
<Mint hangya és a' méh>
<Hogy bátran nézhessen>
<A zordon tél elé.>
61 K, HG: Lement már a *n*ap is, ♦ fsz: Lement már a Nap is,
63 K: *<E>* S e közben újra a' ♦ HG: S *e közben* újra a ♦ fsz: S eközben újra a

65 K: *<A nap bucsúzva állt>* [Majd:] *<Kék erdők teteén>* [Végül:] A harmat lassudan [Ez utóbbi HG és a fsz sora is]
66 K, HG: *Ép* a mezőkre szállt, ♦ fsz: Épp a… [Jav.]
67 K: *<.....>* Midőn előttem a' [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
74 K: Csak szenvedést tan*ú*lt, ♦ HG, fsz: …tanult,
75 K: Mint mondá *<még soha>* eddig is [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
76 K: *<Az éltre soha nem unt.>* Még élni meg nem *ú*nt ♦ HG, fsz: Még élni meg nem unt.
77 K: Ör*ű*lt h*<ol>*a másokat ♦ HG, fsz: Örült, ha másokat
79 K: S im *<'S>* a' vén hárs *<mellett is><nál is im>* előtt ♦ HG, fsz: S im a vén hárs előtt
80 K: Most is *<Legott>* megállított, ♦ HG, fsz: Most is megállított
82 K: *<Hogy>* *<Mond>* Hogy megpihenteti ♦ HG, fsz: Hogy megpihenteti,
83 K: *<'S mert vidám játékot>* De hát biz ő csak a ♦ HG, fsz: De hát biz' ő csak a
84 K: *<Látának szemei.>* Szemét legelteti. ♦ HG, fsz: Szemét legelteti.
85 K: *<Ott vólt <a'>* *<egész>* *<faluból>* Legény és szép leány
HG, fsz: Legény és szép leány
86 K: *<Leány 's legény sereg>* *<legénye lánya mi*nd> Volt ott, egész sereg.
HG, fsz: Volt ott egész sereg,
87 K: *<Pajzán dalok között>* Kik tr*u*fa s dal között. ♦ HG: Kik tr*u*fa s dal között, [HG bizonyára félreolvasta a K-ot, a népi életképbe nem illik a középkori szó. Ráadásul a jambikus sorba egy trocheus kerülne így.]
fsz: Kik tréfa s dal között
89 K: *<Jaj vólt a' lánynak>* *kit* Jaj a lánynak, kit a [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
90 K: *<Az ifjú el fogott>* legényhad elfogott. ♦ HG, fsz: Legényhad elfogott,
91 K: *<Váltsága díjaúl>* Jó hogy nem hal bel*é* ♦ HG, fsz: Jó, hogy nem hal bele,
92 K: *<Olly sok csókot kapott>* O*lly* sok csókot kapott. ♦ HG, fsz: Oly sok csókot kapott;
93 K: *<Meg halt vólna belé>* Bizonnyal, azt hiszem [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
94 K: *<Csupán az menti meg>* Csupán az menti meg [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
95 K: *<Hogy híven vissza ád>* Hogy híven visszaád [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
96 K: *<Mindent, mindenkinek.>* Mindent, mindenkinek. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
100 K: Csak *<félre teheti>* elfelejtheti, ♦ HG, fsz: Csak elfelejtheti,
101 K: *<'S pihegve fog meg egy>* S egy arra surranó [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

102 K: <*Szerény lány gyermeket*> pajkos lánygyermeket ♦ HG, fsz: Pajkos lánygyermeket
103 K: <*De ez áhitattal*> Felfog, de ó*h* jaj ez ♦ HG: Felfog, de ó*h,* jaj, ez
fsz: Felfog, de ó, jaj, ez
104 K: <*Csokol neki kezet.*> Menten csókol kezet. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
105 K: <*Méltóságod terhét*> Hallgatva fel sohajt ♦ HG, fsz: Hallgatva felsohajt
106 K: <*Most érzed jó öreg –*> Az áldott jó öreg, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
107 K: *El ballag*<*sz*>, tűzhelye<*d*>, ♦ HG:, fsz: Elballag, tűzhelye,
108 K: Szobá<*d*>ja o*lly*<*an*> hideg ♦ HG: Szobája o*lly* hideg ♦ fsz: Szobája oly hideg
109 K: Búsan tekint<*sz*> kör*ű*l ♦ HG: Búsan tekint kör*ű*l, ♦ fsz: Búsan tekint körül, [A sor végén pótlónyúlás miatt a jambus nem sérül.]
110 K: Tükr<*öd*>ét <*tisztítgatod*> tör*ű*lgeti ♦ HG, fsz: Tükrét törülgeti,
112 K: De <[...] *redők csak ott,*> nem évei. ♦ HG: De ó*h,* nem évei. ♦ fsz: De ó, nem évei.
113 K: <*Újad magában ír*> Méláz és *ája* ír. ♦ HG, fsz: Méláz és ujja ír
115 K: Eszmél<*sz*> 's leány nevet ♦ HG, fsz: Eszmél, s leánynevet
116 K: Talál<*sz*> a' – *b*iblián. ♦ HG, fsz: Talál a – Biblián. [Jav.]

[111] NYÁRI ESTÉN
K: MIKL 301., 127. – FH 1397. 37. fólió verzó, 38. fólió rektó, K_2: 78. fólió rektó.
[Gyulai Pál nyomán két versszakkal hosszabb a vers, ennek kézirata – tévesen – a MIKL 127. szám alatt a kezdősorával: *(Egyformaságot hozva a világ)* címen szerepel. Ezt a kéziratot a szövegváltozatokban K_2-vel jelöltük. A teljes vers GYP *Benyomáso*k ciklusának 1. darabja.]
Cím K: <*Az est*> Nyári estén ♦ GYP: Nyári *este.* ♦ HG, fsz: Nyári estén
2 K: Csatában állnak <*a'*> kék bér*cz*ek<*teteén*>nek ormán,
GYP, HG, fsz: Csatában állnak kék bérceknek ormán,
3 K: <*Vérök piroslik esthajnal gyanánt*> Kiomló vérök a gyors fellegek [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
4 K: <*A gyors felhők ezüst szárnyának élén*> ♦ GYP, HG, fsz: Ezüstös szárnya szélein ragyogván.
6 K: Remény <*'s*> lemondás<*oknak közepette*> le*ssz*-e harc*z*i bére
GYP, HG, fsz: Remény, lemondás lesz-e harci bére,
7 K, HG, fsz: És szíve vérzik, míg a csendes éj ♦ GYP: És sz*i*ve vérzik,…
8 K: Szét nem teríti szárnyait <*fölötte*> fe*l*ébe; ♦ GYP, HG, fsz: Szét nem teríti szárnyait fölébe; [Az utolsó átírt szó a K-ban 'felébe'-ként is olvasható, de a kiadók olvasatát fogadtuk el, mert *'e'* hanggal félreérthető a szó.]
9 K: És <*'S jő*> a' heves nap<*nak helyébe is*> nyomdokába jő
GYP, HG, fsz: És a heves nap nyomdokába jő

10 K, HG, fsz: Szelíd emlékek rezgő holdsugára, ♦ GYP: Szel*i*d emlékek…
11 K: Vérző <*keblünket*> sebünket <*meg fürösztve*> bé merítve a'
HG, fsz: Vérző sebünket bémerítve a ♦ GYP: …bémer*i*tve a
13 K: <*A bércz alatt virágos rét terűl.*> A *B*ér*cz*<*ek*> lábánál <*a rét bársonyát*> messze rét terűl ♦ GYP, HG: A bérc lábánál messze rét terűl,
fsz: …rét terül [Jav.]
14 K: <*El hangzott rajta a' kaszák pengése*> Kaszák pengése <.... ..... *zavará*> elhangzott felette ♦ GYP, HG, fsz: Kaszák pengése elhangzott felette;
15 K: Csak a' patakcsa <*beszél még*> suttog halk zenét
GYP, HG, fsz: Csak a patakcsa suttog halk zenét,
16 K: Ha <*kis virágok hajlanak feléje.*> <*tűkörébe*> tükörébe kis virág <*be*> haj<*lik*>ol be ♦ GYP, HG: Ha tükörébe kis virág haj*lik* be.
fsz: …virág hajol be
17 K: 'S tovább, <*tovább*> siet, mert messze messze még
GYP, HG, fsz: S tovább siet, mert messze, messze még
18 K: A tenger me*lly*<*b*>ne<*n*>k keblén béke várja, ♦ GYP, HG, fsz: A tenger, melynek keblén béke várja;
20 K: <*Ő tengerét*> Miért sietne – <*a kis*> <*már*> kis falvát <*már*> ha látja.
GYP, HG, fsz: Miért sietne, kis falvát ha látja.
22 K: Az estharangnak <*jól ismert rezgő hangja*> reszkető beszéde
GYP, HG, fsz: Az estharangnak reszkető beszéde,
23 K: <*Mint üdvözlet hazúlról, biztatás*> [Majd:] <*Hogy a' családi kör esengve vár*ja.> [Végül:] 'S le vont süveggel mén a' pór odább
GYP, HG, fsz: S levont süveggel mén a pór odább,
25 K: <*Mellyben kibékülünk sorsunkkal és*> [Majd:] <*Hová a földi gond, a bú nem lép be:*> [Majd:] <*A lágy szellő szellemhangon beszél*> [Végül:] És a' beszédet kezdi érteni – [Ez utóbbi GYP, HG és a fsz sora is.]
26 K: 'S <*enyelgve leng fel*> Lágy szellő surran forr<*alt*>ó homlokán el [Majd:] Lágy szellő surran forró homlokán el, [A jav. sor GYP és a fsz sora is.] ♦ HG: …*suhan* forró homlokán el. [HG sh-ja a *'suhan'* szó, mint ezt a K és GYP is igazolja.]
27 K: <*Verejtéket törűl,*> Fel szárogatja azt majd harmatot
GYP, HG, fsz: Felszárogatja azt, majd harmatot
29 K: Kigyúlnak <*itt ott*> eközt, <*szép kicsiny*> itt, ott kis tüzek,
GYP, HG, fsz: Kigyúlnak eközt itt-ott kis tüzek,
30 K: <*Kurjong a' pásztor, sír fűz furolyája*> Sir a furu[*o*?]ulya – és kurjong a pásztor [A betű *'u'*-nak és *'o'*-nak is olvasható, GYP és HG nyomán a köznyelvi szó mellett döntöttünk:] Sir a furulya – és kurjong a pásztor, [Ez GYP, HG és a fsz sora is.]
31 K: A <*tüsszögő*> <*nyáj*> <*kolompol*> nyáj kolompol, tüsszög és legel [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
32 K: <*Mig*> A vis*z*hang <*kel az*> ébred ostorpattogástól.
GYP, HG, fsz: A visszhang ébred ostorpattogástól.

33 K, HG, fsz: Száll zsongva a sok esteli bogár ♦ GYP: …est*é*li bogár [Ritmus!]
34 K: *<Ezer bogár zsong a' tüzek körűl>* A tűz felé és egyre egyre koppan – HG, fsz: A tűz felé, és egyre-egyre koppan – ♦ GYP: A t*ü*z felé…
35 K:*<'S enyelg lehajtott kelyhén a' virágnak>* A denevér *c*zin*c*zogva surran el [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
36 K: *<Mint sejtésink fel [mik?] jőnek és el szálnak>* Mint sejtés, félig körrajzolt alakban. [A sor GYP, HG és a fsz sora is.]
37 K: Majd a breke*<gés>*ke *<tölt el mindent>* ébredez körűl
GYP, HG: Majd a brekeke ébredez kör*ű*l, ♦ fsz: …ébredez körül, [Pótlónyúlás a sor végén.]
38 K: *<Rezgésének egyes hangját el veszted>* Mindent betölt és egy rezgésbe olvad, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
39 K: *<'S kábúltan a' természet szellemét>* Elkábít mintha a' *f*öld szelleme
GYP: *Kábulva* mintha a *f*öld szelleme ♦ HG: [A K jav. sorával azonos.]
fsz: Elkábít, mintha a Föld szelleme [Jav.]
40 K: *<Minden füszálban éledzeni véled.>* Felköltött volna minden kis füszálat. [A K jav. sora GYP, HG és a fsz sora is.]
41 K: S e sz*i*vverést csak egy hang zengi *<átal>* át ♦ GYP: S e sz*i*vverést…
HG, fsz: S e szívverést csak egy hang zengi át,
42 K: *<E közben a' pór a' kertekhez ért>* Ez életzajból egy dal zeng csupán ki [A jav. sor GYP, HG és a fsz sor is.]
43 K: A *<Itt>* csattogányé *<szól mint est orgonája>* ut*sz*a hosszan ím
GYP: A csattogányé ut*cz*a-hosszan *i*m, ♦ HG, fsz: …utca-hosszan ím,
44 K: *<'S megbékélés öszhangja árjad el>* S*<zent>* dalát az ifju nép dallal kiséri ♦ GYP, HG: S *a dalt* az ifju nép dallal kiséri. ♦ fsz: S dalát az ifju nép dallal kiséri.
45 K: *<Szét tépett életünk el halt vad dalára.>* És mintha a szent béke, mit lehel, [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: …a szent béke *biztosan*
46 K: *<Kis fészke szélén áll már a' madár>* Egész világon szél*j*el áradozna
GYP, HG, fsz: Egész világon széjjeláradozna
47 K: *<Nyugodni tér az emberszív is véle>* A *f*öld és ég e régen elszakadt [A jav. sor GYP és a HG sora is.] ♦ fsz: A Föld és ég, e régen elszakadt [Jav.]
48 K: *<'S végső dalával versenyezve zeng>* Két testvér igy dűl egymásnak karába. ♦ GYP, HG: Két testvér *is,* dűl egymásnak kar*j*ába. ♦ fsz: Két testvér igy dűl egymásnak karába.
48. sor után áth. sorok:
<Utazva végig falunknak ifjú népe>
<Testvér> <A méla hold a frígy apostola>
<S ezüst sugári azt összébb csatolják.>
<Frígyet köt még az ég is földünkkel>
<Mint megbékélt rég el szakadt testvérek>

50 K: 'S ezen csillag ként égnek fénybogárkák *<égnek>*. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
51 K, HG: A méla *h*old a' frígy apostola – ♦ GYP: A méla *h*old, a fr*i*gy…
HG: A méla *h*old, a frígy… ♦ fsz: A méla Hold a frígy apostola,
52. sor után áth. sorok:
<Míg a' hold, mint e' frígy apostola>
<És és föld közt tün fel mosolygó arczczal>
<Egybe csatolván a' két békülőt>
<Ezüst szálakból szőtt büvös sugárral.>
55 K: M*<'S maradnak el>* Meg meg ritkulva egy *<egy>* honos kapun [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
56 K: Míg körmeik *<magas porfelhőt vágnak>* por felhőket kavarnak –
GYP, HG: M*i*g körmeik porfelhőket *kaparnak*. – ♦ fsz: Míg körmeik porfelhőket kavarnak.
57 K: 'S A porfelhőben fel fel *<csillan egy egy>* tűnedez ♦ GYP, HG: S a porfelhőben fel-felt*ü*nedez ♦ fsz: …fel-feltűnedez [A K nyomán ritmikai jav.]
58 K: *<Kis szalma viskó füstölő kéménye,>* Egy egy háztűz vidám fellobbanása; [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
59 K: *<A kémény füstöl most csak az imént>* [Majd:] *<Tüzelt alája barna kis menyecske>* [Végül:] A tűz fellobbant, mert bogárszemű [A jav. sor a fsz sora is.] ♦ GYP, HG: …mert bogárszem*ü* [Helyesírási és ritmikai jav.]
60 K: Menyecske *<épen>*rőzsét most rakott reája – [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
61 K: *<A tűz mellé fel rakta>* Melléje téve szépen, rendesen [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
64 K: Udvarra megy *<ki>* hogy várja ott a' férjet. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
67 K: *<Ki símogatja, hogy .... vissza ....>* Jól tudja már hogy símogatja majd, [A jav. sor a fsz sora is.] ♦ GYP, HG: …s*i*mogatja majd [A kiadások ritmushibát vétettek.]
69 K, fsz: Mig a pajzánabb, a vadabb fiú ♦ GYP, HG: …a vadabb fi*u* [Jav.]
72 K: Meg*<Kínálja meg most húzott hűs>*-megkínálja most huzott itallal.
GYP, HG, fsz: Meg-megkínálja most huzott itallal.
73 K, HG, fsz: Szent egyszerűség, boldog kis világ, ♦ GYP: Szent egyszer*ü*ség…
75 K: *<Óh bóldog pór ki mostan érkezel>* Csak lépj be – akit illyen *<büv>* rév fogad ♦ GYP, HG: Csak lépj be – akit i*ly*en rév fogad, ♦ fsz: Csak lépj be – akit illyen rév fogad,
76 K: *<'S fáradt lelked illy nyughelyet találhat>* Ah, annak lelke nem, csak teste fárad. [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: *Oh* annak lelke…
78 K: Mögötte *<felugat>* szűköl a házacska őre, rendesen [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

79 K: Az örvös eb <*…tolakszik szintén tolakodik*> és úgy tolakodik ♦ GYP, HG, fsz: Az örvös eb, és úgy tolakodik
80 K: A zaj<*on*>gó <*gyermekek*> kis család vidám körébe. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
82 K: <*Körűl tanyázza a' párolgó tálat*> Az estebéd már párologva várja [A jav. sor a GYP, HG és a fsz sora is.]
83 K: A <*házi ur*> <*házi gazda*> gazda osztja ki a kenyeret
GYP, HG, fsz: A gazda osztja ki a kenyeret,
84 K: A házi <*gazda melléje áldást ad*> asszony áldást ad reája
GYP, HG, fsz: A háziasszony áldást ad reája.
85 K, fsz: Regét hallgatnak aztán a fiúk, ♦ GYP, HG: *Mesét* hallgatnak… [GYP átfogalmazta a sort, HG követte az előző kiadás hibáját.]
86 K: 'S ki mit tapasztalt <*az nap*> az nap el beszéli; ♦ GYP, HG, fsz: S ki mit tapasztalt aznap, elbeszéli;
87 K: <*Messzebb*> Odább vetetten áll a' <*t…*> tornyos ágy, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
88 K: <*Melly a' pórt is jobb létre szenderíti*> <*a munkást nyugalmára vezérli*> Melyben megélnek tündérhon regéi. ♦ GYP: *S a fáradtat mintegy nyugonni kéri.* [GYP átfogalmazta a verssort.] ♦ HG: Melyben *még* élnek tündérhon regéi. [HG is átértelmezt a K-sort.] ♦ fsz: Melyben megélnek tündérhon regéi.
88. sor után számos áth. sorok:
<*E nagyvilágon e' kies hely <….> csak az*>
<<*Mit még meg*>> *Mellyet meg örzénk <…> üdvünk zálogának,*>
<*Mert benne testvér fejdelmek gyanánt*>
<*Az álom és a' szerelem honolnak.*>

<*Fut tőlük a' halvány gond, angyalok*>
<*Öveznek ott át hímes fénypalásttal*>
<*Testvére<…>jeűl csókolva a' nyomort*>
<*A dús szerencse választott fiával.*>

<*Álmodjatok, álmodjatok tovább*>
<*Bóldogságrol édes szerelemnek*>
<*Kicsíny világtokat a' nagy világ*>
<*Fagyától őrző angyalok óvják mg. –*>
89 K: <*Mely szűnket egy új hon felé vezérli*> / <*…<csaktündérkertben*> <*ott a szerelem*>> [Majd:] Felette testvér fejdelmek gyanánt, [Ez utóbbi HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: …fejedelmek gyanánt [Ritmushiba.]
90 K: <*Az álom és a szerelem varázsa*> / *S az álom – a*> [Majd:] Az álom és a szerelem honolnak; [Ez utóbbi GYP, HG és a fsz sora is.]
91 K: <*Testvérekűl csókolva a nyomort*> Testvéreül csókolják a nyomort [A jav. GYP, HG és a fsz sora is.]

92 K: <*A dús szerencse választott fiával*>A dús szerencse választott fiának. [A jav. GYP, HG és a fsz sora is.]
[HG kiadásában itt ér véget a költemény. A K-ban még számos áthúzott, nehezen kibogozható sor van, amelyeket itt közlünk. HG-nek vélhetően kétségei voltak, hogy a 78. fólión található töredék azonos-e K_2-vel, mint ahogyan a MIKL összeállításakor se vette észre a szerkesztő, hogy a vers végének javított változatával áll szemben. Ám K végén az utolsó áthúzott sorokat egybevetve K_2-vel, ez az összefüggés kétségtelen. Előbb a K végén lévő áthúzott sorokat, majd GYP szövegváltozatát, utána pedig a főszöveg variánsait közöljük:]
92. sor után áth. sorok:
<*S a' szeretetlen szűt riasztva a*>
<*Rideg magány <és> halvány gond <más> szavával*>
<*Bús <Az> elhagyottság*>
<*Mig ezt halvány gond*>

<<*Egy*> *Két világ … <szep mint> mint a tündér .....*>
<*Hol egykor tán fejdelmek gyanánt*>

<*S amig ....*>
<*Kéjelgve tölti hogy ha szeretetlen*>
<*A más felében halvány gondjával*>
<*Az elhagyottság kínos érzetével*>
<*..... míg ..... var ..... szegény*>
<*.....*>
<*..... tölti*>

<*Fél életében ..... álmokat*>
<*Sző ..... lében ki szenved*>
<*S Hol szives és ..... őrizé*>
<*..... a szent szerelmet*>
<*Mig azt ki éber fél életében a*>
<*Képet vadássza s lelke szeretetlen*>
<*Bús elhagyottság halvány gond .....*>
<*Riasztják tőle – .....esen szünetlen*>
92. sor után GYP:
Egyformaságot hozva a világ
Széttépett feljajduló énekébe
S ki féléltében szenvedt fárdott
Dús kárpótlást találmásikfelébe',

Míg írigyen néz, a ki éberen
Szász csillámot hajt – s lelke szeretetlen,
Bús elhagyottság – halvány gond szava
Riasztja tőle az álmot szünetlen.

93 K_2: <*K*> [Majd:] Egyformaságot hozva a világ [A jav. sor GYP és a fsz sora is.]
94 K_2: Szét tépett feljajdúló énekébe ♦ GYP: Széttépett feljajd*u*ló… fsz: Széttépett, feljajdúló énekébe
95 K_2: S ki fél éltében szenvedt fáradott ♦ GYP, fsz: S ki féléltében szenvedt, fáradott,
96 K_2: Dús kárpótlást <*adván*> öntvén másik felébe. ♦ GYP, fsz: Dús kárpótlást talál másik felébe',
96. sor után K_2:
<Mig azt ki éber fél éltében
Kéjed vadássza s lelke szeretetlen
Bús elhagyottság – halvány gond szava
Riasztja <tőled> messze messze más felében>
97 K_2: <*S hogy*> Míg *i*rigyen néz<*ett*> aki éberen ♦ GYP: M*í*g írigyen néz, *a ki* éberen ♦ fsz: Mig írigyen néz, aki éberen [Jambikus.]
98 K_2: Száz csillámot hajt – s lelke szeretetlen, [Ez GYP és a fsz sora is.]
99 K_2: Ha el hagyottság – halvány gond szava ♦ GYP: *Bús* elhagyottság… fsz: Ha elhagyottság – halvány gond szava
100 K_2: Riasztja *messze messze más felében* ♦ GYP, fsz: Riasztja tőle az álmot szünetlen. [K_2 szövegváltozata megismétli szinte az előzőleg áthúzott strófa utolsó sorát. Ezért úgy döntöttünk, hogy Gyulai verskiadásának utolsó sorát fogadjuk el fsz-ként.]

[112] EGY LOVAGLÁS
K: MIKL 135. – FH 1397. 38. fólió rektó, verzó
[GYP kiadásában ez a vers nem szerepel.]
1 K: Hárman lovagol<*tunk*>ánk ki, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
3– K: Zengő <*Szép*> tavasz vidéken <*Zengő berken át*> *z*öld <*erdők*>
4 mezőkön át ♦ HG, fsz: Zengő tavasz vidéken, / Zöld mezőkön át. [A vers érdekessége, hogy a szakaszok páros és páratlan sorait gyakran egy sorba írta Madách, ezek így hatos jambikus sorok. A 7 és 5 szótagos sorokban a jambikus páratlant trochaikus páros sor követi.]
5 K: Az *E*gyiknek fejében ♦ HG, fsz: Az egyiknek fejében
7 K: Azt <*követte ő csak*> nézte csak, s követte, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
9 K: <*S száz merész tervéb*en> [Majd olvahatatlan sor:] <.....> [Végül:] A másiknak <*arczán*> szivében [Ez utóbbi HG és a fsz sora is.]
10 K: Ült könyelmüség [Az 'n' kettőzése föléhúzással jelezve.] Ült könnyelmüség: [Ez utóbbi HG és a fsz sora is.]
11– K: Mindenben élvezet v*ó*lt *ő*neki a vég. ♦ HG, fsz: Mindenben élvezet
12 volt / Őneki a vég.
13– K: Én a kedves leány<*ra*>hoz <*gondoltam*> *v*ágyódtam csupán
14 HG, fsz: Én a kedves leányhoz / Vágyódtam csupán,

15– K: <...> Ha meglát, mint ör*ű*l majd, *u*gy elgondolám ♦ HG, fsz: Ha
16 meglát, mint örül majd, / Úgy elgondolám.
16. sor után négy áth. sor:
<Ez gond nélkül élni,>
<Élvezni akart>
<Én kedves lánykámhoz>
<Nyujték vágyó kart.>
19 K: <*A mosolygó kedvben*> Felfel rivalgó dalban ♦ HG, fsz: Fel-fel rivalgó dalban
21 K: <*'S míg a kedv magának*> [Majd:] <*Dalban útat tört*> [Végül:] Oly *Sz*épnek látsz<*ott*>a az út ♦ HG, fsz: Oly szépnek látsza az út,
23– K: <*'S hogy ha a' madárka*> / <*Zenge édesen*> És kis madár, ha zenge,
24 / Szívünknek felelt. [A jav. sorok HG és a fsz sorai is.]
25 K: <*Azt hivé az első*> Az egyik azt hivé, hogy [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
26 K: <*Tisztelgést teszen.*> Néki tiszteleg, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
27 K: <*Én, hogy üdvözöl már*> Én meg, hogy üdvöz*ű*lve ♦ HG: Én meg, hogy üdvöz*ö*lve ♦ fsz: Én meg, hogy üdvözülve [A bizonytalan írású K-ban 'ö' és 'ü' hangnak is olvasható a kérdéses betű, de a szöveg jelentése alapján az 'üdvözül' igét gondoljuk a versszakba tartozónak.]
28 K: <*A leány szava*> Kedvesem cseveg. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
29– K: *A Mig* másik barátom mit sem gondola ♦ HG, fsz: Amíg másik
30 barátom / Mit sem gondola,
31 K: <*Kéjjel halgata*> És keblét át rezegte [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
33 K: De *É*rtünk rengetegbe ♦ HG, fsz: De értünk rengetegbe,
35 K: <*És mint ha fájna néki,*> És mintha néki fájna, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
37– K: Elném*ú*lt <*az ének,*> énekünk, nem / <*Nem*> Vert már ösz<*v*>sze
38 szűnk, ♦ HG, fsz: Elnémult énekünk, nem / Vert már össze szűnk,
39– K: <*Csak*> magába elzár<*va*>kózva / Ment mindenikünk ♦ HG: Magába
40 elzárk*o*zva… ♦ fsz: Magába elzárkózva / Ment mindenikünk.
41 K: <*Egyik*> Az egyik szinte *ö*rjöng, [Majd:] <*Örjöng az, mivel még*> HG, fsz: Az egyik szinte őrjöng,
42 K: *C*élja messze <*ál*> van ♦ HG, fsz: Célja messze van,
43 K: 'S <*kezd*> kétkedni <.....> kezd szerencse- ♦ HG, fsz: S kétkedni kezd szerencse
46 K: <.....*kedve szól*> Szidja a' napot, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
47 K: Mosolygva *H*ogy <*Az*> kicsalt <*a szép nap mosolygva*> és HG, fsz: Mosolygva, hogy kicsalt, és
48 K: <*Hogy meg mosson jól.*> Aztán megmosott. ♦ HG: Aztán *meg elhagyott.* ♦ fsz: Aztán megmosott. [HG nem értette a szöveget, olvasata ugyan logikus, de a sor egy szótaggal hosszabb. A *'megmosott'* igealakkal valószínűleg a napsütést váratlanul felváltó esőre utalhatott a költő.]

49 K: Csak Én megyek <*csak*> nyug<*odva*>ottan – ♦ HG, fsz: Csak én megyek nyugodtan –
51 K: Egy *A*ngyal<*om vár otthon*> szent imája – ♦ HG, fsz: Egy angyal szent imája
52 K: <*Imája*> Jár itt is velem. ♦ HG, fsz: Jár itt is velem.
53 K: Az <*'S*> illy imát hallgatják ♦ HG: Az i*ly* imát hallgatják ♦ fsz: Az illy imát hallgatják
55 K: És *Ő*tet a' nagy Isten ♦ HG, fsz: És őtet a nagy Isten

[113] EGY LÁTOGATÁS
K: MIKL 132. és 133. – FH 1397. 38. fólió verzó, 39. fólió rektó, verzó (EV) 96. fólió rektó, 39. fólió rektó (végső változat)
[GYP kiadásában ez a *Benyomások* ciklus 2. verse.]
[Az EV függőleges vonallal áthúzva.]

Egy látogatás *[Első változat]*

Ezer lemondás közt kifáradt lelkem
Egyetlen egy pillantásért sovárog
A bóldogság' igéret országába
Mellyből olly rég száműzve tart az átok.

Mert mit magában hasztalan keres már
Másban szemlélni is olly jól esik még
A szívnek, – úgy mint aggnak unokákban
Izlelni a' tavaszt melly elveszett rég.

El hát az egykor olly kedves leányhoz,
Hadd lássam egyszer még meg új körében;
Hadd lássam még meg melly egykor enyém vólt
Az édes súgárt ragyogó szemében.

Hadd halljam az édes szót ajakáról
Mint egy viszhangját bóldogabb napoknak
Tán egy eltévedt súgár engem is ér
Egy el hervadt virága tavaszomnak.

Fel fel, repűltem tajtékzó lovammam [!]
Hogy szált a' por, hogy hányt a patkó szikrát
És jól esett, hogy elkábúlt fejem nem
Hallotta meg szivem vad dobogását.

Le száltam végre a' deszka palánknál
Akászokkal vólt az körűl ültetve
Óh milly bizonytalan vólt minden léptem
Óh milly sok érzés tódúlt kebelembe

Hogy szólitom meg, hogy fogom találni
Hogy hatja majd meg hirtelen jövésem
Hej hogy ha bóldog, hej ha tán nem bóldog
Mint fáj majd nékem az s ez egyenlően.

A tágas udvarban jólét tenyészett
'S körében a' rend vólt a' házi isten
Ott gabna kazlak áltak, itt faboglya
Magas kútágas nyújtózott középen

Oldalt gyümölcsös ringatá áldását
'S nehány virágágy illatát szórá el
Mig a' háttérben tornáczon kicsíny ház
Ált koszorúzva tengeri csővekkel.

Szelíd baromfi küzde életéért
Élénk zsinattal fürgén tolakodva
Ajtóban ált a' gondos házi asszony
'S kis adományát mosolyogva szórta.

Meg látott végre, elfogáltan lépett
Nehány lépést üdvözlésűl előmbe
Csak ollyan vólt mint az imént midőn még
Szárnyas kegyenczinek étkét hintette.

Kezet nyujtott, kezet rázott erősen
Mig én karom alig birám emelni,
Bevezetett 's egy ácsorgó suhancznak
Parancsolá a' férjet fel keresni.

Ott ültünk; a sok édes gondolatból
Nem vólt alkalmas elmondásra egy sem
'S míg ő beszélt a' házi gazdaságról
Én múlt 's jelen között kapcsot kerestem.

Óh nő ön olly szép, olly virágzó most is
És én azóta nézze millyé lettem,
Ki hinné hogy mi játszó társak vóltunk
És, és szerettük egymást szebb időben.

Most mint testvérgally, mellynek egyikét a'
Gondos kertész meleg szobába tette
Mig a' másik körűl a' tél viharzott
Egymásra lelkünk már alig ismere.

Hagyjuk barátom e gyermekbeszédet
Viszonzá ő 's kezét válamra tette
A mámor el múlt, annak így kell lenni,
Mert szűnk az ábránd tengerébe veszne.

Akkor szerettünk 's bóldogak valánk-e
Bár édesen, még is gyötörtük egymást
Őrjöngő vágyunk messze fenn csapongott
És a' valóban nem lelénk megnyugvást.

Mennyit könyeztem álom képeinkért
Ön a' könyűt le égeté csókjával
Férjem le törli csak, de kárpótlásúl
Megismértet egy új, kedves világgal

Teremtve mint istenség járok benne
'S körűlem minden hálásan virágzik
Férjem becsűl, s létem szerény arczáról
A megelégedés csókja sugárzik.

Most lépett a' szobába házigazdám
Nyugodt képpel de szíves indulattal,
Kezet fogott, és üdvözlése közben
Hellyel kinált meg 's gondüző szivarral.

Nézd mond a nő szelíden mosolyogva
Hajdan imádómat itt mutatom be
Óh nő e' hang, e nyíltság szűm titkával
Mély tűrdöjés vólt remegő lelkembe.

A férj mind erre nyúgodtan mosolygott
Még szívesebb lett – – Óh még csak nem is félt
Pedig becsűli csupán azt a' hölgyet
Kiért bennem olly őrűlt szenvedély élt

Kiről tudtam szeret 's mégis gyötörtem
Egy pillantásért mellyet másra ejtett,
És hogy ha sírt, és hogy ha sírtam én is
Kéjelgve élvezém e kínos könnyet.

Piros pofájú gyermekek robogtak
Be ekkor, harsány és zavart beszéddel,
Egy kép miatt vitáztak, rángaták azt
Anyám anyám kiáltának ítéld el.

Meg ismerém a' képet, én festettem
Helyébe a' lány nyujtott kis virágot,
Még a' virág hervadtan keblemen vólt
És a' képpel már pajzán gyermek játszott.

A nő itélte leg kissebb fiának
Csókolva álták őt körűl mind szépen
A nő simítá ezt, csókolta aztat
'S mint dús gyümölcsfa álott a' középen

Távolról néztem e' családi képet
Szót nem lelék a' néma gondolatnak,
Meg tört szivem, hogy őt így kelle látnom
Közötte a' vidám gyermek csoportnak

Láttam vonásival férje vonásit
Eggyé olvadva mint megannyi vádlót,
Hogy másnak birtokáúl adta mind át
Mi nálam egykor a leg szentebb vágy vólt.

Néztem magamba, s látva hő szerelmem
Virági mind mi üresen maradtak
Ah így többé miért miért csodáljam
Ha szemeimből köny cseppek fakadtak.

Érzém mi szép lehet jó gyermekekben
Megifjodottan újolag fel élni
El játszni vélek újra a' gyermek kort,
Tündéri álmán újra fel hevűlni.

És végre hogy ha szemfödő borát el
Meg tudni van még aki majd sirasson
Ki küzd helyettünk és ki hamvainkra
Áldást rebegve még egy gyász füzért fon.

Míg így kidőlve mint a száradó fa
Emlék nélkűl a' múltban, és jövőben
Remény nélkűl mint el zengett költészet
Mint hulló csillag a' csillagdús égen.

Átkoznom kell a' fenhéázó lángot
Melly porköréből az egekbe vágya,
Mert nem maradt a' ház kicsíny oltárán
Hol jóltevőn melengethet sugára.

Mért nyargalózott bősz elem gyanánt melly
Csendes lakokra pusztulást idéz csak
'S feldúlva mindent füstölő romok közt
Átkot szerez és feledést magának. – –

Ki sompolyogtam lassan a' szobából
Jól érzém nem való e' csendlak nékem – –
El nyargalék az éjnek tengerében
'S nyomasztó érzeményekkel szivemben.

A főszöveg variánsai

2 K: Ó*h* hogy kiván, hogy sóvárog szivem, ♦ GYP, HG: *Oh* hogy kiván, hogy s*o*várog szivem, ♦ fsz: Ó, hogy kiván, hogy sóvárog szivem,
5 K: Mint a szülő <*agg mosolygva nézi unokái*> a gyermek örömében [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
6 K: <*Játékait miket rég el feledt.* –> Megifiúlva örömet talál, [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: Meg*ifijulva* örömet talál,
8 K: <.....>Én is, ki egykor mindenem valál. – ♦ GYP: *Téged,* ki egykor… HG, fsz: Én is, ki egykor mindenem valál! –
9 K: Talán egy hangod mint vi*sz*hang a múltból, ♦ GYP, HG: …vi*sz*hang a m*u*ltból, ♦ fsz: Talán egy hangod, mint visszhang a múltból, [Jav.]
10 K: <*Felver szivemben egy rég néma húrt*> Egy elném*ú*lt húrt szűmben felverend, ♦ GYP: Egy elnémult h*u*rt szü*m*ben… ♦ HG, fsz: Egy elnémult húrt szűmben felverend,
12 K: A múlt <*emléke*> reám halvány árnyat vetend. [A jav. sor a fsz sora is.] GYP, HG: A m*u*lt reám halvány árnyat vetend.
13 K: Fel fel – <*s el értem a deszkás palánkot*> sima deszkás palánkhoz értem ♦ GYP, HG, fsz: Fel, fel! – sima deszkás palánkhoz értem,
14 K, HG: Szerény akácok állták azt kö*rűl*, ♦ GYP, fsz: …állták azt körül,
16 K, GYP, HG: Hogy mondom el – szivem mért fél ö*rűl*. ♦ fsz: …mért fél, örül. [Pótlónyúlás a sor végén.]
20 K: S imé, szivem szor*ú*l – térdem remeg. ♦ GYP, HG: S im*e*, szivem szorul – térdem remeg. ♦ fsz: S imé, szivem szorul – térdem remeg.
22 K: Ott gabna kazlak itt fa boglya állt, ♦ GYP, fsz: Ott gabna-kazlak, itt faboglya állt, ♦ HG: Ott gabna-kazlak. itt *baboglya* állt, [sh]
25 K: Fa tornác*z*án <*tengeri* [?]> arany csövek füzéri ♦ GYP, HG, fsz: Fa-tornácán arany csövek füzéri,
32 K, GYP: Mig én karom sem b*i*rva… ♦ HG: M*í*g én… [Jav. ritmushibát okozva.] ♦ fsz: Mig én karom sem bírva…

37 K: Ön most is oly szép szóltam végre még is ♦ GYP, HG: „Ön most is oly szép, szóltam végre mégis," ♦ fsz: „Ön most is oly szép! – szóltam végre mégis –
38 K: Mint <*egy*> az iker ga*ly* mely ablakban állt ♦ GYP, HG: Mint az ikergal*y*, mely… ♦ fsz: Mint az ikergally, mely ablakban állt,
39 K: A *M*ig társára a tél hó lepelt visz <[?]> ♦ GYP, HG, fsz: Amíg társára a tél hólepelt visz,
40 K: Az benne már rokonra sem talál. – ♦ GYP, HG, fsz: …sem talál."
41 K: Hagyjuk, barátom, a gyermekbeszédet, ♦ GYP, HG, fsz: „Hagyjuk, barátom, a gyermekbeszédet,
42 K, fsz: A mámor elmúlt, s így kell jőnie – ♦ GYP: A mámor elm*u*lt, s *i*gy… HG: A mámor elm*u*lt, s így…
43 K, HG, fsz: Örvénybe űzné, megtörné a szívet, ♦ GYP: Örvénybe *ü*zné,…
46 K, fsz: Ön a könyűt csókkal leégeté, ♦ GYP, HG: Ön a kö*nnye*t…
48 K: A béke <*új földére vezeté*> földjét tárta szűm elé. ♦ GYP: …szü*m* elé. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
50 K: <[?]> Áldás gyanánt kiséri léptemet, [A jav. sor a kiadások sora is.]
52 K: A szenvedély viharjai helyett ♦ GYP, HG, fsz: …viharjai helyett."
54 K: Nézd <*mond a nő*> monda a nő régi kedvesem – ♦ GYP, HG: „Nézd, monda a nő, régi kedvesem!" – ♦ fsz: „Nézd – monda a nő –, régi kedvesem!" –
55 K, GYP, HG: Ah e ny*i*ltság szivemnek drága titkán, ♦ fsz: Ah, e nyíltság…
57 K: <*Mosolygva*> <*Nyugott mosolylyal jött a férj előmbe*> [Majd:] <*Kezet szoritott*> [Végül:] A férj nyugodt maradt, még szívesebb lett [A jav. sor a kiadások sora is.]
59 K: Ó*h* jaj még csak nem is félti a hölgyet ♦ GYP: *Oh* jaj még… HG: Ó*h* jaj, még… ♦ fsz: Ó, jaj, még…
60 K, HG, fsz: Kiért e szív oly… ♦ GYP: Kiért e sz*i*v oly…
62 K: <*Egy*> Lepergő könnye fájó kéjt adott. [A jav. sor a kiadások sora is.]
63 K: Ő csak becsűli – <*é*> 's hol poklot kerestem ♦ GYP, HG, fsz: Ő csak becsűli – s hol poklot kerestem
64 K: Én, ő csendes <*lakot*> tanyát bír lelni <*mégis*> ott. [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: *Ő* csendes tanyát b*i*r lelni ott.
66 K: <*Be ekkor egy kis képért versenyezve*> Be ekkor, éles szóváltás között, [A jav. sor a kiadások sora is.]
68. K: Anyám *A*nyám itélj e kép fölött –, ♦ GYP, HG, fsz: „Anyám, anyám, itélj e kép fölött!" –
70 K, HG, fsz: Helyette a lány egy rózsát adott, ♦ GYP: Helyette a *ly*ány…
71 K: A hervadt rózsa most is sz*i*vemen volt ♦ GYP, HG, fsz: …szívemen volt,
72 K: S a kép<*pel*>ért pajkos gyermek birkozott. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

74 K: S meg csendesülve állták <*őt*> mind körűl. – ♦ GYP, HG: S megcsendesülve állták mind körűl. ♦ fsz: …körül. – [Jav., pótlónyúlás a sor végén.]
75 K: <*A nő simitva ezt csókolva*> [Majd:] Mig ezt simítva <*ezt és*> csókot adva annak ♦ GYP, HG, fsz: Mig ezt simítva, csókot adva annak,
76 K: <*Gyümölcsfaként tűnt a csoport körűl*> [Majd:] <*A nő*> Emelkedett ki a csoport közűl [A jav. sor GYP és HG sora is.] ♦ fsz: Emelkedett ki a csoport közül, [Jav., pótlónyúlás a sor végén.]
77 K: Mint dús gyümölcsfa. – <*S e családi képet*> Elszorúlva néztem
GYP, HG, fsz: Mint dús gyümölcsfa. – Elszorulva néztem
78 K: <*Távolról néztem*> E bűvös képet – búsan, csendesen. [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: E bűvös képet –…
80 K, GYP: És még is oly ro*sszu*l esett nekem. ♦ HG, fsz: És mégis oly roszúl esett nekem. [Jambus!]
81 K: <*Láttam vonásit*> A fér<*fi*>j vonásival láttam vonásit. ♦ GYP, HG: A fér*fi* vonásival láttam vonásit. ♦ fsz: A férj vonásival láttam vonásit [A vers első kiadói nem vették észre, hogy a férfi szóban az utolsó betűket átírta 'j'-vé a költő, és tévdésükel a jambikus lejtésű sort trochaikus lejtésűvé változtatták.]
82 K: E*gy*é olvadva – <[?]> ó*h* jaj mennyi vád ♦ GYP: E*gygy*é olvadva, – *oh* jaj, mennyi vád! ♦ HG: …ó*h* jaj, mennyi vád! ♦ fsz: Eggyé olvadva – ó, jaj, mennyi vád!
83 K: Hogy mind azt amit sz*i*vem *o*hajtott, hitt ♦ GYP: Hogy mindazt a mit sz*i*vem óhajtott, hitt ♦ HG, fsz: Hogy mindazt, amit szívem óhajtott, hitt,
84 K: <*Egy bóldogabbnak lett tulajdona*> [Majd:] <*Egy boldogabb*> [Majd:] Egy bóldogabb embernek adta át. ♦ GYP, HG, fsz: Egy boldogabb embernek adta át.
84. sor után áth. sorok:
<*Látván vonás [?] a férj vonásival*>
<*Egyé olvadva – mind meg annyi vádat*>
<*Magamra néztem s láttam szűm virága*>
<*Mind [?] ez többé nem keblem világa*>
<*Itt [?] szivem világa*>
<*Ki sompolyogtam – ez nem szűm világa*>
<*Érzém <oly> azt idegen – az más világa*>
<*Ki sompolyogtam –*>
85 K: Magamra néztem aztán, s szűm virágit ♦ GYP: *Megunva* néztem; *szerelmem* virágit ♦ HG, fsz: Magamra néztem aztán, s szűm virágit
86 K: Látván hogyan maradtak <*mind mind*> üresen ♦ GYP: *Hervadni érzém búsan, hidegen:* ♦ HG, fsz: Látván, hogyan maradtak üresen,

[114] EGY NYÍRI TEMETŐN
K: MIKL 143. – FH 1397. 39. fólió verzó
[GYP kiadásában ez a *Benyomások* ciklus 3. verse.]
1 K: Kopár<*an*> <*nyúl el a' homok vidék*> homok ameddig lát szemed
GYP, HG, fsz: Kopár homok, ameddig lát szemed,
2 K, HG, fsz: Domb domb után, mint órjás sírmezőben, ♦ GYP: …mint ór*i*ás s*i*rmezőben,
3 K: Poshadt mocsár <*alant a' völgy fenéken*> lent fent fehér mezében
GYP, HG, fsz: Poshadt mocsár lent, fent fehér mezében,
4 K: <*'S rekedt léggel dűl rá a' szürke ég.*> *Mit* [Tollhiba!] kósza lélek egy egy nyír mered. ♦ HG, fsz: Mint kósza lélek, egy-egy nyír mered.
GYP: …egy egy ny*i*r mered.
4. sor után áth. sorok:
<*Itt ott függő ágakkal nyírfa áll*>
<*Fehér hajában mint kisértő lélek,*>
<*És suttogásában zokogni véled*>
<*Ha egy egy szellet zúg el áginál.*>
7 K: <*S a bibicz visong ollykor fel rettenve*> Bibi*cz* sirás – varangyok ümmögése ♦ GYP, HG, fsz: Bibic-sirás, varangyok ümmögése
8 K: M*i*g <*Ha*> széltűl űzve nyargal a' katang. ♦ GYP: M*i*g szél*tő*l *ü*zve…
HG: Míg szél*tő*l űzve… ♦ fsz: Míg széltűl űzve nyargal a katang.
8. sor után három áth versszak:
<*Majd meg varangyok kezdnek bús zenét*>
<*Ha jő az est, de síró hangjaik nem*>
<*Lehelnek éltet a' halott vidéken*>
<*'S a' csend még ránk nyomasztóbb álmot vét.*>

<*Távol falunknak estharangja is*>
<*Meghalni jár csak e rideg világba,*>
<*Mint hogy ha vólna a nép szent imája*>
<*Mit fellegekbe bú 's reménység visz.*>

<*'S valjon valjon az is úgy el hal-é*>
<*Mint e' harangszó, s csattogánynak dalja*>
<*Ha zúg a' fergeteg' bőgő viharja;*>
<*Vagy el jut istennek trónja elé?*>
10 K: Nincs<*is*>en ker*i*tve, árnyas fák nem állnak ♦ GYP: Nincsen ker*ités,* árnyas… ♦ HG: Nincsen ker*i*tve, árnyas… ♦ fsz: Nincsen kerítve, árnyas fák nem állnak
12 K: <*És sírjukon*> <*c*>Csak árvalány-haj <*nő*> ami benne nő.
HG, fsz: Csak árvalány-haj, ami benne nő. ♦ GYP: Csak árva*ly*ány-haj, *a mi* benne nő
13 K: Sötétlő fejfák á*l*nak *földfelé* ♦ GYP, HG, fsz: Sötétlő fejfák állnak föld felé

14 K, HG, fsz: Hajolva, hosszú, egyhangú sorokban, ♦ GYP: Hajolva, hossz*u*, egyhang*u* sorokban,
15 K: Mint sors<*unknak*> betűi, <..... .....> mellyekkel nyugodtan
GYP: Mint sors bet*ü*i, me*ly*ekkel… ♦ HG: Mint sors betűi, me*ly*ekkel…
fsz: Mint sors betűi, mellyekkel nyugodtan [A K hosszú *lly*-át tartottuk meg, így a 3. versláb is jambus, nem pirrichius.]
17 K: Nem hirdet<*nek*>vén reményt, <*n*>sem földi hírt ♦ GYP: …*se* földi h*i*rt, ♦ HG, fsz: Nem hirdetvén reményt, sem földi hírt,
18 K: <*Sem örök* .....> Csak kérlelhetlen szám<.....>okban mutatva
GYP, HG, fsz: Csak kérlelhetlen számokban mutatva:
20 K: Me*lly* mint kitépett hang <*magába*> magába s*i*rt. ♦ fsz: Mely mint kitépett hang, magába sírt. ♦ GYP, HG: …magába s*i*rt.
22 K: Ha <*végtelenjét bájának*> néha báját még itt is kitárja,
GYP, HG, fsz: Ha néha báját még itt is kitárja,
23 K, HG, fsz: S tündéri éltet költ a sírtanyára, ♦ GYP: *T*ündéri éltet költ a s*i*rtanyára,
25 K: Egy <*forgó szél*> forgatag jő s szé*lj*el tépve hull ♦ fsz: Egy forgatag jő, s széjjeltépve hull ♦ GYP, HG: Egy *förgeteg* jő, s széjjeltépve hull [A kiadások félreolvasták a szót, a 'forgatag' alakot az áth. K-rész is igazolja.]
27 K: A kék eget fövény felleg <*borítja*> takarja, ♦ GYP, HG, fsz: A kék eget fövényfelleg takarja,
28 K: Más nem marad mint a' fejfák al*ú*l. ♦ GYP, HG, fsz: …mint a fejfák alul.

28. sor után áth. sorok:
<*Felettek barna varjú károgat*>
<*Fel száll mint sejtés fényesb kört keresve*>
<*De nem hazája az, ő sírok őre*>
<*És vissza csap mint gyászos gondolat. –*>

29 K: Méltóbb tanyát <*N*>nem lelhet a' halál <*méltóbb tanyát*>
GYP, HG, fsz: Méltóbb tanyát nem lelhet a halál,
30 K: Itt ég föld gyászol ösz<*v*>sze olvadottan ♦ GYP, HG, fsz: Itt ég, föld gyászol összeolvadottan,
31 K: Természet 's ember <*fényes csillámában*> csillámló zajában
GYP, HG, fsz: Természet s ember csillámló zajában
32 K: <*A vérző szív*> <*e*>Ellentétet <*nem lát*.> vérző szűnk nem talál –
GYP, HG, fsz: Ellentétet vérző szűnk nem talál. –

[115] ZSIBVÁSÁRON
K: MIKL 388. – FH 1397. 39. fólió verzó, 40. fólió rektó
[GYP kiadásában ez a vers nem szerepel.]
1 K: Megfárad<*va*>t <*szívben és lélekben*> kedé*lyly*el élet*ú*ntan
fsz: Megfáradt kedéllyel, életuntan ♦ HG: …kedéllyel élet*ú*ntan

2 K: A nyomor <*lesz orvosom reméltem*> fog megbék*i*tni engem
HG, fsz: A nyomor fog megbékítni engem,
3 K: <*Önmagam kivántam el feledni*> Gondolám, ha látom mint törekszik
HG: Gondol*o*m, ha látom,… ♦ fsz: Gondolám, ha látom, mint törekszik, [HG-nál *'gondolom'*. A betű kötése és a fölötte álló sorba átnyúló ékezet az '*á*'-t valószínűsíti.]
4 K: <*El menék hogy lássak fürge népet*.> Fárad és küzd még az is, hogy éljen. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

4. sor után hat áth. sor:
<*Rongyos életéért törekedni*>
<*Hogy ha látom mint küzd életéért*>
<*Gondolám hogy így majd a világgal*>
<*A nyomor fog megbékítni engem*>
<*Fel mutatva ..... éltét*>
<*Még az is – s ím zsibvásárra értem.*>

5 K: Zsibvásárra értem szerte szé*lj*el ♦ HG, fsz: Zsibvásárra értem; szerte-széjjel
7 K: <*korben*> <*Széljel*> <*köztük válogatva jártak*> Válogattak köztük, fel rugák ezt ♦ HG, fsz: Válogattak köztük, felrugák ezt,
8 K: <*Fel fel rugnak egyet még a' másban*> Ócsárolták azt, avagy nevettek. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

8. sor után áth. sorok:
<*Elméncz*ségre indokot találnak*>
<*... hogy alkudoznak*>
<*Mint alkusznak.*> – <*a zsidó árus*<*ok*>*nak*>
<*Minden vágya* <*egy*> *pár fillért keresni*
Míg vevői gonddal igyekeznek
Uj hiányosságot felfedezni. – –>

9 K: Ottan mérnek <*egy*> egy vas sírkeresztet, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
10 K: Fontra adják míg hajdan<*t*> <.....> ki tudja <*Egy remeny világot dönte tán szét*.> ♦ HG, fsz: Fontra adják, míg hajdan ki tudja,
11 K: Hogy nehezkedett egy árva szívre ♦ HG, fsz: …árva szívre
12 K: <*'S lenget rajta szent gyász koszorúja*> [Majd:] A kicsiny kereszt-<*nek*> <*gyásza*> világnyi súlya. ♦ HG, fsz: A kicsiny kereszt világnyi súlya.
13 K: Itt imádságos könyv<.....> vár <*vevőre*> sorára ♦ HG, fsz: Itt imádságos könyv vár sorára
14 K: A sajtárus, <*'s hordja el*> nézi fütyö<*lve*>részve ♦ HG, fsz: A sajtárus nézi fütyörészve;
15 K: <*Még*> Hajdan <*talán*> egy meg tört szív jó barátja ♦ HG, fsz: Hajdan egy megtört szív jó barátja,

16 K: <*Kért vigaszt és nyert élőt belőle*.> Aki vigasztalta <*ment*> vele érze.
HG, fsz: Aki vigasztalta, vele érze.
17 K: Sárga lombot <*egykor szent ereklyét*> lök belőle sárba
HG, fsz: Sárga lombot lök belőle sárba,
18 K: Szebb napokból <*lök belőle sárba*> megszentelt ereklyét
HG, fsz: Szebb napokból megszentelt ereklyét,
19 K: S *H*ogy súlyával meg ne <*csalja őtet*> rövid*i*tse
HG, fsz: S hogy súlyával meg ne rövidíse,
20 K: <*És lábával gondtalan tapodja*> Gondtalan lábbal tapodja azt szét. –
HG, fsz: Gondtalan lábbal tapodja azt szét. –
21 K: Nyoszolyát vesz <*a' kerítő nő ott*> ottan a kerítő
HG, fsz: Nyoszolyát vesz ottan a kerítő,
22 K: Szent tanyáját <*egykor*> szerelemnek egykor, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
24 K: <*Mellyből a' lakók el költözének*> [Majd:] Dalja tudja *i*sten hol barangol – ♦ HG, fsz: Dalja, tudja Isten, hol barangol. –
25 K: Trágár él*czcz*el <..... ..... *képére*> hordja el magával
HG, fsz: Trágár élccel hordja el magával
26 K: <*Alkuszik egy zug korcsmáros ottan*> Egy korcsmáros bájos <*gyö*> hölgynek arcát ♦ HG, fsz: Egy korcsmáros bájos hölgynek arcát;
27 K: <*m*>Majd <*ivó*[?]>szobára fog le nézni ♦ HG, fsz: Majd ivószobára fog lenézni, [Az *'ivószobára'* olvasata a K-ban téves is lehet!]
28 K: <*A kép melly fény termeket bírt hajdan.*> [Majd:] Melyet hódolat melengetett át. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
29 K: <*Itt*> A lámpát meg egy tolvaj vevé meg <*a' lámpát*> ♦ HG, fsz: A lámpát meg egy tolvaj vevé meg,
30 K: Me*ll*ynél a bölcs éjeket virasztott ♦ HG, fsz: Melynél a bölcs…
32 K: <*E világon nem lelt bóldogság*ot. – –> Élvezetlen hagyta a világot. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
33 K, HG: Ó*h* szentségtörő gyalázatos faj, ♦ fsz: Ó, szentségtörő,…
34 K: <*Aki*> sírokon vásárt <*mer*> nem félsz ütni. ♦ HG, fsz: Sírokon vásárt nem félsz ütni?
35 K: <*Mért nincs megváltónk korbácsa nálam*> Nem lép-é elődbe a kisértet, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
36 K: <*Hogy tudnálak innen széljel űzni*> Melynek csendjét vad zajod el űzi.
HG, fsz: Melynek csendjét vad zajod elűzi?
37 K: <*Hát nem érzed-é hogy egy kihamvadt*> Minden vágyad pár fillért keresni, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
38 K: 'S <.....> egy világnak romját <*árultad szét*> árusítod – ♦ HG, fsz: S egy világnak romját árusítod –
39 K: <*Nem lép-e elődbe a' kísértet*> Mért nincs megváltónk korbácsa nálam, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

40 K: <*Mellynek* ....>? Hogy szét verném ronda társaságod? [A jav. sor a fsz sora is. HG-nál pont áll a sor végén.]
41 K: Vagy nem néz-e már e <*leprás* [?].> dö*r*e földre, ♦ HG, fsz: Vagy nem néz-e már e dőre földre,
43 K: S a' könyv <*v*.... ....*k*> asszonyának szent imája
HG, fsz: S a könyv asszonyának szent imája
44 K: Nyom nélk*ű*l veszett-e el, mint a szél?
HG, fsz: Nyom nélkül veszett-e el, mint a szél?
45 K: Tán az ágyat, e <.....> tündér világot,
HG, fsz: Tán az ágyat, e tündér világot,
47 K: Vagy meg <..... *s arcz* .....> rán*cz*osodtak s <.....> ar*cz*aiknak
HG, fsz: Vagy megráncosodtak, s arcaiknak
48 K: <*Együtt hervadt nyom nélkűl*> Rózsájával el hervadt szerelmek? [A jav. sor HG és a fsz sora is. *'Szerelmek':* itt *'szerelmük'* jelentésű.]
50 K: Úgy aludt <*el*> ki, mint <.....> <*kicsínyke*> kics*í*nyke mécse?
HG, fsz: Úgy aludt ki, mint kicsinyke mécse?
51 K: A <*hiú nő képe*> <*a'*> száraz lomb, bájos nőnek ar*cz*án
HG, fsz: A száraz lomb, bájos nőnek arcán,
52 K: <*Minden, minden, ön magát tul élte?* –> Önmagát már régesrég tul élte? – – ♦ fsz: Önmagát már régesrég tulélte? – – ♦ HG …*tű*lélte? [A helyesírási jav. ritmushiba, a 4. versláb nem trocheus így.]
53 K: Más világ lép fel, ha mi<*nk*> le <.....*tunk*> léptünk,
HG, fsz: Más világ lép fel, ha mi leléptünk,
54 K: <*Gúnyoló azt ami szent előttünk*> Ami nékünk szent vólt – gúny a tárgya ♦ HG, fsz: Ami nékünk szent volt – gúny a tárgya,
55 K: <*Ne maradj*<*jon*>*na már meg emlékünk sem*> Veszne bár emlékünk is magunkkal, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
56. sor után áth. versszak:
<*Hadd ne tartson vásárt sírnak ormán,*>
<*Szennyes kálmár kézzel meg ne sértse,*>
<*Ami szent vólt nékünk, – idegen nép*>
<*Vesszen szűnk s egész világa véle.* –>

[116] TÉLEN
K: MIKL 367. – FH 1397. 40. fólió rektó, verzó
[GYP kiadásában ez a *Benyomások* ciklus 4. verse.]
[Megjelent: *Részvét könyve* (Pest, 1863. 269–273.), az alábbiakban: Rk.]
1 K: Üdvözölve légy me*lly* itt ter*ű*lsz előttem, ♦ Rk, GYP, HG, fsz: Üdvözölve légy, mely itt terülsz előttem,
2 K: Szép fehér világ a' távol vándorát*o*l ♦ GYP: …világ*,* a' távol vándorát*u*l, ♦ HG, fsz: Szép fehér világ a távol vándorától, ♦ Rk: …vándorától*!*

3 K: Nagyszerű fehér könyv, me*lly*be gondolatját ♦ GYP, Rk: Nagyszer*ü* fehér könyv,… ♦ HG, fsz: Nagyszerű fehér könyv, melybe gondolatját
4 K, HG, fsz: Isten írja, menten emberek mocskától. ♦ GYP: Isten *i*rja, menten emberek mocskátu*l*. ♦ Rk: Isten *i*rja, menten emberek mocskától,
5 K, fsz: Elveszett a mesgye, mellyet kapzsiság vont, ♦ Rk, GYP, HG: Elveszett a mesgye, me*ly*et… [A jav. ritmushibát okozott.]
5. sor után áth. sorok:
<Mondva ez enyém, ...>
<Hol a' mezsgye mellyet kapzsiság von mondván>
<Ez enyém; vagy hol van a' patak folyása>
<Melly csevegve a két rét közé tolakszik>
<Hol van e' domb lengő aranyos kalásza>
<Mind mind eltörűlte azt a' nagyszerű tél>
6 K, HG, fsz: Mit kicsínyes tervvel emberkéz irányza;
Rk, GYP: Mit kics*i*nyes… [Ritmushiba.]
7 K: Hol az *i*sten ír a' télben és *<temetőben>* halálban, ♦ HG, fsz: Hol az Isten ír a télben és halálban, ♦ Rk, GYP: Hol az *i*sten *i*r a…
8 K: Ott beá*l* a' végzet szent egyformasága. ♦ Rk, GYP, HG, fsz: Ott beáll a végzet szent egyformasága.
10 K, GYP, HG, fsz: Nyom nélkül sikamló szánomnak körébe, ♦ Rk: Nyom nélk*ű*l s*í*kamló szánomnak körébe,
11 K: Nincs egyé*bb* nesz mint az ostorpattogás és [A jav. sor a Rk, GYP, HG és a fsz sora is.]
14 K: Vidám dalt tanúló vi*s*zhangok szavától, ♦ Rk, GYP: Vidám dalt tan*u*ló vi*s*zhangok… ♦ HG: Vidám dalt tan*u*ló visszhangok… ♦ fsz: Vidám dalt tanúló visszhangok szavától,
15 K: Sír árván magában, mint halál harang*<melly>*ja, ♦ GYP, HG: S*i*r árván,… ♦ Rk, fsz: Sír árván, magában, mint halál harangja,
16 K: *<Egy szegénynek>* Mely szegények sírján búcsuzó gyanánt szól. [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: Mely szegények s*i*rján b*u*csuzó gyanánt szól. ♦ Rk: Mely szegények sírján b*u*cs*ú*zó gyanánt szól.
17 K: És előttem *<lámpa ként ég .....>* a *n*ap vérszinű golyója ♦ Rk, GYP: …a *n*ap vérszin*ü* golyója ♦ HG: …a *n*ap vérszinű golyója ♦ fsz: És előttem a Nap vérszinű golyója,
18 K: *<A napnak golyója még egyszer megjelen>* Oly borongo ar*czcz*al ég mint síri lámpa ♦ GYP: Oly borong*ó* ar*czcz*al ég,… ♦ Rk: Oly borong*ó* ar*czcz*al ég, mint s*i*ri… ♦ HG, fsz: Oly borongo arccal ég, mint síri lámpa,
19 K: *<Olly borongó arcza, azt hinné az em*ber> Azt hinné az ember halvány fátyolában ♦ Rk, GYP, HG, fsz: Azt hinné az ember halvány fátyolában,
20 K: Hogy tán el fogyott már *<nekije* [?]>minden hő sugára.
Rk, GYP, HG, fsz: Hogy tán elfogyott már minden hő sugára.

21 K: *<A nap is le tűnt már ez az utolsó jel>* S íme a*<z utolsó jel>* végső jel is le tűne lassan ♦ Rk: S *immár e* végső jel is letűne lassan, ♦ GYP: S *immár* a végső jel is let*ünv*e lassan, ♦ HG, fsz: S íme, a végső jel is letűne lassan,
22 K: Melly a' föld és ég közt állott még határ*ú*l ♦ Rk, HG: Me*ly* a… határ*ú*l; GYP: Me*ly* a… határul, ♦ fsz: Melly a föld és ég közt állott még határul,
23 K: És egész világ *<most már egy>* egy órjás jég golyó lett [A jav. sor a Rk, GYP, HG és a fsz sora is.]
24 K: Me*lly <.....nak>* tán egy *T*itánnak ép*ű*lt sírlakáúl. ♦ Rk: Mely tán egy *T*itánnak ép*ű*lt sírlakáúl. ♦ GYP: …*T*itánnak épült sírlakául. ♦ HG: …*T*itánnak épült sirlakáúl. ♦ fsz: Mely tán egy titánnak épült sírlakául. [Jav.]
24. sor után áth. sorok:
<Olly üres lett minden, a' kipusztúlt fészket>
<Énekes lakója helyett most hó űli,>
<Barna varju károg még csak a' ködárban>
<'S a szánt mint halottat kóválygva kíséri.>
27 K: Mint egyetlen gyöngye *<a meleg életnek>* éltető melegnek [A jav. sor Rk, GYP, HG és a fsz sora is.]
28 K: A sötét enyészet *<jeges>* jegült tengerében. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.] ♦ Rk: A sötét enyészet j*é*gült tengerében.
29 K: Sűrűn kezd havazni s <..... .....> elbor*i*t mint hogyha ♦ GYP: S*ürü*n kezd havazni *elborul* mint hogyha ♦ HG: Sűrűn kezd havazni, elborít, mint hogyha ♦ fsz: Sűrűn kezd havazni, s elborít, mint hogyha [HG-nál hiányzik az *'s'* kötőszó.] ♦ Rk: …s elbor*in*t, mint hogyha [Sh.]
30 K: *<Mint ha már isten sem laknék e vidéken>* Jőne a halál, hogy végk*ép* el temessen. – [A jav. sor a Rk, GYP és HG sora is.] ♦ fsz: Jőne a halál, hogy végképp eltemessen. – [Jav.]
31 K: *<S önmagara hagyva küzdene az ember>* Barna varju károg még csak a ködárban [A jav. sor a Rk, GYP, HG és a fsz sora is.]
32 K: *<Mint ha a sürűen szálni kezdő hóban>* És követ – talán hogy a s*i*rhoz kisérjen. [A jav. sor GYP és HG sora is. Majd újabb áth. sor:] *<Jőne a' halál hogy végkép el temessen.>* ♦ fsz: És követ – talán hogy a sírhoz kisérjen. ♦ Rk: És követ. *T*alán hogy *siromhoz* kisérjen.
33 K: 'S mint ha a' sírlakra hantokat hánynának ♦ GYP: S mintha a s*i*rlakra… ♦ Rk, HG, fsz: S mintha a sírlakra hantokat hánynának,
38 K: Súgár ágakat ny*u*jt a' bokor feléje, ♦ GYP: S*u*gár ágakat ny*u*jt…
Rk, HG: Súgár ágakat ny*u*jt… ♦ fsz: Súgár ágakat nyújt a bokor feléje;
42 K, HG, fsz: A bokor még mindég integet utána, ♦ Rk, GYP: A bokor még mind*i*g…
44 K: 'S mint ha mégis b*ó*ldog *ú*tazást kivánna. ♦ GYP, HG: S mintha mégis boldog *ú*tazást… ♦ Rk, fsz: S mintha mégis boldog utazást kivánna.
44. sor után áth. sorok:
<Igy vál el két vándor régi ismerőként>
<Bár előbb nem látta egymást a vadonban>

<Jól esik szivüknek látni rokon éltet,>
<Tudniok hogy ottan még más vándor is van.>

45 K: Most fenyő erdőbe visz magányos útam ♦ GYP: Most feny*ü*-erdőbe visz magányos *u*tam ♦ Rk, HG, fsz: Most fenyőerdőbe visz magányos útam,

46 K: Zölden á*l*nak a' fák, bár hó *ű*l felettek ♦ GYP, HG: Zölden állnak a fák, bár hó *ű*l felettek ♦ Rk, fsz: Zölden állnak a fák, bár hó ül felettek,

49 K: Itt ott félig égett, barna törzsök á*l*nak ♦ GYP, HG, fsz: Itt-ott félig égett, barna törzsök állnak, ♦ Rk: …barna törzs*e*k állnak,

50 K, Rk, GYP, HG: Mint órjási rémek elny*u*jtott karokkal, ♦ fsz: Mint órjási rémek, elnyújtott karokkal,

51 K: Beljebb mind sötétebb *<az erdő s>* s a sürű homályát ♦ GYP: …sötétebb – s a *sűrü* homályát ♦ Rk:…sür*ü*… ♦ HG: …– s a s*ű*rű homályát
fsz: Beljebb mind sötétebb – s a sürű homályát [A sor ritmusa trocheusi.]
– – / – ∪/– – / – ∪/– ∪/ – – /

53 K, Rk, HG, fsz: A fenyőágak közt… ♦ GYP: A feny*ü*-ágak közt…

55 K: *<A' bánat hangjával úgy látszik mint hogy ha>* / Hah de hát e fény pont mely szemembe ötlött ♦ Rk, GYP, HG, fsz: Hah, de hát e fénypont, mely szemembe ötlött,

56 K: *<Rémeknek rejtélyes éneklése volna>* Mit jelent? azt hinném nyáron fénybogárka ♦ Rk, GYP, HG, fsz: Mit jelent? Azt hinném, nyáron fénybogárka,

57 K: *<S ime a' sötétből fény pont tűn szemembe>* 'S *A* kicsinyke szikra mind inkább kiválik ♦ Rk, GYP, HG, fsz: S a kicsinyke szikra mindinkább kiválik

58 K: *<Fénybogárnak hinném nyáron közeledve>* A sötétből <.....> mintha szinte *<közeledne>* nőve nőne ♦ Rk, GYP, HG, fsz: A sötétből, mintha szinte nőve nőne,

59 K: S *<Hozzá>* <.....> íme a' vadonban egy egész világot [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ Rk, GYP: S *i*me…

60 K: Látok *<mely>* hogy meleg*<edni><edik>*szik, és vir*úlni* körötte. [A sor végső változata értelmetlen. HG-nak igaza volt: M elfelejtette törölni a *'virulni'*-ból az utolsó szótagot.] ♦ Rk, GYP, HG, fsz: Látok, hogy melegszik és virul körötte.

61 K: Ebnek ugatása jő *<hangzik már előmbe>* el*o*mbe onnan
Rk, GYP, HG, fsz: Ebnek ugatása jő előmbe onnan,

62 K: Mint honosb világból jól ismert *<üdvözlet>* üdvözlet, [A jav. sor a Rk, GYP, HG és a fsz sora is.]

65 K: A kisded vadászlak *<kisded>* ajtajában á*l*ok ♦ Rk, GYP, HG, fsz: A kisded vadászlak ajtajában állok,

66 K, Rk, HG, fsz: Bent a kandallónál a család melegszik, ♦ GYP: Be*nn*t a kandallónál…

67 K: Rég történtekről szól *<ott ő>* a jó házi gazda, [A jav. sor a Rk, GYP, HG és a fsz sora is.]

70 K: A tüzet *<szitják>* élesztik *fel* fürgén sürgölődve ♦ Rk, GYP, HG, fsz: A tüzet élesztik fürgén sürgölődve [M elmulasztotta törölni az igekötőt, ám ezt minden szövegközlő megtette.]

72 K: 'S üdvözölve *<mennek mindnyájan>* j*o*nek nyájasan elébe.
Rk, GYP, HG, fsz: S üdvözölve jőnek nyájasan elébe.

73 K: A tűznél a' leg jobb helyre kényszerítik ♦ GYP: A t*ü*znél a legjobb helyre kényszer*i*tik, ♦ Rk, HG, fsz: A tűznél a legjobb helyre kényszerítik,

75 K: Me*lly*nek vad beszéde nem hat el idáig, ♦ Rk, GYP, HG, fsz: Melynek vad beszéde nem hat el idáig,

76 K: Me*lly*nek bús vi*sz*hangja lelkeikben nem szól. ♦ Rk, GYP: Melynek bús vi*sz*hangja… ♦ HG: Melynek b*u*s vi*sz*hangja… ♦ fsz: Melynek bús visszhangja lelkeikben nem szól.

77 K, Rk, GYP, HG: Ó*h* csak egy nem kérdez, nem zajong körűlem, ♦ fsz: Ó, csak egy nem…

78 K, fsz: A serdűlő lányka hátra áll szerényen,
Rk, GYP: A serd*ü*lő *ly*ányka… ♦ HG: A serd*ü*lő lányka…

80 K, Rk, HG, fsz: S élet nem beszélne… ♦ GYP: *É*let nem beszélne…

86 K: Jő ko*cz*ogni mint ha í*rí*gyelne engem ♦ GYP: …mintha *i*rigyelne engem, ♦ HG: …mintha *irí*gyelne engem, ♦ Rk, fsz: Jő kocogni, mintha írigyelne engem, [Fsz-ünkben áll helyre a trocheusi ritmus: a 4. versláb a K-ban spondeus, GYP-nál pirrichius, HG-nál jambus!]

87 K: 'S mondaná hogy h*ó*lnap újra a vadonba ♦ GYP: …holnap *u*jra a vadonba ♦ Rk, HG, fsz: S mondaná, hogy holnap újra a vadonba

88 K, Rk, HG, fsz: Űz a sors,… ♦ GYP: *Ű*z a sors,…

90 K: Me*lly*nek *<sivatagján>* pusztaságán e csendes lak vára
Rk, GYP, HG, fsz: Melynek pusztaságán e csendes lak vára;

91 K: 'S gondolok éltemre, me*lly*nek *<sivatagján>* pusztaságán
Rk, GYP, HG, fsz: S gondolok éltemre, melynek pusztaságán

92 K: *<Lesz é illy csendes lak a' kebel számára>* Érek *e* még illy*<en>* csendes tanyára. ♦ GYP, HG: Érek-*e* még i*ly*en… ♦ Rk: Érek-*e* még i*ly*en *csendadó* tanyára. – ♦ fsz: Érek-é még illyen csendes jó tanyára? [Az 'illyen' második szótagját Madách törölte, a 'jó' pedig egyáltalán nem szerepel a versszorban, vagyis a kéziratban két szótaggal rövidebb volt a sor a szükségesnél, ezt javította GYP és HG, de nem igazították ki a trochaikus ritmust.]

93 K, Rk: 'S íme újra szürk*ű*l már a' téli hajnal ♦ GYP: S *i*me *u*jra szürkül…
HG: S íme *u*jra szürkül… ♦ fsz: S íme újra szürkül már a téli hajnal,

94 K, Rk, HG, fsz: Én nehéz kebellel végbucsúkat intek ♦ GYP: …vég*bú*-*csu*kat intek

95 K: Mint rég ismerősök a' *<kis>* faház lakói [A jav. sor a Rk, GYP, HG és a fsz sora is.]

96 K: Jó szivű áldással szánom<*hoz*>ig kisérnek.
GYP: Jó szivü áldással szánomig kísérnek, ♦ HG: Jó szivű áldással szánomig kísérnek. ♦ Rk, fsz: Jószivű áldással szánomig kisérnek.
97 K, Rk, HG, fsz: S amidőn lovamnak kisded csengetyűje
GYP: …kisded csengetyüje
99 K: Vissza néz<....>ve látom a' leánynak arczát
Rk, GYP, HG, fsz: Visszanézve látom a leánynak arcát
100 K: Álni ablakánál égve, elmerűlten. ♦ Rk: Állni… elmerűlten
GYP, HG, fsz: Állni ablakánál égve, elmerülten. –
101 K: Óh leányka latom-e még egyszer arczod ♦ GYP: *Oh* leányka…
Rk, HG: Óh leányka… ♦ fsz: Ó, leányka, látom-e még egyszer arcod? –
102 K, Rk, GYP, fsz: Életem vad út, mely ritkán visz virághoz. ♦ HG: *Éltem* vad út, mely…
104 K: <*'S é*>Éltem vadonára még soká varázst hoz. [A jav. sor a Rk, GYP, HG és a fsz sora is.]

[117] EGY RÉGI HÁZRA
K: MIKL 149. – FH 1397. 40. fólió verzó, 42. fólió rektó, 97. fólió verzó
[GYP kiadásában ez a vers nem szerepel.]
1 K: <*Óh ház*> Ősi ház! négy század<*nak*> krónikája
HG, fsz: Ősi ház! négy század krónikája
3 K: <'*S*> Fájó érzelem ahítatos bú
HG: Fájó érzelem, áhitatos bú ♦ fsz: …áhítatos bú
6 K: <*'S b*> S benne <*küzdve*> vívni vértes hősöket, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
7 K, HG: Játszanak csak ámde játékoktúl ♦ fsz: …játékoktul
8 K: El puhúlt korunk <*most*> ma <*meg*>elied.
HG, fsz: Elpuhult korunk ma elijed.
9 K: Pártás szűzek néz<*nek*>ik ablakukból, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
10 K: Mosolyuk<*a' vágyott*>ban osztva harczi bért; [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
11 K: <*Egy pillantást ragyogó szemükből*> <*És*> És sovárgja azt a bajnok, aki [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
12 K: <*Száz veszélylyel sebhelylyel felér*> [Majd:] <*Ki kegyelmet*> [Végül:] Nem könyörge még az életért. [A végső variáns HG és a fsz sora is.]
13 K, fsz: Bent fegyverrel ékitett teremben
HG: …ékített teremben [Helyesírási jav.: ritmusrontás.]
14 K: Tölgy asztalnál <*ülnek bajnokok*> vidám társaság,
HG, fsz: Tölgyasztalnál vidám társaság,
16 K: <*Zeng tündér rege, csatadalok*> Hegedősök ajkán hős danák.
[A jav. sor HG és a fsz sora is.]
17 K: <*Míg megettük házias nők járnak*> Házias nők sürgenek körűlök,
[A jav. sor HG és a fsz sora is.]

18 K: Osztva láng bort <*'s*> lángoló<*bb*> kegyet
HG, fsz: Osztva lángbort, lángoló kegyet.
20 K: A fegyvert mellyet hivök le tett.
HG, fsz: A fegyvert, melyet hivök letett.
21 K: 'S ím az őrtoronynak kürtje <*harsog*> harsan,
[A jav. sor HG és a fsz sora is.]
22 K: <*A vonó hid csörgéssel fel szál*> Dobogó hid csörren hirtelen,
HG: Dobogó hid… ♦ fsz: Dobogó híd csörren hirtelen, [Jav.]
23 K: Fel riad <*most*> mind <*mindenik legottan*> fegyvert fog legottan
HG, fsz: Felriad mind, fegyvert fog legottan,
24 K: <*'S fegyverzetten a' falrézsen ál*> És a kastély bástyáján terem.
[A jav. sor HG és a fsz sora is.]
26 K: Nők ápolják <*a megsebzettet*> hogy ha kap sebet,
HG, fsz: Nők ápolják, hogyha kap sebet,
27 K: És sok ifjú <*sok ifjú irigy sebhelyére*> a <*sebzett*> vérző baráttól
HG, fsz: És sok ifjú a vérző baráttól
28 K: <*Nyerni illyen*> Írigyel ily ápoló kezet. ♦ HG: *Iri*gyel ily…
[HG hibás olvasata az első verslábat trocheusból jambussá alakította.]
fsz: Írigyel ily ápoló kezet.
29 K: <*'S még ha elhull akkor sincs el veszve*> Még a' hólt sincs veszve mindörökre ♦ HG, fsz: Még a holt sincs veszve mindörökre,
30 K, HG: Elfeledve könyrületlenűl, ♦ fsz: …könyrületlenül,
[Jav., a sorvégi pótlónyúlás miatt a ritmus nem sérül.]
31 K: Éjelenkint amint éle <*és*> érze ♦ HG, fsz: Éjjelenkint, amint éle, érze,
32 K: Lelke jár a kastélyban <*Jár a mezben szelleme*> körűl. – – –
HG: …körűl ♦ fsz: Lelke jár a kastélyban körül. – – –
[Jav., a sorvégi pótlónyúlás miatt a ritmus nem sérül.]
33 K: Sírba szált… ♦ HG: Sírba szállt… ♦ fsz: Sírba szállt…
34 K: <*Által*> Csak te élted azt <*te*> túl ősi ház
HG, fsz: Csak te élted azt túl, ősi ház!
36 K: Ah De rád terűle <*mondhatlan*> szörnyü gyász ♦ HG: Óh, de rád terűle szörnyü gyász. ♦ fsz: Ah, de rád terűle szörnyü gyász.
37 K: <*A ház védő lelked el*> Védő szellemed rég el riasztá
HG, fsz: Védő szellemed rég elriasztá
39 K: 'A <*az*> korcsúlt utód <*ha meghal, korcs lelkén*> kis szellemének
HG, fsz: A korcsult utód kis szellemének
40. sor után áth. szakaszok:
<*Sírba száll a' kor mellyben gyönyör 's vész*
Mint iker testvérpár együtt járt,
'S az ifjú szív teljes ereével
Az egy mennyet, ez egy poklot zárt.

Most gyönyör s kéj halavány alak lett
Melly középszerűségben terem,
Meg riaszt mi túl megy, s mert pokolról
Képzetünk nincs, nincs a mennyről sem.>
[A két versszak utólag teljes egészében áth., mellette bal oldalon hatágú csillag, a 97. fólió verzóján a jel megismételve: ott található a 41–48. sorok javított változata.]
41 K: Vész, gyönyör mint ikrek nem <.....> fogannak
HG, fsz: Vész, gyönyör, mint ikrek nem fogannak
43 K: Mind a kettő <*oly*> halovány alak lett, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
45 K: Meg riaszt mi <..... *túl magaslik*> túl <*repűl, nem*> eszünk határán
HG, fsz: Megriaszt, mi túl eszünk határán,
49 K: Gyári munka <*zaja hallatszik csak*> csörtetése hallik,
HG, fsz: Gyári munka csörtetése hallik,
51 K: <<*És*> *A hősnek ki a harcztéren tűnt ki*> Szörnyű harcok büszke bajnokának [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
53 K: S *M*ig nagyapja egy szép pillantásért ♦ HG, fsz: S míg nagyapja…
54 K, fsz: Ontva vérét, dúlta a' csatát. ♦ HG: *Önté* vérét,…
55 K: Nyúlat űz <*ha*> har*cz*vágya hogy ha <*fel*> ébred
HG, fsz: Nyúlat űz harcvágya, hogyha ébred,
57 K, HG: Hogy ha vígad, vesz me*ss*zely borocskát,
fsz: …meszely borocskát, [Jav.]
61 K: El hamvadt <.. .....> a nőnek dicssugára
HG, fsz: Elhamvadt a nőnek dicssugára,
62 K: 'S a' pártával régen sírba szá*l*t ♦ HG, fsz: …sírba szállt,
64 K: Áru lett, mi istenségül á*l*t. ♦ HG: Ár*ú* lett, mi istenségül állt.
fsz: Áru lett, mi istenségül állt.
66 K, HG: Fut földünkről feltarthatlan*ú*l ♦ fsz: …feltarthatalanul,
68 K, HG: Kisszerű létünknek átka*ú*l. ♦ fsz: …átkaul. [Pótlónyúlás mindkét sor végén.]
[Az utolsó három versszak (57–68. sor) egy közbülső lap utáni fólión található. Ennek az a magyarázata, hogy a következő verset, az *Isten keze, ember keze* címűt Madách egyetlen vonallal áthúzta, majd egy külön lapra írta le annak új változatát, s azt illesztette be közbülső lapként.]

[118] ISTEN KEZE, EMBER KEZE
K: MIKL 221. és 222. – FH 1397. 41. fólió rektó, verzó, 42. fólió rektó
[GYP kiadásában ez a *Benyomások* ciklus 5.. verse.]
[Az EV egyetlen folytonos vonallal áthúzva, a cím fölé írva: 'lásd melléklet'. A javított változat a lap elé lett behelyezve.]

Isten keze, ember keze *[Első változat]*

Hadd dicsérje más a' város tarkaságát
Büszke palotáit és tündérvilágát,
Mellyet új istenként ön dicsőségére
E' földön magának <az ember> emberkép teremte.
5 *Nékem nem világom, én szorúlt kebellel*
Messze messze vágyom tömkelegéből el,
A vadonba, ott van istennek világa
Áhitattal lépek a szentelt határ<á>ba,
<I>Ott még nem dúlt ember, <i>ott<e>an mindenen még
10 *<Szellemek hatalma> Őserő zománcza mint túlföldi csók ég. –*
A nap mostan kél fel mint ifjú oroszlány
Aranyos sörénynyel erdős hegynek ormán
'S míg a' kis pacsirta itasan gyönyörtől
Mint merész imádság égbe szál a' földről
15 *'S dalja a' magasban néha néha el vesz –*
A szép viradatnak hirdetője ő lesz. –
És dalára ébred számtalan madárka,
Vidám kedvvel lépve <fel> fészke párkányára
'S ott gondolja el hűs harmatban fürödve
20 *Millyen új dalt zengjen az új kikeletre.*
Fent a' légben jőnek <a'> messze <keletnek> délvidéknek
Vándorlói s régen ismert hont keresnek
<'S üdvözlő himnussal lejjebb kanyarognak>
<Hogy honos völgyükre, fészkükre találnak.>
Hogy vagytok hogy vagytok <suttog a lágy szellet> súg a szél elébek
Rá a' csattogány mond <keleti> bűbájos regéket
25 *Most meg ők kérdik már milly világ vólt itten*
És a' cserfa mondja vártunk hólepelben. –
Ekközt fel melegszik, tarka gyíkok jőnek
Sütkőződni <mohos> ordas púpján a' csertőnek
Kelnek már egyenként pirosan mint lánykák
30 *A virágok is szép kelyhöket ki tárják*
Szeretőjük a' nap <gyöngyeit az éjnek> könnyüket le torli
<Fel csókolja mellyek érte ejtetének.> Mellyek érte rengnek
'S íme jő a' kis méh, dongicsál körűlök
Mint udvarló bajnok, féltő tisztelőjök,
35 *Míg a' gondtalan légy gazdag színben játszva*
Enyelegve rajzik a' nap súgárába.
Foszlik a' mezőn is már az a' hűs fátyol
Melly csillámló s röpke mint álmunk hajnalkor
<És csevegni nincs már kedve a' tücsöknek>

<Ékes kárpitját igy látva menni szélnek. –>
Már csak az erdőben ül az éj homálya
Míg egyszer ragyogni kezd agg koronája
Mint ha a' vénségnek kedve kerekednék
Bár lelkében a' bú honosúlt meg már rég.
'S míg dús oszlopzatja szentegyház gyanánt áll
A lomb színes ablak napnak súgáránál
Orgonája a' szél, melly suttog felette
'S áhítatra buzdít nagyszerű egésze
Ott szúette törzsön zöld zsolna kopogtat
Itt kakuk tréfál ott árva gerle jajgat.
Méltóságos csenddel jár az őz ekközben
Ollykor megrettenve az erdő fenéken.
Hogy ha sűrű lomb közt fütyös rigó játszik
Vagy magas fák ormán a' mókus czikázik
'S hol örök morajjal zúg a' hegy patakja
S tarka pisztráng bukdos hűs zuhatagába
Míg körűl csillámló szárnyu acsa repked
Ott keres szomjának üdülést és enyhet. –
Óh dicső magány te, isten szent világa
Te vagy e kebelnek bóldogsága vágya
Itt még nem dúlt ember, itten mindenen még
Szellemed hatalma mint túlföldi csók ég –
Óh ha által lépi majd ember határod
El törűli rólad ezt a szűz zománczot
Mint ha látván bájad egyenként hervadni
Mint ha szenvedném mind amit fogsz szenvedni
A virúló rétet gátakkal hasítja
Harmatos virágid szénává kaszalja;
Hogy elég tért nyisson a' kalmáros útnak
Százados szent fáid bárd alatt le hullnak.
Többé a' pataknak ári sem henyélnek
Mert elébe súlyos gyári munkát vetnek
A hegyet megnyitják, benne kincset ásnak
Sok ezer teremtmény nyomorúságának.
Délczeg őz nem járand akkor e' vidéken
Jármós marha húz csak búsan az ekében
El rettenve el megy a dalos madárka
A bérvz nem felel csak embernek jajára
El hervad, kipusztúl isten szent világa
Jön helyébe ember büszke alkotása.
'S édenünk helyett, mit földön isten alkot

Emberkéz alkotja számunkra a' poklot. –
Hah! de mit látok? benőtt rom ál előttem,
Hajdan vár, uralgó az egész vidéken
Most gyopárral hímzett domb alá rejtőze
Mint ha szégyenelné, sajnálná hogy éle.
Ám de képzetembe álnak még a' termek
Mikben víg barátok dombérozva űlnek
Most készúlt el a' vár, szolga nép alkotta
Hogy szegény családját éhségtől megóvja
Sok vólt aki éltét a' munkában hagyta
Hej de a' víg torban még ki gondol arra
A várúr nevére cseng csak habzó serleg
'S rab lány ajkáról zeng közbe pajkos ének
Megfizettek érte, 's vígadni akarnak
Festékkel takarja hát nmyomát könyárnak.
Majd keserghet otthon, nyomorú tanyáján
S meg repedhet szíve most vesztett halottján.
Óh csábító arczú rettentő világ te
Ragyogó tivornya síroknak felette
Holvagy holvagy innen, büsz[ke pa]lotádnak
Fű lepett sírhantján száza[dév]ek álnak
A szinlésbe únva arczád új [.....] lett
És isten dobott rád 's szégye[nedre] leplet.
Most itt újra az ő örök világából
Melly gondos szülő ként mi[ndig] nyomunkban jár
'S míg az ember balgán és dőrén [....] bízva
Sebhelyeket vág csak alkot[ni a]karva
A kegyes istenkéz újra magához hí
És a' sebhelyeket lassan béheggeszti.

A főszöveg variánsai

2 K: <*Büszke*> <*A..... palotáit*> A *K*almár világot, me*lly* <.....> száz izgatást ád ♦ GYP, HG, fsz: A kalmár világot, mely száz izgatást ád,
3 K: <*Mellyet*> A káprázatot mit ön dicsőségére
GYP, HG, fsz: A káprázatot, mit öndicsőségére,
4 K: Mint egy új istenség emberkéz <*teremte*> <*bevégze*> elére ♦ HG, fsz: Mint egy új istenség, emberkéz elére: ♦ GYP: Mint egy *u*j istenség,…
[A 2. láb GYP-nál jambus lett a trocheusi versben.]
5 K: Nékem nem világom, <*nékem*> én szor*ú*lt kebellel
GYP, HG, fsz: Nékem nem világom, én szorult kebellel
7 K, GYP: A vadonba. – Ott van *i*stennek világa,
HG, fsz: …Istennek világa,
9 K, fsz: Ott még nem dúlt ember,… ♦ GYP, HG: ott még nem d*u*lt…

11 K: A *n*ap mostan ébred – mint ifjú oroszlány, ♦ GYP, HG: A *n*ap mostan ébred – mint ifjú *oroszlán* ♦ fsz: A Nap mostan ébred – mint ifjú oroszlány,
13 K: S míg a kis pacsirta *í*tasan gyönyörtől ♦ GYP: S m*i*g a kis…
HG, fsz: S míg a kis pacsirta ittasan gyönyörtől,
15 K: S <*D*>dalja a' magasban fellegek közé vesz –
GYP, HG, fsz: S dalja a magasban…
16 K: A szép vi*r*adatnak… ♦ GYP, HG, fsz: A szép virradatnak…
17 K: És dalára <.....> a sok <*számtalan*> kis madárka fel kel
GYP, HG, fsz: És dalára a sok kis madárka felkel,
18 K: <*Vidám kedvvel lépve*> Fészke párkányára lép ki játszi kedvvel <*lép fel*> ♦ GYP, HG, fsz: Fészke párkányára lép ki játszi kedvvel,
19 K: <*S ..... gondolja el hogy ..... förödve hogy ..... oly dús keble*> S dalgazdag kebellel most gondolja é*p*en [GYP, HG sora azonos a K-ban jav. sorral.] ♦ fsz: …gondolja éppen [Jav.]
20 K: A megúj*ú*lt földnek millyen új dal<*a*>t zengjen ♦ GYP: A megújult földnek mi*ly*en *u*j dalt zengjen. ♦ HG: …mi*ly*en új dalt zengjen. ♦ fsz: A megújult földnek millyen új dalt zengjen. [Visszaállítottuk a K trocheusát: millyen új dalt: – ∪ /– –]
21 K: Fent a légben <*messze délkeletnek vidéknek*> <*jőnek*> délnek vándorlói jőnek ♦ GYP, HG, fsz: Fent a légben délnek vándorlói jőnek,
22 K: <*Vándor.... rég jól ismert hont keresnek*> Kóvályogva nyékén elhagyott fészköknek; [A jav. sor a fsz sora is.] ♦ GYP, HG: K*o*vályogva nyékén…
23 K: Hogy vagytok, hogy vagytok, súg a szél eléb<*ö*>ek, [A jav. sor a fsz sora is.] ♦ GYP, HG: …a szél elé*b*ök.
25 K: Most meg ők kérdik már mi*lly* világ foly itten –
GYP, HG, fsz: …mily világ foly itten – [Jav.]
26 K: És a *cserva* rezdül:… [Tollhiba.] ♦ GYP, HG, fsz: És a cserfa rezdül:…
28 K, HG, fsz: …ordas púpján a csertőnek, ♦ GYP: …ordas p*u*pján…
29 K: <*Kelnek már egyenkint pirosan mint lánykák*> Kelnek már egyenkint, pirosan mint lányok, [Az áth. sort szinte pontosan a lapszélen javította M. Ez a jav. HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: …pirosan mint *ly*ányok,
30 K: <*A virágok, s harmat ült kelyhük ki tárják*> Könnyel és mosollyal a kicsiny virágok. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
31 K: <*Szerelmük a nap éj könnyét le törli*> A *n*ap fel <*csók*.....> törűl <*és*> sejti érte hulltak <...> <*Sejti a*>A *n*ap sejti a köny <*hogy kiért*> s a mosoly kit illet ♦ GYP, HG: A *n*ap sejti: a könny s a mosoly kit illet,
fsz: A Nap sejti,…
32 K: A nap fel <*csók*.....> törűl <*és*> sejti érte hulltak <...> [Majd:] <*Sejti érte hullott .....okkal fel cseréli*> [Majd:] *Csokot nyom* <*helyébe*> *helyébe – és már mosolyognak* [Végül:] Első súgarával megcsókolja őket; [A legutolsó GYP, HG és a fsz sora is.]

33 K: <*S íme már mosolygnak amint*> a szorgos méh megjő [Majd:] Amint a szorgos méh jő s mézet sovárgva ♦ GYP, HG, fsz: S amint a szorgos méh jő, s mézet sovárgva,
34 K: <*S egy kis ..... úgy dongicsál körűlök*> A virág lány ..... körűl dongicsálja ♦ HG, fsz: A viráglánykákat körüldongicsálja, ♦ GYP: A virág *ly*ánykákat kör*ű*l dongicsálja,
35 K: Már mosolygó ar*czcz*al <*jó kedvűn* .....> játszi kedvteléssel,
[A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
36 K: Jobbra-balra ingva, hívják s űzik őt <*hajtják*> el ♦ HG, fsz: Jobbra-balra ingva, hívják s űzik őt el. ♦ GYP: …h*i*vják s űzik őt el.
37 K, HG, fsz: Foszlik a' mezőn is már az a' hűs fátyol,
GYP: …már az a *bús* fátyol,
38 K: Me*lly* csillámló röpke mint <*a' hajnalálom*> ál<*o*>munk hajnalkor
GYP, HG, fsz: Mely csillámló röpke, mint álmunk hajnalkor,
39 K: <*Még*> Már csak az erdőben űl az éj homálya [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
40 K: Míg [M*é*g?] egyszer<*re*> ragyogni kezd agg koronája ♦ GYP, HG: fsz: Még egyszer… ♦ fsz: Míg egyszer ragyogni kezd agg koronája, [Madáchnál alig különböztethető meg az 'é' és 'í', itt azonban a szövegösszefüggés segít: hajnal van, nem este!]
42 K: Bár lelkében a' bú <*meg*>honus*ú*lttá <*meg*> <*nem*> lett rég.
GYP, HG, fsz: Bár lelkében a bú honosulttá lett rég.
44 K: A lomb színes ablak, <*nap*.....> bolygó napsugárnál,
[A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
45 K: Orgonája a szél, me*lly* dallamba olvad, GYP, HG: fsz: …mely…
46 K: Száz <*rejtélyes hanggal – mely*> hanggal <*mely*> mit nem tudsz honnan és hová hat ♦ GYP, HG, fsz: Száz hanggal, mit nem tudsz, honnan és hová hat.
51 K: <*S a' hegyi patak.... tér* .....> S hol <*őrűlt morajjal*> <*zúg*> mormogva habzik a' hegyi patakcsa ♦ GYP, HG, fsz: S hol mormogva habzik a hegyi patakcsa,
53 K: Ott <*keres szomjának*> pihen meg végre biztosan ny*ú*g<*alommal*>o*t*an ♦ fsz: Ott pihen meg végre biztosan, nyugodtan,
GYP: HG: ... végre biztosan, ny*ú*godtan,
54 K: S mint király k*orű*l néz a széles vadonban <*határban*> –
GYP, HG, fsz: S mint király körülnéz a széles vadonban. –
55 K: Ó*h* dicső világ! te *i*sten szent világa ♦ GYP: *Oh* dicső világ! te *i*sten…
HG: Ó*h* dicső világ! te Isten… ♦ fsz: Ó, dicső világ! Te Isten szent világa,
56 K: Hozzád vonz szivemnek <*minden életszála*> érzeménye, vágya! [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
57 K, fsz: Itt még nem dúlt ember, itten mindenen még ♦ GYP, HG: Itt még nem d*u*lt ember,…

59 K: Majd ha által lépi ember <*szűz*> szent határod, ♦ GYP, HG, fsz: Majd ha áttallépi ember szent határod,
60 K: El törűli rólad mind e <*szent*> szűz zomán*cz*ot ♦ GYP, HG: Eltör*ü*li rólad… [A jav. ritmushibát okozott.] ♦ fsz: Eltörűli rólad mind e szűz zománcot;
61 K: Mintha látnám amint egyenként le tépi ♦ GYP, HG: …amint egyenk*i*nt letépi ♦ fsz: Mintha látnám, amint egyenként letépi
62 K: Bájad, <*vérhelyét*> sebhelyet szűm mindeniknek érzi
HG, fsz: Bájad, sebhelyét szűm mindeniknek érzi. ♦ GYP: …sz*ü*m…
64 K: A rétet kicsínyes mesgy*e*vel has<[*ználja?*]>ítja ♦ GYP, HG: A rétet kics*i*nyes mesgyével has*i*tja ♦ fsz: A rétet kicsínyes mesgyével hasítja, [A ritmus kiigazítása a K alapján.]
65 K, fsz: Hogy elég tér nyíljon a' kálmáros útnak, ♦ GYP, HG: …ny*i*ljon a kálmáros *u*tnak
67 K: Többé a *patnak* [!] ári sem henyélnek, [Íráshiba.] ♦ GYP, HG, fsz: Többé a pataknak ári sem henyélnek,
68 K: Mert elé<*bük*>e súlyos gyári munkát vetnek. ♦ GYP, HG: Mert eléje s*u*lyos… ♦ fsz: Mert eléje súlyos gyári munkát vetnek.
71 K, GYP: Dél*cz*eg őz sem jár már többé e' vidéken, ♦ HG: …*a* vidéken,
fsz: Délceg őz sem jár már többé e vidéken,
75 K: El hervad, kipuszt*ú*l *i*sten szent világa, ♦ GYP: Elhervad, kipusztul *i*sten… ♦ HG, fsz: Elhervad, kipusztul Isten szent világa,
77 K: S *é*denünk helyett, mit *f*öldön *i*sten alkot ♦ GYP: S *é*denünk helyett, mit *f*öldön *i*sten alkot ♦ HG: S *é*denünk helyett, mit *f*öldön Isten alkot,
fsz: S Édenünk helyett, mit Földön Isten alkot,
79 K: Hah de mit látok? mi rom rakás el*o*ttem – ♦ GYP, HG, fsz: Hah, de mit látok? mi romrakás előttem?
81 K, fsz: Most gyopárral hímzett domb alá rejtőze, ♦ GYP, HG: Most gyopárral h*i*mzett domb…
84 K, GYP, HG: Bennök v*i*g barátok dombérozva ülnek, ♦ fsz: Bennök víg barátok dombérozva ülnek, [Jav.]
85 K: Most kész*ű*lt el a' vár – szolga nép alkotta, ♦ GYP, HG, fsz: Most készült el a vár – szolganép alkotta,
86 K: Sok <*vala*> közűle éltét <*a ..... adta*> <.... *ottan*> a munkában hagyta
GYP: Sok közűle éltét… ♦ HG, fsz: Sok közűle éltét a munkában hagyta.
87 K: Hej de még ki gondol <*a*>erre a' v*i*g torban, ♦ GYP, HG: …erre a v*i*g torban. ♦ fsz: Hej, de még ki gondol erre a víg torban,
88 K, fsz: A várúr nevére… ♦ GYP, HG: A vár*u*r nevére…
89 K: S <....> rableány aj<*ká*>akról zeng a pajkos ének ♦ GYP, HG, fsz: S rableány-ajakról zeng a pajkos ének,
90 K: <*Most mulatni kelle .....*> Mulattasson, hogyha érte megfizetnek;
[A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

91 K, GYP, HG: Fesse be a könnyek *u*tját és mosolygjon,
fsz: Fesse be a könnyek útját és…
93 K, HG: Ó*h* csábító ar*cz*u,… ♦ GYP: *Oh* csáb*i*tó ar*cz*u,…
fsz: Ó, csábító arcu, rettentő világ, te, [Trochaikus!]
94 K, HG, fsz: Ragyogó tivornya síroknak felette,
GYP: …s*i*roknak felette,
96 K, HG, fsz: Fűlepett sírhantján… ♦ GYP: Fű-lepett s*i*rhantján…
97 K: Tán belé <*ú*>un<*t*>ál a gyáva színlelésbe – ♦ HG, fsz: Tán belé unál a gyáva színlelésbe, ♦ GYP: …sz*i*nlelésbe,
98 K: <*A*> Festéked lement <*és váz tűnt fel helyébe*> <*és ronda váz kitűnte tűnt fel helyébe*> a' ronda váz kitűne – ♦ GYP, HG, fsz: Festéked lement, a ronda váz kitűne –
99 K, GYP: M*i*g meg szánt az *i*sten és lepelt dobott rád ♦ HG, fsz: Míg megszánt az Isten, és lepelt dobott rád,
100 K: <*Melly*> Eltakarva bűnöd s szégyened világát, [A jav. sor a fsz!]
GYP, HG: Eltakarva b*ü*nöd s…
101 K: <*M..t .... isten az, isten szent*> [Majd:] <*itt újra az ő újra az ő szent hatalma áll itt*> [Majd:] <*Mely gondos szülőként*> [Végül:] És helyébe *i*sten szent hatalma lépett [Az utolsó változat GYP sora is.]
HG, fsz: És helyébe Isten szent hatalma lépett,
102 K, HG, fsz: Mely gondos szülőként kísér minden léptet. ♦ GYP: …k*i*sér minden léptet.
103 K: S míg az ember dőr*e*n <*és vak*> és el bízakodva ♦ GYP: S m*i*g az ember dőrén és elb*i*zakodva ♦ HG: …és elb*i*zakodva ♦ fsz: S míg az ember dőrén és elbizakodva,
106 K: És a sebhelyeket lassan beheggeszti. ♦ GYP, HG, fsz: …lassan behegeszti.
106. sor után áth. sorok:
<Öszve rogy de a' föld mellyet át k<...>l ölel
<Nekem> A <va..> szörnyű fiunak nem anya kebel
Meg rendűl <alatta> és nagy hirtelen
Át változva órjás koporsó leszen>

[119] CSÁRDÁBAN
K: MIKL 103. – FH 1397. 42. fólió verzó
[GYP kiadásában ez a vers a *Benyomások* ciklus 6. verse.]
1 K: <*Pusztaság előttem és megettem*> / <*Eltikkadva már ... lihegtem*> [Aztán:] Pusztaság előttem és megettem, [Ez utóbbi HG és a fsz sora is. A K első 4 sorának tisztázata a cím fölé beszúrva.]
GYP: Pusztaság előttem és m*ö*g*ö*ttem,
2 K: <*Roskadozva ..... melegben*> / <*Káromoltam a' végetlen útat.*> [Végül:] Roskadoztam – forró *n*ap felettem, [Ez utóbbi GYP és HG sora is.]
fsz: Roskadoztam – forró Nap felettem,

3 K: *<Paripámat kantáron vezettem>* / *<'S kantár szárán vonva paripámat>* [Majd:] Kantáron vonszolva paripámot, [Ez utóbbi sor GYP, HG és a fsz sora is.]
4 K: *<'S ím .... szélében>* / *<S ím Kis csárda ..... bukkant fel .... szerényen előttem>* / [Végül]: *I*m előttem kisded csárda állott. ♦ GYP: *I*m előttem… ♦ HG: *I*m előtte*d*… [A *'d'* sh.] ♦ fsz: Ím, előttem kisded csárda állott.
5 K: *<Álmodozni kezdtem kényelemről,>* Vajh ki tud méltó dalt i*ly* örömről GYP, HG: Vajh, ki tud méltó dalt i*ly* örömről? ♦ fsz: Vajh, ki tud méltó dalt illy örömről? [A sor jav.-a közvetlenül a cím alá beszúrva.]
6 K: *<S>* Gondolám *<számomra>* *<már>* nekem már ott ebéd fől. – [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
7 K: Hej korcsmáros szólottam megá*l*va ♦ GYP, HG, fsz: „Hej, korcsmáros – szólottam megállva,
8 K: *<'S>* *Ő rám <korcsmáros szóm alig halgatta>* *<szavam>* *bámúl<va>t <csak>* *s nem felelt* [Majd:] Ő rám bámult, s nem felelt szavamra –, [Ez utóbbi GYP, HG és a fsz sora is.]
9 K, GYP: Hát ki fogja meg lovam kantárát? – HG, fsz: …lovam kantárát?"
10 K, GYP: A *cz*övekhez kösse csak a' szárát, ♦ HG, fsz: „A cövekhez kösse csak a szárát."
11 K: Aztán *L*esz-e majd *<lovamnak itt>* neki mit enni?– ♦ GYP: Aztán lesz-e majd neki mit enni?" ♦ HG, fsz: „Aztán lesz-e majd neki mit enni?" –
12 K: Hogy ha tetszik a' padlásra menni ♦ GYP, HG, fsz: „Hogyha tetszik a padlásra menni."
13 K: *<Ott a zugban>* Mindég jobban. Hát én mit ehetnék? ♦ GYP: *Ugyan úgy-e?* Hát én mit ehetnék?" ♦ HG, fsz: „Mindég jobban! Hát én mit ehetnék?"
14 K: Ami a' tarisznyában vagyon még. ♦ GYP, HG, fsz: „Ami a tarisznyában vagyon még."
15 K: Ezzel *<..... gazdám egykedvűen>* *<fel se>* *<szét tekintve>* egykedvűen szét tekintve ♦ GYP: Ezzel egykedv*ü*en… ♦ HG, fsz: Ezzel egykedvűen széttekintve,
16 K: *<Felkönyökle az asztal végében,>* Az asztalfőn hosszan fel könyökle GYP, HG, fsz: Az asztalfőn hosszan felkönyökle,
17 K: Me*lly* kör*ű*l betyárok múlatoztak, ♦ GYP: Mely körül betyárok m*u*latoztak, ♦ HG, fsz: Mely körül betyárok múlatoztak,
18 K, GYP, HG: Árnyékában száraz galy lugosnak. ♦ fsz: …gallylugosnak.
19 K: *<Jó időt csak tűrtem, káromkodtam>* Jó időt csak vártam, zúgolódtam, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
GYP: …vártam, z*u*golódtam,
20 K: *<Hogy reményemben így csalatkoztam>* Végre is magam hogy jól meguntam, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

21 K: *<Ám de végre mit tehettem jobbat>* Mit tudhattam tenni okosabbat, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
22 K, GYP: Nézni kezdtem a v*i*g *cz*imborákat.
HG, fsz: …a víg cimborákat.
23 K: *<Egyik>* Savanyú bort i*d*ogált az első
GYP, HG, fsz: Savanyú bort iddogált az első,
24 K: Pajtásával *<poharát koczczantva>* koc*z*intván köszönt ő ♦ GYP: Pajtásával ko*cz*intván,… ♦ HG, fsz: Pajtásával koccintván, köszönt ő,
25 K: 'S széles jó kedvében *<fel hevűlve>* bút, szerelmet [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
26 K: *<Bút s szerelmet énekelni kezde. –>* *<Bút s szerelmet énekelni kezde. –>* Énekelve, egy népdalt teremtett. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
27 K, HG, fsz: Jött a korcsmárosnak barna lánya, ♦ GYP: …barna *ly*ánya,
30 K: *<Megforgatta>* Megcsókol<t>va isten igazába ♦ GYP, HG, fsz: Megcsókolva istenigazába'.
31 K: *<Meg...kolta édesen eszesen>* Egy perczig lelkét a kép be tölté
GYP, HG, fsz: Egy percig lelkét a kép betölté,
32 K: S El löké *<s többé>* *<s>* nem v*ó*lt rá gondja *<nincsen>* többé.
GYP, HG, fsz: S ellöké, nem volt rá gondja többé.
33 K, GYP: M*í*g e közben… ♦ HG, fsz: Míg eközben…
34 K, HG, fsz: Harmadik pajtásuk sütköződe, ♦ GYP: Harmadik pajtásuk sütkö*rézve,*
35 K, GYP, HG: Élvezé a' *n*ap meleg sugárát. ♦ fsz: Élvezé a Nap…
36 K: Nézte *<..... és deli babáját>* pipafüst ábránd világát
GYP, HG, fsz: Nézte pipafüst ábránd-világát
36. sor után áth. sorok:
<Kebelében édes népdal terme.>
<Aztán vad csel pandurok fejére.>
<Míg a' szellő homlokán csókolta>
<Fel nézett legelésző lovára.>
37 K: 'S b*ó*ldog v*ó*lt hogy él*<ve a' világon>* e sík hazája ♦ HG: S boldog volt, hogy *ez a* sík hazája, ♦ GYP: …*ez a sik* hazája, ♦ fsz: S boldog volt, hogy él, e sík hazája, [Véleményünk szerint GYP és HG átírta a K sorát.]
38 K: S *<Nyarga..... a sik pusztaságon>* bé nyargalja mint a felleg árnya. – GYP: S b*e*nyargalja,… ♦ HG, fsz: S bényargalja, mint a felleg árnya. –
42 K: B*ó*ldognak lehetni mi*lly* kevés kell. – ♦ GYP, HG, fsz: …mily kevés kell. –
45 K, HG, fsz: Megcsókltam a kis barna lánykát, ♦ GYP: …barna *ly*ánykát,
47 K: *<'S>* el fogott a' puszták őr tündére
GYP, HG, fsz: Elfogott a puszták őrtündére,
49 K: *<Az erő melly szűz mint sík vidéke>* *<A szabadság ami levegője>* 'S el mulatva száraz ga*ly* lugosban ♦ GYP, HG: …ga*ly*lugosban ♦ fsz: S elmulatva száraz gallylugosban

[120] ALFÖLDI UTAZÁS

K: MIKL 33. – FH 1397. 42. fólió verzó, 43. fólió rektó
[GYP kiadásában ez a *Benyomások* ciklus 7. verse.]

1 K: Forró nyár középen a' *n*ap délen á*l*ott ♦ HG: …a *n*ap délen állott, GYP: Forró nyár köz*e*p*é*n a' *n*ap… ♦ fsz: Forró nyárközépen a Nap délen állott, [jav.]

2 K, HG: Lánykámmal utaztam *a*lföld sík vidékén ♦ GYP: *Ly*ánykámmal utaztam *a*lföld… ♦ fsz: Lánykámmal utaztam Alföld sík vidékén,

3 K: Falunak menénk el széles *útcz*ján, de
GYP, HG, fsz: …széles utcáján, de

5 K: Gólya á*l*t fél lábon… ♦ GYP, HG, fsz: Gólya állt féllábon…

7 K: A zárt ajtónál meg a' fehér eb sz*úny*adt ♦ GYP, HG, fsz: …a fehér eb szunnyadt,

8 K: 'S fel fel mord*ú*lt olykor megszakadt álmába. ♦ GYP, HG, fsz: S felfelmordult olykor megszakadt álmába'.

9 K: Hosszú nád kerítés nyúlt az *útcz*a mellett ♦ GYP, HG: Hosszú nádkerítés ny*u*lt az utca mellett, ♦ fsz: Hosszú nádkerítés nyúlt az utca mellett,

11 K: Kint a' faluvégen bádog tet*eé*ről ♦ GYP, HG: Ki*nn* a' faluvégen bádog tetejéről ♦ fsz: Kint a faluvégen bádog tetejéről

13 K: El maradt lassanként a' falu megettünk ♦ HG, fsz: Elmaradt lassanként a falu megettünk, ♦ GYP: Elmaradt lassank*i*nt…

15 K: Míg nehány akás*z*nak enyhadó árnyában ♦ GYP, HG: M*i*g n*é*hány akácnak… ♦ fsz: Míg nehány akácnak enyhadó árnyában,

16 K: Egycsomóba bújva marhák <*l*>de<*g*>lelének. ♦ GYP, HG, fsz: Egy csomóba bújva, marhák delelének.

17 K, HG, fsz: …dús kalász borítá ♦ GYP: …dús kalász bor*i*tá

20 K, HG, fsz: 'S a' lánykák mulattak koszorú-kötéssel. ♦ GYP: S a *ly*ánykák mulattak koszor*u*-kötéssel.

21 K: Ezzel el maradt a' l*é*g végső életkép [*Lég*: tollhiba.] ♦ GYP, HG, fsz: Ezzel elmaradt a legvégső életkép,

22 K, HG, fsz: Véghetlen homoktér nyúlt izzón előttünk, ♦ GYP: …ny*u*lt izzón…

23 K: Nem v*ó*lt a' reménynek egy füszála rajta ♦ GYP, fsz: Nem volt a reménynek egy füszála rajta, ♦ HG: …egy f*ű*szála rajta, [Jav. ritmusrontással.]

24 K: 'S mi<*nk*> a' puszta képén búsan elmerengtünk. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

25 K: O*lly* jól ö*szv*e hangzott az borús szivünkkel ♦ GYP, HG, fsz: Oly jól összehangzott az borús szivünkkel,

30 K, HG, GYP: …elny*uj*tott fejekkel, ♦ fsz: …elnyújtott fejekkel, [Jav.]

33 K: Útfelen ökörfark á*l*t portól lepetten, ♦ GYP: Útf*é*len ökörfark állt… HG, fsz: Útfelen ökörfark állt portól lepetten,

34 K, GYP, HG: …búsan elkó*kk*adva, ♦ fsz: …búsan elkókadva,

35 K: Ollyan mozdulatlan, o*lly* némán merően ♦ GYP, HG: O*ly*an mozdulatlan, oly némán merően, ♦ fsz: Ollyan mozdulatlan, oly némán, merően, [Az első szótag nem lehet rövid, mert akkor jambussal kezdődne egy trocheusi sor. Ritmikai jav.]

40 K: Martalék*ú*l esni félvén a' halálnak. ♦ GYP, HG, fsz: Martalékul esni…

41 K: Ö*szv*e néztünk 's lelkünk a' kéjtől meg új*ú*lt ♦ GYP: Összenéztünk s… meg*u*jult, ♦ HG, fsz: Összenéztünk, s lelkünk a kéjtől megújult,

43 K: Érzők me*lly* szükséges e' két szív egymásnak ♦ GYP: Érzők, mely szükséges e két sz*i*v… ♦ HG, fsz: Érzők, mely szükséges e két szív egymásnak

44 K: És egymáson kív*ű*l más egyébje nincsen. ♦ GYP: És egymáson k*i*vül… HG, fsz: És egymáson kívül más egyébje nincsen.

46 K: Mint ha a' halottak újra ébrednének, ♦ GYP: …*u*jra… ♦ HG, fsz: Mintha a halottak újra ébrednének,

47 K, HG, fsz: Száz nyelvű titkos szó… ♦ GYP: Száz nyelv*ü* titkos szó…

48 K, HG, fsz: Mellyen láthatalan… ♦ GYP: Me*ly*en láthatatlan…

51 K, HG, fsz: Megcsókolják újra… ♦ GYP: Megcsókolják *u*jra…

52 K: 'S nyom nélk*ű*l rep*ű*lnek – merre, merre, honnan? ♦ GYP, HG: S nyom nélkül repülnek – merre, *hova*, honnan? ♦ fsz: S nyom nélkül repülnek – merre, merre, honnan?

53 K, fsz: Felretten szavukra a szamárkenyér is, ♦ GYP, HG: Felretten szav*o*kra…

55 K, HG, fsz: Míg a népes nádas,… ♦ GYP: M*é*g a népes nádas,…

56 K: Futni ind*ú*l,… ♦ GYP, HG, fsz: Futni indul,…

60 K, HG, fsz: Árnyaik a síkon… ♦ GYP: Árnyaik a s*i*kon…

61 K, fsz: Szégyen bosszujában bömbölnek magukban,
GYP, HG: …bömbölnek mag*o*kban,

62 K, fsz: Gyors repűlésben hogy túl nem szárnyalhatják
GYP, HG: Gyors rep*ü*lésben hogy…

63 K: A víz színén csúszó kis fecskét, az *i*sten ♦ GYP: A v*i*z sz*i*nén cs*u*szó kis fecskét, az *i*sten ♦ HG: A v*i*z színén cs*u*szó kis fecskét, az Isten
fsz: A víz színén csúszó kis fecskét, az Isten

65 K: Fényes ködből ép*ű*lt… ♦ GYP, HG, fsz: Fényes ködből épült…

66 K: Látszik az eső ott, me*lly*re… ♦ GYP, HG, fsz: Látszik az eső ott, melyre…

71 K: Nézd ó*h* lányka nézd, bár o*lly* távol egymástól ♦ GYP: Nézd ó*h* *ly*ányka nézd, bár oly… ♦ HG: Nézd ó*h* lányka nézd, bár oly… ♦ fsz: Nézd, ó, lányka, nézd, bár oly távol egymástól

73 K, HG: A vészes felhő most még egyszer meg dörd*ű*l ♦ GYP, fsz: …még egyszer megdördül, [Jav.]

78 K, fsz: Mint a' kedves keble visszonlát per*cz*ében, ♦ GYP, HG: Mint a kedves keble vi*sz*onlát… [A K *'visszonlát'* szavában az *'sz'* a ritmus miatt hosszú, ha a kiadások helyesesírási javítását átvennénk, a 4. láb jambus lenne a trochaikus lejtésű sorban.]
81 K, HG, fsz: …a felhőnek könyűje, ♦ GYP: …a felhőnek köny*ü*je,
82 K: Sűrűn hull a' zápor, ég föld ö*szv*e olvad ♦ GYP: …ég föld ö*szv*eolvad, ♦ HG, fsz: …ég, föld összeolvad,
83 K: A felhő a' tónak d*ú*l [sic!] vágyó karába, ♦ GYP, HG, fsz: …dűl vágyó karába,
85 K: Ó*h* nő hogy ha sorsunk el tép is egymástól ♦ GYP: *Oh kedvesem*, ha sorsunk eltép is egymástól, ♦ HG: Ó*h* nő, hogyha sorsunk eltép is egymástól, ♦ fsz: Ó, nő, hogyha sorsunk eltép is egymástól,
87 K, GYP, HG: Hogy ha szenvedénk és kö*ny*ezénk egymásért ♦ fsz: Hogyha szenvedénk és könnyezénk egymásért, [A kiadásokkal szemben mai helyesírásúra javítottuk a *'könnyezénk'* szót, így a 4. versláb is trocheus lett a sorban, a kiadások pirrichiusával szemben.]
89 K, HG: Nézd a' *n*ap kisüt már, mint föléled minden ♦ GYP: Nézd a' *n*ap kisüt már, *hogy* föléled minden ♦ fsz: Nézd, a Nap kisüt már, mint föléled minden,
90 K, GYP, HG: …az *a*lföld rónája, ♦ fsz: …az Alföld rónája,
91 K, fsz: Szívárvány csatolja… ♦ GYP, HG: Szi*v*árvány csatolja…
[A kiadások helyesírási javítása jambussá változtatta az első lábat a trocheusi sorban.]
92 K: Zálog*ú*l hogy még van *i*stennek ránk gondja. ♦ GYP: Zálogul, hogy még van *i*stennek… ♦ HG, fsz: Zálogul, hogy még van Istennek ránk gondja.

[121] ŐSSZEL
K: MIKL 315. – FH 1397. 86. fólió rektó és verzó
[GYP kiadásában ez a *Benyomások* ciklus 8. verse.]

Őszszel Komámhoz *[Első változat]*

Tán már el azik a' világ
Úgy poskol kint az őszi eső
Az ég mint szürke remete
Egykor örömnek embere
5 *Mostan bűnbánatos kesergő.*

A fákon sárga lomb csomók
Víztel<ten>ve már alig fityegnek
<Súlyok alatt> Csak úgy hajól görbűl az ág
Alattad míg mint <elázott> czimborák
10 *<Az .....> Végkép elázva földre esnek.*

Abroszba burkolt némberek
Szaladnak <.....> végig a hig sáron,
Jól el van dugva a' fejek
De lábikrájuk bánja meg
<Bocsássa azt meg .....>
15 *<Ezért> a pap nekik már megbocsásson.*

Egész udvar konyhába gyűl
<Ez> pipára gyujt ez az melegszik
A tűz <..... a' láng> vigan libeg lobog
<Emez ..... amaz .....>
A lányka ..... a vén .....
20 *'S a' munásgondot mind felejtik.*

Loncsos kuvasz rázkódik a
Pitvarban és ásít <bujában> <magában> bujában
Én is szintúgy megkívánom
Olly átkozott az unalom
25 *Az embernek <.....> így egy magában.*

Száz mérföld most <a' ..... komád> szomszéd, barát
Nem is tudom van-é még ember. –
De íme ostor pattogás
<Aztán .....> utána lassú czaplatás
30 *<Egy .... jő lassú léptekkel> Kapumba ime kocsi hajt fel. –*

<A gőzölgő fogat megáll>
Gözölgve áll meg a fogat.
<A ....>
Míg a kocsis nagy néha mordúl
Kibontakozni alig bír
Bundájaból <örömében> s ez szinte sír –
35 *Kedves <..... .....> komám a tő szomszédból.*

Hová lett <.....> most a rút idő?
Nem gondol arra senki többet
Minden sürög tetszélkedik
Valjon kedve miben telik
40 *<A vágott .....> Nyaggatja kémli – a' vendéget.*

A kandallóban tűz lobog
A pípa <ég> vár 's mit a' <hajlék .....> ház adhat
Mindennek a' leg is java
'S mi a' kevés borsa sava
45 *A jó szív <..... a' vendégnek ....> illeti komámat. –*

<Mosolygva jő a' házi nő>
<..... ....>
<..... ....>
<..... ....>
<'S kérdez mulat ....>
Be sompolyog a vizsla is
<Fel ébred az álmos agár>
Gazdája csak fontos személy ma
<..... nézi hogy ki jött el>
Tudtával ..... hogy ünnep ez
<Hisz az ..... tudtával nem>
Vadászó pajtársat [!] keres
<A vendég ..... vadász talán>
<Barátkozik mint ismerővel.>
S jó ismerős barátkozna.

Majd megered kérdés beszéd
Komoly 's vidám tárgy tarka barkán
Míg lesz kedélyes <.....> hallgatás
<Csak a' .... még>
Csak néha perczeg a parázs
És a' tücsök cziripel halkan.

Úgy látszik hogy zeng éneke
A tűzhely<.....> ..... tündérének –
Száz ábránd kép <lebeg libeg> körűl lebeg
A pípa füst<n>te<k>l, 's édesek
Az eszmék mellyek ekkor jőnek.

'S bár senki sem szól, mindenik
Olly jól mulat még is magában,
A gondolat is jobban foly
Ha tudjuk hogy velünk gondol.
Rokon lélek – meleg szobában.

A főszöveg variánsai

Cím K: Őszszel [Alcím:] (Veres Gyula komámhoz) ♦ GYP: Őszszel. [Alcím nélkül.] ♦ HG, fsz: Ősszel [Alcím:] (Veres Gyula komámhoz)

2 K: Úgy poskol kint az őszi esső, ♦ GYP: *U*gy pocskol… ♦ HG, fsz: Úgy pocskol kint az őszi esső.

7 K, HG, fsz: Víztelve már alig fityegnek, ♦ GYP: *A viztől* már alig…

8 K: Csak úgy hajól, görbűl az ág ♦ GYP: Csak úgy hajol görb*ü*l az ág HG, fsz: Csak úgy hajol, görbűl az ág

10 K, GYP, HG: Végké*p* elázva földre esnek. fsz: Végképp elázva földre esnek.

16 K, HG, fsz: Egész udvar konyhába gyűl, ♦ GYP: …konyhába gy*ü*l.

17 K, GYP, HG: Pipára gy*u*jt ez,… ♦ fsz: Pipára gyújt ez,…

19 K, HG, fsz: A lány kacsint, a vén morog, ♦ GYP: A *ly*ány kacsint, …

21 K, fsz: Loncsos kuvasz rázkódik a ♦ GYP, HG: …rázk*o*dik a [A kiadások helyesírási és ritmushibája, a 3. versláb ott trocheussá vált!]

22 K: Pitvarban és ásít <*magában*> bujában ♦ GYP, HG: Pitvarban és ás*i*t bujában, ♦ fsz: Pitvarban és ásít bujában,

23 K, HG, fsz: Én is szintúgy megkívánom, ♦ GYP: *Utánzom, a mint nézem ott.*

24 K, HG, fsz: Oly átkozott az únalom ♦ GYP: *Az unalom oly átkozott*

25 K, HG, fsz: Az embernek így egymagában. ♦ GYP: Az embernek *i*gy…

27 K, HG, fsz: Nem is tudom, van-é még ember, ♦ GYP: …van-*e* még ember,

28 K, HG, fsz: De íme ostorpattogás – ♦ GYP: De *i*me ostor-pattogás –

30 K: Kapumba <*ime*> lám-e kocsi hajt fel. ♦ GYP, HG, fsz: Kapumba, lám-e, kocsi hajt fel.

31 K, HG, fsz: Gőzölgve áll meg a' fogat, ♦ GYP: Gőzöl*ö*gve áll…

32 K, HG: Míg a kocsis nagy néha mord*ú*l, ♦ GYP: M*i*g a… mordul, fsz: Míg a kocsis nagy néha mordul, [Sorvégi pótlónyúlás.]

33 K, HG, fsz: Kibontakozni alig bír ♦ GYP: …alig b*i*r

34 K, HG, fsz: …s ez szinte sír – ♦ GYP: …s ez szinte s*i*r –

35 K, HG: …a tőszomszédbúl. ♦ fsz: …a tőszomszédbul.

38 K, HG, fsz: …tetszélkedik, ♦ GYP: …tetsz*e*lkedik,

39 K: Va*lj*on kedve miben telik? ♦ GYP, fsz: Vajon kedve miben telik? HG: Va*jj*on kedve miben telik? [Fsz-ünkben azért választottuk GYP *'Vajon'* szavát, mert a jambikus versnek az első lába is jambus lesz.]

47 K, fsz: Gazdájaért fontos személy ma, ♦ GYP, HG: Gazdáj*á*ért fontos… [A kiadások nyelvhelyességi javítása jambust rontott.]

53 K, HG, fsz: Míg lesz kedélyes hallgatás, ♦ GYP: M*i*g lesz kedélyes…

61 K: S bár senki sem szó*ll*, mindenik ♦ GYP, HG, fsz: S bár senki sem szól,…

[122] HAZAÉRKEZÉSKOR

K: MIKL 195. – FH 1397. 43. fólió verzó
[GYP kiadásában ez a *Benyomások* ciklus 9. verse.]

1 K: *Oh* fogadd be, ó*h* fogadd be újra ♦ GYP: *Oh* fogadd be, *oh* fogadd be *u*jra ♦ HG: Ó*h* fogadd be, ó*h* fogadd be újra ♦ fsz: Ó, fogadd be, ó, fogadd be újra

3 K: Itten á*l*ok ajtód küszöbénél ♦ GYP, HG, fsz: Itten állok…

4 K, HG, fsz: Tőled várva vígaszt… ♦ GYP: Tőled várva v*i*gaszt…

6 K: A*nny*ának karában keres menhelyet. ♦ GYP, HG, fsz: Anyjának karában keres menhelyet. [Fsz-ünk 2. szavában a trocheust meghagyva nem javítottunk.]

7 K: Reszket a' kéz me*lly* kilincseden van, ♦ GYP, HG, fsz: Reszket a kéz, mely kilincseden van,
8 K, fsz: Reszket a szív titkodat kitárni; ♦ GYP, HG: Reszket a sz*i*v…
9 K: Látlak még minő v*ó*ltál bucsúmkor ♦ HG: Látlak még minő voltál bucsúmkor, ♦ GYP: …b*ú*cs*u*mkor, ♦ fsz: Látlak még: minő voltál bucsúmkor,
12 K, HG: Ó*h* mert azt már bennem meg sem ismered. ♦ GYP: *Oh* mer… fsz: Ó, mert azt már bennem meg sem ismered.
15 K, GYP, HG: Egy világot k*i*vánt… ♦ fsz: Egy világot kívánt…
16 K, fsz: Magasan héjázó szenvedelmem, ♦ GYP, HG: …*szenvedélyem*,
19 K, fsz: Milly üres, mi… ♦ GYP, HG: Mi*ly* üres, mi…
20 K, HG, fsz: Mit hajdanta képzetem hímzett ki, ♦ GYP: …h*i*mzett ki,
22 K: Eltör*ű*lvék pálmafás vidéki, ♦ GYP, HG, fsz: Eltörülvék…
23 K: És egök me*lly* bájló fényben ragyogott ♦ fsz: És egök, mely bájló fényben ragyogott, ♦ GYP, HG: És egök, mely *bájos* fényben ragyogott,
24 K: Most már ollyan szürke, és o*lly*an kopott. ♦ GYP, HG: Most már o*ly*an szürke, és olyan kopott. ♦ fsz: Most már ollyan szürke és olyan kopott. [Az 1. szó 'o*lly*an' hosszú, a 2. 'olyan' szó rövid szótaggal kezdődik. Trochaikus sor.]
29 K: Ö*szv*esorvadott-e… ♦ GYP, HG, fsz: Összesorvadott-e…
31 K: S jött tanítónk, el múlt a' varázslat ♦ GYP: …elm*u*lt a… HG, fsz: S jött tanítónk, elmúlt a varázslat,
32 K: Oktatott mint mondák bölcse*ss*égre ♦ GYP, HG, fsz: Oktatott, mint mondák, bölcseségre, [Ritmikai jav. a kiadások nyomán.]
34 K, fsz: Melly ebédhez hív,… ♦ GYP, HG: Me*ly* ebédhez hív,… [Az első versláb trocheus!]
36 K: Milly őszinték és mi*lly* semmik v*ó*ltatok! ♦ GYP, HG: *Mily* őszinték és mily semmik voltatok! ♦ fsz: Milly őszinték és mily semmik voltatok! [Az első versláb trocheus!]
40 K, fsz: Millyen most bármi alig lehetne. ♦ GYP, HG: Mi*ly*en most…
43 K, fsz: Estve itt gyűltünk… ♦ GYP, HG: Estve itt gy*ü*ltünk…
45 K, HG, fsz: S míg beszélt,… ♦ GYP: S m*i*g beszélt,…
48 K, HG, fsz: S szívemből kihaltak… ♦ GYP: S sz*i*vemből kihaltak…
59 K, fsz: Nézd az óra, mellyet te igazgatál, ♦ GYP, HG: Nézd az óra, me*ly*et... [A jav. itt ritmusrontás.]
63 K, fsz: …rengő szívvel ♦ GYP, HG: …rengő sz*i*vvel
64 K: Jár ki az el h*ú*nyt… ♦ GYP, HG, fsz: Jár, ki az elhunyt…
65 K, HG, fsz: Csak ez óra járja még mindég utát, ♦ GYP: …járja *a régi utat*, [GYP átírta a verssor végét, nála a ma megszokott tiszta rím áll. De M-nál, a palóc kiejtés miatt, a két sorvég: *'utát – mutat'* ugyanúgy tiszta rím!]
67 K, fsz: Melly akkor volt,… ♦ GYP, HG: Me*ly* akkor volt,… [A jav. itt is ritmusrontás.]

70 K, HG, fsz: Mit vándorlásim között szenvedtem! ♦ GYP: *Melyeket a távolban* szenvedtem!
71 K, HG, fsz: Szűm a régi körben boldog lenne-e, ♦ GYP: Sz*ü*m a régi körben…
72 K, fsz: Mellyet olly epedve, vágyva feste le? ♦ GYP, HG: Me*ly*et o*ly* epedve,…
73 K, GYP, HG: S boldog volt-e akkor? ó*h* nem, ó*h* nem! ♦ fsz: …ó nem, ó nem!
75 K, GYP, HG: *U*gy sírt akkor játszere ha el tört ♦ fsz: Úgy sírt akkor, játszere ha eltört
77 K, HG, fsz: S mint most bájleplében a múlt visszaint, ♦ GYP: S mint most bájleplében *visszaint a mult,*
78 K, HG, fsz: Akkor a jövőre vágyva tűre kínt. ♦ GYP: Akkor a jövő*ért szintén könnye hullt.*

[123] AZ ALFÖLDÖN
K: MIKL 63. – FH 1397 43. fólió verzó, 44. fólió rektó, verzó
[GYP kiadásában ez a vers nem szerepel.]
1 K, HG: Ó*h* szép *a*lföld,… ♦ fsz: Ó, szép Alföld,…
2 K, HG: Ős *mytussa* a'… ♦ fsz: Ős mitossza a…
4 K, fsz: Mellyek egymásért… ♦ HG: Me*ly*ek egymásért… [HG javítása a trochaikus ritmust elrontja.]
7 K: Férfiút ki o*lly* szilaj mint… ♦ HG, fsz: Férfiút, ki oly szilaj, mint…
8 K: Me*lly* bejárja… ♦ HG, fsz: Mely bejárja…
10 K: Me*ly*nek árnya… ♦ HG, fsz: Melynek árnya…
14 K, fsz: Mellyen büszkébb… ♦ HG: Me*ly*en büszkébb [Ld. a 4. sor jegyzetét!]
15 K: Me*lly*ben önbecsérzetünk… ♦ HG, fsz: Melyben önbecsérzetünk…
25 K: Illatos gyepágyon elter*ű*lve ♦ HG, fsz: …elterülve
26 K: *Ű*l körűl a' kis… ♦ HG, fsz: Ül körűl a…
32 K, fsz: Mellyeket sírjokba… ♦ HG: Me*ly*eket sírjokba…
33 K: Nem pásztortűz ége… ♦ HG, fsz: „Nem pásztortűz ége…
36 K: Csillogó s kör*ű*l… ♦ HG, fsz: Csillogó, s körül…
41 K: El hagyá hon… ♦ HG, fsz: Elhagyá honn ...
44 K, fsz: Hozta el csak, mellyet… HG: Hozta el csak, me*ly*et… [Ritmus!]
48 K: Mert *i*sten most ... ♦ HG, fsz: Mert Isten most ...
53, K: Ó*h* ha láttad láttad… ♦ HG: Ó*h*, ha láttad, láttad…
57 fsz: Ó, ha láttad, láttad… [A szakaszok kezdő sora ismétlődött.]
62 K, HG: Me*ny*dörgő ágyúknak… ♦ fsz: Mennydörgő ágyúknak…
65 K, fsz: Tudnád, millyen kéj… ♦ HG: Tudnád, mi*ly*en kéj…
66 K: …táborba szá*l*tunk, ♦ HG, fsz: …táborba szálltunk,
68 K: Meg tör*ű*ltük füsttől… ♦ HG, fsz: Megtörültük füsttől…

82 K: Mért maradtam én meg sírásónak – ♦ HG, fsz: Mért maradtam én meg sírásónak?”
86 K: Felsohajtva szólt: ó*h* bátya mon*d* meg ♦ HG: …„Ó*h*, bátya, mondd meg, ♦ fsz: Felsohajtva szólt: „Ó, bátya, mondd meg,
91 K: És ha *i*sten úgy… ♦ HG, fsz: És ha Isten úgy…
92 K: …ragyogok az égen. ♦ HG, fsz: …ragyogok az égen.”
93 K: …a kics*í*ny tűz, ♦ HG, fsz: …a kicsiny tűz,
97 K, HG: Halvány *h*old ezüstös súg*á*ránál, ♦ fsz: Halvány Hold ezüstös súgaránál, [Az utolsó szóban ritmikai jav. is a mai szóalak *’a’*-ja.]
99 K, HG: …szélt*ű*l űzött ♦ fsz: …széltül űzött [Ld. az előző sor jegyzetét!]
101 K: A s*í*k puszta… ♦ HG, fsz: A sík puszta…
102 K, fsz: …újolag feléled. ♦ HG: …új*ó*lag feléled.
119 K: Végső er*eé*vel… ♦ HG, fsz: Végső erejével…
120 K: Búcsuzásul és kiált előre. ♦ HG, fsz: Búcsuzásul és kiált: „Előre!”
122 K: A *n*ap felkelt szívárvány az égen ♦ HG: A *n*ap felkelt, sz*i*várvány az égen, [Jav. ritmusrontás!] ♦ fsz: A Nap felkelt, szívárvány az égen,
124 K: Délibáb a’ megfriss*ű*lt vidéken. ♦ HG, fsz: …a megfrissült vidéken.
125 K: Hála *i*sten hogy még ezt meg értem, ♦ HG, fsz: „Hála Isten, hogy még ezt megértem,
126 K: Győztünk győztünk mond a feleszmélő ♦ HG: Győztünk, győztünk! mond a feleszmélő! ♦ fsz: Győztünk, győztünk!” – mond a feleszmélő. [Értelmezésünk szerint HG félreértelmezte a kéziratot. Szerintünk csak másfél sor a felkiáltás, a 3. és 4. sort már a mesélő mondja.]
128 K: Ottan csillámlik a szurony erdő. ♦ fsz: …a szuronyerdő. ♦ HG: …a szuronyerdő.*”* [HG értelmezése szerint itt ér véget a megszólalás.]
133 K: Hej, de a’ szellem me*lly* leng felette ♦ HG, fsz: …mely leng felette,
134 K: Nem vesz el míg *ál* az ősi puszta ♦ HG, fsz: Nem vesz el, míg áll…
135 K: S meg meg jő hogy tündér *ú*jjal szőjön ♦ HG, fsz: S meg-megjő, hogy tündérujjal szőjön

II. JELLEMZÉSEK

[GYP kiadásásában ez a IV. sorszámú verscsoport, kiadásunkban a K-t (és HG-t) követve a második kötet II. ciklusa.]
[HG itt is következetesen a “ jelet használta az idézetek végén ” helyett. Ha egyéb tekintetben egyezett a szövege a K, GYP vagy a fsz szövegével, akkor ezt az eltérést nem jeleztük külön.]

[124] A CSALÁD KÉPE
K: MIKL 5. – FH 1397. 44. fólió verzó
[GYP válogatásában ez a *Jellemzések* ciklus 1. verse.]
2 K: Kív*ű*l zordon,… ♦ GYP, HG: K*i*vül zordon,… ♦ fsz: Kívül zordon,…
3 K: ’S kő héjában <.....*d.. a* [?]> léha gyáva, ♦ GYP: S kőhéjában *kőnek társa,* ♦ HG, fsz: S kőhéjában léha, gyáva,
5 K: …’s munkál er*ö*sen. ♦ GYP, HG, fsz: …s munkál erősen.
6 K: Homloká<*n legyen cser koszorúja*>t cser koszorú<*t viseljen*> övezze, GYP, HG, fsz: Homlokát cserkoszorú övezze,
8 K: Szív <*vidítót*> derítőt ’s hogy ha úgy kell ♦ GYP: Sz*i*vder*i*tőt s hogy-ha *u*gy kell, ♦ HG, fsz: Szívderítőt, s hogyha úgy kell,
9 K, HG, fsz: Részegítőt szellemével, ♦ GYP: Részeg*i*tőt…
10 K, fsz: Az valódi férfi, aki illyen. ♦ GYP, HG: …aki i*ly*en. [A kiadások helyesírási javítása ritmushibát okoztott, megszüntette a trocheust.]
11 K: Légyen a nő <... *mosolygás* ....> lelke <*róna sík* ....> róna s*í*ság GYP, HG: Légyen a nő lelke róna s*í*ság, ♦ fsz: Légyen a nő lelke róna, síkság,
12 K: <*Mellyet* ..... *egy* .....> [Majd:] Ismered pár pillanatra, GYP, HG, fsz: Ismered pár pillanatra,
13 K: <*Mellyet*> Rajta dús kalászi lengnek [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
15 K: És mosolyg a kedv<.... *tűz*> piros virága. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
19 K: A s*í*knak, me*lly* őr gyanánt á*l* ♦ GYP, HG: A s*í*knak, mely őr gyanánt áll, ♦ fsz: A síknak, mely őr gyanánt áll,
20 K: S nem <*remeg viharnak haragától*> retten meg a sors viharát*o*l. GYP, HG, fsz: S nem retten meg a sors viharától.
21 K, HG, fsz: Ámde aztán, hogyha küzdve híven ♦ GYP: …küzdve h*i*ven
24 K: A sík vígasz*ú*l feléje ♦ GYP, HG: A sík v*i*gaszul feléje ♦ fsz: A sík vígaszul feléje
25 K: Mosolyogjon <.....> tündér délibábbal. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
25. sor után áth. sorok:

<Szerelem a' nőnek délibábja
Mellyel fény világot alkot
A férjnek sivár utára
Irúl lankadó karáram
'S ez könnyebben <.....> vívja a' <.....> nagy harczot.>

[125] A MEGVÁLTÓ
K: MIKL40. – FH 1397. 44. fólió verzó
[GYP válogatásában ez a *Jellemzések* ciklus 2. verse.]
5 K: Ha ember vólt, ah úgy <*ő*> meg istenűlt, ♦ GYP: Ha ember volt, *óh* úgy megistenűlt, ♦ HG: Ha ember volt, ah úgy megistenűlt, ♦ fsz: Ha ember volt, ah, úgy megistenült, [Jav.]
6 K, GYP: Ha *i*sten volt, le kellett jőnie ♦ HG, fsz: Ha Isten volt, le kellett jőnie
7 K: A nép közé me*lly*en <*sors*> nagy át<*ka*>ok *ű*lt, ♦ GYP, HG: A nép közé, melyen nagy átok *ű*lt, ♦ fsz: A nép közé, melyen nagy átok ült, [Jav.]
8 K, GYP, HG: Hogy átszenvedjen minden k*i*nt vele. ♦ fsz: …minden kínt vele.
9 K, GYP: És szóla: Néked egy világ jutott ♦ HG, fsz: És szóla: „Néked egy világ jutott
10 K: Osztály<*úl*>ba nép, ki zárt belőle ki? ♦ GYP, HG, fsz: Osztályba nép; ki zárt belőle ki?
11 K: Az ég helyettes*ű*l meg nem bizott ♦ GYP, HG, fsz: Az ég helyettesül…
13 K, GYP, HG: De a' nagyok azt mondák, válasz*ú*l: ♦ fsz: …válaszul:
14 K: Minden <....*t*> pánt hu*lj*on-e hát szerteszét? ♦ GYP: Minden *kapocs* hulljon hát szerteszét? ♦ HG, fsz: „Minden pánt hulljon-e hát szerteszét?
12 K, GYP: Nagyok, népem bitorló isteni. ♦ HG, fsz: Nagyok, népem bitorló isteni."
14 K, GYP: Minden pánt hulljon-e hát szerteszét? ♦ HG, fsz: „Minden pánt hulljon-e hát szerteszét?
15 K: Az *i*sten nem jár lázadt koldus*ú*l. ♦ GYP: Az *i*sten nem jár lázadt koldusul. ♦ HG: Az Isten nem jár lázadt koldus*ú*l." ♦ fsz: Az Isten nem jár lázadt koldusul."
19 K, GYP, fsz: Az úr csak úr, a nép csak rab maradt, ♦ HG: …a *rab* csak rab maradt,
20 K, HG, fsz: S a régiért új… ♦ GYP: S a régiért *u*j…
23 K: Köz<*öt*>tünk csak a' <*vas*> véres kereszt maradt ♦ GYP, fsz: Köztünk csak a véres kereszt maradt, ♦ HG: Közö*tt*ünk csak a véres kereszt maradt, [HG-nál: *'Közöttünk'*. Miután a *'vaskereszt'*-et *'véres kereszt'*-re javította M, kénytelen volt egy szótagot törölni, így lett a *'Közöttünk'*-ből *'Köztünk'*.]

24. sor után áth. strófák:
<'S a' megváltó örök üdvében még
Siratja hogy közénk egykor le szált
S minden sziv mellyben egy szikrája ég
A szent ügynek vele könyörg halált

Hogy látniok ne keljen sorsukat
Melyen részes minden kivált kebel
Miként vérázott bibliájokat
A bűn átokká magyarázza el.>

[126] CSILLAGOK
K: MIKL 109. – FH 1397. 44. fólió verzó, 45. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
2 K: Adj közűlök jó anyám! ♦ HG, fsz: „Adj közűlök jó anyám! –
4 K: O*lly* <*S*>szépen néznek le rám. ♦ HG, fsz: Oly szépen néznek le rám."
5 K: Gyermek! messze ég a' csillag ♦ HG, fsz: „Gyermek!…
8 K: Mély titokban ünnepel ♦ HG, fsz: Mély titokban ünnepel."
11 K: <.....> Mért is o*lly* szép <*hát*> <*az*> a' csillag ha ♦ HG, fsz: „Mért is oly szép a csillag, ha
12 K: Ég<....> elérhetetlen*ű*l. ♦ HG: Ég elérhetetlen*ű*l." ♦ fsz: Ég elérhetetlenül." [A helyesírási jav. nem okoz ritmushibát, a sor végén a pótlónyúlás miatt a szótag hosszúnak számít.]
13 K: Föl tekint köny<*űs*>es szemekkel, ♦ HG: Föltekint kö*nny*es szemekkel, ♦ fsz: Föltekint könyes szemekkel, [Az eredeti helyesírással megőriztük a trocheust.]
14 K: És a' csillag ím le szá*l* ♦ HG, fsz: És a csillag ím leszáll,
16 K, fsz: A gyermek könyében áll. ♦ HG: …kö*nny*ében áll.
18 K: Vágyva szív<..>et vágyva hont, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
21 K: <*De ha*> Ah, de látja, lány szerelme [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
22 K: Mint a' csillag o*lly* hideg, ♦ HG, fsz: Mint a csillag oly hideg,
24 K, fsz: Szűletnek az emberek, ♦ HG: Sz*ü*letnek az… [Jav. – ritmushiba.]
26 K, HG: <....> Hű anyáért néz kör*ű*l ♦ fsz: Hű anyáért néz körül. [A sorvégi szótag pótlónyúlása miatt mai írással is hosszú ritmikailag.]
28 K: <*S*> Felzokog<*a*> s ölébe dűl. ♦ HG, fsz: Felzokog s ölébe dűl.
29 K: És le szá*l* a' csillag újra ♦ HG, fsz: És leszáll a csillag újra,
30 K, HG: Ó*h* való-e most vagy újra ♦ fsz: Ó, való-e most, vagy újra
32 K: <*Képe csak*> Egy köny*ü*<*kben*> r<....>ajzolja azt? ♦ HG, fsz: Egy könyű rajzolja azt?

[127] AZ AGGASTYÁN
K: MIKL 62. – FH 1397. 45. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
1 K: Hosszú hosszú évsor<*t*> folyt… ♦ HG, fsz: Hosszú, hosszú évsor…
6 K: E még akkor o*lly* kics*í*nyke fák ♦ HG, fsz: …oly kicsinyke fák!
13 K: <*A gyep*> Zöld*ű*l a gyep, bár füszáli mások ♦ HG: Zöld*ű*l a gyep, bár f*ű*száli mások, ♦ fsz: Zöldül a gyep, bár füszáli mások, [Az első szóban helyesírási és ritmikai jav. Trochaikus sorok.]
15 K: S mint ha látnék régi *cz*imborákat <*látnék*> ♦ HG, fsz: S mintha látnék régi cimborákat,
16 K, fsz: Ollyan ismerősök arcaik. ♦ HG: O*ly*an ismerősök arcaik [HG jav.-a megszüntette a trocheust.]
17 K, HG: Ó*h* s ők mégsem régi… ♦ fsz: Ó, s ők mégsem régi…
19 K: Kikben a*tty*ok,… ♦ HG, fsz: Kikben atyjok,…
20 K: Meg uj*ú*lt, ha jő… ♦ HG, fsz: Megujult, ha jő…
21 K: Kold*ú*s jő… ♦ HG, fsz: Koldus jő…
23 K: Hajh teremtő *i*sten!… ♦ HG, fsz: Hajh, teremtő Isten!…
28 K: …a madár, ki szál*t*. ♦ HG, fsz: …a madár kiszállt.
28. sor után áth. strófák:
<Hej az élet egy örök tovű fa
Rajta levelek az emberek
Mellyek minden új tavasszal újak
'S mindég egyenlően zöldellenek.

'S hulljonak bár, vagy tépessenek le
A fa éltéből mit sem vesz el
Nyugton nyargal a' széllel harasztja
Mert helyében már más lomb zöldel.>
33 K: A bükk zöld*ű*lt… ♦ HG, fsz: A bükk zöldült…
34 K, HG: A *h*old fénypalástot… ♦ fsz: A Hold fénypalástot…
39 K, HG: Ó*h* te vagy te… ♦ fsz: Ó, te vagy, te…
42 K: Me*lly* fölöttem o*lly* pusztítva kél, ♦ HG, fsz: Mely fölöttem oly…
49 K, HG: A vén nőre *h*old sugára… ♦ fsz: A vén nőre Hold sugára…
57 K, fsz: Hát ha látna, mostan illy alakban, ♦ HG: …i*ly* alakban, [A jav. ritmikai rontás.]
60 K: És hogy a fr*í*gy égben… ♦ HG, fsz: És hogy a frigy égben köttetett?
62 K, fsz: Mások lettek most, kik mink valánk, ♦ HG: …kik *mi* valánk,
63 K: Mi<*nk*> a' vének… ♦ HG: *Mi* a vének… ♦ fsz: Mink a vének… [A *'mink'* ugyan ma nyelvhelyességét tekintve hiba, de a *'mi'* mindkét sorban ritmushiba, a trocheusból pirrichius lesz. Fsz-ünkben az eredetit választottuk.]
65 K: …az élet, me*lly* fölé itt ♦ HG, fsz: …az élet, mely fölé itt
66 K, HG: Fény palástot *n*ap sugára sző, ♦ fsz: Fénypalástot Nap…

72 K, fsz: Ott áll az a kitüzött helyen. – – ♦ HG: …a kit*ű*zött helyen. – –
[A jav. ritmikai rontás.]
76 K: Rám mosolygva, o*lly* rejtélyesen. ♦ HG, fsz: …oly rejtélyesen.
77 K, fsz: Várva várom, hol köszönt… ♦ HG: Várva *várva,* hol… [sh.]
83 K, HG: Mint *utósó* ember, aki él még ♦ fsz: Mint utolsó…
[A mai szóalak ritmikailag sem változtat, ezért javítottunk.]
88 K, fsz: …még sirom fölött. ♦ HG: …még s*í*rom fölött.
[Jav. ritmusrontás.]
90 K, fsz: Kísértetnek én a' házakat. ♦ HG: …én a ház*o*kat. [sh.]
91 K: …sírba szá*l*ott. ♦ HG, fsz: …sírba szállott.
105 K: Ha*ll*ni ha*ll*ni hát, s majd hogy ha járnak ♦ HG, fsz: Halni, halni hát! s majd hogyha járnak [Nyilvánvaló a kontextusból, hogy itt nem a *'hallani',* hanem a *'meghalni'* a szó!]
107 K, fsz: S a' sírokra, mellyek… ♦ HG: S a sírokra, me*ly*ek…
[Jav. ritmusrontás.]
109 K, HG: Ó*h*, ne bánjuk,… ♦ fsz: Ó, ne bánjuk,…
110 K, fsz: Mellyet hervadó virág lehel; ♦ HG: Me*ly*et hervadó…
115 K: Él még a lélek, me*lly* bennünk éle; ♦ HG, fsz: …mely bennünk éle;

[128] SZÉLHÁRFA
K: MIKL 352. – FH 1397. 45. fólió verzó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
Cím K: <A költő keble> Szélhárfa ♦ HG, fsz: Szélhárfa
1 K: Szélhárfa a' költő<*nek*> keble<..> ha ♦ HG, fsz: Szélhárfa a költő keble, ha
2 K: <*Melly*> Némán <*és*> mag<..>ába<*n*> zárva áll, ♦ HG, fsz: Némán, magába zárva áll, [A K alapján a 2. szó *'magasba'* szóalaknak is olvasható esetleg, de HG kiadásának variánsa illik a vers kontextusába.]
3 K: Sok szép daleszme szu*ny*adozva <*benne*> ♦ HG, fsz: Sok szép daleszme szunnyadozva,
4 K: Mint a virág bimbó<*ban*>ja vár. ♦ HG, fsz: Mint a virág bimbója vár.
5 K: S *H*a illatos szél<*lő*> lenge csók<*dossa*>ja ♦ HG, fsz: S ha illatos szél lenge csókja
6 K: <*S legyint*> Hoz rája rózsa levelet ♦ HG, fsz: Hoz rája rózsalevelet,
7 K: Meg <*szólal a'*> csend*ű*l ím a hárfa <*húrja*> hangja ♦ HG: Megcsend*ű*l ím a hárfa hangja, ♦ fsz: Megcsendül, ím, a hárfa hangja,
13 K: De hogy ha *i*stennek haragja ♦ HG, fsz: De hogyha Istennek haragja
15 K: <*Többé Nem zeng dalt*> Mi hárfa volt, most vész harangja <*lett*>
HG, fsz: Mi hárfa volt, most vész harangja,

[129] A KÖNNYEK

K: MIKL 30. – FH 1397. 45. fólió verzó

[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel, de a vers megjelent a Koszorúban: 1864-ben a 268. lapon. A variánsok közt a Ko rövidítést használjuk.]

Cím K: *A könyek* ♦ Ko: *A könyek.* ♦ HG, fsz: A könnyek

1 K: Három <*kön*> cseppet külde *i*sten ♦ Ko: …külde *i*sten ♦ HG, fsz: Három cseppet külde Isten

3 K: Ez legyen <*életünknek*> szivünknek úgy mond ♦ Ko: Ez legyen szivünknek – *u*gymond ♦ HG, fsz: Ez legyen szivünknek, úgymond,

7 K: 'S lett belőle <*enyhe*> tünde harmat ♦ Ko, HG, fsz: S lett belőle tünde harmat,

10 K: <*Enyhe A k....*> Enyhe hervadó virágnak, ♦ Ko, HG, fsz: Enyhe hervadó virágnak,

11 K, HG, fsz: Édes, kínos gyöngye ez szűnk ♦ Ko: *E*des k*i*nos… [Az 'E' sh]

13 K, Ko: 'S hogy ha lány kö*ny* hull az ar*cz*ra ♦ HG, fsz: S hogyha lánykönny hull az arcra,

14 K: Szebben <*nyílnak mé*g> fejlenek virági; ♦ Ko, HG, fsz: Szebben fejlenek virági;

15 K: Hogy ha lány sír,… ♦ Ko: Hogyha lány s*i*r,… ♦ HG, fsz: Hogyha lány sír,…

16 K, HG, fsz: Is menyország… ♦ Ko: *Uj* menyország…

18 K: Edzett *F*érfiú<*nak*> kebel<*é*>re, [Az *'Edzett'* szó a sor elé lett beszúrva.] ♦ Ko: Edzett férfi*u* kebelre, ♦ HG: Edzett férfi*nak keblére,* [Téves.] ♦ fsz: Edzett férfiú-kebelre, [HG-nál: *'férfinak keblére'*; a *'nak'* egyértelműen át lett húzva, és '*kebel<é>re'* a következő szó. Eredetileg tehát ez volt a sor: 'Férfiú*nak* kebel*é*re'. majd lett 'férfiú kebelre'.]

20 K: <*Hullva el tarolt mezőre*> [Majd:] Eltarolt mezőre esve. [A jav. sor Ko, HG és a fsz sora is.]

23 K: Me*lly* <*akkor derül csak fel*> csak akkor oszlik el, ha ♦ Ko, HG, fsz: Mely csak akkor oszlik el, ha

24 K: A mezőket <*el pusztítá*> verte tarrá. [A jav. sor Ko, HG és a fsz sora is.]

25 K: Férfi kö*nynyé*, melly a' <[*lelket*?]> keblet ♦ Ko: Férfi-kö*nynyé*, me*ly* a keblet ♦ HG: Férfikönnyé, me*ly* a keblet ♦ fsz: Férfikönnyé, melly a keblet

26 K: Meg hasítja, hogy ha csord*ú*l, ♦ Ko, fsz: Meghasítja, hogyha csordul, HG: Meghasítja, hogyha csord*ú*l,

27 K: S vissza foly a szívbe, ott hogy ♦ Ko: S visszafoly a sz*i*vbe,… HG, fsz: S visszafoly a szívbe, ott hogy

28 K, HG: Elrejtőzzék drága titk*ú*l. ♦ Ko, fsz: Elrejtőzzék drága titkul.

30 K: Bujdosó <*honfi*> hazafi fej<*é*>re; ♦ Ko, fsz: Bujdosó hazafi-fejre; HG: Bujdosó hazafi fej*é*re; [HG jav.-a megtöri a ritmust.]

40 K: Honfi szív és… ♦ Ko: Honfi-sz*i*v és… ♦ HG, fsz: Honfiszív és…

[130] A HÓDÍTÓ

K: MIKL 20. – FH 1397. 45. fólió verzó, 46. fólió

[GYP válogatásában ez a *Jellemzések* ciklus 3. verse.]

Cím K, GYP: A hód*i*tó ♦ HG, fsz: A hódító

1 K, HG, fsz: Ül a király magas fejdelmi széken, ♦ GYP: …fej*e*delmi széken,

3 K: A szomszéd ország most haragj<*jának*>a tárgya ♦ GYP, HG, fsz: A szomszéd ország most haragja tárgya,

4 K: <*Mint hogy virúlni kezd szépen határa*> [Majd:] Miért virágzóbb mint saját határa. ♦ GYP: Miért virágzóbb mint saját *országa,* ♦ HG, fsz: Miért virágzóbb, mint saját határa.

5 K: Hát tűrjem-é <*azt hogy illyen vakmerőn*> mond – nem, nem *i*stenemre ♦ GYP: „Hát tűrjem-*e* – mond –, nem, nem *i*stenemre! ♦ HG, fsz: „Hát tűrjem-é – mond –, nem, nem, Istenemre!

6 K: <*Hatalmammal szomszédom versenyezzen*> [Majd:] <*Homályba borítson*> [Végül:] Hogy árnyat vessen agg fejem diszére. ♦ GYP, HG, fsz: Hogy árnyat vessen agg fejem diszére."

7 K: <..... ....> Kezével inte, ar*cz*a elborongott GYP, HG, fsz: Kezével inte, arca elborongott,

8 K: S körűl hord<*ták*>ozták <*már*> országán a kardot ♦ GYP: S kör*ű*lhordozták… ♦ HG, fsz: S körülhordozták országán a kardot.

9 K: <*És*> Sok hősi nép gyülöngött táborába, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

11 K: És sok vitéznek csord*ú*l drága vére ♦ GYP, HG, fsz: …csordul drága vére,

13 K: <*És sok vitéz haldoklik lent a' téren*> [Majd:] <*Míg fent öröm zúg gyözelem hírében.*> [Végül:] <*Hisz mit tesz az ha*> Lent a mezőkön eltiport vetések, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

14 K: Kalász helyett <*csak*> most csontokat teremtek, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

15 K: <*A nagy*> De semmi a király <*fényes*> gyözelmet ére ♦ GYP, HG: De semmi – a király gy*ő*zelmet ére, ♦ fsz: De semmi – a király gyözelmet ére, [A K jambusát megtartottuk, a hatodfeles jambusi sor minden lába jambus.]

16 K: Örök dicsőség <*a győző*> gy*ö*zelmes fejére. ♦ GYP, HG, fsz: Örök dicsőség győzelmes fejére. [Itt a mai helyesírásra jav. szó tartja a ritmust. A rövid *'ö'* esetében a spondeus trocheusszá válna, ez ritmushiba.]

17 K: Fel most barátim ünnepelni vígan ♦ GYP: „Fel most, barátim, ünnepelni v*i*gan! ♦ HG, fsz: „Fel most, barátim, ünnepelni vígan!

18 K: Mond a' király kedvének mámorában ♦ GYP, HG, fsz: – Mond a király kedvének mámorában –

19 K: <*Körűlem*> Előttem bús ne légyen márma senki ♦ GYP, HG, fsz: Előttem bús ne légyen már ma senki,

20 K: Vagy aki az, váramban el felejti. ♦ GYP, HG, fsz: …váramban elfelejti.”
22 K, HG, fsz: A vár alatt terűlő pusztaságra, ♦ GYP: A vár alatt ter*ü*lő…
25 K, HG, fsz: És oszlop jő a mély sírnak fölébe, ♦ GYP: …mély s*i*rnak fölébe,
26 K, fsz: Gyözelmi jel az… ♦ GYP, HG: Gy*ő*zelmi jel az…
27 K: <*A lent nyugvókét el feledve vígan*> [Majd:] S míg homlokára új korona szá*l*a ♦ GYP: S m*i*g homlokára *u*j korona szálla, ♦ HG, fsz: S míg homlokára új korona szálla,
28 K: <*Egy egy köny f..gy csak kedvesök szemében.*> Mint a vitézség érdemlett jutalma, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
29 K: <*’S míg a’ királynak mint győzelme bére*> [Majd:] <*Új korona szál hírneves fejére*> [Végül:] Lent addig a’ sebzett hősök magoknak, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
30 K: Fel dúlt falvakban… ♦ GYP: Feld*u*lt falvakban… ♦ HG, fsz: feldúlt falvakban…

[131] A KOLDUS ÉS GYERMEKE
K: MIKL 25. – FH 1397. 46. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
Cím: K: A’ <*K*>kold*ú*s és gyermeke ♦ HG: A kold*ú*s és gyermeke
fsz: A koldus és gyermeke
2 K, HG: Vén kold*ú*s kéreget ♦ fsz: Vén koldus kéreget,
4 K: Ny*u*jt esdeklő kezet. ♦ HG, fsz: Nyújt esdeklő kezet.
8 K: Az alkonyat *le szál*. ♦ HG, fsz: Az alkonyat leszáll.
9 K: Az ősznek megritk*ú*lt haját ♦ HG, fsz: Az ősznek megritkult haját
15 K: <*Mig?*> És a villám lángostor*ú*l ♦ HG: …lángostor*ú*l ♦ fsz: …lángostorul
17 K: <*Ím*> S míg fénye dics kört von legott ♦ HG, fsz: S míg fénye dicskört…
19 K: <*S e*>Ez, mint az égnek kegyjele [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
24 K: Kereszt lábá<*hoz*>ra dűl ♦ HG, fsz: Kereszt lábára dűl.
28. sor után három áth. versszak:
<*Óh milly sok illyen kő kereszt*
Vagyon a’ nap alatt,
Mire dicskört hit és szentelt
Előitélet ad

Félj ember azt le törleni
Lelkünk virága az
Olly szép, olly szent, s igy egyre megy
Ha hogy nem is igaz.

Nélküle olly sok szűz erényt
Üdvöt szivünk el veszt,
Mi a’ hitetlen ész előtt
Villám csak s kő kereszt.>

[132] ÉLET ÉS HALÁL
K: MIKL 159.– FH 1397 46. fólió rektó, verzó
[GYP válogatásában ez a *Jellemzések* ciklus 4. verse.]
[Vitatható a K szerkezete: Gyulai és nyomában Halász Gábor is astrofikus versként közölte. A sűrű és zsúfolt kézírás ellenére szerintünk kiolvasható a K-ból, hogy ezt egy négysoros szakaszokból építkező versnek szánta a szerző, ezért, és a könnyebb áttekinthetőség kedvéért is, főszövegünk strófákra bontotta a költeményt.]
Cím K: <*Élet és halál*> Élet és halál [Az áthúzott cím megismételve]
GYP, HG, fsz: Élet és halál
3 K, GYP, HG: Előtte ny*i*lott… ♦ fsz: Előtte nyílott… [Jav., helyesírási és ritmikai is. Jambikus a vers.]
4 K: Megtörve most az *ú*rnak végzetén ♦ GYP: …az *u*rnak végzetén.
HG, fsz: …az Úrnak végzetén.
5 K: Mellette a’ <*gunyhó*> kis ház megnépes*ű*lt, ♦ GYP: *Vár alatt a kunyhó* megnépesült, ♦ HG, fsz: Mellette a kis ház megnépesült,
6 K: …első nap der*ű*lt ♦ GYP, HG, fsz: …első nap derült;
7 K: Nap és élet, <*kivűle*> más semmi semmi sem, ♦ GYP: *S szintén fohász volt első létjele:* ♦ HG, fsz: Nap és élet, más semmi, semmi sem,
8 K, HG, fsz: Mint szenvedés és dőre küzdelem.
GYP: *Ott bucsúszó, itt harcznak kezdete.* [Gyulai kihagyta a K és HG 7–8. sorát, nála a 7–8. sor K és HG 9–10. sorával azonos. A két kihagyott sor miatt GYP kadása ennél a versnél csak 38 sor, innen nem egyezik a verssorok száma a kiadásokban.]
9 K: ’S szintén fohász volt első lét<.....>jele: ♦ HG, fsz: S szintén fohász volt első létjele: ♦ GYP: *S a két fohász a mint igy elvegyült,* [GYP-nál ez a 7. sor!]
10 K, HG, fsz: Ott búcsúszó, itt harcnak kezdete. [GYP-nál ez a 8. sor!]
GYP: *Isten trónjához hirnökül röpült,*
11 K: S a’ két fohász <*így már hogy egyesűlt*> így amint elvegyült, ♦ HG: S a két fohász *amint így* elvegyült, ♦ fsz: S a két fohász így, amint elvegyült, [HG megváltoztatta a K sorának szórendjét.] ♦ GYP: *A föld folyását rajzolván le ott* ♦ [Ez tulajdonképp már HG és a fsz 13. sora!]
12 K, HG, fsz: Isten trónjához hírnökül repült, ♦ GYP: *S szó nélkül mindent, a mi küzd, mozog.* [GYP-nak ez a sora a fsz 14. sora!]
13 K: <*S lett istennél a’ földnek hírnöke*> A föld folyását rajzolván le ott, [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: *E közben esni kezd szép csendesen,* [GYP-nak ez a sora a 15. sora.]

14 K: <*Hogy annak* ....> S szó nélkül mindent, ami küzd, mozog. [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: *Az ég a holtnál sirva van jelen,* [GYP-nak ez a sora a fsz 16. sora.]
15 K, HG, fsz: Eközben esni kezd szép csendesen, ♦ GYP*: S keresztvizet a gyermekfőre hoz,* [GYP-nak ez a sora a fsz 17. sora.]
16 K, HG, fsz: Az ég a holtnál sírva van jelen, ♦ GYP*: A nap kisüt, s viz, könny leszáradoz.* [GYP-nak ez a sora a fsz 18. sora.]
17 K: 'S kereszt vizet a gyermek f*ö*re hoz, ♦ HG, fsz: S keresztvizet a gyermekfőre hoz, ♦ GYP: *A gyermek serdül, a sír felvirul,* [GYP-nak ez a sora a fsz 19. sora.]
18 K: <*Mig a' nap kelt*> A *n*ap kisüt s *viz*, kö*ny*, <*viz*> le száradoz. ♦ HG: A *n*ap kisüt, s v*í*z, könny leszáradoz ♦ fsz: A Nap kisüt, s víz, könny leszáradoz. ♦ GYP: *Virágja lesz gyermek játékaul;* [GYP-nak ez a sora a fsz 20. sora.]
19 K, HG: A gyermek serdűl, a sír felvir*ú*l, ♦ fsz: A gyermek serdül, a sír felvirul, [A sorvégi szótag mai helyesírással is hosszú a pótlónyúlás miatt.] ♦ GYP: *Első játéka már halotti jel,* [Ez valójában a K, HG és a fsz 21. sora.]
20 K, HG: Virágja lesz gyermek játéka*ú*l ♦ fsz: …játékaul. [Pótlónyúlás!] GYP: *Melylyel talán a sors jegyezte el* [GYP-nak ez a sora a fsz 22. sora.]
21 K, HG, fsz: Első játéka már halotti jel, ♦ GYP: *Ifjuvá fejlett a gyermek legott* [GYP-nak ez a sora a fsz 23. sora.]
22 K, HG, fsz: Mellyel talán a sors jegyezte el. – ♦ GYP: *S a vár lyányával hogy találkozott* [GYP-nak ez a sora a fsz 24. sora.]
23 K: <*A gyermek ifjúvá fejlett*> Ifjúvá fejlett a gyermek legott ♦ HG, fsz: Ifjúvá fejlett a gyermek legott, ♦ GYP: *Mindkettőben fölzsendűl ifju sziv,* [GYP-nak ez a sora a fsz 25. sora.]
24 K: 'S a' vár<*nak*> lányával hogy találkozott ♦ HG, fsz: S a vár lányával hogy találkozott, ♦ GYP: *Melynek lángjával a sors átka viv* [GYP-nak ez a sora a fsz 26. sora.]
25 K: Mindkettőben <*lángol*> volt if<*j*>iúi szív, ♦ HG, fsz: Mindkettőben volt ifiúi szív, ♦ GYP: *Sohajt mindkettő és a két sohaj* [Ez a sor a fsz 27. sora.]
26 K: <*Mind kettő ellen*> Me*ll*ynek lángjával a' sors átka vív, ♦ HG, fsz: Melynek lángjával a sors átka vív, ♦ GYP: *Istenhez száll, egy felhő szárnyival,* [GYP-nak ez a sora a fsz 28. sora.]
27 K: Sohajt <*az és sohajt ez hírnökűl*> mindkettő és a két sohaj ♦ HG, fsz: Sohajt mindkettő, és a két sohaj ♦ GYP: *A vár leánya asszonnyá leve,* [GYP-nak ez a sora a fsz 29. sora.]
28 K: <*E két sohajtás istenhez repűl*> Istenhez száll <*fel*> egy felhő szárnyival, ♦ HG, fsz: Istenhez száll, egy felhő szárnyival, ♦ GYP: *S ismét sohajtól rendül meg szive,* [GYP-nak ez a sora a fsz 30. sora.]

29 K: <*Hogy lássa mint* ..... *áldását*> Mert a világról rég száműzetett, HG, fsz: Mert a világról rég száműzetett, ♦ GYP: *A pór kétségbe esve sirba dül,* [GYP-nak ez a sora a fsz 31. sora.]
30 K: *Istenben a'* .....> <*Itt az ember* .....> Talán az égben lel még menhelyet. [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: *S ismét sohajtól rendül meg szive,* [GYP-nak ez a sora a fsz 32. sora.]
31 K, HG, fsz: A vár leánya asszonnyá leve, ♦ GYP: *S haldokló ajkán is még sohaj ül;* [GYP-nak ez a sora a fsz 33. sora.]
32 K: S ismét sohajtól <*zajlik kebele*> rendül meg szive, ♦ HG, fsz: S ismét sohajtól rendül meg szive, ♦ GYP: *Ott kezdete egy sziv küzdelminek*, [GYP-nak ez a sora a fsz 34. sora.]
33 K, HG, fsz: A pór kétségbe esve sírba dűl, ♦ GYP: *Ott kezdete egy sziv küzdelminek,* [GYP-nak ez a sora a fsz 35. sora.]
34 K: S haldokló ajkán is még sohaj<*tás*> *ű*l; ♦ HG, fsz: S haldokló ajkán is még sohaj ül; ♦ GYP: *Itt fájó harczot csendesite meg.* [GYP-nak ez a sora a fsz 36. sora.]
35 K: Ott kezdete <*a*> egy sziv <*gyötrelminek*> küzdelminek ♦ HG, fsz: Ott kezdete egy szív küzdelminek, ♦ GYP*: Majd a pór sírján is virág fakad*, [GYP-nak ez a sora a fsz 37. sora.]
36 K: Itt <*a sóhaja kínt szakítja*> fájó harczot csendesíte meg. ♦ HG, fsz: Itt fájó harcot csendesíte meg. ♦ GYP: *A várgyermek meg azzal játszogat,* [GYP-nak ez a sora a fsz 38. sora.]
37 K, HG, fsz: Majd a pór sírján is virág fakad, ♦ GYP: *És mindezen a sors érczszála megy* [GYP-nak ez a sora a fsz 39. sora.]
38 K: <*Azzal meg a' várgyermek*> A várgyermek meg azzal játszogat, [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: *Rabért – rab, bölcső és koporsó egy.* [GYP-nak ez a sora a fsz 40. sora.]
39 K: És mind ezen a <*örök*> <*a*> sors<*nak*> ércszála megy ♦ HG, fsz: És mindezen a sors ércszála megy: [GYP kiadásában nincs 39. sor.]
40 K, HG, fsz: Rabért – rab, bölcső és koporsó egy. ♦ [GYP kiadásában nincs 40. sor sem.]

[133] SZERÉNY LEÁNY
K: MIKL 359. – FH 1397. 46. fólió verzó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
3 K: A férfi, hogy mi*lly* gonosz ♦ HG, fsz: …mily gonosz,
12 K: Á*l*tak kis társuk elé ♦ HG, fsz: Álltak kis társuk elé.
15 K: Hogy ha o*lly*kor keresé ♦ HG, fsz: Hogyha olykor keresé
19 K: És csak *i*sten őrizé ♦ HG, fsz: És csak Isten őrizé,
20 K: Sírva <*ő*> ott hogy nem fakadt. ♦ HG, fsz: Sírva ott hogy nem fakadt.
22 K: Már a szemtől o*lly* nagyon ♦ HG: Már a szemtől oly *szertelen*. ♦ fsz: Már a szemtől oly nagyon,

[HG átírta a kéziratsort, hogy magmaradjon a vers félrímes – xaxa – rímképlete. Kiadásunk ragaszkodott a „szabálytalan” K-hoz, noha így e szakasz első két sora rímtelen, második fele párrím: xxaa.]

[134] ÉLETÜNK KORAI

K: MIKL 160. – FH 1397. 46. fólió verzó

[GYP válogatásában ez a *Jellemzések* ciklus 5. verse.]

1 K, HG, fsz: Sír, sír a gyermek,… ♦ GYP: S*i*r, s*i*r a gyermek…

3 K: Majd hogy ha meg nősz és kedved telik ♦ GYP: Majd hogyha megnősz… ♦ HG, fsz: „Majd hogyha megnősz…

5 K: Mondják de addig <*szenvedjünk*> várj gyermek s tan*ú*lj. ♦ GYP: Mondják – de addig várj, gyermek s tanulj! ♦ HG: – Mondják –, de addig várj, gyermek s tan*ú*lj!” ♦ fsz: – Mondják –, de addig várj, gyermek s tanulj!”

6 K: És <*tűr*> vár a gyermek <... .....> <*addig*> vár, amig ki nő
GYP: …vár *a mig* kinő ♦ HG, fsz: És vár a gyermek, vár, amíg kinő

8 K: Játékot lepke szárnyat <*de*> nem mosolyg ♦ GYP, HG, fsz: Játékot, lepkeszárnyat: nem mosolyg

9 K: Ez rája többé mint <*múlt napjain*> előbb tevé. ♦ GYP, HG, fsz: Ez rája többé, mint előbb tevé.

12 K: <*És vágya messze messze fen csapong*> Szeszélyesen repűl az ég felé,
GYP, HG: Szeszélyesen rep*ü*l az… [Jav. ritmusrontás.]
fsz: Szeszélyesen repűl az ég felé,

13 K, GYP, HG: …túl a *n*apon. ♦ fsz: …túl a Napon.

15 K: <*Önön magának vív ki istent, és*> S nem kedves már előtte más gyönyör [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

16 K, fsz: Mint mellyért küzdött, mellyért véreze. ♦ GYP, HG: Mint me*ly*ért küzdött, me*ly*ért… [A helyesírási jav. trocheusokat kever a jambikus sorba.]

17 K: De <*im*> a szülőknek <*világ és más ezer*> féltő gondjai
GYP, HG, fsz: De a szülőknek féltő gondjai,

18 K: A külvilág részvéte és <*száz*> ezer
GYP, HG, fsz: A külvilág részvéte, és ezer

19 K: Érdeknek ónja <*függ* ....> rá csimpaszkodik
GYP, HG, fsz: Érdeknek ónja rácsimpaszkodik.

20 K: Várj szól<*nak*>lanak <*ők*> míg férfivá leszesz ♦ GYP: Várj – szólanak –, m*i*g férfivá leszesz, ♦ HG, fsz: „Várj – szólanak –, míg férfivá leszesz,

21 K, GYP: A férfi majd okosabban szeret. ♦ HG, fsz: …okosabban szeret.”

24 K: Mint a sugár, me*lly*… ♦ GYP, HG, fsz: Mint a sugár, mely…

25 K: <*Mint isten akit*> Kit még a dőre emberbölcseség [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

27 K: Az ifjú hallgat, bú *szorvasztja* el; [Tollhiba.]
GYP, HG, fsz: ...bú sorvasztja el;

28 K: <*Mig olták*> Ki oltják napját hogy ne égessen
GYP, HG, fsz: Kioltják napját, hogy ne égessen,

29 K: És napja nélk*ű*l élte meg fagyott. ♦ GYP, HG, fsz: És napja nélkül élte megfagyott. [A 3. versláb is jambus így.]

30 K: <*Eltűnnek lelke ábránd képei*> [Majd:] <*Csalódás és hideg tapasztalás*> [Majd:] <*Mig kényszerítik hő érzelmeit*> [Végül:] És férfivá lesz, pillantása gyász. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

32 K: Fel nem vidítj<*a*>ák őt madár dal<*a*>ok.
GYP, HG, fsz: Fel nem vidítják őt madárdalok.

34 K: <*A népszabadság. S jő az álomárny*> A népszabadság. Szíve, me*lly* saját ♦ GYP: A népszabadság, *szíve*, mely saját ♦ HG, fsz: A népszabadság. Szíve, mely saját

36 K: Dobogni a’ közzel tan*ú*lni kezd. ♦ GYP, HG, fsz: Dobogni, a közzel tanulni kezd.

37 K, GYP, fsz: S elébe lép az állam zordonan ♦ HG: *És* elébe lép…

38 K: <*Mondva*> Kiáltva rá a’ föld <*már*> rég<*től el osztatott*> osztva van,
GYP: Kiáltva rá, a föld rég osztva van, ♦ HG, fsz: Kiáltva rá: „A föld rég osztva van,

39 K: Ábránd képednek <*itt nincsen*> nem maradt helye.
GYP, HG, fsz: Ábrándképednek nem maradt helye!

40 K, HG, fsz: A síron túl van… ♦ GYP: A s*i*ron túl van…

42 K: <*De itten*> De itten pártos és bünhődni fog! [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

45 K: <*Hinné*> Keresné hogy <*álma végre*> majd álma teljes*ű*l. ♦ GYP, HG: …majd álma teljes*ű*l. ♦ fsz: Keresné, hogy majd álma teljesül. [A sorvégi szótag a pótlónyúlás miatt hosszú. Az utolsó versláb így is jambus.]

46 K, fsz: Kinyíl a sír. … ♦ GYP, HG: Kiny*il* a sír, …

48 K: <*Eny.....*> Ki tudja, mit rejt ismét a kereszt.
GYP, HG, fsz: Ki tudja, mit rejt ismét a kereszt.

[135] EGY ELADÓ LEÁNYHOZ

K: MIKL 124. – FH 1397. 46. fólió verzó, 47. fólió rektó (EV), 99. fólió rektó, verzó (végső változat)

[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel, Halász Gábor viszont teljesen indokolatlanul, a *Szerelem* ciklusba sorolta be ezt a verset.]

Egy eladó leányról *[Első változat]*

Szép lányok sorában lány te vóltál legszebb
Nem volt arcz mosolygóbb, nem kebel szerényebb
Lesütött szemekkel így midőn látálak
Hittelek tündérek tavaszi álmának
5 *Hittem szűd érzési mostan ébredeznek*
Mint korán virági a’ dús kikeletnek

S amidőn szemedben képem festve láttam
Hittem arczom ott van mennyek országában
Hát midőn fellengő képzetemnek reptét
A csillagos égen még túl is követéd
Hittem hogy lelkemnek leltem most mására
Hittem hogy te lész szűm ígéret országa.
'S mint isten házában lelkem úgy reszketett
Midőn lábaidhoz tettem a' szivemet
Hogy nem lészen-é az meghántó ajándék
Kebled óltárán min ollyan tiszta láng ég.
Hej mint elborzadtam látva hogy mit lelkem
Leg nagyobb szentségeként hiven tiszteltem
Mások ahhoz feltett kalapokkal lépnek
S pajzán tréfálás közt köpni nem rettegnek
Mert mit úgy imádtam, szívem e virága
Nem más mint egy csínos eladó leányka
Szép lányok sorában amint ottan ála
Csak kálmár vólt aki jó vevőre vára
S mert a bótba ékes czégér visz vevőket
Czégérűl be csalni dőre szeretőket

Le sütött szemekkel amint el pirúla
Jó volt a' természet tűkörnél tanúlva.
És mivel ki tudja igazán mellyik vesz
A kálmár mindennek tetszése szerint tesz
Fel szált képzetemmel ő is a' magasba
Kéj mámorba látszik lelke andalodva
'S hogy ha a' jó gazda jó és udvarol majd
Jár az ólba véle s birka nyájakat hajt.
Erre mosolyog míg érzést súg amarra
Itt kezet szorít, ott epedek sohajtva
És az istennek nem rettegi haragját
Igy árúlván a' menny leg szentebb szikráját
Mellyet zálogként az üdvből bír a' lélek
Mint hitvány árút a' többet igérőnek.
Igy el törpűltél hát éneklett nő szellem
Hogy nemesb élet czél már előtted nincsen
Nem szál vágyad feljebb a' rongy féketőnél
Úgy a' férfi még is még is jobb a' nőnél
Mert ha már hazud szent érzést büszke lelke
Czélja magasabb mint a' nő féketője.
Ah de mit vonom le érdemét a' nőnek

Nem leg főbbje-é az életbölcseségnek
Puszta szívvel is még érzeményt színelni
Sivatagra éden képeit büvölni?
'S nem büvölhetsz-é te lány édent elébe
A hivékenynek, ki még eléggé dőre

Hogy hajolva melled' dagadó halmára
El hiendi az csak épen ő rá vára.
S lelked ifjuságát kezesűl veendi
Hogy még rá sem ért e földön el romolni
A sziven nincs ablak s a' férj nem látandja
Ott hogy csak jó létnek foglalt helyet vágya
Szép lovak mulatság, hódolók cselédek
Minden, csak nem képe a' szerencsés férjnek.
Mit tesz az hogy nője ép <azért> csak azért lettél
Mert esetleg nem jött jobb s nem is reményltél

Hisz az első érzés, a' lélek rokonság
Mind el csépelt szalma, üres fecsegés csak
El halt Júliának őrjöngő szerelme
Nem szál többé a szív sorsával küzdésre
A szerelmet többé nem kötik már égben
Nének számolással fűzik azt termekben.
Bóldog aki élvet lel még mind ezekben
És megnyugszik társas életünk nyügében
Lelkem útál kéjet mellyet úgy csinálnak
Termeni kell annak mint vadon virágnak
Lelkem útál kertet, hol mesterségesen
Fáradunk hogy árnya enyhülést szerezzen
A pusztán fel tűnő forrás ad csak élvet
Hogy ha meg tikkadva a sors ép hozzá vet
Lelkem útál borzad tőletek is lányok
Keblem istenségi kik hajdan valátok
Tik nem tudtok adni mennyet csak selyemből
Rózsátok csak kende [?] melly néz képetekről
Hogy ha mosolyogtok nézitek jól áll-e
Hogy ha sírtok a köny megszámolva hull le
'S hogy ha egykor halni kell talán tinéktek
Akkor is szabályos illemmel haltok meg.
Nékem költészet kell, s hogy ha nálatok már
Hűs erényetekkel a' kebel nem talál
Kéj leány ölében keresem meg azt én
Mint gyémántot porban, gyönyört örvény mélyén

Az is eladó mint ti<k>, de nálatoknál
90 *Jobb mert a' véletlen arczán mint varázs áll*
Nem szokom meg éltem egyhangú nyügében
Nem látom szeszéllyel csak kéjek perczében
'S míg ti száz érdeket néztek melly hozzám vitt
94 *Az nem néz mást bennem mint csupán a férfit.*

A főszöveg variánsai

Cím: K, HG, fsz: Egy eladó leányhoz [Az EV címe eltér a végső változatétól. Az EV címe: *Egy eladó leányról*]

6 K: <*Mondja*> Védjük ifjuságod s a világ szelének [A 6. sor előtt három áth. sor:]
<*Védjök ifjuságod még nem érte vétek*
Nem kell csak kezedbe a liljomnak szála
És szirtnek állítlak a szentelt óltárra.>
HG: *Védük* ifj*ú*ságod,… fsz: Védjük ifjuságod, s a világ szelének

8 K: Tisztán látom benned *i*sten gondolatját. ♦ HG, fsz: Tisztán látom benned Isten gondolatját,

11 K: Hát még amint lelked – <*vélem*> versenyezve szálla [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

12 K: <*A tündéri világig*> Vélem túl a' földön a tündér világba, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

15 K: S mint *i*sten házában, lelkem úgy reszketett ♦ HG, fsz: S mint Isten házában,…

19 K: Balga sz*i*v! *Kitte*, [!] ó*h* ki hitte v*ó*lna ♦ HG: Balga szív! ki hitte ó*h*,… ♦ fsz: Balga szív! ki hitte, ó, ki hitte volna,

20 K: Hogy tükör előtt v*ó*lt mind ez bétan*ú*lva ♦ HG: Hogy tükör előtt volt *minden*… ♦ fsz: Hogy tükör előtt volt mindez bétanulva,

21 K: És kit úgy imádtam <*szivem koronája*> szűm ez ideálja ♦ HG, fsz: És kit úgy imádtam, szűm ez ideálja

24 K: Ami nékem szentség tárgya <*trágár élcznek*> élczeiknek ♦ HG, fsz: Ami nékem szentség, tárgya élceiknek.

25 K: <*És mert nem tudná, hogy igazán melyik vesz* [Majd:] *Mint jó kálmár nékik szintén úgy közelgett*> [Végül:] És te, velek együtt mosolyogsz és múlatsz, [Ez utóbbi sor HG és a fsz sora is.]

26 K: <*Hogy ha kell faképpel*> Rólam is ha úgy jő élczeket szikráztatsz
HG, fsz: Rólam is, ha úgy jő, élceket szikráztatsz.

27 K: Hej hiá*bá*ba [tollhiba!] a' jó kálmár <*kedvében jár*> kedvére tesz
HG, fsz: Hej, hiába, a jó kálmár kedvére tesz

29 K: Ó*h* mivel vagy jobb mon*d*, mon*d* a kéjleánynál ♦ HG: Ó*h*, mivel vagy jobb, mondd, mondd,… ♦ fsz: Ó, mivel vagy jobb, mondd, mondd, a kéjleánynál?

30 K: <*Mosolyog miként te*> Csábít mint te ő is s mint te jó vevőt vár –
HG, fsz: Csábít, mint te, ő is, s mint te, jó vevőt vár –

31 K: <*Hogy nem tudtok adni*> Egyitek sem adhat mennyet csak selyemből, [Ez utóbbi sor HG és a fsz sora is.]

32 K: Rózsátok csinált, <*mely arczáitokon űl*> nem nő fel szívetekből
HG, fsz: Rózsátok csinált, nem nő fel szívetekből.

34 K: Hogy ha sírtok a kö*ny* megszámolva foly le ♦ HG, fsz: Hogyha sírtok, a könny megszámolva foly le,

35 K: S hogy ha egykoron majd <*meg*>halni hív <*talán*> a végzet
HG, fsz: S hogyha egykoron majd halni hív a végzet,

37 K: Ó*h* nem féltek-é hogy a nagy *i*sten megver ♦ HG: Ó*h* nem féltek-é, hogy a nagy Isten megver, ♦ fsz: Ó, nem féltek-é, hogy a nagy Isten megver,

38 K, fsz: Illyen vásárt ütni… ♦ HG: I*ly*en vásárt ütni… [Jav., de trocheusi sort nem kezdhetünk jambussal!]

39 K: <..... ....> Rongy csecsebecsékért egy nehány forintért
HG, fsz: Rongy csecsebecsékért, egy nehány forintért,

40 K: <..... *kéj leány, vagy mint te főkötőért*.> Vagy főkötőt várva mint legisnagyobb bért. ♦ HG, fsz: Vagy főkötőt várva, mint legisnagyobb bért.

41 K: *I*gy *le sülledt* hát az éneklett nő szellem ♦ HG, fsz: Így lesüllyedt hát az éneklett nőszellem, [M tájszava helyén fsz-ünk is HG köznyelvi változatát választotta.]

45 K: Ah de mit beszélek – <*szád még üdvöt adhat*> adhatsz még te üdvet
HG, fsz: Ah, de mit beszélek? – adhatsz még te üdvet,

46 K: O*lly*<*an*> természetes vagy <..... ....> csak jól zárd be szűdet
HG, fsz: Oly természetes vagy, csak jól zárd be szűdet!

47 K: <*Meg <<nem tudja>> sem sejti férjed hogy nejévé leszel*> Mit tesz az nejévé hogy azért levél csak
HG, fsz: Mit tesz az, nejévé hogy azért levél csak,

48 K: Mert esetleg <*jobbak*> é*p*en nem <*jövendők*> jövének jobbak
HG, fsz: Mert esetleg éppen nem jövének jobbak.

49 K: <*Első szerelem*> Küzdő szenvedélyek és <*a*> lélek rokonság
HG, fsz: Küzdő szenvedélyek és lélekrokonság

53 K: Boldog férjed egykor <*kebeledre*> hó halmára dűlve
HG, fsz: Boldog férjed egykor hóhalmára dűlve,

54 K: <*Hogy*> S szív veréseidnek kéjében mer*ű*lve ♦ HG: *S*zívveréseidnek kéjében mer*ű*lve, ♦ fsz: S szívveréseidnek kéjében merülve,

55 K: <*Meg sem*> Távolról sem sejti <*férjed, hogy ottan minden van*> amik benne vannak ♦ HG, fsz: Távolról sem sejti – amik benne vannak,

56 K: Kényelem – szabadság – 's <*csak*> ar*cz*a <*nincs csupán*>hiányzik csak – ♦ HG, fsz: Kényelem – szabadság – s arca hiányzik csak. –

[136] A GYERMEKGYILKOS
K: MIKL 13. – FH 1397. 47. fólió rektó, verzó
[GYP válogatásában ez a *Jellemzések* ciklus 6. verse.]
2 K, HG, fsz: Míg előtte száraz lomb szalad, ♦ GYP: M*i*g előtte…
5 K, HG, fsz: A mocsáros parton fűzfaerdő ♦ GYP: …f*ü*zfa-erdő
6 K, GYP: Ny*u*jtja égnek száraz ágait, ♦ HG, fsz: Nyújtja…
8 K: És az ágak <*úgy öszve*> oly tompán csörögnek
GYP, HG, fsz: És az ágak oly tompán csörögnek
9 K: Mint a csontváz karjai. <.....> Felettek [A jav. sor HG és a fsz sora.]
GYP: …Felett*ö*k
10 K: <*Mig a gyöngébb ágacskák eközben*> [Majd:] A gyöngébb ágacskák meg zokognak, [Ez utóbbi a fsz sora is.] ♦ GYP, HG: …*megzokognak,* [Ezúttal Madáchnak volt igaza a különírással, mivel ebben az esetben a 'meg' nem igekötő, hanem módosítószó!]
11 K: <*Csak zokognak mint a'*> Mint didergő árva gyermekek, [A javított sor GYP, HG és a fsz sora is.]
12 K, GYP, HG: Rájok éles z*u*z pereg – ♦ fsz: Rájok éles zúz pereg – [Jav.]
13 K: Rémes éj – *oh* rémes éj! – – ♦ GYP, HG: Rémes éj – ó*h* rémes éj! – fsz: Rémes éj – ó, rémes éj! – –
15 K: Pongyolában haloványan <.....> ♦ GYP, HG, fsz: Pongyolában haloványan?
19 K: Avégett tekint szét olly *ie*dve, ♦ GYP, HG: Avégett tekint szét o*ly* ijedve, [Jav. ritmusrontás.] ♦ fsz: Avégett tekint szét olly ijedve,
20 K: <*Vérben f*>Forgó szemmel jobbra balra ♦ GYP, HG, fsz: Forgó szemmel jobbra, balra,
23 K, HG, fsz: Ím karján csecsemőt visz, a csecsemő sír, ♦ GYP: *I*m karján… s*i*r
24 K, HG, fsz: S elhal a sírás éji viharban; ♦ GYP: S elhal a s*i*rás…
25 K: <.....> Roskad a nő, <*lába*> vérzik a lába [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
27 K: Ó*h* hideg úgy-e,… ♦ GYP: *„Oh* hideg úgy-e… ♦ HG: „Ó*h* hideg, úgy-e,… ♦ fsz: „Ó, hideg, úgy-e,…
30 K, fsz: Mellyet már születés nyoma rád, ♦ GYP, HG: Me*ly*et már születés nyoma rád, [A jav. ritmusrontás.]
31 K: Az erényes ember. – – ♦ GYP, HG, fsz: Az erényes ember." – –
32 K: Most meg áll <.....> és ás, ás görnyedezve ♦ GYP, HG, fsz: Most megáll és ás, ás görnyedezve,
34 K: <*S ..... a'*> Nő a kis gödör <*már szál a' por*> fel reppen a por
GYP, HG, fsz: Nő a kis gödör, felreppen a por,
36 K: S hogy kinéz a' *h*old <*felhők*> hegyek mögűl, ♦ GYP, HG: S hogy kinéz a *h*old hegyek mögűl, ♦ fsz: S hogy kinéz a Hold hegyek mögül,

37 K: A nő felsikoltva ös*zv*e dűl ♦ HG, fsz: A nő felsikoltva összedűl,
GYP: …összed*ü*l,
39 K, HG, fsz: Nincsen-é kilesve a titok? ♦ GYP: Nincsen-*e* kilesve…
42 K: És a' könnyű mellyet <.. .....> ejt reája ♦ GYP, HG: És a kö*ny*ű, me*ly*et ejt… [A javítások a trocheusi sorba jambust tennének.]
fsz: És a könnyű, mellyet ejt reája,
43 K: Mint gyémánt csepp <*akép*> megfagy<*ott*> hirtelen,
HG, fsz: Mint gyémántcsepp megfagy hirtelen.
44 K: Hah kiált a' nő ki szól velem ♦ GYP, HG, fsz: „Hah! – kiált a nő – ki szól velem,
46 K, fsz: Nincs körűlem áruló tanú; ♦ GYP: Nincs kör*ü*lem áruló tan*u*;
HG: …áruló tan*u*;
47 K: Néma fák, <*csak*> vad b*ö*krok [Így!] és kövek ♦ GYP, HG, fsz: Néma fák, vad bokrok és kövek,
48 K: <*És* .....> Úgy, mint az erényes emberek, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
50 K, GYP, HG: Ó*h* ne zokogj, ne zokogj gyerekem! ♦ fsz: Ó, ne zokogj, ne zokogj…
52 K: Me*lly*hez a' hosszú életen át, ♦ GYP, HG, fsz: Melyhez a hosszú…
53 K, HG, fsz: Kín s nyomorúság közt jut az ember. ♦ GYP: K*i*n s nyomor*u*ság közt…
54 K: Nem juta néked ugy is örökűl <..... .... *földi szerencse*>
HG: ... örökűl ♦ GYP, fsz: …ugyis örökül [Jav., pótlónyúlás.]
56 K: <*Szolgának születél* ....> Szolga levél, hogy rád süte a *n*ap
HG: …süte a *n*ap ♦ fsz: Szolga levél, hogy rád süte a Nap,
57 K: És <.....> a' nyomor<...> bűn<....> jegyesed. ♦ HG, fsz: És a nyomor, bűn jegyesed."
56– GYP: És szolga levél a nyomor, bűn jegyesed." [Gyulai a két sort
57 rövidítve összevonta egy sorrá.]
58 K: 'S gyermekére hantot hány <*a' nő*> legott, ♦ GYP, HG, fsz: S gyermekére hantot hány legott,
59 K, HG, fsz: Halkabb lesz a sírás, mígnem elhal, ♦ GYP: Halkabb lesz a s*i*rás, m*í*gnem elhal,
61 K: <*S a vihar* ....> És a kín szobrává változott. – [Ez utóbbi GYP, HG és a fsz sora is.]
62 K: El hallgattál hát, <*nyugszol*> kics*í*nyem, ♦ GYP, HG, fsz: „Elhallgattál hát, kicsinyem, [Az ereszkdő lejtésű sorokban a trocheus mellett gyakori e versben a daktilus mint versláb. E sornál pl.: – – / – – / – ∪ ∪ / –]
63 K, HG: Ó*h* te meg áldnál jól tudom engem, ♦ GYP: *Oh*, te megáldnál…
fsz: Ó, te megáldnál, jól tudom, engem,
64 K: Mert hogy a' szé*n*gyent [!] s annyi keservet ♦ GYP, HG, fsz: Mert hogy a szégyent s annyi keservet

68 K: A *n*apnak melegét *levegőét* ♦ GYP, HG: A *n*apnak melegét, levegőjét
fsz: A Napnak melegét, levegőjét
70 K: Vad <*virág*> bokor á*l* őrt majd porodon ♦ GYP, HG, fsz: Vad bokor áll őrt majd porodon,
71 K, HG, fsz: S míg lent édesen… ♦ GYP: S m*i*g lent édesen…
76 K, HG, fsz: Csábítják a… ♦ GYP: Csáb*i*tják a…
78 K, GYP: Mit szivébe *i*sten önte ♦ HG, fsz: Mit szivébe Isten önte,
81 K: <*S hogy ha jőnek*> S ajtajá<*ra*>n ha kérnek enyhet,
GYP, HG, fsz: S ajtaján, ha kérnek enyhet,
83 K: Alamizsnát <*vetnek nékik*> vetnek eléjök
GYP, HG, fsz: Alamizsnát vetnek eléjök.
84 K: Isten *i*sten verd meg őket! – – – – ♦ GYP: …verd meg őket! – – –
HG: Isten, Isten, verd meg őket! – –
fsz: Isten, Isten, verd meg őket! – – – – [A K négy gondolatjelét a kiadások túl soknak találták.]
86 K, HG: Ó*h* de én de én, ki szégyenemmel ♦ GYP: *Oh* de én,… ♦ fsz: Ó, de én, de én, ki…
92 K: S ők reszkessenek – – – ♦ GYP, HG, fsz: S ők reszkessenek!" – – –

[137] LEÁNY PANASZA
K: MIKL 259. – FH 1397. 47. fólió verzó
[GYP kiadásásában ez a vers nem szerepel.]
[HG kiadása a kézirat alapján 18 soros astrofikus versként kezelte ezt a költeményt. Népdal-imitáció jellege miatt kiadásunk szakaszokra tagolta.]
3 K: 'S a' kö*ny* me*lly* hull énekére ♦ HG, fsz: S a könny, mely hull énekére,
7 K, fsz: Lopva törli a' könyét le, ♦ HG: …a kö*nny*ét le, [A K szóalakját a trocheus miatt megtartottuk.]
8 K: Hogy k*i*nzója… ♦ HG, fsz: Hogy kínzója… [Jav.]
11 K: Virágot hát a' <*hajamba*> fejemre ♦ HG, fsz: Virágot hát a fejemre,
12 K: *Oh* mosolygás <*ez a kinra*> jószte jószte ♦ HG: Ó*h* mosolygás,…
fsz: Ó, mosolygás, jószte, jószte!
13 K: Fed<*jed*>d <*addig*> rózsával a' keservet ♦ HG, fsz: Fedd rózsával a keservet,
14 K: Míg találok <*jobb rejteket*> csendet enyhet ♦ HG, fsz: Míg találok csendet, enyhet,
15 K: É*j*elén a' sírfenéknek – ♦ HG, fsz: Éjjelén a sírfenéknek –
16 K: 'S *M*ajd <*ki*> ha visznek a' legények ♦ HG, fsz: S majd ha visznek a legények,
17 K: Mondják: Víg lány v*ó*lt, kár érte. ♦ HG, fsz: Mondják: „Víg lány volt, kár érte."
18 K: Nem tudják hogy meg tört <*szive*> keble. ♦ HG, fsz: Nem tudják, hogy megtört keble.

[138] KATONA DALA
K: MIKL 232. – FH 1397. 47. fólió verzó
[GYP válogatásában nem szerepel ez a vers.]
[HG kiadása a kézirat alapján 24 soros astrofikus versként kezelte ezt a költeményt. A dalforma miatt és a könnyebb áttekinthetőség érdekében kiadásunk három nyolcsoros szakaszra tagolta.]
23 K: Ottan is virágszál á*l*jon ♦ HG, fsz: Ottan is virágszál álljon [A tisztázat jellegű K miatt egyetlen szövegvariánst kellett a versben itt bemutatnunk.]

[139] LEÁNY ÉS NŐ
K: MIKL 258. – FH 1397. 48. fólió rektó
[GYP válogatásában nem szerepel ez a vers.]
16 K, HG: Elborúl az *é*den, únalom árnyékoz, ♦ fsz: Elborúl az Éden, únalom árnyékoz, [Jav.]
17 K: S az örök tartásnak rémes *ie*delme ♦ HG, fsz: S az örök tartásnak rémes ijedelme
20 K, HG: Társalmi erényünk a *Ch*erub láng karddal. ♦ fsz: Társalmi erényünk a Kerub lángkarddal. [M rímeinek jellegzetessége, hogy az *'a'* és *'á'* hangokat a palócos kiejtés miatt tiszta rímnek érzékeli számos versében.]

[140] A RAB UTOLSÓ ÚTJA
K: MIKL 47. – FH 1397. 48. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
Cím K: A rab *utósó* útja ♦ HG, fsz: A rab utolsó útja
2 K: Me*lly* ott az ut*cz*án jár o*lly* gondtalan, ♦ HG, fsz: Mely ott az utcán jár oly gondtalan,
4 K: Mi nagyság az me*lly* itt… ♦ HG, fsz: Mi nagyság az, mely itt…
6 K: …halvány férfi *ű*l. ♦ HG, fsz: …halvány férfi ül. [A sorvégi szótag pótlónyúlása miatt a jambus nem sérül.]
8 K: …tekint kör*ű*l. ♦ HG, fsz: …tekint körül. [Ld. az előző jegyzetet!]
11 K: Hit és törvény, i*lly*… ♦ HG, fsz: Hit és törvény, ily…
17 K: Isten, vagy sors, ki… ♦ HG, fsz: „Isten, vagy sors, ki…
20 K: Me*lly*et vihar hány,… ♦ HG, fsz: Melyet vihar hány,… [Jambus!]
23 K, HG: …örökös átok*ú*l ♦ fsz: …örökös átokul [Jav., sorvégi pótlónyúlás.]
26 K, HG: A *n*ap s virágos nyárnak *é*dene? ♦ fsz: A Nap, s virágos nyárnak Édene?
28 K: …pokolra szá*l*jak le? – ♦ HG, fsz: …pokolra szálljak le?
29 K, HG: Ó*h* hit nemtője!… ♦ fsz: Ó, hit nemtője!…
30 K: O*lly* fennen hirdet,… ♦ HG, fsz: Oly fennen hirdet,…

36 K: Néz asszott ar*czcz*al,… ♦ HG: Néz a*sz*ott arccal,… ♦ fsz: Néz asszott arccal,… [A K hosszú sz-ét a jambus miatt megtartottuk.]
43 K, fsz: Ne kérd mást, még ez nem nagy dolog ♦ HG: Ne kér*dd* mást,… [Halász Gábor a kézirat igéjét *'kérdezd'* jelentésűnek értelmezte, mi fszünkben a *'kérjed'* igére gondoltunk! Mindkét jelentés elképzelhető.]
46 K, fsz: A törvény, mellyet… ♦ HG: A törvény, me*ly*et…
47 K: Me*lly* mint hajó… ♦ HG, fsz: Mely mint hajó…
51 K, HG: De egymás ellen. – Ó*h*, áldásait ♦ fsz: …Ó, áldásait
53 K, HG: Vagy mit nyerék már tőle? Ó*h* miben ♦ fsz: …Ó, miben
54 K: Seg*i*tett? s bűn-e… ♦ HG, fsz: Segített? s bűn-e…
55 K: Létem becs*ű*ltem… ♦ HG, fsz: Létem becsültem…
60 K: Me*lly* tapsokat… ♦ HG, fsz: Mely tapsokat…
61 K: Szép csillog*o* ruha, me*ll*y színpadon ♦ HG, fsz: Szép csillogó ruha, mely színpadon,
63 K, HG: De ó*h* ki… ♦ fsz: De ó, ki…
73 K, HG: Ó*h* hisz sokkal,… ♦ HG, fsz: Ó, hisz sokkal,…
75 K, HG: Szelíden visz keresztűl… ♦ fsz: Szelíden visz keresztül…
76 K: …korbá*cscsa*l kergete. ♦ HG, fsz: …korbáccsal kergete."
86 K: …majd hozzá *le szál* ♦ HG, fsz: …majd hozzá leszáll,

[141] FÉNY- ÉS ÁRNYKÉPEK
K: MIKL 182. – FH 1397. 48. fólió verzó, 49. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
Cím K: *Fény és árny képek (a török világból)* ♦ HG, fsz: Fény- és árnyképek (a török világból)
3 K: Távol bús várnak ül le *teteén* ♦ HG, fsz: …ül le tetején;
7 K: Mint cser, me*lly* a' villámtól meg reped, ♦ HG, fsz: Mint cser, mely a villámtól megreped,
11 K: O*lly*ankor kint a fegyver csattogott, ♦ HG, fsz: Olyankor kint…
12 K: S *be ált* megint a'… ♦ HG, fsz: S beállt megint a…
13 K: "Ismét szabaddá lön ma egyikünk,, ♦ HG, fsz: „Ismét szabaddá lőn ma egyikünk" [A K továbbra is fordítva használja a párbeszédeket jelző idézőjeleket, ezt a továbbiakban nem másoljuk így, miként HG régies idézőjelét sem.]
14 K: Mond a' rab s a'… ♦ HG, fsz: – Mond a rab, s a…
15 K, fsz: Nő a' keresztek' száma s fogyton fogy ♦ HG: Nő a keresztek száma s *folyton* fogy ♦ fsz: Nő a keresztek száma, s fogyton fogy
17 K: „Me*lly*ikre jő a sor?" így beszélnek, ♦ HG: „Melyikre jő a sor?", így beszélnek. ♦ fsz: „Melyikre jő a sor?" – így beszélnek,
28 K: De *visz hangot* ki tudja merre lel. – ♦ HG, fsz: – De visszhangot, ki…
30 K, fsz: Gyözelmi mámor… ♦ HG: Gy*ő*zelmi mámor… [HG-ral szemben nem javítottunk, megtartottuk a K jambusát.]

38 K: Szor*ú*lt kebellel… ♦ HG, fsz: Szorult kebellel…
40 K, fsz: Hogy közeleg már… ♦ HG: Hogy *közelg* már…
43 K: A szent ügy leg szebb gy*ö*zedelme ez ♦ HG, fsz: A szent ügy legszebb győzedelme ez,
44 K: Me*lly csillag ként* sötét… ♦ HG, fsz: Mely csillagként sötét…
45 K, fsz: A mecsetben millyen pompa? ♦ HG: A mecsetben mi*ly*en pompa? [A vers II. részétől a ritmus jambikusból trochaikusra vált, HG javítása ritmushibát okoz.]
50 K, fsz: Basa, hogy gyözelmet ére, ♦ HG: …gy*ő*zelmet ére, [Ld. fenn!]
51 K, HG: S gúny*ú*l az egeknek áldoz, ♦ fsz: S gúnyul az egeknek áldoz, [A trocheus miatt ezúttal a fsz helyesírási javítása indokolt.]
54 K: Me*lly*t békóba vert hatalma ♦ HG, fsz: Melyt békóba…
58 K, fsz: Ollyan tompa, ollyan fájó, ♦ HG: O*ly*an tompa, o*ly*an fájó,
61 K: A kő emlék mellyet ép*i*t ♦ HG: A kőemlék, me*ly*et épít, ♦ fsz: A kőemlék, mellyet épít,
64 K: Ami *i*stenünk ellen vét. ♦ HG, fsz: Ami Istenünk ellen vét.
75 K: Ám de *i*sten jól figyelmez ♦ HG, fsz: Ámde Isten jól figyelmez
77 K, fsz: És midőn jő fegyveres had, ♦ HG: *S* midőn jő…
79 K: Jő helyettük a' tavasz, me*lly* ♦ HG, fsz: …a tavasz, mely
81 K, HG: S nyílnak zöld veres fehéren ♦ fsz: S nyílnak zöld-, veres-, fehéren
84 K: Miben *is*ten örömet lel. ♦ HG, fsz: Miben Isten örömet lel.
85 K: Mi*lly* zaj kél a'… ♦ HG, fsz: Mily zaj kél a…
92 K, HG: Színhelyévé lőn-e e' fal*ú*? ♦ fsz: …e falu? [A sor végén pótlónyúlás.]
93 K: Zászló leng-e ismét kint az *útcz*án ♦ HG, fsz: …kint az utcán,
94 K: Me*lly* körül tolong az ifjúság. ♦ HG, fsz: Mely körül…
97 K: *Ó*ltár áll-e ismét a' zászlónál ♦ HG, fsz: Oltár áll-e…
98 K: Me*lly*hez nő 's agg búcsú k*é*pen jár, ♦ HG: Melyhez nő s agg búcsúk*é*pen jár, ♦ fsz: Melyhez nő s agg búcsúképpen jár,
100 K: Me*lly*től áldást a' hazára vár. ♦ HG, fsz: Melytől áldást a hazára vár?
109 K: Ó*h* de *i*sten, kit… ♦ HG: Ó*h* de Isten, kit… ♦ fsz: Ó, de Isten, kit…
111 K: Mon*d:* előtted va*j*on mellyik kedvesb' ♦ HG: Mondd, előtted vajjon me*ly*ik kedvesb ♦ fsz: Mondd, előtted vajjon mellyik kedvesb:

[142] AZ ÉLŐ HALOTT
K: MIKL 70. – FH 1397. 49. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
3 K: Mint villám, me*lly* leg nagyobb fényében ♦ HG, fsz: Mint villám, mely legnagyobb fényében
7 K: Lelke megfeszített *ereével* ♦ HG, fsz: Lelke megfeszített erejével
17 K, HG: Ó*h* mi kín, mi kín… ♦ fsz: Ó, mi kín, mi kín…
20 K, HG: Nem s*u*jthatni… ♦ fsz: Nem sújthatni…
21 K: Ah, de lelke minden *ereé*vel ♦ HG, fsz: Ah, de lelke minden erejével

III. KEDVCSAPONGÁSOK

[Cikluscím K: *Kedv csapongások* ♦ HG, fsz: Kedvcsapongások]
[GYP kiadásában ez az 5. versciklus.]

[143] BOKRÉTÁT A KALPAGOMHOZ

K: MIKL 85–87. – FH 1397. 49. fólió rektó (K, tisztázat), 92. fólió rektó (K_2, töredék), 100. fólió rektó (K_3, töredék)
[GYP válogatásában ez a ciklus 1. verse.]
[K 3. versszakának javítása (9–12. sor) a K_2-n, a 4. versszak után betoldott három strófa (17–28. sor) K_3-n található.]
Cím: K: Bokrétát a' kal<*a*>pag<*om*>omhoz ♦ GYP, HG, fsz: Bokrétát a kalpagomhoz

1 K: Bokrétát a' kal<*a*>pag<*om*>omhoz, ♦ GYP, HG, fsz: Bokrétát a kalpagomhoz,
2 K, HG, fsz: Fürge lánykát… ♦ GYP: Fürge *ly*ánykát…
4 K, HG, fsz: Habzó poharat előmbe! ♦ GYP: …*kezembe.*
5 M*i*g <*bok*...> csokor van kal<*a*>pag<*om*>nál, ♦ fsz: Míg csokor van kalpagomnál, ♦ HG: M*i*g csokor van… ♦ GYP: M*i*g csokor van kalpagom*ban*,
6 K, HG, fsz: Van lány is,… ♦ GYP: Van *ly*ány is,…
8 K: Meg van *M*ár ez is <*meg van*> ölelve ♦ HG, fsz: Meg van már ez is ölelve. ♦ GYP: *Karom szászszor megölelte.*

8. után áth. versszak [javítása a K_2-n, lásd 9–12. sorok!]
<Mert a' lányka hevenyében
Megcsókolva kétszer édes
Kétszer édesb' a' csók, érte
A csókolt ha kissé zsémbes.>

9 K_2, HG: Mert a lányka hevenyében ♦ GYP: Mert a *ly*ánykа…
11 K_2: Kétédes<*e*>bb a' csók. érte [Noha ez a végső változat, de a kezdő szó értelmetlen. Nem véletlenül tértek vissza a kiadások K_2 helyett K áth. sorának szövegéhez, lásd feljebb!] ♦ GYP, HG, fsz: Kétszer édesb a csók érte,
13 K, HG, fsz: S míg hamis lány űl ölemben, ♦ GYP: S m*i*g hamis *ly*ány *ü*l ölemben.
15 K, HG, fsz: S bút elölni, kéjt nevelni ♦ GYP: S bút *ölelni,...*
19 K_3: …nincs a szívben, ♦ GYP: …nincs a sz*i*vben,
20 K_3: Szeretet <*s*> erénye sincs<*en*> ott ♦ GYP, HG, fsz: Szeretet erénye sincs ott.
22 K_3, HG, fsz: …nem is sír, ♦ GYP: …nem is s*i*r,
23 K_3: Embert gyűlöl <*mert hogy*> <.....> mert hogy érzi ♦ HG, fsz: Embert gyűlöl,… ♦ GYP: Embert gy*ű*löl,…

24 K_3, HG, fsz: …ő sem bír. ♦ GYP: …ő sem b*i*r.
26 K_3, GYP: Az ember nem ro*sz* de gyenge ♦ HG, fsz: Az ember nem rossz, de gyenge,
27 K_3: Sírjunk-é <*és*> hát s káromkodjunk ♦ HG, fsz: Sírjunk-é hát s káromkodjunk, ♦ GYP: S*i*rjunk-*e* hát s…
28 K_3: Vagy mosolygjunk <– *ő*> csak felette ♦ GYP, HG, fsz: Vagy mosolygjunk csak felette?
29 K: El veled <*hát*> te ronda bankó [Ettől a sortól ismét K-ra támaszkodunk.] ♦ GYP, HG, fsz: El veled, te ronda bankó,
33 K: <*'S*> Hogyha még akad <*még olly*> bohó, ki ♦ GYP, HG, fsz: Hogyha még akad bohó, ki
35 K, HG, fsz: …hitvány papíros, ♦ GYP: …hitvány pap*i*ros, [Ritmus! Helyesírási szempontból GYP-nak van igaza.]
36 K: A bölcs <*atyj [?]*..> élvez és <....> <....> kaczag<*v[?]*>ja.
GYP, HG, fsz: A bölcs élvez és kacagja. –

36. sor után három áth. versszak:
<Kerüljétek azt az embert>
<Ki soha sem tesz bolondot>
<Amelly szívben nincsen hóbort>
<Szeretet s erény sincsen ott.>

<Kerüljétek kinek arczán>
<Halvány embergyűlölet van,>
<Higyjétek nem rossz az ember>
<Gyönge csak s meggondolatlan>

<Csókot hát 's mosolygást inkább>
<Gyűlölet helyett bajtársak,>
<Minden édes percz csillagja>
<Lesz sírunk éjszakájának>

38 K, HG, fsz: Egy-egy csillag lesz a sírban, ♦ GYP: Egy-egy csillag lesz a s*itj*án,
40 K: El k*í*sér az élet útján. ♦ GYP: Elkisér az élet *u*tján. ♦ HG: Elk*í*sér az… [A helyesírási jav. megszüntet egy trocheust.] ♦ fsz: Elkisér az élet útján.

40. sor után áth. sorok:
<Sziveinket úgy zengje át>
<Hogy ne érzzük ifjuságunk>
<Életünk gyors el rohantát.>
<S aggságunk ha bé kopogtat>
<Mosolyoghatunk nyugodtan.>

41 K: S észre sem vesszük ha ag*ság* ♦ GYP, HG, fsz: S észre sem vesszük, ha aggság
45 K: S bár elhangzott a' dal <*elhangzott*> a' lány ♦ GYP: S bár elhangzott a dal, a *ly*ány ♦ HG, fsz: S bár elhangzott a dal, a lány

47 K, GYP, fsz: Gondüző borocska mellett ♦ HG: Gond*ű*ző borocska mellett [a jav. ritmusrontás.]

[144] ÉLETBÖLCSESSÉG
[K: MIKL 157. – FH 1397. 49. fólió rektó, verzó (K), 92. fólió rektó (K_2)]
[GYP válogatásában ez a ciklus 2. verse.]
[K utolsó versszakát, a jelen főszöveg 19–24. sorát M áthúzta, ugyanakkor annak első két sorát nem, csak a 3–6. sorok javítását írta le K_2-n. GYP és HG nyomán (jobb híján) mi is az áthúzott sorokat állítottuk vissza főszövegünk 19–20. sorában, s ezt egészítettük ki a javított szöveggel, vagyis K_2-vel.]
Cím K: *Élet bölcseség* ♦ K_2: *Élet böleség [Sic!]* ♦ GYP, HG: Életbölcseség ♦ fsz: Életbölcsesség
1 K, GYP, HG: Mint *n*ap, fényárban lát… ♦ fsz: Mint Nap, fényárban lát…
2 K, HG, fsz: Míg végre eszmél,… ♦ GYP: M*i*g végre eszmél,…
6. sor után áth. versszak:
<Vagy mit tesz az ha rózsaink között
Mérges gyomot is szül a' napsugára
Kevésbbé szép-e a' virág azért?
Kevésbbé bájol-é meg illatára?
Boldog ki megbékélve végzetével
Mint adta a' sors mindent úgy köszönt el.>
8 K, GYP: Azt tartja *i*sten mása… ♦ HG, fsz: Azt tartja, Isten mása…
9 K, HG, fsz: Míg végre eszmél,… ♦ GYP: M*i*g végre eszmél…
10 K: Ördögnek nézi csalt *<keble>* kebel dühével,
GYP, HG, fsz: Ördögnek nézi csalt kebel dühével.
12. sor után áth. versszak:
<Nézd hogy ha jő a vész ledűl a' cser
Melly véle küzd, míg a' buza kalásza
Alázattal előtte meg hajol
S a' vész el nyargal, a' kalász meg ála
Boldog ki meg békélve végzetével
Áldását átkát dacz nélkűl vevé el.>
13 K, GYP, fsz: Az ifju lélek… ♦ HG: Az ifj*ú* lélek… [Jav. itt jambust ront.]
16 K, GYP, fsz: Mig eszmél… ♦ HG: M*í*g eszmél… [Ld. az előző sor jegyzetét!]
18. sor után áth. versszak:
<Ki is <füg> gondol függvén a hó kebel
Kéj halmain, hogy csontváz van alattok?
Csontvázzá lesz minden gyönyör ha azt
Hideg kebellel végig bonczolátok.
Boldog ki megbékélve végzetével
Élvezni tud a' perc költészetével.>

19 K: *<Ki is <füg> gondol függvén a hó kebel>* ♦ GYP, HG, fsz: Ki is gondol függvén a hókebel
20 K: *<Kéj halmain, hogy csontváz van alattok?>* ♦ GYP, HG, fsz: Kéjhalmain, hogy csontváz van alattok?

145] VIGADJUNK!
K: MIKL 382. – FH 1397. 49. fólió verzó
[GYP válogatásában ez a ciklus 3. verse.]
2 K: Kinek tetszik, *<mivel rosz és>* mondván: mi ro*sz*, ravasz.
GYP: …mondván: mi ro*sz*, ravasz.
HG, fsz: Kinek tetszik, mondván: mi rossz, ravasz!
4 K: Barátim, mert való*<ban>*di vétek az.
GYP, HG, fsz: Barátim, mert valódi vétek az.
5 K, HG, fsz: Míg van tavasz,… ♦ GYP: M*i*g van tavasz,…
6 K, GYP: Ör*ű*ljetek, szeressetek velem. ♦ HG, fsz: Örüljetek, szeressetek velem!
7 K: *<Hadd>* Ha mondják *<hogy>* nincs költészet már a földön *<költészet>*
GYP, HG, fsz: Ha mondják, nincs költészet már a földön,
8 K: S érzésink ellen száz *<veszélyt gördít>*
[M törölte a sor két utolsó szavát, anélkül, hogy jelezte volna, mivel kívánja azokat helyettesíteni. A korrekt megoldás a törölt rész elhagyása lenne, ésszerűbb azonban visszaállítani az áthúzott részt. A két kiadás másképp javított. GYP átírta a verset, úgy, hogy még a rímelést is igyekezett erősíteni. HG a kihúzott szavakat helyezte vissza, de az utolsó szót ő is megváltoztatta. Kiadásunk az ő megoldását fogadta el, de nem változtat az áth. szón.]
GYP: S érzéseink*re arczot fintorit,* ♦ HG: S érzésink ellen száz veszélyt *fordít.* ♦ fsz: S érzésink ellen száz veszélyt gördít
9 K: A k*á*lmár számitás. Kedves barátim ♦ GYP, fsz: A kalmár számitás. Kedves barátim ♦ HG: A kalmár számitás*, k*edves barátim*,* [A kiadások mai helyesírású 'kalmár' szavát vettük át. Lehet, hogy csak a palócos ejtésmód bizonytalanította el M-ot a helyesírást illetően.]
11 K, HG, fsz: Míg van tavasz,… ♦ GYP: M*i*g *tart* tavasz,…
12 K, HG, fsz: Örülhettek, szerethettek velem!
GYP: *Örüljetek,* szeressetek velem!
13 K: *<De mert az élet gyorsan el rohanhat>* De sebesen jő a' halál – siessünk [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
14 K: *<És a' fagyasztó tél korán be áll>* Hogy üresen leljen minden kehelyt, [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: …leljen minden *kebelt*,
15 K: *<..... ..... kaczagunk ha el jő>* Mit ér, ha meg nem gyújtva tán tovább tart [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
16 K: *<S minden kelyhet már üresen talál.>* A fáklya – de poros zugban hevert. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

17 K: <*Míg tart tavasz ifjúság szerelem*> Míg tart tavasz ifjúság szerelem
GYP: M*i*g tart tavasz… ♦ HG, fsz: Míg tart tavasz, ifjúság, szerelem,
18 K: <*Addig vigadjatok tehát velem.*> Siessetek örülni hát velem. [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: Siessetek ör*ű*lni…
18. sor után áth. versszak:
<*Mért gazdálkodnánk gyáván életünkkel?*
Talán tovább tart fáklyánk ha nem ég?
De hát mit ér ha szegletben penészlik,
Barátim minden percz egy veszteség.
Míg tart tavasz ifjúság szerelem
Siessetek örűlni hát velem.>
19 K: Hisz majd jő<*ujabb*>vend más nemzedék helyünkre [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
20 K: Ha már *vég kép* élvez<*örűl*>ni nem tudunk. ♦ GYP, HG: Ha már *végkép* élvezni nem tudunk. ♦ fsz: Ha már végképp… [Jav.]
23 K: <*Látván hogy*> Közöttük él lelkünk <*él*> s o*lly* végtelen,
GYP, HG, fsz: Közöttük él lelkünk s oly végtelen,
24. sor után áth.versszakok:
<*Vagy hogy ha csók és tölt pohárnál meglep*
Szivesen látjuk a' szelid halált,
Majd el csattantjuk mi<nk> az édes csókot
Ki isszuk a' pohárt ott oda át
Mert álmunkban folytatva csendesen
Lesz a' tavasz, ifjúság szerelem.>

<*De akkor sírunkon se hulljon konnyű*
Ne áljon rajta gyászos ravatal.
Füzérekkel siessenek barátink
Hozzánk, kezükben pengjen tölt pohár,
S köztük marad lelkünk mindvégtelen,
Míg lesz tavasz, ifjúság, szerelem.>

[146] LEGÉNYSZABÁLY
K: MIKL 261. – FH 1397. 49. fólió verzó, 50. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a ciklus 4. verse.]
1 K: Jól tudjuk, mi*lly* rossz borda v*ó*lt ♦ HG, fsz: Jól tudjuk, mily rossz borda volt ♦ GYP: Jól tudjuk, mily ro*sz*…
3 K, HG, fsz: Tudjuk, hogy rossz bordának az ♦ GYP: Tudjuk, hogy ro*sz*…
4 K: Egész fajtája <*már*> mind hamis. ♦ GYP, HG, fsz: Egész fajtája mind hamis.
5 K: <*Mert ellentmondásból evett*> Ellenkezésből ett csupán [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

7 K: S ellenkezés lön így <*Ellentmondásból így*> a' nő<*k*>
GYP, HG, fsz: S ellenkezés lön így a nő
9 K, GYP, HG: Azért ha hallja, hogy csinos ♦ fsz: Azért, ha hallja, hogy csinos
10 K: <*A lány tudjátok-e mit*> Ma is, tudjátok mit teszen
GYP, HG, fsz: Ma is, tudjátok, mit teszen,
11 K: Azért is és azért is ah ♦ HG, fsz: Azért is és azért is, ah, ♦ GYP: Azért is és azért is *jaj!*
12 K: <*Azonnal*> Legcsintalanabbá leszen. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
14 K, HG, fsz: Ki lányt nem csókol, nem szeret? ♦ GYP: Ki *ly*ányt nem csókol,…
15 K: Hej aki i*lly* rossz fajt imád, ♦ GYP: Hej*h* a ki ily…
HG, fsz: Hej, aki ily rossz fajt imád,
16 K: <*Hát még maga mi*> Bizon még rosszabb faj lehet. [A jav. sor a fsz sora is.] ♦ GYP, HG: Bizon*y* még rosszabb…
18 K: <*Még*> A lánynál <*is*> ha gonoszabb [Javítási hiba a kéziratban. Az eredeti sor: '*Még a lánynál is gonoszabb*' nyolc szótagból áll, a javítás utáni csak hétből. Fsz-ünk korrigálta ezt a hibát, de nem úgy mint GYP, aki javításával ritmuszavart idézett elő.] ♦ GYP: A l*e*ánynál ha gonoszabb, ♦ HG: A *lánynál ha* gonoszabb, ♦ fsz: A lánynál is ha gonoszabb, [Az *'is'* áthúzása a K-ban is ritmuszavarral járt együtt.]
19 K: <*Fogjunk ki rajtuk, rajtunk ők*> Előzzük meg, rajtunk hogy ők [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
20 K: Ne<*m*> fog<*nak*>janak <*így*> ki legalabb. ♦ HG, fsz: Ne fogjanak ki legalább. ♦ GYP: *Legalább ki ne fogjanak*. [A szórend cseréjével Gyulai az általa hibásnak vélt rímelést akarta javítani. M verseiben rímel az *'a'* és *'á'* magánhangzós utolsó szótag is, a palócos ejtés miatt.]
22 K, fsz: Nem csábit el szép… ♦ GYP, HG: Nem csáb*í*t el szép… [A jav. jambusrontás lenne.]
24 K: Ellenkezésből *szembe szál*. ♦ GYP, HG, fsz: Ellenkezésből szembeszáll.
25 K, GYP, fsz: Hogy meghódítson, elkövet ♦ HG: Hogy meghódítson *mindent* elkövet
28 K: Mikről o*lly* sokszor… ♦ GYP, HG, fsz: Mikről oly sokszor…
29 K: De okosan, ne adjuk <*meg*> ám ♦ GYP, HG, fsz: De okosan, ne adjuk ám
30 K: Magunkat <*a lánynak*> végké*p* meg soha, ♦ GYP, HG: Magunkat végké*p*… ♦ fsz: Magunkat végképp meg soha,
33 K, HG, fsz: Míg kín s öröm között reményl. ♦ GYP: M*i*g k*i*n s öröm között *remél*,
36 K: Kegyetlen*ű*l <*már csak*> ki is nevet. ♦ GYP, HG, fsz: Kegyetlenül ki is nevet.

37 K: <*És akkor jő*> S kezdődik a' nagy büntetés, ♦ GYP: *É*s kezdődik nagy büntetés, ♦ HG: S kezdődik nagy büntetés, [Az 'a' névelő kimaradt.]
fsz: S kezdődik a nagy büntetés,
38 K: *A Mint* az <*régtől meg*> régen írva áll: ♦ GYP, HG, fsz: Amint az régen írva áll:
40 K: Elevenen pokolra száll – ♦ GYP, HG, fsz: Elevenen pokolra száll."

[147] KÖNYV NÉLKÜL ÉLEK
K: MIKL 251. – FH 1397. 50. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
2 K, HG, fsz: Száz évvel is előre, [A K-ban a*'v'* kettőzése föléhúzással jelezve.]
3 K: És a' jelenből <*sápadtan*> kínosan ♦ HG, fsz: És a jelenből kínosan
6 K: Me*lly*ben könyvnélkül élek, ♦ HG, fsz: Melyben könyv nélkül élek,
11 K: Egy per*cz*, s le dűlt a' kártya<*ház*>vár ♦ HG, fsz: Egy perc, s ledűlt a kártyavár
12 K: <*Vak*> A sors leheletében ♦ HG, fsz: A sors leheletében.
13 K: <*S a' tudós könyv penészének*> És végre a tudósnak is [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
14 K: <*Is végre hát*> Könyvéből vajh mi haszna? ♦ HG, fsz: Könyvéből, vajh, mi haszna?
19 K, fsz: E két betűt égből irá ♦ HG: …égből *í*rá [Jav. jambusrontással.]
22 K: Ha bús <*jósomtól*> hát várva várok; ♦ HG, fsz: Ha bús, hát várva várok;
24 K: Ha *O*tt bár mit <*is*> találok. ♦ HG, fsz: Ha ott bármit találok.
25 K: <*Tudom mint ..... könyv a' szemed*> Telt csalfasággal, jól tudom [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
26 K: <*Csak az <H...d>*> Ez is, de két betűben; [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
28 K: O*lly* <*sok .....*> annyi mint egy könyvben. ♦ HG, fsz: Oly annyi, mint egy könyvben.
30 K: O*lly* fényes és enyém csak, ♦ HG, fsz: Oly fényes és…
35 K: <*Nem féltem plagyumtól sem,*> S ezen felűl a plágium [A jav. sor a fsz sora is.] ♦ HG: S *ezenfelül* a plágium
36 K: <*Valóban nem cserélek*> Orzásától se félek. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
37 K: <*Az íróval, s ha büszke ez*> S ha büszke az ujon*cz* iró ♦ HG: …az ujonc *í*ró ♦ fsz: S ha büszke az ujonc iró [A sor végén jambus áll, így nem javítjuk a helyesírást.]
40 K: <*Még bóldogabb levék én*> Még büszkébbé levék én. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
43 K, fsz: Mig ezt, könyv nélkül tudjuk bár, ♦ HG: M*í*g ezt, könyv… [A jav. a jambust megszüntetné.]

[148] A VILÁG BAJA
K: MIKL 60. – FH 1397. 50. fólió rektó, verzó
[GYP válogatásában ez a ciklus 5. verse. Megjelent: Vasárnapi Ujság 1864. március 16. 188., a továbbiakban: VU.]
1 K, GYP: Szép volna szép világod, *i*sten! ♦ HG, VU, fsz: …világod, Isten!
2 VU: …rontja meg: [Sorvég.]
3 K: <*Feledni hogy sokan nem tudnak*> Sokan hogy nem tudnak feledni [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.] ♦ VU: Sokan, hogy…
5 K: <*Megyünk fényes társas körökbe*> Belépünk a fényes terembe [A jav. sor GYP, HG, VU és a fsz sora is.]
6 K: Urat <*kivánva játszni*> fogunk mutatni ott, ♦ GYP, HG, VU, fsz: Urat fogunk mutatni ott,
8 K, GYP, HG: Feledni ó*h* jaj nem szokott. ♦ fsz: …ó, jaj, nem szokott.
VU: Feledni, oh jaj! . . . nem szokott.
10 K, HG: Ezer hangú zöld *é*denét, ♦ GYP, VU: Ezer hang*u* zöld *é*denét,
fsz: Ezer hangú zöld Édenét,
11 K: 'S <*konyezve ím*> kisértetűl az elhagyott lány ♦ GYP: S kisértet*ü*l az elhagyott *ly*ány ♦ VU S kisérete*ü*l az elhagyott lány ♦ HG, fsz: S kisértetűl az elhagyott lány,
12 K: Könyezve, vélünk szembe <*R..... előnkbe*> lép. ♦ GYP, VU, fsz: Könyezve, vélünk szembe lép. ♦ HG: Könyez*v*e v*e*lünk…
13 K: Megyünk a' d*í*csvágy súlyos útján, ♦ GYP: Megyünk a dicsvágy súlyos *u*tján, ♦ VU: Megyünk a dicsvágy s*u*lyos *u*tján ♦ HG: Megyünk a d*í*csvágy súlyos *u*tján, ♦ fsz: Megyünk a dicsvágy súlyos útján,
15 K: Rég<*től*> forralt bo*szú* terve útat, ♦ GYP: Rég forralt bo*szú* terve *u*tat, VU: …bo*szu* terve *u*tat, HG: …bosszú terve *u*tat, ♦ fsz: Rég forralt bosszúterve útat,
16 K: <*Most lelt időt hol bajt csinál*> Hogy megmarhasson, most talál.
GYP, HG, VU, fsz: Hogy megmarhasson, most talál.
17 K: <*Ellenben kérjünk bal viszonyban*> De kérjünk bal viszonyba esve
GYP, HG, VU, fsz: De kérjünk balviszonyba esve,
19 K: Ámúl<*ással*>va <*látandjuk hogy*> látjuk, hogy biz ő már
GYP, HG, VU, fsz: Ámulva látjuk, hogy biz ő már
20 K: <*Biz ő minket már*> Réges régente elfeledt. ♦ GYP, HG, VU, fsz: Réges-régente elfeledt.
21 K: Me*nny*ünk <*feledni*> kisírni bánatunkat ♦ GYP, HG, fsz: Menjünk kisírni bánatunkat ♦ VU: Menjünk kis*é*rni bánatunkat [sh]
22 K: <*Hölgyünk keblén akiért*> A kedveshez – hisz rá bizánk ♦ GYP: A kedveshez – hisz' rá bizánk, [GYP-nak igaza volt, mert a 'hisz' itt 'hiszen' értelemben áll.] ♦ HG A kedveshez – hisz rá bizánk ♦ VU: A kedveshez, hisz rábizánk ♦ fsz: A kedveshez – hisz rábizánk [Igekötős ige!]
23 K: <*Éltünket adnók jég fogad csak*> Üdvünket – ah, most nem fogadhat, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.] ♦ VU: Üdvünket, ah most nem fogadhat,

24 K: <*A szív más bóldogabbhoz tért.*> Várjunk m*i*g sor kerül reánk.
GYP, HG, VU: Várjunk m*i*g sor… ♦ fsz: Várjunk, míg sor kerül reánk.
25 K: *Mennyünk a*> Vagy a' dicsvágy <*ösvényére*> sikamlós útján
HG, fsz: Vagy a dicsvágy sikamlós útján, ♦ GYP, VU: …sikamlós *u*tján
26 K: <*Hol ..... tán*> Gondoljuk <*Talán majd*> óv a' jó barát,
GYP, HG, VU, fsz: Gondoljuk, óv a jó barát,
28 K, HG, fsz: Nem ösmeri csak önmagát. ♦ GYP, VU: Nem *i*smeri…
29 K: <*Hej ha*> Ha a' hitelező meg*ú*nt lány ♦ HG, VU, fsz: Ha a hitelező, megunt lány, ♦ GYP: …megunt *ly*ány,
30 K, GYP, HG, fsz: Vetélytárs úgy felejtene ♦ VU: …*u*gy felejtene
31 K, VU: Mint véden*cz*ünk, mint *jóbarátunk* ♦ GYP: Mint véden*cz*ünk, mint jó barátunk ♦ HG, fsz: Mint védencünk, mint jó barátunk
32 K, GYP, HG: Mint szűnk imádott kedvese ♦ VU: Mint sz*ü*nk…
33 K: <*Hej*> <*h*>Ha jó barát, véden*cz*, <*és*> ha kedves,
GYP, VU, HG, fsz: Ha jó barát, védenc, ha kedves
34 K: <*Emlékében hűn óvna*> Emlékben oly hűn tartana, [A jav. sor GYP, VU, HG és a fsz sora is.]
35 K: Mint a' hitelező, meg*ú*nt lány, ♦ GYP: …megunt *ly*ány, ♦ VU, HG, fsz: Mint a hitelező, megunt lány,
36 K: Vetélytárs nem felejt <*semmit*> soha, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.] ♦ VU Vetélytárs nem fele*d* soha:
37 K: Szép v*ó*lna szép világod, *i*sten! ♦ GYP: Szép volna…
VU, HG, fsz: Szép volna szép világod, Isten!
38 K: 'S leg szebb <*diszét az adná meg*> az lenne úgy hiszem, ♦ GYP: *De igy baj, mert csak az felejt,* ♦ HG, fsz: S legszebb az lenne, úgy hiszem,
VU: S legszebb az lenne *u*gy hiszem:
39 K: <*Feledni hogy*> Sokan hogy nem tudnak feledni, ♦ GYP: *Kit nem felejtünk, s nem feledénk,* ♦ VU, HG, fsz: Sokan hogy nem tudnak feledni,
40 K: 'S mások <*mindent*> fele<*jte*>dnek hirtelen. ♦ GYP: *Emlékszik, üldöz és elejt.* ♦ VU, HG, fsz: S mások felednek hirtelen. [Gyulai Pál teljes egészében átírta a verszak utolsó három sorát.]

[149] BORDAL
K: MIKL 90. – FH 1397. 50. fólió verzó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
Cím K: *Bor dal* ♦ HG, fsz: Bordal
1 K: El röp*ű*lnék ollyan széles ♦ HG: Elröpülnék, o*ly*an széles [Jav. ritmushibát okoz.] ♦ fsz: Elröpülnék, ollyan széles
3 K, fsz: Hogyha illyen jó… ♦ HG:. Hogyha i*ly*en jó…
6 K: <*Csengő*> Tele pohár ♦ HG, fsz: Tele pohár
11 K: <*Érdekinket egy országban*> És egész egy országból így
HG, fsz: És egész egy országból így

12 K: <*Így*> Mosná azt el – ♦ HG, fsz: Mosná azt el!
13 K: <*S f*>Forrna össz<*v*>e minden szív mint ♦ HG, fsz: Forrna össze minden szív, mint
15 K: Míg tart köztünk a' <[*kancsóknak?*]> pohárnak [A javított sor HG és a fsz sora is.]
17 K: <*Mert üritsük serleginket*> Fel barátim a' pohárral [A javított sor HG és a fsz sora is.]
19 K: <*Azoknak a'*> A jégszivű józanoknak [A javított sor HG és a fsz sora is.]
20 K, fsz: Bosszujára. ♦ HG: Bossz*ú*jára. [HG akkor is javít a helyesíráson, ha ezzel belezavar a vers ritmusába. Megfigyelhető, hogy bár a hosszú sorok gyakran jambikus lejtésűek, a rövidek szinte mindig ereszkedő, trochaikus sorok ebben a versben.]
21 K: Kik <*az élet*> szivünknek mámorát csak [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
27 K, HG: Hogy kőszikla lelköket *meg* ♦ fsz: Hogy kőszikla lelköket meg- [A következő sor – *'Rázni bírja'* – első szava véleményünk szerint itt a *'megrázni'* szó része, a *'meg'* tehát nem kötőszó, ezt jeleztük helyesírásunkkal.]
29 K: <*Hadd*> Tudnák meg, mi korcs az élet, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
30 K: <[A bor?].... *nélkűl*> Hogyha józan, ♦ HG, fsz: Hogyha józan,
31 K: <*Hadd tudnák hogy minden szépet*> Minden szépnek, nagynak anyja [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
32 K:<*Csak mámor szül.*> Mámorban van. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
35 K: <*Ki*> Éltében ki <.....> leg<.....>kedvesebb ♦ HG, fsz: Éltében ki legkedvesebb
36 K: <*Leg szebb*> Tünde mámor ♦ HG, fsz: Tünde mámor!
37 K: <*Én is iszom azért aki*> *I*me én is felköszöntlek ♦ HG: *I*me én is…
fsz: Íme, én is felköszöntlek, [Jav.]
38 K: <*En.....*> Aki értesz ♦ HG, fsz: Aki értesz,
39 K: <*Vagy ha ollyan nincs, úgy iszom*> S hogy ha nincsen ollyan e bor
HG: S hogyha nincsen o*ly*an e bor, ♦ fsz: S hogyha nincsen ollyan e bor, [Ritmus!]
40 K: <*Enjavamért*> Méreggé lesz. ♦ HG, fsz: Méreggé lesz!
41 K: Mért <*a'*> nincs a fenék <*nincsen*> oly messze ♦ HG, fsz: Mért nincs a fenék oly messze,
43 K: Hogy míg szárazon marad <*az*> majd, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
44 K: <*Meg is*> Én megha*ll*jak. – – ♦ HG, fsz: Én meghaljak! – –

[150] FELKÖSZÖNTÉS
K: MIKL 180. – FH 1397. 50. fólió verzó
[GYP válogatásában ez a ciklus 6 verse.]
1 K: Férfiakkal har*cz*ra szá*l*ni, ♦ GYP, HG, fsz: …harcra szállni,
2 K: A síkon bátran meg á*l*ni, ♦ GYP, HG, fsz: …bátran megállni,

5 K, HG, fsz: Kell, hogy légyen ki<*v*>kkel vívnunk, ♦ GYP: Kell, hogy l*e*gyen kikkel v*i*vnunk,
7 K, HG, fsz: Lánykákkal szelíden bánni, ♦ GYP: *Ly*ánykákkal szel*í*den bánni,
13 K: Kit <*senki*> gyülölni senki <*n*>sem bír ♦ GYP, HG, fsz: Kit gyülölni senki sem bír,
14 K, HG, fsz: Az után szerető sem sír, ♦ GYP: …szerető sem s*i*r, [Mivel nem 'később' értelemben szerepel az 'Az után', ezért két szóba írtuk.]
15 K, fsz: S szerető csak kell nekünk. ♦ GYP, HG: …kell n*é*künk,
20 K, HG, fsz: Nem látjátok-é, mámorral ♦ GYP: Nem látjátok-*e*,…

[151] OTTHON
K: MIKL 307. – FH 1397. 8. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a *Szerelem* ciklus 25. verse. Megjelent: Vasárnapi Ujság 1864. augusztus 21. 342. (A továbbiakban: VU.) Bár a cím ott is 'Otthon.', alatta a keletkezés éve áll: '(1849.)'.]
3 K: Szent<*elt*> e' hely, <*kis*> kicsiny világom ♦ HG, GYP, fsz: Szent e hely, kicsiny világom ez; ♦ VU: …világom ez, –
4 K: <*Büszke hír vagy* .....> [Majd:] Messze tervek szomja h*i*r s aranynak <*tervnek*> ♦ HG: Messze tervek szomja, hír- s aranynak ♦ VU: Messze tervek, szomja h*í*r- s aranynak ♦ fsz: Messze tervek, szomja hír- s aranynak [VU központozását fogadtuk el: a 'szomja' nem a messze tervekre vonatkozik, hanem a hír(név)re és aranyra.] ♦ GYP: Messze tervek, *hirnév, aranyálmok,*
5 K: <*Életemben nincsen hely tenektek*> [Majd:] Helyt bizonnyal ottan nem találnak, [A jav. sor HG, VU és a fsz sora is.] ♦ GYP: Helyt bizo*nyny*al ottan nem talál*tok,* [GYP a megváltoztatott 4. sorhoz igazította az 5-et.]
6 K: <*Itten*> Ahol üdvöt a' jelen szerez. [A jav. sor GYP, VU, HG és a fsz sora is.]
7 K: <*Hogy ha ott kint hasztalan*> Ott ki*n* oly haszontalan csatázok,
HG: *Ottkinn* oly… ♦ GYP, VU, fsz: Ott kinn oly haszontalan csatázok,
8 K: Mindeneknek az ut<*j*>ában állok, ♦ GYP, HG: …az u*tj*ában állok,
VU: …az u*tj*ában állok, – ♦ fsz: Mindeneknek az utában állok, [A K *'utában'* szóalakja megőrzi az eredeti verslábat, így a régies alak mellett döntöttünk.]
10 K: <*S látván milly szépen tenyészik minden*> [Majd:] S látva millyen jól tenyész körűlem, ♦ GYP, HG: S látva mi*ly*en… ♦ VU: …mi*ly*en jól tenyész kör*ü*lem ♦ fsz: S látva, millyen jól tenyész körűlem,
11 K: <*Minden él 's elveszve mind nélkűlem*> [Majd:] Minden bennem él, és veszve vélem, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.] ♦ VU: Minden, bennem él – és veszne vélem, – [Ez a központozás is elfogadható: a sorkezdő 'Minden' lehet az előző sor végének: 'millyen jól tenyész körűlem' a folytatása is, és nem feltétlenül a 'bennem él'-re vonatkoztatandó.]

12 K: Isten*ű*lve élek b*ó*ldogan. ♦ HG: Isten*ű*lve élek,… ♦ GYP, VU, fsz: Istenülve élek, boldogan.
13 K, fsz: Itt virágim gazdagon fejelnek, ♦ GYP, VU, HG: …gazdagon *feselnek,* [GYP, VU és HG módosítása a K sajátos igéjét érezhette értelmetlen elírásnak. Szerintünk a 'fejelnek' a 'fejlődnek' szót, vagy a 'szép, nagy fejet növelnek' kifejezést jelentheti Madáchnál. GYP, VU, HG átköltése, a *'feslik'* ige negatív hatást kelt itt, ellentétes a vers pozitív jelentésével. (Akár egy szövet anyaghibájára, akár egy nő jellemhibájára utalunk, a 'feslett' mindkét esetben pejoratív értelmű a szó.) A K-ban félreolvashatatlanul 'fejelnek' áll.]
16 K: Ott <*im*> a fácskák, mellyeket neveltem, [A jav. sor a fsz sora is.]
GYP, VU, HG: Ott a fácskák, me*ly*eket neveltem, [Ritmus!]
20 K: Menten <*minden álnok*> itten <*mind*> á*l*nak üldözéstől,
HG, fsz: Menten itten állnak üldözéstől, ♦ GYP: *Mentve vannak itt az* üldözéstől, ♦ VU: Menten itten *álnok* üldözéstől,
21 K, VU, HG, fsz: Hogy dalok közt nyugton költsenek ♦ GYP *S vig* dalok közt nyugton *költenek;*
22 K, VU, HG: Szebben fénylik a' *n*apnak sugára, ♦ fsz: …a Napnak sugára, GYP: Szebben fénylik *itt* a *nap* sugára, ♦
23 K: Lágyabb a' szellőnek <*zokogása*> suttogása, [A jav. sor VU, HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: Lágyabb *itt* a szellő suttogása,
24 K: <*Szent határin csendes völgyemnek.*> [Majd:] Telkemen – hogy lakja szeretet. – [A jav. sor VU, HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: *S mindig csak szeretni intenek.*
25 K: Ott a' kis ház, ajtajá<*nál*>ban állva, [A jav. sor VU, GYP, HG és a fsz sora is.]
26 K, VU, HG: Vár a kedves ölelő karába, ♦ GYP: …kar*j*ába,
27 K: És szemében tiszta <*szerelem*> érzelem: [A jav. sor VU, GYP, HG és a fsz sora is.]
29 K, VU, HG: Ő szeret, mert kell neki szeretni, ♦ GYP: *Szerelemben boldogságot lelni,*
30 K: <*Mert*> És nem tudna élni nélkülem. [A jav. sor VU, GYP, HG és a fsz sora is.]
31 K: S ha kör*ű*lfon mint egy bájgyürűvel, ♦ GYP, HG, fsz: S ha körülfon mintegy bájgyürűvel ♦ VU: …mintegy báj-gyür*ü*vel
32 K: Hó kar<*ával*>okkal <*dagadó*> forró, lágy kebellel,
VU, GYP, HG, fsz: Hó karokkal, forró, lágy kebellel,
33 K: <*A*> E szent körbe <*halvány gond sem fér*> nem fér semmi gond;
VU, GYP, HG, fsz: E szent körbe nem fér semmi gond;
36 K: <*Vad moraja mig hozzám elér.*> [Majd:] Hangja elhal, míg hozzánk beront. [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ VU, GYP: Hangja elhal, m*i*g…
37 K: <*Egytől félnék csak mi még érhetne*> [Majd:] Ó*h* csak egy van, ami még érhetne [Ez utóbbi HG sora is.] ♦ VU, GYP: *Oh* csak egy van, a mi még érhetne, ♦ fsz: Ó, csak egy van, ami még érhetne,

38 K: <*Éltünknek ha isten véget vetne*,> [Majd:] Hogyha a sors jókor eltemetne, [Ez utóbbi VU, GYP, HG és a fsz sora is.]
39 K: Írigyelve bóldog létemet; ♦ HG: *Iri*gyelve boldog… ♦ fsz: Írigyelve boldog létemet; [HG a helyesírási javítással a trocheust jambussá változtatta.] ♦ VU, GYP: *I*rigyelve…
41 K: Benne <*élend lelkem megifjúltan*> egy megifjodott világ van,
VU, HG, fsz: Benne egy megifjodott világ van, ♦ GYP: benne egy megifjadott…
42 K, VU, HG, fsz: S nem félek, hogy a' sír eltemet. ♦ GYP: …*si*r…
43 K: Ő csatáz <*Ott .... aki harczoland helyettem*> és lelkesül helyettem,
VU, HG, fsz: Ő csatáz és lelkesül helyettem, ♦ GYP: …lelkes*ű*l…
44 K: <..... *vágyó halvány arczczal*> [Majd:] Nem kidőlt fa, hulló csillag éltem [A jav. sor VU, HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: Nem kid*ö*lt fa, *s* hulló…
45 K: <*Kétségtől gyötörve áll sírjánál*> [Majd:] <*Hogy mért élt, hát nyert-e pályabért*> [Végül:] Emlék nélkül <*semmiségbe*> mely hiába vesz.
VU, GYP, HG, fsz: Emlék nélkül, mely hiába vesz.
46 K: <*E.... nőm életmben csókkal halmoz*> [Majd:] <*Szent hazának hasznos gyermeket hoz*> [Majd:] <*'S könnyet sír majdán emlékemért.*> [Végül:] <*Óh*> <*Mig*> És a nő, ki csók<*kal*>ol <*halmoz*> életemben,
HG: És a nő, ki *csókkal* életemben, ♦ VU: …csókol*t*… ♦ fsz: És a nő, ki csókol életemben, [A törlés és javítás következtében eldönthetetlen kérdés, hogy VU olvasata-e a helyes, vagyis, hogy van-e 't' az ige végén.]
47 K: Halhatatlanít<....> majd gyermekében, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
VU, GYP: Halhatatlan*i*t…
48 K: <*S emlékem könyel .... együtt sírnak emlékemért*> [Majd:] Síromon meg gyász könyűje lesz. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
VU: S*i*romon…
49 K: Ó*h* de el<...> de el a kis<*ded*> ház küszöbről, ♦ fsz: Ó, de el, de el a kis házküszöbről, ♦ VU: *Oh* de el . . . el a ház köszöbéről!! ♦ GYP: *De el innen,* el a házküszöbről, ♦ HG: Ó*h* de el, de el…
50 K, HG, fsz: Csípős őszi szél fú a' hegyekről, – ♦ VU, GYP: Cs*i*pős…
51 K: Föl van szítva <*a tűz melege*> kandallónk tüze, ♦ HG, fsz: Föl van szítva kandallónk tüze – ♦ VU, GYP: Föl van sz*i*tva…
52 K, GYP, HG, fsz: És körűle néhány jó barát vár; ♦ VU: És körűle n*e*hány…
54 K: Majd feledve lesz az ősz <*'s*> szele. [A jav. sor VU, GYP, HG és a fsz sora is.]
55 K: 'S ha kocogtat o*lly*kor ablakunkra, ♦ VU, HG, fsz: S ha kocogtat olykor… ♦ GYP: S ha koc*z*ogtat *zúgó szárnya nálunk,*
56 K: Új hasábot <*hányunk kandallónkra*> hányunk a zsarátra,
HG, fsz: Új hasábot hányunk a zsarátra, ♦ VU: *U*j hasábot… ♦ GYP: *A zsarátra új hasábot hányunk,*

58 K: Hű szerelmet, bút, <*és bóldogságot*> tündér világot
VU, HG, fsz: Hű szerelmet, bút, tündérvilágot, ♦ GYP: Hű szerelmet, bút, *tündéri arczot,*
60 K: Me*lly*ben egy nagy nemzet <*el*>vérezett. – –
VU, GYP, HG, fsz: Melyben egy nagy…
61 K: Nőm is ott <*hallgat*> ül – kis fiú ölében, ♦ fsz, VU: Nőm is ott ül – kisfiú ölében, ♦ HG: *Nő* is ott ül,… [sh] ♦ GYP: Nőm is ott *ű*l, kis fiú ölében
62 K: <*Játék kardot*> Kis fakardot forgatv<*a*>án kezében,
VU, GYP, HG, fsz: Kis fakardot forgatván kezében,
63 K: <*Míg nőm*> A*nny*a lopva könnyeket tö*rő*l. ♦ VU, fsz: Anyja lopva könnyeket töröl. [Jav.] ♦ HG: …könnyeket tö*rő*l. ♦ GYP: …könnyeket tö*rű*l.
64 K: Ó*h* a' bóldogság itt mind valódi, ♦ fsz: Ó, a boldogság itt mind valódi, ♦ VU: *Oh* a boldogság… ♦ HG: Ó*h* a boldogság itt… ♦ GYP: *Oh itt a könny nem a bú patakja,*
65 K, HG, fsz: És könyűt csak költészet fakaszt ki ♦ VU: És köny*ü*t… GYP: *Azt csupán a költészet fakasztja,*
66 K, VU, HG: M*u*lt idők történeteiből. – ♦ fsz: Múlt idők történeteiből. – – [Jav.] ♦ GYP: *Merengve a mult idők körül.*

[152] MEGNYUGVÁS A SORSBAN
K: MIKL 281. – FH 1397. 15. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers a *Benső küzdés* 8. verse.]
[Megjelent: *Részvét könyve* (Pest, 1863. 233.), az alábbiakban Rk.]
[K, GYP és Rk összehasonlítása, különösen a 6., 8., 19. és 20. sornál, azt valószínűsíti, hogy a fsz-től való jelentős eltérés itt még nem GYP-nak tulajdonítható, hanem inkább annak, hogy a K javítás előtti változatát küldte el M a Rk szerkesztőjének.]
1 K, GYP, HG: Istenem! mond a szirt, mért teremtél ♦ Rk: „Istenem! mond a szirt, mért teremtél*?* ♦ fsz: Istenem! – mond a szirt –, mért teremtél
2 K, GYP, HG, fsz: Itten állni századokon által? ♦ Rk: …által, [Sorvég.]
6 K: Áll, nem érzem a' <*napnak sugárit*> tavasz virágit,
GYP, HG, fsz: Áll, nem érzem a tavasz virágit, ♦ Rk: Áll, nem érzem a *napnak sugárit;*
7 K, HG, fsz: Villám látogat csak, míg körűlem
GYP: …csak m*i*g kör*ü*lem
8 K: Mindenen <*érzi ..... a' tavasz virágit*> hő napsugár világit.
GYP, HG, fsz: Mindenen hő napsugár világit. ♦ Rk: *Minden várja a tavasz virágit.*"
9 K: 'S ím amint ekké<*nt*>*p* panaszol a szirt ♦ GYP: S *i*m *a mint ekkép*…
HG: S ím, amint *ekkép*… ♦ fsz: S ím, amint ekképp panaszol a szirt,
Rk: S *i*m, *a mint* e*kép* panaszol a szirt,

11 K: Szárnya lankad és lejjebb <*hullámzik*> hanyatlik ♦ GYP, HG, fsz: Szárnya lankad és lejjebb hanyatlik, ♦ Rk: …hanyatlik, –
15 K: ’S hála dalt mond, <*drága kis fészkéhez*> fészkéhez legottan
GYP, HG, fsz: S háladalt mond, fészkéhez legottan,
19 K: Öröme a’ dal, <*és*> ’s a’ <*szent*> végezetnek
GYP, HG, fsz: Öröme a dal, s a végezetnek ♦ Rk: Öröme a dal, *és a szent végzet*
20 K: Végtelen<*ege*>je – szent megnyúgovása.
GYP, HG, fsz: Végtelenje – szent megnyúgovása. ♦ Rk: Végtelen*sége* – megnyúgovása.

[153] EMLÉKEZÉS AZ ELSŐ SZERELEMRE
K: MIKL 166. – FH 1397. 9. fólió verzó, 11. fólió rektó, 89. fólió rektó és verzó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
2 K: <*Rég el m*>Múlt idők<*nek*> álmába vissza vissza
Múlt idők álmába vissza, vissza! ♦ HG: M*u*lt idők…
3 K: Lengjen <*el, lengj el egyszer még előttem,*> egyszer még előmbe képed, – ♦ HG, fsz: Lengjen egyszer még előmbe képed,
4 K: Első szerelem <*szent bóldogsága – –*> <*nek szent óltára*> te ég leánya – ♦ HG, fsz: Első szerelem, te ég leánya!
5 K: <*Halvány arczczal látom a’ gyermeklányt*> [Majd:] Látom őt gyermek még s hajadon már
HG, fsz: Látom őt, gyermek még, s hajadon már,
6 K: <*Képzetemben, gyászba öltöztetve,*> [Majd:] Gyászat ölte, s vitték társaságba, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
7 K: <*Bábját mostan feledé először*> [Majd:] Bábja <*rá már*> mától rá már hasztalan vár, ♦ HG, fsz: Bábja mától rá már hasztalan vár,
8 K: <*Mert testvérét vitték temetőbe.*> Kis testvérét hogy temetni látta. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
9 K: <*Reszketett a zajgó sokaság közt*> Reszketett a sok idegen ar*cz*tól
HG, fsz: Reszketett a sok idegen arctól,
10 K: <*Emberektől semmi jót nem vára*> A vígasz meg úgy sajgott szívében, [A 10–11. jav. sorok HG és a fsz sorai is.]
11 K: <*Emberek vivék ki játszó társát*> Semmi jót sem várhatott azoktól,
12 K: <*’S hagyták árva testvérét magára*> Kik testvérét most vivék ki é*p*en. [HG-nál is ’é*p*en’.] ♦ fsz: Kik testvérét most vivék ki éppen.
13 K: <*Sorba jöttek vígasztalni őtet,*> [Majd:] Én ülék csak <*csendesen mellette*> <*némán oldalánál*> mellé, néma ajkkal, ♦ HG, fsz: Én ülék csak mellé, néma ajkkal,
14 K: <*És megosztva lelkének keservét*> [Majd:] <*Néma búval sirdogáltam vele.*> [Végül:] S*i*rdogáltunk együtt s fel mosolygánk ♦ HG: S*i*rdogáltunk… ♦ fsz: Sírdogáltunk együtt, s felmosolygánk;

16 K, HG: S öntudatlan már is fr*í*gyben állánk.
fsz: …máris frigyben állámk. [Jav.]
16. sor után áth. versszak:
<*Megcsókoltam őt testvéri csókkal,*>
<*Bizalommal hajlott a’ leány rám,*>
<*Érezé, hogy árván, elhagyottan*>
<*Állna, hogy ha én nem oltalmaznám.*>
17 K: Érzé <*hogy*> ő nélkűlem árva <*lenne*><*volna*> lenne,
HG, fsz: Érzé, ő nélkűlem árva lenne,
18 K: <*És ez érzet úgy felmagasztott*> Érzém én is, hogy védője lettem
[Ez utóbbi HG és a fsz sora is.]
19 K: <*Hogy keblembe, általmelegítni*> S a kicsiny fázó hogy át melengne
HG, fsz: S a kicsiny fázó hogy átmelengne,
20 K: <*Befogadtam a’ kicsínyke fázót .....*> Szánakozva e kebelbe vettem.
[Ez utóbbi HG és a fsz sora is.]
20. sor után áth. versszakok:
<*A lány báji fejledezni kezdtek,*
Mindenik bájt már születni láttam,
’S mint ha mind ezt én növeltem vólna,
Úgy gyönyörködém virágzatában.>

<*Őrzém még a’ pajkos szellőtől is,*
Féltém a’ sugártól, melly esett rá,
’S még sem értém keblem néma vágyát:
A lánykát, hogy bírni is ohajtná.>
22 K: <*’S*> *tű*kröt leltem én a’ lány szemében. ♦ HG, fsz: Tükröt leltem…
23 K: Ő <*füzérnek keresett virágot*> virág bokrétát ment <*keresni*> ki szedni ♦ HG, fsz: Ő virágbokrétát ment ki szedni,
24 K: Én <*madárdalt hallani szerettem*> madár zenét hallgatni mentem,
HG, fsz: Én madárzenét hallgatni mentem,
25 K: ’S mert madárk<*a*>ák ottan <*danol leginkább*> hangicsálnak,
HG, fsz: S mert madárkák ottan hangicsálnak,
27 K: Hogyha <*össze jöttünk a’ ligetben*> lépteink találkozának,
HG, fsz: Hogyha lépteink találkozának,
29 K: Mint delej*tő* [?] <*két különző sarka*> vágy *és* [*is*?] öntudatlan ♦ HG: Mint delejtü vágy *és* öntudatlan ♦ fsz: Mint delejtü-vágy is öntudatlan [A K bizonytalan olvasatával *(delejtő?)* szemben HG metaforát tartalmazó olvasatát fogadtuk el. Az *’és’* szó ’é’-je is olvasható ’i’-nek, így az *’is’* kötőszót gondoljuk a szerző eredeti szövegének, ezért alakult így fsz-ünk sora.]
30 K: <*Egymást vonja czél és öntudatlan*> Vonja egymást, s együtt meg pihennek, [Ez utóbbi HG és a fsz sora is.]
31 K: Vágyunk sem vólt más, mint <.....> hogy nyugodtan,
HG, fsz: Vágyunk sem volt más, mint hogy nyugodtan,

32 K: <*Egymás mellett ülni nyúgalomban.*> Egymás mellett nézzünk a nagy égnek. [Ez utóbbi HG és a fsz sora is.]
33 K: Ott ülénk az ingó p*ú*ha fűben, ♦ HG, fsz: …ingó puha fűben,
34 K: *Kis*> <*Kötve*> Kis szerencsekoszorú<*ka*>t <*kötve*> kötözve,
HG, fsz: Kis szerencse-koszorút kötözve,
36 K: Mindenik hogy mit gondol<*a*>t <*mellette*> felette.
HG, fsz: Mindenik hogy mit gondolt felette.
37 K: <*S hogy ha a nap melegen sütött ránk*> Melegen nézett a *n*ap reánk le [Ez utóbbi sor HG sora is.] ♦ fsz: …a Nap reánk le,
38 K: <*És a' lányka meg nézett szemembe*> Mink meg egymásnak szemébe néztünk, [Ez utóbbi HG és a fsz sora is.]
39 K: <*Mindkettőtől lelkem legmélyében*> S nem tudók, hogy szem vagy napsugár-e, [Ez utóbbi HG és a fsz sora is.]
40 K: <*Egyaránt valék átmelegedve.*> Amitől úgy általmelegedtünk.
[Ez utóbbi HG és a fsz sora is.]
41 K: <*Mig ha vontatott ..... mentünk szét*> [Majd:] <*Végre hogyha távozánk egymástól*> [Végül:] Végre a leszálló est űzött szét;
[A legutolsó változat HG és a fsz sora is.]
42 K: <*Hittük, hogy vajh milly sokat*> beszéltünk> [Majd:] <*Gondolván azt, hogy sokat*> beszéltünk [Végül:] Azt hivők temérdeket beszéltünk,
[A legutolsó változat HG és a fsz sora is.]
45 K, fsz: A lány báji mind inkább fejeltek, ♦ HG: …mind inkább fe*s*eltek, [A K-ban a 'fejeltek' szó áll, nyilván azért, mert hölgyekkel kapcsolatban különösen pejoratív jelentésű a 'feseltek' szó (vö.: 'feslett nő'). A helyzet hasnonlít az *Otthon* c. vers 13. sorának dilemmájához]
48 K: Mindenik<...>re ollyan büszke voltam. ♦ HG: Mindenikre o*ly*an büszke voltam. ♦ fsz: Mindenikre ollyan… [Ritmus!]
49 K: Őrízém <*őt*> a szellőtől, sugártól. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
50 K: Féltem, <*szivét hogy ha másnak adná*> hogyha másnak nyilni lát<*ná*>om, ♦ HG, fsz: Féltem, hogyha másnak nyílni látom,
51 K: S még sem tudtam <*szivemnek*> semmit is a vágy*á*ról,
HG, fsz: S mégsem tudtam semmit is a vágyról, [HG-ral együtt töröltük a K elírását: vágy*á*ról – vágyról.]
52 K: A lánykát, hogy bírni <*is*> én ohajt<*á*>om.
HG, fsz: A lánykát, hogy bírni én ohajtom.
53 K: <*Bé volt töltve tiszta szerelemtől*> Szerelemmel tölt be már az égtől
[A jav. sor HG és a fsz sora is.]
54 K: <*Fent az ég és lent a föld*> Föld poráig a világ egészen,
[A jav. sor HG és a fsz sora is.]
55 K: És <*S még*> nem ismerők azt még nevéről,
[A jav. sor HG és a fsz sora is.]
56 K: Csak mint *i*stent százezer müvében. ♦ HG, fsz: Csak mint Istent…

60 K: El porlik <*szűnk*> szívünk üde zomán*cz*a ♦ HG, fsz: Elporlik szívünk üde zománca.
60. sor után áth. strófák:
<*Még soká merengtem áhitattal*
A füvön melly meghajolt utána,
És a' fát, hová betűmet véste,
Egy világért nem cseréltem volna. –>

<*Igy tölté el ártatlan szerelmünk*
Áldásával a' földet egészen,
'S még sem ismerők azt még nevéről,
Csak mint istent százezer müvében.>

< *'S hogyha szentségsértő nyelv kimondja*
Édes álmainknak közepette,
Hogy, mit érzünk szerelem, fagyaszt[ón]
Rontott volna e' szó szíveinkre.>
62 K: Hej, de mi<*nk*> nem érezők folyását! [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
63 K: <*Nem volt nékünk tegnap, nem volt holnap,*> Ifju szívnek holnap és ma nincsen, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
64 K: <*Melly*> Hogy kitűz<i>ze a <*gyönyör*> hajnal határát,
HG, fsz: Hogy kitűzze a hajnal határát,
65 K: <*Nem kérdeztük, hogy mi lesz mind ebből*> Mellyet ébredő lelkünk elé fest, [A jav. sor a fsz sora is.] ♦ HG: Me*ly*et ébredő…
66 K: S jött a' búcsú, nékem váln<*om*>ni kellett, ♦ fsz: S jött a búcsú, nékem válni kellett, ♦ HG: …nékem *szólni* kellett,
69 K: <*Illyen csók egy éjre is derűt fest*> / <*Voltak szemben száz fényes remények*> / Száz merész terv hívott, hogy kivánjam, [Az utolsó változat a fsz sora is.] ♦ HG: *Már* merész terv… [sh.]
70 K: <*Nyílt előttem zajos életpálya*> / <*Száz tündér hítt millyet a szív óhajt*> Menni kell, merre a lélek űz, hajt; [Ez utóbbi HG és a fsz sora is.]
72 K: Lányka *B*oldog, aki bóldogít<*hat lányka*> majd.
HG, fsz: Lányka, boldog, aki boldogít majd.
73 K, HG: Ó*h* de amint csókomnál, először ♦ fsz: Ó, de amint…
75 K: <*'S én felforralt keblemhez szorítám*> Hangja elhalt a nagy szívveréstől, [Ez utóbbi HG és a fsz sora is.]
76 K: 'S hosszabb vólt a' csók, mint vólt külö*m*ben.
HG, fsz: S hosszabb volt a csók, mint volt különben.
79 K: <*Megnőtt ott*> Úgy megnőtt, hogy bétölté egészen
[A jav. sor HG és a fsz sora is.]
80 K: És <az> nélkűle árva <*én leszek nélkűle*> szűm leendne.
HG, fsz: És nélkűle árva szűm leendne.
81 K: Érezém, <*hogy ez nem testvércsók vólt*> testvéri csók nem úgy ég
HG, fsz: Érezém, testvéri csók nem úgy ég,

85 K: Elrohantam mégis; *<messze, messze –>* intve inte
HG, fsz: Elrohantam mégis; intve inte
86 K: *<Ragyogó>* *<Fényes>* Ragyogó *<küzdés után epedtem>* harc izgató *<nagyra vágya>* varázsa, ♦ HG, fsz: Ragyogó harc izgató varázsa,
87 K: *<Merítettem tele poharakkal>* A zajgó lét ismeretlen *<kéje>* élve
[A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
88 K: *<Élvezet s ingernek tengerében>* El borított, mint tengernek *<hullá-ma>* árja. [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
89 K: *<Mámorában a' zajongó napnak>* A csörömpölő nap mámorában [Az utóbbi sor HG és a fsz sora is.]
91 K: *<Hej de>* Ah de éjjel! álom szállt le hozzám ♦ HG, fsz: Ah, de éjjel! álom szállt le hozzám,
92 K: 'S benne a' lány *<mosolya>* arcza ott derengett. ♦ HG, fsz: S benne a lány arca ott derengett.
94 K: *<Mint folyót a' messze tenger árja>* Könnyet ejte az örömpohárba –
[Az utóbbi sor HG és a fsz sora is.]
95 K: *<S az zokogva fut leg szebb vidékről>* [Majd:] *<Némán sújtván S úgy megtölté szemrehányásokkal>* [Végűl:] Szemrehányás társúlt a mosollyal.
HG, fsz: Szemrehányás társult a mosollyal.
96 K: *<Érzi, megnyugvás csak ottan várja.>* Óh *<megyek, megyek>* jövök, jövök lelkem virága! ♦ HG: Óh, jövök, jövök…
fsz: Ó, jövök, jövök, lelkem virága!
98 K: *<Én nyujték bokrétát a' mátkának,>* Bokrétát nyújtottam az arának,
[Az utóbbi sor HG és a fsz sora is.]
99 K: Reszket*<ett>*ék *<kezem az esküvésnél>* *<de esküvőjén>* és elsápadva láttam, ♦ HG, fsz: Reszketék és elsápadva láttam,
101 K: Vajh, mi harmatcsepp az, drága *<lélek* [?]> lány, hisz [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
102 K: A virágot nem *<harmatban>* hajnalban szedtem. –
[A jav. sor HG és a fsz sora is.]
105 K: *<Síri hangja vólt e' szó szivemnek,>* Síri hang vólt e most született szó
HG, fsz: Síri hang volt e most született szó,
106 K: *<S ollyan édes még most is emléke,>* És emléke még is millyen édes,
HG: És emléke mégis mi*ly*en… ♦ fsz: És emléke mégis millyen édes,
[Trocheus!]
107 K: *<Hej ha>* Kínja is ha már i*lly* bóldogitó, ♦ HG, fsz: Kínja is, ha már ily boldogító,
108 K: Milly*<en>* végetlen üdv*<lehet szerelemünk üdve>*re lenne képes. –
HG, fsz: Mily végetlen üdvre lenne képes. –
108. után négy áth. versszak, melyekről úgy tűnik, hogy a vers utolsó 12 sorának vázlata lehetett:

<Óh ha most, midőn az élvezetnek
Habzó kelyhét halványan ürítem,
És a' hangos szív rideg magányát
Nem tudom mégis hogyan feledjem:>

<Gondolok e' csendes örömökre,
Mellyek voltak lepke hímes szárnya,
Gondolok e' csendes bánatokra,
Édesbbekre mint mennyek országa>

<Könnyezem, mert vissza hozni őket
Isten sem bír elég hatalommal,
Könnyezem, mert sokat tűrt lelkemben
A fogékonyság is már már elhal,>

<Pille szárnyain a' képzeletnek
Vissza szálni e szép kor álmába,
Mint az agg jégmosolyától el fut
A gyermek játékoknak varázsa.>
109 K: Ó*h* ha most *<ily meg fásúlt kebellel>* sokat probált szivemmel
HG: Ó*h,* ha most… ♦ fsz: Ó, ha most sokat probált szivemmel,
110 K, fsz: Mellyet meg nem ráz… ♦ HG: Me*ly*et meg nem ráz…
112 K, HG: A mosolygó *n*ap sem… ♦ fsz: A mosolygó Nap sem…
113 K: Gondolok e csendes *<örömökre>* *<boldogságra>* örömökre,
HG, fsz: Gondolok e csendes örömökre,
114 K: *<Melyek voltak lepke>* *<pille>* Mint a lepke hímes tünde szárnya,
HG, fsz: Mint a lepke hímes tünde szárnya,
115 K: Gondolok mind e *<csendes bánatokra>* szelíd keservre,
HG, fsz: Gondolok mind e szelíd keservre,
116 K: Édesebb*<ek>*re, mint *<isten ....ja>* az üdvnek álma,
HG, fsz: Édesebbre, mint az üdvnek álma,
117 K: Úgy *<érzem>* vagyok, mint agg, <.....> ki gyermek*<ek>*ének
HG, fsz: Úgy vagyok, mint agg, ki gyermekének
119 K: Néki mind örökre el<.....>veszének
HG, fsz: Néki mindörökre elveszének,

[154] NŐS EMBER DALA
K: MIKL 300. – FH 1397. 50. fólió verzó, 51. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
1 K: Rám sem *<tekintnek>* néznek már a' *<lányok>* leányok
HG, fsz: Rám sem néznek már a leányok,
2 K, fsz: 'S hajdan csinosnak mondtanak, ♦ HG: S hajdan cs*í*nosnak…
[A módosítás megszüntetett egy jambust.]
3 K: *<Ragya vert-e el vagy honnan jő>* Esetlen bókom megnevették,
[A jav. sor HG és a fsz sora is.]

4 K: <*E változás nagy istenek?* –> Most élcemen ásítanak. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
4. sor után áth. versszak:
<*Ha szólok most csak ásitoznak*>
<*S egykor izetlen bókjaim*>
<*Meg hallgaták, fogytán van-é hát*>
<*Elmém is úgy mint napjaim?*>
5 K: <*Nem nem, hisz arczom most is ép még*> Ó*h*, honnan ez, hisz arcom ép még, [Ez utóbbi HG sora is.] ♦ fsz: Ó, honnan ez,…
7 K: Eszem nincs fogytán <*sőt mint a kardél*> napjaimmal,
HG, fsz: Eszem nincs fogytán napjaimmal,
8 K: S Kop<.....>ván <*fényesb mint vala*> fényesb mint kard vasa.
HG, fsz: S kopván fényesb, mint kard vasa.
9 K: Mért ment hát <*ú*>igy <*mégis*> becsem le mégis,
HG, fsz: Mért ment hát így becsem le mégis,
11 K: <*Mint tavalyi naptáré*> Múlt évi naptáré, amellyet
[A jav. rész a fsz sora is.]
HG: …naptáré, ame*ly*et [A jav. a jambikus ritmus hibáját hozta.]
13 K: Ó*h* jaj tudom mi <*az én*> szörnyü vétkem, ♦ fsz: Ó, jaj, tudom, mi szörnyü vétkem ♦ HG Ó*h*, jaj, tudom,…
14 K: Hibáim mért o*lly*an nagyok. ♦ HG, fsz: Hibáim mért olyan nagyok.
16 K: Úgy-é <*az*> bár hogy <*már*> az nős vagyok.
HG, fsz: Úgy-é bár hogy az: nős vagyok.
19 K: <*'S ismerve már minden*> furfangot Minden furfangot, harci cselt, mit [Bár a 'furfangot' szó első előfordulását át kellett volna húzni (hiszen a javított változatban is szerepel), a törlés véletlenül kimaradt a K-ból. A jav. sor HG és a fsz sora is.]
20 K: <*Mit lány*> Leány kigondol, elkövet. [A jav. rész HG és a fsz sora.]
21 K: El mondom <*azt*> a' legény<*ek*>seregnek, ♦ HG, fsz: Elmondom a legényseregnek,
24 K, fsz: Mind egyiránt ünnepiek. ♦ HG: Mind egy*a*ránt… [Madách szinte mindig az *'egyiránt'* szót használja az 'egyaránt' helyén.]
25 K: <*Akkor*> Jók vagytok <*mind és szépek*> akkor s szépek is mind,
HG, fsz: Jók vagytok akkor, s szépek is mind,
26 K: De lessenek meg lát<*at*>talan ♦ HG, fsz: De lessenek meg láttalan
28 K: <*Únatkozva és*> Ha únatkoztok – pongyolán; [A jav. rész HG és a fsz sora is.]
30 K: Me*lly* egykor a' férjnek <*marad*> jutott, ♦ HG, fsz: Mely egykor a férjnek jutott,
31 K: <*Ha ünneplő ..... köntös* [?]> De <*alig k*> lám alig kezdek beszélni ♦ HG, fsz: De lám, alig kezdek beszélni,
32 K: <*Gyözelmeket nem arathat. – –*> 'S csókkal <*majd*> már majd megfojtotok. ♦ HG, fsz: S csókkal már majd megfojtotok.

32. sor után áth. versszak:
<*Lám még alig kezdtem beszélni*>
<*'S hogyan simúltok már felém*>
<*Itt barna kisleány ölelget*>
<*Ott szőke csókját érzem én.*>
33 K, HG: De ó*h* jaj egyik sem pirúl el, ♦ fsz: De ó, jaj,…
35 K: Inkább futnátok, mint hogy i*lly* hűn ♦ HG, fsz: …minthogy ily hűn
36 K: <*Csókoljátok*> Ölelitek a' – bácsikát. – [A jav. rész HG és a fsz sora is.]

[155] MOST ÉLVEZNÉK CSAK
K: MIKL 290. – FH 1397. 51. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
15 K, fsz: Mig az öröm virági ♦ HG: M*í*g az öröm… [A javítással HG jambust ront.]
23 K: M*i*g késő bánatával ♦ HG, fsz: Míg késő bánatával [Itt logikus a helyesírás javítása, mert az első szótag mindkét esetben ritmikailag hosszú.]
24 K, HG: Rádás*ú*l gúnyt is nyer. ♦ fsz: Rádásul gúnyt is nyer. [A ritmus mai helesírással is azonos, jav.]
33 K: És hála *i*stenemnek ♦ HG, fsz: És hála Istenemnek,
40 K: Már nem <*tudok*> lehet talán. ♦ HG, fsz: Már nem lehet talán.

[156] DÁRIDÓBAN
K: MIKL 111. – FH 1397. 51. fólió rektó, verzó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
5 K, fsz: Van-e még gazdánknak illyen ♦ HG: …gazdánknak i*ly*en [A jav. elrontja a trochaikus ritmust.]
12 K, fsz: Millyen rossz, ♦ HG: Mi*ly*en rossz,
13 K: Annak *ál*na házi gazdánk ♦ HG, fsz: Annak állna házigazdánk
25 K, HG: Fel le ford*ú*l a szerencse ♦ fsz: Fel-le fordul a szerencse [Ritmikai jav., így a 2. versláb is trocheus.]
33 K: 'S úgy bír csak, ha a' <*leg*> lány szívből ♦ HG, fsz: S úgy bír csak, ha a lány szívből
35 K, HG: Máské*p* együtt törni, rakni ♦ fsz: Másképp együtt…
38 K: <*Kezdete*> Eleje ♦ HG, fsz: Eleje,
39 K: Sírva <*járja azt*> ind*ú*l <*már*> a' magyar is ♦ HG: Sírva ind*ú*l… fsz: Sírva indul a magyar is, [Trocheusi sor, ritmus jav.]
40 K: <*Ember le*> El vele. ♦ HG, fsz: El vele.
41 K, HG: Ám de aztán v*i*ggá válik ♦ fsz: Ámde aztán víggá válik [Jav.]
43 K: Hogy kedvvel néz *i*sten is le ♦ HG, fsz: …néz Isten is le [Jav.]
47 K: A legvígabb <*menten j.....g*> hátra vagyon ♦ HG, fsz: A legvígabb hátra vagyon
48 K: <*Csak*> Még talán. ♦ HG, fsz: Még talán.

49 K, fsz: Vad kéjén, ha megdöbben az ♦ HG: *Vadkéjén*, ha…
51 K: Meg döbbent már máskor is, <*mit*> fel ♦ HG, fsz: Megdöbbent már máskor is, fel
52 K: <*Ez nekem.*> Sem veszem. ♦ HG, fsz: Sem veszem.
53 K, HG: Peng a' sarkantyú kipördűl ♦ fsz: Peng a sarkantyú, kipördül
57 K: *I*gy mutatja ifju[*ú*?] és lány [Az *'ifju'* szó kéziratán a vessző az *'ú'* betűn később kerülhetett oda, úgy véljük, a szerző a trocheust adó ritmust preferálta, az ékezet betoldása téves.] ♦ HG: *I*gy mutatja ifj*ú* és lány
fsz: Így mutatja ifju és lány

[157] PEREAT
K: MIKL 322. – FH 1397. 51. fólió verzó
[GYP válogatásában ez a ciklus 7. verse.]
1 K, HG, fsz: Soká hivénk, mindég hiába, ♦ GYP: …mind*i*g hiába,
5 K: El hát a' hittel, <*valahára*> félre véle! ♦ GYP, HG, fsz: El hát a hittel, félre véle!
18 K: M*i*g szívünk vére <*folydogál*> folydogál, ♦ GYP: M*i*g szívünk…
HG, fsz: Míg szívünk vére folydogál,
19 K: <*Bár a'*> Kétségbes<*sés tán véget*>etten jól tudom, hogy
GYP, fsz: Kétségb'esetten jól tudom, hogy ♦ HG: *Kétségbesetten*…
20 K: <*Vetett volna bajunknak már.*> Régen kiszenvedt volna már.
[A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
28 K, HG: *Kétségbesés* foglal helyet: ♦ GYP, fsz: Kétségb'esés foglal helyet:
29 K: Akkor mi is, s vélünk <*minden sziv*> min a szív ♦ GYP: Akkor mi is, s vélünk *mind* a sz*i*v ♦ HG, fsz: Akkor mi is, s vélünk min a szív
30 K: <*Min ..... függött*> Hőbb vágya függ – mind pereat, ♦ GYP: Hőbb vágya függ – mind *pereat*, [A kurzív ezúttal nem eltérést jelez a főszövegtől, hanem HG kiemelése!] ♦ HG, fsz: Hőbb vágya függ – mind pereat,

[158] BOR MELLETT
K: MIKL 92. – FH 1397. 51. fólió verzó, 52. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a ciklus 8. verse.]
1 K: Kivűl <*hideg*> *s*otét van és <*sötét*> hideg, ♦ GYP, HG, fsz: Kivül sötét van és hideg,
3 K: <*Meghitt*> <*Szűnk ha*> Meghitt <*baráti*> ki<*csinyke*>sded társaság<*ban az*> van ♦ GYP, HG, fsz: Meghitt kisded társaság van,
4 K: <*Az*> <*Őriz*<*i*>*zük most*> <*csak emlékét*> <*S*> Emlékét <*ki meg*> még ez őrzi meg, ♦ GYP, HG, fsz: Emlékét még ez őrzi meg,
6 K: De szomjúk tán, ki<*t*>k ott hallgatnak? ♦ GYP, HG, fsz: De szomjúk tán, kik ott hallgatnak?
11 K: Gonosz <*világ jár odaki*> szél kezd kint lengeni ♦ GYP, HG: Gonosz szél kezd *kinn* lengeni, ♦ fsz: …kezd kint lengeni,

12 K: Minden nagy és szép a' halál<*nak*>é ♦ GYP, HG, fsz: Minden nagy és szép a halálé,
13 K: <..... .....*fáznak*> S amint közénk is tolja már bé [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: …tolja már *be*
14 K: <*Jég szellemét kebleink közzé*> [Majd:] <*Hő sziveink – úgy érzem*> [Majd:] <*Amint tolakszik érzeni.*> [Végül:] Jég szellemét – úgy érzeni – [Az utolsó sor GYP, HG és a fsz sora is.]
15 K: Köszöntés*ű*l hát a halálnak – – – ♦ GYP, HG, fsz: Köszöntésül hát a halálnak – – –
21 K: Kiv*ű*l tél van, szá*l*ong a' hó ♦ GYP, HG, fsz: Kivül tél van, szállong a hó,
23 K: Bízzunk hát hig*y*ünk a' jövőbe ♦ GYP, HG: B*i*zzunk hát, hig*y*ünk a jövőbe: ♦ fsz: Bízzunk hát, higgyünk a jövőbe',
24 K, HG: Mert *márma* rossz, holnap lesz jó. ♦ GYP: *A mi* ma rossz,…
fsz: Mert már ma rossz, holnap lesz jó.
25 K: Hát a' jövő <*kor*> dicső tavasz<*á*>nak – – ♦ GYP, HG, fsz: Hát a jövő dicső tavasznak – –
38 K: Bus*ú*ljon más helyettünk, – ♦ GYP, HG, fsz: Busuljon más…

[159] LEGÉNYGAZDASÁG
K: MIKL 260. – FH 1397. 52. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a ciklus 9. verse.]
Cím K: *Legény gazdaság* ♦ GYP: *Legény-gazdaság*
HG, fsz: Legénygazdaság
1 K, GYP, HG: Legénység ó*h* rideg legénység, ♦ fsz: Legénység, ó, rideg legénység,
2 K, HG: Testtel lélekkel *ú*nlak… ♦ GYP, fsz: Testtel, lélekkel unlak…
6 K, GYP: Szavamra minden csak vi*sz*hangot ad. ♦ HG, fsz: Szavamra minden csak visszhangot ad.
9 K, HG: Kertem gizgazt terem virág*ú*l ♦ GYP, fsz: Kertem giz-gazt terem virágul,
15 K, HG, fsz: Mi kellene nekem, hogy jobbra ♦ GYP: Mi *kéne* n*é*kem, hogy *majd* jobbra
16 K: Ford*ú*lna e' jajos á*l*apotom. ♦ GYP, HG, fsz: Fordulna e jajos állapotom.
20 K, fsz: Kisül, hogy ollyan, mint szerelmesem. ♦ GYP, HG: Kisül, hogy o*ly*an, mint szerelmesem.
22 K: A mostan o*lly* hangatlan udvaron, ♦ GYP, HG, fsz: A mostan oly…
25 K, GYP: Meg értem hogy nem vi*sz*hang minden, ♦ HG, fsz: Megértem, hogy nem visszhang minden,
26 K, HG, fsz: Nem űz világba kínos gondolat, ♦ GYP: Nem űz világba k*i*nos gondolat,

30 K, HG: Mert ember szívnek megnyugvása nincs, ♦ GYP: Mert ember sz*i*vnek… ♦ fsz: Mert emberszívnek megnyugvása nincs,
32 K: *U*jból érzem hogy szíve mi*lly* nagy kincs. ♦ GYP, HG: *U*jból érzem, hogy szíve mily nagy kincs. ♦ fsz: Újból érzem, hogy szíve mily nagy kincs.

[160] TÁBORBAN
K: MIKL 364. – FH 1397. 52. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a ciklus 10. verse.]
9 K: Vért me*lly*ben keresztelkednek, ♦ GYP, HG, fsz: Vért, melyben…
11 K: Vért me*lly*ről Krisztus tanított, ♦ GYP, HG, fsz: Vért, melyről Krisztus…
16 K, HG, fsz: De a mellben szív azért van, ♦ GYP: De a mellben sz*i*v…
18 K: Hogy helyt á*l*jon a' csatában. ♦ GYP, HG, fsz: Hogy helyt álljon…
19 K: Jól á*l* sebhez a' virágszál, ♦ GYP, HG, fsz: Jól áll sebhez a…
20 K, fsz: Szebb az ének ágyuszónál, ♦ GYP, HG: …ágy*ú*szónál, [A kiadások helyesírási javítása a trocheust megszünteti.]
24 K, HG, fsz: Síromnál lány sír, virág kél. ♦ GYP: S*i*romnál *ly*ány s*i*r,…
28 K, HG, fsz: Lapot írt a történetbe. ♦ GYP: Lapot *i*rt a…
32 K, fsz: Nékik csak könyek maradtak. ♦ GYP, HG: Nékik csak kö*nny*ek maradtak. [A kiadások helyesírási javítása a trocheust megszünteti.]

IV. BENSŐ KÜZDÉS

[Gyulai Pál válogatásában ebbe a ciklusba sorolta Madách prológ-versét, a *Sárga lomb*ot és a *Megnyugvás* c. verset is.]

[161] IFJAN HALJAK MEG
K: MIKL 217. – FH 1397. 52. fólió rektó, verzó
[GYP válogatásában ez a ciklus 1. verse.]
1 K, GYP, HG: Csak azt adná az *i*sten ♦ fsz: Csak azt adná az Isten,
3 K: Nem már midön kifáradt [Majd:] *Míg mint az ég alkotta* ♦ GYP, HG, fsz: Nem már midőn kifáradt
4 K: Elfásult a' kebel [Majd:] *Olly tiszta a kebel,* ♦ GYP, HG, fsz: Elfásult a kebel. [A versszak 3. és 5. sora a K bal oldalán félkörrel összekapcsolva, mellette: „vagy / vagy". A szerző tehát nem döntötte el, hogy az 1., 2., 3. és 5. vagy az 1., 2., 4. és 6. sor alkalmasabb-e első versszaknak, és végül (talán feledékenységből) elmulasztotta egyiket vagy másikat áthúzni. GYP és HG nyomán kiadásunk is az első (az alkotás folyamatát tekintve azonban a későbbi) lehetőséget választotta.]
12 K: Hogy *<más>* mentve más legyen. ♦ GYP, HG, fsz: Hogy mentve más legyen.
14 K, HG, fsz: Kincsét mind, míg magát ♦ GYP: Kincsét, *mégis* magát
15 K, HG, fsz: Is, puszta csolnakával, ♦ GYP: *Megmentni igy nem tudja*,
16 K, HG, fsz: Hullámsír fogja át. ♦ GYP: *S h*ullámsír fogja át.
16. sor után áth. sorok:
<Óh adja bár az isten
Ne hadd hogy meg fásúljon
Hogy ifjan haljak el
A megfáradt kebel
Nem már midőn kifáradt
S kinek – enyészte fájna
El fásúlt a kebel
Már ollyan se legyen.>
[17–24. sor: két áth. versszak, a páratlan sorok és a páros sorok képeznek egy-egy versszakot, a páros sorok az előttük állók javításai, de ezeket is kihúzta végül a költő.]
17–20 K: *<Mint tűz golyó, melly fel száll / Midőn legszebben ég, / Midőn szomszédos éggel / Akkor hull szerte szét.>* ♦ GYP, HG, fsz: Vesszek. mint tűzgolyó, mely / Midőn legszebben ég, / Midőn szomszédos éggel, / Akkor hull szerteszét.
21–24 K: *<S szabad lelkét már várja / A csillag koszorú / Mig lent ep<mer>edve nézi / A bámulat 's a bú. – –>*

GYP, HG, fsz: S ha lelkem, mint a csillag, / A síron túl ragyog, / Legyen, kinek vesztem fáj, / Ki érettem zokog.
25–28 K: <*'S ha lelkem is siron túl / Majd mint csillag ragyog, / Legyen kinek vesztem fáj, / Ki síromnál zokog*> ♦ GYP, HG, fsz: Ne fogyjon, mint a mécses, / Mely elfeledve áll, / Lelkem, míg hamvadozva / Eloltja a halál.
29 K: <*S föld porában csúszva*> <.....> Ha csúszva föld porában
GYP, HG, fsz: Ha csúszva föld porában
30 K: Egy <*kínos*> hossz*ú* korszakot, ♦ GYP, fsz: Egy hosszu korszakot,
HG: Egy hossz*ú* korszakot, [GYP változatával a jambikus ritmus is erősödik.]
31 K: Veszejté <*Elveszti*> szent zománcát, ♦ GYP: Vesz*i*ti szent zománcát,
HG, fsz: Veszejté szent zománcát
32 K: Mit <*az égtől*> *i*stentől kapott. ♦ GYP: Mit *i*stentől… ♦ HG, fsz: Mit Istentől kapott.
33 K: <*Míg*> Hogy bűn és számolásnak ♦ GYP: *S a bűnnek,…*
HG, fsz: Hogy bűn- és számolásnak
34 K, HG, fsz: Mocskával terhesen, ♦ GYP: Mocskával, *terhivel*
38 K: <*És hogy ha egykoron*> S az ítélet napon ♦ GYP: S az *i*téletnapon
HG, fsz: S az ítéletnapon
39 K: <*Isten hivja<andja őt fel> magához*> [Majd:] <*Az ítélet napon őt*> Isten sem ismerné fel, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
40. sor után két áth. strófa:
<*Már ő sem ismerné meg*>
<*A korcsúlt magzatot,*>
<*Kinek arczán a szent ....*>
<*Rég el halványodott.*>

<*Régesrég elkopott. – –*> [Majd:] <*'S mint vén geréb helyébe*
Száz új fa hogy ha nőtt
Még puszta hely sem mondja
Hogy a' geréb kidőlt.>

[162] A MEGELÉGEDÉS
K: MIKL 37. – FH 1397. 52. fólió verzó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
2 K: A megnyugvás sorsunkba<*n*>, ó*h* nem az ♦ HG: A megnyugvás sorsunkba, ó*h*… ♦ fsz: A megnyugvás sorsunkba'; ó, nem az!
3 K: Csak addig *i*sten képe a' kebel, ♦ HG, fsz: Csak addig Isten képe a kebel,
10 K, HG: 'S a' csillagok felé büszkén rep*ű*l, ♦ fsz: …büszkén repül,
12 K, HG: Félvén eltéved avagy el mer*ű*l. ♦ fsz: …avagy elmerül. [Pótlónyúlás a 10. és 12. sor végén.]
34 K, HG: A megnyugvás sorsunkba, ó*h* nem az ♦ fsz: …sorsunkba'; ó, nem az!

[163] DALFORRÁS
K: MIKL 110. – FH 1397. 52. fólió verzó, 53. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a ciklus 2. verse.]
2 K: 'S el tölt körűlem mindent napsugár ♦ GYP: S eltölt kör*ü*lem…
HG, fsz: S eltölt körűlem mindent napsugár,
3 K: 'S mig el kábúlok fényétől, melegje ♦ GYP: S m*í*g elkáb*u*lok…
HG, fsz: S mig elkábúlok fényétől, melegje
4 K: Mint új élet forrása végig jár ♦ GYP: Mint *u*j élet forrása végig jár
HG, fsz: Mint új élet forrása végigjár:
6 K, GYP, HG: Vagy a' *n*ap fényének hol kezdete ♦ fsz: Vagy a Nap fényének…
7 K, fsz: …ollyan édes élni ♦ GYP, HG: …o*ly*an édes élni
10 K, HG, fsz: Hallottam-é, vagy… ♦ GYP: Hallottam-*e*, vagy…
11 K: Arany felhőnek árnya szá*l*t-e végig, ♦ GYP, HG, fsz: …szállt-e végig,
14 K: 'S virág kelyhekből szá*l* az illatár ♦ GYP, HG, fsz: S virágkelyhekből száll az illatár,
19 K, fsz: Csak azt tudom, hogy olly édes szeretni ♦ GYP, HG: …o*ly* édes szeretni,
22 K, HG, fsz: Hallottam-é, vagy… ♦ GYP: Hallottam-*e,* vagy…
23 K, HG, fsz: Virág illatja-é ez… ♦ GYP: Virág illatja-*e* ez…
27 K, HG, fsz: Mig a halál- s… ♦ GYP: M*í*g a halál s…
31 K, HG, fsz: …hogy kétség s nyúgalom közt ♦ GYP: …hogy kétség s ny*u*galom közt
34 K, HG, fsz: Csodálom-é, vagy… ♦ GYP: Csodálom-*e*, vagy…
35 K, HG, fsz: …surran-é ott ♦ GYP: …surran-*e* ott
43 K, fsz: Csak azt tudom, hogy ollyan édes halni ♦ GYP, HG: Csak azt tudom, hogy o*ly*an édes halni [Helyesírási jav. ritmust ront.]
45 K: Nem is tudom, hervadt virág szál-*e* ott, ♦ GYP, HG: …hervadt *virágszál-e* ott, ♦ fsz: Nem is tudom, hervadt virág száll-e ott, [Elvileg GYP és HG olvasata is helyes lehet, hiszen M az összetett szavakat sokszor külön írta, és 'száll' helyett is olykor 'szál' szerepel nála. Ezúttal azonban a szövegösszefüggés (ld. két sorral lentebb: a darvak repülése!) a mi főszövegünk helyessége mellett szól. Egyébként is GYP és HG értelmezése hiányossá teszi a mondatot: az ige hiánya miatt nem világos, hogy mi lehetne az állítmány.]
47 K: Darvak rep*ű*lnek-é a' szürke égen, ♦ GYP: Darvak repülnek-*e*…
HG: Darvak rep*ű*lnek-é… ♦ fsz: Darvak repülnek-é a szürke égen,
48 K, HG, fsz: Vagy messze sejtésű… ♦ GYP: Vagy messze sejtés*ü*…
50 K: És ö*szv*e futnak… ♦ GYP, HG, fsz: És összefutnak…
55 K, HG, fsz: Csak azt tudom, hogy dúlni… ♦ GYP: Csak azt tudom, hogy d*u*lni…
59 K, HG, fsz: De azt tudom, hogy itt cserek dűlnek csak ♦ GYP: De azt tudom, hogy itt *csak cserfák dűlnek*

[164] HIT ÉS TUDÁS

K: MIKL 200. – FH 1397. 53. fólió rektó

[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]

7 K, HG: Rózsa és *n*ap,… ♦ fsz: Rózsa és Nap,…

11 K: Hírnök szá*l*t le úgy hivém az égből ♦ HG, fsz: Hírnök szállt le, úgy hivém, az égből,

20 K: Ha der*ű*lt mosolygása… ♦ HG, fsz: Ha derült, mosolygása…

21 K: Mért ültette *i*sten *é*denébe ♦ HG, fsz: Mért ültette Isten Édenébe

30 K: És megannyi kín honává *sülledt*, ♦ fsz: És megannyi kín honává süllyedt, ♦ HG: És megannyi *kínhonává* süllyedt, [sh]

31 K: Me*lly* felett halál… ♦ HG, fsz: Mely felett halál…

32 K: Új halálnak martalék*ü*l éltet. [Sic!] ♦ HG: …martalék*ú*l éltet. fsz: …martalékul éltet.

39 K: És ha *öszve* roskadok… ♦ HG, fsz: És ha összeroskadok,…

42 K: Me*lly*ben *i*sten, ember… ♦ HG, fsz: Melyben Isten, ember…

43 K: 'S a' nagy *ü*rt tán át sem tudja szá*l*ni ♦ HG, fsz: S a nagy űrt tán át sem tudja szállni

[165] BÚM ÉS ÖRÖMEM

K: MIKL 98. – FH 1397. 53. fólió verzó

[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]

11 K, HG: Ó*h*, az nem érzi, ♦ fsz: Ó, az nem érzi,

15 K: 'S mivel köny*ü*nkkel ♦ HG, fsz: S mivel könyűnkkel

18 K: O*lly* nagy, o*lly* szent, ♦ HG, fsz: Oly nagy, oly szent,

20. sor után áth. sorok:

<Fel fel takarja
Lelkünk sebét
Mellyet gyógyítni
Ő ugy sem ért
Hogy újra lássuk
A sebhelyet
És tudjuk hogy más
Nem érzi ezt. – –>

23– K: Elrejt*<em azt>*eni bár / Mint küzködöm ♦ HG: Elrejteni bár- / Mint
24 küzködöm ♦ fsz: Elrejteni bár- / Mint küszködöm,

28. sor után áth. sorok:

<Olly ritka vendég
Az keblemben
Sehol helyét hogy
Nem lelhetem
Mint koldus aki <Tele marokkal>
Kincset lele <Úgy szórja szét>

Mindent kincsekkel <kifogyhat>
<Viszen> Hiszen tele>

34 K: *<Hogy üdvömben>* Jó kedvemben ♦ HG, fsz: Jókedvemben,

36 K: *<S>* Hogy ész*<re>*t [!] *<legyen>* vegyen ♦ HG, fsz: Hogy részt vegyen!

40. sor után áth. sorok:

<Felőle daljon
A kismadár
S az üstökös melly
Olly messze jár – –>

41 K: Vérengező *<álat>* vad ♦ HG, fsz: Vérengező vad

43 K: *<Vadonban>* Odúban fészkel, ♦ HG, fsz: Odúban fészkel,

47 K: Me*lly* fellegről más ♦ HG, fsz: Mely fellegről más

49 K: Kihat *<s>* el ár*ú*l ♦ HG, fsz: Kihat, elárul

50 K: Zengő *<sz>*da*<v>*la. ♦ HG, fsz: Zengő dala.

[166] ŐRÜLJEK MEG

K: MIKL 312. – FH 1397. 53. fólió verzó, 54. fólió rektó

[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]

1 K, HG: Ó*h* sors! nálad… ♦ fsz: Ó, sors! nálad…

3 K: Me*lly* éltünkhöz… ♦ HG, fsz: Mely éltünkhöz…

6 K: Me*lly* még a sírnak is vak é*j*elén ♦ HG, fsz: Mely még a sírnak is vak éjjelén

16 K, fsz: Az őrült, mellyet… ♦ HG: Az őrült, me*ly*et… [A jav. ritmust ront, trocheus kerülne a jambikus sorba.]

18 K-ban az 'Enclysionná' szó után ×, a lap alján M jegyzete: '×Mennykőcsapás által megszentelt hely a helléneknél. –' Minden erőfeszítésünk ellenére sem a szónak, sem M jegyzetének hátterét nem sikerült tisztáznunk.

19 K: S mint sír tetőkre é*j*el csillag szá*l* ♦ HG, fsz: S mint sírtetőkre éjjel csillag száll,

28 K, fsz: …mi túl repűl azon. – ♦ HG: …mi túl rep*ü*l azon. –

30 K: Ha szá*l*ni kezd… ♦ HG, fsz: Ha szállni kezd…

36 K: Ott jár ám*ú*lva… ♦ HG, fsz: Ott jár ámulva…

39 K: Me*lly*et mint dal, mint ö*sz*hang foly kör*ű*l ♦ fsz: Melyet mint dal, mint összhang foly körül ♦ HG: …foly kör*ű*l [A jambikus sorban a sorvégi pótlónyúlás miatt lehet jav., az utolsó versláb így is jambus.]

40 K: Az *i*sten lelke véghetetlen*ű*l. – ♦ fsz: Az Isten lelke véghetetlenül. – HG: …véghetetlen*ű*l. – [Ld. előző sor!]

47 K: 'S kinek szent ihletéstől i*t*asan ♦ HG, fsz: …szent ihletéstől ittasan

48 K: Az ö*sz*hangzásról… ♦ HG, fsz: Az összhangzásról…

49 K: Keblében fáj a' szellemszó 's ki sír ♦ HG, fsz: …s kisír,

51 K: 'S e' szózat az, me*lly* az… ♦ HG, fsz: S e szózat az, mely az…

53 K: Me*lly* lelkesített… ♦ HG, fsz: Mely lelkesített,…

58 K: Magának ö*sz*hangzóbb… ♦ HG, fsz: Magának összhangzóbb…
60 K: Szemében *por szemmé* törp*ű*lnek le ♦ HG, fsz: Szemében porszemmé törpülnek le,

[167] KÓRÁGYON
K: MIKL 243. – FH 1397. 54. fólió rektó, verzó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
5 K: Láthatatlan <s*zellemek*> lelkek <*szitják azt,*> szítogatják
HG, fsz: Láthatatlan lelkek szítogatják
6 K: <*Mint az ember szítja*> Azt talán, mint ember a'tüzet,
HG, fsz: Azt talán, mint ember a tüzet,
7 K: 'S hagynak egy szűt <..... *pislogni*> lassan hamvadozni,
HG, fsz: S hagynak egy szűt lassan hamvadozni,
8 K: Mig egy vulkánt gy*u*jtnak… ♦ HG: M*í*g egy vulkánt gy*u*jtnak…
fsz: Mig egy vulkánt gyújtnak… [Az első versláb is jambus!]
9 K: <*Az sokáig élhet megnyugodva,*> Az nyugodt<*és*>an, csendességben élhet, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
10 K: <*Ám de üdvözűlni ez bir csak*> Ah, de költő-kéjt csak ez talál, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
11 K: <*'S egy perczéért a költői szivnek*> / *Századok sem [kár?]pótolhatnak.*>/ <*Üdvözlégy ..... pusztitó tűz,*> / Üdvözölve légy hát, pusztitó tűz, [Az utolsó jav. sor HG és a fsz sora is.]
11. sor után áth. versszak:
<*Érzem még erősen élni kíván*>
<*Nem enyészhet semmi élet el,*>
<*S mért nyujtnánk tovább a létet mellyben*>
<*A létért már csak harczolni kell?*
12 K: <*Bár korán ..... hervasztasz le,*> / <*Óh ne küzdj tovább már ifjuságom*> / <*A szelíd halálnak ellene.*> / <*Bár korán ..... ér a halál –*> <*Sírba fektet a .... korán*> / Üdvözölve nyugtató halál! [Az utolsó jav. sor HG és a fsz sora is.]
13 K: Ó*h* ne küzdj <*hát véle ifjuságom*> tovább <*már*> is ellenébe / <*Már tovább*> ♦ HG: Ó*h*, ne küzdj tovább is ellenébe, ♦ fsz: Ó, ne küzdj…
15 K: Ó*h* ne nyújtsd… ♦ HG: Ó*h* ne ny*u*jtsd… ♦ fsz: Ó, ne nyújtsd…
17 K: <*El keríték teljes életemben*> Teljes éltemben mindég ker*ű*ltem
HG, fsz: Teljes éltemben mindég kerültem
19 K: <*Míg csak bírtam, s a' rideg valóra*> / <*Öncsalással is hímzék varázst*> / Ám de hogy ha már ker*ű*lhetlen lett ♦ HG, fsz: Ámde, hogyha már kerülhetlen lett,
20 K: Elszántan fogadtam <*el .....*> a csapást, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
20. sor után két áth. sor: <*Mért küzdtél tovább hát ifjuságom?*> / <*A végórát nyúgalommal nézd. –*>

21 K: <*Hisz*> És ki van, ki szívesen fel kelne ♦ HG, fsz: És ki van, ki szívesen felkelne,
23 K, HG: Ó*h* ki van ki… ♦ HG, fsz: Ó, ki van, ki…
25 K: 'S é*p*<*en*> nékem <..... *hitvány földön*> e hangyaboly világon
HG: S é*p* nékem e… ♦ fsz: S épp nékem e hangyaboly világon
27 K: Mellyen <*úgyis csak az istenség*> érzem *i*sten egyed*ű*l nagy,
HG: Me*ly*en érzem, Isten egyed*ű*l nagy, ♦ fsz: Mellyen, érzem, Isten egyedül nagy, [Az első versláb így trocheus.]
28 K: S o*lly* kicsik törpék az emberek. ♦ HG, fsz: S oly kicsik, törpék az emberek.
28. sor után áth. versszakok:
<<*Halvány erényök, halvány bűnök*>
<*Az szinlés csak nem feláldozás*>
<*Sírnak rajtad hogy ha bajba estél.*>
<*Imádkoznak 's cselekedjék más.*>

<*De nem is rabolnak vakmerőn*>
<*Lopnak csak, mosollyal ajkukon*>
<*Nem gyilkolnak férfias nyiltsággal,*>
<*Gombostűkkel szurkálnak agyon.*>

<*Lennének jók, hogy szerethetném; vagy*>
<*Gyűlöletre elég gonoszak.*>
<*És becsülni tudnám jóban rosszban*>
<*Erejeért akaratuknak.*>

<*Míg így undorral köpöm ki őket,*>
<*Olly émelygően .....*>
<*És kerűlöm leverő uralmát*>
<*Egyhangú kicsínyes körüknek.*>

<*Ha mosolygok hát ne higyje senki*>
<*Hogy lelkembe társas öröm szált,*>
<*Óh ne higyje senki hogy az embert*>
<*Szeretem ha könyörűlni lát*>

<*En ..... fájdalmat csak látni*>
<*A nyomornak hulló könyeit*>
<*A természet jól tevő ölében*>
<*Melly mindent olly dúsan bóldogit.*>>

<*Mellynek szent zsongása vólt örökké*
Kedves társam. Óh halál hát jöj
Hisz te egyesítesz véle ismét
'S szabaditsz meg az emberektől.>

31 K: Hogy ha <*a' hamu felett el lebben*> hamvamat szét hordja a szél
HG, fsz: Hogyha hamvamat széthordja a szél,
32 K: Búm is el hagy, mind egy hát <*én*>nekem. ♦ HG, fsz: Búm is elhagy, mindegy hát nekem.
33 K: Jö*j*ön bár mi, vétkek… ♦ HG, fsz: Jöjjön bármi, vétkek…
34 K: <*Gyöngeség elég vólt bennem*> Sok vólt e szív gyöngesége bár,
HG, fsz: Sok volt e szív gyöngesége bár,
35 K: <*Óh de mind ez a' nagyszerü .....*> A nagy per*cz*ben mind nem sokba számol [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
36 K: <*Nem számol, le róvja a' halál*> És le törli végké*p* a' halál. –
HG: És letörli végké*p*… ♦ fsz: És letörli végképp a halál. –

[168] SÍROM

K: MIKL 344. – FH 1397. 54. fólió verzó
[GYP válogatásában ez a ciklus 3. verse.]
[Az első, előbb soronként, majd teljes egészében áthúzott változat mellett ez áll: „Melléklet". Valószínűleg elveszett, ám GYP, vélhetően ennek a javított változatnak az alapján, az első változattól nagyon eltérő szöveget közölt, majd az ő változatát tette közzé ismét HG. A végső változat kéziratának hiányában mi se tehettünk másként, elfogadtuk főszövegnek a korábbi szövegközléseket.]

Sírom *[Első változat]*

<Fenyő koporsót a dalok fiának,>
<Fenyőt mellyen madárka zenge>
<Mellyel bérczeknek fergetege vívott>
<De megmaradt örökké zöldje.>

5 *<Vad rengetegben áljon puszta sírom>*
<Hová soha nem lép be ember,>
<Kalmár lelkének kisszerű gondjával>
<Hiú vágyakkal, szenvedélylyel.>

<Vad rengetegben áljon puszta sírom,>
10 *<Hol istennek van szent lakása,>*
<És síromat mint résztvevő barát csak>
<Viharom napfénye látogassa.>

<Ha jő tavasz, s nehány virágot hint rám>
<Azt álmodom, hogy lánykám vólt ott,>
15 *<S ha harmat reng a' rózsa piros kelyhén>*
<Hiszem lánykám könyet hullajtott.>

<Ha játszi dalt zeng a kicsiny pacsírta,>
<Azt álmodom dalom zengék el,>
<'S lelkem fel éled, hogy tán együtt érzett>
20 *<Egy szív dalomnak szellemével.>*

<'S ha fergeteg jő, zúg a' barna felhő>
<Ropog a bérczy, villámok hullnak,>
<Hiszem hogy a' nép számadását tartja>
<Hiszem a' vészt szűm haragának.>

25 *<Igy álmodom talán, talán sokáig,>*
<De nem marad üres az álom,>
<Szent képei egykor megtestesűlnek,>
28 *<Megtestesűlnek, érzem bizton.>*

A főszöveg variánsai
Cím GYP: *Sirom* ♦ HG, fsz: Sírom
1 GYP: Egyszer*ü* feny*ü*-deszkából ♦ HG, fsz: Egyszerű fenyődeszkából
3 GYP: …még vihar s*i*rt, ♦ HG, fsz: …még vihar sírt, [GYP és HG is folyamatos, astrofikus versként közölte a költeményt, fsz-ünk áttekinthető négysoros strófákra bontotta, annál is inkább, mivel nincs okunk feltételezni, hogy az áthúzott változat jól láthatóan négysoros tagolását M utóbb megváltoztatta volna.]
9 GYP: S*í*rom kint… ♦ HG, fsz: Sírom kint…
19 GYP: …– a ködös *n*ap, ♦ HG, fsz: …– a ködös Nap,
28 GYP, HG: M*u*ltja vesz –… ♦ fsz: Múltja vesz –… [Jav.]
31 GYP, HG: Egykor testes*ű*l… ♦ fsz: Egykor testesül… [Jav.]

[169] ŐSZI ÉRZÉS

K: MIKL 313. – FH 1397. 54. fólió verzó
[GYP válogatásában ez a ciklus 7. verse.]
4 K: A kis <*H*>ház<*am*> fedel<*é*>re. ♦ GYP, HG, fsz: A kis házfedelre.
5 K: Puszta a' völgy, é*j*szak ♦ GYP, HG, fsz: Puszta a völgy, észak
6 K: <.....*tője*> Zord követje jár itt, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
11 K: <*'S k*> Kebleikre vágy<*va*>ott, <*bútól*> 's elném*ú*l<*tan*> va bútól,
GYP, HG: …s elném*ú*lva bútól, ♦ fsz: Kebleikre vágyott, s elnémulva bútól,
12 K, GYP, HG: Kész*ű*l messze útra. ♦ fsz: Készül messze útra.
19 K: Hogy mély tengeren túl <*ott*> megleli virágit [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
20 K: <*Újolag*> Még szebben fölélve. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
32 K, fsz: Zúzza jött helyette. ♦ GYP, HG: *Zúza* jött helyette. [M helyesírása megerősíti, hogy ítt a zúzmaráról van szó, a *'zúza'* komikus asszociációkat kelt.]
34 K: Halni <*meg*> meg tan*ú*l<*jak*>tam ♦ GYP, HG, fsz: Halni megtanultam.
35 K: Vesztve veszt<*ék így hogy*>ettem, míg puszta életemtől
GYP, HG, fsz: Vesztve vesztettem, míg puszta életemtől
36 K: <*Könnyebben*> Megvál<*jak*>ok nyugodtan.
GYP, HG, fsz: Megválok nyugodtan.
36. sor után áth. sorok:
<Aki halni nem tud, éljen a' világban>
<Éljen a' viágban>
<S csak hamar megtudja, milly konnyű elválni>
<válni vajh mi konnyű>
<E földtől nyugodtan.>
37 K: <*Mert valódi áldás*> Mert <.....> valódi <*gyilkos sors*> áldás
GYP, HG, fsz: Mert valódi áldás

39 K: <*Istenektől sorsunk*> <*Legnagyobb áldásának*> / <*Mert*> Hogy minden napunk egy örömet tesz sírba [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
40 K: <*Meg*> <*utánuk*> Míg vágyunk utánok – [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
41 K: <*'S m*>Most <*midőn*> úgy függök én is ♦ GYP, HG, fsz: Most úgy függök én is
42 K: <*Már csak*> <*Én is*> Már csak a' világon ♦ GYP, HG, fsz: Már csak a világon,
43 K: Mint a' száradó <*gally*> lomb s messze szebb hazába
GYP, HG, fsz: Mint a száradó lomb, s messze, szebb hazába
45 K, HG: Ó*h* de mély a sír is, ♦ GYP: *Oh* de… ♦ fsz: Ó, de mély a sír is
47 K: A <*hervadt*> vesztett virággal? – S <*A*>a sejtés ki tudja
GYP, HG, fsz: A vesztett virággal? – S a sejtés, ki tudja,
48 K: Honnan <*szál és*> merre merre – –
GYP, HG, fsz: Honnan, merre, merre? – –

[170] HARANGSZÓ
K: MIKL 193. – FH 1397. 54. fólió verzó, 55. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a ciklus 4. verse.]
1–3 K: Megkondúl [*a vö*]lgy harangja / Alkonyatko[*r, csende*]sen, / Édeskínos <..... .....> áhitattal [Azelső három sor közepén kiégett a K, a hiányzó betűket a kiadások pótolták.]
7 K: Mert tudám, hogy <*est harangkor*> várakozva ♦ GYP, HG, fsz: Mert tudám, hogy várakozva,
10 K, HG, fsz: Felpirúl, s előmbe néz, ♦ GYP: Felpir*u*l s előmbe néz
12 K: <*Nyájasan*> Csókot int a drága kéz. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
15 K: <*Jól esett*> Esdettem hogy más kimondja ♦ GYP, HG, fsz: Esdettem, hogy más kimondja,
16 K: <*Mit szivünk csak sejtni bír*> <*sé* [?] *bír*> Amihez szűm szót nem bír. – [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
19 K: Aki egykor <*vélem vigadt,*> örömünket ♦ GYP, HG, fsz: Aki egykor örömünket
20 K: <*S most osztotta*> Osztá mint most szűnk baját.
GYP, HG, fsz: Osztá, mint most szűnk, baját.
21 K: Majd <*magam is*> meg egykor mint a munkás ♦ GYP, HG, fsz: Majd meg egykor mint a munkás,
27 K: <*Akkor tán*> Ismét e szelíd harangszó [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

[171] KŐ KEBLET ADJ!
K: MIKL 247. – FH 1397. 55. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]

1 K: Kő keblet hát, kő keblet *i*stenem ♦ HG, fsz: …adj Istenem!
2 K, HG: Egyé*bb* áldásod… ♦ fsz: Egyéb áldásod…
5 K: Virányt ne <*vonjon*> hozzon homlokomra nyár [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
6 K: Kövűlt kebellel… ♦ HG, fsz: Kövült kebellel…
7 K: Hisz o*lly* nagy a rossz, s o*lly* kicsíny a jó ♦ HG, fsz: Hisz oly nagy a rossz, s oly kicsíny a jó,
9 K: Me*lly*et révénél… ♦ HG, fsz: Melyet révénél…
10 K: Minden kicsíny… ♦ HG, fsz: Minden kicsiny…
13 K: <*És*>A szerelem <*te*> villám<*ló*>os felleg az, ♦ HG, fsz: A szerelem: villámos felleg az,
14 K: <*Mert bár ragyogsz*> Mely felragyeg, de méhe<*d haláltrejtő*> néma gyász. ♦ HG, fsz: Mely felragyog, de méhe néma gyász.
15 K: Nem csábit<*andasz*> többé az sem engemet ♦ HG, fsz: Nem csábít többé az sem engemet,
16 K: 'S te sem borostyán, szép örök<*ös*> füzér ♦ HG, fsz: S te sem borostyán, szép örök füzér,
17 K: Me*lly* szíve<*rünknek*>inknek vérét szíva él ♦ HG, fsz: Mely szíveinknek vérét szíva él,
18 K: 'S leg szebben díszlel <*mély sebek felett.*> szent romok felett.
HG, fsz: S legszebben díszlel szent romok felett.
19 K: Kő keblet hát, kő keblet *i*stenem ♦ HG, fsz: …adj Istenem!
22 K, fsz: Arany békó az, melly életre hív, ♦ HG: …me*ly* életre hív, [HG helyesírási javítása a spondeust trocheusra cseréli a jambikus sorban.]

[172] JAJ, CSAK PANASZT NE!
K: MIKL 225. – FH 1397. 55. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a ciklus 5. verse.]
Cím K, GYP, HG: *Jaj csak panaszt ne* ♦ HG, fsz: Jaj, csak panszt ne!
1 K, GYP, HG: Jaj, csak panaszt ne, s gyáva kö*ny*eket, ♦ fsz: …s gyáva könnyeket,
3 K: Mind egy, mindkettő dölyf<*től* ....>nek gyermeke,
GYP, HG, fsz: …dölyfnek gyermeke,
4. sor után két áth. sor: <*Le mond magáról aki panaszt*> / <*Egykor keresve ember társitól*>
6. sor után négy áth. sor:
<*Engem ne szánjon senki senki sem*>
<*Büszkébb kínjára is még kebelem.*>
<*Legjobb barátom önmagam vagyok,*>
<*Ha én nem, más segítni úgy sem fog.*>
10. sor után négy áth. sor:
<*Inkább ha már viselni nem birom*>
<*Sors és világ ellen káromkodom,*>

<Lelkembe bú helyett gyúl vad harag,>
<Ez megkönnyít, s még is daczot mutat.>

[173] Ó- ÉS ÚJKOR
K: MIKL 305. – FH 1397. 55. fólió rektó, verzó
[GYP válogatásában ez a ciklus 6. verse.]
Cím K: *Ó* és *Új K*or ♦ GYP: Ó- és *u*j-kor ♦ HG, fsz: Ó- és újkor
5 K: Hittek <*még*> mert köztük laktak élveztek ♦ GYP, HG, fsz: Hittek, mert köztük laktak, élveztek
7 K, GYP, HG: *E végett* alkottak berket, *n*apot, ♦ fsz: Evégett alkottak berket, Napot,
8 K, GYP, HG: *E végett* zúgott hab, szolgált a' *h*old. – ♦ fsz: Evégett zúgott hab, szolgált a Hold. –
11 K, GYP, HG: Egy *i*sten szenvedt… ♦ fsz: Egy Isten szenvedt…
12 K, GYP, HG: …aki *i*stent szeret. ♦ fsz: …aki Istent szeret.
13 K: Mit o*lly* bőven… ♦ GYP, HG, fsz: Mit oly bőven…
14 K: Élvezni bűn <*volt*[?]> lett ajándékait, [A jav. sor lett GYP, HG és a fsz sora is.]
15 K, GYP, HG: Az *i*stent tőlünk… ♦ fsz: Az Istent tőlünk…
19 K, HG, fsz: A lány lány volt… ♦ GYP: A *ly*ány *ly*ány volt…
25 K, HG, fsz: Ma a lányt… ♦ GYP: Ma a *ly*ányt…
39 K, HG, GYP: …a polgárerény *u*tján ♦ fsz: …polgárerény útján
45 K, HG, fsz: Ma az ifjú,… ♦ GYP: Ma az ifj*u*…
53 K: …szál*t* fel szellemünk, ♦ GYP, HG, fsz: …szállt fel szellemünk,
56 K, GYP, HG: Mint *Phönix* öltvén… ♦ fsz: Mint fönix öltvén…
57 K: Most mély gödörbe *süllesztnek* alá ♦ GYP, HG, fsz: …gödörbe süllyesztnek alá,
58 K, GYP, HG Hol *n*ap nem ér,… ♦ fsz: Hol Nap nem ér,…
60 K: Me*lly* ezredektől… ♦ GYP, HG, fsz: Mely ezredektől… [Jambus!]
64 K, fsz: Reánk, ki tudja, millyen végzést hoz. ♦ GYP, HG: Reánk, ki tudja, mi*ly*en végzést hoz. [A kiadások helyesrási javítása a 3. versláb jambusát pirrichiusszá változtatja.]

V. ELMÉLKEDÉSEK

[174] SZÁMOLTAM MAGAMMAL
K: MIKL 351. – FH 1397. 55. fólió verzó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
5 K: Ah de ollyan égető a' *n*ap ♦ HG: Ah, de o*ly*an égető a *n*ap ♦ fsz: Ah, de ollyan égető a Nap,
6 K: S a világnak szele o*lly* hideg ♦ HG, fsz: …szele oly hideg,
8 K: Hő szivembe menek*ű*ltenek. ♦ HG, fsz: …menekültenek.
11 K, HG: Tombolának ott féketlen*ű*l, ♦ fsz: …féketlenül. [Jav.]
19 K: Me*lly* nyugalmam… ♦ HG, fsz: Mely nyugalmam…
21 K, fsz: S hogyha nem nyil is már… ♦ HG: S hogyha nem ny*í*l is már… [A helyesírás javításával HG megszüntette a trocheust, ritmushibát vétett.]
26 K, fsz: Mellyet elkap… ♦ HG: Me*ly*et elkap… [Ld. a fenti jegyzetet!]
30 K, HG: A sz*i*vnek indúlat serege ♦ fsz: A szívnek indúlatserege,
33 K: 'S még is – még is – mért tol*ú*l k*o*nyű ♦ HG: … tol*ú*l könyű ♦ fsz: S mégis – mégis – mért tolul könyű
35 K: …me*lly*ben szívemnek ♦ HG, fsz: …melyben szívemnek
41 K, HG: Ó*h* a' bú seb… ♦ fsz: Ó, a bú: seb…
42 K, fsz: Mellyet a sors… ♦ HG: Me*ly*et a sors…
46 K, fsz: Melly életfáinkon… ♦ HG: Me*ly* életfáinkon…
47 K: El röp*ű*l s el zengett… ♦ HG, fsz: Elröpül, s elzengett…
53 K: *I*gy van az jól, így… ♦ HG, fsz: Így van az jól, így…
55 K: …s *mű elvet* les ♦ HG, fsz: …s műélvet les
61 K: *I*gy van az jól, így… ♦ HG, fsz: Így van az jól, így…
63 K: Nincs vér s füst vakíto*t* tömegben ♦ HG, fsz: Nincs vér- s füstvakított tömegben,
66 K: Mint *i*sten világot,… ♦ HG, fsz: Mint Isten világot,…
75 K: Mint ruhát, me*lly*et egykor viselt, ♦ HG, fsz: Mint ruhát, melyet egykor viselt, [Trocheus!]

[175] VISSZAPILLANTÁS
K: MIKL 385. – FH 1397. 56. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
Cím K: *Vissza pillantás* ♦ HG, fsz: Visszapillantás
1 K: Hogy ha képze<*tem*>letnek szárnyain ♦ HG, fsz: Hogyha képzeletnek szárnyain
2 K: Vissza szál*o*k gyermek éveimbe
HG, fsz: Visszaszállok gyermekéveimbe,
3 K: <*És előttem álomkép gyanánt*> [Majd:] <*Leng el újra vólt barátim képe*> [Majd:] Úgy hiszem, hogy más, hogy jobb világ,
[A jav. sor HG és a fsz sora is.]

4 K: S fényesebb a *n*ap, mely ég felette. [Majd:] *<Gőg, kajánság, dőre szenvedélyek.>* [HG sora azonos az első sorral.] ♦ fsz: S fényesebb a Nap, mely ég felette,
6 K: *<Mint .. .. .. ifju sast tüzelni>* [Majd:] Lelkök mind megannyi tiszta forrás, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
7 K: *<Szivökben közérzet 's vágy honol>* [Majd:] Égnek tükre most, de egykoron [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
8 K: *<Hévvel egy világot át ölelne>* [Majd:] Látom mindenik mi szép medert ás. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
8. sor után négy áth. sor:
<Lelkök forrás, tiszta s játszi még>
<Kedves tűkre égi csillagoknak,>
<S én előre sejtem édesen>
<Nagy folyókká egykor mint dagadnak.>
9 K: *<S most ha nézek>* És tekintek újolag körűl, [A jav. sor HG sora is.] fsz: …újolag körül, [Jav., sorvégi pótlónyúlás.]
10 K: *<Hogy lelhetnék egy árva régi képet,>* [Majd:] Hol lelek meg egy egy régi képet, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
14 K: Szűk mederbe zár*<tan>*va hajtni malmot, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
18 K: Szép folyásra ind*ú*lt… ♦ HG, fsz: Szép folyásra indult…
22 K: M*i*g amaz tisztítva… ♦ HG, fsz: Míg amaz tisztítva…
25 K, HG: A hatalmasok játéka*ú*l, ♦ fsz: …játékaul
25. sor után négy áth. sor:
<Szűk szabály közt, mesterségesen>
<Játékáúl gazdag fő uraknak,>
<Hej ki hinné hogy testvére vólt>
<Szűmnek e' vadon zugó pataknak>
28. sor után két áth. sor
<'S sziklacsúcson tördelt szívemért>
<Síma tűkrét én sem váltanám fel.>
29 K, HG: Rút*ú*l bánik az… ♦ fsz: Rútul bánik az…
30 K: *<Játszva minden nyereményit kigúnyol,>* [Majd:] Porba dönti a mi felmagaslik ♦ HG, fsz: Porba dönti, ami…
31 K: Színén. – Ah de vigasz*ú*l <.....> terem ♦ fsz: Színén. – Ah, de vigaszul terem ♦ HG: Színén. – Ah, de vigaszúl *[Olvashatalan szó]* [Az áthúzott szó javítása valóban nehezen olvasható: 'terem'.]
32 K: *<'S rá uszítva érdek seregét>* / *<Romba dönti és felette tombol>* / Mégis amint *<míg egy>* egy ar*cz*ban sugárzik. ♦ HG, fsz: Mégis, amint egy arcban sugárzik.
32. sor után áth. versszak:
<'S még is, még is, onnan egy alak>
<Régi fényben mosolyog előmbe,>

<Hála néki, el merűlni hogy>
<Nem hagyott fajom megvetésébe.>
35 K: …fri*s* patakcsa most ♦ HG, fsz: …friss patakcsa most,
36 K: Me*ll*ynek *<tükre>* árja dús virágmezőn foly. ♦ HG, fsz: Melynek árja dús virágmezőn foly.
37 K, HG: Ó*h* a' nő jobb,… ♦ fsz: Ó, a nő jobb,…
39 K: Me*ll*ynek mint *<új>* istenség *é*denét ♦ fsz: Melynek, mint istenség, Édenét ♦ HG: …*é*denét
41 K: Me*lly*ben vérzik… ♦ HG, fsz: Melyben vérzik…
43 K: *<'S míg meg kérgesűl, a' bizalom>* / *<Szent zománczát is rég elveszejtve,>* / *<Addig a' nő mint szelíd folyam>* / *<Tisztára festi az eget 's borúját,>* /*<Álhiúság, hírvágy és>* Uralomvágy, hírszomj és erő [Az áth. sorok utáni legutolsó sor HG és a fsz sora is.]
44 K: *<Nem zavarva meg csendes folyását.>* / Ismeretlen zúgván el felette. – [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
44. sor után két áth. strófa
<Így mélyebben érzi a' gyönyört,>
<Így mélyebben érzi a' keservet>
<'S rég vesztett üdvünkből zálogúl>
<Őrzi meg számunkra a' szerelmet.>

<Őrzi a' családi tűzhelyet>
<Kis szigetként tenger életünkben,>
<Mellyen még a' végső öszhang él>
<El nem halva a' vihar dühében. –>

[176] ELVEINK
K: MIKL 153. – FH 1397. 56. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a ciklus 4. verse. Megjelent: Koszorú 1863. március 1. 197. A továbbiakban Ko.]
1 K: Hűs őszi est <.....> a' szél sivítva jára ♦ HG, fsz: Hűs őszi est, a szél sivítva jára, ♦ GYP: …a szél siv*i*tva jára, ♦ Ko: …est .... a szél… [A lap a vesszőt helyett négy ponttal helyettesítette.]
2 Ko: S ko*cz*ogni…
4 K: Én gondolkodva *<ottan>* *<ülék ott előtte>* néztem bús szemébe, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.] Ko: …bús szemébe. [Sorvég.]
5 Ko: És *éj-sötét*…
6 K: Előttem á*l*t az *i*nség rémalakja. ♦ GYP, HG, Ko: Előttem állt az *i*nség… ♦ fsz: Előttem állt az ínség rémalakja.
7 K: H*a*nyan éheznek fáznak *<ott kint mostan>* most az éjben,
GYP, HG, fsz: Hányan éheznek, fáznak most az éjben, [Az első szóban fsz-ünk is efogadta a kiadások javítását.] ♦ Ko: Hányan *e*heznek,…

8 K: <*És*> Mig én <*kényelem között élek nyugodtan*> <*nyugodtan űlök*> világom kényelemmel élem. ♦ GYP, HG, fsz, Ko: Mig én világom kényelemmel élem.
9 Ko: Igy elmélkedtem s kissé fázni kezdtem, [Központozás és sorvég.]
10 K: <*Az egri borból hát pohárba tölték,*> Egy jó pala*cz*k bort hát elémbe vettem, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.] ♦ Ko: Egy jó pala*cz*k…
11 Ko: És ivogattam, mindent elfeledve. – – [Sorvég.]
12 K: Ah lám *A*z ember illyen <*nyomorultan törpe*> gyenge gyenge – GYP, HG: Ah lám az ember i*ly*en gyenge gyenge! ♦ fsz: Ah, lám, az ember illyen gyenge, gyenge! – [Így javítottuk fsz-ünkben a másik két refrénsort (24. és 36.) is.] ♦ Ko: Ah lám az ember illyen gyenge, – gyenge!
15 K: Hazámnak halvány képe á*l*t előttem, ♦ GYP, HG, fsz, Ko: …képe állt előttem,
16 Ko: …a jövőn törődtem. – [Sorvég.]
17 K, GYP: Ó*h* aki érze honfi bút a férfi, ♦ HG: Ó*h*, aki érze honfibút… Ko: *Oh a ki* érze honfibút a férfi, ♦ fsz: Ó, aki érze honfibút, a férfi,
18 K: Azt <*újabb*> <*még*> már nagyobb bú e' földön <*már*> nem éri, GYP, HG, Ko, fsz: Azt már nagyobb bú e földön nem éri,
20 K: Me*lly* e' keservtől… ♦ GYP, HG, Ko, fsz: Mely e keservtől…
21 Ko: Igy elmélkedtem – s egy kicsinyke pára
22 K: Fájó szurással <*véletlen*> a szemembe szálla. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.] ♦ Ko: …szálla. –
23 Ko: Én feljajd*ú*ltam, mindent elfeledve.
24 [Ld a 12. sor jegyzetét! A Ko-ra nézve is: ott máshol van a gondolatjel!]
25 K: A halvány <*mécs*> l*a*mpa las*ú*dan <*már*> <*leolvadt*> kihamvadt, GYP, HG, fsz: A halvány lámpa lassúdan kihamvadt, ♦ Ko: …lass*u*dan…
26 K: S engem még <*ott*> ébren tarta <*újabb lelki*> <*régi*> lelki bánat; [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.] ♦ Ko: …bánat. [Sorvég.]
28 Ko: …szemére. [Sorvég.]
29 K: Óh akit a' sors i*lly* <*keményen*> vadul le sujta, ♦ GYP, HG: Ó*h*, akit a sors ily vadul lesújta, ♦ Ko: *Oh, a kit* a sors ily vad*ú*l les*u*jta ♦ fsz: Ó, akit a sors…
30 K: <*Nem lesz ..... ollyannak már*> / <*Hogyan lehetne annak még nyugalma,*> / <*..... ....*> / <*..... .... kerűlve,*>[Végül:] Hogyan lehetne <*meg annak*> annak földi nyug<*alma*>ta.
GYP, HG, Ko, fsz: Hogyan lehetne annak földi nyugta.
32 K: Vagy <*dőre szivemet*> a hitványat én fognám kitépni. [A jav. sor GYP, HG, Ko és a fsz sora is.]
33 K, HG, fsz: Igy elmélkedtem mindég halványabban, ♦ GYP: …mind*i*g… Ko: Igy elmélkedtem, mind*i*g… [Központozás.]
34 K: Mig elcsit*ű*lt a' gondolat… ♦ Ko: Mig elcsit*ú*lt… ♦ GYP, HG, fsz: Mig elcsitult…

35 K: És el aludtam mindent el feledve. ♦ HG, fsz: És elaludtam, mindent elfeledve. ♦ GYP: elfeledve… [Sorvég.] ♦ Ko: És elaludtam – mindent elfeledve.
36 [Ld a 12. sor jegyzetét! A Ko-ra nézve is: ott máshol van a gondolatjel!]

[177] A BETELT KÍVÁNSÁGOK
K: MIKL 2. – FH 1397. 56. fólió verzó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
Cím K, HG: A betelt k*i*vánságok ♦ fsz: A betelt kívánságok
1 K: Mért küzd keblem, gondolám magamban ♦ HG: „Mért küzd keblem, gondolám magamban, ♦ fsz: „Mért küzd keblem – gondolám magamban –, [Az ilyen közbevetéseket, előző kötetünk mintájára, gondolatjelekkel különítjük el, szemben a HG kiadás vesszővel tagoló megoldásával. Főszövegünk és HG ilyen jellegű eltéréseit a továbbiakban nem jelezzük.]
2 K: Ó*h* mi az mi megnyugtatna <*még*> már, ♦ HG: Ó*h*, mi az, mi… fsz: Ó, mi az, mi megnyugtatna már?"
4 K: Rózsa fellegen hozzám *le szál*. ♦ HG, fsz: Rózsafellegen hozzám leszáll.
5 K: Kívánj mond, s mit kívánsz teljesűlend. ♦ HG, fsz: „Kívánj – mond –, s mit kívánsz, teljesűlend!"
9 K, HG: *I*gy éltem sokáig,… ♦ fsz: Így éltem sokáig,… [Javítatlanul jambussal kezdődne a trocheusi sor.]
10 K: Újra kérdvén boldog vagy-e már? ♦ HG, fsz: Újra kérdvén: „Boldog vagy-e már?"
11 K: Nem nem tündér, amit én kerestem ♦ HG, fsz: „Nem, nem, tündér, amit én kerestem,
14 K: Mi*lly* kéjt lel… ♦ HG, fsz: Mily kéjt lel…
16 K, HG, Érzem, a trónon mi sok *hia*. ♦ fsz: …mi sok hija. [Azaz híja, hiánya. A hiátust kitöltöttük.]
17 K: Vagy bájosb'-é rajta álmom? *óh* nem. ♦ HG: Vagy bájosb-é *vajha* álmom? Ó*h* nem! ♦ fsz: Vagy bájosb-é rajta álmom? Ó, nem!
23 K: Nem me*lly* a' virág… ♦ HG, fsz: Nem mely a virág…
25 K: …me*lly* lelkét fel fogja ♦ HG, fsz: …mely lelkét felfogja
26 K: A világnak, me*lly*ben… ♦ HG, fsz: A világnak, melyben…
27 K: A mühelyt mutasd meg, me*lly*ben készűl, ♦ HG: A m*ű*helyt mutasd meg, melyben készül, ♦ fsz: A mühelyt mutasd meg, melyben készül,
28 K: …ami fénylik fent. ♦ HG, fsz: …ami fénylik fent!"
30 K: Tár*ú*l fel, *ben* rothadás nyüzsög, ♦ HG, fsz: Tárul fel, benn rothadás nyüzsög,
33 K: Ó*h* e szót, e… ♦ HG: Ó*h,* e szót, e… ♦ fsz: Ó, e szót, e…
34 K: Vagy többé *f*öldön nincs örömem. ♦ HG: Vagy többé *f*öldön nincs örömem!" ♦ fsz: Vagy többé Földön nincs örömem!"
35 K: A nemtő érint büvös *uj*ával ♦ HG, fsz: ...büvös ujjával,

37 K: Látom tündér tudomány dicsőség ♦ HG, fsz: „Látom, tündér, tudomány, dicsőség
45 K: Válassz *úgy mond*. Ó*h* hogyan válasszak, ♦ HG: „Válassz!” – úgymond. „Ó*h*, hogyan válasszak, ♦ fsz: „Válassz!” – úgymond. „Ó, hogyan válasszak,
48 K: Mindenik mérhetlen veszteség. ♦ HG, fsz: …veszteség!”
49 K: Ember! mond a nemtő, e képeknek ♦ HG, fsz: „Ember! – mond a nemtő –, e képeknek
52 K: Mit a’ képzelet csak alkota. ♦ HG, fsz: …csak alkota?”
53 K: Adj hát egyet, s a’ többit tüntesd el. ♦ HG, fsz: „Adj hát egyet, s a többit tüntesd el!”
55 K: Megvan hát nyugalmam, érzem érzem ♦ HG, fsz: „Megvan hát nyugalmam, érzem, érzem,
56 K: Hála néked nemtő – szeretek. ♦ HG, fsz: Hála néked, nemtő – szeretek!”
57 K: Kéjben mond ő nem lesz megnyugvásod ♦ HG, fsz: „Kéjben – mond ő – nem lesz megnyugvásod,
74 K: S illatánál meg friss*ű*l megint, ♦ HG: …megfriss*ű*l megint,
fsz: …megfrissül megint,
77 K, fsz: Ott is lesz virágszál, melly enyhít, de ♦ HG: …virágszál, me*ly* enyhít, de [HG javítása jambust állít a trochaikus sorba.]
78 K: Még o*lly*at nem… ♦ HG, fsz: Még olyat nem…
79 K: Melly örök *fris* s illatával enyhit ♦ HG: Me*ly* örök friss, s illatával enyh*ít*, ♦ fsz: Melly örök friss, s illatával enyhit, [A trochaikus sor ritmusának helyreállítása.]
81 K: ’S a nemtőnek teljes*ű*lt jóslása ♦ HG: …teljesült *jóslata*.
fsz: …teljesült jóslása,
82 K: Vágyam el halt, halvány*ú*lt a’ lány ♦ HG, fsz: Vágyam elhalt, halványult a lány.
84 K: Sírtam é*p* hogy őtet választám. ♦ HG, fsz: Sírtam, épphogy őtet választám.
85 K: Vágytam a földet, és vágytam kö*ny*ét, ♦ HG, fsz: …vágytam könnyét, [A javítással a szakasz utolsó verslába nem mond ellent az ereszkedő ritmusnak, mint a K szóalakja, a ’*könyét*’ jambus.]
86 K, fsz: Küzdésit, s im, a nemtő megszánt, ♦ HG: Küzdésit, s *í*m, a nemtő megszánt, [Itt viszont a helyesírás javítása szüntetné meg a 2. láb trocheusát.]
87 K: Ébredék otthon kics*í*ny szobámban ♦ HG, fsz: …kicsiny szobámban, [Jav.]

[178] NEM FÉLTELEK, HAZÁM
K: MIKL 297. – FH 1397. 57. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a ciklus 5. verse.]

1 K: Bár ellened tör frígye zsarnokoknak <*frígye*> ♦ GYP: …fr*í*gye zsarnokonak, ♦ HG, fsz: Bár ellened tör frígye zsarnokoknak,
2 K: Bár ellened tör í*rí*gy szolga had ♦ GYP, HG: Bár ellened tör *i*rigy…
fsz: Bár ellened tör írigy szolgahad,
3 K: <*És idegen népek mint tenger árja*> Földönfutó népek megostromolnak, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
4 K: <*A szirtet, bár mint ostromoljanak*> Mint tengerár, megállsz, ha szikla vagy. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
8 K: Hogy élj, <*téged hazám nem törhettek le*> nem törtek meg véres csatákban ♦ GYP, HG, fsz: Hogy élj, nem törtek meg véres csatákban
9 K: A <*Balsors ’s küzdelmek*> balszerencse századévei. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
10 K: Nem *féltlek hát* hazám. ♦ GYP, HG, fsz: Nem féltelek, hazám! [A refrénsort főszövegünkben a kiadásokhoz igazítottuk, a K-tal szemben.]
11 K: Ameddig <..... *Branyiszkód*> áll Branyiszkód kőrakása,
GYP, HG, fsz: Ameddig áll Branyiszkód kőrakása,
13 K: Regét mond róla a’ *karpát* vadásza ♦ GYP, HG, fsz: …a Kárpát vadásza,
16 K: Ameddig <... *az*> látom *a*lföld rónaságát, ♦ GYP, HG, fsz: Ameddig látom Alföld rónaságát,
17 K: Felette múltak délibábja <....> kel, ♦ GYP, HG: Felette m*u*ltak…
fsz: Felette múltak délibábja kel,
19 K: És *T*ápot <*test ’s*> a test, lélek <*egyenlőn*> benne lel
GYP, HG, fsz: És tápot a test, lélek benne lel,
21 K: Az ős<*ök*>i bűn <..... *most ki*> küldött ránk sujtoló kort
GYP, HG, fsz: Az ősi bűn küldött ránk sujtoló kort;
23 K: Hogy a’ jobb gyermek győzzön, Mó*z*es <*meg*>elhalt
GYP, HG: Hogy a jobb gyermek győzzön, Mó*z*es elhalt
fsz: Hogy a jobb gyermek győzzön, Mózes elhalt
25 K: Nem *féltlek hát* hazám. – ♦ GYP, fsz: Nem féltelek, hazám! –
HG: Nem *féltelek hát*, hazám! – [A refrénsort, a 10. sorhoz hasonlóan, főszövegünkben itt is az első kiadáshoz igazítottuk, a kézirattal szemben egységesítettük a refrént.]

[179] NYÚJTSUNK KEZET!
K: MIKL 304. – FH 1397. 57. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
Cím K: Ny*u*jtsunk kezet ♦ HG: Ny*u*jtsunk kezet! ♦ fsz: Nyújtsunk kezet!
2 K: Lakunk fényes vár <*volt s szűk guliba*>, s szűk gunyhó vala,
HG: …*vár, szűk* gunyhó vala, ♦ fsz: …vár, s szűk gunyhó vala,
3 K: Vad *Á*tok <*fogott talán meg*> ült rajtunk, és boldogok ♦ HG, fsz: Vad átok ült rajtunk, és boldogok

4 K: <*És nem lehettünk soha boldogok*> Sem itt, sem ottan, nem voltunk soha. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
5 K: <*Fejünk felett nehéz átok vala.*> [Majd:] <*Nem hittünk egymásnak*> [Végül:] Egymásnak nem hivénk, fel nem fogánk, [A 3. jav. sor HG és a fsz sora is.]
6 K: Hogy <*a*> várban és gunyhóban <*ugyanaz*> egy a' hon, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
7 K: <*Nem hittük el hogy itt s amott reánk*> Áldása, átka együtt hull reánk, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
10 K: S <*Egy sors ért s most a'*> az egybeomló hamv rakás felett
HG, fsz: S az egybeomló hamvrakás felett,
12 K: <*Meg érti egymást s némán könnyezve*> / <*Bár .....*> Megérti egymást, s ny*u*jt<*nak*> testvérkezet. ♦ HG, fsz: Megérti egymást, s nyújt testvérkezet.
13 K: <*Kinos*> Gyanakodás v*ó*lt minden életünk, ♦ HG, fsz: Gyanakodás volt minden életünk,
14 K: S a' közelítést m<*é*>eg sem <*keresők*> *kísérők*, ♦ HG: …*kisérők*
fsz: S a közelítést meg sem kísérlők, [K javított szavával, a 'kísérők'-kel, értelmetlen a tagmondat. Még a 'kísérlők'-kel is félrevezető az értelme, de a 16. sor vége, a 'megértenők'miatt meghagytuk az 'ő'-t, jóllehet valójában 'kísérlök' (vagyis kíséreltük) értelmű a szó.]
15 K: Úgy hittük nincsen egy köz<*ös*>érzetünk, ♦ HG, fsz: Úgy hittük, nincsen egy köz-érzetünk, [M javítása mutatja, hogy nem 'közérzetre', hanem 'közös érzetre' gondolt (az előbbivel egyetlen személy is rendelkezhet, az utóbbival csak embercsoport), ezért döntöttünk a kötőjellel való megkülönböztetés mellett.]
17 K: 'S <..... *kedvesét*> fiát vesztette ím a vár ura, ♦ HG, fsz: S fiát vesztette, ím, a vár ura,
18 K: <*Kedvest sirat*> Fiat vesztett a' gunyhó embere; ♦ HG, fsz: Fiat vesztett a gunyhó embere;
19 K: Bám*ú*lva látjuk, hogy… ♦ HG, fsz: Bámulva látjuk, hogy…
20 K: <*Van szíveinknek és köz érdeke*> [Majd:] <*Van szűnknek és írt egy könyben lele*> [Végül:] Van szivünknek, mert van köz-érzete. [Ez utóbbi jav. sor HG és a fsz sora is. A helyesírással kapcsolatban ld. a 15. sor magyarázatát!]
21 K: *El szált* felettünk a' halál szele, ♦ HG, fsz: Elszállt felettünk…
22 K: Egy <*sors*> bánat ért, s a' <*kedves holtak*> kettős sír felett
HG, fsz: Egy bánat ért, s a kettős sír felett
23 K: Meg értjük egymást <*némán könnyezve*> búnk meg szentele,
HG, fsz: Megértjük egymást, búnk megszentele,
24 K: 'S bár késő <*már*> tán, ny*u*jtunk testvér kezet. ♦ HG, fsz: S bár késő tán, nyújtunk testvérkezet!

25 K, HG: Ó*h* vár ura, ó*h* gunyhó embere! ♦ fsz: Ó, vár ura, ó, gunyhó embere!
28 K: <*Adhatja vagy tagadhatja meg*> Bár érdemetlenül ny*u*jthatja azt.
HG: …ny*u*jthatja azt. ♦ fsz: Bár érdemetlenül, nyújthatja azt.
29 K: Ím egy hit, <*s*> egy remény terjeszti szét ♦ HG: *I*m egy hit,…
fsz: Ím egy hit, egy remény terjeszti szét
31 K: Együtt könyörgjük *i*stennek kegyét ♦ HG, fsz: …Istennek kegyét
34 K: *Le szál* közénk s a' köz *ó*ltár felett ♦ HG, fsz: Leszáll közénk, s a közoltár felett,
36 K: <*Lelkünk*> Örülj! nem késő ny*u*jtasz még kezet. ♦ HG: „Örülj! nem késő ny*u*jtasz még kezet!" ♦ fsz: „Örülj! nem késő nyújtasz még kezet!"

[180] ÉJFÉLI GONDOLATOK
K: MIKL 156. – FH 1397. 57. fólió rektó, verzó
[GYP válogatásában ez a ciklus 6. verse.]
7 K: Ott a kérkedő bűn *ű*l… ♦ GYP, HG, fsz: Ott a kérkedő bűn ül…
10 K: Lelkem elszor*ú*l hogy mértis… ♦ GYP, HG, fsz: Lelkem elszorul, hogy mért is…
13 K: 'S ím előmbe tűnik Br*ú*tus… ♦ GYP, HG, fsz: S ím, előmbe tűnik Brutus…
22 K: Míg egy Br*ú*tus jő és… ♦ GYP, HG, fsz: Míg egy Brutus jő, és…
30 K, GYP, HG: Ó*h* hány Leonidás,… ♦ fsz: Ó, hány Leonidas,…
32 K: Annak *Termophile*… ♦ GYP, HG, fsz: Annak Thermopylae…
39 K: …a zuhanó cse*p* ♦ GYP, HG, fsz: …a zuhanó csepp
41 K: Elszor*ú*lt kebellel… ♦ GYP, HG, fsz: Elszorult kebellel…
45 K, GYP, HG: Köztetek hát e *f*öld is… ♦ fsz: Köztetek hát e Föld is…
46 K: S o*lly* kics*í*nynek… ♦ GYP, HG, fsz: S oly kicsinynek…
48 K: Me*lly*nek dőre híre… ♦ GYP, HG, fsz: Melynek dőre híre…
51 K, fsz: A csillagban, melly ott… ♦ GYP, HG: A csillagban, me*ly* ott… [A jav. trocheust ront.]
53 K: 'S míg *f*öldünkön népek küzdnek vérben á*l*va, ♦ GYP: S m*i*g *f*öldünkön népek küzdnek vérben állva, ♦ HG: S míg *f*öldünkön népek küzdnek vérben állva, ♦ fsz: S míg Földünkön népek küzdnek vérben állva,
54 K: Földünk mint kis szikra á*l* a'… ♦ GYP, HG, fsz: Földünk, mint kis szikra áll a…
55 K: A lehulló hősök h*i*re itten él csak ♦ GYP, HG, fsz: A lehulló hősök híre…
64 K, fsz: Nem javúl, a korcs szül mindég újabb átkot. ♦ GYP, HG: Nem javul, a korcs szül mindég *u*jabb átkot. [Versritmust rontó jav.-ok.]
68 K: Ö*szv*e folytak a sors örök gyűr*ű*ében. ♦ GYP: …a sors örök gy*ürü*jében. ♦ HG, fsz: Összefolytak a sors örök gyűrűjében.
71 K, HG: Ó*h* hát érdemes-e élni, ha… ♦ GYP: *Oh* hát érdemes-e élni, ha…
fsz: Ó, hát érdemes-e élni, ha…

73 K: Érdemes-e vívni eszmékért, me*lly*eket ♦ GYP: Érdemes-e v*i*vni eszmékért, melyeket ♦ HG, fsz: Érdemes-e vívni eszmékért, melyeket
76 K: Névtelen halomban korhad ö*szv*ehordva. – ♦ GYP, HG, fsz: …korhad összehordva. –
80 K: El törp*ű*lve, éhen, alkalom hiányban? – –
GYP, HG, fsz: Eltörpülve, éhen, alkalom hiányban? – –
81 K, GYP, HG: Mind betölti-e hát *f*öldön hivatását, ♦ fsz: …Földön hivatását,
86 K: ...új csatára szá*l*va, ♦ GYP: …*u*j csatára szállva, ♦ HG, fsz: …új csatára szállva,
87 K, fsz: …vonz a sírhoz, mellyen ♦ GYP: …vonz a s*i*rhoz, me*ly*en
HG: …vonz a sírhoz, me*ly*en
88 K, HG, fsz: …éltünk sorsa írva. ♦ GYP: …éltünk sorsa *i*rva.
90 K: …nem bír önnön er*eé*vel, ♦ HG, fsz: …nem bír önnön erejével,
GYP: …nem b*i*r önnön erejével,
91 K, HG, fsz: …vagyon megírva, ♦ GYP: …vagyon meg*í*rva,
92 K, fsz: …nyom nélkűl enyész el. ♦ GYP, HG: …nyom nélk*ü*l enyész el. [Trocheus!]
93 K, HG, fsz: …Nero bűnsúlyával ♦ GYP: …Nero b*ü*ns*u*lyával
95 K, fsz: Vihar az, ez súgár, melly öntudat nélkül ♦ GYP: …ez s*u*gár, me*ly* öntudat nélkül ♦ HG: …ez súgár, me*ly* öntudat nélkül
100 K,GYP, HG: S *f*öldünkön csak mint a' vándormadár lép fel.
fsz: S Földünkön csak mint a…
104 K, GYP, HG: Itt, e *f*öldön töltött… ♦ fsz: Itt, e Földön töltött…
108 K, HG, fsz: …múlandó hirének. ♦ GYP: …m*u*landó hirének.
109 K, fsz: Mellyet mint virágnak… ♦ GYP, HG: Me*ly*et mint virágnak… [Trocheus!]
111 K: 'S míg egy egy emlék kő… ♦ GYP: S m*i*g egy-egy emlékkő…
HG, fsz: S míg egy-egy emlékkő

[181] CSAK BÉKE, BÉKE
K: MIKL 100. – FH 1397. 57. fólió verzó
[GYP válogatásában ez a ciklus 7. verse.]
1 K, HG, fsz: Új még a sír, szent… ♦ GYP: *U*j még a s*i*r, szent…
5 K, fsz: …el sem nyúgodott, ♦ GYP, HG: …el sem ny*u*godott,
11 K: 'S me*lly*et ki k*ó*ldulátok béketek ♦ GYP, HG, fsz: S melyet kikoldulátok, béketek
14 K: …fergeteg is á*l*, ♦ GYP, HG, fsz: …fergeteg is áll,
15 K: Mit féltek *í*gy *vi*r*ú*l fel a vidék, ♦ GYP, HG: Mit féltek! *I*gy virul fel a vidék, ♦ fsz: Mit féltek! Így virul fel a vidék,
16 K, GYP, HG: S ha itt ott f*u*jt is,… ♦ fsz: S ha itt-ott fújt is,…
17 K, HG, fsz: …vívjátok az eget, ♦ GYP: …v*i*vjátok az eget,
18 K, HG, fsz: …vívott a titán. ♦ GYP: …v*i*vott a *T*itán.
21 K: Ör*ű*ljetek csak… ♦ GYP, HG, fsz: Örüljetek csak…

[182] A HALÁL KÖLTÉSZETE
K: MIKL 14. – FH 1397. 57. fólió verzó, 58. fólió rektó, verzó, 59. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a ciklus 8. verse.]
1 K, fsz: Miben van ollyan nagyszerű költészet ♦ GYP, HG: Miben van o*ly*an nagyszer*ü* költészet [Jambikus sorok!]
4 K: …fogva á*l*. – – ♦ GYP, HG, fsz: …fogva áll. – –
8 K, HG, fsz: …ki a felszínre hág. ♦ GYP: …ki a f*ö*lsz*í*nre hág.
14 K, GYP, fsz: Mig a hivőé… ♦ HG: M*í*g a hivőé…
16 K: Mit fátyolával *i*sten el fede. ♦ GYP, HG, fsz: …Isten elfede.
19 K, GYP: 'S m*i*g minden más… ♦ HG, fsz: S míg minden más… [Az első szótag a rövid *'i'* esetében is ritmikailag hosszú, tehát spondeus az első láb mindkét esetben.]
21 K: 'S imé eléjök lépsz halál, szel*i*den ♦ GYP: S im*e* eléjök lépsz halál, szel*i*den ♦ HG: S imé, eléjök lépsz halál, szel*í*den ♦ fsz: S imé, eléjök lépsz halál, szelíden [A jav. egyúttal ritmikai is.]
22 K, GYP, fsz: Magadhoz térited… ♦ HG: Magadhoz tér*í*ted…
25 K: Ó*h* vajh mi rossz*ú*l… ♦ HG: Ó*h,* vajh mi rosszul… ♦ GYP: *Oh,* vajh mi rosszul… ♦ fsz: Ó, vajh mi rosszul…
31 K: S hiú törekvéseit el csitítod ♦ GYP: …elcsit*í*tod,
HG, fsz: …elcsitítod,
32 K: Da*n*olván néki a halál dalát. ♦ GYP, HG, fsz: Dalolván néki… [A kiadások is a poétikusabb *'dalol'* szövegvariánst választották ebben a versben, követtük példájukat.]
34 K: Me*lly*et tanyáján… ♦ GYP, HG, fsz: Melyet tanyáján…
38 K, HG: …messze menek*ű*l ♦ GYP, fsz: …messze menekül
40 K, HG: A csendes sírnak szent ormára *ű*l? ♦ GYP: A csendes s*i*rnak szent ormára ül? ♦ fsz: A csendes sírnak szent ormára ül?
40. sor után két áth. versszak:
<S míg távol a' lét mint folyó zokog le
Virág s szirt közt sejtéstől űzötten,
S szinén a' fény reng csak nem tűkröződik
Midőn rejtélyes czéljához megyen:>

<Addig körűlem tó gyanánt terűl el
A szent halál s míg síma tűkörén
Kedvvel mulat az ég csillagdús képe,
Kéjjel merengek rajt, bús hattyu én.>
42 K: Hogy szellőztessem ar*cz<á>*od fátyolát? ♦ GYP, HG, fsz: …arcod fátyolát?
43 K, HG, fsz: …megfogni nem bír, ♦ GYP: …megfogni nem b*i*r,
44 K, HG, fsz: Mert elkábulva új alakba lát. ♦ GYP: Mert elkábulva *u*j alakba' lát.

48 K, fsz: Mond: én vagyok a sorsnak istene. ♦ GYP, HG: …a sorsnak *I*stene. [E kifejezésben a kiadások tévesen javították nagybetűsre az 'isten' szót.]
50 K: Inogva reszket a' föld me*lly*re hág, ♦ GYP, HG, fsz: …a föld, melyre hág,
52 K: …egy egy új világ. ♦ GYP: …egy-egy *u*j világ. ♦ HG, fsz: …egy-egy új világ.
56 K, HG, fsz: Jár elfelejtett istenek felett. ♦ GYP: …*I*stenek felett.
57 K: Keresztűl nyargal a'… ♦ GYP, HG, fsz: Keresztülnyargal a…
59 K: Oroszlá*nyny*al játszik… ♦ GYP, HG: Oroszlá*nn*al játszik…
fsz: Oroszlánnyal játszik…
65 K: …ott van *i*sten háza, ♦ GYP, HG, fsz: …ott van Isten háza,
67 K: Mint a' *n*apot, me*lly* el vakít fényével ♦ GYP: Mint a *n*apot, mely elvakít… ♦ HG: Mint a *n*apot, mely elvakít… ♦ fsz: Mint a Napot, mely elvakít fényével,
68 K: …me*lly*t a' tóra vét. ♦ GYP, HG, fsz: …melyt a tóra vét.
71 K: Mert amint *i*gy dúl, tisztít és a' sírból ♦ GYP: Mert amint *i*gy dúl, tiszt*i*t és a s*i*rból ♦ HG, fsz: Mert amint így dúl, tisztít és a sírból
78 K, HG, fsz: Miket hiúság és… ♦ GYP: Miket hi*u*ság és…
79 K: Piar*cz*ai önérdek*ü* k*u*zd térek, ♦ GYP, HG: Piar*cz*ai önérdek*ü* küzdtérek, ♦ fsz: Piarcai önérdekű küzdtérek,
81 K, fsz: Sáfárkodik közöttük kisszerű faj, ♦ GYP, HG: …közöttük kisszer*ü* faj,
86 K: 'S ha a' korcs faj hiú zaja *el ál,* ♦ fsz: S ha a korcs faj hiú zaja eláll,
GYP, HG: S ha a *korcsfaj* hiú…
94 K: Tisztúl<*va*>a meg, nyer… ♦ GYP, HG, fsz: Tisztúla meg, nyer…
96 K: *A*ltal meg szentesűl és… ♦ GYP, HG, fsz: Által megszentesűl, és ...
97 K: A *cz*irku*s*, mellyen nincs egyéb*b* nesz mintha ♦ GYP: A *circus*, me*ly*en nincs egyéb nesz, mintha ♦ HG: A cirkusz, me*ly*en nincs egyéb nesz, mintha ♦ fsz: A cirkusz, mellyen…
99 K, fsz: A fórum, mellyen már csak… ♦ GYP, HG: A f*o*rum, me*ly*en már csak…
101 K, fsz: …színhelyévé alakúl át ♦ GYP: …sz*i*nhelyévé alak*u*l át
HG: …színhelyévé alak*u*l át
104 K: Mig a' kis lélek <*a magánytól*> magányától fut. ♦ GYP, HG, fsz: Mig a kis lélek magányától fut.
105 K, fsz: Amott a' múltak… ♦ GYP, HG: Amott a m*u*ltak…
106 K: …nagyszerű trag*ö*dia, ♦ GYP: …nagyszer*ü* tragédia,
HG, fsz: …nagyszerű tragédia, [A kiadások modern szóhasználatát fogadtuk el, nem M régies szavát.]
108 K: Kél nemes*ű*lten a' his*z*toria. ♦ GYP, HG: Kél nemesülten a hist*o*ria.
fsz: Kél nemesülten a história.
109 K: És *i*sten is… ♦ GYP, HG, fsz: És Isten is…
113 K, HG, fsz: …beomlott sírnak ♦ GYP: …beomlott s*i*rnak

115 K: 'S ha elpuszt*ú*lt, az elfeledt oltárra ♦ GYP: S *az* elpusztult,…
HG:S *aa* elpusztult,… [sh] ♦ fsz: S ha elpusztult, az elfeledt oltárra
120 K: Bám*ú*l, bám*ú*l, mig a'… ♦ GYP, HG, fsz: Bámul, bámul, mig a kolomp konog. [Mai helyesírással is hosszú a 2. és 4. szótag, a sor két spondeusszal indul.]
122 K: *Viong* a bíbi*cz*, hol a' nyáj legel, ♦ GYP: Vi*j*ong a b*i*bi*cz*,…
HG: Vi*j*ong a bíbic,… ♦ fsz: Vijjong a bíbic, hol a…
123 K: A *h*old fel kél, és leg fényesb' sugára ♦ GYP, HG: A *h*old felkél, és legfényesb sugára ♦ fsz: A Hold felkél, és…
126 K: Me*lly* a' romoknak… ♦ GYP, HG, fsz: Mely a romoknak…
129 K, HG, fsz: 'S míg századoknak… ♦ GYP: S m*i*g századoknak… [Madách haránt irányú lapszéli jegyzete, amely a 134. sornál kezdődik, és a 121. sorig tart: *„(már van az őszi séta és estben)"*. Pásztortűzről és kurjongatásról az *Őszi séta* 49. sorától kezdődően esik szó. Mindkét motívum szerepel a *Nyári estén* c. vers 29–30. sorában is.]
133 K, fsz: Romlás! ki a' követ megdicsöíted, ♦ GYP, HG: Romlás! ki a követ megdics*ő*ited, [A kiadók helyesírási jav.-a két trocheust hozott létre a jambikus sor végén: …*megdi/csői/ted*: – ∪ /– ∪ / –. M kézirata: *megdi/csöi/ted*, azaz: – ∪ / ∪ – / –]
134 K, HG, fsz: Nincs-é irgalmad… ♦ GYP: Nincs-*e* irgalmad…
136 K, HG, fsz: Kik egykor bírták… ♦ GYP: Kik egykor b*i*rták…
137 K: *El szált*-e a' nagyság… ♦ GYP, HG, fsz: Elszállt-e a nagyság…
138 K: S az eldűlt *ó*ltár… ♦ GYP, HG: S az eld*ű*lt oltár… ♦ fsz: S az eldűlt oltár…
143 K, HG, fsz: Csak a sírnak… ♦ GYP: Csak a s*i*rnak…
145 K: Ó*h* szolga lelkű, kishitű az élet, ♦ GYP: *Oh* szolgalelk*ü*, kishit*ü* az élet,
HG: Ó*h,* szolgalelkű, kishitű… ♦ fsz: Ó, szolgalelkű, kishitű az élet,
147 K: Csókdossa a' szekérnek kerekét, me*lly* ♦ HG, GYP, fsz: …a szekérnek kerekét, mely
148 K, HG, fsz: Díszmenetében eltapodja őt. ♦ GYP: D*i*szmenetében…
156 K: Ör*ű*l ha egy két foltját fel fedi. ♦ HG, GYP, fsz: Örül, ha egy-két foltját felfedi.
157 K, GYP, HG: Ó*h* fáj, fáj látni… ♦ fsz: Ó, fáj, fáj látni…
161 K, HG, fsz: Nem tudják-é ezek,… ♦ GYP: Nem tudják-*e*…
162 K, fsz: Le fognak tűnni,… ♦ GYP, HG: Le fognak t*ü*nni,…
163 K: Me*lly* sírni fél s most őket hordja díszben, ♦ GYP: Mely s*i*rni fél, s most őket hordja d*i*szben, ♦ HG, fsz: Mely sírni fél, s most őket hordja díszben,
166 K, HG, fsz: Mit sírján gyújtunk, a… ♦ GYP: Mit s*i*rján gy*u*jtunk, a…
168 K, HG, fsz: …a sír és az ég. ♦ GYP: …a s*i*r és az ég.
169 K: Ó*h* fáj fáj látni…♦ GYP, HG: Ó*h* fáj, fáj látni… ♦ fsz: Ó, fáj, fáj látni…
170 K: Mint hogy ha isten szobrot *dőtnek* el ♦ GYP: Mint hogyha *I*stenszobrot döntnek el. ♦ HG, fsz: Mint hogyha istenszobrot döntnek el,

173 K, HG, fsz: A porban fekvő istenség… ♦ GYP: A porban fekvő *I*stenség…
174 K, fsz: Nem vallja híveül… ♦ GYP: Nem vallja h*ivé*ül… HG: Nem vallja h*ivé*ű*l*…
175 K: …mond: ím hogy lenne *i*sten ♦ GYP: …mon*dd*: im hogy lenne Isten, HG, fsz: …mond: ím, hogy lenne Isten,
177 K, GYP, HG: …ki sem a' *n*apnak, ♦ fsz: …ki sem a Napnak,
178 K, HG, fsz: Mert egy világnak szűli… ♦ GYP: Mert egy világnak sz*ü*li…
179 K, fsz: Hatását csak kicsíny… ♦ GYP, HG: Hatását csak kics*i*ny…
181 K, HG, fsz: De tűrelem csak, míg… ♦ GYP: De t*ü*relem csak, míg…
184 K: El hangzott el halt kisszerű nesze ♦ HG, fsz: Elhangzott, elhalt kisszerű nesze, ♦ GYP: …kisszer*ü* nesze,
188 K: *Fél isten* k*é*pen újolag felél. ♦ GYP: Félisten-k*é*pen *u*jolag felél. HG:Félistenk*é*pen újólag felél. ♦ fsz: Félistenképpen újolag felél.
191 K, fsz: S ha a' bámúló késő… ♦ GYP, HG: S ha a bám*u*ló késő…
194 K: El ismerének ó*h* jaj a' vakok ♦ HG: Elismerének, ó*h* jaj, a vakok, fsz: …ó jaj, a vakok, ♦ GYP: *Megkövezének, oh* jaj a vakok, [A sort áltírta GYP!]
195 K, HG, fsz: De szíveinkben szent… ♦ GYP: De sz*i*veinkben…
196 K, fsz: Míg percenként… ♦ GYP, HG: M*i*g percenként…
197 K, HG, fsz: …akit szinte felfeszített ♦ GYP: …akit szintén felfesz*i*tett
198 K, HG, fsz: Az élet, e kislelkű uzsora, ♦ GYP: Az élet, e kislelk*ü* uzsora,
200 K: Magának *i*sten jobbján helyt ada. ♦ GYP, HG, fsz: Magának Isten jobbján…
202 K: Á*l*ok magamban,… ♦ GYP, HG, fsz: Állok magamban,…
203 K, HG, fsz: Körűlem dudva nő,… ♦ GYP: Kör*ü*lem…
207 K, HG, fsz: …idáig nyúl le, ♦ GYP: …idáig ny*u*l le,
208 K: Délről belátom *a*lföld síkjait ♦ GYP: Délr*ű*l belátom *a*lföld s*i*kjait. HG: Délről belátom *a*lföld s*i*kjait. ♦ fsz: Délről belátom Alföld síkjait.
211 K, HG: *Ú*gy érzem,… ♦ GYP, fsz: Ugy érzem,… [Jambus.]
212 K: A sírnak nagy, bús gondolatja szá*l*. ♦ GYP: A s*i*rnak nagy,… HG, fsz: A sírnak nagy, bús gondolatja száll.
213 K: Elszender*ű*lt a… ♦ GYP, HG, fsz:Elszenderült a…
215 K: Hogy holnap új erővel szembeszá*l*jon ♦ GYP: …*u*j erővel szembe szálljon ♦ HG, fsz: …új erővel szembeszálljon,
217 K, fsz: Hej illyen az élet,… ♦ HG, GYP: Hej, i*ly*en az élet,…
219 K, HG, fsz: …midőn lenyúgodt ♦ GYP: …midőn leny*u*godt
220 K, fsz: A város, múlt napok… ♦ GYP, HG: A város, m*u*lt napok…
222 K, GYP, HG: …szender*ű*l, ♦ fsz: …szenderül,
223 K, fsz: S elvész mint búborék… ♦ GYP, HG: S elvész mint b*u*borék…
224 K, HG: …fárad és ör*ű*l, ♦ GYP, fsz: …fárad és örül.
226 K, HG, fsz: A vár ledűl s a' termeken fű nő, ♦ GYP: A vár led*ü*l s a termeken f*ü* nő,

229 K: Kics*í*ny szerű az… ♦ GYP: Kicsinyszer*ü* az… HG, fsz: Kicsinyszerű az…
230 K, HG, fsz: …nagyszerű napok, ♦ GYP: …nagyszer*ü* napok,
233 K, GYP, HG: Mi*lj*ók elvesznek… ♦ fsz: Milljók elvesznek…
234 K, GYP, HG: Nyom, m*i*g egy… ♦ fsz: Nyom, míg egy…
236 K: Temet*ő*é*re*… ♦ GYP, HG, fsz: Temetőjére…
238 K, HG, fsz: …egy mártírkezet, ♦ GYP: …egy *martyr*-kezet,
240 K: Me*lly* szét sugárzott… ♦ GYP, HG, fsz: Mely szétsugárzott…
241 K, fsz: Ugy érzém,… ♦ GYP, HG: *Ú*gy érzém,… [A kiadások jav.-a megszüntette az első jambust.]
243 K, fsz: S nem írígylém… ♦ GYP, HG: S nem *iri*gylém…
244 K: …mit osztály*ú*l nyere. ♦ GYP, HG, fsz: …mit osztályul nyere.
245 K, fsz: Elmúltak az idők,… ♦ GYP, HG: Elm*u*ltak az idők,…
246 K: …le alkony*ú*lt a' fény ♦ GYP, HG, fsz: …lealkonyult a fény,
247 K: S*i*rjoknál el dőlt… ♦ GYP: S*i*rjoknál eld*ü*lt… ♦ HG: S*i*rjoknál eldőlt fsz: Sírjoknál eldőlt…
248 K: Kics*í*nységemben… ♦ GYP, HG, fsz: Kicsinységemben…
249 K, HG, fsz: …a sírlámpát, ♦ GYP: …a *sir*-lámpát,
253 K: Hogy o*lly* korban, hol sírni… ♦ GYP: Hogy oly korban, hol s*i*rni… HG, fsz: Hogy oly korban, hol sírni…
256 K: Méltóbb dij*ú*l… ♦ GYP, HG, fsz: Méltóbb dijul…
257 K: …ki *f*öldön bír teremtni, ♦ GYP: …ki *f*öldön b*i*r teremtni, ♦ HG: …ki *f*öldön bír teremtni, ♦ fsz: …ki Földön bír teremtni,
258 K, HG, fsz: Irígyletes lett… ♦ GYP: Ir*i*gyletes lett…
259 K, HG, fsz: Ki a szívnek gunyhót,… ♦ GYP: Ki a szívnek *k*unyhót,…
261 K, HG, fsz: Míg szív, müvészet… ♦ GYP: M*i*g szív, müvészet…
262 K, HG, fsz: …ha műve elporlott, ♦ GYP: …ha m*ü*ve…
266 K, HG, fsz: …müvetekhez, ♦ GYP: …m*ű*vetekhet,
268 K, fsz: Ha dűlt,… ♦ GYP, HG: Ha d*ü*lt,…
269 K: …nyereményű*l* maradva ♦ GYP, HG, fsz: …nyereményül maradva
272 K, HG, fsz: Mártírok vérével… ♦ GYP: M*arty*rok vérével…
277 K: Ti már nyugha*d*tok fűves sír ölében, ♦ GYP: …nyughattok f*ü*ves s*i*r ölében, ♦ HG, fsz: …nyughattok fűves sír ölében,
279 K, HG, fsz: …a híves árnyat, ♦ GYP: …a *hüvös* árnyat,
280 K: Me*lly*et reátok… ♦ HG, fsz: Melyet reátok a szomszéd bérc vét. GYP: Melyet *rátok* szomszéd bér*cz orma* vét.
282 K, GYP: De én az *ú*tc*z*azajban küzködöm, ♦ HG: ...küzködöm, ♦ fsz: De én az utcazajban küszködöm,
284 K, HG, fsz: Felűlemelkedni… ♦ GYP: Fel*ü*lemelkedni…
285 K, HG, fsz: …nyom nélkűl enyészek, ♦ GYP: …nyom nélk*ü*l enyészek,
286 K, HG, fsz: …mint éjszaka, ♦ GYP: …mint *éjtsz*aka,
288 K, GYP: …mint szel*i*d anya. ♦ HG, fsz: …mint szelíd anya.

289 K: Mind egy, ha s*i*rdalúl *édes* <.....> *danát* mond ♦ GYP: Mindegy, ha s*i*rdalúl egy édes dalt mond ♦ HG, fsz: Mindegy, ha sírdalúl egy édes dalt mond [A K helyett a kiadások szövegsorát választotta fsz-ünk is, a szócseréből adódó szótagszámcsökkenést határozatlan névelővel pótolva.]
291 K: S dicsőségért kárpótlás*ú*l… ♦ GYP, HG, fsz: S dicsőségért kárpótlásul suttogja:

[183] EGY MENYASSZONY SÍRJÁN
K: MIKL 137. – FH 1397. 59. fólió rektó, verzó
[GYP válogatásában ez a ciklus 9. verse.]
1 K: <*Óh hogy tudál most meghalni leány,*> [Majd:] Hogy tudtál é*p*en most meghalni lány. [A jav. sor HG sora is.] ♦ GYP: …é*p*en most meghalni. *ly*ány, ♦ fsz: Hogy tudtál éppen most meghalni, lány,
2 K: Mi üdvöt adhat *i*sten <*hát*> még neked, ♦ GYP, HG, fsz: Mi üdvöt adhat Isten még neked,
3 K: <*Melly még nagyobb legyen, mint*> A szép világért <*kárpótolni .....*>, mellyet itt hamar ♦ GYP, HG: …me*ly*et itt hamar ♦ fsz: A szép világért, mellyet itt hamar
4 K: <*Pótlásúl a világért*> Hervadni hagytál sír<*ormod*> hantod felett; [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: …s*i*rhantod felett,
5 K: 'S me*lly* mint bimbó csak egy sugárra várt, ♦ GYP, HG, fsz: S mely mint bimbó,…
6 K: Hogy <*felragyogjon*> feltárhassa, amit <*addig*> méhe zárt. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
7 K: Mi <*van dicsőbb*> édesebb mint i*lly* reményvilág, ♦ GYP, HG, fsz: Mi édesebb, mint ily reményvilág,
8 K: <*Mellynek titkát epedve sejti szűnk*> Az égnek is talán fél üdve az [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
9 K: <*Hisz csak mivel az a reményvilág*> Hogy sejtelem. – S a' nyárnak kincsinél [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
10 K: <*Olly édes síron túl is édenünk*> Ezért vonzóbb a bíztató tavasz. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
11 K: És mégis lányka boldog<*nak mondalak*> vagy, hiszem ♦ GYP: És mégis *ly*ányka… ♦ HG, fsz: És mégis, lányka, boldog vagy, hiszem,
12 K: Hogy most<*an nyílott számodra sírlak*> fekhettél sírba csendesen. GYP: …fekhettél s*i*rba, csendesen. ♦ HG, fsz: Hogy most fekhettél sírba, csendesen.
13 K: Midőn *i*sten leg szebbet gondola ♦ GYP, HG, fsz: Midőn Isten legszebbet gondola,
14 K: Akkor teremte jóked<*vében*>vvel, leányt, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

15 K: S <*A '*> a' lány o*lly* <*szent a lány olly tiszta még,*> tiszta még, hogy arcain ♦ GYP: S a *ly*ány oly… ♦ HG, fsz: S a lány oly tiszta még, hogy arcain
16 K: <*..... ha arczán látnád a*> Ragyogni látunk mennyei korányt, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
17 K: Nincs földi gond <*számára*> nincs számoló világ, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
18 K: Előtte *C*sak <*érzés és*> csók, csak dal és virág. GYP, HG, fsz: Előtte, csak csók, csak dal és virág.
19 K: <*Ellenben*> De mint a' lepke híme szárny<*porát*>ait, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
20 K: Le törli sorsa az *í*gézetet ♦ GYP, HG, fsz: Letörli sorsa az igézetet
21 K: A nő ar*cz*ról, s *ű*l <*rajt*> rá… ♦ GYP, HG, fsz: A nő arcáról, s ül rá…
22 K: Meghűlt szivébe<*n*>… ♦ GYP, fsz: Megh*ü*lt szivébe… ♦ fsz: Meghűlt szivébe emberismeret.
23 K: 'S ha <*gondol elmult édes álmira*> vissza gondol, hogy minő vala, GYP, HG, fsz: S ha visszagondol, hogy minő vala,
24 K: <*Busan mosolygva kell sóhajtnia.*> Szemébe könny gyűl, feltör sóhaja. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
26 K: <*Jelenben csókolsz*> Csók közt alkottál fellegvárakat, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
27 K, GYP: B*i*rtál imádott… ♦ HG, fsz: Bírtál imádott…
28 K: Hivéd hogy <*már jobb nincs*> párja nincs az ég alatt, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
29 K, HG, fsz: És boldog szűd nem ábrándúla ki, ♦ GYP: És boldog sz*ü*d nem ábránd*u*la ki,
32 K: A <*K*>köznapiság <*nem ölte őket*> nem zavarta meg, GYP, HG, fsz: A köznapiság nem zavarta meg,
35 K, HG, fsz: …síron túl kisér, ♦ GYP: …s*i*ron túl kisér,
36 K, HG: Mert ó*h* leányka,… ♦ GYP: Mert *oh* leányka… ♦ fsz: Mert ó, leányka,…
38 K: Tavasz<*ról*>t <*álmodik*> álmodva vár, mig az beá*l*, GYP, HG, fsz: Tavaszt álmodva vár, mig az beáll,
39 K: Te is folytatha<*tod*>dd <*szép álmodat*> kedves álmodat, GYP, HG, fsz: Te is folytathadd kedves álmodat,
40 K: Me*lly*ből durván… ♦ GYP, HG, fsz: Melyből durván…
41 K: Aludjál hát, <*s*> csak boldog<*nak*> <*mondalak*> vagy, hiszem, GYP, HG, fsz: Aludjál hát csak, boldog vagy, hiszem,
42 K: Hogy most<*an nyílt számodra síri lak.*> fekhettél sirba csendesen. HG, fsz: Hogy most fekhettél sírba csendesen. ♦ GYP: Hogy most fekhettél s*i*rba…

[184] PÁL ÖCSÉM SÍRJÁNÁL
K: MIKL 317. – FH 1397. 59. fólió verzó, 60. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a ciklus 10. verse.]
1 K: Sirodnál á*l*ok,… ♦ GYP, HG, fsz: Sirodnál állok,…
2 K, fsz: 'S könyemnél a' sír ... ♦ GYP: S könyemnél a s*i*r… ♦ HG: S kö*nny*em*re* a sír… [A jambust megtartja az erdeti helyesírás, bár M áthidalhatta volna a problémát a 'könyűmnél' szóval.]
4 K: O*lly* zajgó szív… ♦ GYP: Oly zajgó sz*i*v… ♦ HG, fsz: Oly zajgó szív…
8 K, HG, fsz: …az életcélokot. ♦ GYP: …az életcélok*a*t.
9 K, HG, fsz: Ma sír takar,… ♦ GYP: Ma s*i*r takar,…
10 K: …közben le *ű*l, ♦ GYP, fsz: …közben leül, ♦ HG: …közben le*ű*l, [Sorvégi pótlónyúlás miatt az utolsó szótag ritmikailag hosszúnak számít, így a jav. nem rontja a ritmust.]
12 K: Mért fárad ollyan ernyedetlen*ű*l ♦ GYP: Mért fárad o*ly*an ernyedetlenül ♦ HG: Mért fárad o*ly*an ernyedetlen*ű*l ♦ fsz: Mért fárad ollyan ernyedetlenül. [Ld. az előző megjegyzést!]
13 K: A távolintő *cz*él után, me*lly*ért, ♦ GYP, HG, fsz: A távol intő cél után, melyért
14 K: Ő is hev*ű*lt,… ♦ GYP, HG, fsz: Ő is hevült,…
15 K: …útközben félre á*l*t, ♦ GYP, HG, fsz: …útközben félreállt,
16 K, fsz: S szemén köny ég, de szívén nincs harag. ♦ GYP: S szemén kö*nny* ég, de sz*i*vén… ♦ HG: S szemén kö*nny* ég, de szívén… [A kiadások javítása (kö*nny*) megszüntetett egy jambust.]
17 K, HG: Ó*h* jaj hogy így van, bölcsőnk és a sír ♦ GYP: *Oh* jaj hogy *i*gy van, bölcsőnk és a s*i*r ♦ fsz: Ó, jaj, hogy így van, bölcsőnk és a sír
18 K: Egy pont csak, me*lly* kör*ű*l futunk, futunk, ♦ GYP, HG, fsz: Egy pont csak, mely körül futunk, futunk,
19 K: …ö*szv*e roskadánk, ♦ GYP, HG, fsz: …összeroskadánk,
20 K: Mindig csak a' kis pont kör*ű*l vagyunk. ♦ GYP, HG, fsz: …a kis pont körül vagyunk.
23 K, fsz: …építés után ♦ GYP, HG: …ép*í*tés után [A K rövid 'i'-jével legalább a két utolsó láb jambus lett, ezért mellőztük a kiadások javítását.]
24 K: O*lly* messze az mint v*ó*lt… ♦ GYP, HG, fsz: Oly messze az, mint volt…
26 K, HG, fsz: Miért művelted hévvel lelkedet, ♦ GYP: Miért m*ü*velted… [GYP-nál így a 2. láb is jambus, de nem ront a ritmuson a K és HG mai helyesírású változata sem.]
28 K, HG, fsz: …a sír eltemet? ♦ GYP: …a s*i*r eltemet?
32 K, HG, fsz: …a sír felett marad. ♦ GYP: …a s*i*r felett marad.
44 K, HG, fsz: …mulandó hírt. ♦ GYP: …mulandó h*i*rt.
46 K, HG, fsz: Lelkének bírja… ♦ GYP: Lelkének b*i*rja…
47 K, HG, fsz: …szívvilágának ♦ GYP: …sz*i*vvilágának
48 K: Vajh mi*lly* csekélyke… ♦ GYP, HG, fsz: Vajh, mily csekélyke…

52 K: Nyom nélk*ű*l nyelt el… ♦ GYP, HG, fsz: Nyom nélkül…
53 K, HG: Ó*h* mért él hát ... ♦ GYP: *Oh*, mért él hát… ♦ fsz: Ó, mért él hát…
54 K: Az *i*sten egy per*cz*re… ♦ GYP, HG, fsz: Az Isten egy percre…
56 K: Örökkévalóságot *át lása*. ♦ GYP, HG, fsz: Örökkévalóságot átlássa.
57 K, HG, fsz: Átlássa istensége… ♦ GYP: Átlássa *I*stensége…
58 K: …a nyügö<*t*>t nyakán, ♦ GYP, HG, fsz: …a nyügöt nyakán,
59 K, HG, fsz: ... száműzött istenség ♦ GYP: …szám*ü*zött *I*stenség
60 K: Sírnál á*l*jon meg… ♦ GYP: S*i*rnál álljon meg… ♦ HG, fsz: Sírnál álljon meg…
63 K, GYP, HG: 'S m*i*g szellemed… ♦ fsz: S míg szellemed…
65 K: Sajátja*ú*l maradnak… ♦ GYP, HG, fsz: Sajátjaul maradnak…
66 K, HG, fsz: …miket kivíva, ♦ GYP: …miket kiv*í*va,
67 K: …dicső*ű*lve bár ♦ GYP, HG, fsz: …dicsőülve bár
68 K, HG, fsz: …megkezdett útjait? ♦ GYP: …megkezdett *u*tjait?
69 K, HG, fsz: Ez is szörnyű,… ♦ GYP: Ez is szörny*ü*,…
70 K, fsz: …jobb, mint illyen öröklét, ♦ GYP, HG: …jobb, mint i*ly*en öröklét,
71 K: Me*lly*ben még egy szál múltunkhoz csatol, ♦ GYP, HG: Melyben még egy szál m*u*ltunkhoz csatol, ♦ fsz: Melyben még egy szál múltunkhoz csatol,
72 K, HG, fsz: …*f*öldünk emléke vét. ♦ fsz: …Földünk emléke vét.
74 K, HG: Ott küzdjön-é fel, s küzdjön b*ü*ntelen? ♦ GYP: Ott küzdjön-*e* fel, s küzdjön b*ü*ntelen? ♦ fsz: Ott küzdjön-é fel, s küzdjön bűntelen? [Jav.]
75 K: …gondolatja, me*lly* ♦ GYP, HG, fsz: …gondolatja, mely
76 K, HG, fsz: …örök üdvében? ♦ GYP: …örök üdv*i*ben?
80 K, fsz: A nyúgalom halál… ♦ GYP, HG: A ny*u*galom halál…
81 K, HG, fsz: Ha látod a lányt,… ♦ GYP: Ha látod a *ly*ányt,…
82 K: S lelkeddel o*lly*… ♦ GYP, HG, fsz: S lelkeddel oly…
89 K, fsz: És látod a hont, jogot és erényt ♦ HG: …a hont, *a* jogot…

[185] MÁRIA TESTVÉREM EMLÉKEZETE
K: MIKL 277. – FH 1397. 60. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a ciklus 11. verse.]
3 K: 'S midőn a' síron á*l*t meg… ♦ GYP: S midőn a s*i*ron állt meg… HG, fsz: S midőn a síron állt meg…
4 K, HG, fsz: A sírba is… ♦ GYP: S s*i*rba is…
5 K, fsz: Ó*h*, néktek jó… ♦ GYP: *Oh*, n*e*ktek jó… ♦ HG: Ó*h*, n*e*ktek jó… fsz: Ó, néktek jó,…
7 K, HG, fsz: …élni, véletek ♦ GYP: …élni, v*e*letek
9 K: …me*lly* hogy ha él ♦ GYP, HG, fsz: …mely hogyha él
10 K: Még lelketekben ó*h* kinos nagyon, ♦ GYP: …*oh* kinos nagyon, HG: …ó*h* k*í*nos nagyon, ♦ fsz: …ó, kinos nagyon,

11 K: Hogy a' nép, mellyért férjed har*cz*ra szá*l*t, ♦ GYP, HG: …me*ly*ért férjed harcra szállt, ♦ fsz: Hogy a nép, mellyért férjed harcra szállt, [Jambikus sor!]
12 K: Me*lly*ért vivott… ♦ GYP, HG, fsz: Melyért vivott…
14 K, HG, fsz: Ha vértanúság… ♦ GYP: Ha vértan*u*ság…
15 K, HG, fsz: Nem kín megbukni… ♦ GYP: Nem k*i*n megbukni…
16 K: …az fejünkre szá*l*, ♦ GYP, HG, fsz: …az fejünkre száll,
18 K, fsz: Mig az igazság… ♦ GYP, HG: M*í*g az igazság…
19 K, GYP, HG: …a' vérzők köz*ű*l ♦ fsz: …a vérzők közül
21 K, HG, fsz: De így a… ♦ GYP: De *i*gy a…
22 K: Szivünk<*nek*> legjobb… ♦ GYP, HG, fsz: Szivünk legjobb…
26 K, HG, fsz: Zord éltetekben… ♦ GYP: Zord éltet*ő*kben…
27 K, HG, fsz: …a sír küszöbén ♦ GYP: …a s*i*r küszöbén
30 K: …o*lly* hősien, ♦ GYP, HG, fsz: …oly hősien,
32 K, fsz: A nép javáért, millyen esztelen. ♦ GYP, HG: ... milyen esztelen.
34 K: Nép *bölcseére,*… ♦ HG, fsz: Nép bölcsejére… ♦ GYP: Nép *bölcseire*
[GYP szava a K teljes félreértése!]
38 K: Csak az egyes <*mér*>értékét növelik, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
39 K, fsz: Magukban mit sem… ♦ GYP, HG: Mag*o*kban mit sem…
44 K: Ne szá*l*ja meg lelkünk népgyűlölet. ♦ HG, fsz: Ne szállja meg lelkünk népgyűlölet. ♦ GYP: …népgy*ü*lölet.
47 K: O*lly* sok nemes… ♦ GYP, HG, fsz: Oly sok nemes…
48 K, HG, fsz: Osztályrészűl ez… ♦ GYP: Osztályrész*ü*l ez…
49 K: Ha *i*sten van, mint hisszük olly igaz, ♦ fsz: Ha Isten van – mint hisszük – olly igaz, ♦ GYP, HG: Ha Isten van, mint hisszük, o*ly* igaz,
51 K: 'S a' nép hadd tűrjön, hogy ha o*lly* silány ♦ GYP: S a nép hadd t*ü*rjön, hogyha oly silány, ♦ HG, fsz: S a nép hadd tűrjön, hogyha oly silány,
53 K, HG: …is megnemes*ű*l, ♦ GYP, fsz: …is megnemesül,

[186] GYERMEKIMHEZ
K: MIKL189. – FH 1397. 60. fólió rektó, verzó
[GYP válogatásában ez a ciklus 12. verse.]
1 K, GYP: Já*ts*zatok körűlem,… ♦ HG, fsz: Játsszatok körűlem,…
2 K, HG, fsz: Kis komoly fiúcska, kicsi fürge lány, ♦ GYP: Kis komoly fi*u*cska, kicsi fürge *ly*ány,
3 K, GYP, HG: …ó*h* ne féljetek, ♦ fsz: …ó, ne féljetek,
8 K: Meg zend*ű*l lelkemben… ♦ GYP, HG, fsz: Megzendül lelkemben…
9 K: Ó*h* mi nagyszerű,… ♦ GYP: *Oh* mi nagyszer*ü*,… ♦ fsz: Ó, mi nagyszerű,…
9. sor után × jel, a lap alján ugyanilyen jel után (betoldási szándékkal?):
Melly a családot alkotá
Értünk küzd, nem dőlünk ki –

[Alatta:]
Lásd egy látogatás
[Balra, vörös irónnal:]
lásd Otthon
[Az utóbbiak valószínűleg a megfelelő versekre: *Egy látogatás,* ill. *Otthon* utalnak.]
10 K: Melly a *b*ibliának… ♦ GYP, HG: Me*ly* a *b*ibliának… ♦ fsz: Melly a Bibliának…
11 K: S me*lly* szerént méltó… ♦ GYP: S mely szer*i*nt méltó… ♦ HG, fsz: S mely szerént méltó…
13 K, GYP, HG: E nélk*ű*l mi*lj*ók is… ♦ fsz: Enélkül milljók is…
15 K, HG, GYP: Ezzel lesz mi*lj*ókból… ♦ fsz: Ezzel lesz milljókból…
16 K: Me*lly*nek keblében… ♦ GYP, HG, fsz: Melynek keblében…
17 K, HG, fsz: Fény, nyomor, jövő, múlt… ♦ GYP: Fény, nyomor, jövő, m*u*lt…
18 K, HG, fsz: …tűrni hogy mért kell, ♦ GYP: …t*ü*rni hogy mért kell,
21 K, GYP: Já*ts*zatok körűlem,… ♦ HG, fsz: Játsszatok körűlem,…
22 K, HG: *I*m meg ifiúlok… [Így, a harmadik szó négy szótag!] ♦ GYP: Im megif*jul*ok,… ♦ fsz: Ím megifiúlok…
[Trochaikus sorlejtés: – ∪ / ∪ ∪ / – ∪]
23 K, fsz: Olly édes dal az,… ♦ GYP, HG: O*ly* édes dal az,…
24 K, fsz: S mellyet én lassanként… ♦ GYP, HG: S me*ly*et én lassank*i*nt…
25 K, fsz: Néktek nem nyílt… ♦ GYP, HG: Néktek nem ny*í*lt…
26 K, fsz: …mellyen éltünk foly, ♦ GYP, HG: …me*ly*en éltünk…
27 K, fsz: Hímes szőnyegével bétakarta azt ♦ GYP, HG: H*i*mes szőnyegével b*e*takarta azt
31 K, fsz: Nézitek a súgárt… ♦ GYP, HG: Nézitek a s*u*gárt… [A kiadások a 3. lábban jambust hoztak létre a trochaikus sorban.]
32 K: Mellyeket a villám s *n*apvilága vét. ♦ GYP, HG: Me*ly*eket a villám s *n*ap világa vét. ♦ fsz: Mellyeket a villám s Nap világa vét.
33 K, fsz: Néktek még ez mind egy,… ♦ GYP, HG: N*e*ktek még *az mindegy*,… [A kiadók felelőssége értelmezni is a K-ot. Mivel M minden szót külön ír, írásjeleket elhagy, a szöveg gondozója átértelmezheti a verset. Nem mindegy (egál), hogy a hit és szeretet a gyermeknek *mindegy*, vagy *egyforma*!]
35 K: …fényes t*ű*kre van . ♦ GYP, HG, fsz: …fényes tükre van,
36 K: És mosolygó *i*sten… ♦ GYP, HG, fsz: És mosolygó Isten…
37 K: Ti*k* még értitek a' nagyszerű zenét [A K ritmusa jó, de a ma már komikus stílushibát, a *'Tik'* névmást a kiadásokkal együtt kicseréltük és jambusal nyitottuk a trocheusi sort.] ♦ GYP: …nagyszer*ü* zenét
HG, fsz: Ti még értitek a nagyszerű zenét,
38 K: Me*lly*től a' népdalnak szent vi*sz*hangja jő ♦ GYP: Melytől a népdalnak szent vi*sz*hangja jő ♦ HG, fsz: Melytől a népdalnak szent visszhangja jő

39 K: Me*lly* reggel fel *e*breszt, es*tve* el csitít ♦ GYP: Mely reggel f*ö*lébreszt, este elcsit*i*t, ♦ HG, fsz: Mely reggel felébreszt, este elcsitít,
41 K: Me*lly* végtől végig… ♦ GYP, HG, fsz: Mely végtől-végig…
43 K, fsz: Melly a nyári… ♦ GYP, HG: Me*ly* a nyári…
45 K, fsz: Mellyet minden ért,… ♦ GYP, HG: Me*ly*et minden ért,…
46 K: Me*ll*ynek minden… ♦ GYP, HG, fsz: Melynek minden…
47 K: Csillag és a fűszál, á*l*at, gyermekszív, ♦ HG, fsz: Csillag és a fűszál, állat, gyermekszív, ♦ GYP: Csillag és a f*ü*szál, állat, gyermeksz*i*v,
50 K, HG, fsz: Tőlük, önmagában bízva, balgatag, ♦ GYP: Től*ö*k, önmagában b*i*zva,…
52 K: Ollyan szomorú lesz, és o*lly* hallgatag. ♦ GYP, HG: O*ly*an szomorú lesz, és oly hallgatag. ♦ fsz: Ollyan szomorú lesz, és oly hallgatag. [Trochaikus sor nem induhat jambussal.]
53 K, HG, fsz: Köztük örvény-képen az okoskodás ♦ GYP: Közt*ö*k örvény-képen… [Helyesírási modernizálás lehetne *'örvényképpen'* is. Szövegértelmezési kérdés: a rövid mássalhangzós alak azt is sugallhatjata, hogy az okoskodás egy *örvény-képen* látható, holott lehet, hogy a szerző arra gondolt, hogy mint egy örvény, olyképpen állhat közöttük az okoskodás. Az 54. sor a *'képen'* szót erősíti meg, a *'képpen'* helyett, maradtunk a kiadások szövegértelmezésénél.]
56 K, HG, fsz: S mégis, mindég… ♦ GYP: S mégis mind*i*g…
57 K, fsz: …a dalt, mellyen szól ♦ GYP, HG: …a dalt, me*ly*en szól
62 K, HG, fsz: Míg szivünkben… ♦ GYP: M*i*g szivünkben…
67 K: Hogy ha von*z*a őtet, és merít, merít, ♦ GYP: Hogyha vonzza őtet, és merít, mer*i*t, ♦ HG, fsz: Hogyha vonzza őtet, és merít, merít,
68 K: Bár mind mit mer*i*t csak víz s nem a' folyam, ♦ GYP: Bár mind mit mer*i*t csak v*iz*… ♦ HG, fsz: Bár mind, mit merít, csak víz s nem a folyam,
69 K, GYP: …Mindegy, játs*z*atok ♦ HG, fsz: …Mindegy, játsszatok
71 K, fsz: Nékem még kedves,… ♦ GYP, HG: N*e*kem még kedves,… [A kiadások jambussal kezdték a trocheusi sort.]
72. sor után: [A bal lapszélen 'II', alatta vonal. Valószínűleg két részre kívánta bontani a verset a szerző. Ugyanakkor a végső alkotói szándék kideríthetetlen, mivel a vers elejére nem toldotta be az 'I' jelet, amely pedig egyértelművé tehette volna az értelmezést.]
73 K, HG: Ó*h* mi rejtélyes,… ♦ GYP: *Oh,* mi rejtélyes,… ♦ fsz: Ó, mi rejtélyes,…
75 K, fsz: Isten sem voná még kezét róla el, ♦ HG: Isten sem voná m*e*g…
77 K: Véd*ű*l adta néki… ♦ GYP, HG, fsz: Védül adta néki…
78 K: Játékáúl minden… ♦ GYP, HG, fsz: Játékául minden…
79 K, GYP, HG: A *n*apnak dúsgazdag,… ♦ fsz: A Napnak dúsgazdag,…
80 K, GYP, HG: A hajnalnak p*i*rját,… ♦ fsz: A hajnalnak pírját,…
81 K: És társáúl adta a' hű á*l*atot, ♦ GYP, HG, fsz: És társául adta a hű állatot,

82 K, fsz: Melly a' gyermekhez szít ollyan szívesen, ♦ GYP, HG: Me*ly* a' gyermekhez sz*i*t o*ly*an sz*i*vesen,
84 K: Á*l*at s ember közt is i*lly* kapocs leszen. – ♦ GYP, HG, fsz: Állat s ember közt is ily kapocs leszen. –
85 K: Ó*h* néztétek-é már jól az á*l*atot, ♦ GYP: *Oh,* néztétek-é már jól az állatot, ♦ HG: Ó*h,* néztétek-é már… ♦ fsz: Ó, néztétek-é már…
87 K, fsz: Millyen esdve néz ránk, szólni… ♦ GYP: Mi*ly*en esdve néz ránk, szó*ll*ni… ♦ HG: Mi*ly*en esdve néz ránk, szólni…
88 K: És nem szabad*ú*lhat… ♦ GYP, HG, fsz: És nem szabadulhat…
89 K, fsz: Nékem e' tekintet ollyan szomorú ♦ GYP, HG: Nékem e tekintet o*ly*an szomorú
91 K: …nékem *i*stenem, ♦ GYP, HG, fsz: …nékem Istenem,
92 K: Meg ne vess, *i*sten… ♦ GYP, HG, fsz: Meg ne vess, Isten…
94 K: Nem vagy-é előtte i*lly* burok talán? ♦ GYP: Nem vagy-*e* előtte ily… HG, fsz: Nem vagy-é előtte ily…
98 K, HG, fsz: És menyet, az… ♦ GYP: És me*nny*et, az… [Jav., de ritmusrontás is GYP variánsa.]
99 K, HG, fsz: …küzd, tűr, vérezék, ♦ GYP: …küzd, t*ü*r, vérezék,
101 K, HG: Ó*h* mi rejtélyes,… ♦ GYP: *Oh* mi rejtélyes,… ♦ fsz: Ó, mi rejtélyes,…
103 K: <.....> S kétkedő, komoly, mig a'… ♦ GYP, fsz: S kétkedő, komoly, mig a… ♦ HG: …komoly, m*í*g a…
104 K: <.....> Születendő világ sz*ú*nnyad s ő nevet.
GYP, HG, fsz: Születendő világ szunnyad, s ő nevet.
105 K, HG: Ó*h* mi nagyszerű,… ♦ GYP: *Oh* mi nagyszer*ü*,… ♦ fsz: Ó, mi nagyszerű,…
106 K, HG, fsz: Krisztus így szunnyadt… ♦ GYP: Krisztus *i*gy…
108 K: Suttog gyermekinek *ílly* megnyugtatón. ♦ GYP, HG, fsz: …ily megnyugtatón.
109 K: Játs*z*atok hát vélem,… ♦ GYP, HG, fsz: Játsszatok hát vélem,…
111 K, fsz: Mellyen a természet véletek beszél, ♦ GYP, HG: Me*ly*en a természet…
112 K, fsz: Szíveteken által… ♦ GYP, HG: Sz*i*veteken által… [Ritmushiba!]

[187] INTÉS
K: MIKL 220. – FH 1397. 60. fólió verzó
[GYP válogatásában ez a ciklus 13. verse.]
1 K, HG, fsz: Dűl, dűl az ősi ház… ♦ GYP: D*ü*l, d*ü*l az ősi…
2 K: *<El porladoznak szent oszlopok>* / *<Oszlop..... látjuk szét porlani>* / Minden nap el dönt egy szent oszlopot [Az utolsó sor a K-on a cím mellé a lapszélre betoldva. Ez a sor a fsz sora is, GYP és HG az első két szót egybeírta, szerintünk tévesen.]

3 K: <*Fut minden és* <.....> *ragad ki amit bír*>/ Fut minden, és ragad ki, amit bír, [A 2. sor a K-on a cím mellé a lapszélre betoldva. Ez HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: …a mit b*i*r.
4 K: <*A köz*..... <*mindenki feledi*> ..... *senki* .....> / Csak a mi köz védőkart nem lel ott [A 2. jav. sor a K-on a cím mellé a lapszélre betoldva. Ez HG és a fsz sora is. Gyulai viszont átírta sor végét:]
GYP: …nem *talál* ott.
6 K: <*Itten nyomor ott béke nyugalom,*> / Kis új tanya <....> vár <....> ránk a <...> nyúgalom, ♦ GYP: Kis *u*j tanya vár ránk, a ny*u*galom, ♦ HG: Kis *u*j tanya vár ránk, a nyúgalom, ♦ fsz: Kis új tanya vár ránk, a nyúgalom,
7 K: Hadd vesszenek <.....> családi istenink [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
8 K: Amit hittünk mind <*ugyis*> az már régi lom. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
9 K: Meg á*l*j ó*h* ő*rű*lt nép, halld, halld e szózatot: ♦ GYP: Megállj, *oh*, őrült… ♦ HG: Megállj, ó*h*, őrült… ♦ fsz: Megállj, ó, őrült nép, halld, halld e szózatot:
12 K: Hős *Éneás* ki vitte istenit, ♦ GYP, HG: Hős Aeneas kivitte *I*stenit,
fsz: …istenit,
13 K: Rabságain keresztű*l*… ♦ GYP, HG, fsz: Rabságain keresztül…
15 K: ’S vesz<*t*>ett honuk fel élt új földön is ♦ GYP: …*u*j földön is
HG, fsz: S veszett honuk felélt új földön is,
16 K: A megmentett <*ősi*> honi *ó*ltár felett, ♦ GYP, HG, fsz: A megmentett honi oltár felett,
20 K: El hagytad istenid, ha e hont el hagyod. ♦ GYP: Elhagytad *Í*stenid,…
HG, fsz: Elhagytad istenid, ha e hont elhagyod!
21 K: Ülj csak mint Jób dűlt házad <*küszöbén*> ajtaján ♦ GYP: Ülj csak mint Jób d*ü*lt… ♦ HG, fsz: Ülj csak, mint Jób, dűlt házad ajtaján,
22 K, HG, fsz: S ha gúnymosollyal mond az idegen: ♦ GYP: S ha g*u*nymoso*lyly*al…
23 K: Kold*ú*s vagy. ♦ GYP, HG, fsz: Koldus vagy.
24 K: Míg összegy*ű*jtéd, őrz<...>e <.....> fegyverem. ♦ GYP, HG, fsz: Míg összegyűjtéd, őrze fegyverem.
25 K: Ha kérd<.....> <*vannak emlékeid*> aztán hiú emlékeket,
GYP, HG, fsz: Ha kérd aztán hiú emlékeket,
26 K: Ha kérdi <*mért vagy ollyan halovány?*> mért halványak arcaid?
GYP, HG, fsz: Ha kérdi: mért halványak arcaid?
27 K: *Mond*: *E*mlékem sír, vérem el fogyott, ♦ GYP, HG, fsz: Mondd: emlékem sír, vérem elfogyott,
28 K: De keblemet <*egy hitben él még* .....> fenntartja drága hit!
GYP, HG, fsz: De keblemet fenntartja drága hit!
29 K: Hogy rám <.....> a sors ura nagy <*szent*> hívatást bizott,
fsz: Hogy rám a sors ura nagy hívatást bizott,

GYP: …h*i*vatást bizott, ♦ HG: …h*i*vatást b*í*zott, [Jambusok!]
30 K: Választott <.....> eszköze hát el sem hagyhatott. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
33 K: <*M.g*> <..... ..... *hogy találkoztatok*> / S hogy szent csatán egy sorban álltatok, ♦ GYP, HG: S hogy szent csatán egy sorban *állatok*, [Téves olvasat.] ♦ fsz: …egy sorban álltatok.
37 K: Sírd a’ vizekbe múltad k*o*nnyeit ♦ GYP: S*í*rd a vizekbe m*u*ltad kö*ny*eit,
HG: Sírd a vizekbe m*u*ltad könnyeit, ♦ fsz: Sírd a vizekbe múltad könnyeit,
38 K: ’S da*n*olj reményt, s ha… ♦ GYP, HG, fsz: S dalolj reményt; s ha…
39 K: Csak egy pajzs fedjen <*majd lássák*> el hordván e mondatot:
GYP, HG, fsz: Csak egy pajzs fedjen el, hordván e mondatot:
40 K: Nem hagytuk el egymást, de *i*sten el hagyott. ♦ GYP: …de *i*sten elhagyott. ♦ HG, fsz: …de Isten elhagyott!

[188] SÍRI DAL
K: MIKL 342. – FH 1397. 61. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
4 K, HG: S nem sírtak még el ember kö*ny*ei. ♦ fsz: …el ember könnyei. [Egyszerre helyesírási és ritmikai is a jav. Jambikus a sor, K-ban és HG-nál az utolsó előtti láb trocheus.]
7 K: …sashon’ r*équi*emje ♦ HG, fsz: …sashon rekviemje,
9 K: …*Meny*dörögve szólt, ♦ HG: …me*ny*dörögve szólt,
fsz: …mennydörögve szólt,
15 K: Hol ő <*besz*>itél ott vér a’ sors betűje ♦ HG: Hol ő *í*tél… ♦ fsz: Hol ő itél, ott vér a sors betűje,
17 K: I*lly* dalt, i*lly* dalt akarnék… ♦ HG, fsz: Ily dalt, ily dalt akarnék…
20 K, HG: Irígyelhetnek a’ *f*öld népei. ♦ fsz: …a Föld népei.
24 K: Me*lly*től egész *f*öld… ♦ HG: Melytől egész *f*öld… ♦ fsz: Melytől egész Föld…
25 K, fsz: Hiven betöltötted… ♦ HG: H*í*ven betöltötted…
26 K, fsz: Szived szent vére… ♦ HG: Sz*í*ved szent vére…
35 K: És látván, mi*lly* hálátlan… ♦ HG, fsz: És látván, mily hálátlan…
36 K, HG: Új Leonídást a’ *f*öld… ♦ fsz:. Új Leonídaszt a Föld…
42 K, fsz: ’S mig a’ világon… ♦ HG: S m*í*g a világon…
43 K, fsz: Szent áhitattal… ♦ HG: Szent áh*í*tattal…
47 K: Me*lly*ért hev*ű*ljön,… ♦ HG, fsz: Melyért hevüljön,…

[189] FAGYVIRÁGOK
K: MIKL 174. – FH 1397. 61. fólió rektó, verzó, 62. fólió rektó, verzó
[GYP válogatásában ez a ciklus 14. költeménye. HG kiadásában ez a *Szerelem* ciklusban szerepel.]

Cím K: <.....>Fagy-virág<*aihoz*>ok ♦ GYP, HG, fsz: Fagyvirágok
1 K: Ki sír velem, ah *i*stenem ki sír, ♦ GYP: …ah, Istenem, ki s*ír*?
HG, fsz: Ki sír velem, ah, Istenem, ki sír?
2 K: …i*lly* keservet, ♦ GYP, HG, fsz: …ily keservet,
3 K: Me*lly* végtelen mint istene<..>k' hatalma ♦ GYP: Mely végtelen, mint *I*stenek hatalma, ♦ HG, fsz: …istenek hatalma,
4 K: Ember <*szivvel s olly*> kebellel egyedül ki bír. ♦ GYP: …egyedül ki b*ír*? ♦ HG: …egyed*ű*l ki bír? ♦ fsz: …egyedül ki bír?
6 K, GYP: Egykedvüen vajh hányszor mondjuk <*azt ki*> el,
HG: Egykedv*ű*en… [A helyesírás korszerűsítése ritmust ront.]
fsz: Egykedvüen, vajh, hányszor mondjuk el,
8 K: <*Im ismét sirba száll<ott>a valaki*> / Ki gondol arra, hogy tán egy kebel [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
9 K: K*in*<*já*>tól <*reped.. meg....*> reped meg. – ♦ GYP: K*i*ntól reped meg?
HG, fsz: Kíntól reped meg? –
10 K: <*Most*> Én már tudom, mert én is érezém. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
11 K: Értem mi kín az egyed*ű*l kesergni ♦ GYP: Értem, mi k*i*n az,…
HG: …egyed*ű*l kesergni, ♦ fsz: Értem, mi kín az, egyedül kesergni,
12 K: <*Ha nincsen ember aki búnkat ossza*> / Midőn zokogjuk: ő többé nem él. – [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
13 K: <*Óh én is tudnék*> Ah, én is tudnék egy rokon kebelt, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
15 K, HG, fsz: Reá hajolva kínomat… ♦ GYP: Reá hajolva k*i*nomat…
16 K: <*'S enyhűlne búm könyének harmatától*> / De mostan ó*h* hová, hová hajoljak <*le*> ♦ GYP: De mostan ó*h* hov*a*, hov*a* hajoljak ♦ HG De mostan ó*h* hová, hová hajoljak ♦ fsz: De mostan ó, hová, hová hajoljak
17 K, GYP, HG: Midőn é*p* érte… ♦ fsz: Midőn épp érte…
18 K: <*Óh lány*> Ó*h* lány <*m*>Miért haltál meg mon*d* miért <....> ♦ GYP: Ó*h* *ly*ány miért haltál meg mondd miért ♦ HG: Ó*h* lány! Miért haltál meg, mondd, miért ♦ fsz: Ó, lány! Miért…
19 K: <*Miért*> <*c*>Cseréltél e forró kebl<....> helyett [Itt 'forró keblem' szerepelhetett, a szókapcsolat elé utólag toldotta be a szerző az 'e'-t; a végződést áthúzta ugyan, ám elmulasztotta az önmagában értelmetlen 'kebl' morfémavariánsba beilleszteni, vagyis a 'forró keblem'-et 'e forró kebel'-re javítani.] ♦ GYP, HG, fsz: Cseréltél e forró kebel helyett
21 K: Nem <*szívhatom fel csókolván*> szívtam el – csókolva – lelkedet
GYP: Nem szi*v*tam el csókolva lelkedet ♦ HG, fsz: Nem szívtam el – csókolva – lelkedet.
22 K, HG, fsz: Hová lett most… ♦ GYP: Hov*a* lett most…
23 K: Világától e' <*forro hű*> szerető kebeltől, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
25 K, HG: Világa nélk*ű*l a'… ♦ GYP, fsz: Világa nélkül a… [Jambus!]

26 K, HG, fsz: …amíg haldokoltál, ♦ GYP: …*a míg* haldokoltál,
27 K, HG, fsz: …amíg szenvedél, ♦ GYP: …*a míg* szenvedél.
28 K: <*És*> 'S nem jött el, hogy *meg int*<*ve*>sen, szellemed
GYP, HG, fsz: S nem jött el, hogy megintsen, szellemed.
29 K, HG, fsz: Van-é, van-é hát… ♦ GYP: Van-*e*, van-*e* hát…
30 K: Ó*h* lány te el nem hagytál v*ó*lna engem; [Majd áth. sor:] <*És tudtál volna a' sírnak daczolni*> ♦ GYP: *Oh ly*ány, te… ♦ HG: Ó*h* lány, te…
fsz: Ó, lány, te el nem hagytál volna engem;
31 K, HG, fsz: <De>Te hűtelen levél… ♦ GYP: *De* hűtelen levél…
32 K, HG, fsz: Hogy dúltad… ♦ GYP: Hogy d*u*ltad…
33 K: Külö*m*ben, mellyet *i*sten ként <*alkottál*> teremtél,
GYP, HG: Különben me*ly*et Istenként… ♦ fsz: Különben, mellyet Istenként teremtél, [A 'melyet' helyesírási javítás trocheust eredményezett a jambikus sorban.]
37 K: <*Ugy az mért*> Miért az inkább engem nem talált.
GYP, HG, fsz: Miért az inkább engem nem talált?!
38 K: Miért maradtam meg, <*miként*> mint a virágszál, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
39 K: <*Az első téli éj után ablakban*> Ablak között az első téli éjre, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
41 K, fsz: S butól hervadjak… ♦ GYP, HG: S b*ú*tól hervadjak… [Jav. ritmusrontás.]
42 K: Átok reád sz*i*v, mért vagy olly erős, ♦ GYP: Átok reád szív, mért vagy o*ly* erős, ♦ HG: Átok reád sz*i*v, mért vagy o*ly* erős, ♦ fsz: Átok reád szív! mért vagy olly erős,
46 K: …mért o*lly* kegyetlen, ♦ GYP, HG, fsz: …mért oly kegyetlen,
47 K, HG, fsz: Mosolyg, örűl <*minden*> egész világ körűlünk,
GYP: Mosolyg, ör*ü*l egész világ kör*ü*lünk,
48 K: Mint hogy ha <*kinunkat*> <*szenvedésünk*> kárörömmel felkaczagn<*á*>a, ♦ GYP, HG, fsz: Mint hogyha kárörömmel felkacagna,
49 K: <*Míg gyászos*> Hogy néma tél ül a' kebelben. – [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
50 K: Mért játszik a' *n*apnak sugára <*úgy*> ♦ GYP: M*i*ért játszik a *n*apnak sugára ♦ HG: Mért játszik a *n*apnak sugára ♦ fsz: Mért játszik a Napnak sugára
51 K: A síron <*úgy*>, mint a kis virágon, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
GYP: A s*i*ron, mint…
53 K, GYP, HG: M*i*g lent halott van? ♦ fsz: Míg lent halott van?
54 K, fsz: Miért ha egy szív meg reped – ♦ GYP: *Mér*t ha egy sz*i*v megreped, ♦ HG: *Mér*t ha egy szív megreped,
55 K: Nem gyászol véle <*minden, minden*> minden élet – [A jav.sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: Nem gyászol v*e*le…
57 K, HG, fsz: Az árva szív. ♦ GYP: Az árva sz*i*v.

58 K, HG, fsz: Míg így azt látja csak, ♦ GYP: M*í*g *i*gy azt látja csak,
62 K: Az ember o*lly* kics*í*nyke <*olly*> – nyomor*ú*lt. ♦ GYP, HG, fsz: Az ember oly kicsinyke – nyomorult.
63 K: Hát <*ujra*> itt vagyok megint ó*h* <*te*> drága völgy ♦ fsz: Hát itt vagyok megint, ó, drága völgy, ♦ GYP, HG: …megint, *oh*, drága völgy,
64 K: Ajtód előtt állok <*hangatlan*> kicsinyke ház, ♦ GYP, HG, fsz: Ajtód előtt állok, kicsinyke ház!
65 K: Jól ismerélek <*hajdan*> egykor, s most miért ♦ GYP, HG, fsz: Jól ismerélek egykor, s most miért
66 K: <*Mindennek még is*> Egész valódnak ar*cz*ulatja más? [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
67 K: <*Ah*> Hisz egykor <*minden*> itten az élet <*vala itt*> lakott
GYP, HG, fsz: Hisz egykor itten az élet lakott,
69 K: <*A szellem el szállt*> Elszállt a szellem, s hullájára a' [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
71 K, HG, fsz: …azóta szívem is, ♦ GYP: …azóta sz*i*vem is,
72 K: <*Te árva völgy, együtt sirathatjuk*> / Együtt sirathatjuk, mely elrepült,
73 K: <*Te árva völgy, együtt sirathatjuk*> / Együtt sirathatjuk – mely elrepült, [A 2. jav. sor a fsz sora is.] ♦ GYP, HG: Együtt sirathatj*á*k,… [A K téves olvasata a kiadásokban nem véletlen. Az *'árva völgy'* kifejezés mindkét sorban (72–73.) elvégzett törlése azzal a sajnálatos következménnyel járt, hogy az olvasó elbizonytalanodik: kit szólít meg a költő, ki az, akivel együtt gyászol? A II. rész első sorában szerepel ugyan a 'völgy' szó, ennek ellenére nem nyilvánvaló, hogy még mindig 'ő' a megszemélyesített és megszólított fél. Sőt! A végső szövegváltozat alapján logikusabb lenne az a feltételezés, hogy a 64. sorban említett 'kicsinyke ház'-ról van szó, annak változott meg az arculata, s nem a völgyről szólnak a további sorok. Csakis a törölt rész teszi nyilvánvalóvá, hogy nem erre gondolt M.]
74 K: <*Az eltörpűl*> A ránk mosolygó kedves szellemet. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
75 K: Téged nem költ fel a' pacsirta <.....>dal ♦ GYP, HG, fsz: Téged nem költ fel a pacsirta-dal,
76 K: Engem fogadni <*senki*> lánykám nem siet, ♦ HG, fsz: …fogadni lánykám nem siet, ♦ GYP: …*ly*ánykám nem siet,
77 K, GYP: Neked <*a viszhang*> nem zeng a vi*sz*hang dalra dalt,
HG: Neke*m* nem zeng a visszhang… ♦ fsz: Neked nem zeng a visszhang dalra dalt,
78 K: 'S nekem nem mondja <*Lujzám*> senki hogy szeret. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
79 K: Mi jól esik <*hogy együtt gyászolunk*,> e gyász is hogy közös
GYP, HG: Mi jól esik e gyász is, hogy közös, ♦ fsz: Mi jólesik…

80 K, fsz: 'S fonyadt lombod közt a' szél zúgva jár, ♦ GYP: S fo*ny*adt lombod közt a szél z*u*gva jár, ♦ HG: S fo*nny*adt lombod közt a szél zúgva jár, [Jambus.]
81 K: <*Míg*> Míg véle a' nászkoszorú<*nak*>ra szánt ♦ GYP: M*i*g v*e*le a nászkoszor*u*ra szánt ♦ HG, fsz: Míg véle a nászkoszorúra szánt
82 K, HG, fsz: Virág hervadtan a sírkertbe száll. ♦ GYP: ... a s*i*rkertbe száll. [A 82. sor végén ötágú csillag, alatta elválasztó vonal. Majd hat áth. versszak (a 83–96. sorok korábbi változata) következik. Ez a szerző jelrendszerében azt jelenti, hogy az áth. rész jav. változata külön lapon található. Ilyen lap azonban a ma ismert kéziratok között nincsen. GYP mégis egy (minden jel szerint nem tőle, hanem a szerzőtől származó) jav. változatot közölt, és vélhetően az ő variánsát közölte HG is. Így fsz-ünk is a kiadások szövegét vette át, s az áth. szakaszokat csupán a vers egy korábbi, első variánsaként kezelte.]
83–98 K, EV:

<Csak szállj virág, mit is keres<nél>sz te itt,
Rejtőzzél el te is a' fagy elől,
A földben lesz meleg szelíd tanyád,
'S tavasszal hozz hírt testvéred felől.

Hisz ő éltében is úgy szeretett,
Vidítsad hát fel most sötét lakát,
De ha tavasszal feljösz társiddal,
Ne hagyjátok csak őtet el magát.

Hisz ő volt leg szebb mindnyájtok között,
S nélkűle minden halovány, rideg,
Lám vesztén most is gyászban áll a' föld,
'S fel szállt lelkének az ég meg nevet.

Ha rátok küld hát isten új tavaszt,
Miért is sajnálna tőle életet,
Ki a' hó leplet fel takarja, mért
Nem nyitná az meg a' sírfeneket? –

De a' hó könnyen olvad 's mély a' sír
Óh tűrem [!] hát, tűrelem azért,
Hisz ott lent jó, ott lent nem érezi
Melly itt fent pusztít, a' fagyasztó télt.

Csak a' sírormot, s minket ér az itt,
Ő lent álmodhatik enyhébb tavaszt,
S ha ébred a' piros rózsával majd
Megtestesűlve találandja azt. –>

83 GYP, HG, fsz: Csak szállj virág, mit is keressz te itt,

84 HG, fsz: Rejtőzzél hozzá, szállj a sírba le, ♦ GYP: …szállj a s*i*rba le,
85 GYP, HG, fsz: Meleg van ott, keresztjét éri csak
86 GYP, HG, fsz: S nekem nem mondja senki, hogy szeret.
87 GYP: …vidítsd a drága *ly*ányt, ♦ HG, fsz: …a drága lányt,
88 GYP, HG: …*u*gy ápolt, nevelt, ♦ fsz: …úgy ápolt, nevelt,
89 GYP, HG: S*u*gj a tavaszról… ♦ fsz: Súgj a tavaszról…
91 GYP: …feljö*sz u*jolag, ♦ HG, fsz: …feljössz újolag,
95 GYP: …s mély a s*i*r, ♦ HG, fsz: …s mély a sír,
96 GYP: *Oh* türelem… ♦ HG:Ó*h* türelem… ♦ fsz: Ó, türelem, csak…
98 GYP: Egy hossz*ú* élet… ♦ HG, fsz: Egy hosszu élet…
102 K, HG, fsz: Félig megírva… ♦ GYP: Félig meg*i*rva…
103 K: Sétálni ment <*ki tán*> talán csak asszonya, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
105 K: Ha elfeled<*ve*>t levélt, <*szivet*> <*dalt és*> szivet, füzért,
GYP: …szivet *és* füzért, ♦ HG, fsz: Ha elfeledt levélt, szivet, füzért,
106 K: …vágyik, <*nem*> és ohajt? ♦ HG, fsz: …vágyik és ohajt?
GYP: …*érez* és ohajt?
107 K: De el sötét kép, <*ő most is*> ó*h* hisz ő enyém, ♦ fsz: De el, sötét kép, ó, hisz ő enyém, ♦ GYP: …*oh*, hisz ő enyém, ♦ HG: …ó*h*, hisz ő enyém,
110 K: <*Sőt a' hólt jobb*> S még jobb a hólt, mert nem lesz hitszegő.
GYP, HG, fsz: S még jobb a holt, mert nem lesz hitszegő.
111 K: Mindkettő <*szebb napokban*> a' jövőben vissza tér
GYP, HG, fsz: Mindkettő a jövőben visszatér,
113 K, fsz: Mig a' halott szunyadva édesen ♦ GYP: Mig a halott szu*nny*adva… ♦ HG: M*í*g a halott szu*nny*adva… [Jambus!]
114 K: Virágz<*ó*>oan, mosolygva megmarad. – ♦ GYP, HG, fsz: Virágzóan, mosolygva… [Bár a kiadások helyesírási jav.-a megszüntette a 2. láb jambusát, de a spondeusszal is marad a jambikus lejtés, s ezért nem alkalmazzuk a kézirat „unortodox" helyesírását főszövegünkben mi sem.]
115. sor előtt a K ciklusának sorszáma: <*III*> IV
115 K, HG, fsz: …kint sír a szél? ♦ GYP: …s*i*r a szél?
116 K: Koporsóját <*szögzik*> verik, vagy szűm dobog? [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
117 K, HG, fsz: …híven őrzi őt, ♦ GYP: …h*i*ven őrzi őt,
123 K: Meg népes*ű*l szent… ♦ GYP, HG, fsz: Megnépesül szent…
127. sor előtt a K ciklusának sorszáma: <*III*> V
127 K: <*Ha a fáradt munkás nyugodni tér el*> / Kifáradt munkás hogy ha megy nyugodni, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
128 K: <*Nyugodjék békén, az rendében van*> / Rendén van az, nyugodjék csendesen! – [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
130 K: <*Hadd hulljon a' lomb, nézzük nyugodtan.*> / Hulljon – helyette más üdébb terem. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

130. sor után áth. sorok:
<De látni csak hogy sírjuk veszteségét>
<De a' bimbónak szinte is hervadni>
<Téllé hervadni az ifju>
<Alig köszöntve az ifjú tavaszt>
131 K, GYP: De csak felt*ü*nni, s télre válni *u*jra, ♦ HG, fsz: De csak feltűnni, s télre válni újra,
132 K: Hogy veszte <.....> jobban öljön a tavaszt – [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: Hogy veszte jobban *busitson* tavaszt,
134 K, HG: Ó*h* jaj ki látta, jaj ki látta azt? – ♦ GYP: *Oh* jaj, ki… ♦ fsz: Ó, jaj, ki látta, jaj, ki látta azt? –
134. sor után két áth. strófa:
<'S ugy van. Lujzám olly szép vólt olly virágzó
Hogy az enyészet kétségbe eset
Osztályrészét meg nyerni; életvágya
Ifjú szivének alig született,>

<Midőn már veszve minden pótolhatlan
Azért pirúlt-e hát hajnal csupán
Hogy ismerjük meg báját, és sirassuk
A ráborúlt örökös éjszakán?>
135 K: Nem, nem, <*lehet az isten illy kegyetlen*> ki rózsát hintettél körödben, [Majd:] <*Ki rózsákat hintettél körüled*> [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
GYP: …ki rózsá*kat hintél* körödben,
136 K: Amíg magadnak csak tövis<*e*> maradt <*csak*> [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: *A mig* magadnak csak…
137 K: <*A rózsákat te ott túl fel leled.*> [Majd:] Kell, hogy siron tú*l* újra <*fel*> összeszedjed ♦ GYP, HG: …siron tul újra összeszedj*ék* ♦ fsz: Kell, hogy siron tul újra összeszedjed
138 K, fsz: A nékünk nyújtott… ♦ GYP: A n*e*künk ny*u*jtott… ♦ HG: A nékünk ny*u*jtott…
140 K: Kinek <*szentelt emlékü holtja*> szivében szent halottja van, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
142 K: Mit a' halál von ollyan <*szorosan*> zordonan. [A jav. sor a fsz sora is.]
GYP, HG: …o*ly*an zordonan.
142. sor után áth. sorok:
<Fél lelke túl van – gyötri földi kínja s
S enyhűletet a <mult> túl legy[?]
Fél lelke túl van, ottan is honos már,
És mind két éltet jól isméri itt,
Ismérem én is már a' sírnak üdvét,
És földi létünk szenvedéseit.>
143 K, fsz: Fél lelke túl van, s hogyha földi kínok ♦ GYP: …földi k*i*nok
HG: Fél lelke t*u*l van,…

144 K, HG, fsz: …szelíd vigaszt, ♦ GYP: …szel*i*d vigaszt,
146. sor után áth. sorok:
<Mert hogy ha a' nap ónsúlyú bajával
El zúg felettem jő a' csendes est,
'S a' képzeletnek álomtűkörébe
Jövőmből egy egy drága képet fest.

Lujzám el jő és forró homlokomra
Ollyan szelid enyhűletet lehel,
Hogy az egész nehéz napon keresztűl
Küzdő szűm benne új erőre lel.>
147 K: *<S így suttog hozzám:>* Suttogva mondja: „Addig álmodol te [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
148 K: *<Lujzádról míg eszmélsz s szűdön>* Leánykádról, míg kebleden leled, [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: Leánykádról, m*i*g…
149 K, HG, fsz: De még könyű lesz akkor is szemedben, ♦ GYP: De még kö*nnyü* lesz…
150 K: Me*lly* nélkülem örűlni el feledt. ♦ GYP, HG, fsz: Mely nélkülem örülni elfeledt.
151 K: És nékem is kö*ny* fog… ♦ GYP: És n*e*kem is könny fog…
HG, fsz: És nékem is könny fog…
153 K: Mi*lly*en soká *<voltál>* valál… ♦ GYP, HG, fsz: Milyen soká valál…
154 K: Hived nélk*ű*l te… ♦ GYP, HG, fsz: Hived nélkül, te…
155. sor előtt a ciklus sorszáma: *<IV.>* VI
155 K: Lelkemben el von*ú*lt már… ♦ GYP, HG, fsz: Lelkemben elvonult már…
156 K: Nyugodt vagyok megint, *<megint mint hajdanában>* mint hajdanában, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
157 K: Hiszen nyugodt a' h*<alott>*olt is sírlakában, [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: …s*i*rlakában,
159 K: *<Hisz a' sir csak újonan kopár>* / Csak az ujon felásott sír kopár, [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: Csak az ujon*nan ásott* s*i*r kopár,
161 K: Keblemben is halott *<vagyon>* van bár temetve, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
162 K: *<Bár>* Arc*z*ámon el *<lebben>* vonúl egy egy sugár. ♦ GYP: Arc*o*mon elvon*u*l… ♦ HG, fsz: Arcámon elvonúl egy-egy sugár.
163 K: A hossz*ú* bánat *<csak szelíd lehet,>* csendes lesz s szel*i*d – ♦ GYP: A hosszu bánat csendes lesz s szel*i*d – ♦ HG: A hossz*ú* bánat csendes lesz s szelíd – ♦ fsz: A hosszu bánat csendes lesz s szelíd – [Így a 2. versláb is jambus!]
164 K: Szelíd, mint éj, me*lly<nek>*en *<van>* reng *h*oldvilága,
GYP, HG: Szelíd, mint éj, melyen reng *h*old világa, ♦ fsz: …Hold világa

165 K: De mégis éj, *<és>* csak gyászt mutat sugára, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
166 K: *<Bár nem zúg vész a láthatár felett.>* / Egy árva bimbót létre nem derít. [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: …létre nem der*i*t.
167 K: 'S ha zeng*<ek dalt>* dalom, mint sírőrző teszek, [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: …mint s*i*rőrző teszek,
169 K: Azok diszeűl *<annak ki ott van>* *<kik feküsznek>* akik eltemetve,
GYP, HG, fsz: Azok diszeül, akik…
170 K: *<S szelíd írjáúl önérzelminek. –>* Alattuk a mély sírban fekszenek. [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: Alatt*o*k a mély s*i*rban…
171 K: *Gyujthatnék>* Bár csillagot *<bár>* gy*u*jthatnék mécs helyett,
GYP, HG: Bár csillagot gy*u*jthatnék mécs helyett, ♦ fsz: Bár csillagot gyújthatnék…
172 K: Bár zeng*<h>*e*<t>*nék *<bár>* dalt, me*lly* mindég fog élni, ♦ HG, fsz: Bár zengenék dalt, mely mindég fog élni, ♦ GYP: …mind*i*g fog élni,
173 K: *<Hogy>* És egy világot részesemmé tenni [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
174 K: B*i*rnék *<óh>* te benned szent emlékezet. ♦ GYP, HG: B*i*rnék te benned… ♦ fsz: Bírnék tebenned, szent emlékezet!
175 K: Könyűlne lelkem, mert Lujzám neve ♦ GYP: Kö*nny*ülve lelkem,…
HG: Kö*nny*ülne lelkem,… ♦ fsz: Könyülne lelkem, mert Lujzám neve
177 K: *<'S e>*Emlékeül szent könnyek hullanának [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
178 K: *<Ha majd>* Midőn felőle szólna a' rege. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
179 K: Míg így magam *<tűrök csak>* türök, jaj, egyedűl, ♦ GYP: M*é*g *i*gy magam türök, jaj, egyed*ü*l, ♦ HG, fsz: Míg így magam türök, jaj, egyedűl, [A sorvégi hosszú *'ű'* régies helyesírása marad a válaszoló rímszó miatt is.]
180 K, HG, fsz: És vélem együtt búm is sírba száll le, ♦ GYP: …is s*i*rba száll le,
181 K, HG, fsz: Nem gondol senki a' lány… ♦ GYP: Nem gondol senki a *ly*ány…
182 K, HG, fsz: Érzés, keserv, mind feledésbe dűl. ♦ GYP: …feledésbe d*ü*l.
182. sor után a ciklus sorszáma K: *V.II* [A sorszám az előző részekhez hasonlóan itt is kettővel megnövelve; a pont törlése azonban technikailag megoldhatatlan volt.]
183 K: Hová e' kő, *<Lujzám>* lánykám sírjára tán? ♦ HG, fsz: Hová e kő, lánykám sírjára tán? ♦ GYP: …*ly*ánykám s*i*rjára tán?
184 K: Hagyjátok azt a' büszke férfi*<ak>*únak ♦ HG, fsz: Hagyjátok azt a büszke férfiúnak, ♦ GYP: …férfi*u*nak,
185 K: Felleng*<z>*ő álm*<ukat>*ait hadd nyomja le ♦ GYP, HG, fsz: Fellengő álmait hadd nyomja le,
186 K: Hogy meg ne törje*<ék>* zárját sírlak*<uk>*ának. ♦ HG, fsz: Hogy meg ne törje zárját sírlakának. ♦ GYP: …s*i*rlakának.

187 K, GYP, fsz: A gyönge hölgyre púha gyep való, ♦ GYP: A gy*e*nge hölgyre p*u*ha…
190 K: *<Kinek testét e' sírhantok>* És rezge árnyuk fátylával takarják. [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: És rezge árny*o*k…
191 K: *<És>* Majd a virághoz *<majd> <jár csalogány>* eljár kis madár, GYP, HG, fsz: Majd a virághoz eljár kis madár,
192 K: *<Az> <É*s> Az sír felette hogy ha néma lettem, ♦ GYP, HG, fsz: Az sír felette, hogyha néma lettem,
193 K: S *<m>*Mosolyg*<ó>*ni *<lesz>* fog, mint egykor a' leány ♦ GYP, HG, fsz: Mosolygni fog, mint egykor a leány, [Az 'm' javítása 'M'-re egyértelművé teszi, hogy a sorkezdő 'S' csak figyelmetlenségből maradt a K-ban.]
194 K, HG: A sírvidék is, aho*v*a temettem. ♦ GYP: A s*i*rvidék is, a hov*a*… fsz: A sírvidék is, ahová temettem.
195 K, GYP, HG: 'S ha majd lenéz a csillagok köz*ű*l, ♦ fsz: …közül,
196 K, HG, fsz: Csendes lakát szivesen látja így meg; ♦ GYP: …szivesen látja *i*gy neg.
196. sor után áth. versszakok:
<El hát a durva kő oszloppal el,>
<Átlátszó álmihoz illy súlyt vetnétek? –>

<Egy cziprus lombot a' virágok közé,
Rengő árnyával hadd játszon felettek,
Miként a' sors végzésén megnyugodt
Szelíd bánatja bús emlékezetnek.>

<És a' virágok őre lesz ez árny
A déli napnak hervasztó hevétől,
Mint hölgyemnek <fellengző> kedély virágait
Gyöngédség óvta minden illetéstől.>
197 K: *<Ne írjatok sírjára semmit is>* / Irás se á*lj*on sírján csak neve, HG, fsz: Irás se álljon sírján, csak neve, ♦ GYP: …s*i*rján, csak neve,
198 K: *<Csupán nevét 's minden fel leszen írva,>* [Majd:] E név*<ben egy világa van a' szépnek>* egész világa az erénynek, ♦ GYP, HG, fsz: E név egész világa az erénynek,
198. sor után két áth. sor:
<Ha istent írunk, e szent név elég>
<Már benne van minden tulajdonsága.>
199 K: Mint hogy ha *<.....>* látjuk *i*stennek nevét. ♦ GYP, HG, fsz: Mint hogyha látjuk Istennek nevét.
200 K: *<'S hol van szó melly le írná őtet is,>* Ti ismerétek őt, s él*<end>* lelketekben, [A jav. sor GYP, HG, fsz sora is.]
201 K, GYP, fsz: Mig az utóvilágnak… ♦ HG: M*í*g az…
202 K: *I*rn*<ánk>*ók le *<őt hideg márvány>* oly *r*ideg, rideg betűkben. [Az áth. sorrész fölött megkettőzött szó szerepel, föltehetően figyelmetlenségből.

A *'rideg, rideg'*-et GYP *'hideg, rideg'*-re, HG *'rideg, hideg'*-re javította. Az első kiadás Gyulaié, fsz-ünk ezt fogadta el.]
GYP: *I*rnók le oly hideg, rideg… ♦ HG: Írnók le oly *r*ideg, *h*ideg…
fsz: Írnók le oly hideg, rideg betűkben.
203 K: Az ő jelképe itt ez *Áloe*, ♦ HG, fsz: …ez áloé, ♦ GYP: …ez *aloë*,
204 K: Me*lly* egy egy században… ♦ GYP, HG, fsz: Mely egy-egy században…
208 K, HG, fsz: Mig az egekbe nyúlt fel… ♦ GYP: Mig az egekbe ny*u*lt fel…
210 K, HG, fsz: Gyönyörködtesse édes illatárja. ♦ GYP: Gyönyörködtesse *büvös* illatárja.
210. sor után a K következő ciklusának sorszáma: *VI* [majd:] *VIII* [A 'VI' mellett sötétebb tintával: 'II'. Itt is utólag történt a sorszám kettővel való növelése.]
210. sor után két áth. versszak [Az első versszak javítása a fólió alján található: azt tekintettük a 211–214. sorok K-os forrásának.]
<<Lujza> Lányka, néked érzés ásta a' korán sírt,
Kétszeresen érzélminden bút <s> gyönyört te,
Rövid életedben köznapi lelkeknek
Százados keserve, édene gördűlt le.>

<Nem gátolták útad sem rideg szabályok
Sem a' napvilágnak tetszése, haragja,
Megvetéd te mindezt, önmagadban álltál,
Büszkén támaszkodtál mindég csak magadra.>
211 K: Néked a korán sírt érzés ásta lányka, ♦ GYP: N*e*ked a kor*a* s*i*rt érzés ásta, *ly*ányka, ♦ HG, fsz: Néked a korán sírt érzés ásta, lányka,
213 K, GYP: Köznapi lelkeknek hossz*u* élet*u*tja, ♦ HG, fsz: …hosszú életútja, [A jav. változat HG és a fsz sora is.]
214 K, HG, fsz: Kurta életedben ár gyanánt futott le. ♦ GYP: *Rövid* életedben…
214. sor után két áth. versszak:
<Nem előitélet szülte szűd erényét,
Mint olly sok nőnél, ki olly könnyen le roskad,
Hogy ha jő a' próba; nem szüle hiúság,
Melly a' hervadással mint zománcz le porlad.>

<Lelked ördög, angyal közösen teremték,
Olly hideg okos, olly szendén gyönge vólt az,
Nagyszerű mint a' tél, bájosb' a' tavasznál,
Zárt de kincset rejtő mint a' drága gyöngyház.>
215 K: *<Oh lány,>* Lányka, nemesebb lény v*ó*ltál mint az ember, ♦ HG, fsz: Lányka, nemesebb lény voltál, mint az ember, ♦ GYP: *Ly*ányka,…
216 K: S é*p* azért nem v*ó*ltál… ♦ GYP, HG: S é*p* azért nem voltál… fsz: S épp azért nem voltál…

217 K: <*Nem tudád lenézni, érezéd, fájt neked*> / Néked fájt, amit más néz mosolygó szemmel [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
218 K: ’S végre el riasztott <*végre*> hitvány törpeségök. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
219 K: <*Szebb a*> Dal <*s*> virág <*is míg eszmében él csak*> ’s az élet mind szebb gondolatban, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
220 K: <*És meg testesűlve félig el vesz bája*> / Mint meg testesülve – elvesz szűz zomán*cz*a. ♦ GYP: Mint megtestesülve, elvész szüz zomán*cz*a.
HG: Mint megtestesülve – elvész szűz zománca. ♦ fsz: Mint megtestesülve – elvesz szűz zománca.
221 K: Tán az *i*sten… ♦ GYP, HG, fsz: Tán az Isten…
222 K: <*Az*,> Hogy mit <*mi érzünk*> itt mi élünk, ő azt csak gondolja. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
223 K, HG, fsz: Megnyugszom hát én is, lányka,… ♦ GYP: Megnyugszom hát én is, *ly*ányka,…
224 K: Hisz örök csalódás <*lett volna csak*> lenne földi sorsod, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
225 K: El törpűlni lát<*ván*>nád <*leg szebb eszméidet*> amit képzetedben
GYP, HG, fsz: Eltörpülni látnád, amit képzetedben
226 K: <*Istennél azokat*> Alkotál. – Istennél most már folytathatod. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

[190] A RAB, VIRÁGAIHOZ
K: MIKL 48. – FH 1397. 62. fólió verzó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel. HG-nál nem itt, hanem az I. kötet *Szerelem* ciklusában található. Rudnayné Veres Szilárda visszaemlékezése szerint a verset eredetileg 1852 őszén írta M, amikor Veres Pál és felesége meglátogatta őt a pozsonyi Vízikaszárnyában. Ennek a korai változatnak csak a címét ismerjük: *A fogoly bokrétája.*]
1 K: Hogy ha jő a’ tél, <*a halál mátkája*> és azt hiszed már,
HG, fsz: Hogyha jő a tél, és azt hiszed már,
2 K: <*Rémes kebléhez szorítja már*> / *A természetet, és minden élet*> / <*Haldokolva végső perczet vár*> / <*Hogy ha azt hiszed már, elfelejté*> / <.....>
Elfelejtett t<*al*>án az *i*sten is, [A 2. sort a K-ban négy áth. sor előzi meg!]
HG, fsz: Elfelejtett tán az Isten is,
3 K: <*Küzdésében megfásúlt lelkünk már*> / S a haláltusában meg meredt szív ♦ HG, fsz: S a haláltusában megmeredt szív
4 K: Semmit nem fél és semmit <*nem*> se’ hisz. ♦ HG, fsz: …semmit se hisz,
7 K: <*’S mentől pusztább a’ völgy mellyre szórja*> / Börtönömnek néma üregében, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
8 K: <*Annál hálásabban fogadja azt.*> / Ó, mi édes kéjjel érzem azt. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

9 K: <*Búson ültem néma börtönömben*> / Őszi lombja voltam már a létnek [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
10 K: <*Kebléhez szorított a halál*> / Kebléhez szorított a halál, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
11 K: <*Őszi lombként melly vég ragyogással*> / S életet virágot hozva <*hozzám*> íme ♦ HG, fsz: S életet, virágot hozva, íme,
12 K: <*Fagyos életfán csupán csak vár;*> / Jött a nemtő s az te nő valál.
HG, fsz: Jött a nemtő, s az te, nő, valál.
12. sor után áth. versszak:
<*’S akkor jött el mint mosolygó tündér*>
<*A részvét, hozván virágokat,*>
<*Mellyekből egy egy szál mint a’ puszta*>
<*Völgyre új élet bájt ’s kedvet ad.*>
13 K: Itten álltok <*előttem*> kedves kis virág<*ok*>im, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
14 K, HG: A szabadság ’s *n*apnak gyermeki, ♦ fsz: A szabadság- s Napnak…
16 K: E börtön<*fal*>ben <*közt hanyatlani*.> búsan tengeni. –
HG, fsz: E börtönben búsan tengeni. –
18 K: <*Csakhogy engem hatalom zárt itt le,*> / <*’S gyöngéd kéz itélt el titeket,*> / <*Az hogy .... keserű .....*> / <*Ez hogy a’ búnak írt vigyetek. –*> / <*Ah de ez*> S titeket mért sújta gyönge nő – [A legutolsó jav. sor a fsz sora is.] ♦ HG: S titeket mért s*u*jta…
19 K: Ó*h* amaz, hogy kínozzon gyötörjön ♦ HG: *Oh,* amaz,… ♦ fsz: Ó, amaz, hogy kínozzon, gyötörjön,
23 K: Mint a’ lélek, me*lly* másoknak élv<*én*>e ♦ HG, fsz: Mint a lélek, mely másoknak élve,
25 K: Ó*h* <*virágim nem szánjátok-é a’*> ne sajnáljátok – hát a kertet
HG: *Oh,* ne… ♦ fsz: Ó, ne sajnáljátok hát a kertet,
26 K: <*Kertet, mellyben nap le csókdosott*> Melyben lepke s lágy szellő ölelt [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
28 K: <*Kelyheitekből mézet lopott?*> / A leg szebb és leg nemesb’ kebelt
HG, fsz: A legszebb és legnemesb kebelt!
28. sor után áth. versszak:
<*Nem szánjátok-é hogy kurta léttek*>
<*Nem hervad virúló kebelen,*>
<*Versenyezve bájival ’s csodálva,*>
<*Míg itt vesztek, árván, dísztelen? –*>
29 K: *I*m! mint hogy ha tündér szó beszélne ♦ HG: *I*m, minthogyha tündérszó beszélne ♦ fsz: Ím, minthogyha…
31 K: <*Mindezeknél*> <*Értitek ti*> Tudjátok ti, szentebb hívatás az [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
32 K: <*Mit a’ részvét adhat*> Mindezeknél mely van véletek. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

33 K: Itten álltok, <*előttem*> kedves kis virág<*ok*>im [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
34 K, HG: És anyátok meg keres, a' *n*ap, ♦ fsz: És anyátok megkeres, a Nap,
36 K: …e' sz*i*v is b*ó*ldogabb. ♦ HG, fsz: …e szív is boldogabb.
42 K: …vagy, *i*sten sincsen ott, ♦ HG, fsz: …vagy, Isten sincsen ott,
44 K: Me*lly* rajtok függ,… ♦ HG, fsz: Mely rajtok függ,…
44. sor után áth. strófa:
<Nem tudom hajnalnak könnye-é az,
Avagy a' részvétnek gyöngye tán?
Mindegy, az virág ez a' sziv része
'S ez köztük a' különbség csupán.>
47 K: <*Ez minden,*> Minden ez, de a legkedvesebb is [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
49 K: <*Az a' csep hoz*> E kics*í*ny cse*p* hoz hírt, hogy <*a*> virág <*s*>nem
HG, fsz: E kicsiny csepp hoz hírt, hogy virág nem
51 K: <*Az a' csep*> E kics*í*ny csepp hoz hírt, hogy <*a' bánatnak*> keservünk
HG, fsz: E kicsiny csepp hoz hírt, hogy keservünk
52 K: <*Is vannak illy harmatcsepjei.*> / Harmatát szintúgy még megleli. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
53 K: A sugár meg <*vallja: Nagy az isten*> nagynak vallja *i*stent,
HG, fsz: A sugár meg nagynak vallja Istent,
54 K: <*Ég mint nap, felhő*> Sorsunkat felhő borítsa bár; [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
55 K: 'S hogy ha éj van, é*p* <*azért mert*> mivel hogy éj van, ♦ HG, fsz: S hogyha éj van, épp, mivelhogy éj van,

VI. LEVELEK

[GYP válogatásában *Levelek* ciklus nem szerepel, de három verses levelet felvett az *Elmélkedések* ciklusba. Az első általa közölt versnél – *Egy vetélytárshoz* – jól látta meg, hogy szabályos négysoros periódusokra, versszakokra lehet és kell tagolni e költeményt. Sajnos a *Fogságomból* esetében felemás megoldást talált ki, a kezdő és záró részben szakaszokra tagolta, a középső részt astrofikus versfolyamaként közölte. A Szontagh Pálhoz írt verset szintén astrofikus versként szerkesztette be. HG mind a hét verses levélnél mellőzte a szakaszokra bontást. Kiadásunk szerkesztői csak a ciklus első versénél tartották meg ezt az eljárást, a 192–197. verseket strófákra bontva közöljük. Indoklás: M kéziratai igen zsúfoltak, „helytakarékosak", ezért születtek a korábbi kiadásokban a tagolatlan „versfolyók". Ha alaposan megnézzük ezeknek a verses leveleknek a tartalmi felépítését, rögtön észlelhető, hogy a szerzői szándék a négysoros strófákra bontás volt, annak ellenére, hogy (föltehetően szintén a papírtakarékosságot szem előtt tartva) a levélként elküldött korábbi változatok is tagolatlanok voltak. A könnyebb értelemzés, olvashatóság érdekében kiadásunk fsz-e ezt a versszakokra tagolást választotta.]

[191] TÁVOLBÓL —HEZ
K: MIKL 366. – FH 1397. 63. fólió rektó, verzó, 64. fólió rektó (első három rész, és a negyedik EV-a), 93. fólió rektó, verzó (a negyedik rész végső változata)
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
Cím K: Távolból <*Erzsi*>hez ['A második kötet foglalata' alapján helyettesítjük hosszú gondolatjellel az áth. nevet, amelyet HG a cím alatt, vagyis alcímként közölt, zárójelben. M-nél azonban a vers K-ában és a foglalatban is a cím mellett szerepel, zárójel nélkül.]
HG: Távolból [alatta alcímként:] *(— hez)* ♦ fsz: Távolból —hez
A ciklus sorszáma K: 1. [A későbbiekben azonban római számokat használt a szerző, pont nélkül; ehhez igazodtunk itt is. A dilemmát a ciklusok arab sorszámozása okozhatta.] ♦ HG, fsz: I
1. sor előtt áth. sorok:
<Fáj a szív a' bútól bárkinek keblében,
Csak hogy jobban rejti egyikünk mint a más
Mért nem kő a' szó, melly férfi szónak terme
Míg szinlett mosolya így csak kettes kínzás.>
1 K: Va*lj*on jobban fáj-e egyik szív mint a más, ♦ HG, fsz: Vajjon jobban fáj-e egyik… [HG változatát fogadtuk el, a trocheusi verset nem kezdhetjük jambussal: Vajon: ∪ –.]
2 K: <*Vagy csak*> Vagy vérző sebét csak <....> jobban <.....> eltakarja?
HG, fsz: Vagy vérző sebét csak jobban eltakarja?

3 K: <*Mert nem kő e szív is – hogy ha férfi szív lett*> / <*Úgy fáj a színlésnek kénytelen mosolya*> / S kétszeresen fáj – ó, mért nem terme kőnek [A 3., jav. sor HG és a fsz sora is.]
4 K: Hogy ha *i*sten… ♦ HG, fsz: Hogyha Isten…
6 K: Hittem lesz erőm <*azt tűrni is magamba*> is el szenvedni <*sz*>épen,
HG, fsz: Hittem, lesz erőm is elszenvedni épen,
7 K: <*Ó*>Ah <*mint*> hogyan <*meg*>csalódtam, azt te értheted csak
HG, fsz: Ah, hogyan csalódtam, azt te értheted csak,
8 K: Aki szint<*e*>úgy szenvedsz <*tőlem*> elszakadva tőlem. – [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
9 K: …szép szemed<*nek*>ben ♦ HG, fsz: …szép szemedben
10 K: A kö*ny*et ragyogni, jólesett szivemnek ♦ HG, fsz: A könnyet ragyogni, jólesett szivemnek,
11 K: <*Ah de nem sokára az irigy távolság*> / Mígnem a' távolság elrejté ir*i*gyen ♦ HG, fsz: …elrejté irígyen
12 K: <*El vevé előlem azt a' drága könnyet.*> / Tőlem szemeid, hogy érettem könyeznek. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
17 K: <*A kék messzeségben el merűle végre.*>/ Végre el mer*ű*lt a kéklő messzeségbe. ♦ HG, fsz: Végre elmerült a kéklő messzeségbe.
19 K: Lelkem is <*a házra*> házadra menekűle, me*lly* még
HG, fsz: …menekűle, mely még
20 K: Szirt gyanánt állott ki a látk*o*r <*széléből*> ködéből.
HG, fsz: …látkör ködéből.
26 K: Csúcsain merengett képzel<*mi*>et világom,
HG, fsz: …képzeletvilágom,
27 K: 'S elmosódván ők is <*a távol ködében*> meg szakadt szivemnek
HG, fsz: …is, megszakadt szivemnek
28 K: <*Megszakadt szivemnek végső élet szála.*> / Végső szála me*lly* még életünk felé von. ♦ HG, fsz: …mely még életünk felé von.
30 K: Fel sikojta lelkem, <*látva hogy*> veszve volt világ<*át*>a
HG, fsz: Felsikojta lelkem, veszve volt világa,
31 K: Me*lly*ben élt s honos v*ó*lt <*mostan a' távolság*> mint vad áradatnak
HG, fsz: Melyben élt s honos volt, mint…
32 K: <*Mint vad áradatnak habjai borítják.*> / Habját, a távolság árnya eltakarta. [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
33 K, GYP: Óh mi végtelen tér… ♦ fsz: Ó, mi végtelen tér van,…
35 K: Mért nyil itt virág is, hisz le hervad <*kelyhe*> addig,
HG: Mért nyil*t* itt… ♦ fsz: Mért nyil itt virág is, hisz lehervad addig,
37 K: Mért <*zúg*> él itt a' vi*sz*hang, <*hisz nem tanúlhatja*> hogyha nem tan*ú*lhat ♦ HG, fsz: Mért él itt a visszhang, hogyha nem tanulhat
38 K: <*Daljait leánykám rózsa*> ajaka<*dna*>k / Dalt amint <*azt zengik édes*> éneklik édes rózsa ajakak. ♦ HG, fsz: Dalt, amint éneklik édes rózsa ajakak.

39 K: Mért zeng a' pacsirta, <*hogy ha nem versenghet*> hisz nem versenyezhet [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
40 K: <*Édes*> Kedves hangzatával bűbájos szavadnak. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
41 K: Tán azért, azért <*csak*> hogy hozza az eszembe <*hozza*> [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
44 K: Amit vágyó szivvel esd, <*a partnak*> hazája képe. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
45 K: Ó*h* de jó az *i*sten,…♦ HG: Ó*h,* de jó az Isten,… ♦ fsz: Ó, de jó az Isten,…
47 K: Mint rég ismerős, mint <*egykor*> régi jó barátom, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
48 K: Aki <*ott is*> fénye<*tt*> ott is ahol <*virult szerelmem*> én szerettem.
HG, fsz: Aki fénye ott is, ahol én szerettem.
50 K, fsz: Hogy te is, leányka,… ♦ HG: Hogy te is, *lányka*,…
51 K: És a rajta e*gy*gy*é* olvadt két <*pillantás*> tekintet ♦ HG, fsz: És a rajta eggyé olvadt két tekintet,
54 K: <*Újra bírlak téged képzeletben*> Képzeletben újra bírlak, drága lányka, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
56 K: Engem <*szép*> emlékeknek sző kö*rű*l sugára. ♦ HG: Engem emlé*ke-zet*nek sző… [Sic!] ♦ fsz: Engem emlékeknek sző körül sugára.
59 K: Áradat borítja <*szinte*> nékem is világom, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
62 K: Me*lly* tavaszt keresni,… ♦ HG, fsz: Mely tavaszt keresni…
63 K: Küldöm életemnek napja, lányka, hozzád, <*életemnek napja* [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
64 K, fsz: …búskomor hirével. ♦ HG: …búskomor h*í*rével.
65 K, fsz: …mint széltől üzött lomb, ♦ HG: …mint széltől *ű*zött lomb,
66 K: <*Mint lehervadt nyárnak hírmondója jő meg*> / Fényben és illatban dús körödbe jő meg, [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
67 K: Megbocsájtasz <..... *gondteli szavának*> úgye reszkető szavának,
HG, fsz: Megbocsájtasz, úgye reszkető szavának,
68 K: <*Mert tanuja volt már bóldogabb időnek*> Megbocsájtasz úgye gyászoló mezének. [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
69 K: <*Hej mi gyorsan szálltak bűbájos körödben*> Ó*h*, mi írigy a sors! amily zúgva szálltak ♦ HG: Ó*h*, mi írigy… ♦ fsz: Ó, mi írigy a sors! amily zúgva szálltak
70 K: <*Élvezett napoknak*> Bűbájos körödnek üdvadó órái [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
71 K: Messze válva tőled <*hidd el drága lélek*> mindenik rövid per*cz*
HG, fsz: Messze válva tőled, mindenik rövid perc
74 K: Ö*sz*v*e* szedve a' *n*ap eltévedt sugárit ♦ HG: Összeszedve a *n*ap…
fsz: Összeszedve a Nap…
75 K: *Fen* viraszt az éjben,… ♦ HG, fsz: Fenn viraszt az éjben,…

76 K: Hogy nem tünde <*fény vólt*> álom volt, <*a*>miben szivem hitt.
HG, fsz: Hogy nem tünde álom volt, miben szivem hitt.
77 K: Ó*h* mi í*r*í*g*y a sors, fri*s* forrást mutat fel ♦ HG: Ó*h,* mi írigy a sors, *frigy*forrást… [!] ♦ fsz: Ó, mi írigy a sors, friss forrást mutat fel,
81 K: <*Mint midőn*> Amidőn legédesb' tépi <.....> szél*j*el a' dalt,
HG, fsz: Amidőn legédesb, tépi széjjel a dalt,
84 K: Jéghazába, messze <*szép lánykám*> kedvesem szemétől. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
85 K: <*Hát ....*> És én balga tűr<*je*>öm<*-e még*> e szegény világban, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
86 K: Mellyet mint kietlen pusztát, <*telve tövisekkel*> tüske ver fel,
fsz: Mellyet mint kietlen pusztát, tüske ver fel, ♦ HG: Me*ly*et mint…
88 K, fsz: Melly o*lly* súlyos útat… ♦ HG: Me*ly* oly súlyos útat…
fsz: Melly oly súlyos útat…
89 K: Hogy nehány virágom is <*lehervad.....*> meddőn lehulljon [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
90 K: <*Ismeretlenűl és sohasem élvezve*> / S méze bűbáján csak meg se részegüljek, [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
91 K: <*'S*> Annyi születendő csókod <..... .....> kárba menjen, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
92 K: Míg mint el vadult mén… ♦ HG: Míg mint elvad*ú*lt… ♦ fsz: Míg mint elvadult mén,…
94 K: Mit tesz az <*hisz*> ha <*rövidke*> néhány rózsácskám lehulla
HG, fsz: Mit tesz az, ha néhány rózsácskám lehulla,
95 K: Amidőn <*virágnak*> tudom jól, hogy magad enyém lé*sz*,
HG, fsz: Amidőn tudom jól, hogy magad enyém léssz,
96 <*.... .... küzdelemnek óhajtott .....*> / <*Veszhet a sok ..... hogy ha az enyém lész*> / <*S ..... rózsád le hullt, rózsa az enyém lész*> / [Majd:] <*'S benned új rózsáknak*> Rózsató te, újak örökös forrása. [A legutolsó, jav. sor HG és a fsz sora is.]
99 K: <.....> De ha mind el küldöm ami téged illet, [A jav. sor HG és a fsz sora is. A jav. azt is jelenti, hogy automatikusan egybeírjuk a M által következetesen különírt igekötőket az igével.]
100 K: Mind el küld<*ném*>öm… ♦ HG, fsz: Mind elküldöm…
101 K: <*'S hogy ha*> S vég nélkűl <*is*> ha ír<*né*>ok <*majd*> mindég újat, újat
HG, fsz: S vég nélkül ha írok, mindég újat, újat,
102 K: Mindég azt ír<ná>om csak,… ♦ HG, fsz: Mindég azt írom csak,…
103 K: Ezt pedig tudod már <*úgyis*>, vagy… ♦ HG, fsz: Ezt pedig tudod már, vagy…
104. sor után áth. sorok:
<*Vagy mindig csak a' bút fessem-é elődbe,*>
<*Könnyeket idézve szép szemedbe lányka?*>
<*Mondjam ahogy a múlt dúsgazdag nyarának*>

<*..... csak engem érne veszteség, mert*>
<*.... .... halvány fagyvirága*>
<*El aludnék lelked játszi k..dsugárán*>
<*..... minden ami könnyes*>
<*..... felőled hoz hirt szűm .....*>
<*'S tőlem végy el mindent, mi gyönyört szerezhet,*>
<*Édes lesz búm, édes szerzett bóldogságod*>
<*Hogy ha egyet meghagysz nékem, a szerelmet.*>
<*Ládd mostan mi búsak eszméim leányka,*>
<*Én pedig hiszem, hogy értem ég kis szíved,*>
<*Most képzelheted már, még benned kétkedtem*>
<*Millyen szenvedések dúlták át e' keblet.*>
105 K, fsz: Ládd, igy boldogítasz tudtodon kivűl is, ♦ HG: Ládd, *í*gy boldogítasz tudtodon k*í*v*ü*l is, [A jav. elrontja a trocheusi lejtést a sorban.]
106 K: <*Hisz most bár keserves tőled messze lennem*> Mert a' bóldogság mint a virág illatja, ♦ HG, fsz: Mert a boldogság,…
107 K: <*Tudtodon kivűl is bóldoggá tész lányka,*> [Majd:] Szerető keblének akaratlanúl is [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
108 K: <*Mert a' bóldogság a' szerető kebeltől*> / <*Akarat*> / <*Önkéntlen ajándok mint virág illatja.*> / Részegítő kéjét messze szét árasztja. [Az utolsó, jav. sor HG és a fsz sora is.]
110 K: Szívtam <*is*> én legédesb' mézét a' világnak, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
112 K, fsz: Forró hullámzását kebeled havának. ♦ HG: Forró hullámzását *kebled* havának. [Így a hatos trocheusi sorból hatodfeles jambikus sor született.]
116 K: A valónak ádáz *ája* el törűli. ♦ HG: …*ú*jja eltörűli. ♦ fsz: …ujja eltörűli.
117 K, fsz: S olly erősen függünk… ♦ HG: S o*ly* erősen függünk…
118 K: Hogy bár tudjuk a' sors mást <*hoz is fejünkre*> végzett felette, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
119 K: <*Árva szűnknek mégis szolgál édes*> Vissza tartóztatjuk árva szűnknek írúl ♦ HG, fsz: Visszatartóztatjuk árva szűnknek írul,
120 K: Öncsalódásunk<*nak*>at néhány per*c*zenet<*jét*>re.
HG, fsz: Öncsalódásunkat néhány percenetre.
121 K: S *M*ost <*az*> *i*sten meg áldjon <*meg kedves leányka*> lelkem szép virága! ♦ HG, fsz: S most Isten megáldjon, lelkem szép virága!
122 K: Ládd mi önző <*keblem*> e szív, rád áldást kivánok, ♦ fsz: Ládd, mi önzö e sziv, rád áldást kivánok ♦ HG: …e szív, rád áldást k*í*vánok [HG jav.-a nem vette figyelembe a trochaikus lejtést,]
123 K: Mert ha homlokodra áldást <.....> küldne *i*sten <*homlokodra*>
HG, fsz: …áldást küldne Isten,
124 K: <*Úgy leányka benned én leszek a'*> <*Úgy mag...*> E kegyében ismét csak szüm lenne boldog. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

132 K, fsz: Mellyet tőled nyertem, illy árért cserébe.> ♦ HG: Me*ly*et tőled nyertem, i*ly*… [Jav.: ritmusrontás.]
133 K, fsz: Hisz most is, ha a múlt… ♦ HG: …ha a m*u*lt…
136. sor után a verses levél IV. részének első (áthúzott) változata következik. [Mivel a sorszámozás az I. résztől kezdődően folyamatos volt, nem láttuk értelmét a folytatólagos számozásnak, ezért inkább teljesen mellőztük azt. Így lehetővé vált a két oszlopba történő tördelés is.]

IV [Első változat]

<Hódoló köszöntést a' legszebb leánynak,
Forró csókot annak, akit én szeretek,
Hej de aki engem visszont is szeretne
Lelkem üdvösségét adnám a' kedvesnek.
Hódoló köszöntés, forró csók leányka
Hogy tiéd, azt szívem önmagában érzi,
Ám de lelkem üdve, hogy tiéd-e arról
Rejtélyes ki szíved tudna csak beszélni.
De míg vallomását el lesem szenedből
A várás únalmát tőled kedves távol
Egy tündér leányka mosolya deríti
'S társalgásodért úgy némileg kárpótol.
Óh ne légy, ne légy lány ismét féltékenynyé
Csókja szent, mert bájos nemtőm a' költészet,
Melly azért kedves csak, mert édes dalokban
A bóldogságról szóll lányka és felőled.
'S mert felejdékenynek tartasz úgyis engem,
S félsz hogy elfeledlek egyszer téged is még
Szükséges, hogy mindég eszemben tartsalak,
Kedves bajaidról emlékezzem mindég. –
Most el a' féltésnek dőre haragával
Bár tudom szivünknek a' bú is szükséges
Mint napnak, hogy ollykor fellegek takarják
Mert felragyogása ismét kétszer édes.
Ám de már elég vólt a' haragvás arra
Hogy a' megbékélés remegő csókjának
Üdvét érezzem mint számüzött angyal, ha
A mennyek előtte újolag megnyílnak.

Vagy hát nem tudnám-e én is óh leányka
Sok vadját szemedre hányni a féltésnek?
'S mégis hogy ha tiszta szemeidbe nézek
Mindent feledék, csak azt nem, hogy szeretlek.
Óh bár csak nézhetnél te is a szemembe,
Egy pillantás jobban el végezne mindent
Mint ha hólt betűknek halovány szavával
Festem mit szó nem bír, mit csak a lélek sejt.
Olvasnád szememből, hogy ki a' bódítót
Gyűlölöm s vészt mondok minden zsarnok főnek,
Kegyetlen bódítóm, zsarnok szívkirályném
Rád mégis csak áldást, bóldogságot kérek.
Olvasnád szememből, hogy, ki nem iedtem
Még meg a' nagyoknak büszke szemöldétől,
Egykedvűen tűrtem a' sorsnak csapásit,
'S nem hátráltam még meg férfi büszkeségből,
Reszketek ha látom lángoló szemedet,
Kebledenek hó halma hogy megolvad tőle,
Reszketek ha látom kebledet, nem-é lesz
Az a' hó szem lángod ádáz megölője? –
Óh de hogy ha ismét gondolom, enyém lesz
Együtt a' heves mell, s a' szem láng sugára,
Érzem e' kettőből fog majd felderűlni
Szerelem virágim szép tavasz korányа.
S szét nézek, mi kincset rakjak a' lábadhoz
E tavasz korányért néked viszonyzásúl,
S nem lelek más kincset, hű, igaz szivemnél,
S azt sem adhatom, mert rég birod sajátúl.>

139 K: *<Ah de aki engem még viszont szeretne>* / *<..... ....>* / S ha viszont szeretne, éltem bóldogságát [Az utolsó, jav. sor HG és a fsz sora is.]
147 K: *<Szép....>* Szózatos szemedből el szakadva távol, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
149 K: *Oh* ne félts, ne… ♦ HG: Ó*h*, ne félts, ne… ♦ fsz: Ó, ne félts, ne…

151 K, fsz: S kedves csak nékem, mert ollyan lankadatlan ♦ HG: …mert o*ly*an lankadatlan
155 K: Kell tehát hogy mindég <.....> szemmel is tartsalak, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
159 K: Hogy teljes gyönyörrel *<sziveink .....>* a kibékülésnek [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
160 K: Csókja át rezegjen <..... .....> – mely máris soká vár. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
161 K: Hányszor voltam én is féltő – <..... .....> mennyi szépet, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
162 K: *<Száz dolg.... ..... – szép ....>* / *<Alkot.....>* Mennyi kínt nem raktam össze vádbeszédnek [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
165 K, HG: Ó*h,* bár csak nézhetnél… ♦ fsz: Ó, bárcsak nézhetnél…
166 K: És *<jobban>* többet meg értnél… ♦ HG, fsz: És többet megértnél…
167 K: Mintha festve festem *<érzésim>* bánatom reményem [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
168 K, fsz: Sok halott betűnek egyhangú sorával. – ♦ HG: …egyhang*u* sorával. –
177 K: …hol van az kiv*ü*led ♦ HG, fsz: …hol van az kivűled?
180 K: Vélem sír örül míg az *<másik>* a kék ragyog csak. ♦ HG, fsz: Vélem sír, örül, míg az a kék ragyog csak.
181 K: Ó*h* mi kincset adjak hát mon*d* hódolásul ♦ HG: Ó*h*, mi kincset adjak hát, mondd, hódolásul, ♦ fsz: Ó, mi kincset adjak hát, mondd,…
182 K: …nem lelek egyé*bb*re ♦ HG, fsz: …egyébre,

[192] EGY VETÉLYTÁRSHOZ
K: MIKL 153. – FH 1397. 64. fólió rektó
[GYP-nál ez az *Elmélkedések* ciklus 1. verse. A fsz-ben a 192–197. sz. verses leveleket négysoros strófákra tagoltuk. Ld. még a *Levelek* ciklus-cím alatt írt indoklásunkat.]
1 K: El árulál! – ó*h* gyermekéveinknek ♦ fsz: Elárulál! – ó, gyermekéveinknek ♦ GYP: Elárulál! – *oh*… ♦ HG: *E,árulál*! – ó*h*… [sh]
1. sor után áth. sorok:
<Mi öszintén, mi hűn szeretett e szív,>
<Miként ezentúl senkit nem szeret,>
< 'S el árulál mégis midőn először>
<Ellenkezett javammal érdeked.>
<Óh nem jött-é jobb gyermekéveidnek>
2 K: *<Kárhoztató>* Kisértete mon*d* nem jötté eléd. ♦ HG, fsz: Kisértete, mondd, nem jött-é eléd? ♦ GYP: …mondd, nem jött-*e* eléd?
3 K: Nem borzad*<t>*ál-e mint a' templomrabló ♦ GYP: Nem borzad*t*ál-e mint… ♦ HG, fsz: Nem borzadál-e, mint a templomrabló,

5 K: <*Mert leg szentebb tűz a' barátság. Lelkünk*> / E legszentebb nem más mint a' barátság [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
6 K: <*Rokonságát az*> Lelkünk magával égből hozza le, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
7 K: Nem függ szárnyán sem érdek<*eknek*> ronda mocska, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
8. sor után áth. sorok:
<*Áldozni kell, le mondani kell tudni*>
<*A szívnek, mellybe e szent szikra tér,*>
< *'S hozzá mint istenhez, sem a' föld bűne*>
<*Sem álhiúsága soha nem fér. –*>
10 K, fsz: A nő porban csuszó szerelmeért, ♦ GYP, HG: A nő porban cs*ú*szó… [A jav. megszüntet egy jambust.]
11 K: Me*lly*nek még röpte sincsen a siron túl, ♦ GYP, fsz: Melynek még röpte sincsen a siron túl, ♦ HG: …a sí*r*on túl,
13 K: Me*lly* mint virág, <*csak nyílni*> ragyogni van teremtve
GYP, HG, fsz: Mely mint virág, ragyogni van teremtve,
15 K: <*Melly fölvidít egy perczre illatával,*> / Mint tán*cz* zene pár per*cz*re ha mulattat ♦ GYP, fsz: Mint tánc, zene, pár percre ha mulattat, ♦ HG: Mint *tánczene*, pár percre… [M minden szóelemet külön írt általában, a tagolást elhanyagolta. Így a kiadó szövegértelmezésén sok múlik, s úgy véljük, HG iránti minden tiszteletünk dacára itt nem tánczenéről van szó, hanem tánc- *és* zeneről!]
18 K: <*A gyermekbábbal feledésbe dűl,*> / < *'S mint édes álom, az élet szavának*> / S <*Száz érdekű*> az életnek zajától elröpűl?
GYP, HG, fsz: S az életnek zajától elröpül?
20 K: <*A pántot, melly egykor hozzád kötött,*> / <*Mit a barátság ellen elkövettél*> / Az ég itél az árulás f<*ö*>el<*ött*>ül. ♦ GYP, HG, fsz: Az ég itél az árulás felül.
29 K: De <*nézd, óh nézd*> nézzed ó*h* hölgyednek bájvonásit, ♦ fsz: De nézzed, ó, hölgyednek bájvonásit, ♦ GYP: De nézzed *oh*… ♦ HG: De nézzed, ó*h*,…
32 K: Vagy mint vad ár <*a gát körül*> felzajlik és kitör? [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
33 K: <*Ám a nő*> Csak addig jó <*csak*> a nő, míg azt <*nem*> se' tudja, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
35 K: Ő tudja már, <*mert engem el feledve*> mert el bírt hagyni engem, [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: …mert *elbirt* hagyni engem,
36 K: <*Lelkének jobb felét el hagyta már*> / És bennem a varázst, mely véd, takar. [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
37. sor előtt áth. szakasz:
<*S ha engem el birt hagyni s a' varázskört*>
<*Mellyel védé az első szerelem*>

<*Majd meg fog-é költőitlen körödben*>
<*Nyugodni végkép? én alig hiszem.*>
37 K: El árú*l* téged is később bizonnyal ♦ GYP, HG, fsz: Elárul téged is később bizonnyal,
39 K: <*Szived fog ..... azt még lakja*> / <*Becsérzet 's fe..... öntudat.*> <...>
Vagy nem hiszed, hogy i*lly* cserét tehetne?
GYP, HG, fsz: Vagy nem hiszed, hogy ily cserét tehetne?
40 K: Hisz nő, <..... ..... *képzete*> <*eszméje, vágya* ...> elméje vágya ingatag! [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
40. sor után áth. sorok:
<*Szeszély ingatja, s lelkem is el adta*>
<*Mert a' magasban szédelgett vele.*>
<*De légy bóldog ha bírsz, csak vólt barátom*
Feledd kebled, hogy többé nem vagy az,
Barátságod fáj, hogy próbát nem állott,
De a' leányt nyugodtan bírja más.
Ne higyje hogy tán bánkodom miatta
Elégtéte könyemben ne legyen,
Ne számítson hódítási sorába
Hatalmát kaczagom, le vetkezem.
Gyalázat lenne istenét e' földnek
A férfit, egy leánynak törni meg,
Ki mint a' tánczzene két nap mulattat,
Aztán imelgő megtelt lelkünknek.>
41 K: <*Ki mint üres hang, mit sem ér magában,*> / Kietlen puszta szíve birodalma, [A 2., jav. sor GYP, HG s a fsz sora is.]
42 K: < *'S öszhanggá csak a' férfiú teszi*> / S ha reng felette fényes bűvölet, [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: S ha reng f*ö*l*ö*tte…
43 K: <*Kinek valója puszta s délibábot*> / Mi dalra, üdvre költ, nem ő sugárzza, [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
44 K: <*Nem vet rá más mint szűnk képzelete*> / De lelkünk az, mi fényárt rája vet. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
46 K: Szivemben ö*szv*e, semmi hogy velök ♦ GYP, HG, fsz: Szivemben össze, semmi, hogy velök
48 K: <*Ki.... ez, hogy szabadúltam tőlök*> / 'S kihalt világom, egyedűl ülök. [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: *K*ihalt világo*n* egyedűl ülök.
48. sor után négy áth. sor:
<Úg*y állok most, mint a kihalt világban*>
<*A megmaradt utósó ember áll,*>
<*És puszta rom között gúnyos mosollyal*>
<*Őt vígasztalni még az ördög jár.*>
50 K: Vigadj! hűtlen nő – ro*sz* barát veszett – ♦ GYP: …– rossz barát veszett – ♦ HG, fsz: „Vigadj! hűtlen nő – rossz barát veszett –,

51 K: <*Ne búsúlj úgy mond, büszke ellenséged*> / <*Az ál barát, hűtlen nő el veszett*,> / Nincsen ki osztályrészedet szükítse, [A 3., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
52 K: Magad vagy úr <*kiölt*> egész világ felett. [A jav. sor GYP sora is.]
HG, fsz: Magad vagy úr egész világ felett."

[193] HOZZÁ MINT NŐHÖZ
K: MIKL 209. – FH 1397. 64. fólió verzó, 65. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
3 K: <*Melly a' feldúlt szivnek vér sebeivel*> / Ennyi gyászon i*lly* kevés öröm,
HG, fsz: Ennyi gyászon ily kevés öröm,
4 K: Tán igen drágán is vólt <*meg*>fizetve. ♦ HG, fsz: …volt fizetve.
5 K: Ó*h*, de nem drágán, egy <*szép*> csillagért mi sok?
HG: Ó*h*, de nem… ♦ fsz: Ó, de nem drágán, egy csillagért…
6 K: 'S az öröm <*egy*> i*lly* csillag életünkben, ♦ HG, fsz: S az öröm ily csillag…
7 K: Me*lly* csak akkor… ♦ HG, fsz: Mely csak akkor…
8. sor után áth. sorok:
<*Napsugárban ... terem virága,*>
<*Aki ..... keblén .....*>
<*Annak a' ..... vagyon zárva.*>
<*Óh ne írigy..... szűm azt a' kebelt*>
<*Melly a' .....l tűri nyugalomban,*>
<*Áld a' sorsot áld, hogy bánatot és bút*>
<*Hágy érezned olly mélyen, valóan.*>
<*Igy osztozhatál csak egykor társ gyanánt*>
<*Istenekkel túlföldi üdvökben,*>
<*S bár ha percznyi vólt is tündér mámorod,*>
9 K: <*Meg irígyelék azt így a társaim*> / És még is haragszol hogy meg őrizém [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
10 K: <*Por kebellel sorsunkat hogy osztám;*> / E nehány per*cz* emlékét e kö*ny*ben, ♦ HG: E né*h*ány perc emlékét e könnyben,
fsz: E nehány perc emlékét e könnyben,
11 K: <*'S mert hiven megőrzém szent emlékedet*> / Üdvem kérted egykor és le mondtam én ♦ HG, fsz: Üdvem kérted egykor, és lemondtam én,
12 K: <*Átokúl haragodat küldék rám*> Hagyd meg érte most csordúló kö*ny*em. ♦ HG: Hagyd*, megérte* most csord*u*ló könnyem. [HG átértelmezte javításával a sort!]
fsz: Hagyd meg érte most csordúló könnyem.
13 K: <*Óh bocsáss meg nő, óh hagyd meg azt nekem*> / Szent az, mint amely függ számüzött szemén, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
14 K: <*Üdvöm kérted egykor s én le mondtam,*> / Benne egy világa van le festve, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

15 K: <*Hadd meg érte mostan rengő könnyemet,*> / Vedd el tőle azt is össze roskadoz ♦ HG, fsz: Vedd el tőle azt is, összeroskadoz;
16 K: <*Minden kincsemből csak e' könyűm van*> / Vagy tovább miért, miért is élne? – [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
17 K: <*Szent e' könny, mint melly függ számüzött szemén,*> Ó, ha tudnád azt mi édes érzeni, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
18 K: <*Ha honának szélein bucsúzik*> / Bú öröm legyen bár ami éltet
HG, fsz: Bú, öröm legyen bár, ami éltet,
19 K: <*S benne minden ami néki drága vólt*> Ismernéd kiége*t* szív kietlene*t*
HG, fsz: Ismernéd kiégett szív kietlenét,
20 K: <*Még egyszer s utószor tűkröződik. –*> / Meghagynád nekem e végső könnyet. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
21. sor után áth. sorok:
<*Hogy ha tudnád azt, mi édes érzeni*>
<*'S ismernéd a' puszta szivnek átkát,*>
<*Meg hagynád nekem e' végső érzeményt*>
<*Mint kedves sír gyászos koszorúját.*>
<*Rajta függ szivemnek minden vágya most,*>
<*Mellyel egy világot át öleltem,*>
<*Vedd el azt is tőle <s> <aztán> öszve roskadok,*>
<*Mert többé már nem marad mért élnem.*>
[Végül:] <*'S most nyugodt lehetsz*> Hisz nyugodt lehetsz nő, <*már*> hisz nem gyötrelek [Ennek a 9. sornak a javítása HG és a fsz sora is.]
22 K: Többé *Bó*ldogság <*utáni hő*> után reme*nyny*el,
HG, fsz: Többé boldogság után reménnyel,
23 K: Régen *Á*<*t*>ltalla*t*tam <*rég hidd el*>, hogy szivem soha
HG, fsz: Régen általláttam, hogy szivem soha
24 K: <*Érzelmivel*> E világon bóldogságra nem lel. ♦ HG, fsz: E világon boldogságra nem lel.
28 K, HG: A megváltott *f*öldért… ♦ fsz: A meváltott Földért…
30 K: <*Nékem is nyílt egykor szerelem virág*> / Nékem is mosolygott a világ [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
31 K: <*Nékem is mosolygott hajdanában*> / Tettem vó*l*na mint más űzve élvet ♦ HG, fsz: Tettem volna mint más, űzve élvet,
32 K: <*Mert egy csábító nő élet és világ*> / S el lökvén ha hervadt a virág
HG, fsz: S ellökvén, ha…
33 K: <*Mert nem tettem én is úgy mint mások*> / Balga voltam – nem előre néztem [A 2. jav. sor HG és a fsz sora is.]
34 K: <*Mért nem élvezék mindent feled<ve>ten rég?*> / Új földért – csak hátra, hasztalan. [A 2. jav. sor HG és a fsz sora is.]
34. sor után áth. sorok:
<*Mert az érzés olly szent vólt előttem,*>
<*'S emlékezetemben is olly szent az még.*>

<Tiszta szűnk őrcsillagának hittem>
<A szűz szerelemnek lepke szárny porát,>
<Nem hivém hogy az élet viharja>
<Igy le söpri s véle minden ideált. –>

35 K: Ó*h* de hát, *<hogy nem vesztéssel>* vesztéssel aki nem lép*<ne>*
fsz: Ó, de hát vesztéssel aki nem lép ♦ HG: Ó*h, dehát* vesztéssel…

36 K: A világba, *<ember>* o*lly* boldog ki van? ♦ HG, fsz: A világba, oly boldog ki van?

36. sor után két áth. sor:
<Csak lemondásoknak láncza éltünk>
<Mellyből nem marad más, emléknél csupán.>

37 K: A jövő *<kinos>* kétes reményvilága *<még,>*
HG, fsz: A jövő kétes reményvilága

38 K: *<Míg a múlt fájdalmas sírokon>* Míg a múlt sírormokon viraszt, [A jav. sor a fsz sora is.] ♦ HG:Mé*g* a m*u*lt…

39 K: …csókja a jelen, me*lly* ♦ HG, fsz: …csókja a jelen, mely

40 K: *<Ha gyönyört szül tüstént is meg>* Amint kéjt szül, úgy megfojtja azt, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

42 K: ’S jó ha még i*lly* *<kedves>* játékunk lehet, ♦ HG, fsz: S jó ha még ily játékunk lehet,

43 K, fsz: Múlt időkből, mellyel… ♦ HG: M*u*lt időkből, mellyel…

44 K: *<Csendesítjük ollykor>* Elcsitítjuk a’ keserveket. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

45 K: I*lly* szép emlék… ♦ HG, fsz: Ily szép emlék…

46 K: *<Hála az égnek nékem>* Benned ó nő nékem is jutott, ♦ HG: Benned ó*h*, nő,… ♦ fsz: Benned, ó nő,…

48 K: *<Drága> <e>*Emlékinknek kincse mind nagyobb. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

49 K: *<E szép emlék hölgy te vagy s szerelmed,>* / Amit élvezék, mindaz sajátom, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

50 K: *<Édes bájt nyer tőle a’ rideg jelen>* / Többé tőlem azt el nem vehedd – [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

51 K: *<Mint ha bérczek csúcsát aranyozza>* / Hogyha csalfaság vólt bár vagy álom ♦ fsz: Hogyha csalfaság volt bár, vagy álom, ♦ HG: …volt *bér* vagy álom, [sh.]

52 K: *<Egy eltévedt súgár ünnepélyesen.>* / Emlékemben szinte egyre megy – [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

53 K: *<Óh>* Csak halkan lépj fel, kíméljed a’ bút, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

54 K: *<Hadd ne rettenjen fel álmából>* Fel ne rettentsd álmából megint, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

55 K: *<Óh>* És ne mon*d* hogy megnyugod*<tál>*va *<újra>* é*p*en ♦ fsz: És ne mondd, hogy megnyugodva éppen, ♦ HG: …megnyugodva é*p*en

56 K: *<’S hogy>* Már feléd mosolygó *<élet>*pálya int. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

57 K: Hadd ne tudjam, hogy me*lly* fel nyitott könyv ♦ HG: *Hadd,* ne tudjam, hogy mely felnyitott könyv ♦ fsz: Hadd ne tudjam, hogy mely felnyitott könyv

58 K: Volt *<előttem>* nekem, *<a’>* szű<t>d már nem értem én,
HG, fsz: Volt nekem, szűd már nem értem én,

59 K, fsz: S minden gondolatnak, mellyet egykor ♦ HG: …me*ly*et egykor

60 K: Én irék be*<léje>*, más *<vagyon>* van már helyén. ♦ HG, fsz: Én irék be, más van már helyén.

61 K: Arc*z*odat se lássam *<hölgy ezentúl>* félve látnám, ♦ HG, fsz: Arcodat se lássam, félve látnám,

62 K: *<Lelkem reszket tőle, fél azt látni már,>* Mint ki reggel kis kertébe lép, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

63 K: *<Hogy ha fényét vesztett őszi nappá>* / S ottan éjjel fergeteg viharzott [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

64 K: *<Lett, melly játszott rajta a’ tavaszsugár,>* / Ottan minden pusztulási kép. [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

64. sor után áth. sorok:
<Úgy lennék mint kertész, aki reggel>
<Még reménylve kedves kis kertébe lép,>
<Ámde ottan éji fergeteg dúlt>
<’S most már minden gyászos pusztulási kép.>

65 K: *<Én sem ismernék rád,>* Szét oszolna tünde ideálom, [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

66 K: *<Szét oszolna tünde párázat gyanánt>* / Míg így bírlak – aminő valál. [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

67 K: *<Míg így bírni hiszlek, bírni most is>* / Tegnap váltunk, azt hiszem magamban, [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

68 K: *<Mint akkor valál, hogy bóldogok valánk>* / S reggel csókom újra megtalál. [A 2. jav. sor HG és a fsz sora is.]

69 K: *<Képzelem hogy csak tegnap váltunk el,>* / *<És azóta ami történt mind csak mind>* / *<Kínos álom vólt fel ébredek majd>* / Csak ne gúnyolj, mert hogy nem valóság [A három áth. sor után a 4. sor HG és a fsz sora is.]

70 K: *<A reggellel uj.... s csókollak megint.>* / *<Csak>* Halkan lépj fel, kíméld *<az>* álmomat, [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

71 K: *<S hogy ha álmom is csak bóldogságom>* / Engem boldogít, és bármi légyen, [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

72 K: *<Halkan lépj fel halkan kiméld* [?]*>* / *<Bár mi Mind egy – lelkem egyedűli vágya>* / *<Egy testvér az a’ hideg valóval>* / *<Mély sötét takarja el határukat>* / *<S>* Mély homály födi határukat. [Négy áth. sor után a jav. 5. sor lett HG és a fsz sora is.]

73 K: Mindkettőben ér*<e>*zünk… ♦ HG, fsz: Mindkettőben érzünk…

74 K: És <*nyugton*> mosolygunk, hogy ha vége van, ♦ HG, fsz: És mosolygunk, hogyha vége van,
76 K: <*Óh nő*> <*á*>Álmodnom hát engedj boldogan! [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
77 K, fsz: Hát megtörtént az amitől remegtem, ♦ HG: …*m*itől remegtem,
79 K, fsz: És látnom így, hogy… ♦ HG: És látnom *ú*gy, hogy…
80 K, fsz: …múltban merengő. ♦ HG: …m*u*ltban merengő.
81 K: Csak egy vonását <*arczodon a' búnak*> <*rejtett ....*> a sajnálkozásnak, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
83 K: <*Megnyugtatásaúl sok bánatomnak*> / Megnyugtatása*úl* szerelmi búmnak ♦ HG, fsz: Megyugtatásaul…
85 K: <*Hadd hittem vólna hogy szenvedtél értem*> / Silány vigasz – de mégis némi vígasz, [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
86 K: <*Ez a rossz vígasz ámde mégis vígasz*> / Mint *h*old <*világ, elsápad nappal arcza*>, mely nappal el sápadva lép le, ♦ HG: Mint *h*old,…
fsz: Mint Hold, mely nappal elsápadva lép le,
87 K: <*Mint hold világ, melly nappal fel sem tűnik,*> / De éjjel mégis oly kedves vezér az, [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
88 K: <*De a' vak éjben olly kedves vezér az. –*> Ha elhagyott, mi fényesebben ége. – [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
88. sor után áth. sorok:
<*Egykor midőn napom vólt, égető nap,*>
<*Alig tudám keblemnek bóldogságát,*>
<*Örjöngve többre s újra többre vágytam,*>
<*Mit nékünk isten itt élvezni nem hágy.*>
89 K: <*Mert vajh mi sok, sok percze a gyönyörnek*> / Ah a' b*ól*dogság lég az ifjúságnak – [A 2., jav. sor a fsz sora is.] ♦ HG: …az ifj*u*ságnak –
90 K: <*Mint a' lélekzet*> Látatlan környez, öntudatlan éltet, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
91 K: 'S csak <*hogy ha megszakadt már, és késő van*> már, midőn hullámi meg fogyának ♦ HG, fsz: S csak már, midőn hullámi megfogyának,
93 K: <*Nem tudtam én sem*> Én sem becsültem, míg fényes napom volt, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
94 K: <*Most már szeretnék téli napsugárt is*> / <*Őrjöngve többre újra többre vágytam*> / <*Szeretnék halvány tünde fagyvirágot*> / < *'S nem jő sugár a' bóldog múlt napokból*> / Most egy sugárt is hasztalan kivánok – [A 4 áth. sort követő 5. sor HG és a fsz sora is.]
96 K: Csak <*míg*> arczod<*on*> <*nyíló*> az, min még rózsát találok.
HG, fsz: Csak arcod az, min még rózsát találok.
97 K: Egykor hivém <*örjöngő képzelettel*> nekem fog nyílni kelyhe, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
98 K: <*Hogy az a rózsa ott nyiland magamnak*> / S fájó tövis maradt csak e kebelben; [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

99 K: <*Szerény sorsomnak fénytelen körében*> / Ah, látom, a virág úgy van teremtve [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
100 K: <*De a' virágok nap felé hajolnak,*> / Hogy csak kaczérkodjék a tarka kertben. [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
101 K: <*Rózsám is fényesb' nap felé hajoltál,*> / Ragyogj tehát nő ó*h* <*csak*> ragyogj csodálva ♦ HG: …ó*h* ragyogj, csodálva, ♦ fsz: Ragyogj tehát nő, ó ragyogj, csodálva,
102 K: <*Fájó tövis maradt csak e' kebelre*> Lelkem le mond<*ott*>a <*úgy is mindenekről*> úgy is a reményről
HG, fsz: Lelkem lemonda úgyis a reményről,
103 K: <*Jelűl hogy a' virágok tarka kertben*> / <*Kaczérkodásra vannak mind teremtve.*> / <*Ragyogj hát hölgy, ezért nem írigyellek*> / <*Lelkem le mondott régen illyenekről,*> [Végül:]: Ha már másnak nyílsz úgy még jól esik ha ♦ HG, fsz: Ha már másnak nyílsz, úgy még jólesik, ha
104 K: Nyílsz fényben, és <*csodálva*> keresve mindenektől. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
105 K: Csak amidőn <*én láttalak óh szépem*> találkozánk, szememnek [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
107 K: Ne láttam vólna <..... *érzelmim sírján*> sírján érzetemnek,
HG, fsz: Ne láttam volna, sírján érzetemnek,

[194] FOGSÁGOMBÓL
K: MIKL 184. – FH 1397. 65. fólió rektó, verzó, 66. fólió rektó, verzó
[GYP-nál ez az *Elmélkedések* ciklus 2. verse.]
1 K: Messze <*távol*> földnek gyászos börtönéből [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
2 K, HG, fsz: Jő hozzátok… ♦ GYP: J*ön* hozzátok…
5 K: …o*lly* fájó gyönyörrel ♦ GYP, HG, fsz: …oly fájó gyönyörrel
6 K: <*Mit danol, mit zeng*> Hogy mit hangicsál a' rabmadár, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
8. sor után áth. sorok:
<*E sorokban én is menekűlök,*>
<*El maradnak a' sötét falak,*>
<*Lelkem ott csapong már körötökben,*>
<*És örűl, ha vagytok bóldogak.*>
9 K, HG, fsz: Érzed-é nő… ♦ GYP: Érzed-*e* nő…
11 K: Érzed-é ha homlokon <*meg.....*> csókollak, ♦ GYP: Érzed-*e* ha…
HG, fsz: Érzed-é, ha homlokon csókollak,
13 K: Kedv<*vel látja*>teléssel látom kis <*házunk*> kör<*ében*>ödben [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
14 K: <*Hogy még minden úgy megyen mint rég*> / Minden úgy megy, mint megszokta rég, [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

15 K: Még nyomom <*látszik mindenben, mintha*> sehol sincs eltörülve, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
17 K: Ablakhoz futsz, mint ha <*vissza*> várva várnál ♦ fsz: Ablakhoz futsz, mintha várva várnál
19 K: Székem ott áll <*üresen könyvemnél*> könyves asztalomnál, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
20 K: Istá*l*óban tombol paripám. ♦ GYP, HG, fsz: Istállóban…
21 K: Látom, látom <*még hiányzom néktek*> érzitek hiányom, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
22 K: <*S e hiánytok ollyan jól esik,*> *Oh* mi édes szűmnek ez, mi jó.
GYP: *Oh* mi édes *szivemnek* ez… ♦ fsz: Ó, mi édes szűmnek ez, mi jó!
HG: Ó*h*, mi édes szűmnek…
23 K: <*Óh ne jöjön bár nap, mellyen egykor*> / <*E hiányhoz szűtök megszokik.*> / <*Jaj de a' szív naptól nyílt virágszál*> / <*Melly nap nélkűl nem nyilik soká,*> / <*És a' kor folyó melly*> / Ah de a kor mint víz össze sím*ú*l
GYP: *Oh* de a kor mint víz összesímul ♦ HG: *Óh*, de a kor mint víz összesím*ú*l ♦ fsz: Ah, de a kor mint víz összesímul
24 K: <*A hajó bár fel barázdálá.*> / A barázdán, mit vág a' hajó. [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
25 K: Kedvesünk <*ki meghal avagy elvál*> ki messze vála tőlünk, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
26 K, HG, fsz: …szívünk fenekén, ♦ GYP: …sz*i*vünk fenekén,
29 K, fsz: Ah, de a'… ♦ GYP: *Oh* de a… ♦ HG: *Óh*, de a…
30 K: A hiány fogy, <*ha fogy szüntelen,*> kissebből a kár
GYP, HG: A hiány fogy, ki*s*ebből a kár, ♦ fsz: …kissebből a kár, [A kiadások helyesírási jav.-a ritmusrontó.]
31 K: <*Mígnem lassan halavány emlékké*> / <*Néha intő részvétté leszen.*> / <*'S a' részvét is hegged, úgy mint a seb,*> / <*Száz virág nő a' ki halt helyett,*> / Míg a' <*holt ha újra*> kedves, hogyha visszatérne [Az 5., jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: M*i*g a kedves…
32 K: Útban lenne, <*nem lelne helyet.*> s helyt sem lelne már. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
33 K, HG: Ó*h* de e' nap úgy-e… ♦ GYP: *Oh* de e nap úgy-e… ♦ fsz: Ó, de e nap, úgye,…
34 K: <*Megbocsáss hogy*> Látod, látod eszmém mi*lly* sötét,
GYP, HG, fsz: Látod, látod eszmém mily sötét,
36 K, fsz: Mellyet a' börtön… ♦ GYP, HG: Me*ly*et a börtön… [Ritmus! Trocheusi sorok.]
38 K: Mint sírt, me*lly*ben érző szív lehel, ♦ HG, fsz: Mint sírt, melyben…
GYP: Mint s*i*rt, melyben érző sz*i*v lehel,
39 K: Hallja még az élet<*nek zajgását*> lüktetését, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

40. sor után áth. sorok:
<*Vissza tér éltének minden gyásza*
'S minden fényesb' pontja el marad,
Kétkedek mindenben mi múltjára
Édességet, fényt szerelmet ad. –
Ah de hogy ha feltünő arczádon
A konyű szent mosolygássá lesz,
Áldom a vészt melly sorsomra rontott
Mert szivedről biztosabbá tesz.
Isten áldjon e' vigasztalásért,
Mellyet nékem tiszta lelked ad,
Óh de mellettem el ne felejtsed,
A miattam búsongó anyát.
Rejtsd el tőle mind azt ami árnyék,
'S azt mutasd csak ami napsugár,
Néki a' kor sok keservet öntött
Egy csepp is tán túl csordulna már.
Jó öcsém tudom ott áll mellette
Mint szőlőnél védő támasz áll,
Ám de a' szőlőnek súgár is kell,
'S azt csak mint te, olly nőnél talál.>
41 K: <*Most fiamról.*> Hát fiacskám? – Sorsomról tan*i*tsd ki,
GYP: …Sorsomról tan*i*tsd *meg*, ♦ HG: …Sorsomról tanítsd *meg*,
fsz: Hát fiacskám? – Sorsomról tanítsd ki,
43 K: …mérni ne tan*ú*ljon <*mérni*> ♦ GYP, HG, fsz: …mérni ne tanuljon
44 K: A siker <*'s fénynek*> hiú mértékivel. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
45 K: <*Törvényt mindég a' hatalmasabb szab*> / A hatalmas törvényt lát, le rontja, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
46 K: <*S jutalmaz büntet kedvére hatalma*> / Mint egy Isten, tesz amit akar, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
47 K: <*Mindent tesz mit istenek tehetnek*> / Egy szó van még is min nincs hatalma, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
48 K: <*Egy van csak, mivel nem bír keze.*> / Melyet lelkünk mint kincset takar. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
48. sor után áth. sorok
<*A szót melly szivünkben él és ítél*
Melly a' jó s rossz közt húz vonalat
Azt nem bírja ő el tántorítni
Fenyeget bár, vagy jutalmat ad.
Mond fiamnak e' szóra' figyeljen
E szó az melly feltart engemet,

’S önbecsében büszkébb mint a’ bíró
Aki ítélend sorsom felett. –>

49 K: *<Nem mosolyg rám itt a’ szép természet,>* / Lám körűlem sem mosolyg az élet, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

50 K: *<Füstös fal csak>* / Barna szűk fal a’ bús láthatár, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

52 K: Látom, mellyen csillagír*<ás>*at áll, ♦ GYP: Látom, me*ly*en csillag*i*rat áll, ♦ HG: Látom, me*ly*en… ♦ fsz: Látom, mellyen csillagírat áll,

53 K, HG, fsz: S értem, mit bír itt lent… ♦ GYP: S értem, mit b*i*r itt le*nn*…

54 K: Értem *<mit mond odafent az ég>* odafent az istenit, [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: Értem *oda fenn*…

55 K: *<’S bár a’ bús fal kórlátozza léptem>* / *<Lelkem odafent kalandoz rég>* / *<És mosolyg a’ gyáva törpeségen>* / *<Melly mocskolja isten műveit>* / *<Még fel eszmél>* S fent csapongok, am*i<nt>*g kongni hallom,
GYP: S fe*nn*csapongok, a míg kongni hallom ♦ HG, S fentcsapongok amíg kongni hallom ♦ fsz: S fent csapongok, amíg kongni hallom,

57 K: *<’S hát>* Kis leánykám*<nak>*? néki mit üzenjek? ♦ GYP, HG, fsz: Kis leánykám? néki mit üzenjek?

59 K: *<’S>* Most tan*ú*lja még csak mondogatni, ♦ GYP, HG, fsz: Most tanulja még…

60 K: Mik *<embernél>* szivünknek legszentebb nevek. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

60. sor után áth. sorok
<Lelke szúnyadt még most ébredez fel>
<Új létében mostan néz körűl,>
<’S minden tárgy mélyebben, maradóbban>
<Hat reája mint ha fel serdűl.>

61 K: ’S é*p*en mostan nem *<adhatom rá>* csóko*<m>*lhatom meg,
GYP, HG: S é*p*en mostan… ♦ fsz: S éppen mostan nem csókolhatom meg,
[Mai helyesírásunkkal az *’épen’* és *’éppen’* szavak egészen mást jelentenek!]

62 K, GYP, HG: É*p*en most nem… ♦ fsz: Éppen most nem…

65 K, HG: Ó*h* tanítsd, tanítsd meg… ♦ GYP: *Oh* tan*i*tsd, tan*i*tsd…
fsz: Ó, tanítsd, tanítsd meg, nő, nevemre,

66 K, HG, fsz: És tanítsd meg,… ♦ GYP: És tan*i*tsd meg,…

67 K: Hogy majd egykor ő is *<tudjon>* tenni tudjon, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

68 K: *<Ugy miként te>* *U*gy miként te, hogy ha nagyra nő.
GYP, HG, fsz: Úgy miként te, hogyha nagyra nő.

69 K, HG, fsz: …kiknek szíveikben, ♦ GYP: …szíveikben,

71 K: Mon*d*: Ne szánjanak, könyet, *<sohajtást>* sohajtást, ♦ GYP: Mondd: ne szánjanak, kö*nny*et, sohajtást, ♦ HG, fsz: Mondd: ne szánjanak, könyet, sohajtást,

72 K: Jól tudják ők, hogy nem *<szeretem>* kedvelem. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

73 K: *<Éltem tenger>* Tenger éltem, rajta most vihar zúg, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

74 K, fsz: Ők a’ gyöngyök, mellyeket kimos, ♦ GYP, HG: …me*ly*eket kimos,

75 K: Sajnálhatni-é *<hát>* azt, akinek még [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

76 K: *<Bal szerencse>* Bal szerencse is kincseket hoz? – [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is. M szinte mindig külön írja az összetett szavakat, így ezeket a helyesírási hibákat nem vesszük figyelembe a variánsok között.]

77 K: Szent halott a hon, mi *<bús>* az utódok, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

78 K: *<Nem hagyott ránk csak keserveket>* Szenvedést hagyott csak ránk keze, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

79 K: *A választott kedvesekre többet,>* / *<’S érdemünk szerint kevesbbeket,>* / Szégyenelném hogy ha szent hazámnak [A 3., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

81 K: *<S fájdalmából nékem is osztályrészt>* / *<Nem juttatott vólna szent kegye.>* / Ó*h* ne írigyeljék azt barátim, [A 3., jav. sor HG sora is.]
GYP: *Oh* ne *i*rigyeljék… ♦ fsz: Ó, ne írigyeljék azt barátim,

82 K: *<Inkább pótolják>* Pótolják inkább a’ helyemet, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

83 K: *<Vigalmikban>* Vigalomban igyanak helyettem, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

84 K: *<<Hogy> ’S értem is ha tett kell <értem>>* / És ha az idő jön, tegyenek. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

84. sor után áth. sorok:
<’S hogy ha jó kedvből nem vágynak élni>
<Daczból éljenek minél tovább>
<Mert hogy éltek másnak bosszusága>
<Isten véled nőm – jó éjszakát.>

85 K: Jó természet mellyel *i*stenem megáldo*t* ♦ GYP, HG, fsz: Jó természet, mellyel Istenem megáldott,

86 K: Most a’ próba napj*<ai>*án emberül meg *a*llott; ♦ GYP, HG, fsz: Most, a próba napján, emberül megállott;

88 K, HG, fsz: …hosszu türelemben. ♦ GYP: …hossz*ú* türelemben.

88. sor után áth. sorok:
<Hej csak jó természet az én természetem,>
<Csak a próba súlyos napjaiban érzem.>
<Én ki úgy kivánok, úgy tudok élvezni>
<A’ lét tűkörébe mosolyogva nézni>

<'S őrültnek tartom ki nélkülöz ha nem kell,>
<Meg nem törve bírok tűrni türelemmel.>

89 K, HG: Ó*h* pedig bájos… ♦ GYP: *Oh* pedig bájos… ♦ fsz: Ó, pedig bájos…

90 K: Me*lly*ben munkálkodtam… ♦ GYP, HG, fsz: Melyben munkálkodtam,…

91 K: Az a' kis világ és most *<élni messze>* elválva tőle, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

92 K: Van szüksége *<van>* szűmnek… [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

93 K: *<Sokszor>* *<f>*Fel feltűn*<nek>*edeznek képei előttem, ♦ GYP: Felfeltünedeznek… ♦ HG, fsz: Fel-feltűnedeznek…

94 K: Édes tarkaságuk*<át köny s mosoly közt>* elszorulva nézem, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

95 K, GYP: Mint édes vis*z*hangját a' tündér regéknek ♦ HG, fsz: Mint édes visszhangját a tündérregéknek,

96 K: Mellyeket *<zord télben>* *<..... .....>* tél esten tűz helynél mesélnek
GYP, HG: Me*ly*eket télest*é*n… ♦ fsz: Mellyeket télesten…

97 K: Látom *<kis házunkat>* házikónkat csendesen, szerényen [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

99 K, fsz: Nyíltan, védtlen,… ♦ GYP, HG: Ny*i*ltan, védtelen,…

102 K: *<'S lel kedvet, csak szivét nézvén a gazdának.>* / Szívességet néz csak, s lel kedvet magának. [A 2., jav. sor a fsz sora is.]
GYP, HG: Sz*i*vességet néz…

103 K: *<Látom a' kis kertet gyümölcscsel, virággal>* / *<És el nem riasztott madarak dalával>* / *<Méh zsongás, nap fény és árnyék minden bája>* / *<De felette lengő béke bóldogsága>* / Látom udvarunkban*<at munkás életében>* mint munkál serényen [Négy áth. sor után a jav. ötödik sor GYP, HG és a fsz sora is.]

104 K: *<Jókedvvel sürögni, zajgani serényen,>* A cseléd danolva, mind saját körében. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

105 K: Aki *<értem munkál ha>* fárad értem és danolni látom [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

106 K: Legszebb diadalmam, *<legjobb bóldogságom>* tiszta bóldogságom. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

110 K: Míg a' bükk *<rejtélyes>* borongó gyászban állt felette,
HG, fsz: Míg a bükk borongó… ♦ GYP: M*i*g a bükk…

111 K, HG, fsz: 'S míg felém szállott… ♦ GYP: S m*i*g felém…

112 K: Meg csend*ű*lt a' régi… ♦ GYP, HG, fsz: Megcsendült a régi…

113 K, HG: Ó*h* vén templom… ♦ GYP: *Oh* vén… ♦ fsz: Ó, vén templom, látlak, látlak a dombélem,

114 K, fsz: Melly alatt a' helység… ♦ GYP, HG: Me*ly* alatt a…

115 K: Nálad gyűltek ö*sz*ve *<harmatos gyep páston>* harmat ülte pázs'ton,
fsz: Nálad gyűltek össze, harmat ülte pázs'ton, ♦ GYP, HG: Nálad gy*ü*ltek…

116 K: *<Tánczolni, danolni>* Táncra és dallásra nyári éjszakákon, [A jav. sor HG és a fsz sora is] ♦ GYP: …nyári éj*t*szakákon,

117 K, HG, fsz: …mellettek csendesen ♦ GYP: …mellett*ö*k csendesen

118 K, GYP, HG: …a' *h*oldnak fényében ♦ fsz: …a Holdnak fényében,

119 K: *<'S nyékünknek>* Kertünknek széléig marhák legelének [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

120 K: *Ostor és kolomp szólt>* Szó*ll*ott a tilinkó, fénybogárkák égtek.
HG, fsz: Szólott a tilinkó, fénybogárkák égtek.

122 K: Amint e' *<rejtélyes>* tündéri képen el merengénk
GYP, HG, fsz: Amint e tündéri képen elmerengénk?

126 K: Mígnem az éj *<el boritott mindent a' köd leple>* árnya lassanként bélepte. [A jav. sor a fsz sora is.] ♦ GYP: M*i*gnem az éj árnya lassanként *belépe,* [sic!] ♦ HG: …lassanként *be*lepte.

127 K, fsz: Csillagok tűntek fel a' sötétkék égen, ♦ GYP: Csillagok t*ü*ntek f*ö*l a sötétkék égen, ♦ HG: Csillagok t*ü*ntek f*ö*l a s*é*tétkék égen,

128 K: Választánk közűlök *<ott>* már haza menőben. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

129 K: *<Néma vólt a' nyár csak>* Elném*ú*lt már minden, a' *<szőlősök dalja>* pásztor nótája ♦ GYP, HG: Elném*u*l már minden,… ♦ fsz: Elnémult már minden, a pásztor nótája

130 K: Kísért *<.....>* *<.....>* *<.....>* csak minket kertünk kapujába.
HG, fsz: Kísért el csak minket kertünk kapujába. ♦ GYP: K*i*sért el…

131 K: Ó*h* *<ha e szent>* e bűvös körben magamat *<meg>* ha látom,
GYP: *Oh* e bűvös… ♦ HG: Ó*h*, e bűvös… ♦ fsz: Ó, e bűvös körben magamat ha látom,

132 K: Ollyan idegennek, o*lly* másnak találom, ♦ GYP, HG: O*ly*an idegennek, oly másnak… ♦ fsz: Ollyan idegennek, oly másnak találom [Trocheusok!]

134 K: *<Nem lelek egy szálat mi még összekötne.>* / Semmit sem lelek, mi együvé kötözne. [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

135. sor előtt áth. sorok:
<Akkor a' bóldogság 's csendnek közepette
Lelkem a' veszélyt, az izgatást kereste,
Lovagoltam az éj zúgó viharában
Vívtam a' folyónál, ha tombolt vad ára
'S lelkemben dalomnak villámi teremtek
Mígnem hozzád tértem nőm, hogy megpihenjek.
És öledbe hajtva megfáradt fejemet,
Gondolám magamban legszebb énekemet.>

135 K, HG, fsz: Hej, de nem tovább,… ♦ GYP: *Hajh,* de nem tovább,…

136 K, GYP: Aki tűrni b*i*rok… ♦ HG, fsz: Aki tűrni bírok…

137 K: Küzdeni a' sorssal, *<el>* vesztem az erőmet, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

139 K: <*Türelem [hát] hisz kit még balsors nem ére / Azt hiszi hogy máskép az nem is lehetne / Minden pillantásod új világ lesz nékem / Látom milly tűrhetlen nő nélkűled éltem*> / <*Addig még csak várok, szenvedek nyugodtan*> / Most pedig csak várni, várni kell nyugodtan, [Öt áth. sor után a hatodik GYP, HG és a fsz sora is.]

141 K: A tudat, mindennek hogy <*jő végső percze*> megjő a vége, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

142 K: <*Mellyben meg lesz oldva a sorsom rejtélye*> / A megszabadulás, a megnyugvás véle – [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

143 K: ’S ami most gyötör, mi sújt, mid*ö*n múlttá lesz, ♦ GYP, HG: …mi s*u*jt, midőn m*u*lttá lesz, ♦ fsz: S ami most gyötör, mi sújt, midőn múlttá lesz,

144 K: Győzelmes lelkünkbe<*n*> egy emlékgyöngyöt tesz. – [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

145 K: Eljött hát a szabadúlás<*om percze*> napja, [A jav. sor a fsz sora is.]
GYP, HG: …szabad*u*lás napja, [A helyesírási jav. ritmushibát hoz: jambus kerül a trocheusi sorba.]

146 K, GYP, HG: …megny*i*lt börtönöm, ♦ fsz: …megnyílt börtönöm,

147 K: <*Sok keservvel van megvásárolva*> / Arc*z*om illatos szellő csókolja [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

148 K: <*Hej de édes is ez az öröm.*> / Enyhe hangja részvevő öröm. [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

148. sor után áth. sorok:
<*Álomnak hittem mind ami bántott,*
Mellyet reggel el feledtünk már,
’S félek ismét hogy most ál[mo]dom csak,
’S ébredésnek csalódása vár.
Mint olly sokszor. Ah de nem csalódom
Most. Arczámat csókdossa a’ szél
’S mint rég vált barát sorsomról kérdez
’S a’ kedves szabadságról beszél.>

149 K: <*Körülöttem zajg a’ város népe*> Hogy körülzajong e gondtalan nép, [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

150 K: <*’S ennyi ember közt tán egyik sincs*> / S ennyi közt nincs egyik is talán [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

151 K: <*Aki tudná isten szabad lége*> / Aki értené hogy a szabad lég [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

152 K: <*Milly mondhatlan bóldogító kincs.*> / A bóldogság és élet csupán. –
GYP, HG, fsz: A boldogság és élet csupán. –

153 K: <*Igy rabol meg a’ nehány percztől is / Mit keblünk a’ bóldogságból bir / Megszokás, s csupán csak az kecsegtet / <Amiért szűnk még epedve sír.>>* / El kábúlva tántorgok közöttök, [Az 5., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

154 K: <*El szokám én a’ szabadságtól ....*> / A szabadságtól úgy elszokám, [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

155 K: Végtelenje <*szinte meg ieszte*> hogy már szinte el lök
GYP, HG, fsz: Végtelenje hogy már szinte ellök,

156 K: <*Szédülök mint aki a’ tengerben*> <*Bizodalmat és reményt elveszt*> / Félelem, szédűlet száll reám. [A 3., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

158 K: Mint madár me*lly* szá*l*ni el feledt ♦ GYP, HG, fsz: Mint madár, mely szállni elfeledt,

159 K: Vissza <*vissza*> nézek, <*és a börtön*> és sötét alakja [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

160 K: Mint kisértet <.... ....> úgy látszik követ. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

161 K: <*Ámde el vele jöj szép természet*> / El csak el <*természet*> majd elrejt szent ölébe ♦ GYP, HG: El, csak el, majd *elrejtesz öledbe* ♦ fsz: El, csak el, majd elrejt szent ölébe, [GYP és HG az ’elrejt’ és az ’ölébe’ szót vélhetően a javítás miatt nem tudta kiolvasni, a ’szent’ azonban a javítások fölötti sorban tisztán olvasható.]

162 K: <*Rajta el – óh mi rég nem*> / <*Óh mi régen már nem láttalak.*> / A természet, rég látott barát. ♦ GYP, HG: *T*ermészet, *te* rég látott barát!
fsz: A természet, rég látott barát.

163 K: <*Úgy mosolygasz bár virágid ....*> / Úgy mosolygsz, mint búcsuperceidben, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

164 K: <*Mint akkor midőn el hagytalak.*> / Bár <....> azóta egy tél <*nehezült*> zúga rád. [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

165 K: <*Bár így lenne bár így lenne ott is*> / *Óh* ha ott is mindezt így találnám
GYP: *Oh*, ha ott is mind ezt *i*gy… ♦ HG: Ó*h,* ha ott is…
fsz: Ó, ha ott is mindezt így találnám,

166 K: <*Hol mind az van amit szeretek*> / Hol szivem szeretteit hagyám [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

167 K: <*S ott hol a’ nyár bóldogságát hagytam*> <*És*> Vajh a nyárnak kéje vár-e ott rám, [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

168 K: <*Vágyaim telet ne leljenek.*> / <*Ah de hogy ha csak*> / Vagy hideg telet lelnék csupán. [A 3., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

169 K: <*Börtönömben mindég az tartott fel*> / <*Ah*> <*Vajh*> *Óh* ki tudja? Az tartott <.....> fel eddig, [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

171 K: <*’S mindent mint reménylе olly mosolygó*> / ’S bár viharnál <*a sziv*> az ész gyorsabban vitt, ♦ GYP, HG: S bár viharnál a *vágy* gyorsabban vitt,
fsz: S bár viharnál az ész gyorsabban vitt, [Jóllehet a ’vágy’ ebben a szövegösszefüggésben jobb választásnak látszik, mint az ’ész’, mi megmaradtunk a K szövegénél. M szokatlan választását a köv. sor indokolhatta: az abban szereplő ’szív’ inkább az ’ész’-szel állítható szembe, mintsem a ’vágy’-gyal.]

172 K: <*Mindent ollyan bóldognak talált*> / Szívemnek még mindég lassan szállt. [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

173 K: <*Korholá az eszem szárnyait,*> / <*Én ugymond gyorsabban ott teremnék*> / <*Mint az a' hideg gondolat vitt*> / 'S most, midőn szabad vagyok mehetni, [A 4., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
175 K: Minden léptemnél <*erőmet fogyni*> erőm enyészni [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
177 K: Keblem el szor*ú*l <*sötéten*> szorongva kérdem, ♦ GYP: Keblem elszor*ú*l, szorongva kérdem*!* ♦ HG: …elszorul, szorongva kérdem*!*
fsz: Keblem elszorul, szorongva kérdem,
178 K: Mit lelek, nem <*ér*t> *ért e* semmi baj ♦ GYP, HG, fsz: Mit lelek, nem ért-e semmi baj?
179 K: 'S hogy ha <*lépek a' ház küszöbére*> a kis ház küszöbhöz értem
GYP, HG, fsz: S hogyha a kis házküszöbhöz értem,
181 K: <*Meg szoktam, hogy minden eszmét lássak*> / Minden eszmédet láttam születni. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
182 K: <*Amint születe s kebledben nő*> / Mellyel ébredsz <*mellyel nyugszol el*> s elnyugszol megint, [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
183 K: <*Tudtam milly eszmével szúnyadtál el,*> / E kedves dalt durván összetépni [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
184 K: <*S hogy ha ébredsz millyen eszméd jő.*> / <*Hosszú válás kínjainak kell*> / Küldte a sors a válási kínt. [A 3., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
184. sor után két áth. sor:
<*Most fogságom hosszú szenvedése*>
<*E kedves dalt durván tépte szét,*>
185 K: <*Vajh*> Hogy kötöm<*sem össze, mint értsem meg*> meg, és értem meg <*újra*> ismét ♦ GYP, HG, fsz: Hogy kötöm meg, és értem meg ismét
186 K: <*Ismét azt a' felejtett*> Ezt a már már elfeledt zenét. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
187 K: Szíveink közt <*tolakodának*> annyi idegen kép, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
188 K: <*Elválásunk hosszú napjai*> / <*Mint idegenek s nem-é maradnak*> / Mérges árnyat mindkettőnkre vét. [A 3., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
189 K: <*Ottan ármányok fullánkai?*> / <*Engem ért-e csak kizárólag, mind / A bánat mit méhe hordozott,*> / Itten állok <*sorsom titkánál 's*> végre s félve félek [A 4., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
191 K: <*Indúlnom kell s íme léptem lassúl*> / <*Keblem el szorúl, szivem remeg*> / <*Mig mindnyájtokat által ölelve*> / Míg mindnyájatokat átölellek, félek [A 4., jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: M*i*g mindnyájatokat…
192 K: <*Egy csókban mindent el feledek*> / S *E*gy csók mindent magyarázni fog. [A 2., jav. sor GYP és a fsz sora is.] ♦ HG: S *így csak* mindent magyarázni fog. [HG sora annyira értelmetlen, hogy gyakorlatilag kizárható a félreolvasás lehetősége; csakis sh-ról lehet szó.]

[195] KÖLTŐ BARÁTOMHOZ
K: MIKL 248. – FH 1397. 66. fólió verzó, 67. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
1 K: Mondod hogy én <*költém fel*> ébresztém szellemét [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
3 K: <*Oh*> Jaj néked és jaj nékem úgy, soha [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
5 K: Mért nem mondám, hogy *daemon*, űzzed el, ♦ HG, fsz: …hogy démon, űzzed el,
6 K: Mely szíve<*d vérét szíva*>red kiszíjja, sírba fektet ♦ HG: Mely szívered kiszíjja… ♦ fsz: Mely szívered kiszíjja, sírba fektet,
12 K: Csak bánatot <*s*> csak kínt <*nyer díjúl*> szerez magának. –
HG, fsz: Csak bánatot, csak kínt szerez magának. –
15 K, HG: Ó*h* hagyd nyugodni,… ♦ fsz: Ó, hagyd nyugodni,…
17 K: Azt lássák-é csak, hogy ha o*ly*kor egy ♦ HG, fsz: Azt lássák-é csak, hogyha olykor egy
19 K: <*Tettén*> Addig rágódnak rajta <*tettén*> a' henyék ♦ HG: Addig rág*o*dnak… ♦ fsz: Addig rágódnak rajta a henyék
20 K: <*Míg azt korcs felfogással el ferdítik.*> / Korcs felfogással, míg átoknak érik. [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
21 K: És el pir*ú*lsz előttük <*majd te is*> önmagad ♦ HG, fsz: És elpirulsz előttük önmagad,
22 K: Hogy <*szentelt harczukat papiron vívod,*> ténta csak, mit szent har*c*okban ontasz ♦ HG, fsz: Hogy ténta csak, mit szent harcokban ontasz,
24 K: <*Csepp véred még a' jó ügyért nem hullott.*> / Nyugodt lélekkel rímelhetsz, dalolhatsz. [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
27 K: Csalt érz<*eted*> sír, fűzérért eseng, ♦ HG: Csalt érz, [?] sír, fűzérért eseng, ♦ fsz: Csalt érzeted sír, fűzérért eseng, [Az 'érz' lehet érzés, érzet, a ritmus miatt egészítettük ki a K áth. két szótagjával. Bár az sem kizárt, hogy valójában nem törlés van a sorban, hanem véletlen tintafolt. Ugyanezen a fólión, a 9. sortól balra, vagyis a margón kívüli részen még nagyobb elszíneződés található, s mivel az egy üresen hagyott része a lapnak, így ott csakis tintafoltról lehet szó.]
28 K: És meghajolsz az emberek <*kényének*> bűnének. ♦ HG: És meghajolsz az emberek b*ü*nének. ♦ fsz: …bűnének.]
28. sor után áth. sorok:
<*Hogy ember adjon fűzért, tapsokat,*>
<*Hizelgő rabjaúl silledsz bűnének*>
<*Dicséred a' szinlést, az ál erényt,*>
<*De díjadért én meg nem írigyellek.*>
<*Zengsz majd ifjút, ki lágy érzést lehel,*
Örök szerelmet esküszik a' lánynak,
'S el hallgatod, hogy mind ezekkel egy
Ártatlan szívet el csábítni vágy csak.

Zengesz majd nőt, keblének édenét
Lángát szemének, csókja bűvvarázsát,
'S az árt, mellyen mind eztet el adá
Nem mondod el, mert a dalt megzavarnád.
Zengsz férfiút, ki pártjánál maradt
Mért nem mondod: lelkét nem kérte senki,
Mért nem mondod, ha honfit énekelsz
Hogy ócsó árért fűzért vágyott nyerni.>

29 K: *<Illyen hát a' hiú ember erény>* / Jaj hogy ha *u*gy van, vessed el neved, [A 2., jav. sor HG sora is.] ♦ fsz: Jaj, hogyha úgy van,…

30 K: *<Jaj néked, hogy ha az dalodnak tárgya,> / <Tagadd meg, vesd el, és neved vele,>* / Az árva lantot meg akaszd fűzfára. [A 3., jav. sor HG és a fsz sora is.]

30. sor után áth. sorok:
<Avagy danolj kutyát ember helyett,
Az hű, ha csontokat vetsz néki bérűl
Az ember, kit szived vérén nevelsz
A tápláló szűt marja meg negédből.
Farkast danolj, mivel becsűletes,
Agyarkodik ha martalékot kerget,
Nem csókol, nem fojt, hogy ha jól lakott,
És nem kivánja a nagylelkü czímet. –>

31 K: *<De mit beszélek? hisz lelked nemes>* / De nem, nemes szűd nem kér tapsokat, [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

32 K: *<Te nem szegődöl rabjaúl embernek,> / <Te megvetsz tapsokat meg hiú füzért,>* / *<Lantodra égből száll alá az ének.>* / Lantodnak égből szállt alá varázsa. – [A 4., jav. sor HG és a fsz sora is.]

33 K: *S>* Szent a' költészet, melly ég*<ek>*ből jőve, [A jav. sor a fsz sora is.]
HG: …me*ly* égből j*ö*ve,

34 K: Az *É*l*<tünknek>*et tenger*<ében>* egy mentő *<sajka>* naszádja,
HG, fsz: Az élettenger egy mentő naszádja,

35 K: …szabad*ú*lni bír, ♦ HG, fsz: …szabadulni bír,

36 K: Ha a' mocskos <.....> hab majdnem el ragad*<t>*ja. ♦ HG, fsz: Ha a mocskos hab majdnem elragadja.

38 K, HG: S az *é*dennek leng… ♦ HG, fsz: S az Édennek leng…

39 K: Me*lly*ben minden tárgy… ♦ HG, fsz: Melyben minden tárgy…

40 K: …is át van szellem*ű*lve. ♦ HG, fsz: …is át van szellemülve.

41 K: *<Vagy bájt a' harmatnak mi kölcsönöz>* A harmaton, mely a pór lábait [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

42 K: *<Melly a pórnak csak lábait áztatja,>* / Áztatja csak, bájának reng varázsa, [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

43 K: *<Vagy a szellővel milly hang jön felénk?>* / Ő súg a szellőben titkos danát, [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

44 K, fsz: Melly ellen a pór… ♦ HG: Me*ly* ellen a pór…

45 K: *<Mi>* Ő leng a' har*cz*ok zászlaja felett, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

47 K: *<Mi nem csak veres>* Ő nemesíti győztes homlokát, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

48 K: *<.... .... győzelmes katonának.>* / E kéjet karddal megcserélt parasztnak. – [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

49 K: *<Mi az>* Ő az, mi lánykánk homlokán ragyog, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

51 K: Mi az oltárnak *<ezer keresztjén ég>* ég feszűletén, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

53 K: *<Mi festi Hellasz büszke hőseit / Előnkbe ollyan óriás alakban? / A költészet, melly nélkül földünkön / Csak törpe, leverő egy hanguság van.>* / A' költő *i*sten kedves eszköze, [A 4 áth. sor után az 5. sorból alakult ki a jav.-sal HG és a fsz sora:] A költő Isten kedves eszköze,

54 K: Me*lly* á*ll*tal halhatatlanságot oszt szét, ♦ HG, fsz: Mely által halhatatlanságot oszt szét, [Jambikus sorok!]

55 K: *<Melly a>*A múlt örökségét ő óvja meg, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

57 K, HG: Ó*h* hát kövesd… ♦ fsz: Ó, hát kövesd…

59 K: É*S* mint *<új>* *i*sten te öntesz szellemet ♦ HG, fsz: És mint Isten, te öntesz szellemet

60 K: Oda, hol *<másképp csak hitvány>* nélküled csak ro*sz* göröngy van.
HG, fsz: Oda, hol nélküled csak rossz göröngy van.

61 K: Országod*<ban>*on a' nagyság és erény, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

62 K: *<Mellyel gunyolt imént a' sokaság még>* / Mit az imént csak g*u*nyolt a tömeg még ♦ HG, fsz: Mit az imént csak gúnyolt a tömeg még,

64 K: Bilincseit, s a' gúnyolók *<rettegjék>* remegjék. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

[196] EGY SZERELMES BARÁTOMHOZ

K: MIKL 150. – OSZK Kézirattára. Levelestár, Madách Imre Szontagh Pálhoz 20. levél (EV); MIKL 151. – FH 1397. 67. fólió rektó, verzó (végső változat).

[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]

[A Szontagh Pálhoz írt (és eredetileg a címzett hagyatékában fennmaradt) levél a vers EV-a; más versek EV-aihoz hasonlóan az alábbiakban külön közöljük. Értelemszerűen az EV a levelezéskötetben is megtalálható (MK 87. 175. levél). Másrészt változtatásokkal ugyan, de a verset a gyűjteményes kötetébe is felvette M, a *Levelek* ciklusba, ez utóbbi főszövegünk alapja. Az EV-ot a levének megfelelően eredeti astrofikus formában, míg a főszöveget négysoros versszakokra tagolva közöljük.]

[**Egy szerelmes barátomhoz.** *Első változat*]

A. Sztregován
1856 Aug 11[*én*]

Szontagh Pálnak
Madách Imrétől baráti köszöntést.

A' lány, barátom érzem én is
Éjnek tündöklő csillagzatja,
Tündéri rózsa ár a' télben
Költőnek leg szebb gondolatja. –
Lányok közűl egy hajnal csillag
Akit választál, ám szeresd őt,
Érdemli hogy költő[×] *szeresse*
De mert szereted ne legyen nőd.
Ismméred lelked büszke röptét
Te házasságban bóldog nem lész,
Szabad tengerre, nem tűzhelyre
Való a' villám 's nyargaló vész.
Ki gazdasszonyt keres magának
Az lelhet véle házi béket,
Kinek nehány parázsa van csak
Az házassággal óvja őket,
Ki meg fontol minden tulajdont
'S mint árut választ nőt magának
Az házasodjék és örűlhet
Jó létének, piros fiának,
De te ki jól tudod barátom
Hogy még ez mind nem szerelem még,
Kinek keblében mint az Etna
Száz féle vágy és óhajtás ég,
Te ha szeretsz költői hévvel
Nehéz küzdés kell érzetednek
'S mint gyöngyök a' beteg csigában
Örömid vérző szívben nőnek.
Te ha szeretsz költői hévvel,
Az szűdnek szent imádkozása
'S ez addig buzgó csak míg kétes
Az istenség' áldása – átka.
Te ha szeretsz költői hévvel
Át szelleműl szerelmed tárgya
És déli báb ként lesz szivednek
Csalókán intő ideálja. –
Lányok közűl egy hajnal csillag
Akit választál, ám szeresd őt,
Érdemli hogy költő szeresse
De mert szereted ne legyen nőd.
Vagy mond az Etna-tűz szivedben
Majd bír-e így örökké égni?
Csak a' csillag pislog örökké
Mivel keblét láng nem heváti. –
Vagy vérző harcz 's imádkozás közt
Ember szív meddig nem fárad meg?
Csak a' közömbös, érzéketlen
Parancsolhat érzeményének
S az ideál melly déliháb ként
Ragyog, s imádod gazdag hévvel,
A megszokás és hazí gond közt
Párázat ként nem oszlik-e el? –
Ládd a' hajósnak a' távol part
Éden ként int míg tengeren van,
De ha kiköt, ha bizton bírja
Tapodja azt hideg-nyugodtan.
A kékű távol szép festéke
El hagyja a' bérczek tetőit,
S csak terméketlen földdé vál az
Mit távolról olly bájosnak hitt. –
Ha bírod a' nőt, kit imádasz
Kit csak ragyogva, félve láttál
S majd életednek sáros útján
Hozzád nyügözve mindíg ott ál;
Nem akkor jő mint égi szellem
Ha lelked istennel telik meg,
'S az unalom 's gond órájában
Míg sorját toldja rosz perczeknek.

[×]*Nem az a' költő ki rímeket csinál, de kinek eszme köre felül van a köznapin*

Nem lész-e mint hajós a' parttal
Ha ért már biztos kikötőbe?
Nem fúl-e a' költői szomj is
A forrás utól érésébe?
Ki megfontol minden tulajdont
'S mint árut választ nőt magának,
Az házasodjék és örűlhet
Jó-létének, piros fiának.
De a' költő ki láng érzéssel
Egy ideált ölel szívéhez,
Igába hajló pegazus ként
Bírásban boldog soha sem lesz.
Te aki illyen ideált bírsz,
Tartsd azt meg szűd istenségének,
Ne vond le a' földnek porába
Atkáúl mindakettőtöknek.

A főszöveg változatai

2 K: Éjnek <*tündöklő*> mosolygó csillag<*zatja*> árja ♦ HG, fsz: Éjnek mosolygó csillagárja,
3 K: Tündéri rózsa <...> kert a' télben ♦ HG, fsz: Tündéri rózsakert a télben,
5 K: Lányok közűl <*egy hajnalcsillag*> szép <*tünde*> szőke csillag HG, fsz: Lányok közül szép szőke csillag,
7 K: <*Érdemli hogy költő szeresse*> Méltó költői kebeledre, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
10 K: <*Te*> házasságban te boldog nem lész, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
12 K: Való a' villám <*'s*>- nyargaló vész ♦ HG, fsz: Való a villámnyargaló vész.

12. sor után áth. sorok:

<Ki gazd asszonyt keres magának
Az lelhet véle házi béket,
Kinek nehány parázsa van csak
Az házassággal óvja őket,>
<Ki meg fontol minden tulajdont,
S mint árut választ nőt magának,
Az házasodjék és örűlhet
Jólétének, piros fiának. –>
<De te, ki jól tudod barátom
Hogy még ez mind nem szerelem még,
Kinek keblében mint az Etna
Száz féle vágy és óhajtás ég:>

16 K: Örömeid <*vérző szívben nőnek*> kínban teremnek. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
19 K: S <*az*> addig buzgó csak, <*míg kétes*> az imádság, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
20 K: <*Az istenség áldása –*> Mig kétes sorsunk üdve, átka. – [A jav. sor HG sora.] ♦ fsz: Míg kétes sorsunk… [Jav.]
22 K: Át szelleműl szerelmed tárgya ♦ HG, fsz: Átszellemül…

24. sor után áth. sorok:

<Lányok közűl egy hajnal csillag
Akit választál, ám szeresd őt,

Erdemli hogy költő szeresse –
De mert szereted ne legyen nőd. –>

25 K: <*Vagy*> Óh mon*d* a<*z*> <.... *tűz szivedben*> villám nyargaló vész
HG: Ó*h*, mondd, a… ♦ fsz: Ó, mondd, a villám-nyargaló vész

26 K: <*Majd bír-e igy örökké*> Bír-e soká fényesen égni? [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

27 K: Csak a' csillag pislog <*örökké*> szünetlen, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

28 K: <*Mivel keblét láng nem hevíti. –*> / Hideg keblét tűz nem emészti. [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

29 K: <*Vagy*> Mon*d* vérző har*cz* s imádkozás közt, ♦ HG, fsz: Mondd, vérző harc s imádkozás közt,

30 K: Emberszív meddig <*nem árad meg?*> <*meddig élhet?*> össze nem dűl? [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

31 K: Csak a' közömbös, <*érzéketlen*> néz nyugodtan, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

32 K: <*Parancsolhat érzeményének.*> / Nem fél és nem vár a jövőtűl. [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

33 K: S az ideál, me*lly délibáb ként* ♦ HG, fsz: S az ideál, mely délibábként

34 K: Ragyog, s imádod <*gazdag*> vágyva, hévvel, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

37 K: <*Ládd, a' hajósnak a' távol part*> Hajósnak éde<*ként*>nül int a part, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

38 K: <*Éden ként int míg tengeren van,*> / Ki köt s tapodja azt nyugodtan, [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

39 K: <*De ha kiköt, ha bizton bírja*> / A bűvös festék el mosódott, [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

40 K: <*Tapodja azt hideg nyugodtan.*> / Előtte terméketlen föld van. [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

40. sor után áth. sorok:
<A kéklő távol szép festéke>
<El hagyja a' bérczek tetőit>
< 'S csak terméketlen földdé vál az>
<Mit távolról olly bájosnak hitt. –>

41 K: Ha bi*r*od őt <*a' nőt, kit*> kit úgy imádasz ♦ HG, fsz: Ha bírod őt, kit úgy imádasz,

46 K: Ha lelked *i*stennel telik meg, ♦ HG, fsz: Ha lelked Istennel…

47 K: S az únalom s gond <*órájában*> hétköznapján [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

48 K: Még <*sorját*> gondját toldja <*rossz perczeknek*> per*cz*eidnek. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

50 K: <*Ha ért már biztos kikötőbe?*> / Mint kagyló, mely gyöngyében el hal, [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

52 K: <*Nem fúl-e a' költői szomj is*> / Mint múló fénye a viharnak? [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

53 K: <*A forrás utólérésébe*> / Ki gazdasszonyt keres magának, [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]

61 K: De <*a'*> aki költő, <*ki láng*> érz<*éssel*>elemmel [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

65 K, fsz: Te, aki illyen ideált bírsz, ♦ HG: Te, aki i*ly*en…

66 K: Tartsd <*azt*> meg <*szűd*> szived istenségének, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

68 K: Átkáúl mind a kettőtöknek. ♦ HG, fsz: Átkául mind a…

[197] P. BARÁTOMHOZ

K: MIKL 320., 321., 191. – OSZK Kézirattára. Levelestár, Madách Imre Szontagh Pálhoz 21. levél, FH 1397. 67. fólió verzó, 77. fólió verzó

[A szöveg legkorábbi változata egy régen eltűnt levélfogalmazvány volt (MIKL 319.), amelyre Bérczy Károly utalt az emlékbeszédében. Szövegrészletet nem, csupán M-nek egy utólagos rájegyzését közölte, amelynek szövege Bérczy beszédének kézirata szerint ez volt: „Újra elolvastam e Pálnak töltött mérget. Miért nem tartám azt magamnak? Eh, mit! e méreg, igazság, ha tragédia is, az emberi természet soha sem tagadta meg magát, 's Ádám a teremtés óta folyvást csak más és más alakban jelen meg, de alapjában mindig ugyanazon gyarló semmi marad, a még gyarlóbb Évával oldalán!" (Ez a sokat idézett mondat – amelyet ezúttal a legautentikusabb forrás, az 1990-ben a salgótarjáni Nógrádi Történeti Múzeumban 83.11. 332. jelzet alatt őrzött Bérczy-kézirat alapján idéztünk – kezdettől fogva megváltoztatott szöveggel jelent meg!) A Szontagh Pál hagyatékában fennmaradt, vagyis a címzettnek elküldött levél (MIKL 320.) a legkorábbi ismert változata a versnek, így ezt tekintettük EV-nak. Értelemszerűen az EV a levelezéskötetben is megtalálható (MK 87. 179. levél). Másrészt változtatásokkal ugyan, de a verset a gyűjteményes kötetébe is felvette M, a *Levelek* ciklusba, ez utóbbi főszövegünk alapja. Az EV-ot a levélnek megfelelően eredeti astrofikus formában, míg a főszöveget négysoros versszakokra tagolva közöljük, MIKL 321. és MIKL 191. alapján; utóbbi egy nyolcsoros betoldása a versnek.

[GYP-nál ez az *Elmélkedések* ciklus 3. verse *Szontagh Pál barátomhoz* címmel. Mivel a nyolcsoros betoldás 10 fólióval később, egy utalást nem tartalmazó lapon szerepel, ez elkerülte a figyelmét, így GYP szövegváltozatából a 25–32. sor hiányzik. Épp ezért főszövegünk 33. sorától kezdődően az *x.* sor GYP-nál az *x*–8. sornak felel meg.]

[**P. barátomhoz.** *Első változat*]

A. Sztregován
1857 Feb. 7^{én}

Üdvözlet Pál barátomnak!

Te komolyan veszed nagyon barátom
Az életet, ne vedd, mert jaj neked,
Meg átkozod az embert és világot,
Pedig mind ennek jobb hasznát vehetted.
Igaz, hogy őrülésig bús világunk
Míg azután nevetségessé lesz,
Első szakán már én keresztűl mentem,
'S most szívem a' kaczajban majd el vesz.
Tréfának nézi isten is világát,
Tréfának ember amit csak mivel,
Külömben régen szép mindenségéből
Mint dögfekélyt, úgy lökte volna el. –
Ha híres férfiakat látsz vezetni
Komoly arczczal egész országokat,
'S magasb lényekként nézvén áhitattal
Reájok, törpének hiszed magad,
Hiszed bölcseség rejlik lépteikben,
'S ki őket fel nem fogja az te vagy
Kaczagj, kaczagj, mert a nagy férfiak mind
Egy szállal sem külömbek mint magad.
Ha szentügy zászlóját látod kitűzve
'S alatta hangzik ihletett beszéd,
Míg lelkesűlt csapat gyülöng alája
Fel fogva hűn a' szónok szellemét:
Kaczagj, kaczagj, mert minden egyes tudja,
Hogy a' zászló csak vastag ámitás,
Nehány deáké csak az elv és a' gúny,
A többinek érdeke más és más.
'S ha a' szentügy zászlója végre győze
'S magasztos érzés támad kebledben,
Várj kissé, és kaczagj, mert a ki győze
Mint a' legyőzött ép ollyá leszen. –
Ha látsz anyának gyermeket hizelgni,
'S kebledben ébred tiszta kéjsugár,
A természet szavára; – Óh kaczagj fel,
Tudd hogy csint tett, avagy játékot vár. –
Ha látsz haldoklót istenéhez térni,
Elfogja lelked méla áhitat
'S egy ember végórájának látása
Tárgyat sok titkos gondolatra ad,
Kaczagj, kaczagj, a bűnös istenhez tért
Hogy az istent is megcsalhassa még,
Hivén, hogy hosszú bűneit le mosni
Egy percznyi bűnbánása már elég.,
És jő a' pap, áldást mond a' halottra,
Buzgón hajolnak meg vén térdei,
Kaczagj, mert míg az ajakak mozognak,
A temetési díjt számolja ki. – –
Te komolyan veszed nagyon barátom
Az életet, ne vedd mert jaj neked.
Kaczagj velem, míg a' sok kaczagásban
Szived kigyógyúl, avagy megreped.

ölel igaz barátod
M I

1 K: <*Te*> Komoly<*an veszed nagyon barátom*> színben nézed te a' világot HG, fsz: Komoly színben nézed te a világot, ♦ GYP: Komoly sz*i*nben…
2 K: <*Az életet ne vedd mert jaj neked*> / Barátom, *oh*, hisz… HG: Barátom, ó*h*, hisz… ♦ fsz: Barátom, ó, hisz jobb hasznát vehetd,
3 K: <*Megátkozod az embert és világot*> / Csak addig őrülésig bús az arca, [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
4 K: <*Pedig mind annak jobb hasznát vehetd.*> / Amíg az ember rajta jót nevet. [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

4. sor után áth. sorok:
<*Igaz hogy őrülésig bús világunk*>
<*Míg azután nevetségessé lesz,*>
<*Első szakán már én keresztűl mentem,*>
<*'S most szívem a kaczajban majd elvesz.*>
5 K: Tréfának nézi *i*sten is <*világát*> e f*ő*ldet, ♦ GYP: …Isten *ezt a f*öldet, HG: Isten is e *f*öldet, ♦ fsz: Tréfának nézi Isten is e Földet,
6 K: Tréfának ember amit <*csak*> rajt m*i*vel ♦ GYP, HG: Tréfának ember, amit rajt m*i*vel, ♦ fsz: Tréfának, ember amit rajt' mível, [Jav.: 'mível', ige!]
7 K: Külö*m*ben <*régen*> a szép mindenség<*éből*> köréből GYP, HG, fsz: Különben a szép mindenség köréből
8 K: Rég *M*int <*dög*> fekélyt, úgy lökte volna el. ♦ GYP, HG, fsz: Rég, mint fekélyt, úgy lökte volna el.
9 K: Ha híres <*férfiukat látsz*> férfit látsz amint vez<*etni*>érel HG, fsz: Ha híres férfit látsz, amint vezérel ♦ GYP: Ha h*i*res férfit…
10 K: <*Komoly arczczal egész országokat,*> / Országokat, s vág fontos ar-*cz*okat [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
11 K: <*'S m*>Magasb' <*lényekként nézvén*> lénynek tekinted áhitattal GYP, HG, fsz: Magasb lénynek tekinted áhitattal,
12 K: <*Rájuk*> És törpének hiszed saját magad, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
13 K: Hiszed, hogy <*bölcseség rejlik lépteikben*> minden léptén bölcseség van, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
14 K: 'S ki <*őket*> fel nem fogja őt <*az*> csupán te vagy, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
15 K: Ka*cz*agj, ka*cz*agj, mert a' nagy férfi<*ak*>ú <*mind*> ah [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
16 K: Egy szállal sem külö*m*b<*ek*> mint tenmagad ♦ GYP, HG, fsz: Egy szállal sem különb, mint tenmagad.
17 K: Ha szent ügy zászl<*ó*>aját… ♦ GYP, HG, fsz: Ha szent ügy zászlaját…
19 K: M*i*g lelkes*ű*lt csoport gyülöng alája, ♦ GYP, HG: M*i*g lelkesült… fsz: Míg lelkesült csoport…
20 K: <*Felfogva hűn a' szónok*> És nőni érzed a nép szellemét. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
21 K: Ka*cz*agj, ka*cz*agj, mert minden egyes <*tudja*> érzi, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
23 K: Nehány deáké <*csak az elv és a gúny*> a gúny s lelkesűlés, [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: …a gúny s lelkes*ü*lés,
24 K: A többi<*nek*>eknek <*érdeke más és más*> *cz*élja, elve száz. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
24. sor után áth. sorok:
<*'S ha a szent ügy zászlója végre győze*
'S magasztos érzés támad kebledben

Várj kissé és kaczagj, mert aki győze
Mint a legyőzött ép ollyan leszen.>
25 K: Ha látsz ifjút ki <*lágy*> láng érzést lehelve ♦ HG, fsz: Ha látsz ifjút, ki lángérzést lehelve
26 K: Leánykájáért – <*tűrni halni kész*> halni esd ohajt
HG, fsz: Leánykájáért, halni esd, ohajt,
27 K: Ka*cz*agj – ka*cz*agj – <*várj és ha .....*> s meg látod mint felejti
HG, fsz: Kacagj, kacagj, s meglátod, mint felejti,
28 K, fsz: Mint hagyja el, ha csábszavára hajt. – ♦ HG: Mint hagyja el, *csak* csábszavára hajt. –
31 K: Ka*cz*agj ka*cz*agj – most olvasá meg az árt ♦ HG, fsz: Kacagj, kacagj, most olvasá meg az árt,
32 K: Me*lly*ért el adta – szívét – bájait. ♦ HG: Melyért eladta sz*i*vét, bájait.
fsz: Melyért eladta szívét, bájait.
35 K, HG: A természet szavára, ó*h* ka*cz*agj fel, ♦ GYP: …*oh*, kaczagj fel, [Ez GYP-nál a kihagyott két szakasz miatt csak a 27. sor.]
fsz: A természet szavára, ó, kacagj fel,
36 K: <*Tudd hogy*> Hiszen csínt tett, <*a*>vagy játék<*ot*>szerre vár.
HG, fsz: Hiszen csínt tett, vagy játékszerre vár. ♦ GYP: Hiszen cs*i*nt tett,… [GYP 28. sora!]
37 K: Ha látsz haldoklót <*isteméhez térni*> térni *i*steméhez ♦ GYP, HG, fsz: Ha látsz haldoklót térni Isteméhez, [GYP 29. sora!]
38 K: <*'S*> 'S elfogja lelked méla áhitat, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is. Ez GYP 30. sora.]
39 K: <*'S egy ember végórájának látása*> / <*Tárgyat sok titkos gondolatra ad,*> / Kaczagj, <*kaczagj*> *a'* bűnös <*istenhez tart*> *i*stent vágynék *megcsak csalni* perc*z*nyi ♦ HG, fsz: Kacagj, Istent vágynék csak megcsalni, percnyi [M elmulasztotta jelezni a szócserét. K-ban a 'megcsak csalni' kifejezés az értelmetlenség határát súrolóan magyartalan, ezért HG megoldását követve, mi is módosítottuk a szöveget.] ♦ GYP: Kacagj, *csak* Istent *vágy* megcsalni, percnyi [GYP 31. sora.]
40 K: <*Hogy az istent is megcsalhassa még,*> / Bánattal, hosszú bűnös út miatt. [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is. GYP 32. sora.]
41 K: <*Hivén, hogy hosszú bűneit lemosni*> / <*Egy percznyi bűnbánása már elég.*> / És jő a' pap, áldást mond a' halottra, [A 3. jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: És *jön* a pap,… [GYP 33. sora.]
42 K: Ka*cz*agj, mert amíg <*az*> ajka<*k*>i mozognak, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is. GYP-nak ez 34. sora.]
47 K, HG, fsz: Ka*cz*agj velem, míg a' sok ka*cz*agásban ♦ GYP: Kacagj velem, m*i*g a sok kacagásban [Ez GYP kiadásában a 39. sor.]

VII. EPIGRAMMÁK

[Az *Epigrammák* ciklus három alciklusából az első, az *Emléklapokra* 15 versből álló tematikus összeállítás, kis portrék Madách szerelmeiről és (néhány kivételtől eltekintve) nőismerőseiről. M az első 12 verset sorszámmal és címmel, a 13-at és 14-et csak sorszámmal látta el, végül a 15. külön lapon, cím és sorszám nélkül szerepel. Mivel jellege alapján csakis ebbe az alciklusba sorolható, HG nyomán mi is ezt tettük a 15. helyre. Sajnos, csak egy esetben (Veres Pálné Beniczky Hermin) ismerjük az eredeti a változatnak az emlékkönyvbe írt változatát, bár valószínűleg mindegyik emléklapra vagy emlékkönyvbe íródott; legfeljebb az utolsó három versnél lehetnek kétségeink. A céljuk ugyan világos, de a cím(zett) hiánya alapján talán sohasem került sor erre. A második alciklus, az *Egy őrült naplójából* egységesebb. A *Csak tréfa* c. drámájának szövegmorzsáira épülő 29 részt egyetlen alkotásnak vettük, és sorait folyamatosan számoztuk. Így a variánsokat is egyetlen vers változatainak tekintettük. A harmadik alciklus, a *Vegyesek* felel meg leginkább az *Epigrammák* főcímnek, a 38 önálló kis vers 38 sorszámmal szerepel a változatoknál is. Kötetünk legutolsó, 252. sorszáma Madách lírai epilógusa (magáról a költészetről szóló verseinek, vagyis metaverseinek egyike), az *Útravaló verseimmel* c. költemény.]
[A főcím K-ban: Ep*í*grammák, az 'm' kettőzése fölé húzással van jelezve.]

EMLÉKLAPOKRA

[Alcikluscím: 'A második kötet foglalatá'-ban (36. fólió verzó): *Emléklapokra 1–14*, a fsz alapjául szolgáló 67. fólió verzóján csak *Emléklapokra*. GYP, HG és fsz-ünk is az utóbbi mellett döntött, mellőzve a foglalat félrevezető információját. (Szövegközlésünkben ugyanis 15 tétel szerepel.)]

[198] 1. MÁRIA
K: MIKL 276. – FH 1397. 67. fólió verzó
[GYP válogatásában ez a versciklus első verse.]
Cím K: 1. <*Etelka*> Mária ♦ GYP, HG, fsz: Mária
3 K: Nem, – <*aki sírni tud még*> mert annak ki sajnál
GYP, HG, fsz: Nem! mert annak, ki sajnál,
4 K: Vigasz<*talni*>a is lehet. ♦ GYP, HG, fsz: Vigasza is lehet.
7 K: Mint a' hajóst <*és kincsét*> s keservét ♦ GYP, HG, fsz: Mint a hajóst s keservét,
8 K, HG, fsz: A sír együtt fogad. ♦ GYP: A s*i*r…

[199] 2. LUJZA
K: MIKL 269. – FH 1397. 67. fólió verzó
[GYP válogatásában ez a versciklus 2. verse.]
[Fizikailag ez a ciklus 3. verse, ám utóbb M megváltoztatta a sorszámokat, és a K-ban fölötte álló verset látta el 3-as sorszámmal.]
Cím K: 2*) <3.>* Lujza ♦ GYP, HG, fsz: 2. Lujza
2 K: Érted szeret<*né*>tem <*azt*> volna meg <*drága*> leány,
GYP, HG, fsz: Érted szerettem volna meg, leány,
3 K: <*Hogyne szeretném melly szült tégedet*,> / Mely tégedet szült s édes szót adott [A jav. 2. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
4 K: <*'S áldott édes szűt fényes lelkednek. –*> / Ajkidra szűmhöz tart méltó jogot. [A jav. 2. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
7 K: Ki bús anyámnak o*lly* hű <*vére*> lánya vagy, [A jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: …oly hű *ly*ánya vagy,
8 K: <*Méltó néked tőle a'*> A hű fiútól illet – hódolat! [A jav. sor GYP, HG s a fsz sora is.]

[200] 3. ETELKE
K: MIKL 173. – FH 1397. 67. fólió verzó
[Fizikailag ez a ciklus 2. verse, ám utóbb M megváltoztatta a sorszámokat, és a K-ban alatta álló verset látta el 2-es sorszámmal.]
[GYP válogatásában ez a versciklus 3. verse.]
Cím K: 3 <*2*>. <*Ida*> Etelke ♦ GYP: *Etelka* ♦ HG, fsz: Etelke
1 K: <*Jó van, jó van*> Ah jól teszed leány hogy adsz emléklapot.
GYP: *Oh* jól teszed,… ♦ HG, fsz: Ah, jól teszed, leány, hogy adsz emléklapot,
2 K: Me*lly*ről ha feledél <*még*> olvashatod nevem.
GYP, HG, fsz: Melyről, ha feledél, olvashatod nevem,
3 K: Me*lly*<*re*>en te <.....> vésve vagy, ha a' lap <*ki*> el szakad
GYP, HG, fsz: Melyen te vésve vagy, ha a lap elszakad,

[201] 4. H. I.-NEK
K: MIKL 199. – FH 1397. 68. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
1 K: <*Távol szakaszt tőlünk*>/ <*Öcsém a' végezet,*> / Külföldre mégy, <*hogy ott*> öcsém, [A 3., jav. sor HG és a fsz sora is. A vers HG-nál astrofikus szerkesztésű, kiadásunk négysoros szakaszokra tagolta.]
2 K: Tan*ú*l<*j*>ni <*jót 's*> szépeket ♦ HG, fsz: Tanulni szépeket.
3 K: Én <*úti*> társ<*gyanánt*>*ú*l egy kicsíny ♦ HG: Én társ*ú*l egy kics*í*ny fsz: Én társul egy kicsiny
4 K: <*Egy kis m*>Méhét adok veled. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
5 K: Hallgasd s <*B*>*bó*ldog l<*ész, hogy ha azt*>eszesz ♦ HG, fsz: Hallgasd, s boldog leszesz

6 K: <*Hívén míg hallgatod.*> / Mint ő mézet csinál [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
7 K: <*Mérge a virágban is*> / Méregből – méz lehet [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
8 K: <*A méh mézet csinál*,> / Mind, mit tapasztalál. [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
9 K: <*Kebeledben méz lehet*> / <*Mit csak tapasztalál.*> / S miként mézét a' méh [A 3., jav. sor HG, fsz sora is.]
12 K: Me*lly*ért munkálni kell. ♦ HG, fsz: Melyért munkálni kell.
13. sor előtt áth. sorok:
<*S mint abban egymásért*>
<*S egymással dolgozik*>
<*Szerényen a' szépség*>
<*Éltének, úgy t....*>
[Majd az áth. szakasz mellett a lap szélén:] <*El élted: / Az éltet / Hogy érted / Ki érted / Az éltet.*>
16 K: Vezessen <*léptedet*>, merre jársz. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
17 K: <*'S az öntudat: "tevék*> / <<*Mind*> *Amit csak lehet .....*>„ –> / Ha gyűlölsz, abban is [A 3., jav. sor HG és a fsz sora is.] [A törölt részben is fordítva használta M az idézőjeleket, mint ahogyan ma használjuk.]
20 K: Me*lly* munkálkodni rest. ♦ HG, fsz: Mely munkálkodni rest.
21 K: 'S miként a*nny*át a méh ♦ HG, fsz: S miként anyját a méh

[202] 5. IDA
K: MIKL 214.– FH 1397. 68. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
1 K: Búcsuzásul <*küldök néked*> *i*me, *i*me ♦ HG: Búcsuzásul *i*me, *i*me, fsz: Búcsuzásul íme, íme,
2 K: Nefelej*ts*nek szent virág<*át*>a, ♦ HG, fsz: Nefelejcsnek szent virága,
3 K: <*Nézd meg kék* [és] *sárga színét*> / Sárga és kék színnel ékes, [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.]
4 K: Nézd <*meg jól zöldellő lombját*> mi zöld lengőke szára. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
5 K: Sárga <*szín*> a' féltés <*színe*> ennélkű*l* ♦ HG: …ennélkű*l*, fsz: Sárga a féltés, ennélkül,
6 K: <*Melly nélkűl ah*> Ah, valódi szenvedély nincs. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
7 K: Zöld remény a' *visszonlátra* ♦ HG: …a *viszonlátra*. ♦ fsz: …a viszontlátra,
8 K: El válás perczében <*szent*> ez kincs. ♦ HG, fsz: Elválás percében ez kincs.

[203] 6. AMÁLIA
K: MIKL 35. – FH 1397. 68. fólió rektó, 77 fólió rektó
[GYP válogatásában ez a ciklus 7. verse.]

<6.> ***Amália*** *[Első változat]*

<Mi az mi földre sujt, égbe emel
De egyiránt nagy fénye és <borúja> homálya?
A szerelem. Óh adja bár az ég
Hogy rád ne nézzen csak mosolygó arcza.>

A főszöveg variánsai

2 K: *<Az>* El bájol ez, az meg dermeszt *<meg öl>* meg öl
GYP, HG, fsz: Elbájol ez, az megdermeszt, megöl.

3 K: Enyelgő társa vólt eddig szivednek ♦ GYP, fsz: …volt eddig szivednek, ♦ HG: …volt eddig szívednek,

4 K, HG: Ó*h* bár sose tudj a' másik felől. ♦ GYP: *Oh* bár *soh'se tudja* [!] másik felől. ♦ fsz: Ó, bár sose tudj a másik felől.

[204] 7. LAMOTT R.
K: MIKL 256 – FH 1397. 68. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]

3 K: A jó *i*sten: fény, illat és zenére ♦ HG: A jó Isten fény, illat és zenére
fsz: A jó Isten fény-, illat- és zenére

5 K: Hogy illat, fény s zenének <.....> bűvarázsa ♦ HG: Hogy illat, fény s zenének bűvarázsa ♦ fsz: Hogy illat-, fény- s zenének bűvarázsa

[205] 8. CSERNYUS IDA
K: MIKL 107. – FH 1397. 68. fólió rektó
[GYP válogatásában ez az alciklus 4. verse.]
Cím K: *Cserny.* Ida ♦ GYP: *4. Cserny* Ida ♦ HG: *8. Cserny* Ida ♦ fsz: 8. Csernyus Ida [A családnév rövidítése ugyan szokatlan eljárás, mégsem tekinthetjük tollhibának a pontot. Cserny Ida nevű személy Madách tágabb környezetében sem élt, ezzel szemben Csernyus Idának az esküvői tanúja volt: miként korábban Ida nénjének, egyben saját sógornőjének, Csernyus Emmának is.]

1 K: *<Mondod hogy a' bóldogságról>* / Boldogságról írjak én e [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: Boldogságról *i*rjak…

2 K: *<Irjak lány e' lapra neked>* / Lapra néked, azt kivánod – [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

3 K: *<Minek írjak? hisz azt úgy is>* / Ah miért hisz azt szivedben
GYP, HG, fsz: Ah, miért? hisz azt…

4 K: *<Szerető szivedben rejted.>* Lányka, úgyis feltalálod. [A 2., jav. sor HG és a fsz sora is.] ♦ GYP: *Ly*ányka úgyis…

5 K: *<Inkább írd le számomra>* / *I*rd le, *i*rd le nékem inkább ♦ GYP: *I*rd le, *i*rd le n*e*kem… ♦ HG: *I*rd le, *i*rd le nékem… ♦ fsz: Írd le, írd le nékem inkább

7 K: *<Hadd b>*Bírjak életem könyvében [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
GYP: B*i*rjak életem ...

8 K: *<A bóldogságról egy>* Én is egy sugárzó lapot. – [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

[206] 9. CSERNYUSNÉ
K: MIKL 108. – FH 1397. 68. fólió rektó
[GYP válogatásában ez az alciklus 5. verse.]

1 K, HG, fsz: Kis lelkek vígasztalnak ♦ GYP: …v*i*gasztalnak [Jambikus vers.]

[207] 10. EMMA
K: MIKL 168. – FH 1397. 68. fólió rektó
[GYP válogatásában ez az alciklus 6. verse.]

1 K: Jól tudom *<a' nőnek szíve>* bár ah, nem érzem, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

2 K: Mi*lly* kincs*<et .....>* a nő mely szeret. ♦ GYP, HG, fsz: Mily kincs a nő, mely szeret.

3 K: *<A világ rabló vágyától>* / A ház oltár veszta lángja, [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

4 K: *<Óvja azt meleg kebeled.>* / Amit keble rejteget. – [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

5 K: *<Veszta tűz az, szent óltáron> / <Temploma a' házi kör, –* / Hogy ha e szent láng kialszik ♦ GYP, HG, fsz: Hogyha e szent láng kialszik,

6 K: *<A templom is öszve dűl>* / Össze dűl a templom is –
HG, fsz: Összedűl a templom is – ♦ GYP: Összed*ü*l a…

7 K, fsz: Szűz kedélyed azt megóvja, ♦ GYP: Sz*ü*z kedélyed azt *megadja*
HG: Szűz kedélyed azt *megadja* [Bár K betűi nehezen olvashatók, s az 'a' éppenséggel lehetne 'o' is, ám a 'v' semmiképpen se téveszthető össze a 'd'-vel, így az 'óv' ige szerepel a szó végén, nem az 'ad'. A szöveg is így értelmes!]

[208] 11. EGY NEVELŐ
K: MIKL 141., 142. – FH 1397. 68. fólió rektó, 77. fólió rektó
[GYP válogatásából a vers hiányzik.]
[A MIKL 140-ben leírt EV kéziratos forrását nem ismerjük. Szövegét édesanyjának, Veres Pálnénak a hagyatéka alapján közölte: Rudnay Józsefné és Szigethy Gyuláné (*Veres Pálné Beniczky Hermin élete és működése*, Bp., 1902, 130.). A második változat (MIKL 141.) a 68. fólió rektóján található M által áthúzott vers, amely lényegében megegyezik az EV-tal, ezért egymás mellett közöljük a két szöveget. Végül a harmadik (javí-

tott, végső) változat fsz-ünk alapja (MIKL 142.), amely a 77. fólió rektóján olvasható.]

[**Egy nevelő.** *Első változat*]	[**Egy nevelő.** *Második változat*]
A ki a művészetek országát	*<Aki a' müvészetek országát*
Gazdagítja, nemesen cselekszik,	*Gazdagítja nemesen cselekszik,*
S önkezével alkotott fűzére	*'S önkezével alkotott füzére*
Jutalomként halántékin díszlik.	*Jutalom ként halantékin díszlik.*
5 *A ki a természetet szépíti*	5 *Aki a' természetet szépíti*
S keze alatt egy virágcsa nő fel,	*S keze alatt egy virágcsa nő fel*
Hálásan mosolyg rá a termész et,	*Hálásan mosolyg rá a' természet*
S élend a természet szellemével.	*S élend a' természet szellemével.*
De, ki ember-kebleket képez ki,	*De ki emberkebleket képez ki*
10 *Az teremt mint Isteneknek társa;*	10 *Az teremt mint isteneknek társa,*
Lelke hat, míg létez művelődés	*Lelke hat, míg létez művelődés*
S díja legszebb: embertársi hála.	*'S legszebb díja: embertársi hála.>*

A főszöveg variánsai

3 K: *<Aki>* Azt, ki a természet <.....> nemtőjét segéli, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
4 K: *<A világ ..... mosolygássá ....>* / Áldását és bájat szétosztani, mérni, [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
6 K: *<De ki embert képez társa isteneknek>* / De ki embert képez *<társa isteneknek>* isten*<eknek társa>*ként cselekszik, ♦ HG, fsz: De ki embert képez, Istenként cselekszik,
7 K: *<Lelke hat mig>* Míg előre küzd az ember, lelke él, hat. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]
8 K: *És legszebb>* S legszebb *<dij .....>* hála, amit egy fölemelt társ ad. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

[209] 12. A CSIBUKCSIHOZ
K: MIKL 7. – FH 1397. 68. fólió verzó
[GYP válogatásában nem szerepel.]
2 K, HG: Mit istenszikra és végzet mivel, ♦ fsz: …végzet mível. [Jav., bár így a sor végén nem jambus, hanem spondeus áll.]
3 K: Egygyé zavarja bár a<z> *<irigy>* gyáva pór, ♦ HG, fsz: Eggyé zavarja bár a gyáva pór,
4 K: Az *sülleszt*, undorít; mig ez *<föl>*emel. ♦ HG, fsz: Az süllyeszt, undorít, mig ez emel.

[210] 13. [LEGYEK HÁT LEPKE…]
K: MIKL 264. – FH 1397. 68. fólió verzó
[GYP válogatásában ez az alciklus 9. verse. A 210., 211. és 212. vers az *Emléklapok* kéziratában és a korábbi kiadásokban cím nélkül, csak a vers sorszámával szerepelt, főszövegünk (az általános filológiai szabálynak megfelelően) szögletes zárójelben az első sor felét közli címként.]
2 K: *<Lepke volnék hát – te lány, te vagy tavaszom.>* / *<De drága nő a tavasz meg te vagy>* De drága hölgy, te meg vagy a tavasz, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
3 K: *<Bájaid virágok mellyektől én élek>* / Melyekből élek bájid a virágok, [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
4 K: *<S hogy ha a' tavasz elvonja dús virágit>* / *<Meg kell halni akkor a' szegény lepének.>* / El vész a lepke hogy ha el hagyasz.
GYP, HG, fsz: Elvész a lepke, hogyha elhagyasz.

[211] 14. [KICSINY EMLÉKET ÍGÉRTÉL…]
K: MIKL 240. – FH 1397. 68. fólió verzó
[GYP válogatásában ez az alciklus 8. verse.]
1 K: *<Kicsíny emléket ígértél nekem,>* / *<Nem csodálom hogy ha elfeledted>* / *<És nem csodálom hogy ha el feledted>* / *<Mellyet ígértél kis emlékedet.>* / Kicsíny emléket ígértél nekem, [Az áth. sorok után következő 5. sor a fsz sora is.] ♦ GYP: Kics*i*ny emléket *i*gértél…
HG: Kicsíny emléket *i*gértél [Jav., jambusok.]
2 K: *<Mit csodáljam hímes szőnyegéből>* / De nem csodálom, hogy ha el feledted, [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
3 K: *<A nyár egy szálat ha el feled.>* / Egy szál virágot oly könnyen feledhet [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
4 K: *<Ne csodáld hogy én el nem felejtém>* / Le ejtni a dús nyár kopár helyen. [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
5 K: *<Télben egy virág is bóldogság>* / Te se csodáld hogy én el nem felejtém, [A 2., jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
6 K: *<'S vágya vissza, vissza jár kisértni>* / Kopár helyen hiánya oly nagy, oly mély. / *<Lelkünkbe, mint halvány fagyvirág.>*
GYP, HG, fsz: Kopár helyen hiánya oly nagy, oly mély.

[212] 15. [A BÉRCNEK, MIT MEG NEM INGAT…]
K: MIKL 1. – FH 1397. 81. fólió rektó
[GYP válogatásában ez a vers nem szerepel.]
3 K: Aki*<kebelében poklot nem viselt>*nek szivében nem dúlt kárhozat, [A jav. sor a fsz sora is.] ♦ HG: Akinek szivében nem d*u*lt kárhozat,
4 K: Annak *<a menny ....>* zárt az üdvnek is világa. [A jav. sor HG és a fsz sora is.]

[213] EGY ŐRÜLT NAPLÓJÁBÓL

K: MIKL 144–145. – FH 1397. 68. fólió verzó és 69. fólió rektó és verzó, 90. fólió rektó

[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* c. ciklusban szerepel.]

[Néhány más vershez hasonlóan itt is eldönthetetlen kérdés: vajon a kisciklus bizonyos darabjait szakaszokra tagolta-e a szerző, vagy sem. GYP és HG néhány esetben a tagolás mellett döntött, mi egységesen a tagolatlan közlési formát választottuk. 'A második kötet foglalatá'-ban a cím után '1–28' áll; az utólagos törlések és betoldások következtében valójában 29 részes az alciklus, és a fsz-ben a cím nem tartalmaz számokat. A kisciklus 17. verse *Csalódás* címmel a Fővárosi Lapokban (a továbbiakban FL) is megjelent (1864. május 8.); a 149–152. soroknak az ott megjelent eltéréseit is közöljük.]

2 K, HG, fsz: Arcom rózsái hová lettenek? ♦ GYP: …hov*a* lettenek?

3 K, HG, fsz: Azt nyár heve, ezt férfiú erő ♦ GYP: …férfi*u* erő

5 K, HG, fsz: De az erő hová lett nyomtalan? ♦ GYP: …hov*a* lett…

8 K, HG, fsz: A kisszerű kor szűk korlátiban. ♦ GYP: A kisszer*ü* kor sz*ü*k korlátiban.

9 K, HG, fsz: Mint a malomkő, hogyha búza nincs rajt, ♦ GYP: …*buza*…

10 K, HG, fsz: Mint elvetett kard, hogyha nem vívhat bajt.
GYP: …v*i*vhat…

11 K, fsz: A hős oroszlány hitvány tőrbe hull, ♦ HG, GYP: …oroszlá*n*… [M következetesen a régies 'oroszlá*ny*' alakot használta; mindenütt meghagytuk ezt a formát.]

12 K, HG, fsz: A szív, mely Brutusszá lehetne, ♦ GYP: A sz*i*v, mely Br*ú*tu*ssá* lehetne ♦ HG: …Br*ú*tu*ssá*…

13 K: Kis szép kezek közt o*lly*kor megtörik, ♦ GYP, HG, fsz: Kis szép kezek közt olykor megtörik,

14 K, HG, fsz: S egy élc, a síremlék felette. – ♦ GYP: …*si*remlék…

16 K, GYP: Érzéseknek h*i*vják azt az emberek ♦ HG, fsz: …hívják…

17 K: Elfüstölni őket ó*h* jaj nincs szerem, ♦ GYP: Elfüstölni őket. [sh] ó*h* jaj, nincs szerem, ♦ Elfüstölni őket, ó*h* jaj, nincs szerem, ♦ fsz: Elfüstölni őket, ó jaj, nincs szerem,

19 K, HG, fsz: S felvilágosodott kornak közepett, ♦ GYP: …kor*unk*…

21 K, fsz: Hitvány erőmü az az ember; ♦ GYP, HG: …erőm*ű*… [Ritmusrontás]

23 K, fsz: Annyit, mint amit rossz fütője, ♦ GYP, HG: …f*ű*tője…

26 K, fsz: Mint amit az egész erőmü ér. ♦ GYP, HG: …erőm*ű*…

27 K, fsz: Mért ámít a hit szolgája minket, ♦ GYP: Mért *tanit*… ♦ HG: Mért *tanít*… [Értelemmódosító változtatás K-hoz képest!]

28 K, GYP, fsz: Hogy siron túl majdan helyre áll ♦ HG: …s*í*ron…

31 K, HG, fsz: Szentmisék könyörgenek azért, míg ♦ GYP: …könyörg*é*nek az*e*rt, m*i*g

34 K, fsz: Bűn, gyalázat, nyomor és bilincs. ♦ GYP: B*ü*n, …bilincs*,*
HG: …bilincs*,* [A vers végén a vessző mindkét helyen sh.]

37 K: 'S társadalma viszonyai<*b*>ról ♦ GYP, fsz: S társadalma viszonyairól, ♦ HG: …viszonyai*b*ól, [Nem teljesen egyértelmű, hogy M 'b'-t javított 'r'-re vagy fordítva. GYP-hoz hasonlóan mi is az értelmesebb s ezért valószínűbb lehetőség mellett döntöttünk.]

38 K: Művelődésé<*r*>ből fen beszél. ♦ GYP, fsz: Művelődéséről fenn beszél. ♦ HG: Művelődéséből… [A dilemma ugyanaz, mint a 37. sorban!]

43 K: Az angyalt *ó*ltárképen a müvész ♦ GYP: …m*ű*vész ♦ HG, fsz: Az angyalt oltárképen a müvész

48 K, GYP: Mint *i*stené, ki rontással teremt. ♦ HG, fsz: Mint Istené,…

52 K, fsz: És dűlt sorompó van csak körüle, ♦ HG, GYP: És d*ü*lt…

54 K: Gyötörvén őt kics*í*nység érzete. ♦ HG, GYP, fsz: …kicsinység…

56 K, GYP, HG: Új békót rá, ha tűri, tűrje azt. ♦ fsz: …*!* [Felszólító mód!]

57 K, HG: 'S ha rég megszenvedt bűn megtestes*ű*l ♦ GYP, fsz: …megtestesül [A pótlónyúlás miatt szükségtelen a hosszú magánhangzó.]

59 K, GYP, HG, fsz: Mért fél egymástól, és önkénytesen [Az 'oroszlán*y*'-hoz hasonló régies alakot meghagytuk az 'önként' jelentésű 'önkénytesen' szónál is.]

61 K, fsz: Mért a milljó türő ember között ♦ GYP, HG: …mi*l*jó t*ű*rő…

62 K, GYP, HG: A sok egyes, hogy mi*l*jó feledi. ♦ fsz: …milljó feledi? [Kérdő mondat!]

63 K, HG: Ó*h* hiú ember, nyelvedben is ♦ GYP: *Oh*… ♦ fsz: Ó*,*…

66 K, HG, fsz: És embertelen neve a rossznak. ♦ GYP: …ro*sz*nak.

68 K: Sokkal jobban v*ó*lna. ♦ GYP, HG: …volna. ♦ fsz: volna! [A 67. sor 'Hej' indítása miatt ez egy felkiáltó mondat.]

71 K, HG, fsz: Te nem vagy bűnös, ez természeted, ♦ GYP: …b*ü*nös,…

72 K, fsz: De aki még neked hisz, gyűlölöm. ♦ GYP: …gy*ü*lölöm*:*
HG: gyűlölöm*:* [M pontot tett a sor végére, GYP és HG – indokolatlanul – kettőspontot.]

75 K: Mit el szórsz, sz*ü*dben is marada még ♦ GYP: …*marad* még
HG: …marad *e* még ♦ fsz: Mit elszórsz, szűdben is marada még

78 K, fsz: Természetétől illyen mindenik, ♦ GYP, HG: Természetétől i*ly*en mindenik. [Ritmusrontás. Emellett egyértelműen vesszővel végződik a sor, noha GYP és HG is pontot képzelt oda.]

79 K, HG, fsz: Ki jobbjáról leköszörűli azt, ♦ GYP: …leköször*ü*li azt [Ritmusrontás.]

81 K, HG: A *n*ap sugárának hét színe van, ♦ GYP: …sug*a*rának hét sz*i*ne van
fsz: A Nap sugárának hét színe van,

82 K, HG, fsz: A pénz fényének színe számtalan, ♦ GYP: …sz*i*ne…

83 K, fsz: A hír, erény, dicsőség illyenek. – ♦ GYP: A h*í*r… i*ly*enek. –
HG: …i*ly*enek. – [Ritmusrontás]

85 K, fsz: Kegyelt váltó, mely készpénzül megyen. ♦ GYP, HG: …megyen, [A K-ban ponttal zárul a sor.]
91 K, HG: Halottnál sír, de *i*nségnél siket, ♦ GYP: …s*i*r, de *i*nségnél… fsz: Halottnál sír, de ínségnél siket,
92 K, HG, fsz: Más örömén sír, más baján nevet. ♦ GYP: …s*i*r…
94 K, HG, fsz: Hogy legszebb díszében törhesse el, ♦ GYP: …d*i*szében…
98 K, HG, fsz: Isten szamáron, meg tagadja ő. ♦ GYP: Isten*t*… [sh]
99 K, fsz: Felrúgja az embert, mint az ebet, ♦ GYP, HG: Felr*u*gja…
102 K: S*i*rjára az egykor felrúgottnak. ♦ GYP, HG: S*i*rjára… felr*u*gottnak. fsz: Sírjára az egykor felrúgottnak.
107 K, fsz: Tál vízben nézi a tengervihart, ♦ GYP, HG: Tál v*i*zben…
108 K, GYP, HG: Sz*i*npad disz*i*tményén a reghajnalt. ♦ fsz: Színpad diszítményén a reghajnalt.
109 K, HG, fsz: Valódi vészt nem bírna lelke el, ♦ GYP: …b*i*rna…
110 K, HG, fsz: Szabadban meg hives szél fú reggel. ♦ GYP: …h*ü*v*ö*s…
111 K, fsz: De egy szivemnek mégis vígasza: ♦ GYP: De szivemnek mégis *van* v*i*gasza: ♦ HG: …v*i*gasza [GYP megváltoztatta a szöveget; GYP és HG ritmust rontott.]
112 K, GYP, HG: Hogy jobb az ember so*h*sem is vala. ♦ fsz: …sosem…
112. után: A kisciklus eredetileg 13. versét M utóbb a sorszámmal együtt áthúzta, majd beiktatott a helyére két külön lapra írt verset. Mindez csak több vers lejegyzése után történhetett, mivel a sorszámozást utóbb több helyen is meg kellett változtatnia. A törölt vers:
<13.>
<Ellenségtől magad megvédheted,
Barátidtól mentsen meg istened.>
113 K, HG, fsz: Halovány erényök, halvány bűnök, ♦ GYP: …erény*e*k… [GYP valószínűleg félreértette a sort, és mindkét esetben többes számot feltételezett birtokjel helyett. De 'erények' és 'bűnök' helyett valójában 'erényük' és 'bűnük' értelműek M szavai.]
114 K, HG, fsz: Az színlés csak, nem feláldozás, ♦ GYP: Az sz*i*nlés…
115 K, GYP: S*i*rnak rajtad hogy ha bajba estél ♦ HG, fsz: Sírnak rajtad, hogyha bajba estél,
119 K, fsz: Nem gyilkolnak férfias nyíltsággal, ♦ GYP, HG: …ny*í*ltsággal,
120 K, HG, fsz: Gombostűkkel szurkálnak agyon. ♦ GYP: Gombost*ü*kkel…
121 K, fsz: Gyűlöletre elég gonoszak, ♦ GYP, HG: Gy*ü*löletre…
125 K, HG, fsz: Míg így undorral köpöm ki őket, ♦ GYP: M*i*g *i*gy…
127 K, HG, fsz: És kerűlöm leverő unalmát ♦ GYP: És ker*ü*löm…
128 K, HG, fsz: Egyhangú, kicsínyes körüknek. ♦ GYP: …kics*i*nyes…
129 K: Ó ne higy*j*e senki hogy az embert ♦ GYP: *Oh* ne higy*j*e… ♦ HG: Ó*h,* ne higy*j*e senki,… ♦ fsz: Ó, ne higgye senki,…
130 K: Szeretem ha könyör*ű*lni lát, ♦ GYP, HG, fsz: Szeretem, ha könyörülni lát,

131 K: En magamnak fájdalmas csak l*a*tni ♦ GYP, HG, fsz: Enmagamnak fájdalmas csak látni,
134 K: Ki benne van, rézst mind hiába kér, ♦ GYP, HG: …rést mind hiába kér, fsz: …rést mindhiába kér, [A vers tartalmából következtetve a 'mind hiába' az M korában helyesírásilag meg nem különböztetett két értelmezés közül: 'mindenki hiába' és 'minduntalan hiába' inkább az utóbbit jelenthette, amit ma egybeírással különböztetünk meg az előbbi, két szóba írt alaktól.]
137 K: Ah a' világ pillangó gy*ü*jtemény ♦ GYP: Ah a világ pillangó-gy*ü*jtemény, ♦ HG: Ah,… pillangógy*ü*jtemény, ♦ fsz: …pillangógyűjtemény,
138 K, fsz: Rendezve a szárnyak fénye szerint. ♦ GYP, HG: szerint,
139 K: De t*ő* vagyon keresztűl minden szűn, ♦ GYP: De t*ü*… ♦ HG, fsz: De tű vagyon keresztül…
140 K: És szárnya nélk*ű*l rút hernyó lesz mind. ♦ GYP, HG, fsz: …nélkül…
142 K: Ki re*t*ves fát vesz el csillag helyett, ♦ GYP, HG, fsz: Ki redves…
146 K, HG, fsz: Bár sírunk rajta, mégis csak mulattat. ♦ GYP: Bár s*i*runk…
147 K, HG: És szidjuk a' hőst ha megszabad*ú*l ♦ GYP, fsz: …megszabadul,
149 K: *<Egyszer hittem, hogy végettem hull>* Egyetlen egyszer hittem, hogy miattam [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is. A 17. vers *Csalódás* címmel a Fővárosi Lapokban is megjelent.]
150 K, GYP, HG, fsz: Hull szép szemekből részvét harmata, ♦ FL: …harmata. [Sorvég.]
151 K: *<Megcsalódtam,>* Megint csalódtam, a nő könnyezett, mert ♦ GYP: Megint csalódtam, a nő kö*ny*ezett, mert ♦ HG, fsz: M jav. sora ♦ FL: Megint csalódtam! A nő…
152 K: *<Mert máson>* Vetélytársán szebb főkötő vala. ♦ FL, GYP, fsz: M jav. sora ♦ HG: …főkötő *volt.*
154 K, HG, fsz: Szintúgy szégyenli nyomorú faját, ♦ GYP: Szint*u*gy… nyomor*u*…
155 K, HG, fsz: Száz címet vesz, lesz mindenféle úr, ♦ GYP: Száz cz*i*met…
157 K, HG: Ó*h* szerelem! te édes gyötrelem te, ♦ GYP: *Oh*… ♦ fsz: Ó, szerelem! te édes gyötrelem, te,
158 K, GYP: Te kétkedő hit, kö*ny*ező gyönyör, ♦ HG, fsz: Te kétkedő hit, könnyező gyönyör, [Ritmusjavítás]
159 K: Érzém hatalmadat, me*lly* mint varázsfű ♦ GYP: …mely mint varázs f*ü* HG, fsz: Érzém hatalmadat, mely mint varázsfű
161 K, fsz: Látom most, millyen dőre, hasztalan vagy, GYP, HG: …mi*ly*en… [Ritmusrontás]
163 K, HG, fsz: Nem is jó ember, aki nem imádott ♦ GYP: Nem is jó ember, *ki nem csüggött hévvel* [Ilyen variánsnak nem találtuk nyomát M kéziratai között. Talán a vallásos érzületet sértőnek találta GYP az 'eszme' és az 'imádat' szavak kapcsolatát.]
164 K, HG, fsz: Eszmét, az ész előtt mely meg nem áll. ♦ GYP: Eszmé*n*,…

165 K, fsz: Feláldozás, hon, hit, mind illyen eszmék, ♦ GYP, HG: …i*ly*en… [Ritmusrontás.]
167 K: És közelébb áll *i*stenéhez a' szív ♦ GYP: És közele*b*b … sz*i*v, ♦ HG, fsz: És közelébb áll Istenéhez a szív,
168 K: Melly mindezeknek vólt lakó helye. ♦ GYP, HG, fsz: Mely mindezeknek volt lakóhelye.
169 K, HG, fsz: S ha a tapasztalás kiábrándít is, ♦ GYP: …kiábránd*i*t is,
170 K, HG, fsz: A megcsalt szív becsében nem veszít, ♦ GYP: …vesz*i*t,
171 K: Szégye*l*je a' lány s a' világ, ha o*lly* korcs, ♦ GYP: Szégye*l*je a l*y*ány s a világ, ha oly korcs, ♦ Szégye*l*je… ♦ fsz: Szégyellje a lány s a világ, ha oly korcs,
172 K, HG, fsz: Hogy bé nem tölti szívünk vágyait. ♦ GYP: Hogy b*e* … sz*i*vünk…
173 K, HG, fsz: Mi vagy te szerelem? tán égi tűz, ♦ GYP: …t*ü*z,
175 K, fsz: Por lánya vagy, s felforralt vérünkkel, ♦ GYP, HG: Por lán*gj*a vagy,… [Értelemzavaró félreolvasás; a tűznek a por – vagyis hamu – inkább a lánya lehet, mintsem a lángja.]
181 K, GYP, HG: Sokan jutának vég*i*nségre már, ♦ fsz: …végínségre már,
183 K: Legtöbb őrűlt, szerelmi áldozat, ♦ GYP, HG, fsz: …őrült,…
185 K: Nős*ű*ltek v*ó*lna csak meg mind azok, ♦ GYP, HG, fsz: Nősültek volna csak meg mindazok,
186 K: Szerelmes egy sem v*ó*lna már, s mind józan
GYP, HG, fsz: …volna már, s mind józan,
187 K: Csak lettek v*ó*lna pappá mind ezek, ♦ GYP, HG, fsz: …volna… mindezek
188 K, GYP, HG: Csupán azt néznék, ami a' *f*öldön van. ♦ fsz: …Földön van.
189 K, HG, fsz: A lány büvös növény, virága oly deli, ♦ GYP: A *ly*ány…
191 K, HG, fsz: A lány tűz, messziről világol, melegít, ♦ GYP: A *ly*ány t*ü*z,… melegi*t*,
192 K, HG, fsz: Közelről gyilkosan éget vagy megvakít.
GYP: …megvak*i*t.
193 K, HG, fsz: Mért nem hervad szivünk is, mint a lány, ♦ GYP: …*ly*ány,
194 K: Mért o*lly* muló tartós szerelmünk tárgya? ♦ GYP, HG: Mért oly muló, tartós szerelmünk tárgya? ♦ fsz: Mért olly muló tartós szerelmünk tárgya? [GYP és HG változatában a vessző semmivel sem indokolható, zavarja a sor értelmezését.]
195 K, GYP, HG: Nem szűnk hütlen, de ideálja az – ♦ fsz: …h*ű*tlen…
196 K: Vagy hol van, me*lly* mint megbájolt maradna?
GYP, HG, fsz: …mely…
197 K: Me*lly* elsö csókján égett, a zománc ♦ GYP, HG: Mely els*ő*…
fsz: Mely elsö… [Ritmusjavítás]

200 K, fsz: A puszták sivatagjait imádja? – ♦ GYP, HG: A puszt*a* sivatagjait imádja? – [K-ban első ránézésre 'pusztá' áll, aminek nincs értelme, ám az ékezet félreérthetetlen. Viszont az utolsó betű ívének vége hosszabb, mint M 'a', ill. 'á' betűi esetében. Valószínűleg egy be nem fejezett 'k'-ról van szó. A sor is így lesz értelmes, mert egyetlen pusztának nem lehet több sivatagja.]
202 K, HG, fsz: Látkörében mindég ő foglal középhelyt; ♦ GYP: Látkörében mind*i*g ő foglal közép helyt;
204 K: Annál halványabbá, ki*ss*ebbé foly ö*szv*e. ♦ GYP, HG, fsz: Annál halványabbá, kisebbé foly össze.
205 K: Mit kérsz *i*stent? ő szóra mitsem ád. ♦ GYP, HG: Mit kérsz Istent, ő szóra mitsem ád. ♦ fsz: Mit kérsz Istent? ő szóra mit sem ád.
206 K, HG: Gúny*ú*l ragyog jó 's rosszra egyaránt. ♦ GYP: Gúny*o*l ragyog jó s rosszra egyaránt. ♦ fsz: Gúnyul ragyog jó- s rosszra egyaránt.
208 K: Midőn o*lly*kor le jött, mivel megszánt. ♦ GYP, HG, fsz: Midőn olykor lejött, mivel megszánt.
209 K, HG, fsz: Az ég magas! – mig a sohaj felér, ♦ GYP: Az ég magas! – mig a s*ó*haj felér,
212 K, GYP, HG: Csak a dúsak termése gazdag*ú*l. ♦ fsz: …gazdagul.
214 K: El útálnám az *i*stent á*ll*tala ♦ GYP, HG: El*u*tálnám az Istent általa,
fsz: Elútálnám az Istent általa [Ritmus!]
217 K: Avagy jobb v*ó*lt az ember akkoron, ♦ GYP, HG, fsz: …volt…
218 K: S azóta *i*stenünk trónról bukott, ♦ GYP, HG, fsz: …Istenünk…
219 K, HG, fsz: Hogy így elnézi, amint ördögök ♦ GYP: …*i*gy…
220 K, fsz: Bírják a néki szentelt templomot? ♦ GYP: B*i*rják a n*e*ki szentelt templomot. ♦ HG: Bírják a n*e*ki szentelt templomot?
221 K: Nem nem, galambból nem lesz kese*l*ű, ♦ GYP: …kesely*ü*,
HG, fsz: Nem, nem, galambból nem lesz keselyű,
222 K: Az ember ollyan, ami*lly*en v*ó*lt rég, ♦ GYP, HG: Az ember o*ly*an, amilyen volt rég, ♦ fsz: Az ember ollyan, amilyen volt rég, [Ritmus]
223 K, GYP: Azért mondá az *ú*r már kezdetben: ♦ HG, fsz: …Úr…
224 K: "Meg bántam ím, hogy embert alkoték.„ ♦ GYP: Megbántam *i*m, hogy embert alkoték. ♦ HG: Megbántam ím, hogy embert alkoték. ♦ fsz: „Megbántam ím, hogy embert alkoték." [Idézőjel!]
227 K: I*lly* biztos rendszer emberek között ♦ GYP, HG, fsz: Ily…
229 K: Gyéren hoz üstököst a *f*öld s az ég. ♦ GYP, HG: …*f*öld s az ég, ♦ fsz: …Föld s az ég.
233 K: *I*m bűneidet el tan*ú*lja ♦ GYP: *I*m b*ü*neidet eltanulja ♦ HG: *I*m bűneidet eltanulja ♦ fsz: Ím bűneidet eltanulja
234 K, HG, fsz: Leghűségesb barátod is – ebed; ♦ GYP: Legh*ü*ségesb…
235 K, HG, fsz: S míg jó ruhához hízelegve jő, ♦ GYP: S m*i*g jó ruhához h*i*zelegve jő,

236 K: A rongyos k*ó*ld*ú*st meg ugatja ő. ♦ HG: A rongyos kold*ú*st megugatja ő. ♦ GYP, fsz: A rongyos koldust megugatja ő.
237 K, GYP, fsz: Mit nékem az egész emberiség, ♦ GYP: Mi n*e*kem…
238 K: Nem vágom meg miatta *új*amat, ♦ GYP, HG, fsz: …ujjamat,
240 K: S ki végezem vég*ű*l en magamat; ♦ GYP, HG, fsz: S kivégezem végül enmagamat;
241 K: Hogy újra *i*sten légyen már az úr, ♦ GYP: Hogy *u*jra *i*sten…
HG: Hogy *u*jra Isten… ♦ fsz: Hogy újra Isten…
242 K: És *é*den kerte újra felvir*ú*l. ♦ GYP: És *é*den kerte *u*jra felvirul.
HG: És *é*den kerte *u*jra felvir*ú*l. ♦ fsz: És Éden kerte újra felvirul.

VEGYESEK

[214] 1. MŰVÉSZET ÉS TERMÉSZET
K: MIKL 291. – FH 1397. 69. fólió verzó
[Ez a vers GYP kiadásában nem szerepel.]
Cím K: 1 M*ü*vészet *s* természet ♦ HG, fsz: Művészet és természet
1 K, fsz: Tolong a sokaság, bámúl egy képet, ♦ HG: …bám*u*l
4 K, fsz: Napbarnitott leányt tartván karánál: ♦ HG Napbarn*í*tott… karánál.
5 K: De hisz te többet érsz ám, mond, e képnél, ♦ HG, fsz: „De hisz te többet érsz ám – mond – e képnél,
6 K: S ki mostan gúnyol, estve szinte rátér. ♦ HG: …rátér“. ♦ fsz: …rátér.”

[215] 2. EGY KACÉR HÖLGYHÖZ
K: MIKL 130–131. – FH 1397. 69. fólió verzó, 73. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]

Egy kacér hölgyhöz *[Első változat]*

<2 Egy kaczér hölgyhöz
Óh jaj miért, miért olyan nehéz e szű,
Hisz kit zár, a hölgy, olly röpke, olly konnyű.>

A főszöveg variánsai
Cím K, GYP: Egy ka*cz*ér hölgyhöz ♦ HG, fsz: 2. Egy kacér hölgyhöz

[216] 3. AZ ŐSZINTE ORTODOX
K: MIKL 73. – FH 1397. 70. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
1 K: Tanaink o*lly* szentek, o*lly* valók ♦ GYP, HG, fsz: …oly szentek, oly…
2 K, GYP, fsz: Hogyha Krisztus szállna újra le, ♦ GYP: …*u*jra le,
3 K: És ellenkez*ő*é*t* mondaná ♦ GYP, HG, fsz: És ellenkezőjét mondaná,

[217] 4. A KÖLTŐ ÉS KEDVESE
K: MIKL 28–29. – FH 1397. 70. rektó, 87. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
[Ugyanilyen címen megjelent a Fővárosi Lapok (a továbbiakban FL) 1864. március 30-i számában.]

A költő és kedvese *[Első változat]*

<A költő mint sas száll csillaghonába
'S hideg sugári közt, hogy át melengesse
Szárnya alatt, ökörszem ként magával
Akit meg énekelt, a lánykát, lopja be.>

A főszöveg variánsai
2 K: *<Óh>* Ah de o*lly* *<fogy.....>* *<kietlen rideg a>* kietlen a hir *fényes sugára* ♦ HG: Ah, de oly kietlen a h*í*r *fényes sugára!* ♦ GYP: …*e* hir *fényes sugára;* – ♦ FL: *O*h, de oly kietlen a hir fénysugára – ♦ fsz: Ah, de oly kietlen a hir fénysugára! [A sokszorosan javított sort a K-ban M elvétette: ritmusa rossz, és egy szótaggal hosszabb a kelleténél. Viszont a FL-ban minden szempontból korrekt sorváltozat jelent meg; feltételezzük, hogy a lapnak elküldött változat készítésekor javított, ezért ennél a sornál nem a K-t, hanem a FL-at vettük alapul.]
3 K: *<Hogy legyen s ím>* S *i*m hogy meg ne fagyjon a költő kebel
FL, GYP: S *i*m… ♦ HG, fsz: S ím, hogy meg ne fagyjon a költő kebel,
4 K, HG, fsz: Eltakarva híven feltörő szárnyával, ♦ FL, GYP: …h*i*ven…
6 K: A *<leányt magával>* kedves leánykát, kit megénekel.
GYP: …*ly*ánykát… [A jav. sor HG és a főszöveg sora is.]

[218] 5. PETŐFI SÍRJÁRA
K: MIKL 323–324. – FH 1397. 70. rektó, 91. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
[A két részből álló vers első változata még csak az egyik részt tartalmazta. Utóbb a K végső változatával szövegszerűen lényegében megegyező módon megjelent a Vasárnapi Újság 1864./21. számban (május 22.) 202. A jelentős formai eltérések miatt az alábbiakban a K első változata után a nyomtatott szöveget is közre adjuk. Ugyanakkor nem azt tekintjük *ultima manus*nak, mivel nem tudjuk, hogy M beleegyezésével történt-e pl. a két résznek a fölcserélése. HG is a K végső változatát vette alapul.]

5 Petőfi emlékére *[Első változat]*

<<Meg irtad a' szabadság üdvözlését>
Te a szabadságot megüdvözölted
<Csillag betűkkel> Még bölcseében, az viszont neked
Utósó búcsuzása kép meg írta
Ágyúdörgés<ivel>ekkel sírversedet.>

A Vasárnapi Újságban megjelent változat:

Petőfi.

I.

Te a szabadságot megüdvözölted
Még bölcsejében. Az viszont neked
Utolsó bucsuzásakép megirta
Ágyudörgésekkel – sirversedet.

II.

Nem mondja kisded siri jel:
E zugban porlik tested el.
És jól van az; mert igy a sír –
Amelyen egy hon népe sír
S körül ragyogja szellemed –
Egész e honnak keble lett.
Madách Imre.

A főszöveg variánsai
Cím K, GYP: Petőfi *sí*rjára ♦ HG, fsz: Petőfi sírjára
2 K, HG, fsz: E zugban porlik tested el. ♦ GYP: …te*t*ted el.
3 K: És jól van <*igy*> az <–> mert <*az*> így a sír ♦ GYP: És jól van az, mert *i*gy a s*í*r, ♦ HG, fsz: És jól van az, mert így a sír,
4 K, fsz: Amellyen egy hon népe sír, ♦ GYP: Ame*ly*en… s*i*r,
HG: Ame*ly*en… [Ritmusrontás]
5 K: S kör*ű*l ragyogja szellemed. ♦ HG, fsz: S körülragyogja szellemed,
8 K, HG, fsz: Még bölcsejében, az viszont neked ♦ GYP: Még bölcs*ő*jében…
9 K: Ut*ó*lsó búcsuzásak*ép* megírta ♦ GYP: Utolsó b*u*csuzásak*ép* meg*i*rta
HG: Utolsó búcsuzásak*ént* megírta ♦ fsz: Utolsó búcsuzásaképp megírta
10 K, HG, fsz: Ágyúdörgésekkel – sírversedet. ♦ GYP: Ágy*u*dörgésekkel – s*i*rversedet.

[219] 6. AZ ARADI SÍRRA
K: MIKL 68. – FH 1397. 70. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
Cím K, HG, fsz: Az aradi sírra ♦ GYP: Az aradi s*i*rra.
1 K, HG, fsz: Nem néztetek erőst, hogy szolgáljátok, ♦ GYP: …szolgálj*a*tok,
3 K: Akit szolgáltatok egy árva hon v*ó*lt ♦ GYP, HG: Akit szolgáltatok egy árva hon volt, ♦ fsz: Akit szolgáltatok, egy árva hon volt, [Központozási javítás.]
4 K, HG: *I*m, sírotokra emlékkő se jut. ♦ GYP: *I*m s*i*rotokra emlékkő se' jut.
fsz: Ím, sírotokra emlékkő se jut.

[220] 7. EGY MÁRTÍR SÍRJÁN
K: MIKL 136. – FH 1397. 70. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
Cím K: Egy *martyr* sírján GYP: Egy *martyr* s*i*rján. ♦ HG: Egy márt*i*r sírján ♦ fsz: Egy mártír sírján
3 K: A népszabadság me*lly* nyög eltiporva ♦ GYP, HG, fsz: A népszabadság, mely nyög eltiporva,
4 K: A bűn me*lly* ismét emelt fővel jár. ♦ GYP: A b*ü*n, mely…
HG, fsz: A bűn, mely ismét emelt fővel jár.

[221] 8. KÜLÖNBÖZŐ VILÁGNÉZLET
K: MIKL 254. – FH 1397. 70. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
Cím K, HG: Külö*m*böző világnézlet ♦ GYP, fsz: Különböző világnézlet
2 K: Ki tód*ú*l a' nép, hogy bám*ú*lja őket ♦ GYP, HG, fsz: Kitódul a nép, hogy bámulja őket,
3 K: Az ifju lelkes*ű*lve mond: mi kéj, ♦ GYP: Az ifju lelkesülve mond: »Mi kéj, ♦ HG, fsz: Az ifju lelkesülve mond: „Mi kéj,
4 K: Mi*lly*en dicsőség a' katona élet. ♦ GYP: Milyen dicsőség a katona élet!« ♦ HG: Millyen dicsőség a katonaélet!" ♦ fsz: …katonaélet!"
5 K: De apja fejvakarva mond: be sok ♦ GYP: …mond: »Be sok
HG, fsz: De apja fejvakarva mond: „Be sok
6 K: Sujtás, zsinór, mi költség az országnak. ♦ GYP: …országnak!«
HG: …országnak!" ♦ fsz: …országnak!"
7 K: A lányka meg sohajtva mond: be kár ♦ GYP: A *ly*ánya meg s*ó*hajtva mond: »Be kár, ♦ HG, fsz: A lányka meg sohajtva mond: „Be kár,
8 K: Hogy mennek, köztük szép legények vannak. ♦ GYP: …vannak!«
HG: …vannak!" ♦ fsz: …vannak!"

[222] 9. A TÖRTÉNETI JOG
K: MIKL 56. – FH 1397. 70. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
1 K, GYP: Apám! apám! mond a' mágus fia ♦ HG: „Apám! apám! mond a mágus fia, ♦ fsz: „Apám! apám! – mond a mágus fia –
3 K, HG, fsz: Mindent bemocskol, megrág. Tűrjük ezt? ♦ GYP: …T*ü*rjük ezt?
4 K, GYP: Adj engedelmet és a gaz nem él. – ♦ HG: Adj engedelmet és a gaz nem él." – ♦ Adj engedelmet, és a gaz nem él! –"
5 K: Ne bánd fiam, azon egérnek már ♦ GYP: Ne bán*t*d fiam,… ♦ HG: „Ne bán*t*d fiam,… ♦ fsz: „Ne bánd, fiam, azon egérnek már
7 K: Kell hogy legyen hozzá magas*bb* joga ♦ GYP, HG, fsz: Kell hogy legyen hozzá magasb joga,

8 K: I*ly*en merész bűnt máské*p*en nem tesz. ♦ GYP: Ilyen merész b*ü*nt máské*p*en nem tesz. ♦ HG: Ilyen merész bűnt máské*p*en nem tesz.“
fsz: Ilyen merész bűnt másképpen nem tesz.”

[223] 10. HIT ÉS TUDÁS
K: MIKL 201. – FH 1397. 70. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel. Bár a 164. vers ugyanilyen címet visel, valójában nem annak egy változatáról, hanem merőben más versről, vagyis véletlen címegyezésről van szó.]
1 K: Szörnyű rablás történt ó*h* mesterem ♦ GYP: Szörny*ü* rablás történt *oh* mesterem, ♦ HG: „Szörnyű rablás történt, ó*h* mesterem, ♦ fsz: „Szörnyű rablás történt, ó mesterem,
2 K, HG: Mond Izis papjához ifjú segéde, ♦ GYP: …ifj*u*… ♦ fsz: – Mond Ízisz papjához ifjú segéde –,
4 K, HG, fsz: Mert így jövék csak az átkos merényre. ♦ GYP: Mert *i*gy…
6 K, fsz: Érintni mellyet tilt hitünk törvénye, ♦ GYP, HG: Érintni, me*ly*et… [Ritmus]
7 K: Me*lly* a’ legszentebb szentséget fedi, ♦ GYP, HG, fsz: Mely a legszentebb szentséget fedi,
8 K, fsz: És melly előtt hittel hull a nép térdre. ♦ GYP, HG: És me*ly* előtt hittel hull a nép térdre.
10 K, GYP: De ó*h* mit láttam, semmi sincs alatta ♦ HG: De ó*h,*… alatta.“
fsz: De ó, mit láttam, semmi sincs alatta!” [Felkiáltó mondat!]
11 K, GYP: Hallgass fiam, mond a’ pap, é*p* azért ♦ HG: „Hallgass fiam, mond a pap, é*p* azért ♦ fsz: „Hallgass, fiam – mond a pap –, épp azért
12 K, GYP: Mindenki amit hisz, ott feltalálja. ♦ HG: Mindenki amit hisz, ott feltalálja.“ ♦ fsz: Mindenki, amit hisz, ott feltalálja.”

[224] 11. A MESTER ÉS A TANÍTVÁNY
K: MIKL 41. – FH 1397. 70. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
Cím K, fsz: A mester és a tanítvány ♦ GYP: …tan*i*tvány.
1 K: Mester! tan*i*ts, tan*i*ts meg festeni. ♦ GYP: Mester! tan*i*ts, tan*i*ts meg festeni, ♦ HG: „Mester! tanits, tanits meg festeni, ♦ fsz: „Mester! taníts, taníts meg festeni! [A vessző elvileg megfelelő sorvég lehetne, M azonban pontot írt a felszólító mondat végére, ezt javítottuk.]
2 K: Képében a’ *n*apot megdicsöítem! ♦ GYP: …megdicsö*i*tem. ♦ HG: …megdics*ő*item.“ ♦ fsz: Képében a Napot megdicsöítem!”
3 K, GYP: Én, mond a’ mester, hogy ha árnyait ♦ HG: „Én, mond a mester, hogy ha árnyait ♦ fsz: „Én – mond a mester –, hogyha árnyait
4 K, GYP: Birom el lesni, azzal is beérem. ♦ HG: Birom ellesni, azzal is beérem.“ ♦ fsz: Birom ellesni, azzal is beérem.”

[225] 12. KÖZÖNSÉGES EMBER
K: MIKL 252. – FH 1397. 70. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
1 K: Világra lett, nőszűlt és elvesze ♦ GYP: Világra lett, nő*s*ült és elvesze, HG, fsz: Világra lett, nőszült és elvesze,
2 K: Ezért kár v*ó*lt emberré lennie. ♦ GYP, HG, fsz: Ezért kár volt emberré lennie.

[226] 13. PRÓZA ÉS POÉZIS
K: MIKL 329. – FH 1397. 70. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
Cím K: Próza és Poezis ♦ GYP: Próza és po*e*zis ♦ HG: Próza és *P*oézis fsz: Próza és poézis [Tipográfiai okokból – a címeket végig verzálissal írtuk – nem tudtuk ugyan jelezni, de egyébként semmi sem indokolja sem a szerzőnél, sem HG-nál a nagy betűt.]
1 K, HG, fsz: Csodálod a virágnak színeit, ♦ GYP: …sz*i*neit,
2 K, HG, fsz: Imádod a lányt eszménykép gyanánt, ♦ GYP: …*ly*ányt…
3 K: Fellelkes*ű*lsz a’ nagyság szavaira, ♦ GYP, HG, fsz: Fellelkesülsz a nagyság szavaira, [M hibázott, a szótagszámot és a ritmust elvétette. A ’szavain’ lehetett volna a megoldás.]
7 K, GYP, HG: Ha a prózába so*h*se szállna le, ♦ fsz: Ha a prózába sose szállna le
8 K: Nem lenne o*lly* virágzó a’ leány. ♦ GYP, HG, fsz: Nem lenne oly virágzó a leány.
9 K, HG, fsz: S midőn a szónok úgy fellelkesít, ♦ GYP: …fellelkes*i*t,
11 K, GYP, HG: *I*gy jár… ♦ fsz: Így jár karöltve eszmény és göröngy,

[227] 14. EGY HÖLGYHÖZ
K: MIKL 128–129. – FH 1397. 70. fólió rektó, 73. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]

Egy hölgyhöz *[Első változat]*

<Most érzem, milly erősen
Valál szivemhez nőve
Amint le téplek onnan
Szörnyen foly szivem vére.>

A főszöveg variánsai
K: [A címtől balra] Erzsi
3 K, GYP, fsz: Amint kitéplek onnan, ♦ HG: Amint ki*léptél* onnan,

[228] 15. EGY BARÁTOMHOZ
K: MIKL 119–120. – FH 1397. 70. fólió rektó, 73. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában nem szerepel.]

Egy barátomhoz *[Első változat]*

<A természetben hernyóból lesz lepke,
'S te költőből philisterré lehetsz-e>

A főszöveg variánsai
K: [A címtől balra] Sz. P.
1 K: A hernyóból lesz mindég <*játszi*> tünde lepke, [A jav. sor HG és a főszöveg sora is]
2 K: S te nagy szellem, *ph*ili*s*terré lehetsz-e ♦ HG, fsz: S te, nagy szellem, filiszterré lehetsz-e?

[229] 16. KI A HIBÁS?
K: MIKL 239. – FH 1397. 70. fólió verzó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel. GYP és HG is egyetlen négysoros strófaként közölte, a K-ban azonban két kétsoros szakaszra tagolódik.]
1 K, HG, fsz: Játék gyanánt veszed a férfi szíveket, ♦ GYP: …sz*i*veket,
2 K, HG, fsz: Látom, játék nélkűl a gyermek nem lehet.
GYP: …nélk*ü*l… [Ritmusrontás]
3 K: Az álgyöngy játéknál egyé*bb* mi lenne más? ♦ GYP, HG, fsz: Az álgyöngy játéknál egyéb mi lenne más?
4 K, GYP, HG: Most *i*téljétek meg, ki köztünk a hibás. ♦ fsz: Most ítéljétek meg, ki köztünk a hibás! [Jambikus sor és felszólító mondat!]

[230] 17. [LEÁNYÁLOM]
K: MIKL 239. – FH 1397. 88. fólió rektó, 70. fólió verzó
[Ez a vers GYP kiadásában nem szerepel. K-ban a ciklus 16. darabja után 17-es sorszámmal egy merőben más vers következik (70. fólió rektó), amelyet az alábbiakban közlünk, jóllehet nem tekinthető a HG-nál 17-ként közölt vers első változatának. Valójában a külön cédulán (88. fólió rektó) szereplő négysorosnak egyáltalán nincs címe, az sem világos, hogy hol lenne a helye a kötetben, ám HG *Leányálom* címmel a ciklus 17. darabjaként közölte. Lehetséges, hogy neki még rendelkezésére állt olyan forrás, amelyből jogosan következtetett erre. Az biztos, hogy a sorszámozásra M ügyelt, ahol kihagyások vagy betoldások voltak, pl. az *Egy őrült naplójából* c. kisciklusban utólag igyekezett a sorszámokat módosítani, és a végső változattal összhangba hozni. Léteznie kellett tehát az alábbi 17. (törölt) költemény helyett egy másiknak, amellyel pótolni kívánta azt, hiszen a számozást nem változtatta meg. Lehetséges, hogy valóban a *Leányálom* címen közreadott négysoros volt ez a vers, miként HG feltételezte.]

< 17 Egy divathölgyhöz

Mint hulló csillag olly igéző tünde vagy
És olly haszontalan, szűd életet nem ad.>

A főszöveg variánsai
[A 87. fólión álló négy sort piros ceruzával megváltoztatták. Nem tudjuk, hogy ez kitől származott; javításnak azonban semmiképpen se tekinthető, mivel teljesen elrontotta a vers ritmusát. Épp ezért teljesen figyelmen kívül hagytuk, jóllehet HG – az utolsó sor kivételével – a megváltoztatott szöveget közölte. Az alábbiakban közöljük a kéziratot, megkülönböztetésül kapcsos zárójelbe téve a piros ceruzával, ismeretlen kéz által utólag írt módosításokat.]

Szőlőtő az agg szülő, mellette {meg}
{A} Jó fia{ú} mint védő támasz áll
Ám de a szőlőnek súgár is kell –
S ezt szerető menyében {leányában} talál. –

[231] 18. METAMORFÓZIS
K: MIKL 288. – FH 1397. 70. fólió verzó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
Cím K, GYP: 18 Metamor*phos*is ♦ HG, fsz: 18 Metmorfózis
1 K, HG, fsz: Midőn a lányka csak menyasszony ♦ GYP: Midőn a *ly*ányka csak menyasszony
5 K, fsz: Míg végkép elfogy a menny lassan, GYP: *A menny végkép elfogy lassacskán* ♦ HG: Míg végkép el *nem* fogy a menny lassan

[232] 19. EGY ZSARNOK SÍRJÁRA
K: MIKL 155. – FH 1397. 70. fólió verzó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
1 K, GYP: Követ s*i*rjára, hisz nem nőne ott virág. ♦ HG, fsz: …sírjára…
2 K, GYP, HG: Mi könnyhullás frissítené azt fel? ♦ GYP: Mi könnyhullás *frissé tevé* azt fel?
3 K, HG, fsz: Mindenkit illet egy-egy rész könyű, ♦ GYP: …köny*ü*

[233] 20. NÉP SZAVA
K: MIKL 299. – FH 1397. 70. fólió verzó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
1 K, HG, fsz: A nép szava fenyítő üstökös, ♦ GYP: …feny*i*tő…
2 K: Fel tűnik o*lly*kor – el halaványúl. ♦ GYP: Felt*ü*nik olykor – elhalványul. ♦ HG: Feltűnik olykor – el halaványúl. ♦ fsz: Feltűnik olykor – elhalványul.

3 K, fsz: Kigúnyolják – de egyszer visszatér, ♦ GYP: Kig*u*nyolják, – de… HG: Kigúnyolják, – de… [A gondolatjel előtti vessző hibás és egyben fölösleges is.]
4 K: 'S ki hányja a' *f*öldet sarkaibul. ♦ GYP: S kihányja a *f*öldet sarkaibul. HG: …*f*öldet sarkaib*ú*l.

[234] 21. A SZABADSÁGHÁBORÚ
K: MIKL 52. – FH 1397. 70. fólió verzó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
Cím K, HG, fsz: A szabadsághábor*ú* ♦ GYP: *A magyar forradalom* [GYP önkényes címváltoztatása valójában már hamisítás, hiszen a szabadságharc és a forradalom – alkalmi egybeesésük ellenére – két merőben különböző fogalom.]
3 K: Azt sem tudnók v*ó*ltál-e igazán ♦ GYP, HG: …tudnók, voltál-e igazán? fsz: Azt sem tudnók, voltál-e igazán, [A kérdőjel megtévesztő, mert a 4. sor a 'voltál-e' kérdésre választ ad. Így valójában az 'Azt sem tudnók' lehetne a kérdés, ami viszont képtelenség.]
4 K, HG, fsz: Ha a rom, mit hagyál, nem mondaná. ♦ GYP: Ha, *mit hagyál, a rom* nem mondaná.

[235] 22. KÖLTŐ ÉS SZABADSÁG
K: MIKL 249. – FH 1397. 70. fólió verzó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
1 K, HG, fsz: Nap a szabadság, nincs nélkűle élet, ♦ GYP: …nélk*ü*le…
3 K, HG, fsz: Arany zománcot von a pórgunyhóra, GYP: …pór*k*unyhóra,
5 K: És *h*old a' költő me*lly*, ha az éj el jő ♦ GYP, HG: És *h*old a költő, mely, ha az éj eljő, ♦ fsz: És Hold…
7 K, HG, fsz: Zálog gyanánt, hogy a *n*ap még nem halt meg, fsz: …Nap…

[236] 23. HONFIBÚ
K: MIKL 205. – FH 1397. 70. fólió verzó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
2 K: Nem v*ó*lna szűmben néma fájdalom, ♦ GYP: *És nem szivemben* néma fájdalom, ♦ HG Nem volna *szűmbe* néma fájdalom, ♦ fsz: Nem volna szűmben néma fájdalom,
4 K: Ha sorsodat nem érzeném ó*h* hon. ♦ HG: …érezném *honom.* ♦ HG: Ha sorsodat nem érzeném, ó*h* hon! ♦ fsz: Ha sorsodat nem érzeném, ó, hon!
5 K, fsz: És mégis, e bú is ha kiszakadna ♦ GYP: *S* mégis, e bú is ha *szivemből kiveszne* ♦ HG: *S* mégis…
6 K, HG, fsz: Szűmből, elhagyna minden örömem, ♦ GYP: *Elhagyna, veszne* minden örömem,

7 K, HG: Hisz e szentelt bún kív*ű*l más örökség ♦ GYP: *E* szentelt bún k*i*v*ű*l *hisz'* más örökség ♦ fsz: Hisz e szentelt bún kívül más örökség

[237] 24. D. L. M. GRNŐ SÍRJÁRA
K: MIKL 116. – FH 1397. 70. fólió verzó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
Cím K, HG, fsz: D. l. M. Grnő sírjára ♦ GYP: *De Lamotte grófnő sirjára. I.* [GYP a ciklus 25. versének nem adott új címet, csak sorszámot: II. A sírvers első – alább közölt – változata magán a sírkövön áll, verzális álló betűkkel. Lásd: MK 8. 164!]

*[**D. l. M. Grnő sírjára.** Első változat]*

ÖZVEGY
GR.
DE LA MOTTE KÁROLYNŐ
SZ: GR. SZAPÁRY ALOYSIA
MEGHALT 1854. OCT: 5ÉN
ÉLETÉNEK 74K ÉVÉBEN.

MINDÉG MÁSOK JAVÁRA FÁRADÁL,
MINDÉG CSAK MÁSOKNAK KEDVÉÉRT ÉLTÉL,
HA MEGKIVÁNTAD MÁR A' PIHENÉST,
MEG KELL NYUGODNUNK, HOGY SÍRODBA TÉRTÉL
DE A' KI MÁR UGY EL KÉNYEZTETÉL
EZ ELSŐ BÚNÁL MELLYET MOST OKOZTÁL:
BÁR TUDJUK, SÍROD NÉKED MENYET ÁD
TE IS EL NÉZED, HOGY SZEMÜNKBEN KÖNNY ÁLL.

A főszöveg variánsai
1 K: Mind*í*g mások javára fáradál, ♦ GYP, HG, fsz: Mindig…
2 K: Mind*í*g csak másoknak kedvéért éltél, ♦ GYP, HG: Mindig csak másoknak kedvéért éltél, ♦ fsz: Mindig csak másoknak kedvéért éltél, [GYP és HG megoldása nemcsak a K-nak mond ellent, de egyben ritmusrontó is.]
5 K, HG, fsz: De aki már ugy elkényeztetél, ♦ GYP: …*ú*gy…
6 K, fsz: Ez első búnál, mellyet most okoztál, ♦ GYP, HG: *A*z első búnál, me*ly*et most okoztál, [Ritmusrontás; emellett a K-ban is és a sírkövön is 'ez' áll.]
7 K, HG, fsz: Bár tudjuk, sírod néked mennyet ad, ♦ GYP: …*si*rod…

[238] 25. SÍRJÁNÁL UGYANANNAK
K: MIKL 343. – FH 1397. 70. fólió verzó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]

Cím K, HG, fsz: Sírjánál ugyanannak [GYP az előző vers második részének tekintette, így nála a *De Lamotte grófnő sirjára.* cím alatt szerepel ez is, *II.* sorszámmal.]
2 K: Me*lly* pusztaság volt, mostan kert gyanánt áll, ♦ GYP, HG, fsz: Mely…
3 K, HG, fsz: Szeretted gyermekid, s körűlötted ♦ …*és körüled*
4 K, fsz: Kigyúlt megannyi békés házi oltár. ♦ GYP, HG: Kigy*u*lt megannyi békés házi oltár.
5 K, HG, fsz: Most árnyában virágos fáidnak, ♦ GYP: *Virágos fáidnek hűs árnyain*
6 K, HG, fsz: Hamvaid édesebben pihenhetnek, ♦ GYP: *Most hamvaid oly édesen pihennek,*
9 K, fsz: S míg sírodon napfény és árnyék reng, ♦ GYP: S míg *napfény és árnyék reng sirodon* ♦ HG: S míg *napfény és árnyék reng sírodon*
11 K, HG, fsz: Míg köztünk szeretet s egység lakik, ♦ GYP: M*i*g…

[239] 26. EGY PAPRA
K: MIKL 147. – FH 1397. 70. fólió verzó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]

[240] 27. HÍVATLAN PÁRTHÍV
K: MIKL 203. – FH 1397. 70. fólió verzó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
Cím K: H*i*vatl*á*n párthív ♦ GYP, HG: H*í*vatlan párh*i*v. ♦ fsz: Hívatlan párthív
2 K, GYP, HG: Ha ez való, ne tarts velünk, de vélek. ♦ fsz: …vélek*!* [Felszólító mondat!]

[241] 28. MEGVESZTEGETHETLEN
K: MIKL 283. – FH 1397. 70. fólió verzó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
2 K: O*lly* árut mint te, tán csak senki meg nem vesz. ♦ GYP, HG, fsz: Oly…

[242] 29. EGY DEMAGÓGHOZ
K: MIKL 122. – FH 1397. 70. fólió verzó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
1 K: Mint új Mózses hozod pusztákra népedet. ♦ GYP, HG: Mint uj Mózes… népedet*;*♦ fsz: Mint új Mózes hozod pusztákra népedet.
3 K: El halt Mózses, de a' népé lett *Kanahán* ♦ HG: Elhalt Mózes, de a népé lett *Kanahán;* ♦ GYP, fsz: Elhalt Mózes, de a népé lett Kánaán;

[243] 30. EGY NAGYRAVÁGYÓHOZ
K: MIKL 139. – FH 1397. 71. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
1 K, HG, fsz: Fényes útat választál magadnak, ♦ GYP: …*u*tat…
2 K: Leg fényes*bb*ek a' leg sárosabbak. ♦ GYP: Legfényes*ebb*ek…
HG, fsz: Legfényesbek a legsárosabbak.

[244] 31. HELYES SÚLYARÁNY
K: MIKL 198. – FH 1397. 71. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
1 K, HG, fsz: Ha kar kell, szívesen látom a tömeget. ♦ GYP: …sz*i*vesen…
2 K, HG, fsz: Ha ész kell, szívesen fogadjon engemet.
GYP: …sz*i*vesen…

[245] 32. DICSŐSÉG ÉS GYALÁZAT
K: MIKL 115. – FH 1397. 71. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
3 K, HG, fsz: Csak arról tesz tanúságot, minő ♦ GYP: …tan*u*ságot…
4 K: Hitvány v*ó*lt a' tömeg és millyen gaz. ♦ GYP, HG: …mi*ly*en gaz.
fsz: Hitvány volt a tömeg és millyen gaz.

[246] 33. KORMÁNYZÁSI ILDOM
K: MIKL 246. – FH 1397. 71. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában nem szerepel.]
Cím K: K*ó*rmányzási ildom ♦ GYP, HG, fsz: Kormányzási ildom

[247] 34. A MEGTÉRT
K: MIKL 39. – FH 1397. 71. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában nem szerepel.]
1 K: Hazád sorsát sötét sz*i*nnel festetted. ♦ HG, fsz: …színnel festetted.

[248] 35. NAGYOK ESZKÖZE
K: MIKL 295. – FH 1397. 71. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
1 K: Az a' hasáb, me*lly* Huszt el égeté ♦ GYP, HG, fsz: Az a hasáb, mely Huszt elégeté,
5 K, fsz: Hitvány hamvát lábával rúgta szét, ♦ GYP, HG: …r*u*gta…

[249] 36. AZ ENTUZIASZTA
K: MIKL 74. – FH 1397. 71. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
Cím K, GYP: Az *enthusiasta* ♦ HG, fsz: Az entuziaszta

1 K: Mégy hát te is, *előre* jelszavad ♦ GYP, HG: Mégy hát te is, *előre!* jelszavad, ♦ fsz: Mégy hát te is, „előre!” jelszavad,
2 K, HG: Már úti terved kész, csak egy baja, ♦ GYP: …*u*ti terved… ♦ fsz: Már útiterved kész, csak egy baja,
3 K, fsz: Beszédedben míg forr a gőzkazán, ♦ GYP, HG …m*ég*…

[250] 37. RÖGTÖNZŐ
K: MIKL 340. – FH 1397. 71. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]

[251] 38. FILISZTER
K: MIKL 326. – FH 1397. 71. fólió rektó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
Cím K, GYP: *Philister* ♦ HG, fsz: Filiszter
2 K, fsz: Még epigrama sem telik belőletek. ♦ GYP, HG: …epigra*mm*a…

[252] ÚTRAVALÓ VERSEIMMEL
K: MIKL 371. – FH 1397. 71. fólió rektó, verzó
[Ez a vers GYP kiadásában az *Epigrammák* ciklusban szerepel.]
Cím K, HG, fsz: Útravaló versimmel ♦ HG: *Epilogus.*
3 K: De hála *i*sten<*emnek a’ vak éjnek*> a sors é*j*elében ♦ GYP, HG, fsz: De hála Isten! a sors éjjelében
4 K: Ragyogó csillag<*a*>om is v*ó*lt elég. ♦ GYP, HG, fsz: Ragyogó csillagom is volt elég.
5 K: <*Szenvedtem*> Érinte elválás, halál<*keservét*>nak árnya, ♦ GYP, HG, fsz: Érinte elválás, halálnak árnya,
6 K: Majd <*ismét*> újra édes emlék ringatott, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
7 K, HG, fsz: S feláldozó rokon szivet talála ♦ GYP: S feláldozó rokon szivet talál*v*a,
8 K: Kietlen<*é*>ben <*útjában*> a bús <*az*> elhagy<*atott*>ott ♦ GYP: Kietlenben a *bú is* elhagyott. ♦ fsz: Kietlenben, a bús elhagyott. [GYP úgy vélte kijavítani a valóban elhibázott sort, hogy az előzőt is módosította: „S feláldozó rokon szivet találva, / Kietlenben a *bú is* elhagyott.” Megoldásának csak a K mond ellent. M vélhetően véletlenül törölte a névelőt; ha így volt, akkor a helyes megoldás talán ez lehetett: „S feláldozó rokon szivet talála / Kietlenben, a bús, az elhagyott.”]
10 K, fsz: Mosolygtam, sírtam, múlton és jövőn, ♦ GYP: Mosolygtam, s*i*rtam, m*u*lton és jövőn, ♦ HG: Mosolygtam, sírtam, m*u*lton és jövőn,
12 K: Kisértetek<*et*>kel <*láttam*> jártam sírmezőn. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
14 K: <*Bántottak ..... szivem .....*> / Bántottak is, de szűmben nem maradt [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

16 K: <*És sírtam mással ..... könnyeket*> / És más ha sírt – szememből könny fakadt. ♦ GYP: És más ha s*i*rt… ♦ HG, fsz: És más ha sírt – szememből könny fakadt.
17 K: <*Láttam nagy napokat, órjási harczot,*> / Láttam lezúgni nagy napok viharját, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
19 K: <*És amit vágyott ....*> / Ha napsugár, avagy villám futá át
GYP: Ha naps*ú*gár… ♦ HG, fsz: Ha napsugár, avagy villám futá át
20 K: E szív<*,*>et el zeng<*te*>é <*mindazt*> azt énekem. [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
21 K: El zengte <*akaratlan*> akaratlan mint madárka, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
22 K: Kit nem kérdünk <*zengvén*> ha dall, mit éreze, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
23 K: Nem kérdik az ősz <*hulló lombját sem*> búcsúzó avarja
GYP: …búcs*u*zó… ♦ HG, fsz: Nem kérdik, az ősz búcsúzó avarja
25 K: Csak azt hallgatják <*édes-e a zengzet*> hóditó-e hangja, [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]
26 K: Csak azt nézik, <*hogy .....*> ragyog-é a’ levél, ♦ GYP: …ragyog-*e*…
HG, fsz: Csak azt nézik, ragyog-é a levél,
28 K: Ki a’ költőre, hogy mi sorsban él. ♦ GYP, HG, fsz: Ki a költőre, hogy mi sorsban él?
29 K: <*S e*>Ez a’ dicsőség! Ó*h* hideg <.....> hideg kép. ♦ GYP: Ez a dicsőség! *Oh* hideg, hideg kép! ♦ HG: …Ó*h*… ♦ fsz: …Ó,…
31 K: <*Nem ..... zengtem én se .....*> Küzdtérre érte ó*h* szivem so*h*sem lép ♦ GYP: *Oh, érte szivem küzdtérre soh’ sem lép* ♦ HG: Küzdtérre érte, ó*h*, szívem so*h*sem lép, ♦ fsz: Küzdtérre érte, ó, szivem sosem lép,
32 K: <*’S m*>Mint a madár <*a piros*> az őszi lomb<*nak fája szűm*> se kér.
GYP: *S mint lomb, madár, belőle részt se’ kér.* ♦ HG, fsz: Mint a madár, az őszi lomb se kér.
33 K: De <*még is*> jól esik tudnom, <*hogy .....*> nem a sikamló ♦ GYP, HG: De *jól esik* tudnom, nem a sikamló ♦ fsz: De jólesik…
34 K: <*Az .....*> Út v*ó*lt utam mely <.....> semmiségbe vész ♦ GYP: *U*t *az* utam, mely semmiségbe vész, ♦ HG, fsz: Út volt utam, mely semmiségbe vész,
35 K: És fel sohajtnom: <*A csiga.....*> veszhet már a k[agyló] ♦ GYP: És felsó*h*ajtnom, veszhet már a kagyló, ♦ HG: És felsohajtnom,… ♦ fsz: És felsohajtnom:…
36 K: <*Hisz*> A drága gyöngy, me*lly*<*ben*> élni fog, ha [kész] ♦ GYP, HG: A *drága gyöngy*, mely élni fog, ha kész. ♦ fsz: A drágagyöngy, mely élni fog, ha kész.
37 K: Ó*h* bár gyöngy lenne mindenik d[alocskám] ♦ GYP: *Oh* bár gyöngy lenne mindenik dalocskám, ♦ HG: Ó*h,* bár… ♦ fsz: Ó, bár…

38 K: *S F*ényt hint<*ő*>ne arra mit megéne*[kel]* ♦ GYP, HG: *F*ényt hint*v*e arra, *k*it megénekel, ♦ fsz: S fényt hintne arra, mit megénekel, [A sorkezdő 'S' utólagos betoldás; a 'hintő' javítása vizuálisan nem egyértelmű, ám a sorkezdő 'S' betoldása következtében nem lehet 'hintve'; a vonatkozó névmás egyértelműen 'mit'.]

39 K: <*Hogy n*>Nézné <*a tömeg irigy.....*> ir*i*gyen a tömeg, csodálván
HG: Nézné *í*rígyen a tömeg, csodálván ♦ GYP, fsz: Nézné irígyen… [K-ban az első 'i'-n pont van, a másodikon egyáltalán nincs ékezet; GYP megoldását tartottuk jobbnak.]

40 K: A fényt mit költő<*nk*> választottja lel. ♦ GYP, HG, fsz: A fényt, mit költő választottja lel.

41 K: <*De ők, de ők, kikhez dalom szállt .....*> / Csak ők tudják kikhez dalom beszéle ♦ GYP: …*kihez*… ♦ HG, fsz: Csak ők tudják, kikhez dalom beszéle,

42 K: Mit tűr a' kagyló, melly gyöngyöt [terem] ♦ GYP, HG, fsz: Mit tűr a kagyló, mely gyöngyöt terem,

43 K: <*Tudják mit érzék s a dal .....*> S *C*<*sak ők*> érezzék <*a dal .....*> m*i*g zeng *a [.....]* ♦ GYP, HG: *C*sak ők érezzék, – m*i*g *r*eng dalom fénye – fsz: S csak ők érezzék, míg zeng dalom fénye, [A sor a lapszél töredezettsége miatt helyenként olvashatatlan. M szándéka sem egyértelmű, hiszen pl. a sor elejére betoldott 'S' után a 'C<sak>' törlés értelmezhetetlen, annak ellenére, hogy ez a részlet jól olvasható. A GYP és HG által közölt 'dalom fénye' sorvégből ma már semmit se lehet kivenni, csak kényszerűségből vettük át fsz-ünkbe. Az viszont kizárt, hogy M a 'reng dalom fénye' képzavart, akár ideiglenesen is, leírta volna. A következő sor 'zokogni' szavának 'z'-je a K-ban nagyon hasonlít az idézett kifejezés első betűjéhez, így tehát (amennyiben a második és harmadik szó helyes) 'zeng dalom fénye' volt az eredeti szöveg.]

44 K: <*Suhogni érezzék még*> Körűlöttük zokogni szellemem. ♦ GYP, HG: Kör*ű*löttük… ♦ fsz: Körűlöttük zokogni szellemem.

45 K: 'S ha nem lesz már, ki vélem sírt s örűl[e] ♦ GYP, HG, fsz: S ha nem lesz már, ki vélem sírt s örűle,

47 K: Va*l*jon, hogy e' dalt <*ekként*> <*épen igy*> <*elzengje*> *é*p igy *[.....]* zengje ♦ GYP: Vajon, hogy e dalt *ily módon* elzengje, ♦ HG: Va*jj*on, ho*l* e dalt ily módon elzengje ♦ fsz: Vajon, hogy e dalt éppen így elzengje, [A sor utolsó – át nem húzott – változatának még olvasható végződése: 'ép igy'. Nem tudjuk, mi állt utána, ezért egy korábbi variánst közöltünk a főszövegben. GYP és HG 'ily módon' változatának semmi nyoma sincs a kéziratban.]

48 K: Min ment keresztűl a' költő kebel ♦ GYP: Min ment keresztül a költő kebel*?* ♦ HG: …keresztűl a költő kebel; ♦ fsz: …keresztül a költő kebel;

49 K: Még Akkor is ha egy egy <*jobb szív érzetének*> jobb kebelnek
GYP: Még akkor *is, egy-egy* jobb kebelnek ♦ HG: *Akkor* is, ha egy-egy jobb kebelnek ♦ fsz: Még akkor is, ha egy-egy jobb kebelnek [M törlése és betoldása teljesen világos, mint ahogyan az is, hogy GYP és HG kihagyásával – előbbi a 'ha'-t, utóbbi a 'Még'-et hagyta figyelmen kívül – egy szótaggal rövidebb lett a sor a kelleténél, és ennek megfelelően mindkét esetben sérült a sor ritmusa is. M első sorváltozata: 'Akkor ha egy egy jobb szív érzetének' is 11 szótagból állt!]

50 K: Szót kölcsönözni tudna <*még*> énekem ♦ GYP, HG, fsz: Szót kölcsönözni tudna énekem,

51 K: <*Az lesz csupán dalomnak* <*Dalomnak az lesz üdve*> *bóldogsága,*> / Valódi égi kéjt csak úgy lelendek ♦ GYP: Valódi égi kéjt csak *i*gy lelendek, ♦ HG, fsz: Valódi égi kéjt csak úgy lelendek,

52 K: S <*A..d*> <*ö*>Örök ifjúság <..... .....> akkor jut nekem. ♦ GYP: *Örök* ifj*u*ság akkor jut nekem. ♦ HG, fsz: S örök ifjúság akkor jut nekem. [A K-tal elvileg GYP sorkezdése is igazolható, figyelembe kell azonban vennünk, hogy M nem törölte a betoldott 'S' kezdőszót, noha ezt könnyen megtehette volna. Igaz, az 'Ö'-t sem írta át 'ö'-re, mivel azonban előzőleg már 'ö'-ről 'Ö'-re javított, a visszajavítást nem tudta volna jelölni.]

52. sor után áth. sorok:
<*Nem mond ujat a dal mely szól a' szívhez*>
<*A dal melly szivünkhöz szóll nem mond újat*>
<*Csak ami bennünk alszik, költi fel,*>
<*Mosolyt ád a' kedvnek, könyűt a' búnak*>
<*Velünk hisz, kétkedő..... ... .*>

53 K, HG, fsz: Mert nem ha újat mond, ér szívhez a dal, ♦ GYP: …*u*jat… sz*i*vhez…

54 K: Csak hogy ha azt mi benne sz*úny*adoz ♦ GYP: *De,* hogyha azt, mi benne szunnyadoz ♦ HG: …sz*úny*adoz, ♦ fsz: Csak hogyha azt, mi benne szunnyadoz

55 K, fsz: Életre költi – vágyainkkal él-hal, ♦ GYP: Életre költi, – vágyainkkal él, hal, ♦ HG: Életre költi, vágyainkkal *áthat*,

56 K, GYP: Mosolyt a kedvnek búnak kö*ny*t ha hoz ♦ HG, fsz: Mosolyt a kedvnek, búnak könnyt ha hoz.

57 K: E <*halvány dalból*> dőre könyvből is csak úgy lesz ének. – [A jav. sor GYP, HG és a fsz sora is.]

59 K: Bor*ag*at rózsát, vagy ciprust <*borágat*> füzérnek – ♦ GYP, HG, fsz: Borágot, rózsát vagy ciprust füzérnek –

60 K: Vegyen ha sz*i*ve dallal van teli ♦ GYP: Vegyen, ha sz*i*ve dallal van teli. ♦ HG, fsz: Vegyen, ha szíve dallal van teli.

61 K: És míg öröm, bú, hit meg kétkedés <*és hit lesz*> lesz, ♦ GYP: És m*i*g öröm, bú, hit, meg kétkedés lesz, ♦ HG, fsz: És míg öröm, bú, hit meg kétkedés lesz,

62 K, HG, fsz: Tél és tavasz, ifjúság, szerelem, ♦ GYP: …ifj*u*ság…
63 K: M*i*g szent eszmékért <*szentelt*> ember harc*z*<*ra*>ol <*lépnek*> érez,
GYP: M*i*g szent eszmékért ember harc*z*ol, érez: ♦ HG, fsz: Míg szent eszmékért ember harcol, érez,
64 K: Mind ebből <*rám jut, szinte én*> osztályrész jutand nekem.
GYP: Mindebből osztályrész jut *majd* nekem. ♦ HG, fsz: Mindebből osztályrész jutand nekem.

Szómagyarázatok

acsa: a szitakötők rendjébe tartozó rovar (118/53, 118/55 [első változat])
akász: akác (194/98)
békó: béklyó (140/7)
bíbic: a lilefélék családjába tartozó madár (114/7, 182/122)
bizon: bizony (146/16)
bojtorvány: bojtorján (180/110 [kézirat])
bojtovány: bojtorján (182/99)
bolyg: bolyong (259/8)
bölömbika: a gémfélék családjába tartozó gázlómadár (114/6)
Branyiszkó: fontos ütközet helye a szabadságharcban (178/11)
Brutus: római politikus és hadvezér (180/13, 180/22, 213/12)
Cato: Marcus Porcius Cato Maior és Minor: mindketten római írók és államférfiúk voltak; előbbinek az utóbbi a dédunokája (180/77)
csatár: harcos (191/173)
csattogány: csalogány (régies) (111/43, 118/24)
csibukcsi (török): a pipát megtömő és meggyújtó szolga (209/cím)
csonka: itt: megcsonkított ifjú, aki a csatában kezét vagy lábát vesztette (123/29)
dallásra: dalolásra (194/116)
dombérozva: dorbézolva, mulatozva, tivornyázva (118/84)
egyiránt: egyaránt (154/24, 174/31)
entuziaszta: rajongó, lelkesedő ember 249/cím
Enclysion: lásd: Szövegváltozatok (166/18)
ett: evett (146/5)
fékető: főkötő (135/43, 46 [EV])
fontra adják: a font súlymérték, kb. 45 deka (115/10)
Grachus: Caius Sempronius Gracchus: ókori római politikus, néptribun(us) (180/30)
guliba: kalyiba (123/94)
halászguliba, guliba: halászkunyhó, kalyiba, viskó (123/18)
hangicsál: hangot ad ki, énekel (153/25, 194/6)
hangmértes: ütemes, ritmikus hangzású (110/55)
hangzat: hangzás (191/40)
harcpiac: harctér (123/112)
helyheztetvén: helyeztetvén, helyeztetve (182/92)
hia: híja (177/16)
hím: hímpor [lepkeszárnyon] (183/19)
hives, híves: hűvös (182/279, 213/110)
honos: otthonos, otthoni (111/55)
hőbb: forróbb (157/30)

Husz: Husz János (248/1)
hűven: híven, hűen (109/20)
ímelgő: émelygő, émelyítő [177/64, 177/192 (szövegváltozatok)]
irigyletes: irigyelt (182/258)
játszere: játékszere (122/75)
kálmár, kálmáros: kalmár, kalmáros (118/65, 135/27)
katang: katáng (114/8)
Kerub: őrzési funkciót ellátó angyal (139/20)
kettes: kettős (191/szövegváltozat)
kórágyon: betegágyon (167/cím)
korai: itt korszakai (134/cím)
korány: hajnal, reggel (korán), átvitt értelemben: gyermekkor, ifjúkor (127/20, 183/16)
körüldongicsálja: körüldöngicséli (118/34)
köz-érzet: itt nem általános érzet, hanem közös (közösségi) érzet (179/15, 20)
Lázár: az *Újszövetség*ben szerepelő történet szerint Jézus feltámasztotta őt (213/89)
legénység: legény kor (159/1)
legis-: legesleg- (121/43, 135/1, 135/40)
Leonidas: I. Leónidasz spártai király, a thermopülai szorosban esett el a perzsákkal vívott harcban (180/30, 188/36)
maszlagpohár: méregpohár; a maszlag a burgonyfélék családjának egyik nemzetsége, erősen mérgező. [Valószínűleg tévedés, mert a görögöknél bürökfőzetet kellett kiinnia az elítéltnek.] (182/150)
menten: mentesen [116,4 151/20 (üldözéstől mentesen), 182/189]
meszely: folyadékok űrmértéke. Fél icce, másképp negyed pint (quartale), vagyis kb. 0,35–0,45 liter (117/57)
nevel: növel (143/15, 191/42)
nézdel: nézelődik (259/3, 9)
ösztöke: az ökrök nógatására szolgáló hegyes bot (123/39)
nyék: környék, határ (118/22)
pajtárs: a ’bajtárs’ és a ’pajtás’ ötvözéséből alkotott szó. (121/49)
patakcsa: kisebb vízfolyás, patakocska (111/15, 118/51, 124/27, 175/35)
pázs’ton: pázsiton 194/115
percenet: perc (191/120)
pereat *(latin)*: vesszen, le vele! (157/cím)
piarc: piac (182/79)
pocskol: lötyköl, paskol (vizet) (121/2)
pulya: elpuhult, tehetetlen, gyáva (181/9)
redves: korhadó (213/142)
reg: reggel (177/41)
reményl: reményel, remél (146/33)
rőf: szöveteknél és posztóknál használt hosszmérték (117/52)

röppentyű: tűzijátékhoz használt töltény (109/45)
serénnyel: sörénnyel (118/12)
sikojt: sikolt (191/30)
sütköztek: sütkéreztek (123/69)
sütköződe: sütkérezett (119/34)
szamárkenyér: a fészkesvirágúak családjába tartozó szamárkenyérfélék legismertebb faja a kék szamárkenyér (120/34)
szélhárfa: másképp æolhárfa: szélmozgás által megszólaltatott ókori eredetű húros hangszer, amelyet szellős, huzatos helyre (pl. padlás) tettek (128/cím, 128/1)
szellet: szellő, fuvallat. (A bibliafordítók korában a szót ’szellem’, ’lélek’ értelemben is használták) (111/21)
szenvedelem: szenvedély (122/16)
szerént: szerint (186/11)
szinte: szintén (182/119, 182/197, 186/92, 186/95)
társalmi: társadalmi (139/20)
társaság: társadalom (140/22, 140/49)
tetszélkedik: kelleti magát (121/39)
tilinkó: kisebb furulya (népies) (110/53, 194/120)
tölt: telt (153/53)
tűzlidérc: bolygó tűzként megjelenő gonosz szellem (123/100)
útközt: útközben (116/48)
üldött: üldözött (182/182)
ümmögés: állathang (béka) (114/7)
velek, vélek: velük (126/3, 135/25, 158/32, 240/2)
veszteg: lásd: szövegmagyarázatok (175/17–18)
vét: vet, vetít (182/ 68, 182/236, 182/ 280, 184/72, 186/32, 194/36, 194/188, 195/56)
vijjong: vijjog [a kéziratban viong] (182/122)
virány: viruló, virágokkal ékes táj, mező, rét (127/111)
zökög: zötyög, zötykölődik (140/15)
zúz: zúzmara (136/12)
zsolna: zöld harkály (Picus viridis) (118/49)

Szövegmagyarázatok
(A versek sorszáma alapján rendezve.)

[110/69–70]
Velem volt a pap is, / Az áldott jó öreg: Bódi Ferenc plébánosról van szó, akinek a bejegyzéseit az 1837–1850 közti időszakban találjuk Alsósztregova katolikus anyakönyveiben. Mivel Madách egy rajzán őt is (MK 7. 48. rajz) és a későbbi plébánost, Divald Gusztávot is (50. rajz) megörökítette, nyilvánvaló, hogy csakis az előbbiről lehet szó a versben. Idős, testes férfi, illik rá a „Köszvényes lábait" sor is. Ebből következően legkésőbb 1850-ben keletkezett a vers.

[111/35–36]
A denevér cincogva surran el / Mint sejtés, félig körrajzolt alakban: a denevér hangadását jelzi a cincogás, mint egy sejtelem, úgy cikázik, surran félkörben a szemlélő előtt.

[113]
Egy látogatás. A helyszín Szécsény, ahol Madách első szerelme, Szojka Sámuelné Massa Fanni élt a férjével és gyermekeivel. Az esemény legvalószínűbb időszaka: 1862 kora ősze. (Lásd: MK 79!)

[114]
Egy nyíri temetőn. A költő a család osztályegyezsége értelmében azt a Székelyben lévő birtokot is megkapta anyjától, ahol anyai nagyanyjának, csepei Zoltán Eszternek a családja élt. Élete során valószínűleg többször is járt a nyírségi faluban, de ezt sehol sem említi. A Nyírségen átvezető utazásáról azonban 1845. február 25-én beszámolt Szontagh Pálnak írt levelében; Nagyváradnak ezt a szokatlan megközelítési módját (Nyíregyházán keresztül) csak a Székelyben élő rokonok meglátogatása indokolhatta, így a temető minden valószínűség szerint Székely temetője. A versnek megfeleltethető a költő egyik rajza is (MK 7. 27. rajz).

[117]
Egy régi házra. Minden jel szerint a gácsi [ma: Halič] Forgách-kastélyról van szó, amelynek a költő gyakran volt a vendége, mivel a kastély több lakójával is jó viszonyban volt. Az egyik versszak az, ami árulkodó: „Gyári munka csörtetése hallik, / Hol hajdanta fegyver csattogott. / Szörnyű harcok büszke bajnokának / Únokája rőföt forgat ott." Gácson Madách idejében az ország egyik legnagyobb posztógyára működött; a „rőföt forgat" nyilvánvaló utalás a gyárban folyó munkára, hiszen a „rőf" mint mértékegység a szöveteknél és posztóknál terjedt el.

[118/27–28]
…tarka gyíkok jőnek / Sütköződni ordas púpján a csertőnek: az 'ordas' eredeti jelentése: 'csíkozott', 'tarka'. Átvitt értelemben: 'rettenetes', 'félelmetes'. A 'csertő' gyors folyású patak vizét jelenti. Az ebből kiemelkedő kövön sütkéreznek a gyíkok.

[120]
Alföldi utazás. A „Lánykámmal utaztam" részlet az egyetlen körülmény, amelyből következtetni tudunk. Mivel harmadik szereplője nincs a versnek, ezért nyilván Fráter Erzsébettel történt az utazás, nem sokkal az esküvőjük előtt. Más lányka azért nem jöhet szóba, mert kizárt, hogy egy lányt hosszabb útra elengedtek volna kísérő nélkül egy férfival. Ha pedig később történt volna az utazás, akkor az állna a versben, hogy: „Nőmmel utaztam". Tudjuk, hogy az esküvő (1845. július 20.) előtt szóba került a jegyespár pesti utazásának lehetősége; talán ezt örökítette meg a vers, bár ebben az esetben nehéz megmondani, hogy a Csécséről Pestre vezető úton hol is lehetett a tóparti helyszín.

[121]
Ősszel. 1859 ősze a legkorábbi lehetséges dátuma a történetnek (s így a vers keletkezésének is), mivel ekkor költözött Veres Gyula családjával a Sztregovához közeli Nógrádszakálba (korábban Szarvasgedén élt), és Madách Imre is ekkor vált rövid életű lányának, Veres Máriának a keresztapjává.

[122]
Hazaérkezéskor. Az alább említendő 1851-es és 1852-es halálesetből következően, a börtönből való szabadulás (és talán a Sztregovára történő visszaköltözés) idején íródhatott, vagyis 1853 őszén.

[122/16]
Magasan héjázó szenvedelmem: fennhéjázó szenvedélyem.

[122/27]
Hogyha a lelkész itt volt ebéden: Bukva György (Madách keresztapja) volt Alsósztregova evangélikus lelkésze 1851-ben bekövetkezett haláláig.

[122/55–57]
S vén cseléd te, akit úgy szerettünk, / S féltünk, aki jártál néma rendben, / Mint erőmű a szülői házban: Pálinkás Lóránt a 'vén cseléd', aki 1852. április 26-án, 80 éves korában halt meg, Alsósztregova 1-ben lakott (a Madách-kastélyban), és a halotti anyakönyv házi fűtőként (calefactor dominalis) említi (erre utal a versben az 'erőmű' szó).

[123]
Az Alföldön. 1861 tavaszán Madách elküldte a verset a Szépirodalmi Figyelőbe. Arany János szerkesztőségi üzenete (május 16-án): „**Az alföldön…** Könnyű megismerni *ex ungve…* de bizony most egyszer nem *leonem.* Petőfi-reminiscentiák." Hónapokkal később erre a megjegyzésére utalt vissza Arany, amikor a *Tragédia* kéziratának végére írta: „Ex leone – leonem". (MK 48. 101–109.)

[129/20]
Eltarolt mezőre esve: A könnycsepp lekaszált mezőre hull. A tarrá tett, lekopaszított földre esik.

[135]

Egy eladó leányhoz. A második változat a vers-kéziratok javításainak szinte a legvégén kapott helyet. Van egy ennél is árulkodóbb jele annak, hogy ez az utolsó kéziratok egyike lehetett. A vers második része fölött van egy töredékes családfa, a végén egy házasság jelölésével, ahol a menyasszony Tóth Mária volt. Erre a házasságra azonban csak 1864. december 27-én került sor, tehát Madách halála után. Halász Gábor a *Szerelem* ciklusban közölte ezt a verset is: a tematikus szempont alapján igaza is volt, de mert Madách határozottan költeményeinek második kötetébe szánta, azon belül is a *Jellemzések* ciklusban helyezte el (éspedig a második kötet foglalatában ugyanúgy, mint az első szövegváltozat tényleges helyét tekintve), ezért mi is a szerző instrukcióját követtük, annál is inkább, mert tartalmilag ebbe a ciklusba is beleillik.

[151]

Otthon. Datált vers; bár a kéziraton ennek semmi nyoma sincsen, a Vasárnapi Újságban a cím alatt az 1849-es évszám állt.

[153]

Emlékezés az első szerelemre. Talányos vers. Az biztos, hogy az *Egy látogatás* kapcsán már szóba került Szojka Sámuelné Massa Fanni volt a költő első szerelme, aki 1831 végén végleg elhagyta Alsósztregovát, s a kései látogatásig nem is találkoztak többé. Ám a versben sok olyan részlet van, amely egyelőre nem igazolható. Hiszen a hat évvel idősebb lányra mint gyermekre, aligha emlékezhetett Madách! Annak sincs nyoma a szécsényi anyakönyvben, hogy meghalt volna egy kistestvére, ám ha mégis így történt, miként lehetett jelen a (vélhetően szintén szécsényi, hiszen Fanni ott született, szülei is ott éltek) temetésen a költő? Ráadásul ebben az esetben a hat évvel fiatalabb fiú vigasztalta volna a lányt. Mindez fölöttébb valószínűtlen. Vagy lehetséges, hogy több emlékét ötvözte eggyé Madách? Ez valóban egy kézenfekvő lehetőség. Ám ebben az esetben az a nagy kérdés, hogy a sztregovai kastély meglehetősen zárt világában ki lehetett egyáltalán, aki szóba jöhet még Fannin kívül? Hiszen kisgyermekként a kastély parkját nem hagyhatta el felügyelet nélkül; márpedig a vers szerint évek hosszú során át egy fedél alatt élt a szerelmével, a lánynak tehát ott kellett laknia a kastélyban. (Fanni 1828-ban és 1831-ben bizonyíthatóan ott volt; több jel szerint a két időpont között folyamatosan ott nevelkedett.) Akárhogyan történt, az biztos, hogy Madách a verseiben olykor szabadon használta fel az emlékeit, sőt: azt sem zárhatjuk ki, hogy a fantáziájával ötvözte azokat. (Fanni mellett csak Cserny Mária jöhet még szóba.)

[170]

Harangszó. Egyedül Balogh Károly írt róla, ő azonban csak annyit jegyzett meg, hogy: „aztán Cserny Mária eltűnik Sztregováról, el Madách életéből. – Ez évekre vall H a r a n g s z ó című költeménye is" (Balogh Károly, *Madách az ember és a költő,* Bp., 1934, 29.) Talányos a megfogalmazás; a vers nyilván kései reminiszcencia, amit azonban az „Ez évekre vall" állítás nem cáfol. Az viszont érdekes, hogy a helyszín ezek szerint itt is Alsósztregova. A vers első sorában szereplő „völgy harangja" a falu túlsó végében lévő, a kastélynál valamivel alacsonyabban fekvő katolikus templom harangja lehet. Ami érdekessé teszi a verset, az egy visszatérő motívum: „Később, hogy kedves halottat / Rejte tőlem is a sír," mert ez a részlet mégis csak azt valószínűsíti, hogy lehetett valaki Madách korai szerelmei között, akinek valóban meghalt a kistestvére (ideértve azt a lehetőséget is, hogy esetleg unokatestvérről van szó; ez a rokonsági terminusok korabeli használatával összhangban álló lehetőség, hiszen pl. Fráter Erzsébet is bátyjaként utalt a nagybátyjára, Pálra), vagyis az *Emlékezés az első szerelemre* ezzel kapcsolatos részlete életrajzi tényen alapulhatott.

[175/17–18]

Ott a veszteg tó lett sírja, egy / Szép folyásra indult kis pataknak. Az idézetben szereplő patak sírja egy olyan tó, olyan állóvíz, amely vesztegen áll, vagyis lefolyástalan.

[184]

Pál öcsém sírjánál. Madách Pál 1849. szept. 30-án halt meg Alsósztregován, valószínűleg egy meghűlés következményeként, tüdőgyulladásban, vagy annak szövődményében.

[185]

Mária testvérem emlékezete. Madách Mária (Huszár József, majd Balogh Károly felesége) rablógyilkosság áldozata lett második férjével és első házasságából származó fiával, ifj. Huszár Józseffel, 1849. aug. 15-én, Marosszlatina környékén.

[189]

Fagyvirágok. A Lujza emlékét idéző ciklus Halász Gábornál az élő lányhoz írt versek után szerepelt, vagyis a *Szerelem* ciklusban, jóllehet Madách szándéka ebben az esetben is egészen más volt. Valóban: a szerelem és a szerelem emléke két merőben különböző dolog, az élő személyhez fűződő viszonyunk óhatatlanul különbözik a halotthoz való viszonyunktól. A félreértés oka ebben az esetben egyszerű: a már emlegetett 10. fólión a Lujzához írt verscímek után valóban ott szerepel ennek a ciklusnak a címe is, csakhogy ebben az esetben valójában nem a verseit, hanem a szerelmeit csoportosította Madách, őket sorolta fel (természetesen nevek említése nélkül, csupán a tagolással jelezve, hol kezdődnek és végződnek az egyes hölgyekhez írt versek), és minden verset igyekezett felsorolni, amely velük kapcsolatos volt. Így néhány olyan vers is szerepel a cédulán, amelyet egészen máshová sorolt, nem a *Szerelem* ciklusba. A *Fagyvirágok* mellett ilyen az *Egy eladó leányhoz* és *A rab, virágaihoz* is. Ezek az 1942-es kiadásban a *Szerelem* ciklusban szerepelnek. Ugyanakkor Halász Gábor megoldása más szempontból nagyon logikus. Hiszen furcsa, hogy a költő tervezetében a

Fagyvirágok és *A „Fagyvirágok” felolvasása után* egészen máshol szerepel. Az olvasó joggal kérdezheti: ugyan miféle felolvasásról ír a költő, hiszen maga a *Fagyvirágok* csak sok száz oldallal hátrébb, nem is az első, hanem a második kötetben található! Akkor már logikusabb a Lujza-versek után szerepeltetni a *Fagyvirágok*at, majd a *Lujza leánytársához* című verset, ezt követően pedig *A „Fagyvirágok” felolvasása után*t. Ennek ellenére mi megmaradtunk Madách logikája mellett, pedig ha valahol, akkor itt nagyon is szükség lett volna a más Madách-verseknél olykor előforduló szerzői lábjegyzetre, amely megadja a címben szereplő kisebb versciklus helyét. Érthetetlen, hogy a költő miért nem tartotta szükségesnek megjegyezni, hogy a második kötetben valóban lesz majd egy *Fagyvirágok* című ciklusa.

[190]
A rab, virágaihoz. A korábbiak értelmében (MK 100.) Veres Pálnéhoz szóló vers, amely a házaspár pozsonyi Vízikaszárnyában tett látogatásának emlékét őrizte meg.

[191]
Távolból — hez. A kisciklus egyes darabjai Fráter Erzsébetnek (feltehetően külön-külön) elküldött levelek lehettek.

[192]
Egy vetélytárshoz. Egy gyerekkori barátnak szóló verses levél, aki Madách szerint elcsábította a feleségét. Egy valószínűnek látszó lehetőség: Lisznyai Kálmán. (MK 3. 118.; MK 92. 100–101., 143–144.)

[193]
Hozzá mint nőhöz. Fráter Erzsébetnek szóló verses levél.

[193/78]
Hát látnom kelle téged újolag, nő,: csak egy alkalomról tudunk, amikor a válása után találkozhatott Madách Fráter Erzsébettel: az 1862. okt. 30. és nov. 4. közötti napokban, Nagyváradon (vagyis nov. 1–3. között). Okt. 30-án ugyanis szerződést írt alá Pesten Emich Gusztávval, nov. 4-én pedig már együtt érkezett meg Jolán lányával Alsósztregovára, aki addig az édesanyjánál nevelkedett.

[195]
Költő barátomhoz. Nem tudjuk, kihez szól a verses levél.

[198]
1. Mária. A költő ifjúkori szerelme, Cserny Mária.

[199]
2. Lujza. Máig nem tudjuk a családnevét. Nagy talány, hogy a költő talán legnagyobb szerelme ki lehetett.

[200]
3. Etelke. Nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay Etelka.

[201]
4. H. I.-nek. Baráthi Huszár István; Huszár Károly és Tersztyánszky Mária fia).

[202]
5. Ida. Szemerei Matkovich Ida.

[203]
6. Amália. Losonczi Gyürky Amália.

[204]
7. Lamott R. De la Motte Rozália.

[205]
8. Csernyus Ida. Keőkeszi Csernyus Ida. Madách minden jel szerint hibát vétett (vagy talán rövidített, hiszen a ’Cserny’ név után pontot tett). Semmi jele annak, hogy Cserny Máriának lett volna Ida nevű rokona, ugyanakkor Csernyus Ida a költő sógornőjének, Csernyus Emmának (Madách Károly feleségének) a húga volt, akinek utóbb (1856. ápr. 7-én) Felsőzellőben ő volt a házassági tanúja is. Nyilván az ő emlékkönyvébe került ez a vers, persze még a házassága előtti időszakban, hiszen abban „lányka”-ként szerepel.

[206]
9. Csernyusné. Keőkeszi Csernyus Emánuelné gr. de la Motte Izabella; Csernyus Emma és Ida édesanyja.

[207]
10. Emma. Madách Károlyné keőkeszi Csernyus Emma.

[208]
11. Egy nevelő. Farádi Veres Pálné beniczei és micsinyei Beniczky Hermin.

[220] *5. Egy mártír sírján.* Keőkeszi Csernyus Emánuel.

[227] *14. Egy hölgyhöz.* Ippi, (ér)keserűi és bélmezei Fráter Erzsébet.

[228] *15. Egy barátomhoz.* Iglói Szontagh Pál.

[232] *19. Egy zsarnok sírjára.* Julius Jacob von Haynau.

[237] *24. D. l. M. Grnő sírjára*. Gr. de la Motte Károlyné gr. Szapáry Lujza.

[239] *26. Egy papra.* Pap Ferenc. (A 239–250. versekben szereplő személyeket a költemények harmadik kötetében, a *Nógrádi képcsarnok* verseinél fogjuk részletesebben bemutatni.)

[240] *27. Hívatlan párthív.* Lisznyai Kálmán.

[241] *28. Megvesztegethetlen.* Muzslay Sándor.

[242] *29. Egy demagóghoz.* Repeczky Ferenc.

[243] *30. Egy nagyravágyóhoz.* Imádi Károly alias Imádi ólim Szmolik.

[244] *31. Helyes súlyarány.* Dubraviczky Zsigmond.

[245] *32. Dicsőség és gyalázat.* Gr. Forgách Antal.

[246] *33. Kormányzási ildom.* Gr. de la Motte Antal.

[247] *34. A megtért.* Horváth Elek.

[248] *35. Nagyok eszköze.* Gr. Forgách Sándor.

[249] *36. Az entuziaszta.* Mérey Móric.

[250] *37. Rögtönző.* Baloghy László.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

ALEXA Károly, *Arany és Madách (A Madách líra kronológiájához),* Itk 1968. 443–445.
ALEXA Károly, *Szegény-dal. Egy Madách-vers történetének,* It 1970. 447–451.
ANDOR Csaba, *Madách szerelmi költészetének taxonómiája,* in: MK 5., 38–62.
ANDOR Csaba, *A Lant-virágok geometriája,* MK 8., 157–159.
ANDOR Csaba, *Ismeretlen epizódok Madách életéből,* MK 9.
ANDOR Csaba, *Utolsó szerelem. Madách és Borka,* MK 68.
ANDOR Csaba, *Madách korai szerelmei,* MK 74.
ANDOR Csaba, *Első szerelem. Madách és Fanni,* MK 79.
ANDOR Csaba, *Madách Imre és Veres Pálné,* MK 88.
ANDOR Csaba, *Bevezetés a Madách-kutatásba (Tizennégy előadás),* MK 92.
ANDOR Csaba, *Újabb Madách-tanulmányok,* MK 103.
ÁRPÁS Károly, *Egy keltezetlen harci dal,* in: MK 48., 201–206.
ÁRPÁS Károly, *Anekdota és életkép: egy Madách-vers értelmezése,* in: MK 53., 177–183.
ÁRPÁS Károly, *A megváltó tanítása,* in: MK 53., 195–213.
ÁRPÁS Károly, *A dalok dramaturgiai szerepe Madách műveiben, különös tekintettel a Tragédiára,* in: MK 58., 39–49.
ÁRPÁS Károly, *A szerelmes ifjú (Az első Madách-versek olvasatához),* in: MK 58. 183–191.
ÁRPÁS Károly, *A két Mikes-vers – Lévay József műve után Madách művéről, szabadon,* in: MK 64., 188–194.
ÁRPÁS Károly–VARGA Magdolna, *Egy „Madách-vers" megközelítése – Baka István: Tél Alsósztregován*, in: MK 25., 169–186.
BALGA László–ANDOR Csaba, *Egy Madách-vers címzettje és kőirata,* MK 11., 160–165.
BARANYI Imre, *Madách költői indulásának előzményei,* in: *Madách-tanulmányok*, szerk.: HORVÁTH Károly, Akadémiai Kiadó, Bp., 1978, 227–254.
BECKER Hugó, *Madách lyrai költészete,* Előkelő Világ 1900. július 25.–december 26.
BECKER Hugó, *Madách lírája és Az ember tragédiája,* Szeged, Traub, 1903
BENE Kálmán, *Öt Madách-vers első megjelenéséről,* in: MK. 16., 58–63.
BENE Kálmán, *Madách-versek, születőben,* in: MK 48., 150–159.
BENE Kálmán, *Nyári nap, téli éj,* in: MK 53., 225–228.
BENE Kálmán, *Madách Imre költeményei – ciklusok, témák, műfajok,* in: MK 53., 225–228.
BENE Kálmán, *Bús ohaj vagy Búsohaj = bánatos kívánság vagy bánat-sóhaj?,* in: MK 98., 124–195.

BENE Zoltán, *Az „első magyar szépművészeti folyóírás" és Madách Imre,* in: MK 48., 165–199.
BENES Istvánné–ANDOR Csaba, *Madách Imre kiadatlan verse,* in: MK 2. 21–47.
BÓKA László, *A lírikus Madách,* in: Bóka László, *Válogatott tanulmányok*, Bp., 1966, 624–634.
FEKE Eszter, *A szubjektum tárgyiasulása az Egy anya gyermeke sírján című költeményben,* in: MK 93., 150–159.
GEDŐ Simon, *Madách Imre mint lyrikus,* Bp., Márkus nyomda, 1910
JARÁBIK-LANG Anna: *Egyéni színek és áthallások Madách Imre A lány és a rózsa című művében,* in: MK 76., 216–224.
KARDEVÁN Károly, *Madách egyik verséhez (Leány és nő),* Egyetemes Philologiai Közlöny 1948, 91–94.
KELEMEN Béla, *Madách lírai költészete,* Fővárosi Lapok 1885. április 23–25. 94–96. sz.
KERÉNYI Ferenc, *Madách lírájának kronológiájáról,* Irodalomtörténet 1991. 377–385.
KERÉNYI Ferenc, *Madách-versek a tanulószobából?* A *Lant-virágok,* irta MADÁCH, Pesten, Nyomtatta Füskúti Landerer Lajos, 1840, Hasonmás kiadás, [Salgótarján, 1985] kísérőfüzete
KERÉNYI Ferenc, *Madách Imre hagyatékának néhány filológiai problémája,* A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve IX., Salgótarján, 1983. 37–51.
KISS Aurél, *A lírikus Madách*, in: *Madách-tanulmányok*, szerk.: HORVÁTH Károly, Akadémiai Kiadó, Bp., 1978, 255–264.
KOZMA Dezső, *Kettős közelítésben,* in: MK 64. 215–236.
Lant-virágok, irta MADÁCH, Pesten, Nyomtatta Füskúti Landerer Lajos, 1840
Lant-virágok, irta MADÁCH, Pesten, Nyomtatta Füskúti Landerer Lajos, 1840, Bp., 1923 [Az eredeti kötetnek és a kihagyott verseknek a szövegközlése, a címoldal hasonmásának átvételével, WILDNER Ödön utószavával]
Lant-virágok, irta MADÁCH, Pesten, Nyomtatta Füskúti Landerer Lajos, 1840, hasonmás kiadás, [Salgótarján, 1985, KERÉNYI Ferenc kísérőfüzetével]
Madách Imre és Jókai Mór válogatott versei, válogatta és az utószót írta SZILASI László, Bp., Unikornis, 2000
Madách Imre kéziratai és levelezése /katalógus/, összeállította: ANDOR Csaba–LEBLANCNÉ KELEMEN Mária, PIM, Bp., 1992
Madách Imre munkái, sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta ALEXANDER Bernát, Bp., Franklin, 1904
Madách Imre munkái, bevezetéssel ellátta VOINOVICH Géza, Bp., 1928
Madách Imre válogatott munkái, válogatta és bevezetéssel ellátta PALÁGYI Menyhért, Bp., Athenaeum, 1903
Madách Imre válogatott versei, bev. PRAZNOVSZKY Mihály, Salgótarján, 1993
Madách Imre versei, Bp., 1940

Madách Imre versei, kiadta dr. Bajusz Györgyné és Tanártársai leánygimnáziuma, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, [1933]
MADÁCH Imre, *Az ember tragédiája,* kiadta és bev. Waldapfel József, Bp., 1954
Madách kiadatlan költeménye, Magyar Salon 1897. 28. kötet 107–110.
MADÁCH Imre: *...titkod a világ – ...tvojím tajomstvom je svet*, versek – básne, Szlovák Nemzeti Múzeum a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma, 2014
MADÁCH Imre: *Az angyal útja – Cesta anejla*, válogatott versek – výber z básní, Szlovák Nemzeti Múzeum a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma, 2015
MADÁCH Imre: *Versek – Poems* (fordította Tomschey Ottó), MK 96.
MADÁCH Imre: *Versek–Epigrammák – Poems–Epigrams* (fordította Tomschey Ottó), Bp., a szerző kiadása, 2017
MÁTÉ Zsuzsanna, *A művészi teremtés és a befogadás játékos fázisairól – a madáchi líra és a Tragédia néhány párhuzama alapján,* MK 48. 140–149.
MÁTÉ Zsuzsanna, *Végzetes sorok? A determináció kérdésköréről Madách Imre Tragédiájában és lírájában,* in: MK 53., 165–176.
MÁTÉ Zsuzsanna–BENE Kálmán, *Madách Imre lírája – irodalomesztétikai és filológiai nézőpontból,* MK 57.
[Benne:]
MÁTÉ Zsuzsanna, *A versel(get)ő Madáchról,* 9–156.
BENE Kálmán, *Megjelent Madách-versek,* 157–164.; *Madách Imre költeményei – ciklusok, témák, műfajok,* 165–226.; *Madách versek, születőben,* 227–283.
MÁTÉ Zsuzsanna, *Képiség és reflexió Madách lírájában,* in: MK 58., 204–214.
MÁTÉ Zsuzsanna, *Madách Imre lírájának két-világai és ellentételezései,* in: MK 58., 226–246.
MÁTÉ Zsuzsanna, *„Bölcső és koporsó egy" – A halál témája Madách lírájában,* MK 64., 200–216.
MÁTÉ Zsuzsanna, *Madách Imre elfelejtett verseiről,* Palócföld 2007/2. 101–113.
MÁTÉ Zsuzsanna, *A bölcseleti Madách-líráról – szintézisképpen,* in: TANDI L. szerk., *Szegedtől Szegedig,* Szeged, Bába Kiadó, 2010. 2. kötet. 527–540.
Nógrádi képcsarnok, előszó, [szerk., jegyz.]: PRAZNOVSZKY Mihály, Salgótarján, 1984
PALÁGYI Menyhért, *Madách lírai költészete,* Magyar Szó 1904. április 3. 81. sz. Melléklet 2–4.
SCHÉDA Mária, *A Lant-virágok és a magyar biedermeier költészet,* ItK 1973/4. 417–423.
SCHÉDA Mária, *Két Madách-vers,* in: MK 35., 199–205.
SCHÉDA Mária, *Az egyéni és a nemzeti sorstragédia élményének összefonódása Madách két versében,* in: MK 42., 140–153.
SCHÉDA Mária, *Három Madách-vers,* in: MK 53., 184–194.
SCHÉDA Mária, *Három Madách-vers,* in: MK 58., 192–203.

SCHÉDA Mária, *A líra és a Tragédia párbeszéde,* Árgus Kiadó–Vörösmarty Társaság, Székesfehérvár, 2002.
SZANA Tamás, *Madách irodalmi hagyatékáról.* Életképek 1876. július 1. 24. sz. 216–218.
SZILI József, *Még egyszer a Madách-líra csúcsairól,* Palócföld 2014/3. 53–64.
SZIRÁCSIK Éva, *Madách nyelvi titkai* [MÁTÉ Zsuzsanna–BENE Kálmán, *Madách Imre lírája – irodalomesztétikai és filológiai nézőpontból* című kötetéről], Palócföld 2008/3. 75–77.
TARJÁNYI Eszter, *Három megkomponált verskötet a 19. század közepéről (Arany János, Lévay József és Madách Imre)*, Irodalomismeret 2015/2. 9–28.
TOMSCHEY Ottó, *Madách lírája – angolul,* in: MK 48., 132–139.
VARGA Magdolna, *Madách Imre: Pereat – egy verselemzési kísérlet,* in: MK 25., 187–199.
VARGA Magdolna, *Cikluskompozíciós törekvések a 19. század első felében (Madách és Petőfi ciklusairól)*, in: MK 35., 224–237.
VARGA Magdolna: *Madách költői tudatossága: egy ars poetica vizsgálata*, in: MK 42., 135–139.
VARGA Magdolna: *Az utolsónak szánt költemény: Útravaló verseimmel,* in: MK 48., 191–200.
VARGA Magdolna: *Madách Betyárja,* in: MK 53., 214–224.
VARGA Magdolna: *Madách és az allegorikus költészet (Egy példa: Hazdrubál),* in: MK 58., 247–260.
VARGA Magdolna: *Mit rejt a románc? Gondolatok Madách Imre Balassa Bálint című verséről,* in: MK 64., 195–199.
VARGA Magdolna: *Egy ötlet asszociációs ívfénye,* in: MK 64., 162–172.
VARGA Magdolna: *Két Madách-vers elemzése,* in: MK 78., 185–202.
VÁRKONYI Hildebrand–BALOGH Károly (szerk.), *Madách-breviárium,* Bp., Danubia nyomda, 1926
VOINOVICH Géza, *Madách kisebb költeményeiről,* Budapesti Szemle 1912. 152. kötet 87–114.
VÖRÖS István, *Madách metafizikai világnézete lírájában,* Keresztény Magvető 1938, 187–197.
VÖRÖS István, *Madách életfelfogása lírája tükrében,* in: JANCSÓ Elemér, *Magyar Irodalomtörténet 1939. Emlékkönyv Kristóf György hatvanadik születésnapjára,* Kolozsvár, 1939, 296–308.

A VERSCÍMEK BETŰRENDES MUTATÓJA

a második kötetben

[A bércnek, mit meg nem ingat…] 231
A betelt kívánságok 159
A család képe 79
A csibukcsihoz 230
A gyermekgyilkos 95
A halál költészete I–V. 169
A hódító 87
A koldus és gyermeke 88
A költő és kedvese 242
A könnyek 86
A megelégedés 136
A megtért 251
A megváltó 80
A mester és a tanítvány 245
A rab utolsó útja 100
A rab, virágaihoz 199
A szabadságháború 247
A történeti jog 244
A világ baja 114
Alföldi utazás 66
Amália 228
Az aggastyán 82
Az Alföldön 74
Az aradi sírra 243
Az élő halott 107
Az entuziaszta 251
Az őszinte ortodox 242

Bokrétát a kalpagomhoz 108
Bor mellett 131
Bordal 115
Búm és örömem 141

Csak béke, béke 168
Csárdában 65
Csernyus Ida 229
Csernyusné 229
Csillagok 81

D. l. M. Grnő sírjára 248
Dalforrás 138
Dáridóban 127
Dicsőség és gyalázat 250

Egy barátomhoz 246
Egy demagóghoz 250
Egy eladó leányhoz I–II. 93
Egy hölgyhöz 246
Egy kacér hölgyhöz 242
Egy látogatás 50
Egy lovaglás 48
Egy mártír sírján 243
Egy menyasszony sírján 178
Egy nagyravágyóhoz 250
Egy nevelő 230
Egy nyíri temetőn 53
Egy őrült naplójából 1–29. 232
Egy papra 249
Egy régi házra 59
Egy szerelmes barátomhoz 221
Egy vetélytárshoz 207
Egy zsarnok sírjára 247
Elveink 158
Emlékezés az első szerelemre 121
Emma 229
Etelke 227

Éjféli gondolatok 164
Élet és halál 89
Életbölcsesség 109
Életünk korai 92

Fagyvirágok I–VIII. 191
Felköszöntés 117
Fény- és árnyképek I–III. 103
Filiszter 251
Fogságomból I–III. 212

Gyermekimhez 185

H. I.-nek 227
Harangszó 149
Hazaérkezéskor 72
Helyes súlyarány 250
Hit és tudás 139
Hit és tudás 244
Hívatlan párthív 249
Honfibú 248
Hozzá mint nőhöz I–III. 209

Ida 228
Ifjan haljak meg 135
Intés 188
Isten keze, ember keze 62

Jaj, csak panaszt ne! 151

Katona dala 98
Ki a hibás? 246
[Kicsiny emléket ígértél…] 231
Kórágyon 145
Kormányzási ildom 250
Kő keblet adj! 150
Költő barátomhoz 219
Költő és szabadság 248
Könyv nélkül élek 112
Közönséges ember 245
Különböző világnézlet 244

Lamott R. 228
Leány és nő 99
Leány panasza 98
Leányálom 246
Legénygazdaság 131
Legényszabály 111
[Legyek hát lepke…] 230
Lujza 226

Mária 226
Mária testvérem emlékezete 183
Megnyugvás a sorsban 120
Megvesztegethetlen 249
Metamorfózis 247
Most élveznék csak 126
Művészet és természet 242

Nagyok eszköze 251
Nem féltelek, hazám 162
Nép szava 247
Nős ember dala 125

Nyári estén 45
Nyújtsunk kezet! 163

Ó- és újkor 151
Otthon 118

Őrüljek meg 143
Őszi érzés 147
Őszi séta 42
Ősszel 69

P. barátomhoz 223
Pál öcsém sírjánál 180
Pereat 129
Petőfi sírjára 243
Próza és poézis 245

Romon 41
Rögtönző 251

Síri dal 189
Sírjánál ugyanannak 249
Sírom 146

Számoltam magammal 154
Szélhárfa 86
Szerény leány 91

Táborban 133
Távolból —hez I–IV. 201
Télen 56

Útravaló verseimmel 252

Vigadjunk! 110
Visszapillantás 156

Zsibvásáron 54

A második kötet foglalata

Bevezetés
Madách Imre tervezett verskiadása
második kötetének főszövege

I. Benyomások	főszöveg	jegyzetek
[109] Romon	41	257
[110] Őszi séta	42	258
[111] Nyári estén	45	261
[112] Egy lovaglás	48	267
[113] Egy látogatás	50	269
[114] Egy nyíri temetőn	53	274
[115] Zsibvásáron	54	275
[116] Télen	56	278
[117] Egy régi házra	59	283
[118] Isten keze, ember keze	62	285
[119] Csárdában	65	292
[120] Alföldi utazás	66	295
[121] Ősszel	69	297
[122] Hazaérkezéskor	72	300
[123] Az Alföldön	74	302
II. Jellemzések		
[124] A család képe	79	304
[125] A megváltó	80	305
[126] Csillagok	81	306
[127] Az aggastyán	82	307
[128] Szélhárfa	86	308
[129] A könnyek	86	309

	főszöveg	jegyzetek
[130] A hódító	87	310
[131] A koldus és gyermeke	88	311
[132] Élet és halál	89	312
[133] Szerény leány	91	314
[134] Életünk korai	92	315
[135] Egy eladó leányhoz I–II.	92	316
[136] A gyermekgyilkos	95	321
[137] Leány panasza	98	323
[138] Katona dala	98	324
[139] Leány és nő	99	324
[140] A rab utolsó útja	100	324
[141] Fény- és árnyképek I–III.	103	325
[142] Az élő halott	107	326
III. Kedvcsapongások		
[143] Bokrétát a kalpagomhoz	108	327
[144] Életbölcsesség	109	329
[145] Vigadjunk!	110	330
[146] Legényszabály	111	331
[147] Könyv nélkül élek	112	333
[148] A világ baja	114	334
[149] Bordal	115	335
[150] Felköszöntés	117	336
[151] Otthon	118	337
[152] Megnyugvás a sorsban	120	340
[153] Emlékezés az első szerelemre	121	341
[154] Nős ember dala	125	346
[155] Most élveznék csak	126	348
[156] Dáridóban	127	348
[157] Pereat	129	349
[158] Bor mellett	131	349
[159] Legénygazdaság	131	350
[160] Táborban	133	351

IV. Benső küzdés	főszöveg	jegyzetek
[161] Ifjan haljak meg	135	352
[162] A megelégedés	136	353
[163] Dalforrás	138	354
[164] Hit és tudás	139	355
[165] Búm és örömem	141	355
[166] Őrüljek meg	143	356
[167] Kórágyon	145	357
[168] Sírom	146	359
[169] Őszi érzés	147	360
[170] Harangszó	149	361
[171] Kő keblet adj!	150	361
[172] Jaj, csak panaszt ne!	151	362
[173] Ó- és újkor	151	363
V. Elmélkedések		
[174] Számoltam magammal	154	364
[175] Visszapillantás	156	364
[176] Elveink	158	366
[177] A betelt kívánságok	159	368
[178] Nem féltelek, hazám	162	369
[179] Nyújtsunk kezet!	163	370
[180] Éjféli gondolatok	164	372
[181] Csak béke, béke	168	373
[182] A halál költészete I–V.	169	374
[183] Egy menyasszony sírján	178	379
[184] Pál öcsém sírjánál	180	381
[185] Mária testvérem emlékezete	183	382
[186] Gyermekimhez	185	383
[187] Intés	188	386
[188] Síri dal	189	388
[189] Fagyvirágok I–VIII.	191	388
[190] A rab, virágaihoz	199	389

VI. Levelek	főszöveg	jegyzetek
[191] Távolból —hez I–IV.	201	402
[192] Egy vetélytárshoz	207	408
[193] Hozzá mint nőhöz I–III.	209	411
[194] Fogságomból I–III.	212	416
[195] Költő barátomhoz	219	426
[196] Egy szerelmes barátomhoz	221	428
[197] P. barátomhoz	223	432
VII. Epigrammák		
Emléklapokra 1–15.		
[198] 1. Mária	226	436
[199] 2. Lujza	226	437
[200] 3. Etelke	227	437
[201] 4. H. I.-nek	227	437
[202] 5. Ida	228	438
[203] 6. Amália	228	439
[204] 7. Lamott R.	228	439
[205] 8. Csernyus Ida	229	439
[206] 9. Csernyusné	229	440
[207] 10. Emma	229	440
[208] 11. Egy nevelő	230	440
[209] 12. A csibukcsihoz	230	441
[210] 13. [Legyek hát lepke…]	230	442
[211] 14. [Kicsiny emléket ígértél…]	231	442
[212] [15.] [A bércnek, mit meg nem ingat…]	231	442
[213] Egy őrült naplójából 1–29.	232	443
Vegyesek 1–38.		
[214] 1. Művészet és természet	242	449
[215] 2. Egy kacér hölgyhöz	242	449
[216] 3. Az őszinte ortodox	242	449

	főszöveg	jegyzetek
[217] 4. A költő és kedvese	242	450
[218] 5. Petőfi sírjára	243	450
[219] 6. Az aradi sírra	243	451
[220] 7. Egy mártír sírján	243	452
[221] 8. Különböző világnézlet	244	452
[222] 9. A történeti jog	244	452
[223] 10. Hit és tudás	244	453
[224] 11. A mester és a tanítvány	245	453
[225] 12. Közönséges ember	245	454
[226] 13. Próza és poézis	245	454
[227] 14. Egy hölgyhöz	246	454
[228] 15. Egy barátomhoz	246	454
[229] 16. Ki a hibás?	246	455
[230] 17. Leányálom	246	455
[231] 18. Metamorfózis	247	456
[232] 19. Egy zsarnok sírjára	247	456
[233] 20. Nép szava	247	456
[234] 21. A szabadságháború	247	457
[235] 22. Költő és szabadság	248	457
[236] 23. Honfibú	248	457
[237] 24. D. l. M. Grnő sírjára	248	458
[238] 25. Sírjánál ugyanannak	249	458
[239] 26. Egy papra	249	459
[240] 27. Hívatlan párthív	249	459
[241] 28. Megvesztegethetlen	249	459
[242] 29. Egy demagóghoz	250	459
[243] 30. Egy nagyravágyóhoz	250	460
[244] 31. Helyes súlyarány	250	460
[245] 32. Dicsőség és gyalázat	250	460
[246] 33. Kormányzási ildom	250	460
[247] 34. A megtért	251	460
[248] 35. Nagyok eszköze	251	460

	főszöveg	jegyzetek
[249] 36. Az entuziaszta	251	460
[250] 37. Rögtönző	251	461
[251] 38. Filiszter	251	461
[252] Útravaló verseimmel	252	461

TARTALOM

Bevezetés 5
Madách Imre tervezett verskiadása második kötetének főszövege ... 39
Szövegváltozatok 255
Szómagyarázatok 466
Szövegmagyarázatok 469
Válogatott bibliográfia 475
A verscímek betűrendes mutatója 479
A második kötet foglalata 482

A Madách Könyvtár – Új folyam eddig megjelent kötetei

1. I. Madách Szimpózium 1995
2. II. Madách Szimpózium 1996
3. Fráter Erzsébet emlékezete I.
4. Imre Madách: Le manusheski tragedija
5. III. Madách Szimpózium
6. Balogh Károly: Gyermekkorom emlékei
7. Nagyné Nemes Györgyi–Andor Csaba: Madách Imre rajzai és festményei 1997
8. IV. Madách Szimpózium
9. Andor Csaba: Ismeretlen epizódok Madách életéből 1998
10. Andor Csaba: M. I. és Veres Pálné
11. V. Madách Szimpózium
12. Fejér László: Az e. t. bemutatói 1999
13. Madách Imre: Az ember tragédiája. I. Főszöveg
14. Madách Imre: Az ember tragédiája. II. Szövegváltozatok, kommentárok
15. I. Fráter Erzsébet Szimpózium
16. VI. Madách Szimpózium
17. Imre Madatsh: Di tragedye funem mentshn 2000
18. Majthényi Anna levelezése
19. Komjáthy Anzelm: Önéletírás
20. VII. Madách Szimpózium
21. Imre Madách: Tragedy of the Man
22. Fráter Erzsébet emlékezete II. 2001
23. II. Fráter Erzsébet Szimpózium
24. Bárdos József: Szabadon bűn és erény közt
25. VIII. Madách Szimpózium
26. Madách Aladár művei. I. Versek 2002
27. IX. Madách Szimpózium
28. Imre Madách: A Traxedia do Home
29. Enyedi Sándor: Az e. t. bemutatói I.
30. X. Madách Szimpózium 2003
31. Imre Madách: Moses (angol fordítás)
32. Bódi Györgyné: A legújabb Madách-irodalom (1993–2003) 2004
33. L. Kiss Ibolya: Erzsi tekintetes asszony
34. Becker Hugó: Madách Imre életrajza
35. XI. Madách Szimpózium
36. Árpás Károly: Egy Madách-beszéd elemzése
37. Madách Imre: Zsengék. (M. I. művei I.)
38. Papp-Szász Lajosné: Két Szontagh-életrajz
39. Kálnay Nándor: Csesztve község…
40. Madách Aladár művei. II. Próza 2005
41. Horánszky Nándor: Az alsósztregovai Madách-síremlék
42. XII. Madách Szimpózium
43. Enyedi Sándor: Az ember tragédiája bemutatói. Az első hatvan év
44. Imre Madách: Die Tragödie des Menschen (H. Thurn)
45. Radó György–Andor Csaba: Madách Imre életrajzi krónika 2006
46. Madách Imre: Reformkori drámák. (M. I. művei II.)
47. Bárdos Dávid: Madách Imre beszéde
48. XIII. Madách Szimpózium
49. T. Pataki László: Kit szerettél, Ádám?
50. Imre Madách: Die Tragödie des Menschen. Textbuch von Kriszti(na) Horváth
51. Emerici Madách: Tragoedia Hominis
52. Imre Madách: La tragedia del hombre
53. XIV. Madách Szimpózium 2007
54. Andor Csaba: A siker éve: 1861
55. Madách Imre: Átdolgozott drámák. (M. I. művei III.)
56. Varga Magdolna: Körök és koszorúk 2008
57. Máté Zsuzsanna–Bene Kálmán: Madách Imre lírája…
58. XV. Madách Szimpózium
59. Andor Csaba: Madách-tanulmányok
60. Enyedi Sándor: A Tragédia a színpadon
61. Madácsy Piroska: A Tragédia üzenete a franciáknak
62. Имре Мадач: Човекова трагедија 2009
63. Lisznyai Kálmán válogatott versei
64. XVI. Madách Szimpózium
65. Pollák Miksa: Madách Imre és a Biblia
66. XVII. Madách Szimpózium 2010
67. Blaskó Gábor: M. I. „Az e. t.” c. művének magyar nyelvű kiadásai
68. Andor Csaba: Utolsó szerelem. Madách és Borka
69. Madách Imre: A Tragédia dalai / Lucifer 2011
70. Tragédia-átfordítások Karinthy Frigyes írásaiban
71. XVIII. Madách Szimpózium
72. Borsody Miklós: A philosophia mint önálló tudomány, s annak feladata
73. Katalin Podmaniczky: La réception de la *Tragédie de l'homme* d'Imre Madách dans le monde germanophone
74. Andor Csaba: Madách korai szerelmei 2012
75. Kozocsa Sándor: Madách: Az ember tragédiája. Műbibliográfia
76. XIX. Madách Szimpózium
77. Madách Imre: A „nagy mű” árnyékában (M. I. művei IV.)
78. XX. Madách Szimpózium 2013
79. Andor Csaba: Első szerelem. Madách és Fanni
80. Imre Madách: La tragedia del hombre
81. Máté Zsuzsanna: A bölcselet átlényegülése esztétikummá…
82. XXI. Madách Szimpózium 2014
83. Radó György–Andor Csaba: Az ember tragédiája a világ nyelvein
84. Madách Imre: Az ember tragédiája (M. I. művei V.)
85. Madácsy Piroska: Magyar szellem európai vonzáskörben
86. Csongrády Béla: „Remény a csillag…”
87. Madách Imre levelezése (M. I. művei VI.)
88. Andor Csaba: M. I. és Veres Pálné 2015
89. XXII. Madách Szimpózium
90. Tolnai Vilmos: Madách-filológia
91. Harsányi Zsolt: Ember, küzdj'… I. k. 2016
92. Andor Csaba: Bevezetés a Madách-kutatásba
93. XXIII. Madách Szimpózium
94. Bárdos József: Végetlen a tér, mely munkára hív
95. Zsuzsanna Máté: Transformations of Literary Texts
96. Madách I.: Versek – Poems [kétnyelvű] 2017
97. Harsányi Zsolt: Ember, küzdj'… II. k.
98. XXIV. Madách Szimpózium
99. Harsányi Zsolt: Ember, küzdj'… III. k.
100. Madách Imre: Költemények 1. (M. I. művei VII.)
101. Máté Zsuzsanna: Filozofikum és esztétikum kölcsönviszonyáról – kiemelten a madáchi életműben 2018
102. XXV, Madách Szimpózium
103. Andor Csaba: Újabb Madách-tanulmányok
104. XXVI, Madách Szimpózium 2019

Megköszönjük, ha személyi jövedelemadója 1%-ával támogatja a Madách Irodalmi Társaság további működését, és kiadványainak megjelentetését.

Adószámunk: 18066452-1-06
Címünk: 6720 Szeged, Dóm tér 1–4.
Számlánk: Madách Irodalmi Társaság, 16200106-00118853
www.madach.hu